ΟΙ ΒΛΑΧΟΙ ΤΗΣ ΠΙΝΔΟΥ

Στὶς 16)8)1897 ἡ «Ἐθνική» δημοσίευσε τὴν παρακάτω ἀγγελία γιὰ τὴν προσεχῆ ἔκδοση τῶν Βλάχων τῆς Πίνδου τοῦ Κρυστάλλη.

Ὑπὸ τὸν ἀνωτέρω τίτλον ἐπεχείρησεν ὁ ἐνταῦθα νεαρὸς Ἠπειρώτης ποιητὴς τῶν γνωστῶν παρ' ἡμῖν «Ἀγροτικῶν» κ. Κ. Δ. Κρυστάλλης νὰ περιγράψῃ τοὺς ἐπὶ τῆς ὀροσειρᾶς τῆς Πίνδου κατὰ τὴν Μακεδονίαν Θεσσαλικῆς Ἠπείρου κατοικοῦντας Βλαχικοὺς ἢ Κουτσοβλαχικοὺς πληθυσμούς. Ὡς γνωστὸν μέχρι σήμερον ἐπικρατεῖ παρά τε τοῖς ἡμετέροις καὶ παρὰ τοῖς Εὐρωπαίοις ἐθνολόγοις ἰδίᾳ ἡ γνώμη, ὅτι οἱ Βλαχικοὶ οὗτοι λαοὶ εἶναι ἀποσπάσματα καὶ συγγενεῖς τῶν πέριξ τοῦ Δουνάβεως ἐκτεταμένων Σλαυορρουμουνικῶν φυλῶν, ἀποικήσαντες κατὰ διαφόρους ἀμνημονεύτους ἐποχὰς ἐκεῖθεν ἐπὶ τῆς ἡμετέρας ποιητικῆς Πίνδου

Ὁ κ. Κρυστάλλης ὅμως, ὅστις κατάγεται ἐκ τῶν Βλάχων τούτων τῆς Πίνδου, διότι ἐγεννήθη καὶ ἀνετράφη μεταξὺ αὐτῶν, περιηγηθεὶς ἀπὸ πενταετίας περίπου ἅπαντα σχεδὸν τὰ ὑπ' αὐτῶν κατοικούμενα μέρη, ἐξετάσας δὲ καὶ μελετήσας κατὰ τὸ ἐνὸν ἐμβριθῶς τὴν ἱστορίαν, τὰς παραδόσεις, τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα, τὰ ᾄσματα καὶ τὴν γλῶσσάν των, συνέλεξε πλείστας ὅσας περὶ τούτων πληροφορίας, τὰς ὁποίας συντάξας κατὰ σειρὰν κανονικώτατα καὶ μίαν πρὸς μίαν διερευνήσας αὐτάς, ἄνευ προεσχηματισμένης τινὸς ἰδέας ἢ σκοποῦ, εὗρεν ὅτι οὐδὲν οὔτε Σλαυϊκόν, οὔτε Βολγαρικὸν περιέχεται μεταξὺ αὐτῶν, ἀλλ' ὅτι εἶναι λαὸς ἑλληνικὸς καθαρώτατος ὑπὸ τὰς παραδόσεις καὶ τὰ ἔθιμα τῶν ὁποίων, τὰ ἄγνωστα παρ' ἡμῖν μέχρι τοῦδε ἀκόμη, ἀνακαλύπτεται ἀρχαιότατος ἑλληνικὸς κόσμος. Διήρεσε τὴν περὶ τῶν Βλάχων τῆς Πίνδου πραγματείαν του ὁ κ. Κρυστάλλης εἰς πέντε μέρη, ἐκτὸς τοῦ προλόγου καὶ τοῦ ἐπιλόγου του, εἰς τοὺς Καραγκούνους καὶ Σαρακατσάνους, τοὺς νομάδας δηλαδὴ βλαχοποιμένας, εἰς τοὺς κατοικοῦντας περὶ τὴν Σαμμαρίναν καὶ τὰ Ἠπειρομακεδονικὰ σύνορα, εἰς τοὺς περὶ τὸ Ζαγόρι Βλάχους, εἰς τοὺς περὶ τοῦ Μαλακάσι δηλαδὴ Μέτσοβον καὶ Συρράκον, καὶ εἰς τοὺς Ἀσπροποταμίτας, τοὺς κατοικοῦντας τὰ περὶ τὸν Ἀχελῷον ποταμὸν πρὸς τὴν Θεσσαλίαν βουνά. Εἶναι δὲ ἐκτενεστάτη ἡ ἐθνολογικὴ αὐτὴ πραγματεία τοῦ κ. Κρυστάλλη. Μέχρι τοῦδε ἐδημοσίευσεν εἰς 25 περίπου φύλλα τοῦ περιοδικοῦ «Ἑβδομάς» ἀπὸ τοῦ μηνὸς Φεβρουαρίου μέχρι τοῦ παρελθόντος Ἰουλίου, ὑπὲρ τὰς 180 στήλας λαμπρὰς περιγραφὰς περὶ τῶν Καραγκούνων, Σαρακατσάνων, Σαμμαριναίων, Ζαγορισίων Βλάχων καὶ τὸ ἥμισυ περίπου τοῦ Μαλακασίου. Εἰς τὰς περιγραφὰς ταύτας ἀναγινώσκει τις ὅλως ἀγνώστους ἱστορικὰς εἰδήσεις καὶ παραδόσεις καὶ ἔθιμα καὶ τοπογραφίας, ᾄσματα δὲ ὡραιότατα ὑπὸ βλαχικὴν μὲν ἐνδυμασίαν, ἀλλὰ μὲ ψυχὴν ἑλληνικωτάτην, ἅτινα ὁ κ. Κρυστάλλης ἐπροθυμοποιήθη νὰ μεταφράσῃ εἰς τὸ καθ' ἡμᾶς δημῶδες ἰδίωμα, οὗτινος τὴν στιχουργίαν γνωστὸν τυγχάνει τῷ πανελληνίῳ πόσον δεξιῶς χειρίζεται ὁ νεαρὸς οὗτος Ἠπει-

ρώτης. Ἤδη δυσαρεσκείας ἐπελθούσης μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ διευθυντοῦ τῆς «Ἑβδομάδος», ἡ περαιτέρω ἐν τῷ περιοδικῷ τούτῳ δημοσίευσις τῶν Βλάχων τῆς Πίνδου διεκόπη συνεπῶς. Ἀλλ' ὁ κ. Κρυστάλλης θὰ ἐξακολουθήσῃ ἀλλαχοῦ δημοσιεύων αὐτούς. Ὑπολείπεται νῦν τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ Μαλακασίου καὶ ὁλόκληρος ὁ Ἀσπροπόταμος μετὰ τοῦ ἐπιλόγου*, ἐν ᾧ ἀνακεφαλαιῶν πάντα τὰ ἀνωτέρω ὁ συγγραφεὺς θὰ ἐξαγάγῃ τὸ φυσικὸν συμπέρασμά του. Ἔχει δὲ σκοπόν, ἅμα τελειώσῃ τὴν οὕτω δημοσίευσιν αὐτῶν, νὰ ἐπεξεργασθῇ ἐπί τι χρονικὸν διάστημα αὐτοὺς καλύτερον, ὅτε καὶ θέλει ἐπαυξήσει τὰς περιγραφὰς διὰ νέων εἰδήσεων, ἃς ἐξακολουθεῖ νὰ λαμβάνῃ ἀκόμη, καὶ συλλέξει φωτογραφίας τῶν ἐπισημοτέρων κωμῶν καὶ κωμοπόλεων βλαχικῶν, διαφόρων ἱστορικῶν ἢ ρωμαντικῶν τῆς Πίνδου τοποθεσιῶν, προσωπογραφίας ἐπισήμων ἀνδρῶν τῶν Βλάχων τούτων, εἰκόνας ἐνδυμασιῶν βλαχικῶν, γυναικείων ἰδίᾳ, καλυβῶν Καραγκούνων καὶ Σαρακατσάνων κλπ. καὶ νὰ ἐκδώσῃ εἰς ἰδιαίτερον τόμον τὴν πραγματείαν του ὅλην. Δύναται ἕκαστος ἐξ ἡμῶν νὰ φαντασθῇ ὁποῖον ὅλως νέον καὶ ἰδιόρρυθμον βιβλίο θέλει μᾶς παρουσιάσει τότε ὁ κ. Κρυστάλλης. Ἐν τοιαύτῃ περιστάσει θεωροῦμεν καθῆκον ἡμῶν νὰ προτρέψωμεν τοὺς ἐκ τῶν Βλάχων ἰδίως τούτων τῆς Πίνδου καταγομένους πλουσίους, βιοῦντας ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ, ὅπως μὴ ἐγκαταλείψωσι μόνον ἐν τῷ ἐθνικωτάτῳ αὐτῷ ἀγῶνι τὸν παντὸς ἐπαίνου ἄξιον νεαρὸν πατριώτην των, ἀλλὰ συνδράμωσι τὸ κατὰ δύναμιν ἕκαστος αὐτὸν καὶ ἐνθαρρύνωσιν, ὅπως δεόντως ἀποτελειώσῃ τὸ λαμπρὸν καὶ ἐπιπονώτατον ἔργον, ὅπερ ἀνέλαβε νὰ φέρῃ εἰς φῶς. Ὁ Σύλλογος μάλιστα ὁ πρὸς διάδοσιν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων δὲν πρέπει νὰ μένῃ ἀδιάφορος ὡς πρὸς τὸ σύγγραμμα τοῦ κ. Κρυστάλλη, ἀφοῦ αἱ ρουμανικαὶ καὶ βουλγαρικαὶ προπαγάνδαι, ὧν ἐτάχθη ἀντιμέτωπος ὁ ἐν λόγῳ ἡμέτερος σύλλογος, ἀναλαμβάνουσι καὶ ἐκδίδουσι βιβλία τῶν ἰδικῶν των, στερούμενα πάσης ἱστορικῆς σημασίας καὶ σπουδαιότητος καὶ γέμοντα σκοπίμων καὶ φανερωτάτων ψευδολογιῶν.

* Τὰ ὑπόλοιπα αὐτὰ δὲν βρέθηκαν .

ΟΙ ΒΛΑΧΟΙ ΤΗΣ ΠΙΝΔΟΥ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Σπ. Π. Λάμπρῳ

λη αὐτὴ ἡ πολύπλοκος σειρὰ τῶν ὀρέων, ἅτινα καλύπτουσι κατὰ διαφόρους διευθύνσεις τὴν Ἑλληνικὴν γῆν, δύναται, οὕτως εἰπεῖν, νὰ παραβληθῇ πρὸς πυκνόκλαδον δέντρον, ἔχον ὡς κορμὸν τὴν παχεῖαν ὀροσειράν, τὴν χωρίζουσαν τὴν Ἤπειρον ἀπὸ τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Μακεδονίας, καὶ καλουμένην Πίνδον.

Ἡ παχεῖα αὕτη ὀροσειρὰ ἐκτείνεται ἀπὸ τῆς Ταυλαντίας (τῆς σημερινῆς Κωλώνιας), τῆς Ἠπείρου κατ' εὐθεῖαν μέχρι τοῦ μυχοῦ τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου. Ὠνομάσθη δὲ Πίνδος, καθ' ἃ μαρτυρεῖ ὁ Αἰλιανὸς (εἰς τὸ ι΄ περὶ ζώων ἱστορ. βιβλίον) ἐκ τοῦ Πίνδου, υἱοῦ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας, ὅστις φθονηθεὶς ὑπὸ τῶν τριῶν ἑτέρων ἀδελφῶν του, διὰ τὴν σύνεσιν καὶ ὡραιότητα αὐτοῦ, ἠναγκάσθη νὰ ἀποχωρήσῃ τῆς πατρώας ἀρχῆς καὶ νὰ καταφύγῃ ἐπὶ τοῦ ὄρους τούτου καὶ νὰ διέρχηται τὸν βίον του κυνηγῶν νευρούς. Ἕνεκα τῶν ἀνωτέρω ἀρετῶν του ἠγαπήθη ὁ Πίνδος ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων, πολὺ δὲ περισσότερον ὑπὸ τοῦ Δράκοντος (μυθικοῦ ζώου) τοῦ ὄρους, πρὸς ὃν ὁ βασιλόπαις ἀπέδιδε πάντοτε μέρος τοῦ κυνηγίου του. Ἀλλ' οἱ κακόβουλοι ἀδελφοί του ἔσπευσαν καὶ ἐνταῦθα νὰ τὸν κακοποιήσουν. Μίαν λοιπὸν ἡμέραν, εὑρόντες αὐτὸν μόνον, τὸν ἐφόνευσαν καὶ ἐτράπησαν εἰς φυγήν. Ὁ Πίνδος ψυχορραγῶν ἐστέναζε, κράζων εἰς βοήθειαν, ὃν ἀκούσας ὁ φίλος του Δράκων, σπεύδει καὶ προφθάσας ἀποπνίγει τοὺς τρεῖς ἀδελφούς του. Ἐπιστρέψας δὲ ἔκλαυσε τὸν νεκρὸν φίλον του. Οἱ χωρικοί, μαθόντες, ἔσπευσαν εἰς ταφήν του, μεθ' ὃ ἔκτοτε ἐπωνομάσθη τὸ μέρος ἐκεῖνο καὶ τὸ ὄρος ὅλον Πίνδος γενικῶς. Ἀκολούθως ὅμως ἀπεδόθησαν καὶ ἰδιαίτερα ὀνόματα ες τὰς διαφόρους τοῦ ὄρους κορυφάς, οἷον Γράμμος, κατὰ τὴν νῦν Γράμμουσταν, Ἀῷος ἢ Βόιον κατὰ τὰς πηγὰς τοῦ ποταμοῦ Ἀώου, Λύγγος κατὰ τὴν Σαμμαρίναν, Τύμφη ἢ Νύμφη κατὰ τὸ Μέτσοβον, Λάκμων κατὰ τὸ Συρράκον καὶ Καλαρρύτης, Λέπρεον, Πολύαινον κ.τ.τ. Κατῴκουν δὲ τὴν Πίνδον: οἱ Περραιβοὶ καὶ οἱ Βόιοι πρὸς βορρᾶν καὶ βορειοδυτικῶς, οἱ Λύγγιοι καὶ οἱ Τυμφαῖοι ἢ Νυμφαῖοι κατωτέρω, οἱ Δρύοπες καὶ οἱ Δόλοπες πρὸς νότον, καὶ μεταξὺ οἱ Ἀθαμάνες, οἱ Σάλαυρες, οἱ Τάλλαροι καὶ οἱ Αἴθικες, οὓς ἐξήλασε Πειρίθους ὁ Κένταυρος, κα-

τὰ τὸν ποιητήν. Ὕστερον, κατὰ τὸν μεσαίωνα ἀνεφάνημεν ἐπὶ τῆς Πίνδου ἡμεῖς οἱ Βλάχοι, πολυαριθμοτάτη φυλὴ κατοικοῦσα ἐπ' αὐτοῦ ἀπὸ τῆς μιᾶς μέχρι τῆς ἑτέρας ἄκρας καὶ σήμερον.

Πόθεν ἤλθαμεν ἐπὶ τῆς Πίνδου καὶ πότε, ἀκριβῶς οὐδεὶς γινώσκει ἀκόμη, διότι ἔλαβεν χώραν ἡ ἐμφάνισίς μας ἐν χρόνῳ καθ' ὃν βαθύτατον σκότος καλύπτει κατὰ μέγα μέρος τὴν Ἑλληνικὴν ἱστορίαν. Ἀφοῦ δὲ ἐσφαλμένως περὶ αὐτῶν ἔχουσι γράψει οἱ τότε χρονογράφοι καὶ ἱστορικοί, ὁποίαν ἀλήθειαν δυνάμεθα νὰ ζητήσωμεν παρὰ τοῖς νεωτέροις; Πάντως οἱ περιηγηταί, οἵτινες ἐλθόντες ἐν Ἠπείρῳ καὶ Θεσσαλίᾳ ἀπεφάσισαν, ἢ ἀναγκάσθησαν ὡς ἐκ τῆς ὁδοῦ, νὰ διέλθωσι καὶ διὰ τῶν Βλάχων τῆς Πίνδου ἐσημείωσαν περὶ ἡμῶν ἐν τοῖς ὁδοιπορικοῖς αὐτῶν σημειωματαρίοις, ὅσα κατὰ τύχην ἔβλεπον καὶ ἤκουον διαβατικῶς, ὀλίγα καὶ ἀμυδρά.

Ὥστε σήμερον, κατὰ τὸν ΙΘ' αἰῶνα, καθ' ὃν ἀνακαλύπτονται τὰ βάρβαρα ἐνδότερα τῆς Ἀφρικῆς καὶ ἀνασκάπτονται προϊστορικοὶ θησαυροί, οὐδεὶς τῶν ἡμετέρων τοὐλάχιστον ἐπελάβετο τῆς ἐπιχειρήσεως νὰ ἐκμάθῃ τὴν διάλεκτον τῶν Βλάχων τούτων, μελετῶν ἐπισταμένως τὴν σωζομένην περὶ αὐτῶν ἱστορίαν, καὶ νὰ ζήσῃ ἐπί τινα καιρὸν ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν, ὅ,τι δὲ παρημέλησεν ἕνεκα τῶν ἀνωμάλων καιρῶν ν' ἀπομνημονεύσῃ ἡ ἱστορία, νὰ ἐκθάψῃ αὐτὸς ἐκ τῆς γλωσσολογίας, τῶν ἐθίμων, τοῦ βίου, τῶν τοπωνυμικῶν αὐτῶν.

«Ἵνα καταδειχθῇ ὁ ἀμφισβητούμενος ἐθνολογικὸς χαρακτὴρ φυλῆς τινος, ἐλλείψει ἱστορικῶν μνημείων, λέγει φιλοπονέστατος μεσαιωνοδίφης, ἀπαιτεῖται ἐμβριθὴς ἔρευνα ἀνδρῶν ἐπιστημόνων, οὐχὶ ἐπιπολαίως διερχομένων τὴν ὑπὸ συζήτησιν χώραν καὶ ψελλιζόντων λέξεις τινὰς τῆς κρινομένης φυλῆς, ἀλλὰ πολυχρονίως αὐτῇ συνδιαιτωμένων, οὕτως εἰπεῖν ἐγκλιματιζομένων καὶ θρησκευτικῶς πᾶσαν παράδοσιν καὶ πᾶσαν λέξιν σημειούντων, οὐχὶ καὶ διαστρεφόντων αὐτὰ τὰ πράγματα, εἰς ἀπόδειξιν προεσχηματισμένης ἰδέας. Ὅταν οὕτως ἀποθησαυρισθῶσιν αἱ ἐθνικαὶ παραδόσεις καὶ ἡ γλωσσικὴ ὕλη, δύναται τότε καταλλήλως νὰ ἐπιληφθῇ ἡ κριτικὴ τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ἐθνολογικοῦ ζητήματος καὶ διευκρινισθῶσι τὰ κατ' αὐτό».

Ἐθνολογικὰς ἐγὼ γνώσεις δὲν διαφιλονικῶ, οὔτε εἶμαι κατάλληλος διὰ γλωσσολογικὰς μελέτας. Ἀλλὰ γεννηθεὶς ἐπὶ τῆς Πίνδου, ἐκ Βλάχων γονέων, καὶ ἀνατραφεὶς ἐν μέσῳ Βλάχων μέχρι τῆς ἐνεστώσης ἡλικίας μου, ἐσκέφθην ὅτι ἀρκετὰς καὶ ἀληθεῖς κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον πληροφορίας θέλω παράσχει, ἐὰν ἐκθέσω ὅσα μέχρι τοῦδε περὶ τῶν Βλάχων τῆς Πίνδου ἔχω συλλέξει, εἴτε ἐκ περιηγήσεών μου κατὰ διαφόρους καιρούς, ἀπὸ τεσσάρων ἤδη καὶ πέντε ἐτῶν, εἴτε ἐκ πληροφοριῶν ἄλλων, εἴτε ἐκ μελετῶν μου ἐπὶ τῶν ὅσα ἠδυνήθην ν' ἀναγνώσω ἐκ τῶν μέχρι σήμερον περὶ τῆς φυλῆς ταύτης γραφέντων. Ἐλπίζω δὲ ὅτι, διὰ τῆς ἐκθέσεώς μου ταύτης, ἂν μὴ τελικὸν συμπέρασμα, τοὐλάχιστον ἀπαρχήν τινα θέλω προσφέρει εἰς τοὺς καθ' ἡμᾶς ἐθνολόγους καὶ ἱστο-

ρικούς είς θετικήν καί άληθῆ πλέον μελέτην καί φύσιν τοῦ πολυθρυλήτου αὐτοῦ περί τῶν Βλάχων ζητήματος, ὅπερ τόσον σκοτεινόν εἰσέτι ὑφίσταται.

Ἄρχομαι λοιπόν ἀπό βορρᾶ καί κατέρχομαι πρός μεσημβρίαν τῆς Πίνδου ἐξετάζων καί περιγράφων ἀλληλοδιαδόχως ὑπό ἱστορικήν τοπογραφικήν ὀνοματολογικήν, ἐθιμογραφικήν καί γλωσσολογικήν ἔποψιν τάς τρεῖς φυλάς, τούς Καραγκούνους ἤ Ἀρβανιτοβλάχους, τούς περί τήν Σαμμαρίναν καί τούς ἀνά τό Μαλακάσι, εἰς ἅς σήμερον διακρίνονται οἱ Βλάχοι τῆς Πίνδου, σημειῶν ἐπίσης καί τάς πρός ἀλλήλους κατά ταῦτα διαφοράς ἤ ὁμοιότητας, προστίθημι δ' ἐν τέλει καί κατάλληλον χωρογραφικόν αὐτῶν πίνακα.

1. ΚΑΡΑΓΚΟΥΝΟΙ

Ἡ βλαχική αὕτη φυλή κατέχει κυρίως τήν κατά τήν Κωλώνιαν ἤ Μουζακιάν (Ἰλλυρίαν) χώραν τῆς Νέας ἤ Ἄνω Ἠπείρου. Ἡ μέν Κωλώνια[1] πρός δυσμάς παρά τά Μακεδονικά σύνορα κειμένη ὡς ὀρεινή καί ἀγρία παράγει κατοίκους πελωρίους τό ἀνάστημα, βροντοφώνους καί ἀγριωτάτους, ἐνῷ ἡ Μουζακιά[2] πρός τό Βεράτιον ἐκτεινομένη ὡς εὐφορωτάτη καί περικαλλής χώρα παράγει γλυκυτέρους ἀνθρώπους, βραχυτέρους τό ἀνάστημα καί πολυλόγους, περιφήμους δέ ἱπποδαμαστάς, διότι ἡ χώρα των τρέφει πλῆθος ἵππων, θαυμαστῶν καθ' ὅλην τήν Ἤπειρον, Μακεδονίαν καί Ἀλβανίαν διά τό βραχύτατον σῶμα καί τήν θαυμασίαν ταχύτητά των.

Ἐν Μουζακιᾷ, ἐν ᾗ περιῆλθε καί ἐδίδαξεν, ἀπέθανε δέ καί ἐτάφη ὁ ἰσαπόστολος Κοσμᾶς πρό αἰῶνος ἤδη περίπου, ἡ χριστιανική θρησκεία ἔμεινεν ὡς ἐπί τό πλεῖστον ἀνέπαφος. Ἀλλ' ἐν τῇ ἀπροσίτῳ Κωλώνιᾳ, οἱ Τοῦρκοι ὑπερίσχυσαν καί ἐπέβαλον ἁπανταχοῦ τό θρήσκευμα τοῦ προφήτου των. Ὥστε οἱ ἐν Κωλώνιᾳ Καραγκοῦνοι εἶναι σήμερον πάντες σχεδόν Ὀθωμανοί.

Ἐκτός τῆς χώρας ταύτης, τήν Βλαχικήν αὐτήν φυλήν εὑρίσκομεν καί ἐν Ζαγορίῳ τῆς Ἠπείρου, κατά τό θέρος, ὁπόθεν τόν χειμῶνα καταβαίνει εἰς τά περί τούς Ἁγίους Σαράντα καί τήν Σαγιάδαν χειμαδιά. Ἐπίσης εὑρίσκομεν αὐτήν καί περί τόν Ὄλυμπον ἐν μικρῷ ἀριθμῷ ἐν τῇ χώρᾳ τῆς Καρδίτσης[3] καί τῶν Φαρσάλων εἰς μέγα πλῆ-

1. **Colonia** = (λατ.) ἀποικία.
2. Μουζακιέ = (Ἀλβ.) εὔφορος γῆ.
3. «Καραγουνιά λέγεται ἅπαν. τό πεδινόν τμῆμα τῆς ἐπαρχίας Καρδίτσης καί μέρος τοῦ πεδινοῦ τμήματος τῶν Τρικκάλων. Οἱ κάτοικοι αὐτῆς καλοῦνται Καραγκούνηδες καί διαφέρουσιν οὐσιωδῶς τῶν ἄλλων θεσσαλικῶν φυλῶν κατά τε τήν ἐνδυμασίαν, τόν χαρακτῆρα, τή ἤθη καί τά ἔθιμα καί τό γλωσσικόν ἰδίωμα» Ν. Χρηστοβασίλη, Ἤθη καί ἔθιμα Θεσσαλικά, ἐν Ἀττικῷ ἡμερολ. τοῦ 1889, σελ. 167.

θος, ἐπὶ τῆς Ὄρθρυος, ἐπὶ τοῦ Παρνασσοῦ καὶ ἐν Ἀκαρνανίᾳ[1].

Ἁπανταχοῦ ὀνομάζονται ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων Ἀρβανιτόβλαχοι, διότι ἀνέκαθεν εὑρέθηκαν καθ' ὅλα μεμιγμένοι μετὰ τῶν Ἀλβανῶν. Τὸ δὲ ἕτερον ἐπώνυμον αὐτῶν Καραγκούνηδες ἢ Καραγκοῦνοι ἐὰν μὲν θεωρηθῇ σύνθετον ἐκ τοῦ Κάρες[2] — Οὖνοι, εἶναι βεβαίως καὶ αὐτὸ Ἑλληνικόν. Ἐὰν ὅμως εἶναι, ὡς ἄλλοι λέγουσι[3], σύνθετον ἐκ τοῦ ἐπιθέτου Καρὰ (τουρ. = μαῦρον) καὶ γκοὺν (ἀλβ. = ἔνδυμα, σιγκούνα), τότε τὸ ἐπώνυμόν των εἶναι ἀλβανικὸν ἀποδοθὲν βεβαίως αὐτοῖς ὑπὸ τῶν Ἀλβανῶν μετὰ τὴν ἔλευσιν τῶν Τούρκων ἐν Ἠπείρῳ καὶ ἐν Ἀλβανίᾳ, ἀφοῦ ἡ λέξις Καρὰ εἶναι Τουρκικὴ μόνον. Πρὸ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Τούρκων εἰς τὴν Ἑλληνικὴν χερσόνησον καὶ ὀλίγον μετὰ τοῦτο καιρὸν οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς ἀναφέρουσι γενικῶς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τοὺς Βλάχους τῆς Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας ὑπὸ τὸ ὄνομα «Ἀλβανοί».

Εἰς τὴν ἐκ τῆς Ἀλβανικῆς ἐτυμολογίαν τοῦ ὀνόματος Καραγκοῦνοι συμφωνεῖ καὶ ὁ Leake λέγων, ὅτι ἐκλήθησαν οὕτω «πρὸς διαστολὴν τῶν ἄλλων Βλάχων, λευκὸν φορούντων ἔνδυμα» καίτοι εἶδεν ἰδίοις ὄμμασιν ὁ Ἄγγλος περιηγητής, ὅτι ἐκ τῶν περὶ τὴν Σαμμαρίνην, περὶ τὸ Μέτσοβον καὶ περὶ τὸ Συρράκον μόνον οἱ προβατοκτήμονες φέρουσι λευκὸν ἔνδυμα, οἱ δὲ λοιποὶ κατάμαυρον. Κυρίως, νομίζω, ἡ ὀνομασία τῶν Καραγκούνων ἀπεδόθη ὑπὸ τῶν Ἀλβανῶν συμβίων των, διότι οἱ Ἀλβανοὶ φέρουσι λευκὰ ἐνδύματα, πρὸς διάκρισιν αὐτῶν ἀπὸ τῶν Βλάχων.

Μεταξύ των δὲ οἱ Καραγκοῦνοι καλοῦνται Ρωμάνοι (Romains) οἱ δ' ἐν Θεσσαλίᾳ Φαρσαλιῶται (Farcharoti).

Τὸ κρανίον καὶ ἡ λοιπὴ φυσιογνωμία αὐτῶν εἶναι ἀλβανικωτάτη· ἔχουσι μαύρους ὡραίους ὀφθαλμούς, μακρὰν κόμην, εὐρὺ μέτωπον, δασείας ὀφρῦς, μύστακας ἀριμανείως ἀνεστραμμένους καὶ γένειον ἐντελῶς ξυρισμένον πάντοτε, ὡς ἐπὶ πλεῖστον. Τὸ δὲ χρῶμα τοῦ προσώπου των κλίνει ὀλίγον πρὸς τὸ μέλαν, μεμιγμένον μὲ τὴν πορφύραν τῆς εὐρωστίας καὶ τῆς ζωηρότητος. Οὐδεμία ὅθεν συμφωνία ὑφίσταται μεταξὺ τούτων — οἵτινες εἶναι βαρβαρώτεροι καὶ ἀγριώτεροι τῶν λοιπῶν Βλάχων καθ' ὅλα — καὶ τῶν περὶ τὸν Δούναβιν, ὧν πιστὴν εἰκόνα ἀπαντῶμεν ἐν τοῖς στίχοις τοῦ La Fontaine[4], ὅστις παρέλαβε ἐπίσης τὴν εἰκόνα ἐκ τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου, ὡς ὁμολογεῖ.

---

1. Heuzey, le mont Olympe et l'Acarnanie «lesValaques en Acarnanie».

2. Κάρες κατὰ Β. Ζῶτον τὸν Μολοσσόν, φυλή τις Ἀλβανικὴ περὶ τὴν πάλαι Ἀτιντανίαν.

3. Ι. Λαμπρίδου, Ἠπειρωτικὰ μελετήματα, τεῦχος 5 μέρος 2, σελ. 1 (1888).

4. La Fontaine (272-267).

PAYSAN

Des rives du Danube, homme donc Marc-Aurèle

Ὡραιόταται εἶναι αἱ γυναῖκες αὐτῶν, αἵτινες ἔχουσι γλυκυτάτους μαύρους ὀφθαλμούς, μελαχροινὴν ἐπίσης χροιάν, καὶ θελκτικὸν μειδίαμα ἐπὶ τὰ λεπτὰ χείλη των, ἀμαζόνειον δὲ ἀνάστημα καὶ βάδισμα καὶ λυγερὸν σῶμα.

Φοροῦσιν οἱ μὲν ἄνδρες σ ι γ ο ύ ν ι α μάλλινα πάντα λευκὰ ἐκτὸς τοῦ ἐπενδύτου των, ὅστις εἶναι, ὡς προείπομεν, μαῦρος καὶ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς σκοῦφον λευκὸν μάλλινον ἐπίσης, ὃν οἱ γηραιότεροι περιτυλίσσουσι διὰ μελανοῦ ἢ βαθυκυάνου μανδηλίου (σερβέτας ἢ π ό σ σ ι κατ᾽ αὐτούς). Ἐνίοτε ὅμως ἀποβάλλουσι τὸν σκοῦφον καὶ περιδένουσι διὰ τοῦ μανδηλίου μόνον τὴν κεφαλήν. Τοιοῦτον κεφαλόδεσμον ἔχουσι καὶ οἱ Ἀλβανοί· αἱ δὲ γυναῖκές των πολυποικίλας ὑψηλὰς περικνημῖδες, ἃς ἐπιμελέστατα κατασκευάζουσι μόναι των, φ ο ῦ σ τ α ν ἢ τ σ ι π ο ῦ ν ι μέλαν βραχὺ ἀπὸ τῶν γονάτων μέχρι τῆς κοιλίας (οὐχὶ τῆς ὀσφύος), φθάνον περικέντητον καὶ πολύπτυχον, δίκην φουστανέλας, ἀπὸ τῆς κοιλίας μέχρι τῆς ὀσφύος, πλατεῖαν ζώνην μέλαιναν καὶ ἐπὶ τοῦ λοιποῦ σώματός των κ ο ν τ ὸ ν (scurtu) μαῦρον, τὰς ἡμιανοικτὰς χειρίδας τοῦ ὁποίου ὁτὲ μὲν φοροῦσιν, ὁτὲ δὲ ρίπτουσιν ἐπὶ τῶν νώτων ὄπισθεν ὡς τὰ παλληκάρια, εἰς δύο δὲ μέρη, καρφωμένον ἔμπροσθεν — ὑπὸ τὸν λαιμὸν καὶ ἐπὶ τῆς ὀσφύος, ὥστε ἀφήνει ἐλεύθερα νὰ προβάλλωσι τὰ ὀγκώδη των στήθη, κρυμμένα ὅμως ὑπὸ τὸν παχὺν ἐκ λινοῦ κατάλευκον χιτῶνά των. Ἐπὶ δὲ τῆς κεφαλῆς φοροῦσι σκοῦφον μαῦρον περιδεμένον ὑπερηφάνως διὰ μελανοῦ μανδηλίου ἢ — αἱ γηραιότεραι μάλιστα — ὑψηλὸν πῖλον ἐκ βαθυκυάνου ἐριούχου, δίκην περσικῆς τιάρας, ὃν καλοῦσι balso. Ἐν γένει λοιπὸν ἡ ἐνδυμασία των εἶναι μαύρη. Αὗται ὑφαίνουσιν ἐκ τῶν μαλλίων τῶν προβάτων των καὶ τὰς ἑαυτῶν καὶ τὰς τῶν ἀνδρῶν των ἐνδυμασίας καὶ βάφουσιν αὐτὰς ποικίλως. Ἀγαπῶσι μάλιστα νὰ στολίζωσι διὰ πυκνῶν κεντημάτων (ξόμπλια) καὶ νὰ φορτώνωσι διὰ βαρείων ἀργυρῶν καὶ χρυσῶν κοσμημάτων (ἁρμάτα) τὰ ἐνδύματά των. «Πρέπει δὲ νὰ ἴδῃ τις αὐτάς, ὁμολογεῖ καὶ ὁ Pouqueville, ἐπιστρεφούσας ἀπὸ τὸν ποταμόν, ἐν ᾧ ἔπλυ-

---

Nous fait un portrait fort fidèle.
. . . .
Son menton nourissoit une barbe touffue;
taute sa persone velue
Représentoit un ours, mais ours mal léché;
Sous un sourcil épuis il ovoit l' oeil caché,
Le regard de travers, nez tourtu, grosse lèvre,
Portoit sayon de poil de chèvre,
Et ceinture be joncs marins.
Ut homme, ainsi bâti, fut dêputé des villes
Qie lave le Dodube

Ὁ ἐκδότης τοῦ Lofontaine E. Geruzer σημειοῖ, ὅτι ἡ λέξις sayon παράγεται ἐκ τοῦ Λατινικοῦ sagum εἴδους βραχέος ἐπενδύτου, ὅπερ παρ᾽ ἀρχαίοις Ρωμαίοις ἀντικαθίστα τὸ toga ἐν καιρῷ πολέμου. Πιθανώτατα ἐκ τοῦ Λατινικοῦ τούτου νὰ παράγεται καὶ τὸ Ἑλληνικὸν σιγκούνι καὶ τὸ Ἀλβανικὸν γκούν.

ναν, μὲ τὸ δέμα τῶν ἐνδυμάτων αὐτῶν ἐπὶ τῶν νώτων των καὶ ἐπ' αὐτοῦ τὸν λέβητα, ἔνθα κατασκευάζουσι τὴν ἀ λ ι σ ί β α, ἢ ἐρχομένας ἀπὸ τὴν βρύσιν μὲ τὸ σῶμά των κύπτον ὑπὸ τὸν ὄγκον τοῦ πλήρους ὕδατος βαρελίου, ὅπερ εἶναι φορτωμέναι καὶ — ἵνα μὴ χάσωσι καιρὸν — νηθούσας τὴν ἠλακάτην ἢ πλεκούσας τὰς περικνημῖδας των.

Ἡ γλῶσσα αὐτῶν εἶναι ἐν Ἠπείρῳ βαρβαρωτάτη, δύναταί τις εἰπεῖν· εἶναι κρᾶμα τι ἀνώμαλον Ἀλβανικῆς καὶ Βλαχικῆς. Ἐνῶ ἐν Ἀκαρνανίᾳ καὶ Θεσσαλίᾳ ἐξέμαθον κάλλιστα τὴν Ἑλληνικήν. Εἰς τὴν κυρίως γλῶσσάν των, τὴν Ἀλβανοβλαχικήν, διατηροῦσιν ἠχώ τινα Κελτικὴν ἢ Γαλατικήν, ἔρρινον οὕτως εἰπεῖν. Π. χ. τὸν ἄρτον δὲν προφέρουσι, ὡς οἱ ἄλλοι Βλάχοι, pâne ἢ ὡς οἱ Ἰταλοὶ pane, ἀλλὰ pain καθαρῶς καὶ ὡσεὶ τὸ ain ἦτο en ἔρρινον, οὕτω καὶ τὸν κύνα cain (Βλαχ. câne, Ἰτ. cane) τὴν χεῖρα main (Βλαχ. mânâ, Ἰτ. mano) κ.τ.τ. καὶ τὸ φυλετικὸν ἐπίσης ὄνομά των Romain (Βλαχ· Romanu. Ἰταλ. Ronano, Λατ. Romanus). Τὴν θάλασσαν λέγουσιν guessa, ἥτις Βλαχιστὶ σημαίνει τὸ ἁλμυρόν. Αἱ Βλαχικαὶ λέξεις των εἶναι αἱ περισσότεραι ὅμοιαι ἢ συγγενεῖς τῶν Λατινικῶν, ἐλάχισται δὲ Βουλγαρικαὶ καὶ Σλαυικαί, αἱ δὲ λοιπαὶ πᾶσαι Ἀλβανικαί. Πρὸ πάντων Ἀλβανικὰς μεταχειρίζονται εἰς τὰ κτήνη των, ὡς π.χ. cal ὁ ἵππος, guessa, barza, cotsina, carba, canuta, niagra, flora κ.τ.τ. ὄντα χρωματολογικὰ ὀνόματα προβάτων καὶ αἰγῶν, εἰς τὰς τοπωνυμίας, ὡς catuna, Kiafa, gropa, struga κτλ. Καὶ ταύτας δὲ προφέρουσι μὲ τὴν αὐτὴν χαρακτηριστικὴν ἔρρινον καὶ συγκεκοιμμένην προφοράν των. Ἄδουσιν ἐπίσης Ἀλβανιστί, ὀλίγιστα δὲ σώζονται παρ' αὐτοῖς Βλαχικὰ ᾄσματα. Τρία τέσσαρα, τὰ ὁποῖα ἤκουσα καὶ ἐσημείωσα, ἀντιγράφω ἐνταῦθα ἐκ μεταφράσεως κατὰ λέξιν, ὡς καὶ μετὰ σημειώσεων γλωσσολογικῶν.

Ἔβγα, Ζόκα μου, στὸ Μάνο[1]
νὰ ἰδῇς τὸ χωριὸ τοῦ Μαραμένου,
τοῦ Μαραμένου καὶ τοῦ Δαλαπάσκα.
Πώ, πώ! Ἀπὸ κεῖ,
πόσοι ἔρχονται ντυμένοι στ' ἀσήμια,
μὲ σταφίδες, μὲ μπιρμπιλιὰ (στραγάλια),
μὲ ρακὶ ἀπ' τὴ Φραγκιά.
Τώρα, τώρα ἔρχονται οἱ συμπεθέροι
γιὰ νὰ πάρουν τὴ Ζόκα νύμφη.
Ἔβγα, Ζόκα, ἀπ' τὰ σκαμάγια (λανάρια)
ἀπ' τὲς μπάσκες (τουλούπια) ἀπ' τὰ μαλλία,
μωρ' τί ἐδάκρυσες μώρ' Ζόκα;
—Δὲν ἐδάκρυσα, καπετάνιο,
γιατὶ (ἀλλὰ) μὄριξε νερὸ ὁ Στύλλος (Στυλιανός),

1. Ὄνομα κορυφῆς ὄρους.

ρίξε Δῆμο, ἐπάνω στὸ Μάνο[2]
γιατὶ μοῦ λερώνεται τὸ πρόσωπο,
γιατὶ μοῦ σκουριάζει ἡ πλάκα (ἡ ἀσημένια δεδ.).

Παρατηροῦμεν ὅτι τὸ ἆσμα τοῦτο περιέχει καὶ ἔθιμά τινα γάμου.

Καὶ τὸ ἑξῆς:

—Πίσω ἀπό 'να δέντρο
γέννησα μιὰ κοπελίτσα.
—Πῶς, κόρη μ', τὴ γέννησες,
Καὶ μὲ ποιὰ τὴ σκέπασες;
—Μάνα, μοναχή μου τὴ γέννησα,
καὶ μὲ τὴ γριὰ τὴ φάσκιωσα.
—Πὲς ἀδερφή, πὲς κόρη μου,
ποιός σὲ ἔπιασε ἀπ' τὴ μέση;
—Ἡ γριὰ μ' ἔπιασε ἀπ' τὴ μέση.

Καὶ ἕτερον:

—Κόρη, μώρ' ὄμορφη,
ἔλα καὶ σύρε γιὰ νερό.
—Τὸ δρόμο ἄφησέ μου, λεβέντη.
γιατὶ μὲ καρτερεῖ ἡ μάνα.

Τοιαῦτα εἶναι καὶ τὰ Ἀλβανικὰ ἄσματα αὐτῶν, ἐρωτικά, ποιμενικά, κλέφτικα καὶ μοιρολόγια. Τῆς ξενητειᾶς ἄσματα δὲν ἔχουσι, διότι οὐδαμοῦ αὐτοὶ μόνοι ἄνευ τῶν οἰκογενειῶν των ξενητεύονται. Παρατηροῦμεν ὅμως πάντοτε εἰς τὰ ἀνωτέρω Βλαχικὰ ἄσματά των, λέξεις ἑλληνικὰς συχνὰς καὶ προφορὰς ἑλληνικῶν στοιχείων ἐν Βλαχικαῖς λέξεσι, ὅπερ σημαίνει ὅτι τὰ ἄσματά των αὐτὰ ἐπενοήθησαν μετὰ τὰς μετὰ τῶν Ἑλλήνων σχέσεις των. Ἰδίως δὲ κλεμμένας ἀπὸ τὰ Ἑλληνικὰ δὲν δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν εἰς αὐτά, ὅπερ θέλομεν ἀπαντήσει εἰς τὰ ἄσματα τῶν Σαμμαριναίων, διότι περιέχουσιν, ὡς εἴδομεν, ἔθιμα ἀνήκοντα ἀποκλειστικῶς καὶ χαρακτηριστικῶς εἰς αὐτοὺς καὶ μόνον.

Ὁ Καραγκοῦνος οὔτε ἐδιδάχθη ποτέ, οὔτε κλίσιν ἔδειξε εἰς τὴν γεωργίαν. Ἀνέκαθεν ἐπεδόθη εἰς τὴν ποιμενικὴν ζωήν. Ὁμολογεῖ ὡς τέχνην ἢ ἐπιστήμην δυσχερεστάτην τὴν ὁδηγίαν τῶν προβάτων καὶ καυχᾶται ὅτι ἐξέχει ἐν αὐτῇ. Πλαγιάζει ἐν ὑπαίθρῳ κατὰ πᾶσαν ὥραν τοῦ ἔτους· κοιμᾶται ἄνευ σκέπης καὶ κατὰ τὸν χειμῶνα ἐπὶ τῆς χιόνος καὶ ὑπὸ τὴν βροχήν, ἔχει δὲ ὡς μόνην του ὑπεράσπισιν τὴν μάλλινον

2. Ἐνταῦθα εἶναι ὄνομα ἀνδρὸς Μανώλη.

κ ά π α ν, τὴν ὁμηρικήν. Κοιμώμενος μάλιστα τηρεῖ προσεκτικὴν τὴν ἀκοήν του πρὸς τὸν κανονικὸν ἦχον τῶν κωδώνων τοῦ ποιμνίου του, ὥστε ὅταν ἐννοῇ ἐκ τοῦ ἤχου, ὅτι τὸ ποίμνιον ἀπεμακρύνθη, βόσκον βεβαίως, ἐγείρεται καὶ πηγαίνει νὰ πλαγιάσῃ παρ' αὐτὸ πάλιν. Οὕτω διέρχεται τὰς μακρὰς αὐτὰς χειμερινὰς νύκτας. Σκληρὰ τῷ ὄντι ζωὴ αὐτὴ διὰ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ διὰ τὸν Καραγκοῦνον πολὺ ἀρεστή. Διότι ἐκτὸς τῶν ἄλλων εἰδυλλιακῶν ὡρῶν αὐτῆς, ἀναλογίζεται οὗτος καὶ τὸ κέρδος, ὅπερ τῷ παρέχει ἡ ζωή του. Εἶναι αὐτὴ τὸ μόνον ἐπιτήδευμά του, ἐξ οὗ ἔχει ἐπικαρπίαν κατ' ἔτος, τόσον ποσὸν ἐρίου καὶ γάλακτος, ἐξ οὗ κατασκευάζει τὸ βούτυρον καὶ τὸν τυρόν, καὶ τόσα ἀρτιγενῆ ζῷα.

Ἡ ποιμενικὴ ζωή, εἰς ἣν βοηθοῦσιν ἐνίοτε καὶ αἱ γυναῖκες, καθιστᾷ τοὺς Καραγκούνους σκληροτάτους τήν τε ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα. Διὰ τοῦτο ἡ φυλὴ αὕτη ἀνέκαθεν διακρίνεται ἐπὶ γενναιότητι καὶ τάσει εἰς τὸν πόλεμον καὶ τὰς ληστείας. Ἐπίσης ἐποίησεν αὐτοὺς καὶ νομάδας. Οὕτως ἀναγκάζονται τὸ μὲν θέρος ν' ἀνέρχωνται τὰς ὑψηλοτάτας καὶ δυσπροσίτους κορυφὰς τῶν Ἑλληνικῶν ὀρέων, τὸν δὲ χειμῶνα νὰ κατέρχωνται εἰς τὰ χαμηλότερα χ ε ι μ α δ ι ά. Εἶναι δὲ οἱ Καραγκοῦνοι ὁ τύπος τῶν νομαδικῶν λαῶν. Ὅταν πρόκειται ν' ἀναχωρήσωσι, τὰ ἐφόδιά των ἅπαντα καὶ τὰ τρόφιμά των συσσωρεύονται ἐντὸς μεγάλων μαλλίνων σάκκων, οὓς φορτώνουσιν ἐπὶ τῶν ζώων των. Διότι, ἐλησμονήσαμεν νὰ εἴπωμεν, ἐκτὸς τῶν προβάτων τρέφουσι καὶ αἶγας ἀρκετὰς καὶ ἡμιόνους καὶ ἵππους κατ' ἀγέλας, ἃς καλοῦσι ἀ ρ γ ι λ έ δ ε ς. Τὰ ὑποζύγια μεταχειρίζονται εἰς μετακόμισιν τῆς ἀποικίας των καὶ εἰς ἐμπόριον, πωλοῦντες αὐτά. Εἶναι δὲ περίφημοι ἱπποδαμασταί. Καθ' ὁδὸν σταθμεύοντες ἐκτείνουν εὐρείας σκηνὰς ἐκ ταπήτων (τ έ ν τ ε ς), ὑφασμένας διὰ τριχῶν αἰγῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον. Ὅταν τὰ ζῷα δὲν ἀρκοῦσι διὰ τὰ ἐφόδιά των φορτώνονται μέρος αὐτῶν ἐπὶ τῶν νώτων των αἱ γυναῖκες, ἐνῷ οἱ ἄνδρες ἐνίοτε καὶ ἱππεύουσιν. Ἡ γυνὴ καὶ ἔγκυος ἐὰν τύχῃ, εἶναι ἀναγκασμένη νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν ὁδοιπορίαν πεζῇ· ἐὰν δ' ἐπέλθῃ ἡ ὥρα της, γεννᾷ καὶ καθ' ὁδόν. Εἴδομεν ἐν τῷ 3ῳ, ὡς ἀνωτέρω, ᾄσματι πῶς γεννῶσι τότε· στηρίζονται μόναι των, ἐὰν βοσκός τις δὲν παρευρεθῇ, ἐπὶ φράκτου ἢ θάμνου ἢ κορμοῦ δένδρου καὶ τίκτουσιν. Ἐκτελοῦσιν ἔπειτα μόναι των τὸ ἔργον τῆς μαίας, καὶ περιτυλίσσουσαι τὸ βρέφος εἰς ἕτοιμα μάλλινα ράκη ἐξακολουθοῦσι τὸ ταξείδιον. Οὔτε λεχὼ οὔτε δωμάτια ἰδιαίτερα καὶ φαγητὰ διὰ τὴν λεχὼ τοῦ Καραγκούνου. Φθάνοντες εἰς τὸ μέρος, ὅπου μέλλουσι νὰ διέλθωσι τὸ θέρος ἢ τὸν χειμῶνα, πηγνύουσι καλύβας ἐκ φύλλων δένδρων, ἃς καίουσιν, ὅταν ἀναχωροῦσιν ἐκεῖθεν. Αἱ καλύβαι των, ὡς παρετήρησα μόλις καταλαμβάνουσι πόδας τινὰς γῆς, σύγκεινται ἐκ δύο κυρίως διαμερισμάτων, τοῦ ἑνὸς ἀνοικτοῦ χρησιμεύοντος εἰς διανυκτέρευσιν τῶν ποιμνίων καὶ τοῦ ἑτέρου ἐστεγασμένου διὰ τ έ ν τ α ς καὶ χρησιμεύοντος εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Ἐντὸς τούτων συναθροίζουσι τὸν ἀ ρ γ α λ ε ι ό ν, ἐν ᾧ ὑφαίνουσιν αἱ

γυναῖκες των τὰς ἐνδυμασίας καὶ τὰ λοιπὰ τοῦ βίου των ἔπιπλα καὶ ἐφόδια, ἐντὸς αὐτῶν ἐπίσης καὶ τὰ πρὸς κατασκευὴν τοῦ τυροῦ καὶ βουτύρου ἐργαλεῖα καὶ δοχεῖά των.

Ὡς πρὸς τὸν ποιμενικὸν καὶ νομαδικὸν βίον καὶ τὴν ἐκ τοῦ μελανοῦ ἐνδύματος ὀνομασίαν των, οἱ Καραγκοῦνοι ὁμοιάζουσι πρὸς τοὺς Μελάγχλαινας (μέλαινα - χλαίνα), φυλὴν Δακικήν, οἰκοῦσαν ἐν Τρανσυλβανίᾳ, φέρουσαν μελανὰ ἐνδύματα, ἐξ οὗ καὶ ἡ ὀνομασία αὐτῆς, καὶ ἔχουσιν ἔθιμα Σκυθικά[1].

Οἱ Καραγκοῦνοι διάγουσι τὸν ἀρχαῖον πατριαρχικὸν βίον. Ἑνοῦνται κατ' ἀθροίσματα ἐκ 50—100 οἰκογενειῶν, ἕκαστον τῶν ὁποίων εἶναι ἀνεξάρτητον τῶν ἄλλων — μετὰ τῶν ποιμνίων των — καὶ σχηματίζουσι τὴν ὁμάδα τὴν λεγομένην Ἑλληνιστὶ μὲν σ τ ά ν η ν, παρ' αὐτῶν δὲ Cäliji (καλύβια). Ἡ στάνη αὕτη εἶναι χωρίον, ἀλλὰ χωρίον μεταβάλλον θέσιν· εἰς τὴν στάνην των δίδουσι καὶ ὄνομα, τὸ ὄνομα τοῦ ἀρχηγοῦ, τοῦ πατριάρχου αὐτῶν. Οὕτω λέγουσι τὰ κ α λ ύ β ι α ἢ σ τ ά ν η τοῦ Μ π ά ρ δ α, τοῦ Τ σ ι γ γ έ λ λ η, τοῦ Τ σ ο υ μ ά ν η, τοῦ Μ ί χ α κλπ. Ὁ ἀρχηγός των λέγεται Ἑλληνιστὶ σ κ ο υ τ έ ρ η ς.

Ὁ ἀρχηγός των δὲν ἐκλέγεται ἡμέραν παρ' ἡμέραν ἢ ἔτος παρ' ἔτος· ἡ δύναμίς του, ἣν ἐξασκεῖ ἐπὶ τῆς σ τ ά ν η ς, εἶναι ἀνέκαθεν κληρονομική, ἡ δὲ αὐθεντία αὕτη, καθιερωμένη ὑπὸ τῆς παραδόσεως, εἶναι σεβαστὴ παρ' ὅλων. Ὁ τ σ έ λ ι γ γ α ς εἶναι πάντοτε ὁ πλουσιώτερος καὶ νουνεχέστερος τῶν ποιμένων οὓς διευθύνει, ἐνίοτε μάλιστα ἀνήκει εἰς αὐτὸν τὸ ἥμισυ τῶν ποιμνίων. Καίτοι δὲ περιβάλλεται ὑπὸ προσωπείου ὅλως εἰρηνικοῦ, διατείνεται ὅμως ὅτι κατέχει τὴν ἐξουσίαν του ἐκ τῶν πολεμικῶν προγόνων του, οἵτινες τὴν ἀπέκτησαν μὲ τὸ σ π α θ ί. Εἰς αὐτὸν ἀναφέρονται δι' ὅλας τὰς διαφοράς των οἱ ποιμένες τῆς στάνης, ἐμπιστευόμενοι αὐτῷ τὰ συμφέροντά των. Ἐὰν κακοῦργοι, ἄνθρωποι ἐπίφοβοι· τοῖς ποιμέσιν, ἐμφανισθῶσιν εἰς τὰ πέριξ, αὐτὸς ὀφείλει νὰ τοὺς συνδιαλλάξῃ. Ἐπὶ τῇ προσεγγίσει τοῦ ἔαρος αὐτὸς μεταβαίνει νὰ συμφωνήσῃ μὲ τοὺς κατοίκους τῶν ὀρέων τὰς θερινὰς βοσκάς, ὡς ἐπίσης καὶ κατὰ τὸ φθινόπωρον τὰ χ ε ι μ α δ ι ά. Ἐπίσης ὁρίζει τὴν ἡμέραν τῆς ἀναχωρήσεώς των ἀπὸ ἑνὸς τόπου εἰς ἄλλον. Ἡ καλύβη του εἶναι τὸ σημεῖον τῆς συγκεντρώσεως τῆς στάνης. Πληρώνουσιν εἰς αὐτὸν ποσόν τι χρηματικὸν κατ' ἔτος διὰ τὴν διεύθυνσίν του. Ἐὰν ἐξοδεύσῃ διὰ τὸ κοινόν, συναθροίζει τοὺς γεροντοτέρους καὶ δίδει αὐτοῖς λογαριασμόν. Ὁ φόρος διανέμεται ὑπ' αὐτοῦ ἀναλόγως ἐφ' ἑκάστης οἰκογενείας. «Ἡ διαρκὴς καὶ ἀδιαφιλονείκητος αὕτη ἐξουσία ἑνὸς μόνου ἀνθρώπου ἀπὸ τοῦ χρόνου τῶν πατριαρχῶν εἶναι ἀναγκαία εἰς τὴν νομαδικὴν ζωήν, λέγει ὁ Heuzey[2] αὐτὸς μόνος ἀποτε-

1. Στραβ. Ζ, 7, 3 - 10.
2. Heuzey, le mont Olympo et l'Acarnanie (les Valaques en Acarnanie).

λεῖ τὸν σύνδεσμον τῶν περιπλανωμένων τούτων οἰκογενειῶν». Ἐπίσης ὡς εἰς πάσας τὰς κοινωνικὰς τῆς στάνης ὑποθέσεις, ἐπεμβαίνει καὶ εἰς τοὺς γάμους ὁ ἀρχηγὸς οὗτος. Ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως αὐτοῦ περὶ τῶν συζευγνυομένων ὑποκειμένων γάμος δὲν γίνεται.

Καὶ ὁ γάμος τῶν Καραγκούνηδων εἶναι πολὺ περίεργος. «Εἶναι πολὺ διάφορος τῶν Ἑλληνικῶν γάμων, σημειοῖ ὁ Heuzey, προδίδει τὴν ξένην καταγωγὴν καὶ τὴν ὅλως Λατινικὴν ἀνατροφὴν τοῦ λαοῦ τούτου». Οὐδέποτε δίδουσι κόρην των εἰς ἀλλόφυλον, ἐνῷ αὐτοὶ λαμβάνουσιν, ἐν Ἀκαρνανίᾳ καὶ Φθιώτιδι, τοιαύταις, οὔτε χεῖρα μάλιστα τείνει ἡ βλαχοπούλα των εἰς ξένον. Ὑπανδρεύων δὲ τὴν θυγατέρα του ὁ Καραγκοῦνος δὲν δίδει εἰς αὐτὴν προῖκα, εἰμὴ τὴν ἐνδυμασίαν της. Ἀπεναντίας μάλιστα λαμβάνει παρὰ τοῦ γαμβροῦ τοιαύτην εἰς χρήματα. Διὰ τοῦτο αἱ περὶ γάμου προτάσεις δὲν γίνονται ἐκ μέρους τῆς κόρης, ἀλλὰ ἐκ μέρους τοῦ νεανίου. Ὅταν δηλαδὴ νεανίας τις θέλῃ νὰ νυμφευθῇ, μεταβαίνει ὁ ἴδιος πρὸς τὸν πατέρα τῆς κόρης, ἥν ζητεῖ. Δεκτῆς δὲ γενομένης τῆς προτάσεώς του, σύρει ἀμέσως τὸ βαλάντιον καὶ θέτει χρυσᾶ τινα νομίσματα εἰς τὴν χεῖρα τοῦ μέλλοντος πενθεροῦ του· ὀφείλει δὲ νὰ ἀνανεώσῃ τὸ αὐτὸ δῶρον καὶ κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ γάμου, ὅταν θὰ μεταβῇ νὰ παραλάβῃ τὴν νύμφην. Οὕτω τελεῖται ὁ ἀ ρ ρ α β ὼ ν (issossire βλαχ. δηλ. ἑλλην. σιάσιμον, σύμβασις). Διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ ἀγοράζει, οὕτως εἰπεῖν, οὗτος τὴν σύζυγόν του. Ἡ συνήθεια αὕτη ὑπενθυμίζει τὸν δι᾽ ὠνῆς γάμον τῶν Ρωμαίων», ἐπιλέγει ὁ Heuzey. Προσθέτει δέ: «Παρὰ τοῖς σκληροῖς τούτοις ποιμέσι, καθὼς καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ρώμῃ ὁ γάμος εἶναι ἀγοραπωλησία· ἡ γυνὴ εἶναι ἀντικείμενον ὠφελείας, ἥν πληρώνουσι τοῖς μετρητοῖς, πρέπει μάλιστα νὰ δίδωσιν ἀρραβῶνας (δακτυλίους), διὰ νὰ ἀσφαλίσῃ ἕκαστος τὸ δικαίωμά του ἐπ᾽ αὐτῆς, ὡς πρώτου κατακτητοῦ». Μὰ παρ᾽ ἀρχαίοις Ἕλλησι δὲν συνηθίζοντο τὰ προπληρωμένα ὑπὸ τῶν γαμβρῶν ἕδνα;

Καὶ τί μοι ἕδνον ἄγεις γάμου ἄξιον, ἥν ἐπινεύσω; λέγει ἡ παρθένος τοῦ Θεοκρίτου[1] πρὸς τὸν εἰς γάμον ζητοῦντα αὐτὴν βουκολίσκον Δάφνιν.

Προείπομεν, ὅτι εἰς γάμον ἐπεμβαίνει καὶ ἡ θέλησις τοῦ τσέλιγκα τῆς στάνης. Φθάνει ἐπὶ τέλους ἡ ἡμέρα τῆς τελετῆς. Εἰδοποιεῖται περὶ τούτου ἡ στάνη ὀκτὼ ἡμέρας πρίν.

Αἱ νεάνιδες συναθροίζονται πᾶσαι καὶ φέρουσι ἐκ τοῦ δάσους ξύλα διὰ τὰς οἰκίας τῶν μελλονύμφων. Φέρουσι δὲ μεθ᾽ ἑαυτῶν καὶ κλάδον μακρὸν μὲ πέντε μικροὺς κλώνους εἰς τὴν ἄκραν του, ἐπὶ τοῦ μεσαίου τῶν ὁποίων προσηλοῦσι μῆλον, ἐπὶ δὲ τῶν τεσσάρων ἄλλων τεμάχια ἐρυθροῦ μαλλίου. Ἐπιστρέφουσαι κρατοῦσαι τὸν κλάδον τοῦτον δίκην σημαίας ὑψηλὰ καὶ πηγνύουσιν αὐτὸν ἐπὶ τῆς γαμηλίου στέγης, φωνάζουσι πλήρεις χαρᾶς ἅπασαι: Τρόε[2] φλάμπουρα[3] τρόε κουκκέλα!»

---

1. Εἰδύλλια σ. 126 VII Οαριστύ, στιχ. 31
2. Αὕτη εἶναι Ἀλβανικὴ λέξις, ἧς ἀγνοῶ τὴν σημασίαν.
3. Τὸ φλάμπουρον εἶναι Ἑλληνικωτάτη λέξις λεγομένη παρ᾽ αὐτῶν Ἀλβα-

Ὁ γάμος ἄρχεται πάντοτε τὴν Κυριακὴν κατὰ τὸ χριστιανικὸν ἔθιμον. Αἱ νεάνιδες συναθροίζονται ἐκ νέου ἀπὸ πρωίας καὶ πηγαίνουσι νὰ παρασταθῶσι, ἐνδεδυμέναι μὲ τὰ λαμπρότερα ἐνδύματα καὶ κοσμήματά των, εἰς τὸν στολισμὸν τοῦ γαμβροῦ. Ἐνόσῳ τὸν γυρίζουν αὗται χορεύουσι πέριξ αὐτοῦ καὶ ᾄδουσι Βλαχιστὶ δίστιχα, ἐν οἷς καὶ τὸ ἑξῆς:

Sum 'nâ saltse, si lioirâ
Si o arêki sum soárâ.

δηλαδή, (εὗρε τὴν κόρην ὁ γαμβρὸς)

Ὑπὸ μίαν ἰτέαν καὶ ἐλαφρὰν
τὴν ἥρπαξεν ὑπὸ τὴν μασχάλην του.

Τὸ δίστιχο τοῦτο φαίνεται λείψανον τῆς ἐποχῆς τοῦ δι' ἁρπαγῆς γάμου. Ἐνδυόμενος ὁ νυμφίος μεταβαίνει ἔφιππος πρὸς τὴν οἰκίαν τῆς νύμφης. Ὅλοι οἱ Βλάχοι τῆς στάνης ἀκολουθοῦσιν αὐτόν, ἔφιπποι ἐπίσης. Προπομπός τις τρέχει εἰς τὴν θύραν τῆς οἰκίας πρὸ τῶν ἄλλων, ὅπου λαμβάνει κολλούραν τινά, ἣν ἀνυψοῖ ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. Σπεύδουσι δὲ πάντες οἱ τοῦ γαμβροῦ τίς πρῶτος ν' ἁρπάσῃ τὴν κολλούραν. Ταὐτὸ δὲ γίνεται καὶ κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ. Παραλαμβάνουσι τὴν νύμφην ἔφιππον καὶ ἐπιστρέφουσι. Πρὸ τῆς θύρας τῆς οἰκίας τοῦ γαμβροῦ, ἐκτὸς τῆς κολλούρας, συμβαίνει καὶ ἕτερόν τι πολὺ περίεργον ἔθιμον. Εἰς τὴν στιγμήν, καθ' ἣν ἡ νύμφη ἀφιππεύσασα μέλλει νὰ διέλθῃ τὸν οὐδὸν τῆς θύρας, τῇ παρουσιάζουσι βούτυρον ἢ ἐνίοτε καὶ μέλι καὶ δι' αὐτῶν χρίει τὴν θύραν, δεικνύουσα οὕτως ὅτι ἡ ἔλευσίς της συνεπιφέρει εἰς τὴν οἰκίαν γλυκύτητα καὶ εὐδαιμονίαν[1].

νιστὶ κουκκέλα, ὅπερ ἴσως προῆλθεν ἐκ τοῦ Ἀλβανικοῦ κοῦκκε = ἐρυθρός, ἐκ τῶν ἐρυθρῶν μαλλίων ἅτινα ἀναρτῶσιν εἰς τοὺς κλῶνους του. Τὸ φλάμπουρον μεταχειρίζονται, ὡς εἴδομεν, καὶ οἱ Καρακατσάνοι καὶ οἱ λοιποὶ Βλάχοι, ὡς θὰ ἴδωμεν, καθὼς καὶ ὅλοι ἐν γένει οἱ Ἕλληνες ἀγρόται. Εἶναι δὲ Ἑλληνικὸν ἔθιμον, λείψανα τῆς ἐποχῆς τῆς διὰ σημαίας ἁρπαγῆς τῶν γυναικῶν. Καθόλου δὲ παράδοξον νὰ ἔχωσι σχέσιν καὶ οἱ πέντε κλῶνοι τοῦ φλαμπούρου καὶ τὸ μῆλον τῶν Καραγκούνων μὲ τὴν γαμήλιον τῶν Ἑλλήνων εὐχήν: «πέντε γυιοὺς καὶ μιὰ μηλιά;» Ἐρυθρὸν ἐπίσης εἶναι καὶ τὸ φλάμπουρον τῶν Ἑλλήνων, ὡς ἡ κουκκέλα τῶν Καραγκ., ὡς καὶ τὸ ᾆσμα μαρτυρεῖ:

«Τίνος εἶν' τὸ φλάμπουρο τἄσπρο καὶ τὸ κόκκινο;
Ποιός τὸ φκιάν', ποιός τὸ στολίζει, ποιός τὸ κατακοκκινίζει;
Μῆλα, ρόϊδα τὸ γιομίζει; κλπ.

1. Ὁ Heuzey θεωρεῖ τὸ ἔθιμον τοῦτο καθαρῶς Λατινικόν, διασωθὲν μετὰ καταπληκτικῆς ἀκεραιότητος ὑπὸ τῶν Βλάχων τούτων. «Αἱ νύμφαι, λέγει, τῶν ἀρχαίων Λατίνων, ὅταν ἔφθανον εἰς τὸν οὐδὸν τῆς συζυγικῆς κατοικίας, εἶχον ἐπίσης συνήθειαν νὰ χρίωσι τὴν θύραν. Εἶναι δύσκολον νὰ πιστεύσῃ τις ἀκόμη, μετὰ τοιαύτην προσέγγισιν, ὅτι οἱ ποιμένες οὗτοι δὲν κατάγονται ἔκ τινος ἰταλικῆς ἀποικίας ἢ τοὐλάχιστον ἔκ τινος μίγματος ἐκ τούτων τῶν ἀποίκων μετὰ λαῶν βαρβάρων, οἵτινες τοῖς ἐδάνεισαν τὰ πλέον ἰδιωτικά των ἔθιμα». Παρατηρεῖ δέ, ὅτι ἡ λέξις uxor (κοινῶς unxor) = γυνὴ παρὰ Λατίνοις προέρχεται ἐκ τοῦ

Παρατηροῦμεν, ὅτι πάντα ταῦτα ἐγένοντο καὶ ἡ νύμφη εἰσῆλθεν ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ γαμβροῦ πρὸ τῆς εὐλογίας τοῦ ἱερέως. Παρὰ τοῖς Καραγκούνοις κατόπιν τελεῖται ὁ Χριστιανικὸς γάμος. Τὴν πρώτην νύκτα ἡ νύμφη ὀφείλει νὰ διέλθῃ ὑπὸ τὴν στέγην τοῦ γαμβροῦ ἄνευ τῆς θρησκευτικῆς καθιερώσεως. Ὀρθία ἔν τινι γωνίᾳ ἀσπάζεται εὐσεβάστως τὰς χεῖρας τῶν προσκεκλημένων. Ὁ ἱερεὺς προσκαλεῖται τὴν ἐπαύριον. Τότε ἄρχεται ὁ Χριστιανικὸς γάμος μὲ τὰ ἁρμόδια ᾄσματα καὶ τοὺς χορούς, οἵτινες τὸν συνοδεύουσιν. Ἡ ἑορτὴ τοῦ γάμου ἐπιτείνεται μέχρι τῆς Τετάρτης. Ἡ γυνὴ κατὰ τοὺς πρώτους μετὰ τὸν γάμον χρόνους ζῇ μετὰ τοῦ συζύγου αὐτῆς κατὰ παράδοξόν τινα τρόπον. Πρὶν ἢ γεννήσῃ δηλ. τὸ πρῶτον τέκνον, οὐδέποτε ἀπευθύνει κατ' εὐθεῖαν λόγον πρὸς τὸν σύζυγόν της· δὲν δύναται νὰ συνομιλήσῃ μετ' αὐτοῦ, εἰμὴ ὅταν ἐπίκειται ἡ ἀνάγκη τῆς μὴ παραλείψεως τῶν συμφερόντων των. Ζῇ ἐν τῇ οἰκίᾳ ὡς ἄφωνος αἰχμάλωτος. Μόνον ὁ τίτλος τῆς μητρὸς ἐπελθών, τὴν ἀνεγείρει ἐκ τῆς ταπεινότητός της ταύτης καὶ τῆς σιωπῆς.

Περίεργον ἐπίσης ἔθιμον παρατηρεῖται εἰς τοὺς Καραγκούνους τῆς Θεσσαλίας. Εἶναι ἀγὼν ἱππηλασίας συγκροτούμενος ἐν Φαρσάλοις τὴν τρίτην ἡμέραν τῆς ἐκεῖ κατὰ τὸ Δεκαπενταύγουστον πανηγύρεως. Εἰς τὸ ἀνοικτὸν πεδίον ἀπολύονται ἵπποι ἀδάμαστοι εἰσέτι καὶ ἐκλέγονται ἄλλοι τόσοι ἱπποδαμασταὶ Καραγκοῦνοι, οἵτινες τρέχουσι κατόπιν τῶν ἵππων. Οἱ ἵπποι δὲν φέρουσιν οὔτε σάγματα οὔτε πέταλα ἀκόμη. Οἱ ἀγωνισταὶ ὀφείλουσι νὰ τοὺς συλλάβωσι καὶ νὰ ἀναβῶσι ἐπ' αὐτῶν· ὅστις δὲ πρῶτος κατορθώσῃ νὰ ὁδηγήσῃ ἔφιππος τὸν οὕτως ἀχαλίνωτον ἵππον, εἰς τὸ μέρος ὅπου γέρων πολιὸς ἀναμένει μὲ στέφανον ἐλαίας ἐν χερσί, στεφανοῦται καὶ ἐπισπᾷ τὸν ἔπαινον καὶ τὸν θαυμασμὸν τοῦ πλήθους μετὰ τῆς ἀμοιβῆς κερματίων τινῶν. Πῶς κατορθοῦσι νὰ συλλάβωσι καὶ νὰ ἱππεύσωσι τοὺς ἵππους αὐτοὺς εἶναι ἰδική των τέχνη. Ἀλλ' εἶναι καὶ ἡ μόνη τέχνη, ἐν ᾗ νηπιόθεν ἐπιδίδονται καὶ ὑπερτεροῦσιν. Ἡ δὲ τέχνη αὕτη δὲν εἶναι ἄρά γε αὐτὴ ἡ τῶν ἀρχαίων Κενταύρων;

Ἐν Θεσσαλίᾳ οἱ Καραγκούνοι προσέλαβον καὶ τὰ θρησκευτικὰ ἔθιμα τῶν Ἑλλήνων. Ὁ κ. Χ. Χρηστοβασίλης ἐν τῷ Ἀττικῷ ἡμερολογίῳ τοῦ κ. Εἰρην. Ἀσωπίου (1889, σελ. 167), παρατίθησιν ἀξιόλογα τοιαῦτα ἔθιμα ὑπὸ τὸν τίτλον «Αἱ ψάλτριαι τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς». Ἐν Καραγκουνιᾷ, λέγει, ἡ Μεγ. Τεσσαρακοστὴ ἔχει τὰς ψαλτρίας της καὶ τὰ ᾄσματά της. Αἱ μὲν ψάλτριαι μετὰ θρησκευτικῆς εὐλαβείας τηροῦσι τοὺς νηστευτικοὺς αὐτῆς κανόνας, δηλ. ἀπόλυτον ἀποχὴν παντὸς μὴ νηστευσίμου βρώματος μέχρι τοῦ ἀθωοτάτου ἐλαίου, ὅπερ μόνον τὰ Σαββατοκύριακα εἶναι καταλύσιμον· ἀλλὰ τὰ ᾄσματά της οὐδεμίαν σχέσιν ἔχουσι πρὸς αὐτήν, καὶ μόνον κατ' ἔθιμον ψάλλονται

ρήματος ungere = ἀλείφειν, χρίειν (ὡς ἔχριον αἱ γυναῖκες τὴν θύραν), ὡς ἐπίσης καὶ τὸ ungto = βούτυρον, ὅπερ καὶ οἱ Βλάχοι διέσωσαν ὑπὸ τὴν διαστροφὴν unpto.

κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτῆς καὶ δὴ ἀπὸ τῆς Καθαροδευτέρας μέχρι τῆς ἡμέρας τοῦ Λαζάρου. Αἱ ψάλτριαι αὗται, μικρὰ ἄθῳα κοράσια, συναθροίζονται καθ' ὁμίλους ἀνὰ 5, 10 καὶ 15 — τὰς ἡμέρας ἐκείνας καθ' ἑκάστην — εἰς τὰς ἐρημίας, ὅπου βόσκουσι τὰ μικρὰ ποίμνιά των, καὶ καταλαμβάνουσαι τὰς πρὸς τὸ χωρίον των ὁδούς, συλλαμβάνουσι τούς τε ἐξερχομένους καὶ εἰσερχομένους διαβάτας καὶ ἄδουσαι αὐτὰ ζητοῦσι κερμάτιά τινα πρὸς ἀμοιβήν. Οὐδεὶς δὲ διαφεύγει αὐτάς. Εἴτε ἐκ φιλοτιμίας, εἴτε ἐξ ἐλέου, εἴτε καὶ διὰ νὰ τὰς ξεφορτωθῇ ἕκαστος δίδει τὴν ἀμοιβήν του εἰς τὰς πτωχὰς ψαλτρίας. Ἑκάστη δὲ τούτων συναθροίζει ἐντὸς πηλίνου ἀγγείου (κουμπαρᾶ) ὅσα τοιαῦτα κερμάτια κατορθώσῃ ψάλλουσα νὰ ἀποκτήσῃ καθ' ὅλην τὴν παιδικήν της ἡλικίαν, καὶ ὅταν γίνῃ πλέον νεᾶνις καὶ τὰ ἄθῳα αὐτὰ ἄσματά της μετατροπῶσιν εἰς ἄσματα τῆς καρδίας της, εἰς ἄσματα ἐρωτικά, τότε θραύει τὸν προσφιλῆ κ ο υ μ π α ρ ᾶ ν καὶ διὰ τοῦ περιεχομένου ποσοῦ ἀγοράζει μεταξωτὰ καὶ μάλλινα νήματα, δι' ὧν ἀρχίζει νὰ κεντᾷ ὑποκάμισον, τὸ ὁποῖον λέγεται μὲν νυμφικόν, ἀλλὰ εἶναι ἐπιτετραμμένον νὰ φορέσῃ τὴν ἡμέραν τοῦ γάμου της! Ἀκολούθως ὁ κ. Χρηστοβασίλης δημοσιεύει 14 τοιαῦτα ἄσματα ἀξιόλογα καὶ ὡραῖα ἀναφερόμενα εἰς ἀ ν ύ π α ν τ ρ ο ν, ἀ ρ ρ α β ω ν ι α σ μ έ ν ο ν (σ υ β α σ μ έ ν ο ν), π α ν τ ρ ε μ έ ν ο ν ἀ φ έ ν τ η ν τ ο ῦ χ ω ρ ι ο ῦ, δ ά σ κ α λ ο ν, ξ ε ν η τ ε μ έ ν ο ν, ν ο ι κ ο κ ύ ρ η ν καὶ ν ο ι κ ο κ υ ρ ὰ ν καὶ υ ἱ ο ὺ ς τούτων, ἐκ τῶν ὁποίων ἀντιγράφομεν ἐνταῦθα τὸ πρῶτον καὶ ὡραιότερον, τὸ εἰς ἀ ν ύ π α ν τ ρ ο ν, κατ' ἀντίθεσιν τῶν 4 ἐκείνων Βλαχικῶν, ἅτινα, ὡς εἴδομεν, ἄδουσι οἱ Καραγκοῦνοι τῆς Ἠπείρου. Διότι ἡ διαφορὰ μεταξὺ τούτων καὶ ἐκείνων συνίσταται εἴς τε τὴν γλῶσσαν καὶ εἰς τὸ πνεῦμα, τὴν ἰδιοφυΐαν, ἐκεῖ μὲν Ἀλβανοβλαχικήν, ἐδῶ δὲ Ἑλληνικὴν ἀγνοτάτην.. Ἀναφέρει μάλιστα ὁ κ. Χρηστοβασίλης, ὅτι καὶ «ἡ μελῳδία τῶν ἀσμάτων τούτων εἶναι λίαν πρωτότυπος καὶ ἴσως - ἴσως ἀρχαιοτάτη, πάντῃ ξένη τῆς τῶν ἄλλων Θεσσαλικῶν ἀσμάτων, καί πως παρεμφερὴς πρὸς τὴν τῶν Ἠπειρωτικῶν τοῦ Λαζάρου, ἀρκετὰ νόστιμον, ἀλλ' ἄνευ γυρισμάτων καὶ ἀθώα, ὡς εἶναι αἱ ἄκακοι μικραὶ ψάλτριαι». Ἰδοῦ τὸ ἆσμα:

Παλληκαράτσι νέμορφο[1], μὲ τὸ στρυφτὸ μουστάκι
σέρνει τὸ φέσι του στραβὰ καὶ τὸν τσιαμπᾶ κλωσμένο
τριγύρω - γύρω ἔφερνε, τριγύρω - γύρω φέρνει,
βασιλικὸν ἐμάζωνε, βασιλικὸν μαζώνει.
Χωριὰ πααίν' ἡ μάνα του, χωριὰ τὴν ἀδερφή του,
χωριὰ τὴν ἐξαδέρφη, τὴν ἡλιογεννημένη.
Ἥλιος γεννιόταν τὸ ταχιὰ καὶ αὐτὴ τὸ μεσημέρι.

1. Νέμορφο ἀντὶ ὄ μ ο ρ φ ο. Τὸ προστεθὲν ν εἶναι εὐφωνικὸν καὶ παρεντίθεται εἰς δύο κατὰ σειρὰν λέξεις, ὧν ἡ μὲν τελευτᾷ, ἡ δὲ ἄρχεται ἀπὸ φωνήεντος. Τοῦτο ἀπαντᾷ εἰς τοὺς στίχους, ὅπου δὲν ἐπιτρέπεται ἐκ τοῦ μέτρου ἡ συνίζησις ἢ ἔκθλιψις.

Ἥλιε μ' μήγ' χρούῃς τὸ ταχιά, νὰ χρούῃς τὸ μεσημέρι,
νὰ ζεσταθοῦν τὰ νύχια μου, ν' ἁπλώσουν τὰ φτερά μου.

Τὸ δὲ περίεργον εἶναι, ὅτι αἱ ψάλτριαί μας ἀναγκάζονται νὰ ξ α ν α τ ρ α γ ο υ δ ή σ ο υ ν τὸν μὴ ἔχοντα ἢ τὸν μὴ θέλοντα νὰ δώσῃ αὐταῖς ἀμοιβήν τινα. Τὸ ξ ε τ ρ α γ ο ύ δ η μ ά των ἔχει ὡς ἑξῆς:

Ἀφέντη μου, στὴ τάβλα σου γεμάτο καλιακούδια
τὰ μισὰ γεννοῦν, τὰ μισὰ κλωσσοῦν, τὰ μισὰ σοὶ βγάν' τὰ μάτια
καὶ τἄλλα τὰ λιγότερα σοὶ κουτσουλᾶν τὰ μ' στάχια.

Οἱ Καραγκοῦνοι τῆς ξενητειᾶς ᾄσματα δὲν ἔχουσι, διότι οὔτε ἐξενητεύθησαν, οὔτε εἶναι δυνατὸν νὰ ξενητευθῶσι ποτὲ μακρὰν τῶν οἰκογενειῶν των ὅπως ζῶσιν. Ἐπίσης στεροῦνται ὅλον τὸν φιλοπόλεμον χαρακτῆρά των, νὰ ἐγκαταλείψωσι τὰ ἀπειράριθμα ποίμνιά των καὶ νὰ δράξωσι κατὰ τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ τὰ ὅπλα ἐν καιρῷ μάλιστα, καθ' ὃν εἶχεν ἀναστατωθῆ ὁλόκληρος ἡ χώρα, ἧς μέρη κατοικοῦσιν. Αὐτοὶ ἐνέμοντο τότε τὰς εὐφόρους πεδιάδας, ὅταν οἱ Ἕλληνες πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς τιμῆς των καὶ ἀναστήλωσιν τῆς ἐλευθερίας κατέφυγον, τὰ ὅπλα μόνον μεθ' ἑαυτῶν φέροντες, εἰς τὰ ὄρη! Διὰ τοῦτο τ ρ α γ ο ύ δ ι α τ ῆ ς ξ ε ν η τ ε ι ᾶ ς κ α ὶ τ ῆ ς δ ό ξ η ς μεταχειρίζονται τὰ τῶν Ἀλβανῶν ἢ τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὰς ἐπικοινωνίας αὐτῶν μετὰ τούτων ἢ ἐκείνων.

Καραγκοῦνοι ὅμως ποιμένες συνῴκισαν τὴν περίφημον ἐκείνην τῆς Ἠπείρου Βοσκόπολιν ἢ Μοσχόπολιν, τὴν κατὰ τὰ Μακεδονικὰ ὅρια κειμένην. «Ἡ πόλις αὕτη, λέγει ὁ Π. Ἀραβαντινὸς[1] κατὰ τὸ 1770 ἔχαιρε φήμην καὶ ὑπόληψιν πληρεστάτην διὰ τὸν πλοῦτον καὶ τὸν ἐξευγενισμὸν τῶν κατοίκων της, οἰκουμένη ἐκ πεντήκοντα περίπου χιλιάδων ψυχῶν, ἔχουσα σχολεῖον ἀξιόλογον[2], τυπογραφίαν, ἐμπόριον μεγίστης ἀναλώσεως καὶ σχέσεις μετὰ πολλῶν τῆς Εὐρώπης ἀγορῶν, καὶ πολλοὺς τεχνίτας κλειδοποιούς, ὁπλοποιούς, μαχαιροποιοὺς καὶ λοιπούς, ἱδρύσασα ἐσχάτως καὶ ἐργοστάσια ταπήτων. Ἀλλ' οἱ Τουρκαλβανοὶ τῆς Πρεμετῆς, Κωλώνιας καὶ Μουζακιᾶς φθονήσαντες τὴν πρόοδόν της ἐπετέθησαν ληστρικῶς κατ' αὐτῆς ἐπὶ δέκα ὁλόκληρα ἔτη (1770 - 1780), καθ' ἃ ἔμεινεν ὡσεὶ πολιορκημένη νυχθημερὸν ὑπ' αὐτῶν. Ἕως ὅτου ἐπὶ τέ-

1. Χρονογρ. Ἠπείρου Τόμ. Α' σελ. 271, 135.
2. Πολλοὶ Βοσκοπολῖται ἀναφέρονται πεπαιδευμένοι κατὰ τὴν ΙΖ' καὶ ΙΗ' ἑκατοντ. Μεταξὺ τούτων μνημονεύονται Διονύσιος ὁ Μούτουκας Μητροπολίτης Καστορίας, Ἰωάννης Χαλκεὺς ἱερεὺς καὶ διδάσκαλος ἐν Βενετίᾳ, Κωνσταντῖνος ἱερομόναχος Θεολόγος, Προκόπιος ἱερομόναχος καὶ ἀδελφὸς αὐτοῦ Δημήτριος Παμκέρης, Ἰωάσαφ Πατριάρχης Ἀχριδῶν, Γρηγόριος ὁ Βοσκοπολίτης, συγγράψας τετράγλωσσον λεξικὸν Ἑλληνικόν, Βλαχικόν, Ἀλβανικὸν καὶ Βουλγαρικόν, Ἀν. Καζαντζῆς, Μ. Κοπέκης καὶ ἄλλοι.

λους οἱ κάτοικοί της ἠναγκάσθησαν νὰ μεταναστεύσωσιν ἀλλαχοῦ τῆς Ἠπείρου καὶ Μακεδονίας καὶ νὰ ἐναπολειφθῶσι σήμερον ἐπὶ τῶν ἀλγεινῶν ἐρειπίων της μόλις 1000 ἄνθρωποι μικρέμποροι καὶ ποιμένες Καραγκοῦνοι, οἵτινες ἁπανταχοῦ σεμνυνόμενοι ὁμολογοῦσιν, ὅτι εἶναι ἐκ τῆς μεγάλης πατρίδος τοῦ Βαρώνου, ὡς λέγουσιν αὐτοί, Σίνα, τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἀθηνῶν.

ΣΗΜ.—Στὸ φύλλο τῆς 9 Μαρτίου 1891 τῆς «Ἑβδομάδος» ὁ Χρ. Χρηστοβασίλης δημοσίευσεν ἐπιστολὴ μὲ παρατηρήσεις σχετικὲς πρὸς τὴν πραγματεία περὶ Καραγκούνων. Τὴν παραθέτομε, μαζὶ μὲ τὴν ἀπάντηση ποὺ ἔδωσε ὁ ἴδιος ὁ Κρυστάλλης στὸ ἑπόμενο φύλλο τοῦ περιοδικοῦ.

Κύριε Διευθυντὰ τῆς «Ἑβδομάδος»,

Ἐπιτρέψατέ μοι, παρακαλῶ, νὰ ἐπιφέρω ὀλίγας παρατηρήσεις εἰς τὴν λαμπρὰν περὶ τῶν Βλάχων τῆς Πίνδου μελέτην τοῦ συμπατριώτου μου κ. Κ. Δ. Κρυστάλλη, τὴν δημοσιευθεῖσαν ἐν τοῖς ὑπ' ἀριθ. 4, 5 καὶ 7 φύλλοις τῆς «Ἑβδομάδος»:

1ον) Περὶ τῆς λέξεως Κ α ρ α γ κ ο ῦ ν ο ς.

Οὐδαμοῦ τῆς Ἠπείρου, τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος ὁ ἀρβανιτόβλαχος λέγεται κ α ρ α γ κ ο ῦ ν ο ς - ο ι ἀλλὰ κ α ρ α γ κ ο ύ ν η ς - η δ ε ς· ὅσον δὲ διὰ τὴν ἐτυμολογίαν τῆς λέξεως ταύτης, ἀποκρούων τήν τε ἐκ τοῦ Κ ά ρ ε ς καὶ Ο ὖ ν ο ι τοῦ γνωστοῦ ἐπὶ σχολαστικισμῷ Ζώτου καὶ Μολοσσοῦ, καὶ τὴν ἐκ τοῦ τουρκικοῦ κ α ρ ὰ καὶ τοῦ ἀλβανικοῦ γ κ ο ὺ ν ἐπιφυλάσσομαι ἐν ἰδίῳ κεφαλαίῳ νὰ γράψω τῇ φίλῃ «Ἑβδομάδι».

2ον) Περὶ τῶν ἐν τῇ πεδιάδι Τρικκάλων καὶ Καρδίτσης Καραγκούνηδων.

Οἱ Καραγκούνηδες οὗτοι, οὓς ὁ κ. Κρυστάλλης ἐξ ἁπλῆς συνωνυμίας θεωρεῖ ἀρβανιτοβλάχους, εἶναι ἑλληνικώτατοι καὶ ἀμιγέστατοι πάσης ξένης φυλῆς. Ὁμιλοῦσι τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν μόνον, εἶναι ὁ γεωργικώτερος λαὸς τῆς Θεσσαλίας καὶ κατοικεῖ τὴν πεδινωτέραν χώραν τῆς Ἑλλάδος, πράγματα καθ' ὅλα ἀντίθετα πρὸς τοὺς ἀρβανιτοβλάχους Καραγκούνηδες.

3ον) Περὶ τοῦ ὅτι οἱ Καραγκούνηδες καλοῦνται ἐν Θεσσαλίᾳ Φαρσαλιῶται.

Καραγκούνηδες ἐν Θεσσαλίᾳ καλοῦνται οἱ κάτοικοι τῆς πεδιάδος Καρδίτσης καὶ οἱ τῆς πεδιάδος Τρικκάλων οἱ κατοικοῦντες πρὸς ἀνατολὰς καὶ δυσμὰς καὶ νότον τῆς πόλεως Τρικκάλων, ἐκτὸς τῶν κατοίκων τῶν χωρίων τοῦ δήμου, οἵτινες καλοῦνται «Γκουγκτζουράδες» καὶ εἶναι φυλὴ συγγενὴς πρὸς τοὺς Χασιώτας, συγγενεῖς τῶν Μακεδονικῶν, ἡ δὲ προσωνυμία Φαρσαλιῶται εἶναι ἄγνωστος μεταξὺ τοῦ καραγκουνικοῦ τῆς Θεσσαλίας πληθυσμοῦ καὶ ἀγνοῶ πόθεν ἠρύσθη αὐτὴν ὁ κ. Κρυστάλλης.

4ον) Περὶ τοῦ ἐν Θεσσαλίᾳ ἀγῶνος τῆς ἱππηλασίας.

Τοιοῦτος ἀγών, οἷον περιγράφει ὁ κ. Κρυστάλλης, εἶναι ἀγνωστό-

τατος ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ δὴ ἐν Φαρσάλοις. Πράγματι τὸν δεκαπενταύγουστον γίνεται ἐμπορικὴ ζώων πανήγυρις ἐν Φαρσάλοις, ἀλλ' ἄνευ ἀγῶνος, ἱππηλασίας καὶ ἄνευ στέψεως διὰ στεφάνου ἐλαίας, καθόσον μάλιστα τὸ δένδρον τῆς ἐλαίας εἶναι τόσον ἄγνωστον ἐν τῇ Καραγκουνιᾷ τῆς Θεσσαλίας ὅσον καὶ τὸ τοῦ καφέ.

5ον) Περὶ τῶν Κωλωνιατῶν θεωρουμένων ὡς καραγκούνηδων ἤτοι ἀρβανιτοβλάχων.

Οἱ Κωλωνιάται, ἤτοι οἱ κάτοικοι τῆς ἐν Ἠπείρῳ ἐπαρχίας Κωλώνιας, εἶναι Ἀλβανοί, ἀλβανικώτατοι καὶ οὐδαμῶς ἐξωμόται ἀρβανιτοβλάχοι. Ἐξώμοσαν ὡς οἱ πλεῖστοι Ἀλβανοὶ καὶ ὁμιλοῦσι τὴν ἀλβανικὴν γλῶσσαν ὡς μητρικήν, μανθάνοντες ἐξ ἁπαλῶν ὀνύχων καὶ τὴν ἑλληνικήν, ὡς ὅλοι οἱ Ἀλβανοὶ τῆς Ἠπείρου εἴτε μωαμεθανοί, εἴτε χριστιανοὶ ὄντες. Δὲν εἶναι δὲ ποσῶς ἀληθές, ὅτι οἱ Κωλωνιάται ὁμιλοῦσι τὴν βλαχικὴν καὶ ἐάν τις τούτων τυχὸν ἔχει μάθει τὴν βλαχικὴν ὡς ἐκ τοῦ μετὰ τῶν ἀρβανιτοβλάχων συγχρωτισμοῦ, καὶ ἤκουσεν αὐτόν, ὡς ὁ κ. Κρυστάλλης ὁμιλοῦντα βλαχιστὶ δὲν ἕπεται ποσῶς, ὅτι οἱ Κωλωνιάται εἶναι βλαχικῆς καταγωγῆς, οὔτε ἀποτελεῖ ἱστορικὴν ἀλήθειαν...

ΧΡ. ΧΡΗΣΤΟΒΑΣΙΛΗΣ

Κύριε Διευθυντὰ τῆς «Ἑβδομάδος»,

Ἐπιτρέψατέ μοι, παρακαλῶ, ν' ἀπαντήσω κι ἐγὼ εἰς τὰς παρατηρήσεις, ἃς ὁ κ. Χ. Χρηστοβασίλης ἐπιφέρει ἐν τῷ προηγουμένῳ φύλλῳ εἰς τὴν περὶ Καραγκούνων πραγματείαν μου.

α) Ἡ λέξις Καραγκοῦνος -οι ἀπαντᾷ καὶ ἐν Θεσσαλίᾳ Καραγκούνης -ηδες, ἀλλ' ἐπροτίμησα ἐγὼ τὴν Ἠπειρωτικὴν ἔκφρασιν ὡς ὀρθοτέραν καὶ γενικωτέραν, ἀφοῦ ἄλλωστε Ρωμοῦνος -οι, Σκλαβοῦνος -οι, Κατσαοῦνος -οι, Οὖνος -οι λέγομεν καὶ γράφομεν καὶ οὐχὶ Σκλαβούνης -ηδες, Κατσαούνης -ηδες, Οὔνης -δες κλπ. Ὡς πρὸς τὴν ἐτυμολογίαν δ' αὐτῆς μέχρι σήμερον τοὐλάχιστον γενικῶς πιστευτοτέρα εἶναι ἡ ἐκ τοῦ τουρκικοῦ κ α ρ ὰ - μαῦρος καὶ ἀλβανικοῦ γ κ ο υ ν - μανδύας, σιγκούνι. Καὶ πρῶτον ὡς πρὸς τὴν διεθνῆ ἀθέμιτον σύνθεσιν· τὸ τουρκικὸν κ α ρ ὰ συνεδυάσθη οὐχὶ μόνον μετ' ἀλβανικῶν λέξεων, ἀλλὰ καὶ μεθ' ἑλληνικῶν καὶ δὴ ὀνομάτων οἷον Καραγεῶργος, Καραγιάννης, Καραβασίλης, Καρατάσος κλπ. Δεύτερον ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν: μήπως καὶ φυλή τις κατὰ τὴν Τρανσυλβανίαν, ἐπὶ Στράβωνος δὲν ἐκαλεῖτο Μελάγχλαινες ἐκ τοῦ μέλαινα - χλαίνη; Οὕτως ὠνομάσθησαν καὶ οἱ μελάγχλαινες Ἀρβανιτοβλάχοι ὑπὸ τῶν Τούρκων Καρα - γκοὺν πρὸς διάκρισιν τῶν κυρίως Ἀλβανῶν ποιμένων οἵτινες φέρουσι λευκὰ ὅλα τὰ ἐνδύματά των.

β) Περὶ τῶν ἐν τῇ πεδιάδι τῆς Καρδίτσης τῆς Θεσσαλίας Καραγκούνων παραπέμπομεν τὸν κ. Χρηστοβασίλην οὐχὶ μακράν, ἀλλ' εἰς αὐτὰ ταῦτα περὶ τῆς πεδιάδος ταύτης, τῆς Καραγκουνιᾶς γραφόμενά του, ἐφ' ὧν βασιζόμενος ἐγὼ ἀνέγραψα αὐτοὺς Βλάχους. Διότι καίτοι ἐγνώριζεν οὗτος, ὅτι Καραγκούνους καλοῦσιν ἁπανταχοῦ, ἰδίᾳ ἐν Ἠπείρῳ, τῇ

πατρίδι μας, τοὺς Ἀρβανιτοβλάχους, ἐν τούτοις ἀδιαφόρησε νὰ σημειώσῃ ἐν ταῖς περὶ Καραγκουνιᾶς πραγματείαις του, ὅτι σήμερον οἱ κάτοικοι αὐτῆς δὲν εἶναι Βλάχοι. Λέγω δὲ σήμερον, διότι ἡ λέξις Καραγκουνιὰ δηλοῖ, ὅτι ἄλλοτε διέμεναν εἰς τὸ μέρος αὐτὸ Βλάχοι Καραγκοῦνοι. Ἡ ὀνομασία τῆς πεδιάδος παρέμεινεν ἢ ἐκ τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν ὅλη ἡ Θεσσαλία ἐκαλεῖτο μεγάλη - Βλαχία ἢ ἐκ τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν οἱ Ἀρβανιτόβλαχοι τῆς Πίνδου ἠναγκασμένοι διὰ τὸν χειμῶνα νὰ κατέλθωσιν εἰς Θεσσαλίαν ὑπετάγησαν εἰς τὸν αὐτοκράτορα Ἀνδρόνικον καὶ διέμειναν ἐν τῇ πεδιάδι τῆς Θεσσαλίας, μέχρις ὅτου ἐπανεστάτησαν καὶ ἀνῆλθον πάλιν εἰς τὰ ὄρη ἢ κατ' ἄλλην ἀργότερον ἐποχὴν ἧς ἡ ἱστορία δὲν ἐμνήσθη. Πάντοτε ὅμως ὠνομάσθη Καραγκουνιὰ ἐκ Βλάχων Καραγκούνων καὶ ἐξ οὐδενὸς ἄλλου αἰτίου.

γ) Ὄχι μόνον τοὺς ἐν Θεσσαλίᾳ Βλάχους Καραγκούνους, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐν Ἠπείρῳ (ἐν ᾗς, ὡς ἁπανταχοῦ, οἱ Καραγκοῦνοι εἶναι ὅλοι Βλάχοι) οἱ ἄλλοι Βλάχοι, ἰδίᾳ δ' οἱ τοῦ Περιβολίου καὶ τῆς Σαμμαρίνης, καλοῦσι Φαρσαλιώτας. Περὶ τούτου μᾶς βεβαιοῖ καὶ ὁ Γερμανὸς ποιητὴς κ. G. Weigand ἐν τῇ πραγματείᾳ αὐτοῦ Olypmo—Walachen.

δ) Περὶ τοῦ ἐν Φαρσάλοις ἀγῶνος ἱππηλασίας τῶν Καραγκούνων εἶναι ἀληθὲς ὅτι οὐδαμοῦ εἶδά τι γεγραμμένον, ἀλλ' ἐπείσθην περὶ τούτου καὶ μένω εἰσέτι πεπεισμένος, παρὰ τοῦ φιλίστορος καὶ πολυμαθοῦς καὶ πάσης πίστεως ἀξίου συμπατριώτου μας κ. Ν. Τσιγαρᾶ. Ἴσως τελευταίως νὰ κατηργήθη τὸ ἔθιμον τοῦτο, ὅπως τόσα ἄλλα ὡραῖα ἑλληνικὰ ἔθιμα κατηργήθησαν καὶ ἀλλαχοῦ δυστυχῶς τῆς Ἑλλάδος.

ε) Ὅτι δ' ὠνόμασα Καραγκούνους τοὺς Κωλωνιάτας ὅλους, οὐδεμιᾶς ἐπίσης ὑφίσταται ἀληθείας καὶ τοῦτο ἀφοῦ κάλλιστα γνωρίζω, ὅτι οἱ Κωλωνιάται εἶναι κυρίως Ἀλβανοί, κατέφυγον ὅμως εἰς τὰ ὄρη των καὶ πλεῖστοι Καραγκοῦνοι, οἵτινες εἰς τόσας σχέσεις ἀνέκαθεν διατελοῦσι μετ' αὐτῶν, ὥστε καὶ οὗτοι δὲν διέφυγον τὴν ἐξωμοσίαν, ὅτε οἱ Ἀλβανοὶ ἠναγκάσθησαν νὰ ἐξισλαμισθῶσιν. Εἶμαι μάλιστα αὐτῆς τῆς γνώμης ὅτι ἐκεῖθεν ἀπεδόθη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων τῆς Ἠπείρου τὸ ὄνομα Ἀρβανιτόβλαχοι εἰς τοὺς Καραγκούνους, καθ' ὅτι ἐκεῖ τὸ πρῶτον ἀνεμίχθησαν οὗτοι μετ' Ἀλβανῶν, μεθ' ὧν ἔκτοτε διατελοῦσι εἰς τόσας στενὰς σχέσεις.

Δέξασθε κλπ. Κ. Δ. ΚΡΥΣΤΑΛΛΗΣ

2. ΣΑΜΜΑΡΙΝΑ

Ἡ Σαμμαρίνα εἶναι μεγάλη Βλαχικὴ κώμη ἔχουσα ὑπὲρ τὰς 5.000 κατοίκων, κειμένη κατὰ τὰ Ἠπειρομακεδονικὰ σύνορα. Ἀλλ' ἐνταῦθα δὲν πρόκειται περὶ αὐτῆς μόνον. Πρόκειται καὶ περὶ τῶν πέριξ αὐτῆς Περιβολίου (1.500 κατ.), Ἀβέδλας (3.000), Βοϊούσης (2.000), Σμίξι (2.500), Γράμμοστας (3.200) καὶ ἄλλων, αἵτινες εἶναι ἐπίσης μεγάλαι κῶμαι καὶ κατοικοῦνται ὑπὸ Βλάχων. Αἱ κῶμαι αὗται κεῖνται ἐπὶ τῶν πρὸς τὴν Ἤπειρον καὶ τῶν πρὸς Μακεδονίαν δειράδων τῆς Πίνδου. Ἐ-

πειδὴ ὅμως μεγαλυτέρα πασῶν καὶ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἀξιολογωτέρα εἶναι ἡ Σαμμαρίνα, ἐπροτιμήσαμεν τὸ ὄνομα ταύτης νὰ θέσωμεν ἐπὶ κεφαλῆς τῆς περὶ αὐτῶν πραγματείας μας, καὶ ἐν ταύτῃ, νὰ μελετήσωμεν τὴν μετὰ τοὺς Καραγκούνους τασσομένην, ὡς ἐν τῷ προλόγῳ μας ἐδείξαμεν, φυλὴν ταύτην τῶν Βλάχων τῆς Πίνδου.

Ἡ σειρὰ τῆς Πίνδου ἐν τῇ χώρᾳ τῇ κατοικουμένῃ ὑπὸ τῶν Βλάχων τούτων, ἥτις ἐκτείνεται ἐξ ἄρκτου πρὸς μεσημβρίαν ἀπὸ τῶν ὀρέων τῆς Κωλωνίας καὶ τῆς Κονίτσης μέχρι τοῦ Ζαγορίου, ἔχει τρεῖς ὑψηλὰς κορυφάς, τὸν Λ ύ γ κ ο ν, ὅστις διέσωσε τὸ ἀρχαῖον αὐτοῦ ὄνομα ὑπὸ τὸ σημερινὸν Σ μ ό λ υ γ κ ο ς, ἐπὶ κορυφῆς τοῦ ὁποίου ὑπάρχει καὶ μυθικὴ λίμνη μὲ Δράκοντα[1], εἰς δὲ τὰς ὑπωρείας του ἡ Σαμμαρίνα, τὸ Β ό ϊ ο ν ἢ Ἀ ῷ ο ν[2] ὅστις διέσωσαν ἀμφότερα τὰ ὀνόματα, τὸ μὲν πρῶτον ἐν τῇ κώμῃ Βοϊούσῃ, τὸ δ' ἕτερον ἐν τῷ ποταμῷ Ἀώῳ καὶ τῷ ὄρει Οϋ ὅπως καλοῦσιν αὐτὸ οἱ ἐκεῖ Βλάχοι (Οϋ λέγεται βλαχ. καὶ τὸ ᾠόν), καὶ ὑφ' ὅν κεῖνται αἱ κῶμαι Βοϊοῦσα καὶ Περιβόλιον, καὶ τὸ Γ ρ ά μ μ ο ν, διασώσαντα καὶ αὐτὸν τὴν ὀνομασίαν του ἐν τῇ σημερινῇ κώμῃ Γράμμοστα. Καὶ τούτων δὲ καὶ τῶν ἄλλων, ὡς ἀνωτέρω, Βλαχικῶν κωμῶν αἱ ὀνομασίαι εἶναι Ἑλληνικαί, διότι ἡ Ἀ β δ έ λ α εἶναι ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ ὅδέλα, τὸ Περιβόλιον περιβόλι, καὶ ἡ Σμίξις, διότι κεῖται παρὰ τὴν συμβολὴν (σμίξιν) τοῦ Ἀλιάκμονος μετά τινος παραποτάμου του. Μόνον τὴν Σαμμαρίναν διαφιλονεικοῦσί τινες, παράγοντες αὐτὴν ἐκ τοῦ Σλαβικοῦ Sam—Marina=Ἁγία Μαρίνα, ἐν ᾧ οὐδεμίαν τοιαύτην ἐκκλησίαν ἔχει ἡ κώμη. Ἔχει ναοὺς τῆς Παναγίας Μεγάλης καὶ Μικρᾶς, ἀλλὰ ποῦ Παναγία ἢ Μαρία, ἵνα εἴπωμεν οὕτως, καὶ ποῦ Ἁγία Μαρίνα. Τὴν Παναγίαν καὶ τοὺς ναοὺς αὐτῆς λέγουσιν ἀνεξαιρέτως, ὅλοι ἀνεξαιρέτως, οἱ Βλάχοι Sta—Maria (ἐκ τοῦ Ἰταλικοῦ Santa—Maria) Πιθανωτέρα εἶναι ἡ παραγωγὴ τῆς Σαμμαρίνας ἐκ τοῦ σ α μ μ α ρ ᾶς ἢ σ α μ μ ά ρ ι (σάγμα), τοῦ μὲν μαλλίνου, ὑφάσματος δι' οὗ ἐνδύουσιν ἐσωτερικῶς τὰ ἐφίππια καὶ ἐπὶ τὸ γενικώτερον πᾶν μάλλινον ὕφασμα, ὅπερ εἶναι ἡ κυριωτέρα βιομηχανία τῶν κατοίκων της, τοῦ δὲ δευτέρου τοῦ ἐφιππίου αὐτοῦ, εἰς τὴν κατασκευὴν τοῦ ὁποίου καταγίνονται ἀνέκαθεν οἱ Σαμμαρινιῶται, οὕτως ὥστε κατὰ τὸν Μεσαίωνα κατήντων ὀνομαστὰ ἐν τῇ δύσει τὰ ἐφίππιά των, ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀ λ β α ν ι κ ὰ ἐ φ ί π π ι α[3]. Ἐκτὸς τούτου σώζεται καὶ παράδοσις λέγουσα, ὅτι ἡ κώμη συνῳκίσθη ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς ἐν τῇ Θεσσαλίᾳ κειμένης ἄλλης κώμης Σκουτίνας (καὶ Παλιοσαμμαρίνας νῦν), μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν εἰσβαλόντων Τούρκων καταστροφὴν αὐτῆς, ἐτυμολογουμένης ἐκ τῆς λέξεως σ κ ο υ-

1. «Παρνασσός» φύλλ. Ἰουνίου 1890 «Τρεῖς δρακολίμναι ἐπὶ τῶν κορυφῶν τῆς Πίνδου», ὑπὸ Κ. Δ. Κρυστάλλη.

2. Ἀ ῷ ο ς ὄρος καὶ ποταμὸς καὶ ἐν Κύπρῳ (Γ. Φραγκούδη «Κύπρος», Ἀθῆναι 1890).

3. Εἶναι γνωστόν, ὅτι οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς ἀναφέρουσι τοὺς Βλάχους τῆς Πίνδου, οὓς διαιροῦσιν εἰς Μπουΐους, Μαλακασίους κλπ. ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀ λ β α ν ο ὶ (ὡς ὁ Χαλκοκονδύλης καὶ ἄλλοι).

τ ί, ἥτις σημαίνει ἐπίσης τὰ μάλλινα ὑφάσματα καὶ μάλιστα τὰ ἐκ τριχῶν αἰγῶν, ἅτινα ὑφαίνουσιν οἱ Σαμμαριναῖοι, καὶ δι' ὧν παρασκευάζουσι συνήθως τὰς κ α π ό τ α ς.

Κατὰ τὴν ἀρχαιότητα κατῴκουν τὰ μέρη ταῦτα οἱ Βόϊοι[1] καὶ μέρος τῶν Περραιβῶν ἢ Παραυαίων[2]. Ἴχνη τούτων εὑρίσκομεν ἐν τῇ λέξει Τ ρ ι β ο ι ά[3], οὔσῃ πόλει ἐν τῇ ἀρχαιότητι, νῦν δ' ἀπαντώσῃ ἐν τῷ δημοτικῷ ᾄσματι τοῦ Δράκου τῆς λίμνης τοῦ Σμόλυγκου λέγοντι:

Στῆς Σαμμαρίνας τὰ βουνά στῆς Ἐριβοιᾶς τοὺς τόπους
ἐκεῖ ποὺ πέντε δὲν πατοῦν κτλ.[4]...

Ἐπίσης ἐν τῇ λέξει Creco (Βλαχ. ὁ Ἕλλην[5]) ὄνομα κορυφῆς ὄρους παρὰ τὴν Σαμμαρίναν, ἥτις ἐν Ἑλληνικῷ τινι ᾄσματι μετεφράσθη εἰς ῥ ά χ η ν τοῦ Ρ ω μ ι ο ῦ[6]. Πλησίον δὲ τοῦ Περιβολίου ἀνεκάλυψαν οἱ Βλάχοι κάτοικοί του ἀρχαῖα μεταλλεῖα μὲ σκωρίας, καμίνους κλπ. ὡς καὶ σαρκοφάγον μετ' ἀνθρωπίνου σκελετοῦ πελωρίου ἀναστήματος καὶ ἀρχαίαν τινὰ σφραγίδα, τῇ οἰκίᾳ τοῦ κ ο ν τ ζ α μ π ά σ η. Δείγματα δὲ λίθων, παρουσιασθέντων ὑπὸ τῶν κατοίκων εἰς εἰδήμονας ὀρυκτολόγους ἐν Ἰωαννίνοις καὶ Κωνσταντινουπόλει, ἀπέδειξαν ὅτι τὸ ὄρος ἔχει πολλὰς μεταλλικὰς οὐσίας, ἐν αἷς καὶ γαλανίτην καὶ χρυσὸν καὶ ἄργυρον.

Παρατηροῦμεν ὅτι οἱ Βλάχοι ἐνταῦθα εἶναι πλέον νομάδες σκηνῖται, ὡς οἱ Καραγκοῦνοι, θὰ ἴδωμεν δέ, ὅτι δὲν εἶναι καὶ τόσον βάρβαροι, οὔτε τόσον ἀπομεμακρυσμένοι τοῦ σημερινοῦ Ἑλληνισμοῦ. Εἶναι ἐγκατεστημένοι εἰς κώμας μεγάλας, ἃς αὐτοὶ πρὸ ἀμνημονεύτων χρόνων ἐθεμελίωσαν καὶ παρατηροῦσιν. Αἱ κῶμαι κεῖνται ἐπὶ ὡραιοτάτων θέσεων, ἐν μέσῳ ὑψηλοτάτων ὀρέων, ἀπεράντων παρθένων δασῶν, χλοερῶν ὀροπεδίων καὶ ὑδάτων διαυγεστάτων καὶ ἀφθόνων. Ἔχουσι οἰκίας λιθοκτίστους καὶ λιθοσκεπάστους, εὐρυχώρους καὶ ὑψηλάς, πλήρεις ὡραιότητος ἔξωθεν, ἔσωθεν δὲ κομψοτάτας καὶ πλουσίας. Περικοσμοῦνται δὲ αἱ οἰκίαι των ὑπὸ

1. Μὴ εἶναι οἱ παρὰ Βυζαντίνοις Μποΐοι;

2. Ἐκ τοῦ παρὰ - Αδος, ὅπως ἐλέγετο καὶ ἄλλως ὁ Ἀῶος.

3. Καὶ οἱ σημερινοὶ περιηγηταὶ θέτουσι τὴν ἀρχαίαν Ἐρίβοιαν μεταξὺ Κονίτζης καὶ Σαμμαρίνας.

4. «Παρνασσὸς» φυλλ. Ἰουνίου 1890 «τρεῖς δρακολίμναι ἐπὶ τῶν κορυφῶν τῆς Πίνδου».

5. Ἕ λ λ η ν ε ς ἢ Ἑ λ λ η ν ι κ ά λέγει σήμερον ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ἐρείπια οἰκοδομημάτων ἢ θέσεις, ὅπου κατῴκησαν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες.

6. Ἰδοὺ πῶς ἀναφέρει τὸ ᾆσμα, ὅπερ καὶ σήμερον ᾄδεται, ὡς θὰ ἴδωμεν, ἐν Σαμμαρίνῃ:

Τί' ν' τὰ μπαϊράκια πὄρχονται
ἀπ' τοῦ Ρωμιοῦ τὴ ράχη;

καὶ βρύσις τις ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ὄρους καλεῖται Greco περὶ ἧς διηγοῦνται ὅτι Ἕλλην τις (Γραικὸς) ὁδοιπόρος πιὼν κεκοπιακὼς ἐκ τοῦ ψυχροτάτου ὕδατός της, ἀπέθανεν ἀμέσως, ὅπερ ὅμως ἀπίθανον.

ἐκτενῶν κήπων εὐφορωτάτων, ἐν οἷς μεταξὺ ἄλλων καλλιεργοῦσι καὶ πλεῖστα ὀπωροφόρα δένδρα, ἅτινα ἐκτὸς τῶν καρπῶν ἐπιδαψιλεύουσι κατὰ τὸ θέρος καὶ παχείας σκιὰς ἐπὶ τῶν οἰκιῶν καὶ εὐρυτάτων μαρμαροστρώτων αὐλῶν των. Ἔχουσι ἀγορὰς μεγάλας καὶ εὐκόσμους μὲ ὡραίας βυζαντινὰς εἰκόνας καὶ ὑψηλὰ μεγαλοπρεπῆ κωδωνοστάσια (4 ἡ Σαμμαρίνα), τελοῦντες λαμπρὰς πανηγύρεις ἐπὶ τῇ μνήμῃ αὐτῶν. Ἔχουσι πρωτόγερον (κλητῆρα τοῦ προεστοῦ), κοντζαμπάσην ἢ μουχτάρην (προεστόν), δημογέροντας, ἱερεῖς, ἰατρούς, διδασκάλους καὶ διδασκαλίσσας κάπου - κάπου. Ἡ Σαμμαρίνα μάλιστα ἔχει καὶ ἀδελφότητα, συσταθεῖσαν τῷ 1874 καὶ τὴν βελτίωσιν τῶν ἐκπαιδευτηρίων τῆς κώμης καθόλου σκοποῦσαν καὶ ἀριθμοῦσαν μέχρι τοῦδε κεφάλαιον ἄνω τῶν 50.000 γροσίων (δραχμαὶ 12.500). Ἡ Σαμμαρίνα ἔχει 4 ἑλληνικὰ σχολεῖα.

Ἡ Μακεδονορρωμουνικὴ προπαγάνδα, ὅτε τὸ 1880 ἐπεχείρησε κατὰ πρῶτον ν' ἀποστείλῃ εἰς τοὺς Βλάχους τῆς Ἠπείρου τοὺς δασκάλους της, κατώρθωσε διὰ τῶν ὑποσχέσεών της τῶν ἀπατηλῶν νὰ πείσῃ καὶ ἱκανὰ μέλη τῆς ἀδελφότητος τῆς Σαμμαρίνης, προσηλυτισθέντα, νὰ μεταχειρισθῶσι τὸ εἰρημένον κεφάλαιον ταύτης καὶ τὰς προσόδους αὐτοῦ πρὸς ἐνίσχυσιν καὶ διάδοσιν τῆς ρωμουνικῆς μαθήσεως ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τῆς ἐπαράτου προπαγάνδας. Ἀλλ' οἱ πλέον φιλοπάτριδες ἐξεγείραντες τοὺς κατοίκους, οἵτινες εἶναι καὶ ὡς πρὸς τὰ ἐθνικὰ αἰσθήματα Ἕλληνες, ἠνάγκασαν αὐτοὺς νὰ παραιτηθῶσι τοῦ μελετωμένου. Σχολεῖα ὅμως κατώρθωσε ἡ προπαγάνδα νὰ συστήσῃ καὶ ἐκεῖ καὶ ἐν Βοϊούσῃ καὶ ἐν Περιβολίῳ καὶ εἰς Γράμμοσταν καὶ ἀλλαχοῦ, διατηρούμενα δυστυχῶς μέχρι σήμερον καὶ ἀποδίδοντα αὐτῇ καρπούς, καθότι πολλοὺς ἐκεῖθεν ἀφήρπασεν αὕτη ὀπαδούς, διδασκάλους μάλιστα, ἐν οἷς καὶ ὁ περιβόητος Ἀπόστολος Μαργαρίτης ὁ ἐν Ἰασίῳ καθηγητὴς Ι. Καραγιάννης ἐξ Ἀβδέλας, τελειόφοιτος τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν καὶ πολλοὶ ἄλλοι. Καίτοι ὁ πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων Σύλλογος ἐν δυσὶν ἐκ τῶν κωμῶν τούτων, ἐν Σαμμαρίνῃ καὶ ἐν Περιβολίῳ, ἂν δὲν ἀπατῶμαι, συντηρεῖ ἑλληνικὰ σχολεῖα. Χρειάζεται δμως μεγαλυτέρα ὑποστήριξις ἐκ μέρους τοῦ Συλλόγου καὶ περισσοτέρα τις ἐνέργεια ἐκ μέρους τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως.

Οἱ κάτοικοι τῶν κωμῶν τούτων διαιροῦνται εἰς δύο τάξεις, εἰς τὴν τῶν ποιμένων καὶ εἰς τὴν τῶν ἐμπόρων, οὕτως εἰπεῖν διακρινομένας ἐκ τῶν ἐνδυμάτων αὐτῶν. Διότι οἱ μὲν ποιμένες φοροῦσι καθ' ὁλοκληρίαν λευκὰ ἐνδύματα, οἱ δὲ τῆς ἑτέρας τάξεως μαῦρα. Ἀλλὰ μόνον κατὰ τὸ χρῶμα διαφέρουσι τὰ ἐνδύματά των. Κατὰ τὰ ἄλλα εἶναι τὰ αὐτά, συνιστάμενα ἀπὸ μάλλινα ποδήρη σιγκούνια, περικνημίδας μαλλίνους ὄπισθεν κομβωμένας, μακροὺς λινοὺς χιτῶνας, δίκην φουστανέλλας, καὶ ὡς ἐπανωφόριον φλοκάταν, ὁτὲ μὲν μαύρην ὁτὲ δὲ λευκήν. Τὰ περιπόδιά των εἶναι πολυποίκιλτα, κατασκευαζόμενα ἐπιμελῶς ὑπὸ τῶν φιλοκάλων γυναικῶν των. Αἱ γυναῖκες φοροῦσιν ἐπὶ τῶν λευκῶν χι-

τώνων των, σ ι γ κ ο ύ ν ι α ἢ τ σ ι π ο ύ ν ι α κλειστά, περικέντητα κατὰ τὸν ποδόγυρον καὶ τὰς ἄλλας ἄκρας μὲ γ α ϊ τ ά ν ι α μεταξωτὰ ἐρυθροῦ χρώματος. Τὰ πολλὰ μάλιστα κεντήματα παρατηροῦνται ἐπὶ τοῦ στήθους, ὅπου φέρουσι καὶ δύο σειρὰς καθέτους, ὡς οἱ Εὔζωνοι τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ, κομβίων μεγάλων ᾠοειδῶν ἀργυρῶν. Αἱ εὐπορώτεραι φοροῦσι καὶ φ ο υ σ τ ά ν ι α καὶ δὴ καὶ μεταξωτά, καθὼς καὶ ποδιές· ὡς ἐπανωφόριον δὲ βαρεῖαν μελανόχρουν φλοκάταν ἔξωθεν πεποικιλμένην, ἔσωθεν δὲ πλήρη μαλλίνων θυσάνων (φλόκου). Τὰ περιπόδιά των ἐπίσης πεποικιλμένα διὰ διαφόρων κεχρωσμένων κλωστῶν μαλλίνων καὶ μεταξωτῶν, καὶ τὰ ὑποδήματα οἷα τὰ τῶν Ἑλληνίδων χωρικῶν· ἄλλην ὅμως ἐποχὴν ἐφόρουν ἐρυθρᾶ, ὡς μαρτυρεῖ ᾆσμά τι Βλαχικὸν διασωθὲν παρ' αὐτοῖς[1]. Περὶ τὴν ὀσφὺν φέρουσι χρυσῆν ἢ ἀργυρᾶν ζώνην αἱ εὔποροι, αἱ δὲ κατώτεραι δερματίνην μὲ μεγάλας ἀργυρᾶς ἢ ἐπιχρύσους τ ο κ ά δ α ς ἔμπροσθεν. Καὶ ἀναρτῶσιν ἐκ τῆς ζώνης δι' ἀργυρᾶς ἁλύσου μικρᾶς μαχαιρίδιον (σουγιᾶν) ἀργυροῦν πᾶσαι. Ἐπίσης ἀγαπῶσι νὰ στολίζωσι περὶ τὴν κεφαλήν. Αἱ νέαι φέρουσι φέσιον ἐρυθρὸν μικρόν, ἐπάνω πεποικιλμένον διὰ χρυσῶν νημάτων, πέριξ δὲ κεκαλυμμένον ὑπὸ σειρῶν νομισμάτων χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν. Ὁ θύσανος τοῦ φεσίου πίπτει ἐπὶ τῶν νώτων μακρὺς καὶ παχὺς συνιστάμενος ἐκ χρυσοῦ καὶ μετάξης[2]. Σειρὰς χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν νομισμάτων (γκιουρντάνια) συνηθίζουσι νὰ παρατάττωσι καὶ ἐπὶ τῶν στηθῶν των[3]. Αἱ δὲ γηραιαὶ συνηθίζουσι νὰ δένωσιν ἁπλῶς τὴν κεφαλὴν διὰ βαθυκυάνου μανδηλίου ἢ θέτουσιν ἐπ' αὐτῆς τὴν πρὸς τὴν τῶν Καραγκουνισσῶν παρομοίαν κάραν (balso).

Ἀμφότερα τὰ γένη τῆς Βλαχικῆς ταύτης φυλῆς εἶναι ἀναστήματος ὑψηλοῦ καὶ καταπληκτικῆς εὐρωστίας καὶ ὡραιότητος. Ἔχουσι κανονικώτατα τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου καὶ τὴν ὄψιν εὔχαριν, ζωηρὰν καὶ ἐρυθρόλευκον. Ἰδοὺ πῶς ἐγκωμιάζεται ἡ παρθένος παρ' αὐτοῖς ἔν τινι βλαχικῷ ᾄσματι καθ' ἡμετέραν μετάφρασιν:

1. Ὁ νέος ἀποτείνεται πρὸς τὴν λατρευτὴν τῆς καρδίας του προκαλῶν αὐτὴν νὰ φύγωσιν εἰς ἄλλον τόπον, ὅπου οἱ δύο των θὰ ζήσουν καλύτερα καὶ ὅπου μεταξὺ ἄλλων θὰ τῆς κάμῃ καὶ παπούτσια κόκκινα (παπυτσα ροσσα).

2. Ἐρυθρᾶ φέσια μὲ μικρὸν χρυσοῦν θύσανον φαίνεται ὅτι ἐφόρουν καὶ αἱ Ἑλληνίδες τῆς Ἠπείρου ἄλλοτε, ὡς μαρτυρεῖ δίστιχόν τι περιπαθέστατον, ὅπερ ἀποτείνει ὁ Ἀλῆ πασᾶς τῶν Ἰωαννίνων πρὸς τὴν Βασιλικὴν λέγων:

Ὄντα βάνῃς τ' ἄλκο φέσι μὲ τὴ φούντα τὴ χρυσῆ,
τρέμει ὁ οὐρανὸς νὰ πέσῃ μ' ὅλα τἄστρα του μαζί.

3. Τοιαῦτα γ κ ι ο ρ ν τ ά ν ι α (ὅρμους) ἐφόρουν καὶ αἱ τῶν ἀρχαίων γυναῖκες· ὁ Ἡσίοδος λέγει:

Ἀμφὶ δὲ χάριτες θεαὶ καὶ πότνια Πειθὼ
Ὅρμους χρυσείους ἔθεσαν χροΐ...

—Γαϊτάνια είναι τὰ φρύδια σου, τὰ μάτια σου φλιτζάνια.
ἡ μύτη σου κονδυλωτή, τὸ στόμα σου κοράλι,
δαχτυλιδένια ἡ μέση σου, τὰ στήθια σου λεμόνια
καὶ περδικένιος ὁ λαιμός, κόρη μου ποιός σ' ἐγέννα;
—Μὰ τὸν Θεό, ἡ μάνα μου μ' ἐγέννησε ἡ δική μου...

Εἶναι πολὺ ὡραῖαι τῷ ὄντι αἱ γυναῖκες αὐτῶν, εἶναι δ' ἐπίσης ἐργατικώταται καὶ φιλόκαλοι. Οἱ ἄνδρες ἀγαπῶσι πολὺ τὸν οἶνον.

Οἱ ποιμένες κατοικοῦσι πάντοτε τὰ ἄκρα τῶν κωμῶν. Καταγίνονται δ' ὁριστικῶς εἰς τὴν πλουσίαν κτηνοτροφίαν των, τρέφοντες πλεῖστα ποίμνια προβάτων καὶ αἰγῶν καὶ ἀγέλας ἵππων καὶ φορβάδων[1]. Τὰ ἐκ τοῦ γάλακτος κατασκευαζόμενα τυρία καὶ βούτυρα πωλοῦσιν εἰς ἐμπόρους Ἕλληνας, τὰ δ' ἔρια τῶν ποιμένων των εἰς τοὺς συγχωριανούς των, οἵτινες εἰς τὴν ἄλλην τάξιν ὑπαγόμενοι κατασκευάζουσι δι' αὐτῶν διάφορα ὑφάσματα. Ἐνταῦθα κατασκευάζεται ἡ περίφημος ἐκείνη μ ε τ ζ ί θ ρ α τῆς Ἠπείρου, ἡ παρ' αὐτοῖς ο ὗ ρ δ α. Ἐκτὸς τοῦ ἐτησίου τούτου πλούτου εὑρίσκουσιν εἰς τὸ ἐπάγγελμά των αὐτὸ τὴν ἀγροτικὴν ἐκείνην εἰδυλλιακὴν ζωήν, ἣν τόσον ζηλεύομεν ἡμεῖς οἱ τῶν πόλεων κάτοικοι. Ἓν βλαχικὸν ᾆσμα των, ὅπερ παραθέτομεν, ἐν μεταφράσει, ἰδοὺ πῶς ψάλλει τὴν ζωὴν ταύτην:

Γιὰ τὴν τζομπάνικη ζωὴ ὅλοι κουτὸν μὲ λένε,
μἄχω δικό μ' κοπάδι ἐγὼ καὶ τὰ καλὰ τοῦ κόσμου·
ἔχω φλογέρα ποὺ λαλεῖ κι ἀντιλαλοῦν οἱ βράχοι,
ἔχω τἀγέρι ποὺ γοργὸ μοῦ φέρνει τὰ χαμπέρια,
ἔχω λειβάδια ἀνθόσπαρτα, βουνὰ γεμάτα δέντρα.
Δὲ θέλω μαρμαρόχτιστα θεώρατα παλάτια,
οὔτε καὶ θέλω νὰ μὲ λὲν ἀπὸ γενιά, ἀπὸ σόι.
ἔχουν χτικιὸ καὶ θάνατο οἱ ἀρχόντοι στὰ παλάτια
κι ἐγὼ εἶμ' ἐδῶ σὰν βασιλιάς, ἔχω δικούς μου νόμους.
Ὁ κόσμος ὅλος νὰ καῆ, ὁ κόσμος νὰ χαλάση,
καὶ μοναχὰ ἡ φλογέρα μου ν' ἀκούγετ' ἄκρη σ' ἄκρη.
Κάθε βραδιὰ ἔχω ζέφκι ἐγώ, κάθε βραδιὰ τσιμπούσι,
μὲ τὸ κοπάδι στὸ μαντρὶ σὰν ὁ παπὰς στὸ δεῖπνο.
Πιάνω μετρῶ τὰ πρόβατα, ὄμορφα σὰν τ' ἀστέρια,
τζομπάνος εἶμαι ἀληθινά, ἀλλὰ κουτὸς δὲν εἶμαι,
εἶμαι μονάχα βασιλιὰς ἀπάνου στὰ βουνά μου,
ἔχω παλάτια τὰ βουνά, κοπέλια μου τοὺς κάμπους,
τὴ θάλασσα ἀγαπητικιὰ καὶ συντροφιὰ τ' ἀστέρια.
Ἐσεῖς ποὺ κλειέστε στὰ ψηλὰ καὶ μαρμαρένια σπίτια,

1. Καὶ ἐν τῇ Ὁμηρικῇ ἐποχῇ οἱ ἡγεμόνες καὶ οἱ πλούσιοι ἔτρεφον ἵ λ α ς, ἀγέλας ἵππων, μεγάλην καὶ τιμίαν κτῆσιν θεωροῦντες τοῦτο (ἴδε Ἰλ. 581 καὶ ἑξ.).

πὄχετε ἀρρώστεια ἀπάνω σας, ἐλᾶτε ἐδῶ σ' ἐμένα,
νὰ βρῆτε χρόνια ἀτέλειωτα στὴ στρούγκα καὶ στὴ στάνη.

Οἱ τῆς ἑτέρας τάξεως κυρίως, ὡς εἴπομεν, καταγίνονται εἰς τὴν βιομηχανίαν τῶν μαλλίνων ὑφασμάτων, (δίμιτον, σαμαρᾶν, σκουτί, βελέντζας), ἅτινα κατασκευάζουσι ἐργαζόμενοι ἀόκνως ἄνδρες τε καὶ γυναῖκες. Βλέπει τις καὶ ἄνδρα μὲ τὴν ἠλακάτην εἰς τὰς χεῖρας ἢ κύπτοντα εἰς τὰ λ α ν ά ρ ι α (χτένια), δι' ὧν κτενίζουσι τὰ πλυμένα ἔρια καὶ παρασκευάζουσι αὐτὰ ἐν τολύπαις διὰ γνέσιμον. Τὰ ὑφάσματα ταῦτα πωλοῦσι κατόπιν εἰς τὰς ἀγορὰς Κονίτσης καὶ τῶν Ἰωαννίνων τῆς Ἠπείρου, τῶν Γρεβενῶν καὶ τῶν Βιτωλίων τῆς Μακεδονίας καί, τῶν Τρικκάλων, τῆς Καρδίτσης, τῆς Λαρίσης, τοῦ Βόλου, τῆς Λαμίας, τῆς Ἀταλάντης, τῆς Λεβαδείας, καὶ τῶν Θηβῶν τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος, ὅπου ἐπὶ τούτῳ κατέρχονται. Μετὰ τὸ ἐπιτήδευμα τοῦτο ἔχουσι τὸ τῶν σαγμάτων. Οἱ πλεῖστοι καλύτεροι σαγματοποιοὶ τῆς Ἠπείρου, Μακεδονίας, Ἀλβανίας καὶ Θεσσαλίας, εἶναι οἱ Σαμμαριναῖοι καὶ οἱ Μετσοβῖται. Ἐπίσης ἀσχολοῦνται ἀνέκαθεν καὶ εἰς τὴν ζωγραφικήν. Ἀπὸ τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων ἡ Σαμμαρίνα ἐξήγαγε τοὺς πλείστους ζωγράφους, ἁγιογράφους μᾶλλον εἰπεῖν, τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου. Πολλαὶ ἐκκλησίαι παλαιὰν διασώζουσι τὴν τέχνην των ἐπὶ τῶν τοίχων αὐτῶν, εἰ καὶ ἐν πολλαῖς τὰ ὀνόματά των ὑπὸ τοῦ χρόνου ἢ ὑπὸ κακῆς χειρὸς ἐξηλείφθησαν.

Καὶ σήμερον δ' ἀκόμη πολλοὶ ἐκ Σαμμαρίνης ἁγιογράφοι κατέρχονται μέχρι Πελοποννήσου πρὸς ζωγράφισιν ναῶν. Πρὸ δύο ἐτῶν ἐρχόμενος ἐκ Πατρῶν ἐνταῦθα εἶχον ἐν τῷ σιδηροδρόμῳ ἕξ τοιούτους συνταξειδιώτας. Ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἁγ. Νικολάου τοῦ Συρράκου, ἐπὶ τῆς Πίνδου, τὸν ὁποῖον Σαμμαριναῖος ἁγιογράφος εἶχεν ἱ σ τ ο ρ ί σ ε ι πολὺ πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως, καὶ ὅστις ἐσχάτως ἀπετεφρώθη ὑπὸ αἰφνιδίας πυρκαϊάς, ἐνθυμοῦμαι ἀκριβέστατα ὅτι εἶδον τὴν αὐτὴν ἁγιογραφίαν, ἣν βλέπω σήμερον ἐπὶ τῶν μαρμάρων τῶν ἐρειπίων τοῦ Παρθενῶνος, τοῦ ἄλλοτε ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας. Τὸ αὐτὸ ὕφος τῶν ἁγίων, ἡ αὐτὴ κατάταξις, ὁ αὐτὸς κανὼν εἰς τὴν στάσιν καὶ τὰς πτυχάς, τὰ αὐτὰ μαιανδρικὰ κοσμήματα, ἀπαράλλακτα - ἀπαράλλακτα. Δὲν ἀμφιβάλλω δὲ ὅτι, ἐὰν ποτε ἤθελεν ἀνακαλυφθῇ ὁ ζωγράφος αὐτοῦ, οὗτος θὰ εἶναι Σαμμαριναῖος ἤ, ἐὰν ὄχι, θὰ εἶναι μαθητὴς τούτου ὁ τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Νικολάου Συρράκου ἱ σ τ ο ρ ή σ α ς Σαμμαριναῖος. Τοιαύτας Σαμμαριναίων ἁγιογραφίας εἶδα εἰς πολλὰς παλαιὰς καὶ νέας ἐκκλησίας τῆς Ἠπείρου. Μεγάλης δ' εὐχῆς ἔργον θὰ ἦτο, ἐάν τις εἰδήμων τῶν τοιούτων ἤθελεν ἐπιχειρήσει ἐπιτοπίως νὰ ἐρευνήσῃ τὰ ἔργα τῆς ζωγραφικῆς τῶν Βλάχων τούτων τῆς Πίνδου. Οἱ Σαμμαριναῖοι εἶναι καὶ ἄριστοι μαχαιροποιοί, ὧν τὰ γιαταγάνια εἶναι θαυμαστά.

Ἄλλοι πάλιν ἐκ τῆς τάξεως ταύτης κέκτηνται τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ἀ γ ω γ ι ά τ ο υ. Ἕκαστος τούτων ἔχων τὰ ὑποζύγιά του ἀναλόγως

τῶν δυνάμεών του δηλ. 10, 15, 20, 30, 50, 100 200 καὶ καθεξῆς. Αἱ πληθύες αὗται λέγονται κ α ρ β ά ν ι α ὁ δὲ ἰδιοκτήτης αὐτοῦ κ α ρ β α ν ά ρ η ς. Οἱ εὔποροι ἔχουσι καὶ ὑπηρέτας εἰς τὰ μεγάλα καρβάνια των, οὓς καλοῦσι κ ο π έ λ ι α. Οἱ εὔποροι καρβανάρηδες καταντῶσιν ἐκεῖ περίφημοι. Τοιοῦτοι εἶναι ὁ Βασιλάκης ἐκ Βοϊούσης, οἱ Μισαῖοι ἐκ Περιβολίου, ὁ Χατζῆ - Πύρρος ἐκ Σαμμαρίνης κλπ. Τὰ καρβάνια εἶναι ἡ μόνη περιουσία αὐτῶν. Ἀπέρχονται μετ' αὐτῶν εἰς τὰς ἀπωτέρας ἄκρας τῆς Ἠπείρου, Μακεδονίας, Ἀλβανίας καὶ Θεσσαλίας μετακομίζοντες διάφορα προϊόντα ἢ ξένα ἐπὶ ἀμοιβῇ μετακομίσεως ἢ ἐμπορευόμενα ὑπ' αὐτῶν. Οὕτω δὲ ἀρκετὰ κερδίζοντες ἐπιστρέφουσιν εἰς τὰς οἰκογενείας των, Ὅταν οἰκογένειά τις τυγχάνῃ πολυμελής, τινὲς ἐκ τῶν υἱῶν ἀσχολοῦνται καὶ εἰς τὴν κτηνοτροφίαν καὶ εἰς τὴν ὑφαντικήν. Ὥστε ἢ οὕτως ἢ ἄλλως οἱ Βλάχοι οὗτοι εὑρίσκονται ἐν λίαν καλῇ καταστάσει. Διὰ τοῦτο οὐδεὶς μεταξὺ αὐτῶν ὄχι μόνον πεινᾷ, ἀλλ' οὐδὲ πένεται.

Ἡ διὰ τῶν καρβανίων ἀπομάκρυνσις ἀπὸ τῶν ἑστιῶν των, εἶναι οὕτως εἰπεῖν ξ ε ν η τ ε ι ά. Διότι ὅταν ἀναχωρῶσιν ἢ ἐπιστρέφωσιν αἰσθάνονται τὴν λύπην ἐκείνην ἢ τὴν χαράν, ἣν αἰσθάνεται ὁ Ἠπειρώτης ἰδίως, ὅστις ὑπὲρ πάντα Ἕλληνα προωρίσθη ὑπὸ τῆς Μοίρας του ἀνέκαθεν νὰ ξενητεύεται. Καὶ ἀπαράλλακτα ὡς πᾶς Ἠπειρώτης οὕτω καὶ ὁ Βλάχος οὗτος τῆς Πίνδου ἐκχύνει τὴν λύπην ἢ τὴν χαράν του αὐτὴν εἰς τραγούδια, εἰς τὰ ὡραῖα ἐκεῖνα καὶ περιπαθέστατα τ ρ α γ ο ύ δ ι α τῆς ξ ε ν η τ ε ι ᾶ ς, ἅτινα, ἂν καὶ Βλαχικά, ἔχουσιν ὅμως τὸ αὐτὸ ἄλγος, τὴν αὐτὴν χάριν, τὴν αὐτὴν μελῳδίαν, τὸ αὐτὸ πνεῦμα μετὰ τῶν Ἑλληνικῶν. Χάριν τῶν ἀναγνωστῶν μεταφράζομέν τινα ἐξ αὐτῶν ἐνταῦθα·

Ἔδυσε ὁ ἥλιος στὴν αὐλή, ξύπνα, ἀκριβή μου, ξύπνα,

λέγει πρὸς τὴν νεαρὰν σύζυγόν του ὁ νεονυμφευμένος ξενητευτὴς ἀφυπνιζόμενος ἐν ταῖς ἀγκάλαις αὐτῆς τὴν πρωίαν, καθ' ἣν μέλλει ν' ἀναχωρήσῃ. Ἡ σύζυγος, ἀλγοῦσα ἐπὶ τῷ ἀποχωρισμῷ του, σφίγγει αὐτὸν εἰς τὰς ἀγκάλας της καὶ θέλει νὰ τὸν ἀποκοιμίσῃ ἀκόμη διὰ τοιούτων λόγων:

Δὲν εἶν' ὁ ἥλιος, εἶν' αὐτὸ τῆς νύχτας τὸ φεγγάρι.
Κοιμήσου ἀκόμα σφίξε με γλυκὰ στὴν ἀγκαλιά σου
καὶ φίλησέ με στὸ λαιμό, στὰ μάτια καὶ στὰ φρύδια.

Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἀρχίζουσι νὰ φωνάζωσιν οἱ ἀλέκτορες. Τοὺς ἀκούει ὁ ἀγρυπνῶν σύζυγος καὶ ἐπαναλέγει:

Ἄκου, Μαρούσιω, κί, κί, κί, φωνάζουνε τὰ ὀρνίθια

ξύπν' ἀκριβή μου κι ἔφεξε καὶ πάει ὁ ἥλιος γιόμα
καὶ θὰ μ' ἀφήσ' ἡ συντροφιά...

Τέλος ἐγείρονται τῆς κλίνης ἀμφότεροι, διότι ἀκούεται εἰς τὴν θύραν καὶ ὁ κτύπος τῶν ἀναμενόντων συντρόφων. Ἡ νεαρὰ γυνὴ ἀναλύεται τότε εἰς θλιβερὰ δάκρυα, ἐνῷ ὁ σύζυγός της παρακαλεῖ τὴν γραῖαν μητέρα του νὰ προετοιμάσῃ τὰ τῆς ἀναχωρήσεώς του διὰ τοιούτων ἀλγεινῶν λόγων:

Κλάψε με, μάνα μ', κλάψε με, κι ἐγὼ θὰ πάω στὰ ξένα,
στὰ ξένα καὶ στὰ μακρυνά, γιὰ ζῶ καὶ γιὰ πεθαίνω.
Βουνὰ τετράψηλα, κι ἐρμιὰς καὶ κάμπους θὰ περάσω,
ποιός ξέρει ἂν θὰ σᾶς ξαναϊδῶ, ποιός ξέρει ἂν θὰ γυρίσω.
Μέσα στὴν πόρτα κύτταξε, ποιός εἶναι ποὺ βροντάει,
θὰ νἆναι ἡ μαύρη συντροφιά! Ἄνοιξε μάνα μ' ἄνοιξε
καὶ γύρνα καὶ συγούρεψε τὰ ἔρμα μου δισάκκια,
γιατ' ἡ νυφούλα ἡ δύστυχη τὸν χωρισμό μου κλαίει...

Ἡ μήτηρ ἐκτελεῖ τὰ πάντα καὶ ἤδη τὸ καρβάνιον εἶναι ἕτοιμον πρὸς ἀναχώρησιν. Ὁ ταξειδευτὴς λαμβάνει εἰς χεῖρας τοὺς χαλινοὺς τοῦ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ καρβανίου ζώου, τὸ ὁποῖον λέγεται καὶ αὐτὸ κ α ρ β α ν ά ρ η ς καὶ εἶναι τὸ καλύτερον πάντων καὶ πλέον περιποιημένον, φέρον περὶ τὸν λαιμὸν μέγαν κώδωνα, ἀσπάζεται τοὺς προσφιλεῖς οἰκείους του, μόλις ἐν δακρύοις ἀρθρῶν τοὺς λόγους τούτους:

Φεύγω καὶ σᾶς ἀφήνω γειά. Καὶ γιά τ' ἐμὲ ἂν πονεῖτε,
τὴν ὄμορφη γυναῖκά μου νὰ μ' ἀγαπᾶτε θέλω,
μὲ πόνο, σὰν τὰ μάτια σας, νὰ μοῦ τηνε φυλᾶτε,
ὅσο νὰ πάω στὴν ξενητειὰ καὶ νὰ γυρίσω πίσω...

Τῷ ὑπόσχονται ὅλοι τοῦτο δακρύοντες καὶ τὸν ἀποπέμπουσι διὰ τοῦ στερεοτύπου ἐκείνου ὥρα σου καλὴ (oára ts'bunâ)!...

Ἐν τῇ ξενητείᾳ οὗτος δὲν ἔχει ἄλλο πρὸ ὀφθαλμῶν ἢ πῶς νὰ κερδίσῃ ὅσον τάχιον καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὰς ἀγκάλας τῶν οἰκείων καὶ ἰδίᾳ τῆς νεαρᾶς συζύγου του, ἥτις τόσον ἀγαπᾷ αὐτόν, ὥστε τῷ ἀποστέλλει πολλάκις χαιρετίσματα μὲ τὰ ἄστρα ἢ μὲ τὰ πτηνά.

Μέσα στὰ φύλλα τῆς μηλιᾶς,
τῆς καστανιᾶς καὶ τῆς γκορτζιᾶς,
ἕνα πουλάκι κελαϊδεῖ
τὸ καλοκαίρι τὴν αὐγή.
Ξυπνάει τοὺς δόλιους πιστικοὺς

τοὺς καρβανάρους τοὺς καλοὺς

τοὺς πιστικοὺς στὰ πρόβατα,
τοὺς καρβανάρους στ' ἄλογα[1].
Ξυπνάει καὶ μιὰ λυγερή,
ὁποῦ κοιμᾶται μοναχή.
—Σήκω, μανούλα μ'[2] κι ἄκουσε
πῶς κελαϊδάει τὸ πουλί.

—Σώπαινε, κόρη μ' σώπαινε,
μὲ τὰ πουλιὰ μὴ μάλωνε.

Δυνατὸν ὁ ξενητευμένος νὰ μὴ ἐπιστρέψῃ καὶ μετ' ἀπουσίαν δώδεκα καὶ δεκαπέντε μηνῶν (ὄχι ἐτῶν). Ἀναμένει ἡ σύζυγός του, ἀλλὰ μετ' ἄλγους καὶ ἀνησυχίας πάντοτε. Εἰς δὲ τοὺς ἐρωτῶντας αὐτήν:

Τ' ἔχεις, Μαρούσιω κι ὅλο κλαῖς καὶ συχνααστενάζεις, συγκενινημένη αὐτὴ ἀπαντᾷ:

Καὶ τί καλό 'χω νὰ μὴ κλαίω, νὰ μὴν ἀναστενάζω,
π' ἔχω τὸν ἄντρα μου μακρυὰ στὰ ἔρημα τὰ ξένα;
Δώδεκα μῆνες καρτερῶ κι οὔτε κι ἐφάνη ἀκόμα,
θὰ καρτερέσω ἀκόμα τρεῖς κι ἂν δὲν φανῇ κι ὡς τότε,
θὰ πάω νὰ γίνω καλογριά...

Ἡ χρυσῆ ἐλπίς της καὶ ὁ μόνος αὐτῆς φλογερὸς πόθος ἐκπληροῦται τέλος. Ὁ σύζυγος ἐπιστρέφει μετ' οὐ πολύ. Αὐτὴ δὲ μανθάνουσα ἐξέρχεται εἰς προϋπάντησίν ἐνδεδυμένη τὰ πολυτιμότερα ἐνδύματά της. Ἰδοὺ πῶς λέγει ᾆσμά τι περὶ τούτου:

—Λεβέντες, ποὺ γυρνᾶτε ἀπ' τὴν ξενητειά,
μὴν εἴδατε καὶ τοὺς δικούς μας νὰ γυρνοῦν;

λέγουσι πρὸς ἐπιστρέφοντας ἐκ τῆς ξενητείας αἱ γυναῖκες αἱ ἀναμένουσαι τοὺς οὕτω ἐπὶ μακρὸν ἀπουσιάσαντας συζύγους των. Μόλις δὲ λαμβάνουσαι παρ' αὐτῶν τὴν χαροποιὰν ἀπάντησιν:

— Νάτοι, παρακοντά μας, πὄρχονται κι αὐτοί, σπεύδουσι κράζουσαι ἐν χαρᾷ:

— Συντρόφισσες γυρνᾶμε γιὰ ν' ἀλλάξουμε
τ' ἄσπρα καὶ τὰ χρυσᾶ μας νὰ φορέσουμε,
τοὺς ἄντρας τοὺς καλούς μας, ν' ἀγκαλιάσουμε.

Ἐνίοτε ὅμως ὁ σύζυγος ἀποθνήσκει ἐν τῇ ξενητείᾳ. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἂς φαντασθῇ μόνος ὁ ἀναγνώστης ὁποῖαι θλιβεραὶ σκηναὶ ἐξελίσ-

1. Ὑπαινίσσεται τὸν σύζυγόν της ὁδοιποροῦντα ἐν τῇ ξενητείᾳ.
2. Ἡ πενθερά της...

σονται ἐν τῷ οἴκῳ του, ὅταν ἡ πικρὰ εἴδησις μαθευθῇ. Ἀλλὰ καὶ τούτων ἔτι θλιβερωτέραν σκηνὴν παριστᾷ τὸ ἀκόλουθον ᾆσμα, ὅπερ ἀπεικονίζει ἀδελφὸν ἐπιστρέψαντα ἐκ τῆς ξενητείας ἑτοιμοθάνατον, καθ' ἃς ἡμέρας ἔμελλον νὰ τελεσθῶσι τῆς ἀδελφῆς του οἱ γάμοι. Ἰδοὺ τὸ ᾆσμα:

—Καϋμένη δὲ μὲ κλαῖς καὶ σύ; — Τί νὰ σοῦ κάμω ἡ μαύρη;
Τ' ἀνάθεμα ὁ πατέρας μας νὰ τὄχῃ στὸ λαιμό του,
ποὺ σ' ἔστειλε στὸ μακρυνὸ στὰ ἔρημα τὰ ξένα.
— Γιὰ σένα φτιάνουνε προικιὰ καὶ τἄλογο σελλώνουν,
γιὰ ἐμένα ράβουν σάβανα καὶ φτιάνουν τὸ κιβούρι!
Σ' ἐσένανε κρεμοῦν φλωριὰ τριγύρω στὸ λαιμό σου[1],
κι ἐμένα ἀνάβουνε κηριὰ στὸ νεκροκρέβατό μου.
Στάρι σὲ ἐσὲ θὰ ρίξουνε καὶ ρύζι καὶ κριθάρι[2],
ἐμένα χῶμ' ἀνήλιαγο, βαρὺ καὶ κρύο θὰ ρίξουν!
Νιές, ἀδελφούλα μου, σ' ἐσὲ ξανθὲς θὰ τραγουδήσουν[3]
καὶ μένα θλιβερὲς γριὲς θὰ μὲ μοιρολογήσουν[4]!

Ὡς πρὸς τὸν ὁδοιπορικὸν αὐτοῦ βίον των σώζεται ἐν Σαμμαρίνῃ ἡ ἀκόλουθος παλαιὰ παράδοσις. Ὅτι κατά τινα καιρὸν Σαμμαριναῖοι Καρβανάροι μὲ τὰ καραβάνια των φορτωμένα ἀπὸ ἐμπορεύματα, ἐνῷ διήρχοντο τὰ μέρη τῆς ἀνατολικῆς Μακεδονίας, ἓν τῶν ζώων προσκροῦσαν ἐπί τινος βράχου ἐκινδύνευσε νὰ καταρρίψῃ τὸ φορτίον, τὸ ὁποῖον ἤρχισε νὰ κλίνῃ πρὸς τὴν γῆν. Ἰδὼν ὅμως αὐτό τις ἐκ τῆς συνοδείας, ἐφώναξε πρὸς τὸν κύριον τοῦ ζώου οὕτω βλαχιστί: Toárna, fráte toárna! γέρει, ἀδελφέ, γέρει (δηλ. τὸ φόρτωμα, ὅπως λέγουσι οἱ Ἕλληνες χωρικοί). Ὁ κύριος τοῦ ζώου ἔσπευσε πρὸς ἐπανόρθωσιν τοῦ φορτίου. Ἀλλὰ συγχρόνως οἱ καρβανάροι ἤκουσαν ἐν τῷ πρὸ αὐτῶν δάσει βαρὺν θόρυβον βηματισμῶν πολυαρίθμων, ἀνακύψαντες δὲ τοῦ δάσους εἶδον ὁλόκληρον στρατιὰν τρεπομένων εἰς φυγήν! Διότι τὰ στρατιωτικὰ προστάγματα τότε ἦσαν Βλαχικά, ὡς λέγουσιν αὐτοί. Ὁ κ. Κ. Σάθας ἐν τῷ «Ἕλληνες στρατιῶται ἐν τῇ δύσει καὶ ἀναγέννησις τῆς Ἑλληνικῆς τακτικῆς» σελ. 12, λέγει ὅτι ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Μαυρικίου (582) μέχρις ἐποχῆς τινος πρὸ τοῦ 1634 τὰ στρατιωτικὰ προστάγματα ἀπηγγέλλοντο ἐν τῇ Λατινικῇ γλώσσῃ, ὡς torna, move, verte, ad conto clina κλπ.

Ἡ πρὸς ξ ε ν η τ ε ι ὰ ν ἀναχώρησις ἄρχεται συνήθως ἀπὸ τῶν

1. Ἐννοεῖ τὸν στολισμὸν αὐτῆς ὡς νύμφης.

2. Συνηθίζουσιν, ὡς θὰ ἴδωμεν, νὰ ραίνουν τὴν νύμφην εἰς τὸ ξεκίνημα διὰ σίτου ἢ ὀρύζης ἢ κριθῆς, ὡς σημεῖον εὐδαιμονίας καὶ καλῆς προκοπῆς καὶ τεκνοποιήσεως.

3. Ὡς θὰ ἴδωμεν, παρθένοι ψάλλουσιν, ὡς παρ' ἀρχαίους ὑμεναίους τοῖς νεονύμφοις· ὅπως εἴδομεν καὶ παρὰ Καραγκούνοις.

4. Γραῖαι, μ ο ι ρ ο λ ο γ ί σ τ ρ α ι καλούμεναι, κλαίουσιν, ὡς ἐπίσης θὰ ἴδωμεν τοὺς νεκρούς των.

μέσων τοῦ Μαΐου μηνός. Προσπαθεῖ δ' ἕκαστος ξενητευμένος νὰ εὑρεθῇ ἐν Σαμμαρίνῃ κατὰ τὸν Δεκαπενταύγουστον, ἰδίᾳ δὲ ὁ ἄγαμος. Διότι κατὰ τὰς τρεῖς ἐκείνας ἡμέρας τοῦ Αὐγούστου τελεῖται ἐν Σαμμαρίνῃ ἡ μεγίστη παρ' αὐτοῖς πανήγυρις ἐπὶ τῇ μνήμῃ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, καλουμένη Stumaria atsâ marea (Παναγία ἡ μεγάλη) εἰς τὸν ὁμώνυμον ναόν, πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τῆς Παναγίας τῆς Μικρᾶς, ἧς ἐπίσης ἔχουσι ναόν. Τὰ ἐπίθετα μεγάλη καὶ μικρὰ προστίθενται τῷ ὀνόματι τῆς Μητρὸς τοῦ Θεοῦ ἕνεκα τοῦ μεγέθους τῶν δύο ἐν Σαμμαρίνῃ ναῶν αὐτῆς, τοῦ μὲν μικροῦ τοῦ δὲ μεγάλου καὶ κεντρικοῦ. Ἡ πανήγυρις αὕτη ἔχει ὄψιν ἑλληνικωτάτην, χαρακτῆρα δὲ καθαρῶς θρησκευτικόν: Τελεῖται δὲ πομπωδεστάτη καὶ μεγαλοπρεπής, ἀφοῦ προστρέχουσιν εἰς αὐτὴν ἐξ ὅλων τῶν πέριξ χωρίων τῆς Μακεδονίας, Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας καὶ δὴ καὶ ἐκ τῶν πόλεων Γρεβενῶν καὶ Κονίτσης καὶ Ἰωαννίνων, καὶ Τοῦρκοι ἀκόμη. Διότι θεωροῦσι τὴν Παναγίαν τῆς κώμης αὐτῆς θαυματουργὸν καὶ παραδέχονται μεγάλην τὴν χάριν της. Πλεῖστα ὅθεν ἀναθήματα ἐπισωρεύουσιν οἱ προσκυνηταὶ πρὸ τῆς ἁγίας εἰκόνος αὐτῆς χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ. Τοιαῦται μεγαλοπρεπεῖς πανηγύρεις ὀλίγαι λαμβάνουσι χώραν ἐν Ἑλλάδι. Ἀρωγὸς τοῖς θνητοῖς ἐπίσης θεωρεῖται καὶ ἡ δύναμις τῆς εἰκόνος τοῦ Προφήτου Ἠλιοῦ ἐν τῷ ὁμωνύμῳ μοναστηρίῳ τῆς Σαμμαρίνης, ἐξισουμένου μάλιστα ἐνίοτε μετὰ τῆς Παναγίας:

Βοήθα Ἁϊλιὰ ἀπὸ τὸ Βιτσκὸ κι Ἁϊλιὰ ἀπ' τὴ Σαμμαρίνα.
βοήθα κυρὰ καὶ Παναγιὰ ἀπὸ τὸ μέγα Σπήλιο,
νὰ φτιάσω στὶς εἰκόνες σας καντῆλες ἀσημένιες!

κράζει, ἀπαράλλακτα, ὅπως ἐπεκαλεῖτο ὁ Πηλείδης ἐν τοῖς πεδίοις τῆς Τροίας, τὸν Δωδωναῖον καὶ πελασγικὸν Δία εἰς βοήθειαν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, ὁ περιώνυμος Νάκας, τὸ πρωτοπαλλήκαρον τοῦ ἁρματολοῦ τῶν Γρεβενῶν γέρου-Ρότσκα, ἐπικαλούμενος εἰς βοήθειαν κατὰ τῶν ἐχθρῶν, ὅτε ἐν ἔτει 1808 συνεκροτήθη περὶ τὰ Γρεβενὰ πεισματωδεστάτη μάχη πρὸς ἀπειραρίθμους πεζοὺς καὶ ἱππεῖς Τούρκους, ὁδηγουμένους ὑπὸ τοῦ Διβητάρη βαλῆ τῶν Γρεβενῶν καὶ Δερβέναγα τῶν Χασίων.

Κατὰ τὴν πανήγυριν τῆς Παναγίας λειτουργεῖ ἐν τῷ ναῷ τῆς Σαμμαρίνης ὁ Μητροπολίτης Γρεβενῶν καθ' ἕκαστον ἔτος. Μετὰ τὰς θρησκευτικὰς ἱερουργίας οἱ κάτοικοι πάντες, αὐτοὶ μόνον, ὄχι οἱ ξένοι, ὅπως καὶ ἐν Ἀθήναις κατὰ τὴν πομπὴν τῶν ἀρχαίων Παναθηναίων στήνουσι μέγαν τρίδιπλον (τριπλοῦν) χορόν, παρόμοιον μὲ τὸν τῶν ἀρχαίων Σπαρτιατῶν, τὸν συγκείμενον ἐκ τῶν παίδων, τῶν νεανιῶν καὶ τῶν γερόντων, ψαλλόντων τὸ πασίδηλον ἐκεῖνο ᾆσμα: ἄμες ποκ' ἦμες κλπ. Μὲ μόνην τὴν διαφοράν, ὅτι ἐνταῦθα συνίσταται ἀπὸ ἄνδρας καὶ γυναῖκας. Ἄσματα δὲ λέγουσιν Ἑλληνικὰ ἡρωικά, ἐν ἀρχῇ τῶν ὁποίων συνηθίζουσι πάντοτε ὡς στερεότυπον τὸ τραγούδι τοῦ Μίχου,

ἤτοι τὸ ᾆσμα τοῦ συμπατριώτου των ἀρματολοῦ, ἀκμάσαντος περὶ τὰ τέλη τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος καὶ φονευθέντος ἐξ ἐνέδρας ὑπό τινος ἐχθρευομένου αὐτὸν συγχωρίου του Ἰτρίζη. Παραθέτομεν τὸ ἡρωικὸν τοῦτο ᾆσμα:

Ὁ Μίχος ἐκατέβαινε ἀπὸ τὴ Σαμμαρίνα,
μὲ τὸ ντουφέκι στὸ πλευρό, μὲ τὸ σπαθὶ στὴ ζώνη,
νὰ πάῃ κατὰ τὴ χειμαδιά, στὴ σκιὰ καὶ στὸ Πρετόρι.
Πουλάκι πῆγε κι ἔκατσε στὴ δέξια του τὴ πλάτη,
καὶ δὲν λαλοῦσε σὰν πουλί, οὔτε σὰν χελιδόνι,
μόν' ἐλαλοῦσε κι ἔλεγεν ἀνθρώπινη κουβέντα:
—Πέρνα το Μίχο, διάβα το αὐτὸ τὸ μονοπάτι,
κι ἄλλη φορὰ δὲν τὸ περνᾶς, κι ἄλλη δὲν τὸ διαβαίνεις.
Τὰ μάτια του χαμήλωσε, τὰ δάκρυα τὸν ἐπῆραν:
—Πουλάκι μου, ποῦ τὄμαθες, ποῦ τἄκουσες, πουλί μου;
—Ἐψὲς ἤμουν στοὺς οὐρανοὺς μαζὶ μὲ τοὺς ἀγγέλους
κι ἄκουσα ποὺ σ' ἀνάφερναν μὲ τοὺς ἀπεθαμένους.
Τὸ λόγο δὲν ἀπόσωσε, τὸ λόγο δὲν ἀπόειπε
κι ἀκούστηκε μιὰ παταριὰ μέσ' ἀπὸ τὸ λαγκάδι.
Ἰτρίζης τὸν καρτέραε ψηλὰ μέσ' στὸ Μπουγάζι.
Στὸ χῶμα ἔπεσε ἄλαλος ὁ Μίχος ὁ λεβέντης
ποὺ ἦταν στὴ Φούρκα ἀρματολός, στὴ Σαμμαρίνα κλέφτης.

Ἐκεῖ, εἰς τὸν χορὸν τῆς πανηγύρεως αὐτῆς, ὡς ἁπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος γίνονται καὶ αἱ διάφοροι ἐπικοινωνίαι, οἱ ἔρωτες, τὰ συνοικέσια κτλ. Διὰ τοῦτο κάθε ξενητευμένος, ἰδίᾳ ὁ ἄγαμος, προσπαθεῖ τὰς ἡμέρας ἐκείνας νὰ παρευρεθῇ ἐν Σαμμαρίνῃ. Εἴδομεν ὅτι ὅταν ὁ νεαρὸς Καραγκοῦνος ἐρασθῇ νεάνιδός τινος τῆς ἰδικῆς του ἢ ἄλλης ξένης στάνης, πηγαίνει καὶ ἐξ ἐνέδρας συλλαμβάνει αὐτὴν εἰς στενὰ καὶ ἀόρατα μέρη παρὰ τὴν βρύσιν ἢ ἐν τῇ βοσκῇ, ὅπου ἐκμυστηρεύεται ἀποτόμως τὸν πόνον του καὶ τῆς ἁρπάζει τὸ φίλημα, ὅπως ἐπίσης καὶ οἱ ποιμένες τοῦ Θεοκρίτου. Ἀλλ' ἐν Σαμμαρίνῃ ἡ ἀγάπη,

ἀπὸ τὰ μάτια πιάνεται καὶ στὴν καρδιὰ ριζώνει

κατὰ τὴν φράσιν τοῦ ἑλλην. λαοῦ, ἐκεῖ ἐν τῷ χορῷ τῆς πανηγύρεως, ὅπου καὶ ἐκδηλοῦται διὰ τῶν ὑπὸ τοῦ Μυσαίου καλουμένων λ α θ ρ ι δ ί ω ν ν ε υ μ ά τ ω ν. Ὁ τολμηρός, ἀλλ' αἰδημονέστερος τοῦ Λεάνδρου νεανίας τῆς Σαμμαρίνης καραδοκεῖ μετὰ τὴν διὰ τῶν βλεμμάτων συνεννόησιν, ὅπως τύχῃ εὐκαιρίας νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὸν χορὸν καὶ νὰ τρίξῃ εἰς αὐτὸν τὰ δάκτυλα τῆς ὑπὸ τῶν βλεμμάτων του ἀποπλανηθείσης νεάνιδος· ἀλλ' αὕτη ἀναστενάζουσα ἐκ βάθους καρδίας τραγουδεῖ βλαχιστὶ τό:

αὐτὰ τὰ χέρια ποὺ κρατεῖς νὰ μὴ τὰ παρασφίγγεις
γιατὶ πονοῦν τὰ δάχτυλα ἀπὸ τὰ δαχτυλίδια,

ὅπερ ἀπαράλλακτα ἀπαντᾷ καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις ἠπειρώταις Ἑλληνιστί[1].

Ὅπως δὲ ἡ καλλιπάρειος Ἡρὼ ἐκφράζεται τὴν θλίψιν της, διότι αἱ σκληραὶ τῶν γονέων της ἀποφάσεις τὴν ἠνάγκασαν νὰ γίνῃ ἱέρεια, ἐντὸς μονήρους οὐρανομήκους πύργου παρὰ τὴν θάλασσαν, μακρὰν τῆς συνοδείας τῶν ὁμηλίκων της καὶ τῶν νεανικῶν χορῶν, ἔχουσα μόνον της σύντροφον τὸν ἦχον τῶν μυκωμένων κυμάτων, οὕτω καὶ ἡ νεᾶνις τῆς Σαμμαρίνας, βλέπουσα τὰς ὁμήλικας αὐτῆς ὑπανδρευμένας θλίβεται ἐκ ψυχῆς καὶ ψάλλει ἐν συγκινήσει βλαχιστί:

Δὲν θέλει ἐμένα ἡ μάνα μου νὰ μὲ παντρέψῃ ἀκόμα,
εἶμαι μικρὴ τῆς εἶπανε, μικρὴ σὰν τὴ ροδούλα,
πριχοῦ ν' ἀνοίξῃ ἡ δύστυχη στὸν ἥλιο τὸν ἀνθό της.
Ἀγκαλιαστὰ οἱ φίλες μου μὲ παλληκάρια τρέχουν,
κι ἐγὼ ἡ μικρούλα μόναχη κοιμοῦμαι καὶ ξυπνάω·
ἄλλες τ' ἄλογο σιάζουνε τοῦ νιοῦ τοῦ καβαλλάρη,
κι ἐγὼ ἡ μικρούλα μόναχη γυρίζω στὸ κελλάρι·
ἄλλες γιὰ τὰ μικρὰ παιδιὰ πουκάμισα κεντοῦνε
κι ἐγὼ ἡ μικρούλα μ' ἄδεινὰ τὰ χέρια τριγυρίζω!...

Σκοπὸς τοῦ ἔρωτος παρ' αὐτοῖς εἶναι ὁ γάμος, ὄχι ὁ αἰσχρὸς ἐκεῖνος ἔρως, ὁ τὴν κτηνώδη μόνον ἀπόλαυσιν ἀποβλέπων, καὶ μετὰ ταῦτα ἡ ἀπάρνησις, ὡς συμβαίνει παρ' ἄλλαις φυλαῖς. Ὁ νεαρὸς Βλάχος τῆς Σαμμαρίνας θλίβεται ἐν τῇ ἀποτυχίᾳ τοῦ σκοποῦ τοῦ ἔρωτός του, λέγων:

Ἀπὸ μικρὴ σ' ἀγάπησα, πότε νὰ μεγαλώσῃς,
γιὰ νὰ σὲ κάμω ταίρι μου, γυναίκα νὰ σὲ πάρω,
καὶ τώρα ποὺ μεγάλωσες, γι' ἄνδρα σου ἄλλον πῆρες
κι ἐμένα μ' ἀπαράτησες μέσ' στοῦ Θεοῦ τὰ χέρια!

Διὰ τοῦτο, ἐν περιπτώσει καθ' ἣν οἱ γονεῖς αὐτοῦ ἢ τῆς ἐρωμένης του δὲν συγκατατίθενται εἰς τὸν γάμον του, συσκέπτεται οὗτος μετ' αὐτῆς περὶ ἀπαγωγῆς· ὥστε ἔχουσι καὶ οὗτοι καὶ τὸν δι' ἁρπαγῆς γάμον.

Αἱ περὶ γάμου προτάσεις γίνονται πάντοτε ἐκ μέρους τοῦ νεανίου πρῶτον. Οἱ συγγενεῖς αὐτοῦ ἐν στενῷ οἰκογενειακῷ κύκλῳ ἐν τῇ οἰκίᾳ του συσκέπτονται καὶ ἀποφασίζουν ἀπὸ ποίαν οἰκογένειαν (ποιὸ σόι) θὰ ζητήσουν νύμφην. Γενομένης τῆς ἀποφάσεως μεταβαίνουσί τινες ἐξ αὐτῶν τὸ ἑσπέρας μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου εἰς τὴν οἰκίαν τῆς ζητηθησομένης

1. Ἴδε Χασιώτη. Συλλογ. Ἠπειρωτ. ᾀσμ. σελ. 49 (1866).

κόρης. Ἐκεῖ γενόμενοι δεκτοὶ συνάπτουσι μετὰ τῶν οἰκείων καὶ συγγενῶν τῆς κόρης τὸν ἑξῆς σύντομον διάλογον, ἐν ᾧ γίνονται καὶ τὰ τοῦ συνοικεσίου. Ἐννοεῖται ὅτι αὐτοὶ συνδιαλέγονται Βλαχιστί, ἀλλ' ἡμεῖς χάριν τῶν ἀναγνωστῶν μεταφράζομεν τὸν διάλογόν των τοῦτον.

—Καλήώρα τσ' ἀφεντιᾶς σας, κὺρ (τάδε), χαιρετίζουσιν οἱ τοῦ νεανίου εἰσερχόμενοι.

—Καλῶς ὡρίσατε, ἀπαντῶσιν οἱ τῆς κόρης ὑποδεχόμενοι αὐτούς.

—Ἡμεῖς ἤρθαμε προξενητάδες στὴν κόρη σου γιὰ τὸ παιδὶ τοῦ (τάδε). Ἔχεις εὐχαρίστησι νὰ τὸν κάμῃς γαμβρό σου, παιδί σου, ἢ ὄχι;

—Καλῶς ὡρίσατε, ἀπαντᾷ ὁ πατὴρ τῆς κόρης, ἂν ἔχῃ σκοπὸν νὰ τὴν δώσῃ. Τηρῶν δὲ ἀπαραίτητον ἐδῶ ἔθιμον, προσθέτει: «Ἐγὼ ἔχω εὐχαρίστησι νὰ σᾶς τὴν δώσω, ἀλλὰ νὰ ρωτήσω καὶ τοὺς ἄλλους συγγενεῖς».

Οἱ τοῦ νεανίου ἐνθαρρυνόμενοι τότε λέγουσιν:

—Ἐσύ, σὰν πατέρας κι ἀνώτερος ποὺ εἶσαι τὴν δίνεις, νάρθοῦμε κύριο νὰ τὰ τελειώσουμε καὶ νὰ πιοῦμε; Μᾶς δίνεις τὸ λόγο σου;

Μὴν ἔχων τότε ἄλλην ἀντίρρησιν ὁ πατήρ, ἀπαντᾷ:

—Ἔ, ἄιστε, κοπιάστε αὔριο νὰ τὰ μπιτίσουμε (τελειώσουμε).

Οὕτω οἱ προξενητάδες, ἄνδρες ὡς βλέπομεν ἐδῶ, διότι ἀλλαχοῦ τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Ἑλλάδος μεταχειρίζονται γυναῖκας π ρ ο ξ ε ν ή τ ρ ί α ς, ἐπιστρέφουσιν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ νέου, ὅστις περιμένει μετὰ παλμῶν καρδίας τὸ ἀποτέλεσμα τῆς προτάσεως. Ἐπειδή, πρέπει νὰ σημειώσωμεν, ἐν περιπτώσει ἀποτυχίας διαδίδεται εἰς ὅλην τὴν κώμην καὶ θεωρεῖται προσβεβλημένος πολὺ καὶ περιφρονημένος. Ἕκαστος δ' ἐξ ὑμῶν ἂς φαντασθῇ τὴν χαρὰν τοῦ νέου, ὅταν οἱ προξενητάδες ἐπιστρέφοντες τὸν χαιρετίζουν φαιδρῶς, τὸν ἀσπάζονται καὶ θωπεύοντες αὐτὸν ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ὤμου του τῷ λέγουν: — Μᾶς τὴν δίνουν, Μίχο (ἂν ὀνομάζεται οὕτως αὐτός), τὴν Ἀσήμω (ἂν ὀνομάζεται οὕτως ἡ κόρη), κι αὔριο τελειώνουμε. Προσφέρεται τότε οἶνος (ὁ περίφημος μέλας τῆς Σιατίστης καὶ Ναούσης) εἰς αὐτοὺς καὶ μετ' ὀλίγον διαλύεται τὸ οἰκογενειακόν των συμβούλιον.

Τὸ ἑσπέρας τῆς ἐπαύριον συναθροίζονται εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ νέου ὅλοι οἱ συγγενεῖς, ἄνδρες καὶ γυναῖκες καὶ νέοι καὶ νέαι περὶ τοὺς 40 50. Σφάζουν καὶ ψήνουν ἀρνιά, τρώγουν καὶ πίνουν, τραγουδοῦν καὶ χορεύουν μὲ τραγούδια καὶ βιολιά. Ἔπειτα προσκαλοῦν τὸν ἱερέα τῆς ἐνορίας καὶ ἀκολουθοῦντες αὐτὸν περὶ τοὺς 20 μεταβαίνουσιν εἰς τὴν οἰκίαν τῆς μελλούσης νύμφης, ὅπου τοὺς περιζώνουν καὶ τοὺς ὑποδέχονται χωρὶς τραγούδια καὶ βιολιά. Ἀνταποδίδονται χαιρετιστήριοί τινες εὐχαὶ μεταξὺ τῶν μὲν καὶ τῶν δὲ καὶ ἀρχίζει ἡ τελετὴ τοῦ ἀρραβῶνος (ıssossire). Ἀ λ λ ά ζ ο ν τ α ι τ ὰ δ α κ τ υ λ ί δ ι α — οἱ τῆς νύμφης λαμβάνουν τὸ τοῦ γαμβροῦ καὶ οἱ τοῦ γαμβροῦ τὸ τῆς νύμφης — καὶ μετὰ τὴν εὐλογίαν τοῦ ἱερέως τὸ μὲν δακτυλίδι τῆς νύμφης ἀσπά-

ζονται ὅλοι οἱ τοῦ γαμβροῦ, τὸ δὲ τοῦ γαμβροῦ οἱ τῆς νύμφης. Ἀμέσως δὲ παρατίθεται τράπεζα πλήρης ὀπωρῶν καὶ οἴνου, εἰς ἣν λαμβάνουσιν ὅλοι, συμπεθέροι πλέον γενόμενοι, μέρος. Ἐπαναλαμβάνονται αἱ εὐχαὶ μεταξὺ των μετὰ τῆς πόσεως τοῦ οἴνου καὶ ψάλλουσι τὸ Ἑλληνικὸν ᾆσμα!

Μιὰ κόρη ἀπ' τὴν Ἀνατολὴ κι ὁ νιὸς ἀπὸ τὴν Πόλι.
τὰ δυὸ ξένα ἀνταμώθηκαν σὲ ξένο περιβόλι.
—Ἔλα, κόρη μ', νὰ μείνουμε, ἔλα νὰ βραδιαστοῦμε.
Τριακόσια δυὸ φλουριὰ 'χω γὼ καὶ πεντακόσια γρόσια
πάρτα κόρη μ' καὶ μέτρα τα, πάρτα λογάριασέ τα κλπ.

Ἀναχωροῦσι περὶ τὸ μεσονύκτιον οἱ τοῦ γαμβροῦ ἐπιστρέφοντες εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ. Ἄδουσι δὲ καθ' ὁδὸν τὸ ἑξῆς ἐπίσης Ἑλληνικὸν ᾆσμα!

Φεγγαράκι μου λαμπρό,
φέξε μου νὰ περπατῶ,
γιὰ νὰ δώσω στὸ γαμβρὸ
τὸ δαχτυλίδι τὸ χρυσὸ κτλ

Φθάνοντες εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ ἐπαναλαμβάνουσι τὰς εὐχάς, παραδίδουσι ἀρραβῶνα (τὸ δακτυλίδιον) καὶ λαμβάνοντες ὅλοι εἰς τὰς χεῖρας ἄλευρον, ἀ λ ε υ ρ ώ ν ο υ ν αὐτὸν ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν, ἀκούων μακρόθεν τὸ ἀνωτέρω ᾆσμα πυροβολεῖ τρίς. Ἔπειτα παρατίθεται πάλιν ἡ τράπεζα καὶ ἐξημερώνονται εὐθυμοῦντες.

Μετὰ τὴν ἀλλαγὴν τῶν δακτυλιδίων ἐν τῇ οἰκίᾳ τῆς νύμφης, οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ γαμβροῦ ἀφήνουσιν εἰς τὸν πατέρα τῆς νύμφης καὶ 5—15 φλωριὰ (χρυσᾶ νομίσματα) δ ι ά μ α ν ά τ ι (ἐνέχυρον), ἅτινα ἐπιστρέφονται ὅταν κατὰ τὸν γάμον, ὡς θὰ ἴδωμεν, παραλαμβάνεται ἡ νύμφη ὑπὸ τοῦ γαμβροῦ. Τὸ αὐτὸ ἔθιμον, εἴδομεν, ὡς ἐνθυμοῦνται οἱ ἀναγνῶσται, καὶ εἰς τοὺς Καραγκούνους.

Οὕτω τελεῖται ὁ ἀρραβών, ὅστις διαρκεῖ ἐπὶ ἓν ἢ καὶ δύο ἔτη. Κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ οἱ μελλόνυμφοι δὲν βλέπουσιν ἀλλήλους. Ἡ κόρη μάλιστα οὐδ' ἐξέρχεται τὴν ἡμέραν τῆς πατρικῆς οἰκίας της. Κατά τι Βλαχικὸν ᾀσμάτιον, ἡ ἀρραβωνιασμένη (issossitá) κόρη λέγει πρὸς τὰς καλούσας αὐτὴν ὁμήλικάς της, ἵνα μεταβῶσιν εἰς τὴν βρύσιν γιὰ νερό:

—Σύρτε, κι ἐγὼ δὲν ἔρχομαι, τ' εἶμ' ἀρραβωνιασμένη.
Μαλαματένιο μὄφεραν, καθάριο δακτυλίδι,
καὶ πέντε λαμπερὰ φλωριὰ δεμένα στὸ μετάξι.
Τὸ δακτυλίδι φόρεσα στὸ χέρι τὸ δεξί μου
καὶ στὸ μικρὸ τὸ δάχτυλο,.. ἄχ! δάκτυλο μικρό μου,
τώρα πῶς μοὔσαι ὄμορφο, σὰν τῆς βραδιᾶς ὁ ἥλιος!...

Φθάνει τέλος ὁ καιρὸς τοῦ γάμου. Ἐν οἰκογενειακῷ συμβουλίῳ πάλιν οἱ τοῦ γαμβροῦ ἀποφασίζουν τὴν Κυριακὴν — πάντοτε Κυριακὴν — καθ' ἣν θὰ τελεσθῇ εἰδοποιοῦντες περὶ τούτου τοὺς τῆς νύμφης. Ἀπὸ πρωίας τῆς Κυριακῆς προσκαλοῦνται παρὰ τῶν τῆς νύμφης καὶ τοῦ γαμβροῦ ὅλοι οἱ συγγενεῖς καὶ φίλοι. Μετὰ μεσημβρίαν, ὅταν ἐκ τοῦ γαμβροῦ, μετὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ νουνοῦ καὶ τοῦ βλάμη, πορεύονται εἰς παραλαβὴν τῆς νύμφης, ἡ κώμη ὅλη συνταράσσεται ἀπὸ τὰ ᾄσματα καὶ τοὺς πυροβολισμούς. Τῆς μεγαλοπρεποῦς πομπῆς τοῦ γαμβροῦ προηγοῦνται ὁ ἱερεὺς καὶ τὸ φλάμπουρον[1] (τὸ ὁποῖον ἀπὸ 20 ἤδη ἐτῶν ἐν πολλοῖς κατηργήθη, συνηθίζεται δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον παρὰ τοῖς ποιμέσιν).

Εἰς τὴν οἰκίαν τῆς νύμφης τοὺς ὑποδέχονται χαρμοσύνως ἐπίσης καὶ παρατίθεται αὐτοῖς πλουσία τράπεζα, ἔνθα ὁ πατὴρ τῆς νύμφης προσφέρει πρὸς τὸν τοῦ γαμβροῦ π α γ ο ύ ρ ι μὲ τὴν ραχήν, φέρον περὶ τὸν λαιμόν του τὰ συνδεδεμένα 5—15 φλωριά, τὸ ἀ μ α ν ά τ ι. Ἄρχονται τότε πάντες τῶν εὐχῶν «νὰ ζήσουν, νὰ προκόψουν» κλπ. βλαχιστὶ καὶ λέγουσι τὸ ἑλληνικὸν ᾆσμα:

Ὁ Ζῆτρος κάνει τὴ χαρά, χαρὰ γιὰ τὸν ὑγιό του,
κι ἐκάλεσε τὴν κλεφτουριά, τὰ δώδεκα πρωτάτα.
Τὸν Λάππα δὲν ἐκάλεσε τὸν πρῶτο ψυχογυιό του.
Ὅλοι παιίνουν κέρασμα[2] κριάρια σουβλισμένα,
κι ὁ Λάππας ποὖν ἀκάλεστος μ' ἀλάφι στολισμένος.

Τὸ ᾆσμα τοῦτο ἀνήκει, ὡς γνωστόν, εἰς τὸν παλαιὸν ἐκεῖνον καὶ γενναιότατον τῆς Ἐλασσῶνος ἁρματολὸν Ζῆτρον, ψαλὲν τὸ πρῶτον μετὰ τὸν γάμον τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, ὅτε ἐπῆλθε σύγκρουσις μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Λάππα τοῦ ἐρωμένου τῆς ἀρραβωνιαστικῆς τοῦ υἱοῦ τοῦ Ζήτρου καὶ διὰ τοῦτο, ἵνα μὴ προέλθῃ ταραχὴ καὶ ἔρις δὲν προσεκλήθη ὁ Λάππας εἰς τὸν γάμον. Ἀλλ' ἡ ρῆξις ἐπῆλθε, διότι ὁ Λάππας μετέβη ἀκάλεστος. Ἐν Ἠπείρῳ οἱ Σαμμαριναῖοι μόνον καί τινες τῶν Ζαγορισίων λέγουσι τὸ ᾆσμα τοῦτο εἰς τοὺς γάμους των. Οἱ Σαμμαριναῖοι συνοδεύουσιν αὐτὸ μὲ ὡραίας τινὰς στροφὰς «ἄι, ἄι καὶ ἄι μορέ!»

Μετὰ τὸ ᾆσμα τοῦτο ὁ γαμβρὸς ποιεῖ τρεῖς ὑποκλίσεις μετὰ σεβασμοῦ πρὸ τῆς πενθερᾶς του, ἥτις ἀσπάζεται αὐτὸν εἰς τὸ πρόσωπον σταυ-

1. Τὴν χρῆσιν τοῦ φλαμπούρου εἴδομεν καὶ παρὰ Καραγκούνοις καὶ παρὰ τοῖς Ἕλλησι νομάσι, τοῖς Σαρακατσάνοις. Εἰς τὰ περὶ Καραγκούνων ἐσφαλμένως ἐγράψαμεν τὴν φράσιν: —τροε φλαμπυρα, τροε κυκελλα... διότι αὕτη εἶναι κυρίως κροε φλαμπυρα, κροε κυκελλα = τίνος εἶναι τὸ φλάμπουρο, τίνος εἶναι τὸ κόκκινο; Ἐπειδὴ οἱ Καραγκοῦνοι ἔχουσι προφορὰν τραυλῶν (ψευδῇ) καὶ τὸ κ. μεταβάλλεται ἐν αὐτῇ εἰς τ κλπ., ὥστε ἠπατήθημεν ἐκ τῆς προφορᾶς των ἐκεῖ.

2. Ἐκ τῶν προσκεκλημένων οἱ μέλλοντες νὰ μετάσχωσι καὶ τῆς γαμηλίου τραπέζης τοῦ γαμβροῦ φέρουσι εἰς τὴν οἰκίαν του ἀνὰ ἕνα ἀμνὸν ψητόν, οἶνον καὶ ἄρτον. Ταῦτα καλοῦνται κ έ ρ α σ μ α ἢ κ α ν ί σ ω ν α.

ροειδῶς, κατὰ τὸ μέτωπον, τὸ στόμα καὶ τὰς παρειάς, καὶ ζώνει τὴν ὀσφύν του διὰ μεταξωτῆς ζώνης (τὸ ζωνάρι τῆς πεθερᾶς). Ἀμέσως δὲ μετὰ τοῦτο ἡ πομπὴ μετὰ τῆς νύμφης καὶ τῶν προσκεκλημένων αὐτῆς ἐκκινεῖ διὰ τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ.

Ἔξωθεν τῆς θύρας κατὰ τὸ ξ ε κ ί ν η μ α οἱ νύμφες φωνάζουσι τῷ γαμβρῷ ταῦτα: «τοὺς ἑκατὸν δέκα παράδες, τοὺς ἑκατὸν δέκα γαμπρέ... τὸ χαῖρι». Τότε ἐξάγει τὸ βαλάντιόν του ὁ γαμπρὸς καὶ δίδει τοὺς 110 παράδες. Τοῦτο εἶναι ἔθιμον ἀγοραπωλησίας· διότι ὁ ἀγοράζων ζῷον τι μάλιστα, ἐκτὸς τῆς ἀξίας αὐτοῦ, δίδει εἰς τὸν πρώην κύριόν του καὶ νόμισμά τι γιὰ τὸ χαῖρι (δηλ. δῶρον ἐξ εὐχαριστήσεως).

Ἡ νύμφη πρὸ τῆς οἰκίας τοῦ γαμβροῦ γίνεται δεκτὴ ὑπὸ τῆς πενθερᾶς της, ἥτις ἐξέρχεται μὲ τολύπην πλυμένου καὶ κτενισμένου λευκοῦ μαλλίου ἐπὶ τῆς Κεφαλῆς της: σημεῖον εὐτυχίας ἐρίων ὡς πρὸς τὴν τῶν ἐρίων διομηχανίαν των, παρουσιάζει δὲ εἰς αὐτὴν ἀγγεῖον περιέχον βούτυρον, δι᾿ οὗ ἡ νύμφη μὲ τὴν χεῖράν της ἀλείφει τὸ ἄνωθεν μέρος τῆς θύρας (τὸ ἐπανώφλι), σημεῖον ἐλεύσεως εὐδαιμονίας[1], καὶ σύρεται ὑπὸ τοῦ βλάμη (ἀδελφοποιητοῦ τοῦ γαμβροῦ) ἐντὸς τῆς οἰκίας. Ἐκεῖ τελεῖται ἡ εὐλογία τοῦ γάμου ὑπὸ τοῦ ἱερέως. Ὅταν ἀρχίζῃ ἡ στέψις πυροβολοῦν τρὶς ἢ πεντάκις, ὁ δὲ νουνὸς (κουμπάρος) ρίπτει ἐπὶ τῶν νεονύμφων δράκας σίτου, κριθῆς καὶ ὀρύζης σημεῖα γονιμότητος καὶ ἐρριζώσεως, ἐνῷ αἱ γυναῖκες ψάλλουσι ἑλληνιστί:

Ρίξε, νοῦνε, τὸ κριθάρι,
ρίξε τὸ μαργαριτάρι.
. . . .

Γιὰ διάβα, κὺρ νουνέ, νὰ φιλήσῃς χρυσᾶ στεφάνια...

Μετὰ δὲ τοῦ νουνοῦ φιλοῦσι τὰ στεφάνια καὶ κερνοῦν (φιλοδωροῦν) τὴν νύμφην ἅπαντες οἱ παρεστῶτες. Μεθ᾿ ὃ αἱ γυναῖκες ἐπαναλαμβάνουσι:

Γιὰ διάβα, κυρ - νουνέ, ξεζέψῃς χρυσὸ ζευγάρι.

Ὅπερ καὶ ἐκτελεῖ ὁ νουνός. Καὶ οἱ μὲν ἄνδρες λαμβάνουν τὸν γαμβρόν, αἱ δὲ γυναῖκες τὴν νύμφην. Ἐπέρχονται ἀκολούθως αἱ προπόσεις καὶ αἱ συνήθεις εὐχαὶ καὶ μετ᾿ αὐτὰς στήνουσι μέγαν χορὸν πάντες εἰς τὴν αὐλὴν τῆς οἰκίας. Ἐν τῷ χορῷ τούτῳ θέτουσιν εἰς τὸ μέσον τοὺς δύο νεονύμφους πλησίον ἀλλήλων, προηγεῖται δὲ ὁ νουνός, ὅστις σύρων τὸν χορὸν τραγουδεῖ ἑλληνιστὶ ὡς ἑξῆς:

Ἐβγᾶτε, ἀγόρες[2], στὸ ἐβγᾶτε στὸ σεφέρι,

1. Τὸ αὐτὸ ἔθιμον ἀπηντήσαμεν καὶ παρὰ Καραγκούνοις.
2. Τὸ αὐτὸ ἔθιμον ἀπαντήσαμεν καὶ παρὰ Καραγκούνοις.

νὰ ἰδῆτε καὶ νὰ μάθετε πῶς πιάνεται ἡ ἀγάπη.
Ἀπὸ τὰ μάτια πιάνεται στ' ἀχεῖλι κατεβαίνει
κι ἀπὸ τὰ χείλη στὴν καρδιὰ καὶ στὴν καρδιὰ ριζώνει...

Ἡ νύμφη χορεύουσα ποιεῖ πάντοτε ὑποκλίσεις. Τὸ ἑσπέρας δίδεται τὸ τ ρ α π έ ζ ι τοῦ γαμβροῦ, καθ' ὃ διανυκτερεύουσιν οἱ εὐωχοῦντες. Καὶ οὕτω τὴν ἄλλην πρωίαν λήγει ὁ γάμος. Ἡ νύμφη μετὰ ταῦτα τηρεῖ ἐπί τινα καιρὸν αἰδῶ, πρὸς τὸν σύζυγόν της, ἀλλ' ὄχι τὴν ὑπερβολικὴν ἐκείνην τῆς Καραγκούνισσας, ἥτις, ὡς εἴδομεν, σπανίως συνομιλεῖ μετ' αὐτοῦ πρὶν ἢ τεκνοποιήσει.

Ἐκτὸς τῶν ἄλλων παρετηρήσαμεν ἐν τῷ γάμῳ τῶν Σαμμαριναίων τὴν χρῆσιν ἀποκλειστικῶς ἑλληνικῶν ᾀσμάτων. Ἐπειδὴ δ' ἀνωτέρω εἰς ἄλλα ἔθιμα αὐτῶν παρεθέσαμεν ᾄσματα βλαχικά, πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν εἰς τοὺς ἀναγνώστας ἡμῶν, ὅτι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς πάσας τὰς περιστάσεις τοῦ τε ἰδιωτικοῦ καὶ τοῦ κοινωνικοῦ βίου αὐτῶν οἱ Βλάχοι οὗτοι μεταχειρίζονται τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἐκτὸς τῶν πρὸς ἀλλήλους συνδιαλέξεώς των, ὅτε μόνον μεταχειρίζονται τὴν βλαχικήν, ἀλλὰ καὶ ταύτην πλήρη λέξεων ἑλληνικῶν, ὧν βρίθουσι καὶ τὰ βλαχικὰ ᾄσματά των ἐπίσης. Τούτου ἕνεκεν ἡ γλῶσσά των ὠνομάσθη ἐσχάτως Κ ο υ τ σ ο β λ α χ ι κ ή, ἐκ ταύτης δὲ καὶ οὗτοι Κ ο υ τ σ ό β λ α χ ο ι. Ἐκτενέστερον περὶ τῆς γλώσσης ταύτης θέλομεν πραγματευθῆ ἀλλαχοῦ. Εἰς τοὺς γάμους των οὐδέποτε μεταχειρίζονται τὰ Βλαχικὰ ᾄσματα. Ἡμεῖς δὲ ἐπίτηδες εἰς τὰ ἔθιμά των παραθέσαμεν τὰ βλαχικά,—διότι ἠδυνάμεθα νὰ παραθέσωμεν καὶ ἑλληνικά, — ἵνα καλλίτερον καταδείξωμεν τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἑλληνισμοῦ, ὄχι μόνον ἐπὶ τῶν ἐθίμων των, ὡς εἴδομεν, δύνανται νὰ καταλεχθῶσι μετὰ τῶν ἀκραιεφνεστέρων καὶ ὡραιοτέρων ἑλληνικῶν ἐθίμων, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ᾀσμάτων των, ἅτινα, ὡς ἐπίσης εἴδομεν, ὁμοιάζουσι τόσον πρὸς τὰ ἑλληνικὰ κατά τε τὴν ἁρμονίαν, τὸ μέτρον, τὸ κάλλος, τὸ πάθος, τὴν φύσιν καὶ τὸ πνεῦμα, ὥστε δύναταί τις νὰ εἴπῃ ὅτι ἢ οἱ Βλάχοι οὗτοι μὴ ἔχοντες ᾄσματα τῆς φυλῆς των ἔλαβον τὰ τῶν περὶ αὐτοὺς Ἑλλήνων καὶ μετέφρασαν εἰς τὴν γλῶσσάν των—ὅπερ κάπως ἀνυπόστατον, καὶ δι' ἄλλους λόγους καὶ διότι, ὡς θέλομεν ἴδει ἀλλαχοῦ, ὑπάρχουσι καὶ ὁμόφυλοί των, οἵτινες, καίτοι μὴ γνωρίζοντες, μὴ ἐννοοῦντες τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ψάλλουσιν ὅμως πάντοτε ἑλληνικὰ ᾄσματα καὶ οὐδέποτε ἠδυνήθησαν νὰ ποιήσωσι τοιαῦτα ἰδικά των, τῆς γλώσσης των—ἢ τὰ ᾄσματά των, τὰ βλαχικά, ἐγεννήθησαν συγχρόνως μὲ τὰ τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ πνεύματος, ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ τύπου, ὑπὸ τὸν αὐτὸν οὐρανόν.

Οἱ Σαμμαριναῖοι ἀπέδωκαν εἰς τὰ Βλαχικὰ ᾄσματά των καὶ μελωδίαν ἰδιαιτέραν, ὅλως διάφορον τῆς Ἑλληνικῆς καὶ παρεμφερῆ τῇ Ἀλβανικῇ, σημεῖον καὶ τοῦτο ὅτι ἐπεκράτησε μεταξὺ αὐτῶν καὶ ἡ Ἀλβανικὴ φλέψ, ἂν δυνάμεθα νὰ ὀνομάζωμεν Ἀλβανικὴν καὶ οὐχὶ Ἠπειρωτικὴν τὴν μελωδίαν, ἣν ἀποτελοῦσι πολλοὶ συνηγμένοι εἰς ἓν μέρος· καὶ πάντες

μὲν κρατοῦσι τὸ μ π ά σ ο ν (ἴσον), εἷς δέ, ὁ καλλίφωνος, ψάλλει τὸ ἆσμα ἐν θλιβερωτάτῳ καὶ θρηνώδει ἤχῳ, μελλωδίαν, ἣν κυρίως μεταχειρίζονται οἱ Ἀλβανοὶ τῆς Ἠπείρου· ἀλλ' εἴτε τούτους ἀπομιμούμενοι, εἴτε φυσικῶς κεκτημένην αὐτὴν διατηροῦσι καὶ οἱ Βλάχοι, ὡς εἴπομεν, εἰς τὰ Βλαχικὰ ἄσματά των καὶ πολλοὶ τῶν Ἑλλήνων Ἠπειρωτῶν εἰς τὰ Ἑλληνικὰ ἄσματά των. Οὕτω ψάλλοντας ἤκουσα καὶ Τσάμηδες καὶ χωρικοὺς ἀκόμη ἐκ τῶν πέριξ τῶν Ἰωαννίνων.

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω παρατεθέντων Βλαχικῶν ἀσμάτων ἔχουσιν οἱ Σαμμαριναῖοι Βλαχικὰ ἐπίσης καὶ νανουρίσματα, καὶ ἄλλα τῆς ξενητειᾶς καὶ ἐρωτικὰ καὶ βουκολικὰ καὶ τῆς στράτας καὶ ἡρωικὰ καὶ μοιρολόγια. Ἀλλὰ καὶ παροιμίας ἔχουσι Βλαχικὰς καὶ μύθους, ὑπὸ τὸ Ἑλληνικὸν πάντοτε πνεῦμα. Ἐκ τούτων παραθέτομεν δύο ὡραιότατα ἐρωτικά, ἓν μοιρολόγι καὶ δύο κλέφτικα, ἅτινα ἁμιλλῶνται μὲ τὰ ὡραιότατα Ἑλληνικά. Ἰδοὺ ταῦτα:

Κόρη μὲ τὰ ξανθὰ μαλλιὰ καὶ μὲ τὰ μαῦρα μάτια
ἀνάθεμα ποὺ σ' ἔκαμε τόσ' ὄμορφη στὸν κόσμο,
κι ἐλησμονήθηκα μ' ἐσὲ κι ἐχάθηκ' ὁ καϋμένος.
Μέσ' στὸ χωράφι ἀνέμποδα τὰ πρόβατά μου ἐμπῆκαν
καὶ μ' ἀποκόψαν τὴ ζημιά, μοῦ πῆραν τὴ φλογέρα.
μοῦ πῆραν καὶ τὸ λάιο ἀρνὶ καὶ τὸ καλὸ γκισέμι,
ποὖχε ἀσημένιο κέρατο...

—Κόρη, ποιά μάνα σ' ἔκαμε
μαυροματοῦσα, κι ὄμορφη,
καὶ σὰν τὸ γάλα κάτασπρη;
—Πέρδικα ἦταν ἡ μάνα μου,
κι ἀηδόνι ὁ πατέρας μου,
μαργαριτάρι ἔτρωγαν
τὴν ὥρα ποὺ μ' ἐγέναγαν.
—Κόρη, νὰ πῆς τῆς μάνας σου
σὰν σὲ νὰ κάμη κι ἄλλη μιά,
νὰ κάψη κι ἀλλωνῶν καρδιὲς
πῶς ἔκαψες ἐμένα ἐσύ...

(Μοιρολόγι)

Γιώργη, γιατί μᾶς κάθεσαι βαριὰ συλλογισμένος;
Γιώργη, γιατί μᾶς σώπασες καὶ δὲ μᾶς κουβεντάζεις;
Ξύπνα, νυφούλα κι ἄναψε τὸ ἔρμο τὸ λυχνάρι,
δὲν εἶναι ὁ Γιώργης μας καλά, τὸ βράδυ δὲν τὸν βρίσκει.
Σήκου, Γιωργάκη, ἀπὸ τὴ γῆ, σήκου κι ἀπὸ τὸ στρῶμα,

σήκου, σὲ κλαῖν οἱ φίλοι σου, σὲ κλαῖνε κ' οἱ δικοί σου.
Σήκου, τ' ἤρθαν τὰ πρόβατα στὴ στρούγκα καὶ βελάζουν,
σήκου, τὶ τὰ μαντρόσκυλα σὲ κλαῖν ψηλὰ στὶς ράχες.

(Ἡρωϊκόν)

Ἐσεῖς παιδιὰ Βλαχόπουλα, ἀπὸ πέρα ἀπ' τὸ ποτάμι,
ἂν πᾶτε πρὸς τὴν Κόνιτσα καὶ στὴ μεγάλη χώρα,
νὰ στείλτ' ἕναν μάστορα, νἄν' ἄξιο παλληκάρι,
νὰ πελεκήση μάρμαρα, μνῆμα πλατὺ νὰ σκάψη,
νὰ στέκω ὀρθὸς νὰ πολεμῶ καὶ δίπλα νὰ γιομίζω.
Σύρτε καὶ στὴ μανούλα μου, πέτε της πῶς παντρέφτηκα,
πῆρα τὴν πλάκα πεθερά, τὴ μαύρη γῆ γυναίκα.

Παρόμοια τούτων ᾄσματα ἀναφέρονται εἰς πολλοὺς ἥρωας τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως. Ἓν μάλιστα τούτων ἀναβιβασθὲν ὑπὸ τοῦ Γάλλου Condiret ἐπὶ τῆς σκηνῆς τῶν Παρισίων κατὰ τὴν παράστασιν τοῦ δράματός του οἱ «Ἐλεύθεροι» ἀπέσπασε τὰς ἐνθερμοτάτας τῶν ἀκροατῶν ἐπευφημίας, ὡς σημειοῖ ὁ Ἀραβαντινὸς ἐν τῇ συλλογῇ του· ὁ αὐτὸς δὲ ἀξιόλογος συλλογεὺς τῶν ἠπειρωτικῶν ᾀσμάτων ἀναφέρων τοιοῦτόν τι ᾆσμα εἰς τὸν περίφημον ἁρματολὸν τοῦ 1770 Γιώτην Μπαρτζόκαν, προτείνει εἰς τοὺς ἀναγνώστας του νὰ παραβάλωσιν αὐτὸ πρὸς τοὺς ἑξῆς τέσσαρας ὁμηρικοὺς στίχους:

Σῆμά τέ μοι χεῦαι πολιῆς ἐπὶ θινὶ θαλάσσης
ἀνδρὸς δυστήνοιο, καὶ ἐσσομένοισι πυθέσθαι·
ταῦτα τέ μοι τελέσαι, πῆξαι τ' ἐπὶ τύμβῳ ἐρετμὸν
τῷ καὶ ζωὸς ἔρεσσον ἐὼν μετ' ἐμοῖς ἑτάροισιν...

Τὸ ἕτερον ἡρωϊκὸν βλαχικὸν ᾆσμα ἀναφέρεται εἰς ἁρματολόν τινα Βλάχον Ἰωάννην Β. Φλῶρον θανόντα ἡρωικῶς κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα ἐν Πελοποννήσῳ, μαχόμενον μετὰ τῶν Ἑλλήνων ἁρματολῶν κατὰ τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ. Ἰδοὺ αὐτό:

Γιὰ κάτσε, νὰ συλλογισθῶ γιὰ κάτσε νὰ λογιάσω
σὰν τί τραγούδι θὰ νὰ εἰπῶ γιὰ τὸν Γιαννάκη Φλώρου
ποὺ γλύτωσε ἀπ' τὴν Κορυτσᾶ καὶ στὸ Μωριὰ ἐσκοτώθη.
Ἐκεῖ ποὺ τὄβγαινε ἡ ψυχὴ ἔλεγε στὰ παιδιά του:
—Ἐσεῖς, καϋμένη συντροφιά, ἐσεῖς μορὲ παιδιά μου,
μὴν ἀπομείνη οὔτ' ἕνας σας, ὅλοι νὰ σκοτωθῆτε,
νὰ μὴ μὲ πάρουν ἡ Τουρκιὰ κι αὐτοὶ οἱ Ἀρβανίτες·
καὶ πάρτε καὶ τὸ αἷμα μου, μέσ' τὸ χρυσό μου τάσι

καὶ σύρτε νὰ τὸ θάψετε στὸ ἔρμο τὸ χωριό μας
μὲ κλάματα καὶ μὲ ψαλμούς, μὲ διάκους, μὲ παπάδες.

Ὥστε οἱ Σαμμαριναῖοι, ὡς βλέπομεν, δὲν εἶναι ἀμιγεῖς καὶ κατὰ τὸ ἐθνικὸν φρόνημα τῶν Ἑλλήνων. Ἀνέκαθεν, ἀφ' ὅτου ὁ Ἑλληνισμὸς εἶδεν ὅτι δὲν ὑπέφερε ζυγὸν ἄλλον καὶ ἔλαβεν εἰς χεῖρας τὸ ὅπλον καὶ ἠγέρθη κατὰ τοῦ τυράννου, ἠκολούθησαν αὐτὸν καὶ οἱ Βλάχοι τῆς Πίνδου, οἵτινες μάλιστα κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν καὶ κατάκτησιν τῶν Τούρκων δὲν ὑπετάγησαν μετὰ τῶν συντρόφων των ὀρεινῶν Ἑλλήνων εἰς αὐτούς, ἀλλ' ἁπλοῦν φόρον ἐπλήρωνον εἰς τὴν Βασιλομήτορα. Ἡ Σαμμαρίνα, περὶ ἧς ἐνταῦθα ὁ λόγος, ἐκτὸς τοῦ εἰρημένου Γιαννάκη Φλώρου καὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ τοῦ περιωνύμου ἀρματωλοῦ Φλώρου, ἀνέδειξε καὶ ἄλλους πολλοὺς Τουρκομάχους ἥρωας, ἐξ ὧν γνωστοὶ ἐκ τῆς ἱστορίας εἶναι οἱ ἀκόλουθοι:

Ὁ Γιάννης Πρίφτης (ἀλβ. = Παπᾶς), ἀτρόμητος ὁπλαρχηγὸς τῆς Σαμμαρίνης περὶ τὰ μέσα τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος. Εἶχε καταστῆ οὗτος ὁ τρόμος τῶν Τουρκαλβανῶν, οἵτινες κατὰ στίφη διήρχοντο ἐκ τῶν βλαχικῶν διόδων ἐπιστρέφοντες ἐκ τῶν κατὰ τὴν Θεσσαλίαν καὶ Μακεδονίαν ληστρικῶν ἐπιδρομῶν πλήρεις λαφύρων. Οὕτως ὥστε ἠναγκάσθησαν ἐπὶ τέλους, ὑποστάντες πολλάκις τὰ πάνδεινα, νὰ παραχωρῶσιν αὐτῷ τὸ τρίτον τῆς λείας των, ὅπως διέρχωνται ἐκεῖθεν ἀνενοχλήτως, διότι ἡ Σαμμαρίνα εἶναι ἡ μόνη δίοδος ἐκ τῆς Ἀλβανίας πρὸς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Θεσσαλίαν. Διὰ τῆς Θεσσαλίας δὲ τὰ ἀλβανικὰ ταῦτα στίφη ἐχύνοντο καὶ εἰς τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα. Ὅλων λοιπὸν τῶν ὁπλαρχηγῶν τῶν ἑλληνικῶν ἀρματολικίων τότε ἔργον ἦτο νὰ προφυλάττωσι τὰς ἐπαρχίας των ἀπὸ τῶν στιφῶν τούτων. Εἰς τὰ στίφη ταῦτα κατατάσσονται καὶ οἱ Μετσοϊσαῖοι πρόγονοι τοῦ Τεπελενλῆ Ἀλῆ - πασᾶ, τοῦ περιβοήτου τῶν Ἰωαννίνων σατράπου, οἵτινες ἀνέκαθεν εἰσέβαλλον εἰς τὴν ἐπαρχίαν τῶν Ἀγράφων, ὁτὲ μὲν διαρπάζοντες αὐτήν, ὁτὲ δὲ πεισματωδῶς ἀποκρουόμενοι ὑπὸ τῶν ἑκάστοτε ὁπλαρχηγῶν αὐτῆς. Τὴν μεγάλην ὅμως θραῦσιν ὑπέστη εἷς ἐξ αὐτῶν ὁ Βελῆ - Μπέης, αὐτὸς ὁ πατὴρ τοῦ Ἀλῆ, ὅτε κατὰ τὸ 1743 ἐπιδραμὼν διὰ τῆς Θεσσαλίας εἰς Ἄγραφα ἀπεκρούσθη γενναιότατα ὑπὸ τοῦ τότε ὁπλαρχηγοῦ Γέρου - Μπουκουβάλα, ὅστις καὶ κατεδίωξε τοὺς Ἀλβανοὺς μέχρι Σαμμαρίνης, ὅπου ἔκτοτε διέμεινε καὶ τὸ ὄνομά του ἔν τινι πηγῇ (ἡ βρύσι τοῦ Μπουκουβάλα). Ἐκεῖ δὲ παραλαβὼν αὐτοὺς ὁ Γιάννης Πρίφτης κατεδίωξε μέχρι τῶν θυρῶν τοῦ Τεπελενίου αὐτοῦ, καταστρέψας αὐτοὺς ὁλοσχερῶς. Τοσαύτην δὲ φρίκην διὰ τοῦ ἀνδραγαθήματός του τούτου ἐνεποίησεν ὁ γενναῖος τῆς Σαμμαρίνης ὁπλαρχηγὸς εἰς πᾶσαν τὴν Τοσκαριὰν καὶ Λιαπουργιάν, ὥστε καὶ νῦν ἔτι ἐκεῖ αἱ Ἀλβανίδες βαυκαλίζουσαι τὰ τέκνα αὐτῶν ἀπειλοῦσιν αὐτὰ διὰ τῆς ἐπικειμένης ἐλεύσεως τούτου πρὸς ἀποκοπὴν τῶν κεφαλῶν των. Λέγουσιν,

Ἔρδε Γιάννη Πρίφτη πρὲς τὲ κόκα .

δηλαδή,

"Ερχεται ὁ Γιάννης τοῦ Παπᾶ καὶ κόβει τὸ κεφάλι.

Ἀπαράλλακτα ὅπως αἱ ἡμέτεραι μητέρες, αἱ Ἑλληνίδες καταβαυκαλίζουσι τὰ μικρά των ἐκεῖ διὰ τῆς ἀπειλῆς: Σώπα κι ἔ ρ χ ε τ α ι ὁ Τ ο ῦ ρ κ ο ς ν ὰ μ ᾶ ς κ ό ψ ῃ.

Ἐδολοφονήθη ὅμως ἐπὶ τέλους ὁ ἥρως οὗτος ὑπὸ συμμορίας Ἀλβανῶν τοιούτων ὁδηγουμένης κατ' αὐτοῦ κρυφίως ὑπό τινος συγχωρίου του ἀντιζήλου συνεννοηθέντος μετ' αὐτῶν ἐπανερχομένων ἐκ Θεσσαλίας. Ὁ λαὸς τῆς Ἠπείρου, Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας, ὃν τοσάκις εἶχεν ἀνακουφίσει ἀπὸ τὰ βάρβαρα στίφη, ἔκλαυσε πικρὰ τὸν θάνατόν του διὰ τοῦ ἑξῆς γνωστοῦ ἐκεῖσε μοιρολογίου:

—Κύττα μπαϊράκια πὄρχονται ἀπὸ τοῦ Ρωμιοῦ τὴ ράχη!
Κι ὁ Γιάννης χαμογέλαγε, ταράζει τὸ κεφάλι,
παίρνει καὶ ζώνει τὸ σπαθὶ κι ἀδράζει τὸ κεφάλι.
Ἡ μάνα του ἀπὸ κοντὰ τοῦ σκούζει καὶ βελάζει:
—Ποῦ πᾶς, Γιάννη μου, μοναχὸς δίχως πολλοὺς κοντά σου!
—Καὶ τί τοὺς θέλω τοὺς πολλούς; φτάνω καὶ μοναχός μου!
Σὰν πῆγε καὶ τοὺς ἔφτασε μεσ' στοῦ Χασὰν Κουπάτσιου,
ψιλὴ φωνίτσα ἔβγαλε, βαριὰ τοὺς φοβερίζει:
—Ποῦ πᾶτε μορ' Ἀρβανιτιὰ καὶ σεῖς μορ' Κωλωνιάτες;
Ἐδῶ 'ναι ὁ Γιάννης τοῦ Παπᾶ ἀπὸ τὴ Σαμμαρίνα.
Τὸ λόγο δὲν ἀπόσωσε καὶ βαριαναστενάζει
Ἀπὸ τὴν πλάτη τὄρχεται φαρμακερὸ μολύβι.
Μὲ προδοσιὰ τὸν σκότωσαν τὸν Καπετὰν Γιαννάκη.

Μετὰ τοῦτον ἔρχεται ὁ Μίχος ὁ Σαμμαρινιώτης, διάδοχος τοῦ Πρίφτη εἰς τὴν ὁπλαρχηγίαν τῆς Σαμμαρίνης, ὅστις ἐδολοφονήθη ἐπίσης ὑπὸ τοῦ συγχωρίου του Ἰτρίζη καὶ τοῦ ὁποίου τὸ ᾆσμα ὡς εἴδομεν, ψάλλουσιν οἱ Σαμμαριναῖοι πρῶτον - πρῶτον εἰς τὸν χορόν των κατὰ τὴν πανήγυριν τῆς Παναγίας (15 Αὐγούστου).

Ἐκ Σαμμαρίνης κατήγετο ἐπίσης καὶ ὁ περιώνυμος ἀνὰ τὴν Ἤπειρον μοναχὸς Δημήτριος, ὁ σύντροφος τοῦ ἁρματολοῦ Βλαχάβα, περὶ τοῦ ὁποίου ἀφήνομεν νὰ ἀφηγηθῇ ὁ Γάλλος Pouqueville, ὅστις, ὡς λέγει, συνήντησε αὐτοὺς καὶ ἐπὶ τῶν ὀρέων των μετὰ τῶν στρατιωτῶν των καὶ ἐν Ἰωαννίνοις εἶδεν οἰκτρῶς θνήσκοντα κατὰ διαταγὴν τοῦ Ἀλῆ - πασᾶ, ὅπου ὁ Pouquville, διετέλεσε πρόξενος τῆς Γαλλίας, ὡς γνωστόν.

«Τὸ μαρτύριον καὶ ἡ ἐπανάστασις τοῦ Βλαχάβα, λέγει ὁ ἔνθερμος οὗτος φιλέλλην, προητοίμαζον τὸν θρίαμβον ἀσθενοῦς τινος θνητοῦ, ἔχοντος ὡς μόνα ὅπλα τὴν προσευχὴν καὶ τὴν πραότητα, ἑνὸς ἐξ ἐκείνων τῶν λειτουργῶν τοῦ Χριστοῦ, τῶν προωρισμένων ὁποίων τὸ αἷμα συγχεόμε-

νον μετὰ τοῦ πολεμιστοῦ ἐπανήγαγε διὰ τοῦ μαρτυρίου τὴν τιμὴν τοῦ χριστιανικοῦ ὀνόματος εἰς τὴν πρώτην αἴγλην.

«Ὁ μοναχὸς Δημήτριος, ἐκ Σαμμαρίνης τῆς Πίνδου, ἐμφορούμενος ἐκ τοῦ εὐαγγελικοῦ ἐκείνου ζήλου, ὅστις ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ χριστιανικοῦ κηρύγματος διέτρεχε κατὰ τὰς θυελλώδεις ἐκείνας ἡμέρας τὰς διηρεθισμένας ἐπαρχίας, ἵνα κατευνάσῃ τὰ πνεύματα καὶ ἐπαναγάγῃ τοὺς ἀντάρτας ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῆς ὑπακοῆς. Πλὴν καταγγελθεὶς ὡς δημεγέρτης, συνελήφθη μετὰ τοῦ Βλαχάβα, καὶ πλήρης ἀλύσεων ἐσύρθη πρὸ τοῦ σατράπου τῶν Ἰωαννίνων. Παντὶ τρόπῳ προσεπάθησαν, ἵνα τὸν ἐξαναγκάσωσι πρὸς καταγγελίαν τῶν διακλαδώσεων τῆς συνωμοσίας (τῆς ἀνταρσίας) ἐπὶ τῷ σκοπῷ ἐνοχοποιήσεως καὶ τῶν κατεχόντων τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς θρόνους τῆς Θεσσαλίας ὀρθοδόξων ἐπισκόπων. Ἀλλ' οὗτος ἐνισχυόμενος ὑπὸ πίστεως διακαοῦς ἐμαρτύρησε τὴν ἀλήθειαν θεοῦ τοῦ ζῶντος, αἱ δ' ἀπαντήσεις αὐτοῦ ἐξήγειραν τοῦ βεζύρου τὴν λύσσαν, ἥτις ἐξερράγη ἐν τῷ ἑξῆς διαλόγῳ ἀξίῳ νὰ μεταδοθῇ εἰς τὴν χριστιανωσύνην, ὡς ἓν ἐκ τῶν ἀνηκόντων εἰς τὸ μαρτυρολόγιον τῆς ἐκκλησίας μνημείων.

»Ἀ λ ῆ ς.—Ἐκήρυττες τὴν βασιλείαν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἑπομένως τὴν πτῶσιν τῆς ἰδικῆς μας θρησκείας καὶ τοῦ Σουλτάνου;

Δ η μ ή τ ρ ι ο ς.—Ὁ θεός μου βασιλεύει ἐν ὅλῃ τῇ αἰωνιότητι καὶ διὰ τὴν αἰωνιότητα... Σέβομαι τοὺς κυρίους τοὺς ὁποίους μᾶς ἔδωκε.

Ἀ λ ῆ ς.—Τί φέρεις ἐπὶ τοῦ στήθους σου;

Δ η μ ή τ ρ.—Τὴν σεβασμίαν εἰκόνα τῆς Ἁγίας τοῦ Θεοῦ μητρός.

Ἀ λ ῆ ς.—Θέλω νὰ τὴν ἴδω.

Δ η μ ή τ ρ.—Εἶναι ἀδύνατον νὰ βεβηλωθῇ. Διάταξον νὰ μοῦ λύσωσι τὴν μίαν χεῖρα καὶ θέλω σοὶ τὴν παρουσιάσει.

Ἀ λ ῆ ς.—Οὕτω λοιπὸν ἀποπλανᾷς τὰ πνεύματα. Εἴμεθα βέβηλοι! Ἐκ τῶν λόγων τούτων καταλαμβάνω τὸ ὄργανον τῶν Ἐπισκόπων, οἵτινες προσκαλοῦσι τοὺς Ρώσους διὰ νὰ μᾶς ὑποδουλώσουν. Ὁμολόγησον τοὺς συνενόχους σου!

Δ η μ ή τ ρ.—Συνένοχός μου εἶναι ἡ συνείδησις καὶ τὸ καθῆκον, τὰ ὁποῖα μὲ ὑποχρεοῦσι νὰ παρηγορῶ τοὺς χριστιανοὺς καὶ τοὺς διδάσκω τὴν εἰς τοὺς νόμους σας ὑποταγήν.

Ἀ λ ῆ ς.—Εἰπὲ εἰς τοὺς δικούς σας νόμους, σκύλε χριστιανέ!

Δ η μ ή τ ρ.—Αὐτὸ τὸ ὄνομα ἀποτελεῖ τὴν δόξαν μου.

Ἀ λ ῆ ς.—Φέρνεις μίαν εἰκόνα τῆς Παναγίας εἰς τὴν ὁποίαν ἀποδίδουσι τερατουργήματα[1].

Δ η μ ή τ ρ.—Εἰπὲ θαύματα. Ἡ μήτηρ τοῦ Σωτῆρος μου εἶναι ἡ παρὰ τῷ ἀθανάτῳ αὐτῆς Υἱῷ καὶ Θεῷ μεσίτρια τῶν χριστιανῶν. Καθ' ἑκάστην θαυματουργεῖ δι' ἡμᾶς καὶ καθ' ἑκάστην καὶ ἐγὼ ἐπικαλοῦμαι τὴν ἀντίληψίν της.

1. Ἐνθυμοῦνται βεβαίως οἱ ἀναγνῶσται τὴν θαυματουργὸν ἐνέργειαν τῆς εἰκόνος τῆς Παναγίας τῆς Σαμμαρίνης, περὶ ἧς ἀρκετὰ εἴπομεν ἀνωτέρω.

Ἀ λ ῆ ς.—"Ας ἴδωμεν ἐὰν καὶ τώρα θέλει σὲ ὑπερασπισθῇ. Δήμιοι, βασανίσατέ τον!...

»Εἰς τοὺς λόγους τούτους, ἀναγγελθέντας μεθ' ὅλης τῆς ἐνεργείας τῆς μανίας, οἱ ἀκόλουθοι τοῦ σατράπου κρύπτονται, οἱ δ' ἐκτελεσταὶ τοῦ ἐγκλήματος ἁρπάζουσι τὸ θῦμα καὶ τὸ ρίπτουσιν εἰς τοὺς πόδας τοῦ σατράπου, ὅστις πτύει κατὰ τῆς μορφῆς αὐτοῦ. Τοῦ ἀποσποῦσι τὴν ἱερὰν εἰκόνα καὶ ἐμπήγουσι βραδέως ἀκίδας καλαμίνους ὑπὸ τοὺς ὄνυχας τῶν χειρῶν καὶ ποδῶν, διατρυποῦντες καὶ τοὺς βραχίονάς του. Ἐν τῇ ἀναπτύξει τῆς ὀδύνης ἐξήρχοντο τοῦ στόματος τοῦ μάρτυρος οἱ λόγοι οὗτοι: Κ ύ ρ ι ε, ἐ λ έ η σ ο ν τ ὸ ν δ ο ῦ λ ό ν σ ο υ· β α σ ί λ ι σ σ α τ ῶ ν ο ὐ ρ α ν ῶ ν ἱ κ έ τ ε υ ε ὑ π ὲ ρ ἡ μ ῶ ν. Περαιωθείσης τῆς διὰ τῶν καλάμων βασάνου, ἐφαρμόζουσι πέριξ τοῦ σεβασμίου μετώπου τοῦ λειτουργοῦ τοῦ Χριστοῦ ἅλυσον ἐξ ἀστραγάλων, τὴν ὁποίαν ἰσχυρῶς σφίγγουσι, κραυγάζοντες αὐτῷ νὰ ὁ μ ο λ ο γ ή σ ῃ τ ὸ ἔ γ κ λ η μ α κ α ὶ κ α τ ο ν ο μ ά σ ῃ τ ο ὺ ς σ υ ν ε ν ό χ ο υ ς. Ἀλλ' αὕτη θραύεται χωρὶς νὰ τῷ ἀποσπάσῃ οὐδεμίαν ὀδύνην. Ὁ μάρτυς μόνον ἐνοχλεῖται διὰ τὰς κατὰ τοῦ Αἰωνίου ὕβρεις τῶν ἀθέων· ἐπὶ τέλους οἱ δήμιοι κεκμηκότες ζητοῦσι, ὅπως αἱ βάσανοι διακοπῶσι μέχρι τῆς ἐπαύριον, καὶ τὸ θῦμα ρίπτεται εἰς τὰ βάθη ὑγροῦ δεσμωτηρίου.

»Ὁ σατράπης δὲν παρευρέθη πλέον εἰς τὰς διαταγῇ του ἐπαναληφθείσας βασάνους. Ὁ μάρτυς ἐκρεμάσθη, ὡς Ἅγ. Παῦλος, κατακέφαλα ἐπὶ πυρὸς βραδέως καταβιβρώσκοντος τὸ δέρμα τοῦ κρανίου. Φοβούμενοι ὅμως μὴ ταχέως ἐκπνεύσῃ, ἀποσύρουσιν αὐτὸν τοῦ πυρὸς καί, θέντες ὑπὸ σανίδα, ἀναβαίνουσιν ἐπ' αὐτῆς καὶ χορεύουσιν, ἵνα συντρίψωσι τὰ ὀστᾶ του. Ἀλλὰ μήτε αἱ ἀκίδες, μήτε τὸ πῦρ, μήτε ὁ σχοινισμός, μήτε ἡ ὀστεοθλασία ἠδυνήθησαν νὰ νικήσωσι τὸν μάρτυρα ὅστις ἐπ τέλους ἐκτίσθη ἐντὸς τοίχου μὲ τὴν κεφαλὴν μόνον ἐλευθέραν καὶ ἐτρέφετο πρὸς παράτασιν τῆς ὀδύνης· ἐξέπνευσε δὲν τὴν δεκάτην τῆς ἀγωνίας του ἡμέραν, τὸ ὄνομα τοῦ Παντοδυνάμου μετὰ κατανύξεως, ἐπικαλούμενος.

»Ἡ παρὰ φύσιν καρτερία αὐτοῦ κατέπληξε τὴν Ἤπειρον καὶ παρευθὺς ὁ Δημήτριος ὡς Ἅγιος ἐδοξάσθη. Τοῦρκός τις ἐκ Καστορίας, μάρτυς τῶν βασάνων αὐτοῦ ἐζήτησε τὸ βάπτισμα, δι' ὃ μετ' ὀλίγον χρόνον ἠξιώθη τοῦ στεφάνου τοῦ μαρτυρίου. Λόγος ἐγίνετο περὶ θαυμάτων ἐκτελουμένων διὰ μόνης τῆς ἐπικλήσεως τοῦ ὀνόματος τοῦ λειτουργοῦ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἓν δὲ μὴ δυνάμενον νὰ ὑποβληθῇ εἰς ἀμφιβολίαν εἶναι, ὅτι τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐκόρεσε τὴν λύσσαν τοῦ σατράπου, καὶ ὁ μοναχὸς Δημήτριος ἐγένετο τὸ ἐξιλαστήριον θῦμα ἔνθα αἱ βάσανοι καὶ οἱ διωγμοὶ ἔπαυσαν»[1].

Ταῦτα εἶδε καὶ ἔγραψεν ὁ ἐνθουσιώδης φιλέλλην ἱστορικός. Ὁ δ'

1. Pouqueville, Voyage dans la Grèce. Paris 1820, tom. III, σελ. 92-96. Παραβ. tom. II, σελ. 311, 312, 313 καὶ V, σελ. 405.—Histoire de la Régénation be la Grèce, I, σελ. 274-297.

ἐθνικὸς ποιητὴς ἡμῶν Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης ἐνθουσιωδέστερον ἔψαλε τὸν ἀτρόμητον συναγωνιστὴν καὶ συνένοχον τοῦ Βλαχάβα ἐν τῷ περιφήμῳ μνημοσύνῳ ἄσματι τοῦ φοβεροῦ τούτου ἀρματωλοῦ[1]. «Μετ' αὐτοῦ (τοῦ Εὐθυμίου Βλαχάβα), λέγει ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ ἄσματός του ὁ ἀθάνατος ποιητής, συνεστράτευσε πάντοτε μοναχός τις, Δημήτριος, γνωστὸς ἐν πάσῃ τῇ Θεσσαλίᾳ διά τε τὴν ἁγνότητα τῶν ἠθῶν καὶ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὴν Πατρίδα ἀφοσίωσίν του. Οἱ δύο οὗτοι ἐν μέσῳ τῆς ἀγροίκου ἐρημίας των, ὑπὸ τὴν σκιὰν τῶν δένδρων καὶ ἐν τῇ σιωπῇ τῶν μυροβλήτων Ἑλληνικῶν κοιλάδων, συνέλαβον τὴν μεγάλην ἰδέαν τῆς ἀνεγέρσεώς μας. Τίς ἠδύνατο νὰ ἀμφιβάλῃ περὶ τῆς ἐπιτυχίας ἢ τίς ἠδύνατο νὰ δειλιάσῃ μαχόμενος ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς σπάθης τοῦ Βλαχάβα καὶ τοῦ σταυροῦ τοῦ Δημητρίου;»

Ἐν τούτοις ἀμφότεροι ἐν ἔτει 1809 συλλαμβάνονται ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων τοῦ Ἀλῆ-πασᾶ κα ρίπτονται ἀλυσόδετοι εἰς τὰ φοβερὰ μπουντρούμια τῶν Ἰωαννίνων, καταδικασθέντες εἰς μαρτυρικὸν θάνατον. Ἐκεῖ, ἐν ταῖς εἱρκταῖς τοῦ Ἀλῆ, δεδεμένος σὰν θηρίο, ὡς ψάλλει ὁ ποιητὴς τῶν Μνημοσύνων,

Ἀπ' τὰ πολλὰ μαρτύρια, ἀπ' τὸν πολὺ τὸν πόνο,
ὁ Θύμιος, ἀπόστασε καὶ τὸν ἐπῆρ' ὁ ὕπνος...

. . . .

Κοιμοῦνται κ' οἱ φονιάδες του στὸ χῶμα ξαπλωμένοι,
σὰν λύκοι ποὺ χορτάσανε καὶ τώρα ροχαλίζουν...
Ποιός εἶν' ἐκειὸς ποὺ πέρασε σὰν φάντασμα, σὰν ἴσκιος;
Ράσο κατάμαυρο φορεῖ καὶ κάτω ἀπὸ τὸ ράσο
κάτι βαστῇ, καὶ τρέμοντας στὸ γαῖμα μὴ γλυστρήσῃ,
ἀγάλι' ἀγάλια περπατεῖ, γυρεύει τὸν Βλαχάβα.
Τὸν ἄκουσε π' ἀνάσανε καὶ γονατίζει ἐμπρός του.
—Θύμιε, Θύμιε! μ' ἀκοῦς; δὲν μὲ γνωρίζει πλέον;
Ξύπνα κ' οἱ ὧρες φεύγουνε... Ἐδείλιασες, φοβᾶσαι;
—Ἔχω καρδιὰ ἀπὸ μάρμαρο καὶ σιδερένια σπλάχνα
καὶ δείλια δὲν μὲ πλάκωσε καὶ θάνατο δὲν τρέμω.
Ποιός εἶσαι σὺ ὁ ἄσπλαχνος, ποὺ δὲν ψυχοπονιέσαι
καὶ μοῦ χαλᾷς τὸν ὕπνο μου καὶ κόβεις τὄνειρό μου;
—Τρώγ' ἡ σκουριὰ τὸ σίδερο καὶ τὸ νερὸ τὴν πέτρα.
κι ἐσένανε δὲν σ' ἔφαγε τ' Ἀλήπασα τὸ δόντι;

Βλαχάβα δὲν εἶμ' ἄσπλαχνος, δὲν ἦλθα νὰ χαλάσω
τὸ ὕστερό σου ὄνειρο, τὸν ὕπνο σου νὰ κόψω.
Ἀκόμα δὲν μ' ἐγνώρισες; Ἀκόμα δὲν ἀνοίγεις
τὰ μάτια σου γιὰ νὰ μὲ ἰδῇς, τὸ στόμα νὰ μοῦ δώσῃς

1. Ἀριστ. Βαλαωρίτου, Μνημόσυνα ἄσματα, Εὐθύμιος Βλαχάβας.

ἕνα φιλί, γλυκὸ φιλί, στερνὴ παρηγοριά μου;
—Ἔχω τὰ μάτια ὀλάνοιχτα καὶ δὲ σὲ βλέπ' ὁ μαῦρος.
Μοῦ κόψανε τὰ βλέφαρα ἐψὲς μὲ τὸ μαχαῖρι,
καὶ μοῦ τὰ σκοτειδιάσανε μὲ σίδερο ἀναμμένο.
Δὲν σὲ γνωρίζω ὁ δύστυχος...

. . . .

Πές μου ποιός εἶσαι; σίμωσε ν' ἀκούσῃς τ' ὄνομά μου.
—Ὦ δυστυχιά μου! δὲ μ' ἀκοῦς, δὲ βλέπεις τὸ Δημήτρη;
Ἀναστενάζει τὸ θεριό, ταράζεται νὰ κόψῃ
τὲς ἅλυσες ποὺ δένουνε τὰ μουδιασμένα χέρια,
γιὰ ν' ἀγκαλιάσῃ ἀδερφικὰ τὸν ἅγιο του τὸ φίλο.

. . . .

—Δημήτρη μου πνευματικέ!... Εὐχαριστῶ σε Πλάστη,
ποὺ μὄστειλες ἀνέλπιστα κι ἐδῶ τὸν ἄγγελό σου!
Κλάψε γιὰ μέ, Δημήτρη μου τὰ μάτια μου τὰ μαῦρα
δὲ βλέπεις; τὰ χαλάσανε καὶ δὲν μπορῶ νὰ κλάψω,
ἔλα σιμά μου, ἐδῶ σιμά, δός μου φιλιὰ χιλιάδες.

. . . .

Τοιούτους ἥρωας παράγει ἡ Σαμμαρίνα καὶ σήμερον. Ἱκανοὶ τοιοῦτοι σήπονται ἤδη εἰς τὰς ὑγρὰς τῶν Ἰωαννίνων εἱρκτὰς σιδηροδέσμιοι, συλληφθέντες ὑπὸ τῆς Τουρκικῆς Διοικήσεως, δολίως προσκυνήσαντες ἀπὸ τὸν κλέπτικον βίον, ὃν διῆγον. Ἄλλοι δὲ πλανῶνται ἀκόμη μὲ τὸ ὅπλον εἰς χεῖρας ἐπὶ τῶν ὑψηλῶν ὀρέων των καταφρονοῦντες τὸν ὑπὸ τὸν Τοῦρκον βίον καὶ προτιμῶντες τὴν ἔνοπλον διαμονὴν εἰς τὰ ἐλεύθερα κρησφύγετα τῶν ἀετῶν τῆς Πίνδου. Πολλοὶ δὲ γενναιότατοι τῆς Σαμμαρίνης βλαστοὶ ἀναμένουσι μετὰ παλμῶν καρδίας ἐν τῇ κώμῃ των τὴν λαμπρὰν ἐκείνην ἡμέραν, καθ' ἣν θὰ σημάνῃ ἡ φλογηρὰ σάλπιγξ τῆς τελευταίας τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἐξεγέρσεως πρὸς ἀποτίναξιν τοῦ Ὀθωμανικοῦ ζυγοῦ, ἵνα ζωσθῶσι τὰ ὅπλα των καὶ μιμηθῶσι τοὺς περιφήμους τούτους προγόνους των. Ὡς παράδειγμα δὲ καὶ τῆς σημερινῆς γενναιότητος καὶ μεγαλοψυχίας τῶν Βλάχων τούτων τῆς Πίνδου, ἀρκεῖ νομίζομεν, ν' ἀναφέρωμεν τὸν ἀτρόμητον τῆς τελευταίας εἰκοσαετηρίδος ἥρωα τῆς Σαμμαρίνης, τὸν πανελλήνιον διὰ τὴν τόλμην καὶ τὴν ἀνδρείαν του καταστάντα Λεωνίδαν Χατζῆ - Πύρρον, τὸν πλούσιον κτηματίαν, τὸν τελειόφοιτον τοῦ Γυμνασίου τῶν Ἰωαννίνων μόλις εἰκοσιπενταετῆ λεβέντην, ὅστις ἐσεμνύνετο ἐπὶ τῇ ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου Πύρρου καὶ τοῦ Μεσαιωνικοῦ Μερκουρίου Μπούα καταγωγῇ του, καὶ ὅστις δὲν ἐβγῆκε κλέφτης δι' ἄλλο τι, παρὰ διὰ νὰ προστατεύσῃ ἀπὸ τῆς τουρκικῆς αὐθαιρεσίας τοὺς ἀδελφούς του Χριστιανοὺς καὶ νὰ σφάζῃ καὶ νὰ ἐξολοθρεύῃ τοὺς Τούρκους, τοὺς ἐχθροὺς τῆς πατρίδος καὶ τῆς πίστεώς του. Ὑπὸ τοιούτους ὅρους παραιτήσας τὴν μεγάλην περιουσίαν του, τοὺς οἰκείους του καὶ τὰ γράμματα, εἰς ἃ, κατὰ τὴν ὁμολογίαν ζώντων καθηγητῶν του ἐπεδεί-

κνυε έκτακτον εύφυΐαν καὶ ἐπίδοσιν, καὶ ἐξελθὼν ἐπὶ τῶν κορυφῶν τῶν ὀρέων ἵνα ζήσῃ ἔνοπλος μετὰ τῶν θηρίων καὶ τῶν ἄλλων συντρόφων του, ἔδει νὰ περιφρονήσῃ τὸν ὃν διάγουσι σήμερον πάντες οἱ κλέπται τῶν ἑλληνικῶν ὀρέων ληστρικὸν βίον, τὸν βίαιον καὶ φιλάρπαγον. Ἀνεκαίνισε λοιπὸν ὁ ἐγγράμματος κ λ έ φ τ η ς τὸν ἀρχαῖον κ λ έ φ τ ι κ ο ν β ί ο ν, τὸν βίον τῶν συμπατριωτῶν του, Δημητρίου, Γιάννη Πρίφτη, Μίχου, Φλώρου καὶ ἄλλων τὸν βίον τοῦ Μιλιόνη, τοῦ Ζήτρου, τοῦ Βλαχάβα, τοῦ Κατσαντώνη. Ἐσύστησε διαρκὲς καὶ συστηματικὸν ἀρματολίκιον, οὗ ἡγεῖτο αὐτὸς καὶ οὗ κέντρον ἦτον ἡ δασώδης ὀροσειρὰ τῶν στρατηγικωτάτων διόδων τῆς Σαμμαρίνης. Ἐκεῖθεν δ' ὁρμώμενος ἔπιπτεν ὡς κεραυνὸς κατὰ τῶν βιαιοπραγούντων Τούρκων τῆς Θεσσαλίας, Ἠπείρου καὶ Μακεδονίας καὶ ἐπέφερε εἰς αὐτοὺς δεινὰς καταστροφάς. Οὕτως εἶχε καταστῆ πλέον ὁ τρόμος τῶν Τούρκων. Ἀνεγίγνωσκε τακτικὰ τὰς πολιτικὰς ἐφημερίδας καὶ παρηκολούθει μετ' ἐνδιαφέροντος τὰ κινήματα καὶ τοὺς σκοποὺς ὄχι μόνον τῆς Τουρκίας καὶ τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν Εὐρωπαϊκῶν κρατῶν. Οὐδέποτε ἐγύμνωσε χριστιανόν. Πολλάκις μάλιστα ἐβοήθει αὐτὸν χρηματικῶς. Ἐπίσης ἐβοήθει χρηματικῶς, ὡς λέγουσι, τοὺς ναούς. Ὅλη δὲ ἡ μανία καὶ λύσσα του ἐστρέφετο πρὸς τοὺς Τούρκους, ὧν ἐγένετο ἀμείλικτος ἐχθρός. Τὸ ἀρματολίκιόν του ἐσχημάτιζον πολλὰ μπουλούκια, ἐπὶ κεφαλῆς ἑκάστου τῶν ὁποίων εἶχεν ἰδιαίτερον καπετάνιον διωρισμένον ἢ μπουλουξῆν.

Τὰ μπουλούκια ταῦτα ἔφθανον μέχρι τῶν 15 τὸν ἀριθμόν, οἱ δ' ἀκόλουθοί του ὅλοι μέχρι τῶν 500 ἐνίοτε. Οἱ μπουλουξῆδές του ἀνεγνώριζον αὐτὸν παντοῦ καὶ πάντοτε ὡς γενικὸν καπετάνιον. Καίτοι δὲ γηραιοὶ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν, ἐσέβοντο ὅμως αὐτὸν καὶ ἤκουον τὰς διαταγάς του πάντες. Διότι ἐκτὸς τῆς παιδείας του ἐκέκτητο φυσικῶς, μολονότι νεανίας, τὸ πολυμήχανον πνεῦμα τοῦ Λαερτίδου. Εἶχεν ἐπίσης τὴν ὠκυποδίαν τοῦ Ὁμηρικοῦ Ἀχιλλέως, καὶ τοῦ ἐνδόξου υἱοῦ τοῦ Ἀνδρούτζου. Οὕτως ὥστε οἱ καταδιῶκταί του Τοῦρκοι ἐτόλμησαν ἐπὶ τέλους νὰ τὸν μυθοποιήσωσι καὶ νὰ ὁμολογήσωσι, ὅτι ἀναμφιβόλως εἶχε πτερὰ εἰς τοὺς πόδας του. Τοιοῦτος ὢν κατέστρεψε ἐπὶ τοῦ κλέφτικου βίου του ὁλοκλήρους στρατιὰς πολυαρίθμους τοῦ Σουλτάνου, μὲ τὰς κεφαλὰς τῶν ὁποίων ἐσυνήθιζεν, ἐμπεπηγμένας διὰ πασσάλων εἰς τὴν γῆν ἢ ἀνηρτημένας ἀπὸ τῶν δένδρων, νὰ στολίζῃ τὰς ἀτραποὺς καὶ τὰς κορυφὰς τῶν ὀρέων, ἐφ' ὧν ἐβασίλευεν. Ἔν τινι δὲ μάχῃ κατὰ τὴν Πρέβεζαν πληγωθεὶς εἰς τὸν βραχίονα, ἐπρομηθεύθη, ὡς λέγουσι τεμάχιον τ ι μ ί ο υ ξ ύ λ ο υ καὶ ἐνέκλεισεν ἐν τῇ σαρκί του. Ἰαθεὶς δὲ κατέστη ἔκτοτε—ὑπὸ τοῦ τιμίου ξύλου προφυλαττόμενος—ἀπρόσβλητος εἰς τὰς βολὰς τῶν ἐχθρῶν, τοὺς ὁποίους ἐπολέμει πάντοτε ὁρμῶν μὲ τὸ ἐκ Δαμασκοῦ ξίφος του ἀνὰ χεῖρας καὶ καταδιώκων. Ἐν τούτοις, ὅταν ἐπέστη ἡ ἀπαισία ὥρα του, ἐνήργησεν ἡ βολὴ τοῦ ἐχθροῦ—καίτοι λέγουσιν ὅτι ἐφονεύθη ὑπὸ τῶν φθονούντων τὴν δόξαν του συντρόφων μὲ ἀ σ η μ ό κ ο μ β ο ν—καὶ ἔλαβε καιριωτάτην πληγήν, ἐξ ἧς μετά τινας ἡμέρας ἀπέθανε κατά τινα μά-

χην πεισματωδεστάτην περὶ τὰ Γρεβενά. Τὸ σῶμά του ἐσυλήθη ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἡ δὲ κεφαλή του ἐκομίσθη θριαμβευτικῶς εἰς Γρεβενά, ὅπου οἱ Τοῦρκοι ἔφερον τὴν μητέρα του ἵνα τὸν ἀναγνωρίσῃ, μὴ πιστεύοντες ἀκόμη ὅτι εἶχε φονευθῆ ἀληθῶς ὁ Λεωνίδας Χατζῆ - Πύρρος. Ἔφερεν ἐκτὸς τοῦ ὀνόματος καὶ τὴν τόλμην καὶ τὴν φιλοπατρίαν τοῦ ἀρχαίου βασιλέως τῶν Σπαρτιατῶν καὶ ἥρωος τῶν Θερμοπυλῶν. Διήρχετο μεθ' ὅλης τῆς συνοδείας του πολλάκις ἔφιππος ἔξωθεν τῶν Γρεβενῶν, οἱ δὲ Τοῦρκοι ἀκούοντές τον ὄχι μόνον δὲν ἐξήρχοντο πρὸς καταδίωξίν του, ἀλλὰ καὶ ἐκρύπτοντο ἐπιμελῶς. Πολιορκηθεὶς δὲ ποτε ἔν τινι οἰκίᾳ ἐν Φαρσάλοις ὑπὸ τῶν Τούρκων μετά τινων παλληκαρίων του, ἔκαμε γ ι ο υ ρ ο ῦ σ ι καὶ οὐδένα ἐξ αὐτῶν ἀπώλεσε, διασωθεὶς ἐπὶ τοῦ Κισσάβου. Τὸ μόνον ὄνειρόν του ἦτο ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς ὑποδούλου πατρίδος, μὲ τὸν πόθον του δ' αὐτὸν εἰς τὸ στόμα ἐξέπνευσεν ὁ μεγαλύτερος οὗτος Λεωνίδας.

Φίλη ἐπίσης τῶν ὅπλων καὶ μεγαλόψυχος ὁμολογεῖται καὶ ἡ ἀδελφή αὐτοῦ. Ταῦτα περὶ τοῦ ἱστορικοῦ βίου τῶν Σαμμαριναίων.

Οἱ Σαμμαριναῖοι κατὰ τὸν χειμῶνα, ὄχι μόνον οἱ ποιμένες, ἀλλὰ καὶ οἱ λοιποὶ πάντες ἀναγκάζονται διὰ τὴν κατάπτωσιν ἀφθόνων χιόνων ἐν τῇ ὀρεινῇ κοιτίδι των νὰ κατέρχωνται οἰκογενειακῶς εἰς τὰ χειμαδιὰ τῆς Μακεδονίας, Θεσσαλίας καὶ Ἠπείρου, ὁπόθεν ἀνέρχονται τὴν ἄνοιξιν ἀφήνοντες ἔρημον τὴν κώμην των, ἧς τὴν φύλαξιν ἀπὸ ξένων ἐπιδρομένων ἐμπιστεύονται εἰς ἐμμίσθους συνεγχωρίους των φύλακας, ἀ ρ μ α τ ο λ ο ὺ ς ὑπ' αὐτῶν καλουμένους, οἵτινες μόνοι μένουσιν ἐκεῖ τὸν χειμῶνα. Εἰς τὴν χειμερινὴν ταύτην μετανάστευσιν ἠναγκάζοντο ἀνέκαθεν οἱ Βλάχοι οὗτοι τῆς Πίνδου, περὶ τῶν ὁποίων ἰδοὺ τί λέγει ὁ Ι. Καντακουζηνός, ἀποκαλῶν αὐτοὺς Ἀλβανοὺς διὰ λόγους, οὓς ἀργότερον θὰ ἴδωμεν. «Διτρίβοντα δ' ἐν Θετταλίᾳ βασιλέα (Ἀνδρόνικον) οἱ τὰ ὀρεινὰ τῆς Θετταλίας νεμόμενοι Ἀλβανοὶ ἀβασίλευτοι Μαλακάσιοι, Μπουίοι, Μεσαρῖται ἀπὸ τῶν φυλάρχων προσαγορευόμενοι, περὶ δισχιλίους καὶ μυρίους ὄντας, προσεκύνησαν ἐλθόντες καὶ ὑπέσχοντο δουλεύσειν· ἐδεδοίκεσαν γὰρ μὴ χειμῶνος ἐπελθόντος διαφθαρῶσιν ὑπὸ Ρωμαίων, ἅτε πόλιν οἰκοῦντες οὐδεμίαν, ἀλλ' ὄρεσιν ἐνδιατρίβοντες καὶ χωρίοις δυσπροσόδοις, ὧν ἀναχωροῦντες τοῦ χειμῶνος διὰ τὸ κρύος καὶ τὴν χιόνα, ἄπιστόν τινα ἐν τοῖς ὄρεσιν ἐκείνοις νιφομένων ἐνεπιχείρητοι ἔσεσθαι ἐδόκουν»[1].

«Τοὺς Βλάχους τούτους, σημειοῖ ὁ Ἀραβαντινός[2], ὀνομάζει ἐσφαλμένως Ἀλβανοὺς ὁ Καντακουζινός. Ἦσαν δ' οὗτοι ὁποῖοι οἱ σημερινοὶ Βλαχοποιμένες, οἵτινες ἔχοντες σταθερὰς κατοικίας καὶ κώμας, ἐγκαταλείπουσιν αὐτὰς κατὰ τὸν χειμῶνα μεταβαίνοντες εἰς τὰς πεδιάδας Θεσσαλίας καὶ Ἠπείρου καὶ Μακεδονίας μετὰ τῶν οἰκογενειῶν καὶ τῶν ποιμνίων των. Τοιοῦτοι δ' εἰσὶν οἱ κατοικοῦντες τὴν Σαμμαρίναν, τὸ Περιβόλι καὶ τὰς πέριξ αὐτῶν κώμας διαφέροντες τῶν Ἀρβανιτοβλάχων

1. Καντακουζηνό.. Ἐκδ. Βονν. 1828, βιβλ. Β', § 26.
2. Π. Ἀραβαντινοῦ Χρονογρ. Ἠπείρου Τόμ. Α' σελ. 112.

τῶν λεγομένων καὶ Καραγκούνων, οἵτινες οὐδεμίαν σταθερὰν καὶ θετικὴν κατοικίαν ἔχουσι».

Τὸ προσκύνημα τοῦτο τῶν Βλάχων τῆς Πίνδου εἰς τὸν βασιλέα Ἀνδρόνικον, τὸν νεώτερον, ἐγένετο κατὰ τὸ 1333 μ. Χ. Δὲν εἶναι δὲ παράδοξον ἔκτοτε νὰ ἐσχηματίσθησαν αἱ κατὰ τὰ ἀρκτικὰ ὅρια τῆς Θεσσαλίας καὶ τὰ μεσημβρινὰ τῆς Μακεδονίας Βλαχικαὶ κῶμαι. Διότι ὁ περιηγητὴς Heuzey[1] ἀναφέρει ὅτι εἰς Βλαχολίβαδον, κώμην βλαχικὴν ἐπὶ τοῦ ἀποτόμου ὄρους Σιάπκα (πάλαι Τιτήριος) ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ἐλασσῶνος τῷ ἔδειξαν ἔν τινι ἐκκλησίᾳ παλαιὰν εἰκόνα τοῦ Ἁγ. Δημητρίου, ζωγραφηθεῖσαν ἐπὶ ξύλου, ἥτις ἔφερε χρονολογίαν τοῦ 1119. Ἔλεγον δ' εἰς αὐτὸν οἱ κάτοικοι ὅτι, καθὼς γνωρίζουσιν ἐκ παραδόσεως, ἡ εἰκὼν αὕτη μετηνέχθη εἰς τὴν κώμην των ἔκ τινος πέριξ χωρίου Ἑλληνικοῦ, ἤδη κατεστραμμένου, ὅπερ εὑρίσκετο ἐπὶ τοῦ ὄρους πρὸ τῆς ἀφίξεώς των ἐκεῖ. Οἱ αὐτοὶ δὲ κάτοικοι, οἵτινες οὐδεμίαν παράδοσιν ἄλλην περὶ τῆς ἐποχῆς τῆς ἐγκαταστάσεώς των ἐκεῖ διετήρησαν, ἰσχυρίζονται, λέγει ὁ Heuzey, ὅτι ἦλθον ἐκ τῶν ὀρέων, ὅτι τὸ Βλαχολίβαδον εἶναι ἡ πρώτη ἀποκατάστασίς των, καὶ ὅτι τὰ λοιπὰ πέριξ βλαχικὰ χωρία Νεοχώρι, Φτέρη, Μηλιὰ καὶ Κοκκινόπλον ἐθεμελιώθησαν πολὺ ἀργότερα ἐκ τῶν ἰδίων Βλαχολιβαδιτῶν. Σημειωτέον ἐν τέλει, ὅτι οἱ Βλαχολιβαδῖται ἔχουσι τὰ αὐτὰ ὀνόματα, τὴν αὐτὴν γλῶσσαν, τὴν αὐτὴν προφοράν, τὴν αὐτὴν φυσιογνωμίαν, τὰ αὐτὰ ἐνδύματα, τὰ αὐτὰ ἐπαγγέλματα, τὰ αὐτὰ ἤθη καὶ ἔθιμα καὶ τὰ αὐτὰ ᾄσματα μὲ τὰ τῶν κατοίκων τῆς Σαμμαρίνης καὶ τῶν πέριξ κωμῶν. Ἐκ Βλαχολιβάδου δὲ κατήγετο καὶ ὁ τρομερὸς ἐκεῖνος ἁρματολὸς τῆς Ἀληπασαδικῆς Παπᾶ - Εὐθύμιος ὁ Βλαχάβας.

Ἐπίσης ἐκ Βλάχων τῆς Πίνδου μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Κορυτσᾶς καὶ τῆς Γράμμοστας ὑπὸ τῶν Ἀλβανικῶν ἐπιδρομῶν κατὰ τὴν παρελθοῦσαν ἑκατονταετηρίδα συνῳκίσθησαν καὶ αἱ περὶ τὴν Καστορίαν καὶ τὰ Βιτώλια τῆς Μακεδονίας βλαχικαὶ κῶμαι, ὡς αὐτοὶ οἱ κάτοικοι αὐτῶν ὁμολογοῦσι μέχρι σήμερον.

3. ΖΑΓΟΡΙ

Ζαγόρι καλεῖται ἐν Ἠπείρῳ τὸ περιώνυμον ὀρεινὸν αὐτῆς τμῆμα τὸ ἐκτεινόμενον ἀπὸ Κονίτσης μέχρι Μετσόβου. Τὴν ὀνομασίαν αὐτοῦ ἐπροτίμησαν πάντες σχεδὸν μέχρι τοῦδε νὰ παραγάγωσιν ἐκ τοῦ σλαβικοῦ ζα (πρός, ἐπὶ καὶ ὄπισθεν) καὶ Γ κ ό ρ ι (βουνά) ὡς καὶ τὰ ζάπλουτος, Ζάβρων, Ζάλογγος κτλ. Τὸ Ζαγόρι κατέχει τὸ κεντρικώτατον καὶ ὡραιότατον μέρος τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς ὀροσειρᾶς τῆς Πίνδου. Αἱ ὑψηλότεραι τῶν ὀρέων του κορυφαὶ ἀνέρχονται εἰς ὕψος 6 - 7000 ποδῶν ὡς ἡ Ροδόβολη, ἡ Ἀστράκα, ὁ Λάζαρος, ἡ Γκαμίλα, ὁ Πλόσκος κτλ. χιονο-

1. Heuzey, Le mont Olympe et l'Acarnanie (les Valaques du mont Olympe) 1869.

σκεπεῖς καὶ κατὰ τὸ θέρος μερικαί, αἵτινες βαθμηδὸν χαμηλώνουσαι σχηματίζουσιν ἐκτενῆ μαγευτικὰ ὀροπέδια ὡς τὰ Πέντε Ἁλώνια, τὰ Λειβαδάκια κλπ. χρησιμεύοντα πρὸς βοσκὴν πλέον τῶν 120.000 προβάτων κατὰ θέρος. Αἱ κορυφαὶ αὗται εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον γυμναὶ δένδρων, ἀλλά τινες καλύπτονται ὑπὸ παναρχαίων δασῶν ἀπεράντων, τῶν ὁποίων αἱ διακλαδώσεις κατέρχονται μέχρι τῶν ὑπωρειῶν συνεχεῖς, ἀδιέξοδοι. Τόσον δ' ἐπὶ τῶν γυμνῶν, ὅσον καὶ ἐπὶ τῶν δασωδῶν μερῶν των τρέφονται ἀγέλαι ἄρκτων, ἀγριοχοίρων, δορκάδων, λύκων, ἰκτίδων, ἀλωπέκων αἰγάγρων καὶ πλήθη ἀγρίων πτηνῶν. Αἱ εὐρεῖαι αὗται σειραὶ τῶν ὀρέων κατέρχονται εἴτε εἰς ὁμαλὰς κλιτύας καὶ βουνοὺς καὶ ὀροπέδια ἀμφιθεατρικά, εἴτε ἀποκρήμνους καὶ κατακεκομμένας ζώνας, σχηματίζουσαι πλεῖστα ὅσα μικρὰ ρεύματα καὶ βαθείας φάραγγας, ἀπὸ τῶν ὁποίων καταπίπτουσι μετὰ θορύβου διαυγέστατα καὶ ψυχρὰ ἄφθονα ὕδατα χυνόμενα εἰς τοὺς μεγάλους παραποτάμους τοῦ Ἀώου καὶ τοῦ Ἀράχθου, οἵτινες ἀρδεύουσι τὰς εὐφόρους πεδιάδας τοῦ Ζαγορίου. Ἐπὶ μιᾶς τῶν κορυφῶν τῶν ὀρέων τούτων ὑπάρχει καὶ μυθολογικὴ Δρακολίμνη[1]. Αἱ δὲ κατάκρημνοι ζῶναι αὐτῶν σχηματίζουσι τὸν περιβόητον Βίκον, τὴν μεγίστην καὶ φοβερωτάτην ἐκείνην χαράδραν, ἣν μόνη ἡ Ἤπειρος ηὐτύχησε νὰ ἔχῃ. Ὁ Βίκος ἔχει σχῆμα κεκλιμένου Γ, μῆκος δὲ τεσσάρων ὡρῶν καὶ ὕψος 800 ὀργυιῶν. Αἱ ἀπότομοι πλευραὶ τοῦ καταπληκτικωτάτου τούτου στενοῦ σχηματίζουσι πριονοειδεῖς βραχώδεις προεξοχὰς κεκαλυμμένας ἐδῶ κ' ἐκεῖ ὑπὸ πυκνῶν δένδρων, ἰδίᾳ ἀγρίων καστανεῶν καὶ ἰαματικῶν βοτανῶν, εἰς δὲ τὸ βάθος αὐτοῦ ρέει τὸ παραποτάμιον τοῦ Ἀώου, ὁ Βοϊδομάτης.

Ἡ χώρα αὕτη, τόσον ὡραία καὶ προσφορωτάτη καὶ εἰς βοσκὴν καὶ εἰς καλλιέργειαν, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ κατοικηθῇ καὶ παρὰ τῶν ἀρχαίων, ἴχνη τῶν ὁποίων βλέπομεν σήμερον εἰς διάφορα ἐρείπια τειχῶν καὶ ἄλλα κατὰ καιροὺς τυχαίως ἐκθαπτόμενα κειμήλια, ἅτινα δεικνύουσιν ἡμῖν, ὅτι τὸ πάλαι κατῴκουν ἐνταῦθα αἱ Ἠπειρωτικαὶ φυλαὶ τῶν Παρωρονίων, Παραυαίων καὶ Τυμφαίων. Τούτων ἁγνοὶ ἀπόγονοι εἶναι οἱ νῦν κυρίως Ζαγορίσιοι λεγόμενοι, δηλαδὴ οἱ κάτοικοι τοῦ κεντρικοῦ καὶ δυτικοῦ τμήματος τοῦ Ζαγορίου ἢ μᾶλλον εἰπεῖν οἱ Ἕλληνες Ζαγορίσιοι. Διότι τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα κατοικοῦσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον Βλάχοι.

Μεταξὺ 27.000 κατοίκων τοῦ Ζαγορίου, κατοικούντων εἰς 46 χωρία, οἱ 8.500 περίπου εἶναι Βλάχοι, ἐγκατεστημένοι εἰς τὰς μονίμους κώμας Διβρίνοβον, Δριστενίκον, Φραμπουράρη, Μακρύνον, Δραγάη, Τσερνέση, Γρεβενίτη, Λεσνίτσα, Καβαλάρη, Λάιστα, Παλιοχώρι Λαΐστης καὶ Βοϊοῦσα, ἣν μᾶλλον πρέπει νὰ κατατάξωμεν εἰς τὰ περὶ τὴν Σαμμαρίναν Βλαχοχώρια ὡς πρὸς τὸν βίον τῶν κατοίκων αὐτῆς, καίτοι ἡ ἱστορία της συνδέεται μετὰ τῆς τοῦ Ζαγορίου. Καὶ ἐπὶ τῆς περιοδείας

1. Παρνασσοῦ τεῦχ. Ἰουνίου 1800. «Τρεῖς Δρακολίμναι ἐπὶ τῶν κορυφῶν τῆς Πίνδου» ὑπὸ Κ. Δ. Κρυστάλλη.

τοῦ Leake (1818) ὡμίλουν εἰς τὰ χωρία ταῦτα τὴν Βλαχικὴν γλῶσσαν, ἐν ἀρχαιοτέροις δὲ χρόνοις, ὡς λέγει ὁ κ. Ι. Λαμπρίδης[1], ὡμίλουν αὐτὴν καὶ εἰς ἄλλα χωρία, ὡς εἰς Δόλιανην, Λιασκοβέτσι, Νεγάδες, Φραγγάδες, Τσηπέλοβο, Σκαμνέλι κλπ. ὅπου σήμερον ὁμιλεῖται μόνον ἡ Ἑλληνική. Ἀλλὰ καὶ αἱ ὀνομασίαι τῶν κωμῶν Σόποτσελ (ὑδρότοπος, Sopotu = βρύσι), Μπάγια (θερμὸς) κλπ. τῶν θέσεων Βάλεα - ντὶ - Μοάρε (κοιλὰς μύλων) κλπ. δηλοῦσιν ὅτι καὶ ἐκεῖ ἔζων ποτὲ Βλάχοι.

Δὲν πρέπει ὅμως διόλου νὰ συγχέωμεν τοὺς Βλάχους τούτους τῶν χωρίων μὲ τοὺς νομάδας Ἀρβανιτοβλάχους ἢ Καραγκούνους, οἵτινες κατὰ τὸ θέρος μόνον ἀνέρχονται ἀπὸ τῶν χειμαδιῶν τῆς Ἠπείρου εἰς τὰ ὀροπέδια τοῦ Ζαγορίου μετὰ τῶν ποιμνίων των.

Ἐκτὸς τῶν Βλάχων καὶ Σλάβοι, ἀλλ' ὀλιγαριθμότεροι ἐγκατέστησαν ἐπὶ τῶν ὀρέων τοῦ Ζαγορίου, ὡς μαρτυροῦσι πολλὰ ὀνόματα Σλαβικὰ καὶ σήμερον ἔτι σωζόμενα. Πλὴν δὲ τῶν ὀνομάτων οἱ Σλάβοι ἐγκατέλειψαν ἴχνη των τινὰ καὶ ἐπὶ τῆς μορφῆς καὶ ἐπὶ τοῦ βίου μεταξὺ τῶν Βλάχων τοῦ Ζαγορίου, ὡς θέλομεν ἴδει. Οὐχ ἧττον ὅμως καὶ ἀρχαιοτέρων κατοικιῶν δείγματα εὑρίσκομεν ἐν τῇ χώρᾳ αὐτῶν. Οὕτω εἰς τὰ Ν. Α. τῆς κώμης Μακρύνου φαίνονται ἐρείπια τείχους Πελασγικοῦ, ἔχοντα ἱκανὴν ἔκτασιν παρὰ τὸ παραποτάμιον τοῦ Ἀράχθου. Ἐπ' αὐτῶν ὑπάρχει θέσις καλουμένη βλαχιστὶ Κ ι ά τ ρ α - ἀ λ - Ἄ ρ ε ο υ (πέτρα τοῦ Ἄρεως), παρ' ἣν καὶ ναὸς τῆς Ἁγίας Τριάδος ἐπὶ θεμελίων ἑλληνικῶν ἐκτισμένος. Ἐν τῇ περιοχῇ δ' αὐτῶν εὑρέθη καὶ βωμὸς μετ' ἀναγλύφων καὶ νομισμάτων πολλῶν φερόντων τὴν προτομὴν τῆς Ἥρας, τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τοῦ Ἄρεως μάλιστα. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἐνταῦθα ἔκειτο πόλις μεγάλη, πρωτεύουσα ἴσως, τῆς Τυμφαίας χώρας. Ἐπίσης ἐπὶ τῶν αὐτῶν Πελασγικῶν τειχῶν παρατηροῦνται καὶ λείψανα Ρωμαϊκῆς καὶ Βυζαντινῆς ἐποχῆς, σημεῖα ὅτι μεγάλην σημασίαν ἐπέδοσαν εἰς τὸ Ζαγόριον οἱ κατὰ καιροὺς δορυκτήτορες, φρουρήσαντες αὐτὸ πάντοτε.

Ἕνεκα τῶν φρουρῶν αὐτῶν ἠμποδίσθη εἰς τοὺς ἐκ Μακεδονίας εἰσβαλόντας εἰς τὴν Ἤπειρον πολεμίους ἡ δίοδος, διότι τὸ Ζαγόρι ἦτο τότε τοιαύτη μέχρι τῆς κτίσεως τῶν Ἰωαννίνων, καὶ διὰ τοῦτο ὁ Φίλιππος καὶ ἄλλοι βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας, εἰσβάλλοντες εἰς τὴν Ἤπειρον, ἠναγκάζοντο νὰ ὁδηγῶσι τὰ στρατεύματά των διὰ τῶν διόδων τοῦ Λόγγου (νῦν Σμόλυγγου), ἐκεῖθεν δηλ. ὁπόθεν διήρχοντο ἐπιστρέφοντες εἰς τὰς ἑστίας των καὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ Θεσσαλίαν ἐφορμῶντες ληστρόβιοι Ἀλβανοί. Ὥστε τὸ Ζαγόρι ἔμεινεν ἀνέκαθεν ἀπρόσιτον εἰς τοὺς βαρβάρους ἐπιδρομεῖς. Μόνον δ' ὅτε ἡ Ἤπειρος ἅπασα διετέλει ἐν καταστάσει δεινῆς λειψανδρείας ἀφέθη καὶ τὸ Ζαγόρι νὰ πέσῃ εἰς τὰς χεῖρας τῶν Σλάβων, οἵτινες καίτοι ὀλίγοι, ἐν τούτοις χάριν τῶν ἰσχυρῶν μερῶν ἅπερ κατεῖχον, τοσοῦτον ἰσχυροὶ ἀνεδείχθησαν, ὥστε οἱ κατόπιν μετὰ τὴν ΙΒ' ἑκατονταετηρίδα ἐπιδρομόντες πολυάριθμοι Ἀλβανοί, οἵτινες ἐξώντωσαν τοὺς Σλά-

1. Ζαγοριακὰ β' ἐκδ. μέρος Α', σελ. 35, 1889.

δους ἐξ ὅλων τῶν μερῶν, ὅσα κατέσχον, τούτους δὲν ἠδυνήθησαν ν' ἀποδιώξουν ἐντελῶς καὶ οὕτως ἔμειναν μέχρι σήμερον τὰ σλαβικὰ ἴχνη ἐπὶ τῆς μορφῆς, τοῦ βίου καὶ τῶν τοπωνυμικῶν μεταξὺ τῶν Βλάχων τοῦ Ζαγορίου. Οἱ Ἀλβανοὶ οὗτοι ἦσαν πάντες Μπούιοι ἢ Μπουιάνοι[1], ἀπόγονοι δηλ. ἢ ὀπαδοὶ τῶν ἀπογόνων τῆς περιωνύμου κατὰ τοὺς μέσους χρόνους Ἠπειροϊλλυρικῆς οἰκογενείας τῶν Μπουιαίων, καὶ ἐγκατέστησαν εἰς Λεσνίτσαν τοῦ Ζαγορίου τὸ πρῶτον, ὡς μαρτυρεῖ ὁ κ. Λαμπρίδης[2], ζῶντες κατ' ἀρχὰς ἀγρίως εἰς σπήλαια καὶ τρώγλας. Τοὺς Μπουίους τούτους καὶ τοὺς ὀπαδοὺς αὐτῶν ὁ κ. Λαμπρίδης θεωρεῖ Ἀλβανοβλάχους, ἐνῷ ὁ κ. Ἀραβαντινὸς[3] λέγει ὅτι τὰ Βλαχοχώρια τοῦ Ζαγορίου εἰσὶ νεοΐδρυτα, οἰκισθέντα ἀπὸ τῆς Α΄ ἑκατονταετηρίδος τῆς Τουρκοκρατίας καὶ εἰκάζεται πιθανώτατα ἐκ τῆς ὀνοματοθεσίας αὐτῶν, ἀντιστοιχούσης μετὰ τῶν τοπικῶν ὀνομάτων πόλεων καὶ κωμῶν τῆς ἄνω καὶ κάτω Βλαχίας, ὅτι ἐνωκίσθησαν ὑπὸ Βλάχων ἠχμαλωτισμένων παρὰ τῶν χριστιανῶν Σπαχήδων τῆς Ἠπείρου ἐν ταῖς κατὰ καιροὺς ἐπιδρομαῖς καὶ μάχαις τῶν ὀθωμανικῶν στρατῶν κατὰ τῆς Βλαχίας, οἵτινες ἀπελευθερούμενοι μετὰ τὴν εἰς Ἤπειρον ἀπαγωγήν των ἐγκαθίσταντο εἰς μέρη ἀκατοίκητα καὶ πρὸς ἀνάμνησιν ἔδιδον εἰς τὴν νέαν κατοικίαν τὸ ὄνομα τῆς πατρίδος των. Καὶ ὁ Χάμερ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας ἀναφέρει, ὅτι πολλοὶ τῶν κατοίκων τῆς Βλαχίας, κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν τουρκικῶν στιφῶν, μὴ δυνάμενοι νὰ ὑποστῶσι τὰ φοβερὰ τῶν κατακτητῶν βασανιστήρια ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλείψωσι τὴν πατρίδα των καὶ ἄγοντες μεθ' ἑαυτῶν οἰκογενείας καὶ θεοὺς καὶ ποίμνια καὶ πᾶσαν κινητὴν περιουσία των νὰ καταφύγωσι διὰ τῶν ὀρέων εἰς τοὺς ἐπὶ τῆς Πίνδου πρὸ χρόνων ἐγκατεστημένους ὁμογλώσσους των. Διὰ τῆς ἐλεύσεως τῶν νέων τούτων ἀποίκων ἔλαβε περισσοτέραν χροιὰν ὁ ἐπὶ τῶν τοπονυμιῶν, τῆς μορφῆς καὶ τοῦ βίου σλαβισμὸς τῶν Βλάχων τοῦ Ζαγορίου. Τοιοῦτον νεήλυδα Βλαχοποιμένα θέλομεν εὕρει ἐγκατεστημένον καὶ ἐπὶ τῶν ὀρέων τοῦ Μαλακασίου παρὰ τὸ Συρράκον ἐπὶ τῆς μέχρι σήμερον καλουμένης θέσεως

1. Μπουιάνα λέγεται νῦν ἀπὸ τῶν μέσων χρόνων ὁ ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ Δρίνου διατέμνων τὴν σατραπεῖαν τῆς Σκόδρας (Ἰλλυρίαν) ποταμός. Ἡ Μπουιάνα, λέγει ὁ κ. Σάθας, (Ἑλλην. ἀνεκδ. ιζ) εἶναι ὁ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων μνημονευόμενος ποταμὸς Barbana Sivianus διατηρήσας ἄχρι τοῦδε τὸ ὄνομα ὀλίγον παρεφθαρμένον. Τὰ περὶ τὴν Μπουιάναν ἐξ ἀμνημονεύτων χρόνων ἐνέμετο φυλὴ ἰθαγενὴς ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ λαβοῦσα καὶ τὸ παρὰ Κανταχουζηνῷ ἐπώνυμον (Μπούιοι ἢ Μπουιάνιοι) καὶ ὑφ' ὁμωνύμους φυλάρχους τελοῦσα (Μπουιαίους) ἀνάγοντας τὴν καταγωγήν των εἰς Ἀντίνοον καὶ Πύρρον, τοὺς Ἠπειρώτας. Ἐκτὸς δὲ τούτων καὶ ἡ ὑπὸ τῆς φυλῆς ταύτης νεμομένη χώρα πάλαι διὰ τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος τοῦ ποταμοῦ (Μπουιάνα) ἐγνωρίζετο· ὁ Μερκούριος Μπούιας ὁ περιβόητος ἐν τῇ Δύσει Ἕλλην Στρατιώτης, ἔφερεν ἐπὶ τῆς σημαίας του ἐζωγραφισμένον τὸν ποταμὸν Μπουίανον. Ἐπίσης ὁ Κανταχουζηνὸς ἀναφέρει τοὺς Μπουίους μεταξὺ τῶν Μαλακασίων καὶ Μεσαριτῶν, λαῶν τῆς Πίνδου. Κοιλάδα δὲ Μπουιάναν, παρεφθαρμένην εἰς Μπουλιάναν, θέλομεν ἀπαντήσει καὶ εἰς τοὺς Βλάχους τοῦ Μαλακάσι παρὰ τὴν κώμην Συρράκον.

2. Ζαγοριακὰ ἐκδ. β΄ 1880 σελ. 7.

3. Χρονογραφία Ἠπείρου, τόμ. β΄, σελ. 55.

Vlachiotlu (ὁ Βλαχιώτης), πρὸς διάκρισιν τῆς Romanu, δι' οὗ ἐκαλοῦντο καὶ καλοῦνται οἱ ἄλλοι Βλάχοι τῆς Πίνδου γενικῶς.

Ὁ κ. Λαμπρίδης ἀνασκευάζει τὰ ὑπὸ τοῦ κ. Ἀραβαντινοῦ λεχθέντα οὕτω: «Τὸ ἀνατολικὸν τοῦ Ζαγορίου διαμέρισμα περιέχει κατὰ τὴν κατάκτησιν πλὴν τῶν καὶ νῦν ὑφισταμένων 12 χωρίων, πάντα κατὰ πατρίας διηρημένων καὶ τὸν ποιμενικὸν βίον διερχομένων, καὶ τὰς ἑξῆς, Βελγίναν, Βέργιανην, Κουτσοὺκ Καλωτᾶ, Μπότσαν, Ἅγιον Γεώργιον, Μπεστρίτση, Κουκουρούτς, Σλίβον, Περητούρην, Μεϊτάνη καὶ ἕτερα πάντα διαλυθέντα. Τῆς Βέργιανης αἱ οἰκογένειαι, ἧς ἡ περιοχὴ λέγεται νῦν Τσίπιανη, προσεχώρησαν εἰς Γρεβενίτη. Ἐπειδὴ δ' ἐξηκολούθουν καὶ μετὰ τὴν κατάργησιν τῶν τιμαρίων (1846) ν' ἀποτίνωσιν εἰς τὴν Σπαχὴν αὐτῶν ὅ,τι καὶ πρότερον ἐκ φόβου, ὁ χῶρος οὗτος ἐθεωρήθη βραδύτερον ἰδιοκτησία ἐκείνου. Διὸ καὶ ἐξεποιήθη μετὰ τῆς περιοχῆς τοῦ χωρίου Νεογγλιοῦς εἰς τοὺς ἐκ Δόλιανης ἀδελφοὺς Ἀδαμίδου μεταπωλήσαντας αὐτὸν εἰς τὴν κοινότητα Γρεβενίτη ἀντὶ 300.000 γροσίων (7.500 δρχ.). Δὲν ἔχεται δὲ διόλου ἀληθείας, ὅτι τὰ πλείονα τοῦ διαμερίσματος τούτου χωρία ὡς καὶ τὰ τοῦ κεντρικοῦ Νεγάδες καὶ Τσεπέλοβον ᾠκίσθησαν κατὰ τὸν πρῶτον αἰῶνα τῆς τουρκοκρατίας ὑπὸ Βλάχων αἰχμαλωτιζομένων ἐν Βλαχίᾳ παρὰ τῶν χριστιανῶν Σπαχήδων τῆς Ἠπείρου (Π.Α.Τ. β' σελ. 55). Διότι τὰ πλεῖστα αὐτῶν μνημονεύονται καὶ ἐπὶ κατακτήσεως. Οἱ κάτοικοι αὐτῶν οὐδαμῶς τῶν λοιπῶν Βλάχων διαφέρουσι, ἐλλείπει δὲ πᾶσα τοιαύτη παράδοσις. Πλὴν δὲ τούτων τὸ Δριστενίκον, οὗ ἐπίσης μνημονεύει ὁ χρονογράφος τῆς Μονῆς Βοτσᾶς, οὐδέποτε ὑπὸ ἁγνῆς βλαχικῆς φυλῆς κατωκήθη, ὡς τὰ λοιπά, ἀλλ' ὑπὸ Ἀλβανοβλάχων, διαχειμαζόντων κατ' ἀρχὰς εἰς Τσαμουριάν, βαθμηδὸν δ' ὁριστικῶς ἐγκαταστάντων αὐτόθι καὶ ἐξελληνισθέντων πρὸ αἰώνων».

Πιστευτὸν ὅθεν μένει τὸ ὑπὸ τοῦ Χάμερ λεγόμενον, ὅτι ἦλθον μὲν κατὰ τὸν Α' αἰῶνα τῆς τουρκοκρατίας οἰκογένειαι ἐκ Βλαχίας ἐπὶ τῆς Πίνδου, ἀλλ' εὗρον ἐκεῖ ἄλλους προεγκαθιδρυμένους ὁμογλώσσους των.

Κατὰ τὴν ΙΔ' ἑκατονταετηρίδα, ὅτε τὰ τρία τοῦ Ζαγορίου διαμερίσματα ἤκμαζον, ἐνῷ τὸ κεντρικὸν καὶ δυτικὸν ἐξηκολούθουν πρωταγωνιστοῦντα ὑπὸ τὴν σημαίαν τοῦ κατὰ καιροὺς Δεσπότου τῆς Ἑλλάδος (ὡς ὠνομάζετο τότε ὁ Δεσπότης τῆς Ἠπείρου) μέχρι τῆς κατακτήσεως, τὸ ἀνατολικόν, τὸ ὑπὸ τῶν Βλάχων κατοικούμενον, ὑπετάχθη εἰς τοὺς ἰσχυροὺς γείτονές των Μαλακασιώτας· παρακολουθοῦν δὲ τὸ σύστημα καὶ τὰς πεποιθήσεις τῶν ἀνδρείων ἀρχηγῶν τούτων, πολλάκις ἐξηγέρθη ὑπ' αὐτῶν κατὰ τῶν Δεσποτῶν. Ἕνεκα δὲ τῆς ἰσχυρᾶς αὐτοῦ θέσεως ἦτο ἅπαν τὸ τμῆμα τοῦτο καλῶς κατωκημένον τότε.

Εἰς τὰ στόματα τῶν κατοίκων τῶν βλαχικῶν κοινοτήτων τοῦ Ζαγορίου διατηρεῖται καὶ νῦν ἡ διάκρισις τῶν διαμερισμάτων κεντρικοῦ καὶ δυτικοῦ ἀπὸ τοῦ ἀνατολικοῦ, διότι οἱ κάτοικοι τῶν βλαχικῶν κοινοτήτων τουτέστι τοῦ ἀνατολικοῦ διαμερίσματος καλοῦσι τοὺς τοῦ κεντρικοῦ καὶ δυτικοῦ Ζαγορισίους ἢ Ζαγοριάνους (Zagurianii) πρὸς διαστολὴν ἑαυτῶν, οὓς καλοῦσι Βλάχους ἢ Ρωμάνους Vlachii ἢ Rumanii).

Μετὰ δὲ τὴν κατάκτησιν, ὅτε τὸ μὲν κεντρικὸν διαμέρισμα τοῦ Ζαγορίου, δυνάμει συμβάσεως οἰκογενειῶν αὐτοῦ μετὰ τοῦ ἀντιπροσώπου Μουρὰτ τοῦ Β', διέμεινεν αὐτόνομον καὶ αὐτοδιοίκητον, ἐν δὲ τῷ δυτικῷ ὑπῆρχεν ἰδία πολιτικὴ καὶ δικαστικὴ ἀρχὴ ἑδρεύουσα εἰς τὸ νῦν Μέγαν Μαχαλᾶν τοῦ Παπίγκου, καὶ τὸ ἀνατολικὸν διετήρησε μετὰ τῶν λοιπῶν τοῦ βορείου διαμερίσματος τοῦ Μαλακασίου χωρίων τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτοῦ ἐπὶ 48 τοὐλάχιστον ἔτη ἀπὸ τῆς αὐθορμήτου τῶν Ἰωαννίνων ὑποταγῆς.

Ἐπειδὴ ὅμως ἠδυνάτουν νὰ διατρέφωσι τὰ ζῷα αὐτῶν ἐν καιρῷ χειμῶνος, αὐθορμήτως ὑπετάγησαν καὶ οὗτοι εἰς τὴν Βασιλομήτορα[1], τυχόντες οὐ μόνον τῆς προστασίας αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς αὐτονομίας καὶ τῆς αὐτοδιοικήσεως καὶ μόνον εἰς τὰ τρία εἴδη, φόρων ὑποβληθέντες, τὸν π ρ ο σ ω π ι κ ό ν, τὸ π ρ ο β α τ ο ν ό μ ι ο ν, καὶ τὸν τῆς ὑ π ο τ ε λ ε ί α ς, ὡς καὶ 34 χωρία τῶν Κουρέντων, τρία τοῦ δυτικοῦ διαμερίσματος τοῦ Ζαγορίου καὶ ἕτερά τινα. Ἀλλ' αἱ προνομίαι αὗται μόλις μέχρι τῶν μέσων τοῦ ΙΖ' αἰῶνος διετηρήθησαν. Διότι ἀποσπώμεναι βαθμηδὸν ἀπὸ τῆς Βασιλομήτορος αἱ κοινότητες αὗται ὑπὸ τῶν Σουλτάνων, ἀναγκαζομένων νὰ διανέμωσιν αὐτὰς ἰδίως εἰς διαφόρους πολεμιστὰς τοῦ κράτους, ἀπεξεδύοντο καὶ τῆς προστασίας ἐκείνης. Κινδυνεύοντα δὲ καὶ τὰ χωρία ταῦτα, ἀπολέσαντα καὶ τὴν αὐτονομίαν καὶ τὴν αὐτοδιοίκησιν αὐτῶν, ἕνεκα τῶν αὐθαιρεσιῶν καὶ πιέσεων τῶν Σπαχήδων ἰδίᾳ, προσηρτήσθησαν βαθμηδὸν (1681—1684), διὰ τῆς ἐπιρροῆς καὶ ἰσχύος προϊσταμένων τοῦ Ζαγορίου παρὰ τοῖς ἐν Κωνσταντινουπόλει μεγιστᾶσιν, εἰς τὸ κυρίως Ζαγόρι καὶ συναπετέλεσαν μετ' αὐτοῦ μίαν καὶ μόνην ὁμοσπονδίαν μέχρι τοῦ 1868 διατηρηθεῖσαν, καίπερ ἐν πολλοῖς καὶ περὶ τὰ ἄκρα κατὰ τὸν ΙΗ' μάλιστα αἰῶνα ἀκρωτηριασθεῖσαν.

Τὸ Δοβρίνοβον κεῖται κατὰ τὴν δυτικὴν διακλάδωσιν ἐπὶ ἐδάφους ἡφαιστειώδους πλήρους ρηγμάτων καὶ κατακομβῶν. Παρὰ τὴν θέσιν αὐτοῦ Λιούταρι ρέει θειοῦχος ἰαματικὴ πηγή, ἑτέρα δ' ἐπὶ τοῦ ὄρους Κλοποτσιάρε (Βλαχ. κωδωνίσκου). Τὰ ἡφαιστειώδη αὐτὰ ρήγματα, ἔνθα διαιτῶνται χιλιάδες ἀγρίων περιστερῶν καὶ κορωνῶν, λέγονται ἐκεῖ Σ π ε ά ρ α ι ἢ Σ π έ ρ α ι καὶ Μ π ο ύ σ τ ε ρ ε ς (Pestere Βλαχ. = σπήλαιον). Λέγονται ἐπίσης καὶ Κ ε ά δ α ι καὶ Γ κ α ϊ λ ό ρ υ π ε ς. Οἱ ἐν τοῖς ρήγμασι τούτοις ριπτόμενοι λίθοι ἀποτελοῦσι φοβερὸν καὶ φρικώδη ἦχον προσκρούοντες εἰς τὰς πλευρὰς αὐτῶν. Ἔχουσι δὲ τοιοῦτον βάθος ἐνίοτε, ὥστε οἱ λίθοι φθάνοντες εἰς τὸν πυθμένα μόλις ἀκούονται· ἄλλοτε πάλιν ἀκούεται πάταγος ἐκ τοῦ πυθμένος ὡς ἐὰν λίθος ἐκεῖ ἔπεσεν ἐντὸς ὕδατος. Τοῦτο δηλοῖ ὅτι ἢ ὕδατα ἐκ τῶν βροχῶν καὶ τῶν χιόνων εἶναι ἐν αὐτοῖς ἐναποτεθειμένα ἢ διέρχονται διὰ τοῦ πυθμένος αὐτῶν ὑποχθόνια ρεύματα. Ἓν τῶν ρηγμάτων τούτων μεταξὺ **Βραδέτου** καὶ Τσεπελόβου, καλεῖται βλαχιστὶ Σ π ε ά ρ α ἄ λ Ν ι β ε ά-

1. Ταυτὰ ἔπαθον ὡς εἴδομεν καὶ ἐπὶ Ἀνδρονίκου αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

σ τ α δηλ. βάραθρον τῆς νύμφης. Διότι κατά τινα καιρὸν διερχομένης ἐκεῖθεν γαμηλίου πομπῆς Βλαχοποιμένων ὁδηγούντων νύμφην ἐξ ἄλλου μέρους εἰς τὰ ὀροπέδια τοῦ Βραδέτου, συνωστίσθησαν τόσον οἱ ἵπποι, ἐφ' ὧν ἐπέβαινον πάντες, ἐπὶ τῆς παρὰ τὸ χεῖλος τοῦ βαράθρου στενωτάτης ἀτραποῦ, πλησίον τῆς ὁποίας ὑπάρχει καὶ μικρὰ κρίνη, ὥστε κατέπεσεν ἐκ τοῦ ἵππου της ἡ νύμφη καὶ ἐξηφανίσθη ἐντὸς τοῦ βαράθρου, κατασυντριβεῖσα ἡ δυστυχής. Λέγεται δ' ἐκ παραδόσεως, ὅτι μία χεὶρ αὐτῆς, ὅλα τὰ δακτυλίδια φέρουσα, ἐξῆλθε δι' ὑποχθονίου ρεύματος καὶ εὑρέθη εἰς τὸ ποτάμιον τοῦ Βίκου, κατ' ἄλλους δὲ εἰς Βελλᾶν παρὰ τὸν Καλαμᾶν. Ἀξία λόγου εἶναι καὶ ἡ ἀρχαία μονὴ τοῦ Δοβρινόβου, ἐν ᾗς μέχρι τοῦ 1694 ἐμόναζον ἱέρειαι, ἀνακαινισθεῖσα ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Ἀλῆ πασᾶ καὶ διαταγῇ αὐτοῦ εἰς ἐνοριακὴν ἐκκλησίαν μεταβληθεῖσα. Ἔχει δὲ καὶ Ἑλληνικὸν σχολεῖον ἀρρένων ἡ κώμη τοῦ ὁποίου ὁ διδάσκαλος μισθοδοτεῖται ὑπὸ τοῦ ἐν Ἀθήναις Συλλόγου πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἀντὶ 15 λιρῶν ἐτησίως· ἔχει ἐπίσης καὶ ἰατρόν.

Παρὰ τὸ Δοβρίνοβον κεῖται καὶ ἡ κώμη Λεσνίτσα, τῆς ὁποίας οἱ πρῶτοι κάτοικοι ἦσαν, ὡς εἴπομεν προηγουμένως, Ἀρβανιτόβλαχοι ἐκ τῆς Μονῆς τῶν Μπουίων ἢ Μπουιάνων, ζῶντες κατ' ἀρχὰς ἀγρίως εἰς τρώγλας καὶ σπήλαια. Προσεχώρησαν ὅμως κατόπιν ἐκ Χασίων καὶ Ὀσδίνης τῆς Παραμαθίας (Θεσπρωτίας) ἱκανοί. Τὰ δυτικὰ τοῦ χωρίου τούτου ὅρια, μέχρι τῆς μονῆς Κονίτσης ἀφικνούμενα εἰς ἀπόστασιν 4½ ὡρῶν ἀπὸ τῆς μονῆς Λεσνίτσης, ἀνεγνωρίσθησαν τῷ 1806 διὰ φιρμανίου τοῦ Σουλτάνου Μουσταφᾶ ἐνεργείᾳ τοῦ ἐγχωρίου Καρατέλη ἐκμισθωτοῦ ἰδιοκτησίας τῆς Βασιλομήτορος (Βαλιδὲ Σουλτάνας) ἐν Θράκῃ. Ἡ ρίζα τοῦ ὀνόματος τῆς Λεσνίτσης Λέσι εἶναι ἀλβανικὴ ἀπαντῶσα καὶ ἐν τῷ Ἀλεσίῳ τῆς Ἰλλυρίας. Ἡ Λεσνίτσα μετὰ τῆς μονῆς αὐτῆς, τῆς μονῆς Κονίτσης καὶ τοῦ Δοβρινόβου, κείμεναι κατὰ τὰ ἄνω στενὰ τοῦ Ἀώου, σχηματίζουσιν οὕτως εἰπεῖν διὰ τῶν ὀγκωδῶν ὀρέων αὐτῶν τὸ βόρειον ἐκεῖνο ἀνυπέρβλητον τοῦ Ζαγορίου προπύργιον. Ἐπίσης καὶ τῆς Λεσνίτσης ὁ διδάσκαλος μισθοδοτεῖται ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Συλλόγου. Καὶ μονὴν ἀξιόλογον ἀπὸ τοῦ 1773 κέκτηται ἡ Λεσνίτσα.

Τὸ Δριστένικον, τὸ ὁποῖον πρό τινων ἑκατονταετηρίδων ἦτο ἑλληνόφωνον, κεῖται ἐπὶ τῶν κλιτύων τῶν Ν.Δ. ὀρέων τοῦ Ζαγορίου ἀπέναντι τῶν Β.Α. πλευρῶν τοῦ βουνοῦ τῶν Ἰωαννίνων Μιτσκέλ. Τὸ ἀξιόλογον ἔδαφος καὶ τὸ εὐάερον κλῖμα αὐτοῦ συντελοῦσιν ὄχι μόνον εἰς τὴν ὡραιότητα καὶ εὐρωστείαν τῶν κατοίκων, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν αὔξησιν τοῦ πληθυσμοῦ του. Ἔχει δὲ ἡ κώμη καὶ ἑλληνικὸν σχολεῖον καὶ παρθεναγωγεῖον ἤδη.

Κατὰ τὴν αὐτὴν ὀροσειρὰ ἀπαντᾷ καὶ τὸ Γρεβενίτη, τὸ ὁποῖον εἶναι πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ κατάφυτον ὡς ἐκ τοῦ γονίμου ἐδάφους καὶ τῶν ἀφθόνων ὑδάτων, ἅτινα ἀρδεύουσιν αὐτό, ἔχον προσοδοφορωτάτους ἀγροὺς καὶ ἀμπελῶνας ἐκτενεῖς δίδοντας ὑπὲρ τὰς 500.000 ὀκάδας σταφυλῶν κατ' ἔτος, ὅσας οὐδεμία ἄλλη κώμη ὅλου τοῦ Ζαγορίου παράγει. Εἰς τὴν κώμην ταύτην, ὡς εἴπομεν, προσεχώρησαν ἄλλοτε οἱ τὸν ποιμενικὸν βίον

διάγοντες κάτοικοι τοῦ χωρίου Βέργιανης, τοῦ ὁποίου ἡ περιοχὴ ὠνομάσθη ἔκτοτε Τσίπιανη, ἔνθα νῦν ὑπάρχουσιν οἱ ἀμπελῶνες καὶ τὰ ἀγροτικὰ καλύβια τοῦ Γρεβενίτη. Καὶ ἡ κώμη αὐτὴ κέκτηται ἀπὸ τοῦ 1852 ἑλληνικὸν Σχολεῖον, ἐν ᾧ ἐφοίτων μετὰ τῶν ἀρρένων καὶ κοράσια μέχρι πρὸ μικροῦ, ὅτε συνέστησαν καὶ ἴδιον παρθεναγωγεῖον. Παρὰ τὸ Γρεβενίτη ὑπάρχει καὶ ἡ περίφημος μονὴ τῆς Βοτσᾶς ἐπὶ τῆς ὄχθης τοῦ παραποτάμου τοῦ Ἀράχθου καὶ τοῦ μικροῦ ποταμίου Ζορίκα, ἱδρυθεῖσα κατά τινα ἐπιγραφὴν δεξιᾷ τῷ εἰσιόντι εἰς τὸν νάρθηκα τῆς ἐκκλησίας «ἀναλώμασι τοῦ εὐσεβεστάτου Βασιλέως Κωνσταντίνου τοῦ Ἀπογονάτου». Ὑποθέτουσιν ὅτι ὁ Αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ὁ Πωγωνάτος διερχόμενος ἐξ Ἠπείρου, ὅτε (668—685) ἐξ Ἰταλίας ἐπέστρεφεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵδρυσε τὴν μονὴν ταύτην ἐν Ζαγορίῳ συγχρόνως μετὰ τῶν τῆς Διπαλίτσας καὶ Λιτοβιανίτσας, ἐπιδιώκων τὸν ἐκχριστιανισμὸν τῶν ἀπὸ τοῦ 635 ἐγκατασταθέντων ἐν τοῖς μέρεσιν ἐκείνοις Σλάβων. Αἱ ὀνομασίαι τῶν χωρίων, μεταξὺ τῶν ὁποίων τὰς ἵδρυσε καὶ δι' ὧν ἐπροικοδότησε αὐτὰς καὶ ἐξ ὧν ὠνομάσθησαν αὗται, Σλαβοπρόφερτοι οὖσαι, δηλοῦσι ὅτι ἀπὸ πολλῶν χρόνων εἶχαν ἐγκαταστῆ ἐκεῖ Σλάβοι.

Ἐκ τούτου πλησιάζει ν' ἀληθεύσῃ ἡ ἀνωτέρῳ ὑπόθεσις. Τὴν Βοτσᾶν ἀνεκαίνισε τῷ 1689 ὁ ἐκ Γρεβενίτη ἁγιογράφος καὶ ἡγούμενος κατόπιν προχειρισθεὶς Ἀθανάσιος. Κατά τινα δὲ σημείωσιν ἀναγνωσθεῖσαν ὑπὸ τοῦ κ. Ι. Λαμπρίδου ἔν τινι ἐξωφύλλῳ Τριῳδίου τῆς μονῆς Βιτσικοῦ ἀπὸ τοῦ 1693, ἡ μονὴ τῆς Βοτσᾶς κατεστράφη μετὰ τὴν ἅλωσιν (1431), μόνον δὲ ἡ ἐκκλησία καὶ ὁ τροῦλος ἐσώθησαν, μείνασα ἔρημος ἐπὶ ἑβδομήκοντα κατόπιν ἔτη, μεθ' ἃ ἐπανίδρυσαν τὰ κελλία καὶ τὰ τείχη τοῦ περιβόλου καὶ ἐχρησίμευε τὸ εἰσόδημα εἰς ζωοτροφίαν τοῦ κόσμου. Ἐμόναζον ἐν αὐτῇ 60—70 μοναχοὶ μέχρι περίπου τῶν μέσων τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐπίσκοποι, ὡς Δοσίθεός τις ἐν ἔτει 1729 δωρησάμενος καὶ ἔντυπον Ἁγίαν Γραφὴν ἀπὸ τοῦ 1544 χρονολογουμένην. Οἱ μοναχοὶ αὐτῆς ἐκαλλιέργουν καὶ τὰ γράμματα διατηροῦντες καὶ βιβλιοθήκην ἀξιόλογον, ἀποτεφρωθεῖσαν μετὰ ταῦτα ἕνεκα τῆς ἀπροσεξίας καὶ ἀμαθείας τῶν διαδόχων αὐτῶν.

Μόνον δὲ χειρόγραφόν τι χρονικὸν ἀνευρέθη ἐν αὐτῇ ἐσχάτως ἐξ οὗ οὐκ ὀλίγον διαφωτίζεται ἡ ἱστορία τοῦ Ζαγορίου ἐπὶ τῶν πρώτων χρόνων τῆς τουρκοκρατίας μάλιστα. Πολλὰς τοιαύτας ἐκ τοῦ χρονικοῦ τούτου ἀξιολόγους πληροφορίας δύναταί τις νὰ εὕρῃ ἐν τοῖς δύο τεύχεσι τῶν Ζαγοριακῶν τοῦ κ. Ι. Λαμπρίδου. Ἁγιογράφοι ἐκ Γρεβενίτη διεκρίθησαν καὶ ἄλλοι.

Τὸ Φλαμπουράρη, εὐάερον ἐπίσης χωρίον, κεῖται εἰς τὰς ὑπωρείας τοῦ ὄρους Φλάμπουρο (ὄρος φιλυρῶν). Παραδόξως ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ τὸ θῆλυ φῦλον εἶναι ἔλασσον τοῦ ἄρρενος. Παρ' αὐτὸ κεῖται τὸ Τουρνέση, πτωχὸν νῦν χωρίον, ἔχουν ὅμως δημοδιδάσκαλον Ἕλληνα. Ἀμφότερα δὲ ταῦτα μετὰ τοῦ πρὸ ἑκατονταετηρίδων Ἑλληνοφώνου Μακρίνου ἀνάγονται εἰς τὴν ἀνατολικὴν διακλάδωσιν τοῦ Ζαγόρι. Εἴπομεν ὅτι εἰς Μακρίνον ὑπάρχουσι προϊστορικῶν Ἑλληνικῶν χρόνων ἐρείπια καὶ

Ρωμαϊκῶν καὶ Βυζαντινῶν. Ἐκτὸς τῶν ἄλλων προτερημάτων τοῦ ἐδάφους καὶ τοῦ κλίματος τοῦ χωρίου τούτου φημίζεται λίαν τὸ ὕδωρ τῆς κρήνης αὐτοῦ Μπρίσκας, καταστὰν παροιμιῶδες εἰς τὸ Ζαγόρι ἐπὶ τῇ λεπτότητι καὶ ψυχρότητι αὐτοῦ. Εἶναι ὅμως ἐκ τῶν πτωχοτέρων Ζαγοροχωρίων· ἐν τούτοις διατηρεῖ ἀπὸ χρόνων Ἑλληνικὸν σχολεῖον καὶ σεμνύνεται ἐπὶ τῇ μνήμῃ Ἰωαννικίου τοῦ μητροπολίτου Ἰωαννίνων (1845—1854) χρηματίσαντος, καταγομένου ἐκ τῆς ὀνομαστῆς ἐκεῖσε οἰκογενείας Ζάγκου. Ἐξεπαιδεύθη οὗτος ἐν Νεγάδαις, μὴ ὑπάρχοντος τότε σχολείου ἐν τῇ πατρίδι του, παρὰ τῷ μεγάλῳ διδασκάλῳ τοῦ γένους Α. Σεκκελλαρίῳ, εἶτα δ' ἐν Αἰγίνῃ παρὰ τῷ πολλῷ Γενναδίῳ οὗ κατέστη καὶ ὑπότροφος. Μητροπολίτης δ' ἐν Ἰωαννίνοις διατελῶν ἀπεπειράθη πρὸς ἐξόντωσιν τῆς Βλαχικῆς γλώσσης ἐκ τῆς πατρίδος του. Καὶ παρθεναγωγεῖον δ' Ἑλληνικὸν συντηρεῖ τὸ Μακρίνον ἐκ τῶν προσόδων τῆς μονῆς αὐτοῦ, δυστυχῶς ὅμως ἤδη παρακμάσης καὶ αὐτῆς. Ἡ μονὴ ἱδρύθη τῷ 1700, ἐπεξετάθη δὲ καὶ ἱ σ τ ο ρ ή θ η κατόπιν παρ' ἀομμάτου τινὸς πλουσίας ἐκ Νεγάδων, ἰαθείσης διὰ τῆς χάριτος τῆς Ἀειπαρθένου ἐνταῦθα ἐντὸς 24 ὡρῶν. Τοιαῦτα εἶναι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον καὶ τὰ Δραγάνι, Καβαλάρη, Ἑλληνόφωνα σχεδὸν ἤδη, ἡ Βοϊοῦσα ἣν κατετάξαμεν εἰς τὰ περὶ τὴν Σαμμαρίναν Βλαχοχώρια, καὶ ἡ Λάιστα μετὰ τοῦ Παλιοχωρίου αὐτῆς, ἧς τὸ ἀρχικὸν ὄνομα ἦν Λάκκα, ὡς καὶ νῦν ὀνομάζουσιν αὐτὴν οἱ κάτοικοι τῆς Βοϊούσης καὶ ἄλλων Βλαχοχωρίων ἐκεῖ, οἰκογένειαι δ' ἐκ τοῦ χωρίου Λάσσετη (ἀλβ.), ἔνθα νῦν οἱ ἀμπελῶνες αὐτῆς, προσχωρήσασαι αὐτόθι, μετέδωκαν τὸ ὄνομα τῆς πατρίδος των, μετατραπέν, ὡς λέγεται, εἰς Λάισταν διὰ τοῦ χρόνου.

Ἐν γένει ὅλα τὰ Βλαχοχώρια τοῦ Ζαγορίου γέμουσι πυκνοτάτων δασῶν καὶ ἀφθόνων ὑδάτων, δι' ὧν ἀποκαθίσταται ἀνέκαθεν τὸ κλῖμα αὐτῶν εὐκρατότατον, κλῖμα καὶ ἔδαφος τὸ ὁποῖον ἔπρεπε νὰ παραγάγῃ τὸ ζωηρότατον Ἑλληνικὸν πνεῦμα καὶ τὴν τελειοτέραν Ἑλληνικὴν καλλονήν, κλῖμα καὶ ἔδαφος οὗτινος στεροῦνται τὰ πλεῖστα τῶν Ἑλληνικῶν χωρίων τοῦ Ζαγορίου, ὧν οἱ κάτοικοι — τοῦ τε θήλεος καὶ ἄρρενος φύλου — εἶναι πνευματωδέστατοι καὶ κοσμοῦνται ὑπὸ ἐκτάκτου τελειότητος καλλονῆς. Ράθυμοι καὶ ἀμελεῖς οἱ Βλάχοι τοῦ Ζαγορίου, εἰς πᾶν κίνημα, εἰς πᾶσαν ἐπιχείρησίν των, πονηροὶ καὶ φιλάργυροι λίαν, βαρεῖς τὴν φωνὴν καὶ τὸν χαρακτῆρα, διακρίνονται καὶ ἐκ τοῦ χονδροῦ καὶ πλαδαροῦ κατακοκκίνου σώματος αὐτῶν καὶ ἐκ τῆς μαρασμοειδοῦς φυσιογνωμίας των. Εἶναι εὐρύνωτοι καὶ ἀργότατοι, μετ' ὀκνηρίας μάλιστα κινοῦσι τὰ βήματά των. Οἱ πονηροὶ ὀφθαλμοί των καλύπτονται ὑπὸ χονδρῶν βλεφάρων προδιδόντων χονδρότητα πνεύματος καὶ τὰ προτεταμένα χείλη αὐτῶν ἐπιδεικνύουσι τὴν ἐν τῇ καρδίᾳ τῶν ἐμφωλεύουσαν τάσιν πρὸς τὴν λαγνείαν. Λάγνοι ἐπίσης εἶναι καὶ αἱ γυναῖκες αὐτῶν, αἵτινες ὑψηλαὶ τὸ ἀνάστημα, μαλθακαὶ τὸ σῶμα καὶ νωθραὶ ἔχουσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πρόσωπον πλαδαρόν, σπανίως δὲ μεταξὺ αὐτῶν παρατηρεῖται ἡ σεμνή, ἡ Ἑλληνικὴ ὡραιότης. Καὶ ἐὰν τοιαύτη ὑπάρχῃ που, καταστρέφεται ὑπὸ τῶν ἄλλων χαρακτηριστικῶν καὶ ἰδίᾳ ὑπὸ τῶν

χαύνων ὀφθαλμῶν των. Βαδίζουσι καὶ αὗται σύσσωμοι καὶ οὔτε γνωρίσουσι κἂν νὰ λυγίζωσιν ὀλίγον τὸ σῶμά των, ὡς αἱ ζωηραὶ γνήσιαι Ἑλληνίδες τοῦ Ζαγορίου. Περιδένουσι δὲ τὴν κεφαλήν των διὰ χονδροειδεστάτου κεφαλοδέσμου, ὁμοίου ἐκείνου ὃν μεταχειρίζονται αἱ γυναῖκες τῶν παραδουναβίων χωρικῶν καὶ ἐνδύουσι τὸ σῶμά των πολὺ ἀκόμψως, προπετῶς προβάλλουσαι τὰ ὀγκώδη καὶ προκλητικὰ στήθη των εἰς τὴν θέαν τοῦ κόσμου, καλύπτουσαι αὐτὰ μόνον διὰ τοῦ λινοῦ χιτῶνός των.

Ἡ φυσιογνωμία αὐτὴ καὶ ὁ χαρακτὴρ τῶν Βλάχων τοῦ Ζαγορίου εἶναι ἀναμφισβήτητα λείψανα τῆς ἰσχυρᾶς ἐπιδράσεως τῶν Σλάβων μεταξὺ αὐτῶν, λείψανα τὰ ὁποῖα δὲν ἀπαντῶσιν εἰς οὐδεμίαν τῶν ἄλλων φυλῶν τῶν Βλάχων τῆς Πίνδου. Αὐτὴ εἶναι ἡ γενικότης. Δὲν δυνάμεθα ὅμως νὰ μὴ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ὑπάρχουσι μεταξὺ αὐτῶν καὶ καλλοναὶ ὁπωσοῦν κανονικώτεραι καὶ χαρακτῆρες καὶ πνεύματα εὐγενῆ καὶ ὀργῶντα. Ἀλλὰ πολύ, πολὺ μερικὰ ταῦτα δυστυχῶς. Φέρω διὰ παράδειγμα ἐκτὸς τῶν ἄλλων καὶ κόρην εὔπορον, Βλαχοπούλαν ἐκ Ζαγορίου, ἀνατρεφομένην καὶ σπουδάζουσαν ἐν Ἰωαννίνοις, ἐπὶ τῆς ὁποίας ὅμως ἔμειναν ἀνεξάλειπτα ἔν τε τῷ χαρακτῆρι καὶ τῇ φυσιογνωμίᾳ τ' ἀνωτέρω τῶν συνεγχωρίων των διακριτικὰ μεθ' ὅλην τὴν ὡραιότητά της, μεθ' ὅλην τὴν εὐπορίαν καὶ τὴν παίδευσιν καὶ τὴν ἐν Ἰωαννίνοις ζωήν της. Ποῦ νὰ παραβάλωμεν λοιπὸν τὰς χαύνους καὶ δυσκινήτους αὐτὰς γυναῖκας τὰς Βλάχας, μὲ τὰς ζωηρὰς καὶ ἐργατικωτάτας ἑλληνίδας τοῦ Ζαγορίου, αἵτινες ὡραιόταται, αἱ ὡραιόταται εἰπεῖν τῆς Ἠπείρου γυναῖκες, καὶ σεμνόταται οὖσαι, ἐγείρονται ἀπὸ πρωίας καὶ ἐκκινοῦσι διὰ τὰς ἀγροτικὰς ἐργασίας των. Εἶναι ἐξαίσιον τὸ πρωινὸν τοῦτο θέαμα αὐτῶν. Ἡ τῇδε κακεῖσε συνώστισις αὐτῶν, ἡ καθ' ὁμίλους παρέλασις, ἐξ ὧν ἡ μὲν σύρει διὰ τῆς χειρὸς ἡμίονον φέρουσαν τὰς ὕννεις μετὰ τῶν ἀρότρων, ἡ δὲ προβαίνει φέρουσα φορτίον τι ἢ λίκνον μετὰ βρέφους. Εἶναι δὲ ἀπερίγραπτοι οἱ γέλωτες οἱ γλυκεῖς καὶ τὰ λυγερὰ ᾄσματά των, ἅτινα ἀντηχοῦσιν ἀνὰ τὰς κοιλάδας καὶ τὰς φάραγγας τῶν ὀρέων των κατὰ τὴν μυστηριώδη ἐκείνην τῆς αὐγῆς ὥραν «σίντας, λαλοῦν οἱ πέρδικες, σίντας ξυπνοῦν τ' ἀηδόνια» κατ' αὐτάς. Διότι, ὡς γνωστόν, τὴν γῆν τοῦ Ζαγορίου καλλιεργοῦσιν αἱ γυναῖκες, αἵτινες διατηροῦσι καὶ τοὺς οἴκους καὶ ἀνατρέφουσι καὶ τὰ τέκνα, τῶν ἀνδρῶν χάριν ἐμπορικῶν ἐπιχειρήσεων ἢ χάριν ἐξασκήσεως ἐπιστημονικῶν ἐπαγγελμάτων ἀναγκαζομένων ἀνέκαθεν νὰ ξενητεύωνται. Εἶναι δὲ καταπληκτικὴ καὶ ἀπαραδειγμάτιστος ἡ τιμιότης, ἣν ἀμφότερα τὰ φῦλα διατηροῦσιν ἀλώβητον ἐπὶ τόσην ἐποχὴν μακρὰν ἀλλήλων.

Οἱ Βλάχοι τοῦ Ζαγορίου ἐσχάτως ἐπεμελήθησαν νὰ μιμηθῶσι τοὺς Ἕλληνας συντοπίτας των, καὶ μόνον εἰς τὰς ἐμπορικὰς ἐπιχειρήσεις, συστήσαντες καὶ ἐν Ἠπείρῳ καὶ ἐν τῷ ἐξωτερικῷ εὐκατάστατά τινα καταστήματα, ἐνῷ ἐπὶ Ἀλῆ πασᾶ πάντες ἦσαν ἀγωγεῖς μεταφέροντες διὰ φορτηγῶν ζώων (ἰδίᾳ ἡμιόνων) διάφορα ἐμπορεύματα ἀπὸ τῆς Ἠπείρου μέχρι Σερρῶν, Κωνσταντινουπόλεως, Βουκουρεστίου καὶ τἀνάπα-

λιν. Τὸ ἐπάγγελμά των τοῦτο εἶναι ἀπομίμησις τῶν γειτόνων τῶν Σαμμαριναίων καρβανάρηδων, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι μιμούμενοι καὶ τοὺς ξενητευομένους Ζαγοραίους ἔκαμνον ταξείδια πολὺ μακρυνότερα, ὡς βλέπομεν, ἐκείνων.

Εἰς τὰ τοιαύτα δὲ μακρυνὰ ἐμπορικὰ ταξείδια τῶν καρβανάρηδων Βλάχων τοῦ Ζαγορίου ἀνήκει ἀναμφισβητήτως καὶ τὸ ἑξῆς παλαιότατον καὶ ὡραιότατον Ἠπειρωτικὸν ἆσμα:

Ὁ Γιάννης ὁ πραγματευτὴς ξεβγαίνει ἀπὸ τὴν Πόλι.
Σέρνει μουλάρια ἀφόρτωτα καὶ φορτωμένες μοῦλες.
κ' ἡ μούλα ἡ χρυσοπέταλη, ἡ μούλα ἡ συρυτάρα[1]
βαστάει τὸν γιὸν πραματευτή, βαστάει τὸν γιὸν λεβέντη.
Στὴ στράτα ὅπου πάγαινε, στὴ στράτα ποὺ πηγαίνει,
ἀποκοιμήθη ὁ νιούτσικος στῆς μούλας τὰ καπούλια
κ' ἡ μούλα παραστράτησε κι ἀπὸ ἄλλη στράτα πάει.
Κι ὄντας ἐξύπνησεν ὁ γιὸς τὴ μούλα του μαλώνει·
—Μούλα μ' ἐπαραστράτησες, μὲ πᾶς ἀπ' ἄλλη στράτα,
μὲ πᾶς στὴ στράτα τῶν κλεφτῶν, τῶν χαραμήδων στράτα.
Τὸ λόγο δὲν ἀπόσωσε, τὸ λόγο δὲν ἀπόειπε,
νἄτοι κ' οἱ κλέφτες πὄρχονται σαράντα δυὸ νομάτοι,
ὅλοι ντυμένοι μ' ἄρματα, μὲ λίρα φορτωμένοι.
Δώδεκα πᾶν ἀπὸ μπροστὰ καὶ δώδεκ' ἀπὸ πίσω.
Πιάνουν καὶ ξεφορτώνουνε ἀράδα τὰ μουλάρια
καὶ ἀνοίγουν ὅλα τὰ σακκιὰ νὰ βγοῦν φλουριὰ καὶ γρόσια.
Στέκει καὶ τοὺς παρακαλεῖ νὰ μὴ τὰ ξεφορτώσουν,
γιατ' εἶν' ὁ μαῦρος μοναχός, δὲν μπόρ' νὰ τὰ φορτώση.
Κι ὁ καπετάνιος θύμωσε, στέκεται καὶ τοῦ λέει:
—Βρέ, ἰδὲς τοῦ σκύλου τὸν ὑγιό, τῆς κούρβας τὸ κοπέλι,
δὲν κλαίει γιὰ τὴ ζωίτσα του ποὺ θαλὰ τὸν σκοτώσουν
μοῦν' κλαίει γιὰ τὸ ξεφόρτωμα ποὺ δὲν μπορ' νὰ φορτώση.
Μπρέ, ποῦστε, παλληκάρια μου, φωνάζει ὁ καπετάνιος·
αὐτοὶ τὸν ἐλυπήθηκαν γιατ' ἦτον ἀντρειωμένος.
Ποῦ εἶσαι κόρη μ' νὰ μ' ἰδῆς, μάνα μου, νὰ μὲ κλάψης.
Βαρεῖτε του μιὰ χαντζαριὰ στὸν τόπο ν' ἀπομείνη.
Κι ὁ καπετάνιος ἄρχιψε νὰ τὸν γλυκορωτάη:
—Πές μου νὰ ζήσης, νιούτσικε, ποῦθ' εἶν' τὰ πατρικά σου,
καὶ ποῦθεν εἶν' ἡ μάνα σου, γραφὴ γιὰ νὰ τῆς γράψω;
Ἀπ' τὸ Ζαγόρι ὁ κύρης μου κ' ἡ μάνα μ' ἀπ' τὴν Ἄρτα
κι ἔχω ἀδερφὸ στὴν ξενητειὰ ποὺ λείπει δέκα χρόνια
κι ἄλλοι μοῦ λὲν ἀπέθανε, ἄλλοι μοῦ λὲν ἐχάθη,
ἄλλοι πὼς εἶναι χαραμῆς καὶ μὲ τοὺς κλέφτες πάει.
Κι ὁ καπετάνιος τρόμαξε, στὴν ἀγκαλιὰ τὸν παίρνει,
στὸν ὦμο του τὸν ἔκοψε καὶ στὸν γιατρὸ τὸν πάει.

1. Ἥτις σύρει τὸ καραβάνιον.

—Γιατρέ, πολλοὺς ἐγιάτρεψες σφαγμένους καὶ κομμένους,
γιάτρεψε καὶ τὸ Γιάννο μου τὸν μαχαιροσφαγμένο.
—Εἶναι μαχαίρι ἀπ' ἀδερφὸ καὶ γιατρεμὸ δὲν ἔχει.
Κι ἀπὸ τὸ χέρι τὸν κρατεῖ, σ' ἄλλον γιατρὸ τὸν πάει.
—Γιατρέ, ποὺ γιάτρεψες πολλοὺς κομμένους, λαβωμένους,
γιάτρεψε καὶ τὸν Γιάννο μου, τὸν ἀδελφούτσικό μου.
—Αὐτὴ εἶναι ἀδερφοχαντζαριὰ καὶ γιατρεμὸ δὲν ἔχει.
—Γιὰ πάρε τὰ μουλάρια μας καὶ σύρτα στὸ χωριό μας.
καὶ στεῖλε μου τρεῖς μάστορας, πετροπελεκητάδες
νὰ πελεκήσουν μάρμαρα, τὸ μνῆμα γιὰ νὰ φτιάσουν.
Κι ἂν σὲ ρωτήσῃ ὁ κύρης μας κ' ἡ δόλια μας μανούλα,
πές τους τὸ πὼς παντρεύθηκα στῆς ξενητειᾶς τὰ μέρη,
πῆρα τὴν πέτρα πεθερά, τὴν μαύρη γῆς γυναίκα.
—Πῶς νὰ γυρίσω στὸ χωριὸ νὰ πῶ στὰ πατρικά μας,
τὸν ἀδερφὸ πὼς ἔσφαξα καὶ πῆρα τὰ μουλάρια;
Χρυσὸ μαχαίριν ἔβγαλε ἀπ' ἀργυρὸ θηκάρι,
τὸν ἀδερφό του ἀγκάλιασε καὶ στὴν καρδιὰ τὸ μπήγει.
Μέσ' στὴν ἐρμιὰ τοὺς ἔθαψαν τοὺς δυὸ σ' ἕνα μνημούρι
κι ἐφύτεψαν τριανταφυλλιὰ καὶ μαῦρο κυπαρίσσι,
κι ὄντας φυσάει ὁ ἄνεμος καὶ τρίζουνε τὰ πεῦκα,
λυγάει ἡ μικρὴ τριανταφυλλιὰ φιλεῖ τὸ κυπαρίσσι!

Τὸ τραγικώτατον τοῦτο ἆσμα ᾄδουσι καὶ χορεύουσιν ἁπανταχοῦ τῆς Ἠπείρου καὶ σήμερον ἔτι συνοδεύοντες αὐτό, ἐν Ζαγορίῳ ἰδία, διὰ τῆς θρηνώδους στροφῆς ἢ ἐφυμνίου «μοῦν' καὶ μοναχός μου». Βλαχικὰ ᾄσματα δὲν ἀπαντῶσιν εἰς οὐδὲν τῶν Βλαχοχωρίων τοῦ Ζαγορίου, εἰς τὰ ὁποῖα παρατηρεῖται τὸ ἀξιοπερίεργον τοῦτο, ὅτι αἱ πλεῖσται τῶν γυναικῶν, αἵτινες ἠγνόουν ἐντελῶς πρό τινων δεκαετηρίδων τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ἔψαλλον ᾄσματα Ἑλληνικά, χωρίς, ἐννοεῖται νὰ ἐννοῶσι τί ἐσήμαινον. Ἐν τούτοις ἔψαλλον Ἑλληνικὰ ᾄσματα. Ἐκ τούτου δύναταί τις νὰ εὕρῃ μεταξὺ αὐτῶν ἀδλαβῆ καὶ σῶα τὰ τιμαλφῆ προϊόντα τῆς δημώδους μούσης, ἅτινα εἰς πολλὰ τῆς Ἑλλάδος μέρη οἰκτρῶς ἐκολοβώθησαν ἢ κατεστράφησαν δι' ἀθεμίτων προσθηκῶν καὶ ἀφαιρέσεων ἐντελῶς. Τὰ Ἑλληνικὰ αὐτὰ ᾄσματα βεβαίως δὲν ἐποίησαν οἱ Βλάχοι τοῦ Ζαγορίου, οἵτινες οὔτε ἐγνώριζον τί ταῦτα ἐσήμαινον, οὔτε ἰδικά των, τῆς γλώσσης των, ἠδυνήθησαν νὰ ποιήσωσιν, ἀλλὰ παρέλαβον ἀναμφιβόλως αὐτὰ παρὰ τῶν συντοπιτῶν των Ἑλλήνων Ζαγορισίων ἢ παρ' ἄλλων κατὰ τὰ μακρυνὰ ἐμπορικὰ ταξείδια των, ὅπως τὰ ἤκουον ᾀδόμενα. Ἐκ τούτου προκύπτει ἡ ἐν Ἠπείρῳ ὕπαρξις ᾀσμάτων γεννηθέντων καὶ ἀνηκόντων εἰς ἄλλα μέρη, ἐκτὸς τῶν εἰς τὸν μυθολογικὸν κύκλον ἀναγομένων, ἅτινα εἶναι κοινὰ ἁπανταχοῦ.

Ἐκτὸς τῶν ᾀσμάτων καὶ ἔθιμα πολλὰ παρέλαβον παρὰ τῶν Ἑλλήνων οἱ Βλάχοι τοῦ Ζαγορίου ἔν τε τῷ γάμῳ καὶ ταῖς ἄλλαις τοῦ ἰδιωτικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου αὐτῶν περιστάσεσι, πλὴν ὀλίγων τινῶν,

ἐν οἷς διαφαίνονται ἀκόμη τὰ τοῦ Σλαβισμοῦ λείψανα, καὶ τὰ ὁποῖα εἰσεχώρησαν κατά τι καὶ μεταξὺ τῶν Ἑλληνικῶν κοινοτήτων, εἰς τὰς ὁποίας οὐ μόνον ἐκ τῶν μονίμων τούτων Βλάχων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν νομάδων Ἀρβανιτοβλάχων παρέμεινάν τινα ἔθιμα, ἰδίᾳ δὲ ἡ τέλεσις μνημοσύνων ὑπὲρ τῆς ψυχῆς τῶν τεθνεώτων τῇ ἑορτῇ τοῦ Ἁγίου Λουκᾶ (18 Ὀκτωβρίου), ὅταν συνήθως ἡ νομαδικὴ αὕτη φυλὴ μεταναστεύῃ εἰς τὰ χειμαδιά, καὶ ἡ διανομὴ τυροῦ προσφάτου καὶ ὀπτοῦ κρέατος ἀντὶ κολύβων τὸ Σάββατον τῆς Πεντηκοστῆς, ὅπερ Σάββατον τ' Ἀρσαλιοῦ (Rosalia) ἀποκαλοῦσι. Διότι πανταχοῦ τοῦ Ζαγορίου πιστεύεται, ὅτι κατὰ πᾶσαν Μεγάλην Πέμπτην αἱ ψυχαὶ τῶν τεθνεώτων ἐξέρχονται ἐκ τοῦ τόπου τῆς διαμονῆς αὐτῶν ἐν τῷ Ἅδῃ καὶ περιέρχονται μέχρι τοῦ Σαββάτου τούτου ἐπισκεπτόμεναι ὅσα μέρη τῆς γῆς σὺν τῷ σώματι εἶδον, ὅτε πάλιν ἐπανέρχονται εἰς τὴν αἰώνιον κατοικίαν αὐτῶν. Ἐκ τούτου δὲ προέκυψε καὶ τὸ ἑξῆς δίστιχον μοιρολόγιον:

Μεγάλη Πέφτη ἔρχεται πέντε φορὲς τὸ χρόνο,
κι αὐτὸ τὸ ἔρμο τ' Ἀρσαλιοῦ καμιὰ φορὰ μὴν ἔρθῃ.

Ἡ δοξασία αὕτη εἶναι λείψανον τῶν Ρωμαίων, οἵτινες ἐπίστευον ὅτι αἱ ψυχαὶ τῶν τεθνεώτων τρὶς τοῦ ἔτους ἀνήρχοντο ἐκ τοῦ Ἅδου. Περιεσώθη δὲ παρὰ τοῖς Ἀρβανιτοβλάχοις ἢ Καραγκούνοις, ὅπως περιεσώθησαν καὶ τόσα ἄλλα, ὡς εἴδομεν, τοιαῦτα ρωμαϊκὰ ἔθιμα ἐν τῷ βίῳ των. Καὶ πῶς περιεσώθησαν θέλομεν ἴδει ἀργότερα.

Ἀφ' ὅτου ἀπεσπάσθησαν ἀπὸ τῆς μετὰ τῶν Μαλακασιωτῶν συμμαχίας των καὶ προσῆλθον πάλιν εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ Ζαγορίου οἱ Βλάχοι οὗτοι, συνήνωσαν μετὰ τῶν Ζαγοριτῶν καὶ τὰ ἱστορικὰ ἀνδραγαθήματα ἢ δεινοπαθήματα αὐτῶν κατὰ ἢ ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν των, μέχρις ἐσχάτων, ὅτε μαζὶ πάλιν ὑπέστησαν καὶ ὑφίστανται εἰσέτι τὰς τῶν ληστρικῶν συμμοριῶν ἐπιδρομάς, αἵτινες ἐντελῶς σχεδὸν ἤδη ἔχουν ἐρημώσει τὸ ὑπερήφανον ἄλλοτε καὶ εὐφορώτατον καὶ ὡραιότατον καὶ πλουσιώτατον Ζαγόρι τῆς δυστυχοῦς Ἠπείρου, χάρις εἰς τῶν κυβερνώντων τὴν ἀκηδίαν καὶ κακοήθειαν.

Μόνον δ' εὐχῆς ἔργον εἶναι, ὅτι διὰ τῆς ἐκπαιδεύσεως, τοῦ ἐμπορίου καὶ ἐν γένει παντὸς μετὰ τῶν Ἑλλήνων μακροχρονίου ἤδη συγχρωτισμοῦ ἤρχισε βαθμιαίως ἐκλεῖπον καὶ τὸ Βλαχικὸν αὐτοῦ στοιχεῖον, ἀρξαμένης τῆς ἀποσκορακίσεως ἀπὸ τῶν κυριωτέρων, ἀπὸ τῆς γλώσσης καὶ τῶν ἐθίμων. Μετὰ τούτου δὲ σὺν τῷ χρόνῳ θέλουσιν ἐξαφανισθῆ καὶ τὰ ἐπαχθῆ ἐκεῖνα Σλαβικὰ λείψανα, περιβαλλομένου οὕτω διὰ τῆς ἀγνοτάτης ἑλληνικῆς περιβολῆς τοῦ ζωηροτάτου ἐθνικοῦ φρονήματος, ὅπερ ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν τρέφουσιν ἄσβεστον ὑπὲρ τῆς μητρός των Ἑλλάδος καὶ οἱ Βλάχοι τοῦ Ζαγορίου.

4. ΜΑΛΑΚΑΣΙ

Τὸ γλυκοχάραγμα τῆς 15 Ἰουνίου ἐχαιρέτησα ἔξωθεν τῶν Ἰωαννίνων, ἀναχωρῶν διὰ τὰ βουνὰ τῆς Πίνδου.

Ἡ Πίνδος ὑψοῦται ἐνταῦθα ἀκριβῶς πρὸς τὸν ἀνατολικὸν τῶν Ἰωαννίνων ὁρίζοντα, διήκουσα ἐκ βορρᾶ πρὸς νότον καὶ περιφράσσουσα, ὡς γιγάντειον τεῖχος τὴν πρὸς τὴν Θεσσαλίαν θέαν, διὰ τριπλῆς σειρᾶς βουνῶν τῶν πέραν δηλ. τοῦ Ἀχελώου, τῶν ἐντεῦθεν τούτου ἤτοι τοῦ κυρίως κορμοῦ τῆς Πίνδου καὶ τῶν τοῦ Συρράκου, πέραν τοῦ ποταμοῦ Ἀράχθου, ἀπέναντι τοῦ βουνοῦ τῶν Ἰωαννίνων. Ἐξ Ἰωαννίνων φαίνονται τὰ βουνὰ τοῦ Συρράκου ὄπισθεν τῶν ὁποίων κεῖται ἡ κωμόπολις αὕτη, καλούμενα ἐκεῖ Ἄσχημα καὶ Σπανός, καὶ μέρος τῆς κυρίως σειρᾶς τῆς Πίνδου, ἡ νῦν καλουμένη Κακαρδίτσα καὶ Τσουμέρκα. Τὰ βουνὰ ταῦτα βλέπων μακρόθεν, ἐκ Λευκάδος, ὁ ἀθάνατος Βαλαωρίτης, σκιερὰ εἰς τὸ μέγα ὕψος τοῦ οὐρανοῦ, εἰς τὸ ὁποῖον φθάνουσιν αἱ χιονοσκεπεῖς κορυφαί των, ἐνεπνέετο, ὡς ἔλεγε, τὰ περίφημα ἐκεῖνα ἁρματολικὰ ἄσματά του τὰ βουνὰ ταῦτα θεώμενος ἀνέκαθεν ὁ λαὸς τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Θεσσαλίας, πυργούμενα ὑπερηφάνως ἐκεῖ, ἐν τῷ μέσῳ του ἐνεπνεύσθη καὶ ἐμπνέει τὰ ἀπαράμιλλα ἐκεῖνα τραγούδια του.

Ἀπότομοι καὶ ὀδοντωταὶ αἱ κορυφαὶ τῶν Τσουμέρκων ἐγείρουσιν ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ θεατοῦ τὸ τραχὺ καὶ ἄγριον ὀρεινὸν αἴσθημα, τὸ ὁποῖον ἐγείρει ἡ θέα τῶν μυστηριωδῶν πύργων τοῦ Μεσαίωνος. Ἡ οὐρανογείτων καὶ χιονοσκεπὴς ἐν πολλοῖς κορυφὴ τῆς Κακαρδίτσας ἐμπνέει τὴν ἀγέρωχον καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν ἐκείνην, τὴν θείαν, ἥτις φαίνεται διακεχυμένη εἰς τὰ κλέφτικα τραγούδια τοῦ λαοῦ. Αἱ δ' ὁμαλαὶ καὶ χλοεραὶ κλιτύες τῶν βουνῶν τοῦ Συρράκου, ἀλλαχοῦ μὲν δασώδεις, ἀλλαχοῦ δ' ἀπεψιλωμέναι, μὲ ὀλίγας ζώνας κρημνώδεις κατὰ τὰς ἄκρας, διασχιζόμεναι ὑπὸ πλήθους ρυακίων καὶ κοσμούμεναι ὑπὸ πλουσίων ποιμνίων, τί ἄλλο δύνανται νὰ ἐμπνεύσωσιν, εἰμὴ τὰ περιπαθέστατα ἐκεῖνα ἄσματα τοῦ ἀγροτικοῦ βίου τοῦ Ἠπειρωτικοῦ λαοῦ καὶ ἰδίᾳ τὰ περιώνυμα τῶν Ἰωαννίνων ἐρωτικὰ δίστιχα;

Τοιαῦτα τὰ ὄρη τῆς Πίνδου, ἅτινα ἀνέλαβον νὰ περιέλθω. Παρατηρῶν, ἐνῷ ἐξηρχόμην τῶν Ἰωαννίνων, τὰς θελκτικὰς κλιτύας καὶ τὰς ὑπερηφάνους κορυφὰς αὐτῶν ἐφ' ὧν ἔμελλον ν' ἀνέλθω, ᾐσθανόμην μὲν κρυφίαν τινὰ ἐγκάρδιον χαρὰν καὶ ὑπερηφάνειαν, ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου δυσανεσχέτουν καὶ κάπως μετεμελόμην καθ' ἑαυτὸν ἀναλογιζόμενος τὰ δύσβατα μέρη καὶ τὰς ἄλλας δυσκολίας καὶ τοὺς κινδύνους, τοὺς ὁποίους δύναται ν' ἀπαντήσῃ ὁ ὁδοιπόρος ἐπὶ τῶν στενῶν τούτων. Καὶ ἐκ τοῦ ἀναστενάζοντος στήθους ἀνήρχετο εἰς τὰ χείλη μου τὸ περιπαθὲς ἀποχαιρετιστήριον ᾆσμα τοῦ Μουχτὰρ - πασᾶ, τοῦ υἱοῦ τοῦ περιβοήτου

'Αλῆ, τὸ ὁποῖον ἔψαλλεν οὗτος πρὸς τὴν ἀγαπητήν του Φροσύνην, ὅτε ὁ αἱμοβόρος πατήρ του τὸν ἀπέστελλεν εἰς ἐκστρατείαν μακράν της:

Φροσύνη μ' ἔστειλαν νὰ πάω στὰ ξένα
νὰ πάω στὸν πόλεμο, μέσ' στὴ φωτιά,
βγάλε ἀπ' τὰ χείλη σου τ' ἀγαπημένα
δός μου γιὰ σύντροφο χίλια φιλιά
.. ..

Μὲ τὸ ᾆσμα τοῦτο ἐγκαταλείπων τὰ προσφιλῆ 'Ιωάννινα, ἐχαιρέτιζον ἔξωθεν αὐτῶν τὸ ξανθὸν γλυκοχάραγμα τῆς 15 'Ιουνίου.

Εἰς τὰ 'Ιωάννινα, ἐκεῖ ὅπου ἡ φύσις ἐπιδεικνύει τὰς ἐξαισιωδήποτε τοῦ ἡμερονυκτίου στιγμήν, φαντασθῆτε ὁποῖον δύναται νὰ προβάλῃ τὸ ὡραῖον τοῦ 'Ιουνίου γλυκοχάραγμα.

'Απὸ τὰς κορυφὰς τῆς Πίνδου, ἀπὸ τὰ βουνὰ τοῦ Συρράκου προβάλλει αὐτὸ δροσερὸν - δροσερὸν καὶ χύνει ἐπὶ τῶν ὑπερηφάνων βράχων τὸ γλυκύ, τὸ γαλακτῶδες χρῶμα, τὸ χρῶμα ἐκεῖνο, ὅπου δὲν ἔχει ὄνομα κι ἔχει περίσσια κάλλη, κατὰ τὸν ποιητήν, καὶ τὸ πλούσιον φῶς του, ἐκ τοῦ ὁποίου θαμβοῦνται τὰ ἄστρα, καὶ τρεμοσβύνουσιν εἰς τὸν οὐρανὸν ὑψηλά. 'Εξέρχεται ἀπὸ τὰ βαθέα σπήλαια καὶ ἡ πρωινὴ αὔρα καὶ ἐξυπνᾷ τὰ δάση τῶν βουνῶν, ἐξυπνᾷ τὰ καλλικέλαδα πτηνὰ τῶν δασῶν, ἐξυπνᾷ τὴν ὡραίαν λίμνην. Φρίσσει αὕτη εἰς τὸ ψῦχος τῆς αὔρας, ψιθυρίζουσι μυστηριωδῶς τὰ δάση καὶ τὰ πτηνὰ τονίζουσι τὰ ἑωθινὰ ᾄσματά των. Ἤδη ἀρχίζει καὶ ἡ λίμνη νὰ τραγουδῇ κατὰ τὰ πετρώδη ἀκρογιάλια της καὶ ἀποτελεῖται οὕτως ὁμοῦ ἡ ἀπαράμιλλος ἐκείνη μελῳδία τῆς φύσεως, ἡ πρωινὴ αὐτῆς προσευχὴ πρὸς τὸν πλάστην, εἰς τὴν ὁποίαν κάποτε ἀναμιγνύονται οἱ λυπητεροὶ ἦχοι τῶν σημάντρων τῶν Χριστιανικῶν ναῶν, ἢ αἱ ἔνρινοι καὶ σεσυρμέναι φωναὶ τῶν ἱμάμηδων, κραζόντων ἀπὸ τοῦ ὕψους τῶν μιναρέδων τοὺς πιστοὺς τοῦ Μωάμεθ εἰς προσευχήν, — ἐνῷ οὗτοι ρογχαλίζουσιν εἰς τὰ απόκεντρα καφασωτὰ χαρεμλίκια των.

—Ἲλ ἀλλάχ, ἲλ ἀλλάχ, οἱ ἱμάμηδες, — γκλὰν - γκλίν, γκλὰν - γκλίν, τὰ σήμαντρα, — φροὺτ - φλίτ, φροὺτ - φλίτ, τ' ἀκρογιάλια τῆς λίμνης, — τσιβὶτ - τσιβίτ, τὰ πτηνά, — βούουου - φσσσσσς τὰ δάση. 'Ιδοὺ ἡ ἐγρήγορσις, ἰδοὺ ἡ προσευχὴ τῆς τε ἐμψύχου καὶ τῆς ἀψύχου φύσεως κατὰ τὸ γλυκοχάραγμα ἐν 'Ιωαννίνοις. Τὴν σκηνὴν ταύτην ἀποκαλύπτει πρὸ ἡμῶν ἡ λεπτὴ κυανῆ ὁμίχλη, ἥτις ἀφ' ἑσπέρας σκεπάζει ὡς τρυφερὰν χαϊδευμένην παρθένον τὴν ὑπνώττουσαν πόλιν καὶ ἤδη ἀνέρχεται ἠρέμα εἰς τὸν αἰθέρα καὶ καταλαμβάνει τὰς κορυφὰς τῶν ὀρέων ὡς νεφέλωμα. Ὁμοιάζει καπνὸν καιομένου λιβάνου, θυσίας εὐλαβεστάτης, ἥτις ἀνερχομένη εἰς τὸν οὐρανὸν φέρει ἀπὸ τὰ ἀτυχῆ 'Ιωάννινα, τῆς κόρης τὸ παράπονο, στὸ δάσος τῆς σκλάβας.

Αἴφνης πορφυροῦνται αἱ ἄκραι τοῦ ἀνατολικοῦ ὁρίζοντος, χρυσοῦται δὲ τὸ νεφέλωμα τοῦτο καὶ λάμπουσιν αἱ κορυφαὶ τῆς Πίνδου

ὑπὸ τὰς πρώτας ἀκτῖνας τοῦ ἀνατέλλοντος ἡλίου. Μετ' ὀλίγον διαλύεται πᾶσα ἀνὰ τὰς φάραγκας πλανωμένη ἀκόμη ὁμίχλη καὶ φωτίζεται πᾶν σκιερὸν καὶ δύσδενδρον μέρος. Ἡ ἐρρυτιδωμένη τῆς λίμνης ἐπιφάνεια ἀπαστράπτει, αἱ ὕαλοι τῶν ἀπέναντι μοναστηρίων τῆς νήσου ἐκπέμπουσιν ἀνταναχλάσεις θαμβωτικὰς καὶ λαμπυρίζουσιν ἀπαισίως πως αἱ κίτρινοι ἡμισέληνοι τῶν ὑψηλῶν μιναρέδων τῆς πόλεως.

Ὁ ἥλιος ἀκόμη δὲν ἀνέτειλεν ὅλος.

Βραδέως, πολὺ βραδέως, ἀνακύπτει ἀπὸ τὴν κορυφὴν τῆς Πίνδου. Νομίζει τις ὅτι θέλει νὰ ἴδῃ τοιουτοτρόπως, ἂν μέλλῃ νὰ φωτίσῃ σήμερον ἐλευθέραν τὴν ἑλληνίδα πόλιν, τὴν ὁποίαν κατὰ τὴν ἑσπέραν ἐγκατέλιπε δύων ὑπόδουλον.

Ἥλιε!... ὡραῖε ἥλιε τῆς δυστήνου Ἠπείρου!... Τίς οἶδεν ἐπὶ τόσας ἀκόμη τοιαύτας πρωίας θέλεις οὕτω δειλῶς χαιρετίσει τὴν προσφιλῆ ταύτην πόλιν. Καὶ οὐδ' ἐλπίζω ποτέ, νὰ ἐκπληρωθῇ ὁ φλογερὸς αὐτὸς πόθος σου, Ἥλιε! καὶ τὸ χρυσοῦν ὄνειρόν μου, ἐὰν μίαν ἡμέραν δὲν ἀνατείλῃς, ὄχι πλέον δειλὸς καὶ ψυχρός, ὡς μέχρι σήμερον, ἀλλὰ πυρίπνους καὶ φοβερός, νὰ ἀναλύσῃς ὅλας τὰς προαιωνίους χιόνας, αἵτινες καλύπτουσι τὰς κορυφὰς τῆς Πίνδου σου καὶ τοῦ Σουλίου καὶ τῆς Χειμάρρας, νὰ θερμάνῃς καὶ νὰ ζωογονήσῃς τὰ παγωμένα σπλάγχνα αὐτῶν, διὰ ν' ἀποδύσῃ τότε ἐκ τῶν ἐγκάτων των μετὰ τῶν ἐαρινῶν ἀνθέων ἡ παρῳχημένη νεότης καὶ ἀνδρεία των!...

. . . .

Εὐτυχῶς, ἐπειδὴ ἦτο ἐνωρὶς — διὰ τοὺς Τούρκους — ἀκόμη, διῆλθον ἀπαρατήρητος εἰς τὸ κουμέρκι. Τὰ κουμέρκια εἶναι φυλακεῖα κατὰ τὰ ἄκρα τῆς πόλεως παρὰ τὰς εἰς τὰς ἐπαρχίας ἀγούσας ὁδούς, ἐν οἷς νυχθημερὸν φυλάττουσι Τοῦρκοι φύλακες, παρατηροῦντες καὶ ἐξετάζοντες τὰ εἰς τὴν πόλιν εἰσερχόμενα καὶ ἐξερχόμενα εἴδη, καθὼς καὶ τοὺς διαβάτας. Φοβοῦνται πολὺ ἀπὸ εἰσαγωγὴν ἢ ἐξαγωγήν, ὡς λέγουσι, καπνοῦ, πυρίτιδος, ὅπλων, καὶ ἐν γένει παντὸς ἐπιληψίμου, ὅπερ συλλαμβάνοντες καταδικάζουσιν ὡς λαθρεμπόριον καὶ κάτι περισσότερον. Τούτου ἕνεκεν ἔχουσι κατάλληλα σιδηρᾶ ἐργαλεῖα δι' ὧν διατρυπῶσι τοὺς σάκκους τῶν φορτίων καὶ ἐξετάζουσιν αὐτά. Εἶναι δὲ ἄξιοι καὶ νὰ ἀφιππεύσωσι καὶ καταβιβάζωσι καὶ ἀνοίξωσιν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ὅλα τὰ ὁδοιπορικὰ ἐφόδιά σου ἓν πρὸς ἕν. Ἀντὶ εὐτελεστάτου ὅμως φιλοδωρήματος (μπαξίσι) δύνανται ἐξ ἀρχῆς νὰ σὲ ἀφήσωσιν ἐλεύθερον καὶ νὰ παραβλέψωσιν δι' ὅ,τι δήποτε φέρῃς εἰς τὸν σάκκον.

Εὐτυχῶς δι' ἐμὲ τὴν πρωίαν ἐκείνην ἦτο ἐνωρὶς (;) καὶ οἱ φύλακες ἐκοιμῶντο. Ἄλλως τε ἤμην καὶ ἕτοιμος εἰς πᾶσαν πρόσκλησίν των νὰ τοῖς παρουσιάσω τὸ προσφιλὲς φιλοδώρημα. Μὲ τὴν μίαν λοιπὸν χεῖρα ἐπὶ τῶν ἡνίων τοῦ ζώου μου καὶ τὴν ἄλλην εἰς τὰ θυλάκιά μου διῆλθον ὅλον τὸ δεκάλεπτον ἐκεῖνο διάστημα ἀπὸ τοῦ φυλακείου μέχρι τοῦ χανίου τοῦ Κατσίκη. Προσεκτικὸς δὲ ὅπως εἰς πᾶσαν τουρκαλβανικὴν φωνὴν ἐξαγάγω τὸ σωτήριον νόμισμα, οὔτε τὸν

θελκτικὸν ψιθυρισμὸν τῶν αἰγείρων τοῦ παρακειμένου καφενείου ἤκουσα οὔτε τὴν ὡραίαν Γιαννιωτοπούλαν ἔβλεπον, ἥτις ἤντλει ὕδωρ ἐκ τοῦ ἄνωθεν τῆς ὁδοῦ φρέατος. Ἔλειπε δὲ καὶ ὁ ἀγωγιάτης μου, διότι εἶχε μείνει ὀπίσω ὀλίγον. Εἰς τὸ χάνι τὸν περιέμενα, ἵνα ἱππεύσῃ καὶ αὐτός. Τὸ χάνι εἶναι ἀρκετὰ μέγα, μὲ σταύλους, μὲ μικρὸν ξενῶνα καὶ μὲ οἰνοπνευματοπωλεῖον ἐντός, μὲ κῆπον δὲ ἔξω, μὲ μαρμάρινα καθίσματα, μὲ λιθόστρωτον καὶ μὲ πελωρίαν σκιερὰν πλάτανον, ὑπὸ τὴν ὁποίαν τὰς θερινὰς μεσημβρίας κοιμῶνται οἱ πλησίον ἐκεῖ σκηνοῦντες τοῦρκοι στρατιῶται ἡμίγυμνοι.

Ἄνωθεν τοῦ χανίου ὑπέρκειται χλοερώτατος λόγγος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐγείρεται ὀγκῶδες λευκὸν κτίριον, ὅπερ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν δὲν ἐνθυμοῦμαι ποῖος Πασᾶς ἀνήγειρε διὰ Πολυτεχνεῖον, νῦν δὲ παραμεληθὲν καταπίπτει ὁσημέραι, διασῶσαν τὸ πολύτιμον ὄνομά του μόνον. Ἐνίοτε μεταχειρίζονται αὐτὸ ὡς στρατῶνα, μάλιστα ὅταν ἐν καιρῷ ἐπιστρατεύσεως ὁ στρατὸς τῆς πόλεως σκηνοῦται πέριξ αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ λόφου. Κάτωθεν δὲ τοῦ χανίου, μέχρι τῶν καλαμώνων τῆς λίμνης, ἁπλοῦται ἐκτενὲς ἕλος, χρησιμεῦον εἰς βοσκὴν βοῶν καὶ καλούμενον Λ α σ π ό π ο ρ δ ο ς, ἴσως ἐκ τῆς πολλῆς λάσπης του.

—Πρὶν καβαλλικέψῃς, μπαρμπα - Γιάννη, (Γιάννης Στράτος ὠνομάζετο ὁ ἀγωγιάτης μου) δὲν τοῦ λὲς τοῦ Χαντζῆ νὰ μᾶς φέρῃ ἀπό 'να ρόμι νὰ ξετινάξουμε τὴν πρωινὴ ψύχρα;

—Γιατὶ ὄχι, λεβέντη μου, σάμπως καὶ καβάλλα δὲν τοῦ τὸ λέω; μοὶ ἀπήντησε καὶ ἐφώναξε πρὸς τὸν ξενοδόχον διὰ τῆς νεανικῆς φωνῆς του, καίτοι μεσῆλιξ αὐτός: Χατζῆ, ἔ χαννιτζῆ... δὲν ἀκοῦς;... φέρε μας δύο ρόμια καθαρὰ ὄξω.

Καὶ εἰπὼν ἐρρίφθη ἐπὶ τοῦ ζώου του.

Ὁ ὑπηρέτης τοῦ χαντζῆ, ἐζωσμένος μὲ κατάμαυρην ἀπὸ τὴν λέραν ποδιάν, μᾶς ἔφερε ἐπὶ δίσκου κιτρίνου δύο ποτηράκια πλήρη ρομίου. Μὲ τὸ ἰδικόν του εἰς τὴν χεῖρα ὁ ἀγωγιάτης μου μὲ ἐπλησίασεν ἔφιππος καί:

—Ἔλα, μοὶ εἶπε, νὰ τσουγκρίσουμε... Τρὶγκ - τρίγκ, ἐκτύπησαν τὰ ποτήρια... Σία, παλληκάρι μου, καλό μας κατευόδιο, νὰ πᾶμε καλά.

Ὥρα μας καλὴ κ' ἡ στράτα μας φλουρί, μπάρμπα Γιάννη, πρόσθεσα.

Καὶ ἐξεκινήσαμεν ἔφιπποι ἀμφότεροι, ἐγὼ ἐμπρὸς κι ἐκεῖνος ὄπισθεν.

Ἡ ὁδὸς ἐνταῦθα διαχωριζομένη εἰς δύο διακλαδώσεις, ἄγει ἡ μὲν δεξιὰ εἰς Ἄρταν καὶ Πρέβεζαν ἁμαξιτὴ ἤδη, ἡ δὲ ἀριστερὰ εἰς Μαλακάσι φυσικωτάτη καὶ ἀνώμαλος. Πρὸ ἐτῶν εὑρεθείς, ἐνεθυμήθην τὴν θέσιν τοῦ καϋμένου Ἡρακλέους πρὸ τῶν ὁδῶν τῆς Ἀρετῆς καὶ τῆς Κακίας. Ἀλλὰ χωρὶς οὔτε ἐμὲ νὰ ἐρωτήσῃ κανεὶς ποίαν ἐξ αὐτῶν προτιμῶ, οὔτε ἐγὼ νὰ ἐρωτήσω κανένα, ἠκολούθησα τὴν ἀριστεράν, τὴν διὰ τὸ Μαλακάσι.

Μετὰ πέντε λεπτὰ ἐγκαταλείψαμεν ἄνωθεν ἡμῶν παρὰ τὴν εἰς Ἄρταν καὶ Πρέβεζαν ἄγουσαν τὸν Ἅγιον Ἰωάννην Βονίλα, κομψὸν περιτε-

τειχισμένον ἐξωκκλήσιον, μὲ σκιαρὰ δένδρα καὶ μεγαλοπρεπὲς νεόκτιστον κωδωνοστάσιον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου κρέμεται κώδων. Διότι μόνον εἰς τὰ ἐξωκκλήσια τῶν Ἰωαννίνων ἐπιτρέπουσιν οἱ Τοῦρκοι τοὺς κώδωνας. Εἰς τὸ ἐξωκκλήσιον τοῦτο ἐμόνασε δι' ὀλίγον καιρὸν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλῆ πασᾶ ἡ ὡραία Βασιλική. Σήμερον δὲ πανηγυρίζουσιν ἐν αὐτῷ δὶς καὶ τρὶς τοῦ ἔτους οἱ Ἰωαννῖται, εἰς τοὺς ὁποίους παρέχει ἐνίοτε ἓν ἐκ τῶν κελλίων του ὡς φρενοκομεῖον.

Μεταξὺ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου καὶ τῶν Ἰωαννίνων διέρχεται ὁ βαθὺς χάνδαξ τοῦ Βαϊμούνδου, νῦν Χ α ν δ ά κ ι τ ο ῦ Β ε ν ε τ σ ά ν ο υ καλούμενος, ὃν κατὰ τὸ 1081, κυριεύσας τὴν πόλιν, ἐχάραξε πρὸς περιφρούρησιν αὐτῆς ὁ ρηθεὶς Ἑνετός.

Ἐντεῦθεν μετὰ ¾ τῆς ὥρας ἐφθάσαμεν εἰς τὸ χωρίον Κ α τ σ ι κ ᾶ, διελθόντες ἐκτεταμένας βοσκὰς καὶ ἀγροὺς ἀραβοσίτου. Ὁ Κατσικᾶς, πατρὶς τοῦ τέως ἐν Σέρραις τῆς Μακεδονίας διατηροῦντος ἀξιόλογον διδασκαλεῖον κ. Δ. Μαρούλη, κεῖται δεξιὰ τῆς ὁδοῦ ἐπὶ χλοεροῦ ὑψώματος. Ἔχει περὶ τὰς 70 οἰκίας, καλύβας μᾶλλον εἰπεῖν, ἀχυροσκεπάστους. Οἱ κάτοικοί του, Ἕλληνες, ἀσχολοῦνται εἰς τὴν γεωργίαν καὶ τὴν κτηνοτροφίαν. Εἶναι ὅμως ρ α γ ι ά δ ε ς εἰς Μπέηδες. Ἀπὸ τοῦ χωρίου τούτου ἄρχονται τὰ ὅρια τοῦ Μαλακασίου, συμπεριλαμβανομένου καὶ αὐτοῦ εἰς τὸ διαμέρισμα τοῦτο. Τὸ ὄνομά του προῆλθε, κατά τινα παράδοσιν, ἐκ τοῦ ἑξῆς συμβεβηκότος. Πρὸ τοῦ χωρίου, πρὸς τὰ Ἰωάννινα, ὑψοῦνται δύο λόφοι. Ἐφ' ἑνὸς τούτων κεῖται ναὸς τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς. Ἐπὶ δὲ τοῦ ἑτέρου λίθοι ὀγκώδεις διεσκορπισμένοι, ὧν ὁ μεγαλείτερος παρεμφερὴς πρὸς σῶμα ἀνθρώπου ὀρθοῦται ἐπὶ τῆς κορυφῆς. Λέγει λοιπὸν ἡ παράδοσις, ὅτι ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου τούτου εἶχε στήσει τὴν καλύβην της γραῖα χήρα κατσικᾶ (αἰπόλου), ὅστις ἀποθανὼν ἐγκατέλιπε τῇ συζύγῳ του μόνην περιουσίαν τὴν καλύβην καὶ τὰς ὀλίγας αἶγας του. Αἱ αἶγες ἐγέννησαν μικρὰ κατσικάκια, τὰ ὁποῖα ἡ πτωχὴ γραῖα ἀνέτρεφε καὶ περιεποιεῖτο ὡς τέκνα ἢ ἐγγονάκια της, ἕως ὅτου μεγαλώσουν νὰ τὰ πωλήσῃ καὶ ἀγοράσῃ τὰ πρὸς τὸ ζῆν. Παρῆλθεν οὕτως ὁ χιονώδης Φεβρουάριος, τὸν ὁποῖον ὅμως ἐμιμήθη καὶ ὁ Μάρτιος κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας του. Τὴν ἡμέραν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, καθ' ἣν οἱ ποιμένες κρεμοῦν τὰ κουδούνια εἰς τὰ πρόβατα, ἤλλαξεν ὁ καιρός· ὁ ἥλιος ἀνέτειλε λαμπρότατος καὶ ὑπὸ τὰς ἀκτῖνάς του ἤρχισαν ἀναλυόμενοι οἱ παγετοὶ καὶ αἱ χιόνες. Τοιαῦται ὡραῖαι ἡμέραι παρῆλθον τρεῖς καὶ τέσσαρες κατὰ συνέχειαν.. Ἡ πτωχὴ γραῖα ἐνθαρρυνθεῖσα ἐκ τῆς καλοκαιρίας καὶ βλέπουσα τὰ κατσικάκια της σκιρτῶντα εὔθυμα ἐπὶ τῆς χλόης τοῦ λόφου, ἀνεσκίρτησε καὶ αὐτὴ ἐν ἀνεκλαλήτῳ χαρᾷ εἶπε:

«Πρίτς, Μάρτη μὲ τὰ χιόνια σου, τἄβγαλε ἡ γριὰ τὰ κατσικάκια της»!

Ἦτο ἡ τελευταία ἡμέρα τοῦ Μαρτίου. Ἀκούει οὗτος τὴν ὕβριν τῆς γραίας εἰς τὸ ἀχανὲς σπήλαιον, εἰς τὸ ὁποῖον ἀπεσύρετο ἤδη, καὶ συνοφρυούμενος ὀπισθοδρομεῖ, συγκαλεῖ ὀργίλος τὰ νέφη καὶ τὰς θυέλλας του

καὶ ἐπιπίπτει λυσσαλέος κατὰ τῆς καλύβης τῆς γραίας. Ἐν ριπῇ ἀφθαλμοῦ τὸ πᾶν ἐκαλύφθη ἀπὸ παγετοὺς καὶ χιόνας παχείας καὶ πάλιν. Ὅτε δὲ μετά τινας ἡμέρας ὑπὸ τὸν ἥλιον τοῦ Ἀπριλίου ἀνελύθησαν ὅλαι αἱ χιόνες καὶ οἱ παγετοί, ἔμεινεν ἐπὶ τοῦ λόφου τούτου ἀπολιθωμένη, ὡς μέχρι σήμερον δεικνύεται, ἡ γριὰ μὲ τὰ κατσίκια της. Εἶναι δὲ γνωστόν, ἡ παράδοσις αὕτη ἀναφέρεται ἀπαράλλακτος καὶ εἰς ἄλλα διάφορα τῆς Ἑλλάδος μέρη.

Κάτωθεν τῆς ὁδοῦ εἶναι τὸ ὁμώνυμον χάνιον, χρησιμεῦον ὡς ξενὼν διὰ τοὺς διαβάτας καὶ ὡς παντοπωλεῖον διὰ τὸ χωρίον. Ἐντὸς τοῦ περιβόλου τοῦ χανίου περιλαμβάνεται ἀρχαία ἐκκλησία τῶν Ταξιαρχῶν, ὑπὸ τὰ σκιερὰ δένδρα τῆς ὁποίας πολλάκις εὐθυμοῦν τὸ θέρος οἱ Ἰωαννῖται. Ἄνωθεν δὲ τοῦ χωρίου ἐν μέσῳ ἀμπελώνων εἶναι ἡ τῶν Ἁ. Ἀποστόλων, ἔχουσα μετόχιον εἰς Δρεστινίκον τοῦ Ζαγορίου τὸ παρεκκλήσιον τοῦ Προφήτου Ἠλία, ὡς καὶ εἰς Βλαχίαν τὴν μονὴν Δεδουλέτσι, παρὰ τὸ ὁμώνυμον χωρίον ἀριθμοῦν περὶ τὰς 150 οἰκογενείας, ἐν τῷ Ρίμνικο Σαράτς, ἥτις ἀνεγερθεῖσα ὑπ' ἀγνώστου (ἀναμφιβόλως καταγομένου ἐκ Κατσικᾶ) κατ' ἄγνωστον ἐποχὴν καὶ ἔχουσα ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν της πάσας τὰς γαίας τοῦ χωρίου τούτου καὶ τέσσαρα ἔτι γεώργια εἰς τὸν αὐτὸν νομόν, ἐξ ὧν ἐσώδευε περὶ τὰς 8000 φλωρινίων καὶ δάσος περιώνυμον εἰς τὸ αὐτὸ μέρος ἀξίας τοὐλάχιστον 150.000 φλωρ. παρεῖχε τῇ ἐν Κατσικᾷ ἐκκλησίᾳ ἀρκετὰ εἰσοδήματα. Ἀλλὰ δυστυχῶς μόλις 7.000 περιεσώζοντο εἰς αὐτὴν κατ' ἔτος διὰ τῆς καταχρήσεως τῶν ἑκάστοτε ἐκμισθωτῶν, ὑποτακτικῶν, ἡγουμένων καὶ μητροπολιτῶν τῶν Ἰωαννίνων, ὥστε οὐδεμίαν ἐπαισθητὴν συνῃσθάνοντο ὠφέλειαν οἱ πτωχοὶ Κατσικιῶται, ἕως ὅτου ἐπὶ τέλους ἐπελθοῦσα κεραυνοβόλος ἡ ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Μολδοβλαχίας Κούζα (1862) ἐκλαΐκευσις τῶν Προσκυνημένων Μοναστηρίων τῆς Ἀνατολῆς ἀπεστέρησεν αὐτοὺς καὶ τοῦ γλίσχρου αὐτοῦ εἰσοδήματος, μετατραπείσης καὶ τῆς ἐκκλησίας εἰς ἐνοριακήν.

Παρὰ τὸ χάνι καὶ τὴν ὁδὸν ἐγείρεται πελώριος σύσκιος πλάτανος, ὑπὸ τὸν ὁποῖον οἱ γέροντες τοῦ Κατσικᾶ συναντώμενοι συζητοῦσι διάφορα τοῦ χωρίου των καὶ ὅλου τοῦ κόσμου πράγματα, ἐνῷ αἱ γυναῖκες των εὔρωστοι, ἀλλὰ πλαδαραί, ἀντλοῦσι ὕδωρ ἐκ τοῦ παρακειμένου φρέατος.

Εἰς μίαν δὲ γωνίαν τοῦ χανίου ἔχουσι στήσει τοὺς ἄκμωνάς των δύο - τρεῖς γύφτοι σιδηρουργοί, οἵτινες τὰς μὲν ἐργασίμους ἡμέρας ἀπὸ ὄρθρου βαθέος μέχρι νυκτὸς ἐκκωφαίνουσι τοὺς διαβάτας διὰ τῶν κτύπων τῶν σφυρῶν, κατασκευάζοντες τὰ σιδηρᾶ οἰκιακὰ καὶ γεωργικὰ ἐργαλεῖα τῶν χωρικῶν· κατὰ δὲ τὰς μεγάλας ἑορτὰς καὶ πανηγύρεις διασκεδάζουσι τοὺς κατοίκους τοῦ χωρίου διὰ τῶν κλαυθμηρῶν καὶ ἀπαισιοφώνων μουσικῶν ὀργάνων των.

Οἱ ἄνδρες τοῦ χωρίου τούτου χαίρουσι φήμην τρομερῶν... νυκτοκλεπτῶν.

Ἀπέναντι τοῦ Κατσικᾶ, ἀριστερᾷ, ὑψοῦται τὸ βουνὸ τῆς Καστρίτσας, κατὰ μῆκος διῆκον εἰς ἀπόστασιν ½ σχεδὸν ὥρας ἀπὸ βορρᾶ πρὸς

νότον, πετρῶδες δὲ καὶ φέρον ἐπὶ τῶν πλευρῶν του μικρὸν δασύλλιον πρίνων, δύο παλαιὰ μοναστήρια καὶ λείψανα κυκλωπείων τειχῶν καὶ οἰκημάτων.

Εἰς τοὺς πρόποδας αὐτοῦ, ἔνθα τελειώνει ἡ λίμνη τῶν Ἰωαννίνων, ἔκειτο ἐπὶ Ἀλῆ - πασᾶ τὸ χωρίον Π α ρ κ ε ι ὸ (Παροικεῖον), παραπλεύρως τοῦ ὁποίου ὑπάρχει ναὸς τοῦ Ἁγ. Ἀθανασίου, ἔνθα φαιδρὰ συνεκροτεῖτο πανήγυρις ὑπὸ τῶν Γύφτων τῶν Ἰωαννίνων καὶ τῶν περιχώρων τὴν 2 Μαΐου. Σήμερον οὐδ' ἴχνος τοῦ χωρίου σώζεται, διαλυθέντος πρὸ ἐτῶν πολλῶν, ἐκτὸς τοῦ ὀνόματός του, οἱ δὲ Γύφτοι μετέφεραν τὴν πανήγυρίν των εἰς τὸ παρεκκλήσιον τοῦ Κατσικᾶ Ἅγιον Δημήτριον, κείμενον ὀλίγα βήματα ἄνωθεν τῆς ὁδοῦ, ἀκριβῶς εἰς τὸ μέρος ὅπου αὕτη κλίνει διὰ τὸ Μέτσοβον.

Ἡμεῖς ἀφήνοντες τὴν εἰς Μέτσοβον ἀριστερᾷ, ἠκολουθήσαμεν τὴν εἰς Συρράκον καὶ Καλαρρύτες ἄγουσαν, παραλλήλως τοῦ μήκους τῶν βουνῶν τῆς Καστρίτσας.

Διερχόμεθα ἤδη ἐσπαρμένους ἀγροὺς σίτου καὶ ἀραβοσίτου καὶ χλοερώτατα βοσκοτόπια. Σμαράγδινοι ἡπλοῦντο ἀφ' ἑνὸς οἱ λειμῶνες ἐστολισμένοι μὲ καταπράσινα χόρτα καὶ ποικιλλόμενοι ἐν τῷ μεταξὺ ὑπὸ ὡραιοτάτων πολυχρώμων ἀνθέων, ἅτινα ἀναπνέοντα ἐμύρωνον ὅλον τὸν πέριξ ἀέρα. Ἀφ' ἑτέρου οἱ χρυσοῖ καὶ ἕτοιμοι εἰς θερισμὸν στάχυες ἐκυμάτιζον ὑπὸ τὴν θερινὴν αὔραν, διαποικιλλόμενοι ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ὑπὸ τοῦ πυρφυροῦ πετάσου τῆς παπαρούνας, τῆς φαιδρᾶς χωριατοπούλας. Ἀμιγεῖς, ἀκηλίδωτοι οἱ ἀγροὶ ὡμοίαζον μὲ ἐκτεταμένην λίμνην χρυσῆν. Ἐνῷ τοὺς λειμῶνας ἔστιζον κατὰ διαστήματα σωροὶ θάμνων ἀνθοφόρων ἐν οἷς κατ' ἀγέλας συμπυκνούμενοι οἱ ζωηροὶ σπίνοι ἐκελάδουν γοητευτικώτατα. Κάπου - κάπου δὲ μεταξὺ τῶν θάμνων ἀνυψοῦντο αἱ ἐκ καλάμων καὶ ἀχύρων καλύβαι καὶ μάνδραι τῶν ποιμένων.

Ὁ ἥλιος εἶχεν ἤδη διανύσει ἀρκετὸν διάστημα ἐπὶ τοῦ οὐρανοῦ καὶ ἤρχισε νὰ καίῃ ἐνῷ ἡ ἀναψυκτικὴ αὔρα δὲν ἔπαυε πνέουσα. Τὰ Ἰωάννινα δὲν ἐφαίνοντο πλέον ἐντεῦθεν, καθ' ὅτι ἡ κοιλὰς ἐσχημάτιζε κατωφέρειαν. Τὰ πλήθη τῶν ποιμνίων ἐξερχόμενα τῶν μανδρῶν, ἐν αἷς εἶχον ἀμελχθῆ, διεσκορπίζοντο εὔθυμα ἀνὰ τὰς χλοερὰς βοσκὰς κινοῦντα ἐναρμονίως τοὺ κωδωνίσκους των. Οἱ μολοσσοὶ ἐξηπλοῦντο ὑπὸ τὰς σκιὰς τῶν θάμνων, οἱ δὲ νεαροὶ ποιμένες ἀναρτῶντες τὰς γαλακτοδόχους καὶ τοὺς ἐπενδύτας των ἐπὶ τῶν πασσάλων τῶν καλυβῶν, μετεκόμιζον ᾄδοντες τὸ γάλα εἰς τὸ χωρίον. Ἐκ τοῦ χωρίου δὲ πάλιν ὁμάδες ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἐξερχόμεναι, ἔβγαινον μὲ διάφορα τοῦ θερισμοῦ ἐργαλεῖα πρὸς τοὺς σφριγῶντας ἀγρούς. Πόσον τῷ ὄντι χαρίεις καὶ εὐδαίμων εἶναι ὁ ἀγροτικὸς βίος, ὅταν κοπιάζῃ τις διὰ τὸν ἑαυτόν του! Ἀλλὰ πόσον ὀχληρὸς καὶ ἀφόρητος καταντᾷ, ὅταν κοπιάζῃ τις διὰ Μπέην ἢ Ἀγάν. Διὰ τοῦτο οὐδέποτε σᾶς ἐμακάρισα ἐκ ψυχῆς, ἀτυχεῖς τῆς Ἠπείρου ἀγρόται!

Ἐν μέσῳ τοιούτων τοπίων καὶ τοιούτων σκηνῶν διερχόμενοι ἐφθάσαμεν μετὰ ¾ τῆς ὥρας εἰς Κ ο υ τ σ ι λ ι ό, τὸ πρῶτον ἐξ Ἰωαννίνων

ἀπαντώμενον χωρίον τῶν Κατσανοχωρίων, τοῦ μεσημβρινοῦ δηλ. διαμερίσματος τοῦ Μαλακασίου. Τὸ χωρίον τοῦτο, τὸ ὁποῖον κεῖται πέριξ κωδωνοειδοῦς λόφου εἶναι γνωστὸν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος διὰ τὴν ἐν αὐτῷ ἀνδραγαθίαν τοῦ στρατηγοῦ Θεοδώρου Γρίβα. Διελθὼν οὗτος κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1854 τὴν περιώνυμον Πλάκαν τοῦ Ἀράχθου κατέφθασε διὰ τῶν Κατσανοχωρίων εἰς Κουτσιλιό, ἔνθα ὠχυρώθη καὶ διεκήρυξε εἰς τὰ χωρία τὴν ἔνοπλον ἐξέγερσιν κατὰ τῶν Τούρκων. Τὴν πρωίαν ὅμως τῆς ἑορτῆς του (26 Φεβρουαρίου) προσεβλήθη αἰφνιδίως ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ, ἀθρόως καθ' ὅλην τὴν νύκτα ἐξελθόντος ἐξ Ἰωαννίνων, καθ' οὗ ἠγωνίσθη καρτερικώτατα μέχρι τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου, ὅτε καταφθάσαντος καὶ τοῦ ἥρωος Σουλιώτου Λάμπρου Θύμιου Ζήκου μετὰ 400 ἀτρομήτων ὀπαδῶν του, ἔτρεψεν εἰς αἰσχρὰν φυγὴν τὰ πολυάριθμα στίφη τοῦ Ἀβδῆ - πασᾶ. Φοβηθεὶς ὅμως μήπως τὴν ἐπιοῦσαν οὗτος ἐπιπέσῃ κατ' αὐτοῦ μὲ πολλαπλασίαν δύναμιν, ἀνεχώρησεν αὐθωρεὶ εἰς Κατσανοχώρια καὶ Μέτσοβον. Ἡ δημώδης Μοῦσα ἀπαθανάτισε τὸν θρίαμβον αὐτὸν τοῦ Γρίβα διὰ τοῦ ἑξῆς ᾄσματος.

Ἤμουν παιδὶ καὶ γέρασα κι ἀσπρίσαν τὰ μαλλιά μου,
μόν' δὲν ντροπιάστηκα ποτὲ κι ἐγὲ καὶ τ' ἅρματά μου
καὶ τώρα ἐδῶ στὸ Κοτσιλιὸ κόντεψα νὰ τὴν πάθω.
Ἕνας παπᾶς μὲ πρόδωσε φαρμάκι νὰ τοῦ γένῃ,
ἡ κοινωνία ποὺ τὄβαψε τ' ἀφορεσμένο στόμα.
Ἕνας παπᾶς μ' ἐπρόδωκε πὼς ἔπιακα τὰ σπίτια
Ὁ Ἀβδῆ - πασᾶς σὰν τὄμαθε ἐσύναξε τ' ἀσκέρια
κι ἐβγῆκε ἀπὸ τὰ Γιάννινα νύχτα μὲ τὸ σκοτάδι
κ' ἦρθε καὶ μοῦ ξημέρωσε στοῦ Κουτσιλιοῦ τὶς ράχες
κ' ἐγὼ ὄντας ἐξύπνησα εὑρέθηκα κλεισμένος.
Ἀκούω τὰ τόπια νὰ βροντοῦν, νὰ πέφτουν τὰ τουφέκια,
νὰ χλιμιντρᾶνε τ' ἄλογα, νὰ σκούζουν οἱ Ἀρβανίτες.
Τὸ Δημητράκη ἔστειλα στὴν ἐκκλησιὰ ν' ἀνέβῃ
κι ἐγὼ ἀπ' τὰ σπίτια τοῦ χωριοῦ ἀρχίζω τὸ ντουφέκι.
Ὅσα μολύβια ἐρίχναμαν ἐπέφταν σὲ κουφάρια.
Ἐβάσταξεν ὁ πόλεμος ἀπ' τὴν αὐγὴ στὸ βράδυ.
Σὰν βράδιασε κι ἀπόσκιωσε καὶ πῆρ' νὰ γύρῃ ὁ ἥλιος
ὁ Λάμπρος Ζῆκος κούστηκε σὲ μιὰ ψηλὴ ραχούλα.
—Γρίβα μου, βάστα τὴ φωτιά, βάστα τὰ μετερίζια,
τὶ φέρω διαλεχτὰ παιδιά, Σουλιῶτες τετρακόσιους.
Οἱ Τοῦρκοι δὲν καρτέρεσαν νὰ τοὺς πλακώσῃ ἡ νύχτα
κι ἐγύρισαν στὰ Γιάννινα πεζοῦρα καὶ καβάλλα.
Πέντε χιλιάδες εἶχαν βγῆ νιζάμι κι Ἀρβανίτες
κι ἐπλέρωσαν τὴ δεκατιὰ στοῦ Κουτσιλοῦ τὶς ράχες.

Ὁ Δημήτριος Γρίβας, υἱὸς τοῦ Θεοδωράκη, νεαρώτατος τότε, ἐνταῦθα τὸ πρῶτον ἐπολέμησε κατὰ τοῦ ἐχθροῦ. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ

λόφου τοῦ Κουτσιλιοῦ σώζεται ἀκόμη τὸ κυκλικὸν τοῦ στρατηγοῦ πρόχωμα, σώζονται δὲ ἐπίσης καὶ δεικνύονται μεθ' ὑπερηφανείας εἰς τοὺς ἐπισκέπτας ὑπὸ τῶν χωρικῶν αἱ τρεῖς ἀχύρινοι καλύβαι, ἃς εἶχε καταλάβει αὐτὸς μετά τινων, ἐκ τῶν ὀπαδῶν του, ὡς καὶ αἱ σκοπιαί, ἃς διὰ τῶν γιαταγανίων εἶχον ἀνοίξει εἰς τὸν περίβολον τῆς ἐκκλησίας ἐπάνω οἱ περὶ τὸν υἱὸν Δημητράκην, οἵτινες κατέλαβον αὐτήν. Ὅλη ἡ Ἤπειρος συνεκινήθη τότε εἰς τὸ ἀνδραγάθημα αὐτὸ τοῦ Γρίβα. Ἀγνοῶ δὲ τίνος εἴδους ἐνστίκτου ἕνεκεν ὠνειροπόλει ἔκτοτε εἰς ἕνα βλαστὸν τοῦ κλάδου τῆς οἰκογενείας τῶν Γριβαίων τὴν ἀπελευθέρωσίν της! Ἡ ἀτυχής! Διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Δημητρίου ἐπέπρωτο νὰ ἐξαφανισθῇ ἡ μεγαλώνυμος καὶ ἀρχαία ἠπειρωτικὴ οἰκογένεια τῶν Γριβαίων καὶ νὰ ἐξαλειφθῇ ἡ χρυσῆ ἐπ' αὐτῆς ἀνειροπόλησις τῆς Ἠπείρου! Σήμερον ἡ «δόξα μόνον ἡ ἀθάνατος, περιέρχεται τὰς ράχεις αὐτὰς καὶ ἀναπολεῖ τὰ λαμπρὰ ἐκεῖνα παλληκάρια, φέρουσα ἐπὶ τῆς κόμης της στέφανον, πλεγμένον ἀπὸ τὰ ὀλίγα χορτάρια, ποὺ ἔχουν μείνει στὴν ἔρημη γῆ»!

Ὑπὸ τὸν λόφον τοῦ Κουτσιλιοῦ, ἀριστερόθεν τοῦ χωρίου, ἡ ὁδὸς διαχωρίζεται πάλιν εἰς δύο διακλαδώσεις, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μὲν κατευθεῖαν ἄγει εἰς Κατσανοχώρια, ἡ δὲ κάμπτουσα πρὸς ἀριστερὰ εἰς Συρράκον. Μεταξὺ δὲ τῶν διακλαδώσεων ὑψοῦται μικρὸς πετρώδης ὄγκος βρυσκεπής, ὄπισθεν τοῦ ὁποίου εἶναι τὸ χάνι. Πέραν τοῦ Κουτσιλιοῦ ἀνελίσσεται κυκλοτερῶς μέχρι τοῦ χωρίου Κωλωνιάτης, δεξιᾷ τοῦ Κουτσιλιοῦ, ἑτέρα ὀροσειρά, ἥτις ὑψουμένη βαθμηδὸν κλιμακοειδῶς καὶ σχηματίζουσα διαφόρους πολυμόρφους βουνοὺς καὶ κοιλάδας μικράς, φθάνει μέχρι τῶν κλιτύων τοῦ Ξηροβουνίου, τοῦ ὁποίου αἱ κορυφαὶ ἐξαφανίζονται εἰς τὰ νέφη. Εἰς τὰς κλιτύας τοῦ ὄρους τούτου κεῖνται τὰ Κατσανοχώρια, τῶν ὁποίων τὰ πρῶτα χωρία, Σεργιανά, Φράστα ἢ Φραστανὰ καὶ Μουζακιούς, βλέπω ἐξαπλούμενα ἐπὶ τῶν κατωτέρων δειράδων ἀπέναντί μου.

Τὸ χωρίον Κωλωνιάτη δὲν φαίνεται, διότι κρύπτεται ὄπισθεν τῆς ράχεως τοῦ βουνοῦ του. Ἀναφέρομεν δ' αὐτὸ ἐνταῦθα, κυρίως διότι καταδεικνύεται, ὅτι συνῳκίσθη ὑπὸ στάνης Βλάχου Κωλωνιάτη (Ἀρβανιτοβλάχου ἢ Καραγκούνου ἐκ Κωλώνιας κατελθόντος) ἔκ τε τῆς ὀνομασίας του, ἥτις ἔκτοτε, φαίνεται, παρέμεινεν αὐτῷ καὶ ἐκ τοῦ Ὑπομνήματος τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου τοῦ πρεσβυτέρου (1321), ἐν ᾧ μνημονεύονται κατὰ τὴν Ἀνατολικὴν μοῖραν τῆς πεδιάδος τῶν Ἰωαννίνων (ἔνθα ἀκριβῶς κεῖται τὸ Κωλωνιάτης καὶ ἄλλα Κατσανοχώρια), «στίχοι Βλάχων, Κωλωνιάτης Βλάχος... στίχοι τρεῖς Βλάχων»[1].

Ἐν τῷ αὐτῷ ὑπομνήματι ἀναφέρονται καὶ Βλάχοι κάτοικοι εἰς τὸ χωρίον Λουζέτσι τῶν Κατσανοχωρίων. Ἀλλὰ καὶ ὁ Γάλλος περιη-

1. Ἴδε σελ. 309 - 310 τόμ. Β' Χρονογράφημα τῆς Ἠπείρου ὑπὸ Π. Ἀραβαντινοῦ, ὅστις ὅμως ἀπατᾶται πιστεύων, ὅτι τὸ ὄνομα Βλάχος εἶναι ταυτόσημον τῷ ζευγηλάτῃ, τῷ καλλιεργητῇ, τῷ δουλοπαροίκῳ, διότι συμνημονεύονται ἀμφότερα ταῦτα εἰς τὸ Ὑπόμνημα.

γητής Pouqueville ἰδοὺ τί λέγει[1] περὶ τῶν χωρίων τούτων. «Διερχόμεθα ἤδη μεταξὺ τοῦ βουνοῦ τῆς Καστρίτσης καὶ μικροῦ τινος ὑψώματος ἀπομεμονωμένου καὶ ἀσχέτου πρὸς τὸ ὄπισθεν αὐτοῦ ὄρος, τὸ ὁποῖον προσκολλᾶται εἰς τὴν μεσημβρινὴν τῶν ὀρέων ἄλυσον, ἐφ' ἧς βλέπει τις πλῆθος χωρίων κατοικουμένων ὑπὸ λαοῦ ἀναμίκτου ἐξ Ἑλλήνων καὶ Βλάχων».

Ἐγκαταλιπόντες δεξιᾷ τὸ Κουτσιλιὸ καὶ τὴν εἰς Κατσαναχώρια ἄγουσαν, ἐλάβομεν τὴν εἰς Σύρρακον. Ἡ κοιλὰς στενοῦται ἤδη ὑπὸ τοῦ μεμονωμένου πετρώδους ὑψώματος καὶ τοῦ βουνοῦ τῆς Καστρίτσας, τὸ ὁποῖον καὶ καταλήγει ἐνταῦθα. Τὸ στένωμα τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἔχει πλάτος μόνον 30 βημάτων καλοῦσι λ α ι μ ό ν. Μόλις δὲ διπλάσιον εἶναι καὶ τὸ μῆκός του, ἀφ' οὗ ἐξελθόντες εὑρέθημεν πρὸ λαμπροῦ πανοράματος, τὸ ὁποῖον ὡς ἀπὸ σκηνῆς θεάτρου ἐξετυλίχθη ἡμῖν αἰφνιδίως.

Εἴδομεν λοιπὸν ἁπλωμένην ἄλλην κοιλάδα ἐκτενεστάτην, κυκλικήν, κατάσπαρτον, περιφρασσομένην δὲ πέριξ ἀμφιθεατρικῶς ὑπὸ τοῦ βουνοῦ τῆς Καστρίτσας, τῶν λόφων τοῦ Κουτσιλιοῦ καὶ τῶν χαμηλοτέρων δειράδων τῶν Κατσανοχωρίων καὶ τοῦ Μιτσκέλι, ἔχουσα μίαν καὶ μόνην εὐρεῖαν διέξοδον, τὸ πρὸς τὴν λίμνην τῶν Ἰωαννίνων μέρος αὐτῆς. Ἡ κοιλὰς αὕτη ὀνομάζεται Κ ά μ π ο ς τ ο ῦ Β α ρ κ ο μ α δ ι ο ῦ ἐκ τοῦ ὁμωνύμου χωρίου κειμένου εἴς τινα αὐτῆς ἄκρην ὑπὸ τὸ βουνὸν τῆς Καστρίτσας. Αἱ δειράδες τῶν ὀρέων ἦσαν κεκαλυμμέναι ἀπὸ πυκνότατα δάση χθαμαλῶν δρυῶν καὶ πρίνων, οἱ δὲ λόφοι βρυσκεπεῖς καὶ καταπράσινος ἡ ἐξ ἀραβοσίτου καὶ πεπόνων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐσπαρμένη κοιλάς. Διηρχόμεθα μεταξὺ τῶν σπαρτῶν της, πηδῶντες πολυπληθεῖς βαθείας τάφρους, τὰς μὲν ξηράς, τὰς δὲ πλήρεις ὕδατος. Περὶ τὸ μέσον αὐτῆς ἀπηντήσαμεν μικρὸν ποταμὸν ρέοντα πρὸς τὴν λίμνην τῶν Ἰωαννίνων, τὸν ὁποῖον ἐγεφύρωσε πρὸ ἐτῶν ὁ πατήρ μου διὰ πολυτόξου χαμηλῆς γεφύρας καὶ λιθοστρώτου, ἥτις ὀνομάζεται ἤδη ὑπὸ τῶν ἐντεῦθεν διερχομένων Γ ε φ ύ ρ ι α τ ο ῦ Κ ρ υ σ τ ά λ λ η. Ἐντεῦθεν ἐκ τοῦ μέσου της, ἡ κοιλὰς αὕτη ἔχει ὡραίαν ὄψιν.

Τὸ βουνὸν τῆς Καστρίτσας ἐγκαταλελειμμένον πρὸς δυσμὰς ἤδη παρουσιάζει ἀποτόμους πλευράς, τοὺς ὑψηλοὺς βράχους τῶν ὁποίων βάπτει τὸ ἐρυθρόφαιον χρῶμα τῆς σκωρίας: ἔπειτα σχηματίζουσιν οἱ βρόμοι οὗτοι στενὴν μετώπην ἢ ὀφρὺν φαιόχρουν καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς ράχεως τοῦ βουνοῦ, ἐπὶ τῆς ὁποίας διακρίνονται σειραὶ ὁλόκληροι ἐκ τῶν κατερειπωμένων τειχῶν τῆς ἀπ' αὐτοῦ ἀκμαζούσης ἄλλοτε Ἑλληνικῆς πόλεως, δίκην διαδήματος ἐπὶ μετώπου βασιλικοῦ. Ἀπὸ τῶν προσόδων δὲ τοῦ βουνοῦ τούτου, ὅπου κεῖται τὸ νοσερὸν χωρίον Βαρκομάδι, ἄρχεται σειρὰ ὡραίων χωρίων, διασκορπιζομένων ἀνὰ τὰς δασώδεις πτυχὰς τῶν περικυκλούντων τὴν κοιλάδα δειράδων. Τοιαῦται εἶναι ἐκτὸς τοῦ Βαρκομάδι, ἡ Ἀρδομίστα, ἡ Γιάννιστα, οἱ Κλαζάδες, ὁ Γου-

1. Pouqueville, Voyags dans la Grèce, τόμ. 2 κεφ. 39.

λᾶς, οἱ Μυρικοί, τὸ Μπορδοβάρι κλπ. καὶ τὰ Γερακάρι καὶ Κοντοβράκι, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ χαμηλώματος τοῦ Μιτσκέλι ἢ Δρύσκου. Πέραν δὲ μαρμαίρει ἡ λίμνη, τῆς ὁποίας ἡ δρόσος φθάνει μέχρις ἡμῶν.

Κατὰ τὸν χειμῶνα τὰ ὄμβρια ὕδατα τὰ κυλιόμενα ἐκ τῶν πέριξ ὀρέων τούτων πλημμυροῦσι τὴν κοιλάδα τοῦ Βαρκομαδίου καὶ μετατρέπουσιν αὐτὴν ὁλόκληρον εἰς μεγάλην λίμνην — ἐν ᾗ καταφεύγουσι καὶ ὑδρόβια πτηνὰ — συγκοινωνοῦσαν διὰ τοῦ ποταμοῦ καὶ ἄλλων τάφρων μετὰ τῆς λίμνης τῶν Ἰωαννίνων. Ἡ πλημμύρα διαρκεῖ καθ' ὅλον τὸν χειμῶνα καὶ μέρος τοῦ ἔαρος, παρεμποδίζουσα μὲν ἐπί τινα καιρὸν τὴν σποράν, ἀλλὰ γονιμοποιοῦσα σπουδαίως τὴν κοιλάδα.

Τὴν κοιλάδα διήλθομεν ἐντὸς δύο ὡρῶν περίπου. Ὁ ἥλιος ἔκαιεν ὑπερβολικά. Ἡ δὲ ὀσμὴ τῆς χλωρασιᾶς, ἥτις ἀπορροφωμένη ὑπὸ τῶν ἀκτίνων του ἐξητμίζετο εἰς τὸν αἰθέρα, ἐπλήρου ἀπλήστως τὰ ὀσφρητικὰ ὄργανα ἡμῶν. Κατὰ τὰ ἄκρα αὐτῆς διέβημεν λειμῶνας τινάς, ἀπὸ τὴν εὐωδίαν τῶν ἀνθέων τῶν ὁποίων ἠρχίσαμεν νὰ μεθύωμεν. Εἰς τὸ τέλος τῆς κοιλάδος καὶ εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὑπερκειμένου βουνοῦ Δρύσκου ρέει ταπεινὴ βρύσις, καλουμένη βρύσι τοῦ Μ π ο ρ δ ο β ά ρ ι ἢ βρύσι τῆς ἰτιᾶς διὰ τὸ παρακείμενον χωρίον Μπουρδοβάρι καὶ τὰς ἐκεῖ πλησίον θαλλούσας ἰτέας.

Ἐνταῦθα, ἐνῷ εἴχομεν πρὸς τὰ δεξιὰ τὸ χωρίον Μπορδοβάρι, ἐγκατελίπομεν ἡμίσειαν ὥραν περίπου μακρὰν ἀριστερόθεν τὸν Γουλᾶν εἰς τὴν εἴσοδον βαθυτάτης φάραγγος κατερχομένης ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ βουνοῦ, ἐξηκολουθήσαμεν δὲ τὴν ὁδόν, ἥτις ἐνταῦθα ἄρχεται ἀνωφερὴς καὶ ἀνωμαλωτάτη. Ἀνηρχόμεθα ὑψώματα καὶ κατωφερεῖς τάπητας χλοερούς, κεκαλυμμένους δὲ κατὰ τὸ μέγα μέρος ὑπὸ χθαμαλῶν πρίνων καὶ δρυῶν. Ἔπειτα, ἐφ' ὅσον ἐξηκολουθοῦμεν τὴν ἄνοδον, ἡ ὁδὸς ἐλάμβανεν ἑλικοειδεῖς στροφάς, περιήρχετο τὰ ὑψώματα, ἀνελίσσετο ἐπὶ καμμίας χλόης, ἐπήδα ρύακας, ἀνερριχᾶτο ἐπὶ ἀνωμάλων πετρωμάτων καὶ ἐχάνετο εἰς βαθύτατα δάση δρυῶν καὶ πρίνων ὑψηλῶν πλέον. Διηρχόμεθα ἐνίοτε παρὰ τὰ φράγματα ἀγρῶν ἐξ ἀραβοσίτου ἢ παρὰ τὴν καλύβην ἀγροφύλακος (δραγάτη) τουρκαλβανοῦ, ἢ ἠκούομεν ἀπὸ τὰ δάση μέσα ἐξερχόμενον τὸν ἦχον τῶν κωδωνίσκων, τῶν προβάτων καὶ τῶν αἰγῶν, τὰ ὁποῖα οἱ βοσκοὶ σιωπηλοὶ καὶ κάθιδροι, ἕνεκε τῆς θερμότητος τοῦ ἡλίου, ὡδήγουν σωρηδὸν ὑπὸ τὰς σκιὰς (στὸ στάλο), ἐνῷ οἱ ἀπερίσκεπτοι κατὰ τὸν Λαφονταῖνον τέττιγες ἐφλυάρουν ἐπὶ τῶν δένδρων, ἁμιλλώμενοι μάλιστα πρὸς ἀλλήλους.

Μετ' ὀλίγον, δηλ. μετ' ἄνοδον ἡμισείας σχεδὸν ὥρας ἀπὸ τῆς βρύσης τοῦ Μπορδοβάρι, ἐφάνη πρὸ ἡμῶν ἐπί τινος ὑψώματος ἐν μέσῳ δάσους σκιεροῦ, ὑψηλὸν τετράγωνον περιτείχισμα, τὸ ὁποῖον ἐκ πρώτης ὄψεως ἐξέλαβα ὡς φρούριον τοῦ Ἀλῆ πασᾶ ἢ κανενὸς αὐθέντου Ἑνετοῦ. Στραφεὶς ὅμως ἵνα ἐρωτήσω τὸν ὄπισθεν ἐρχόμενον ἀγωγιάτην μου, εἶδον αἰφνιδίως αὐτὸν μὲ τὰ βλέμματα προσηλωμένα ἐπὶ τοῦ τείχους ἐπάνω νὰ σταυροκοπῆται καὶ νὰ ψιθυρίζῃ μετ' εὐλαβείας:

—Θέ μ' Παναγία μ' Ἡλιόκαλλη, Θέ μ' Παναγία μ' Ἡλιόκαλλη, Θέ μ' Παναγία μ' Ἡλιόκαλλη. Τρίς.

Ἐνῶ εἶχα λοιπὸν σκοπὸν νὰ τὸν ἐρωτήσω τί φρούριον ἦτο αὐτό, ἤδη δὲν ἠδυνάμην παρὰ νὰ τὸν ἐρωτήσω τί μοναστῆρι εἶναι.

—Ἡ Ἄϊ - Ἡλιόκαλλη, γυιέ μου, ἀπάντησε προθύμως ὁ μπάρμπα - Γιάννης, μεγάλ' ἡ χάρι της, καὶ ἐσταυροκοπήθη καὶ πάλιν.

—Τότες ἐδῶ νὰ κάνουμε μεσημέρι, μπαρμπα - Γιάννη.

Διήλθομεν μίαν παλαιὰν βρύσιν, ἐπηδήσαμεν ἕνα χείμαρρον βαθὺν καὶ ἀνελθόντες χλοερόν τινα λόφον εὑρέθημεν πρὸ τῆς σιδηρᾶς θύρας τῆς μονῆς, ὅπου ἀφιππεύσαμεν. Ἡ θύρα ἦτο κεκλεισμένη καὶ διὰ τοῦτο ἐχρειάσθη νὰ κτυπήσωμεν καὶ νὰ φωνάξωμεν. Εἰς τὰς φωνάς μας ἠκούσθησαν βραχναί τινες ὑλακαὶ σκύλου ἔσωθεν, παρευθὺς δὲ συγχρόνως ἔτριξαν βροντωδῶς αἱ στρόφιγγες τῆς θύρας καὶ αὕτη ἠνεώχθη. Τρεῖς δὲ ἄνδρες χωρικοὶ ρωμαλέοι ἐπαρουσιάσθησαν ἔμπροσθεν ἡμῶν καὶ εἷς πελιδνὸς ἱερεύς. Τὸν ἕνα ἐξ αὐτῶν ἐγνώριζον, ὁ ἄλλος ἦτο συγχωρικός μου, ὡς μοὶ εἶπεν οὗτος, ὁ δὲ τρίτος διευθυντὴς καὶ διαχειριστὴς τῆς μονῆς καλούμενος Κώστας Ζενεράλης.

Μᾶς ὑπεδέχθησαν φιλοφρονέστατα. Ἐν τῇ αὐλῇ εὕρομεν καὶ ἄλλα πρόσωπα, τὴν γυναῖκα τοῦ Ζενεράλη, ἥτις μένει ἐκεῖ πάντοτε ὑπηρετοῦσα τὴν μονήν, τοὺς βοσκοὺς καὶ ἄλλους ὑπηρέτας τῆς μονῆς (κοπέλλια) καί τινας χωρικούς. Ἐπροσηκώθηκαν πάντες ἅμα μᾶς εἶδον πλησίον των, ἐνῷ ἐκάθηντο. Τοὺς ἐχαιρέτησα λαμβάνων πάντων τὰς χεῖρας κατὰ σειράν, τοὺς παρεκάλεσα νὰ καθήσωσιν εἰς τὰς θέσεις των καὶ ἐξηπλώθην καὶ ἐγὼ ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν ὑπὸ τὴν παχεῖαν σκιὰν τῶν σκιαζόντων τὴν αὐλὴν τῆς μονῆς παλαιῶν δένδρων, ἐνῷ ὁ ἀγωγιάτης μου, καταβιβάσας τὰ ἐφόδια ἀπὸ τῶν ζώων, ὡδήγει ταῦτα εἰς τοὺς ἀχυρῶνας μετὰ τοῦ κ. Ζενεράλη.

Ἐπλησίαζε μεσημβρία. Ὁ κ. Ζενεράλης παρήγγειλε τὴν γυναῖκά του νὰ ἑτοιμάσῃ ὀπτὴν ὄρνιθα καὶ ᾠὰ μετὰ βουτύρου νωθροῦ, ἀπέστειλε δ' ἕνα τῶν βοσκῶν νὰ φέρῃ γάλα.

Ὁ ναΐσκος κεῖται ἀκριβῶς εἰς τὸ μέσον τῆς αὐλῆς, αἱ δὲ μεσημβριναὶ καὶ δυτικαὶ πλευραὶ τοῦ τείχους τοῦ περιβόλου ἔσωθεν περιλαμβάνουσιν ἀρκετὰ κελλία καὶ ὑπόγεια, πρὸ τῶν ὁποίων προεξέχει ξύλινος ἐξώστης ἐκτεινόμενος κατὰ μῆκος αὐτῶν.

Μετ' ὀλίγον ἦλθον εἰς ἡμᾶς καὶ ὁ κ. Ζενεράλης μετὰ τοῦ ἀγωγιάτου μου καὶ ἕως ὅτου ἑτοιμασθῇ τὸ γεῦμα ἐπεδόθημεν εἰς διαφόρους συνομιλίας. Ὁ ἥλιος ἔκαιεν ἀνυπόφορος πλέον, πλησιάζων εἰς τὸ ζενίθ, καὶ οἱ τέττιγες εἶχον γίνει ἐνοχλητικώτατοι, ἐνῷ ἡμᾶς ἐκεῖ, ἐν τῇ αὐλῇ τῆς μονῆς, ἐθώπευεν ἀναψυκτικωτάτη αὔρα, ἥτις ἔσειεν ἐλαφρῶς τοὺς ἄνωθεν ἡμῶν κλῶνους, περὶ τοὺς ὁποίους ἐβόμβουν σμήνη μελισσῶν ἐκ τῶν μελισσώνων τῆς μονῆς.

Τέλος ἀφοῦ ἔλαβα παρ' αὐτῶν διαφόρους ἐνδιαφερούσας με περὶ τοῦ βίου των πληροφορίας, ἐνεθυμήθην τὰ ὑπὸ τοῦ Pouqueville γρα-

φέντα περὶ τῆς μονῆς. Ὅτι δῆθεν οἱ κάτοικοι τῶν Ἰωαννίνων πιστεύουσιν ὡς θαυματουργὰ τὰ δένδρα αὐτῆς καὶ τρέχουσιν εἰς τὴν πανήγυριν (15 Αὐγούστου) ἀθρόοι, ἵνα ἐξαπλωνόμενοι ὑπὸ τὰ δένδρα της ἀποδεχθῶσι τὴν ὑπ' αὐτῶν προσδοκωμένην θείαν ἴασιν πάσης νόσου καὶ πάσης μαλακίας. Ἐκ τούτου δὲ συνεπέρανεν ὁ Γάλλος περιηγητὴς ὅτι ἐνταῦθα θὰ ὑπῆρχε κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ναὸς καὶ μαντεῖον (ἴσως τῆς Δωδώνης) καὶ ὅτι τὸ ὄνομα τῆς μονῆς Ἡλιόκαλλη θὰ εἶναι παραφθορὰ τοῦ Ἑλλόνοι, Ἑλλονοία, δι' οὗ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων κατοίκων τῆς Ἠπείρου ὠνομάζετο ἡ νῦν κοιλὰς τῶν Ἰωαννίνων. Καὶ ἐνθουσιῶν σκιρτᾷ ἐπὶ τῇ ἐπινοήσει του, μᾶλλον εἰπεῖν, ταύτῃ. Ὢ τοῦ θαύματος μάλιστα, εὗρε, λέγει, καὶ χωρικόν τινα ἐρχόμενον ἐκ τοῦ μύλου ἐπὶ ὄνου θήλεος, ὅστις τὸν ἐπληροφόρησεν ὅτι τῷ ὄντι Ἑλλόνοι ὠνομάζετο πρώην τὸ μοναστήριον καὶ ὅστις εἰς τὴν ἐρώτησιν τοῦ Pouqueville ἂν τὸ εὗρέ που γεγραμμένον, ἀπεκρίθη ὅτι τὸ ἔχουν, ὡς τοῦ εἶπον ἄλλοι, μεμβράναι εὑρισκόμεναι τότε εἰς τὰς μονὰς τῶν Μετεώρων τῆς Θεσσαλίας!

Εἶναι ἀληθές, ὅτι σώζονται ἀρχαιότατα δένδρα δρυῶν καὶ πρίνων περὶ τὴν μονήν, ἅτινα εἰς τὴν πνοὴν τῆς αὔρας ψιθυρίζουσι μυστηριωδῶς καὶ εἰς τὴν πνοὴν τοῦ ἀνέμου βροντῶσι φοβερώτατα καὶ ἐπιβάλλουσι διὰ τῆς θέας των, ὅπως καὶ ἄλλοτε οὕτως ἐπαρουσιάζοντο ἐπιβλητικὰ εἰς τοὺς πρώτους τῆς Ἠπείρου κατοίκους, οἵτινες ἔσπευσαν ν' ἀποδώσωσιν εἰς αὐτὰ θείαν καὶ θαυματουργὸν ἰδιότητα καὶ νὰ τὰ λατρεύωσιν ἐν Δωδώνῃ. Τοιαῦτα ὅμως μυθολογήματα εἶναι ἄγνωστα εἰς Ἡλιόκαλλην, ὡς ἐπίσης καὶ μεταξὺ τοῦ ὀνόματος αὐτῆς καὶ τοῦ τῆς Ἑλλονοίας οὐδεμία ὑπάρχει σχέσις.

Ὁ κ. Ζενεράλης μοὶ διηγήθη, ὅτι κατὰ τοὺς παλαιοὺς χρόνους κάποιος ἱερεὺς ὀνόματι Ἀθανάσιος ἐκ τοῦ παρακειμένου χωρίου Βέρζας, πρὶν κτισθῇ ἡ μονή, ἔβλεπε τὰς νύκτας φῶς λάμπον εἰς τὰ δάση ταῦτα. Ἐρχόμενος δ' ἐπὶ τόπου τὴν ἡμέραν οὐδὲν ἔβλεπε, διότι τὸ φῶς τὴν νύκτα μόνον ἐφαίνετο. Μετὰ τεσσαράκοντα ὁλοκλήρους τοιαύτας νύκτας ἐκίνησεν ἐκ τοῦ χωρίου του ὁ Παπαθανάσης μίαν ἡμέραν μετ' ἄλλων συναδέλφων ἱεροφορεμένων καὶ μετὰ δοξολογίας καὶ ἁγιασμοῦ ἦλθεν εἰς τὸ δάσος. Τότε ἐφανερώθη εἰς αὐτὸν ἐπὶ τῆς κορυφῆς μιᾶς γηραιᾶς πρίνου, ἡ λάμπουσα εἰκὼν τῆς Θεοτόκου φέρουσα τὴν ὑπογραφὴν «Ἡλιοκαλῆς», τουτέστιν ὁμοία πρὸς τὸν ἥλιον κατὰ τὴν καλλονήν. Κατεβίβασεν ὁ Παπαθανάσης τὴν εἰκόνα ἀπὸ τοῦ δένδρου καὶ πωλήσας τὴν οἰκίαν του ἔκτισε τὸν ναόν, εἰς ὃν κατέθηκε τὴν εἰκόνα καὶ ἀφιέρωσε πάντα τὰ κτήματά του, ἀφιερώθη δὲ καὶ αὐτὸς οἰκογενειακῶς. Οὕτως ἐκτίσθη ὁ ναός, ὅστις ἀκολούθως ἀνεκαινίσθη κατὰ καιρούς, ἕως ὅτου ἐπὶ Ἀλῆ - πασᾶ, πρὸ τοῦ 1806, ὁ ἡγούμενος Ἀγάπιος ἀνήγειρε τὰ τείχη. Εἰς ἀπόδειξιν μοὶ ἔφερεν ὁ κ. Ζενεράλης τὸν κατάλογον τῶν ἡγουμένων τῆς μονῆς ἧς πρῶτος δείκνυται ὁ Ἀθανάσιος. Ἐν τῷ καταλόγῳ αὐτῷ ἠρίθμησα ὑπὲρ τοὺς 50 ἱερομονάχους, 20 μοναχάς,

15 πρεσβυτέρας, πλείστους ἱερεῖς καὶ τρεῖς ζωγράφους, οἵτινες κατὰ καιροὺς ἱ σ τ ό ρ η σ α ν τὸν ναόν.

Μετὰ ταῦτα ὁ κάλλιστος αὐτὸς ἔφορος τῆς μονῆς μὲ ὡδήγησεν ἐντὸς τοῦ ναοῦ, ὅπου ἐπὶ τῆς θύρας τοῦ νάρθηκος μοὶ ἔδειξεν ἐπιγραφήν τινα γραπτήν, καθ' ἣν ὁ ναὸς ἐν ἔτει ͵αριγ΄ (1113) ἱ σ τ ο ρ ή θ η (ἐζωγραφήθη), ἄρα ἐκτίσθη πρὸ τοῦ ἔτους τούτου. Μοὶ ἔδειξεν ἐπίσης ἐντὸς ἀργυρᾶς κάλπης τεμάχια λειψάνων ἀπὸ τὰ ἅγια κόκκαλα τοῦ Ἀποστόλου Θωμᾶ, τοῦ Ἁγ. Φιλίππου, τῆς Ἁγ. Παρασκευῆς καὶ τοῦ Ἁγ. Φωτίου. Μ' ἐπληροφόρησε περὶ τῶν κτημάτων τῆς μονῆς καὶ τῶν δύο μετοχίων αὐτῆς, ἐξ ὧν ἓν εἰς τὸ χωρίον Κοντινοὺς καὶ τὸ ἕτερον ἐν Ἰωαννίνοις, ὁ ναΐσκος τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων. Εἰς τὸ μετόχιον τῶν Κοντινῶν ἐμόναζον ἄλλοτε μοναχαί, νῦν ὅμως οὐδ' ἄρρην μένει.

Τὸν ἠρώτησα περὶ χειρογράφων. Προθυμότατος δ' αὐτὸς μοὶ ἤνοιξε μέγα κιβώτιον πλῆρες παλαιῶν βιβλίων. Μοὶ προσέθεσεν ὅτι εἶχε πολλὰ βιβλία ἡ μονή, τὰ ὁποῖα δυστυχῶς ἀφήρεσαν κατὰ καιροὺς διαβάται καὶ ἡγούμενοι αὐτῆς καὶ ὅτι ὑπάρχουν καὶ ἄλλα τινὰ εἰς Κοντινούς. Ἤρχισα νὰ ἐρευνῶ τὰ ἐν τῷ κιβωτίῳ βιβλία. Ἀλλ' ἡ εἴδησις ὅτι τὸ γεῦμα ἦτο ἕτοιμον, μὲ ἠνάγκασε νὰ ἀναβάλω τὴν ἔρευναν μετὰ τὸ φαγητόν. Ἐξελθὼν τοῦ ναοῦ περιειργάσθην αὐτὸν ἔξωθεν. Εἶδον δ' ἐπὶ τῆς στέγης του εἰς μίαν ἄκρην μεγάλην κέραμον ἀρχαίαν τετραπλασίαν τὸ μέγεθος καὶ τὸ πάχος τῶν καθ' ἡμᾶς κεράμων. Οὐδὲν ἄλλο ἐσυλλογίσθην εἰμὴ ὅτι ἐπόμενον ἦτο ν' ἀποθάνῃ βληθεὶς ὑπὸ τοιαύτης ἐν Ἄργει ὁ Πύρρος ὁ βασιλεὺς τῶν Ἠπειρωτῶν, εἰς ἀνάμνησιν τοῦ ὁποίου σώζεται μέχρι σήμερον ἐν Ἠπείρῳ ἡ φράσις «νὰ τὸ βρῇς ἀπὸ τὰ κεραμίδια» ἐπὶ ἀρᾶς λεγομένη.

Ἅμα παρετέθη ἡ τράπεζα, οἱ παρευρεθέντες χωρικοὶ ἐζήτησαν νὰ φύγωσιν. Ἀλλὰ παρεκάλεσα τὸν ἱερέα καὶ τὸν κ. Ζενεράλην νὰ τοὺς κρατήσουν πρὸς χάριν μου. Ἐγευμάτισα λοιπὸν μεθ' ὅλων αὐτῶν. Ἐκαθήσαμεν πάντες σταυροποδητὶ πλησίον ἀλλήλων κατὰ σειρὰν πέριξ τῆς κυκλικῆς χαμηλῆς τραπέζης, τάβλας, ὡς τὴν λέγουσιν αὐτοί. Εἶχον ἐκ δεξιῶν τὸν ἱερέα καὶ ἐξ εὐωνύμων τὸν κ. Ζενεράλην. Ἔπειτα ἤρχετο ὁ γνωστός μοι Κώστας Σιάμος, Συρρακιώτης μέτοικος εἰς Κοντοβράκι, μετὰ τοῦ συνεγχωρίου του καὶ κατόπιν οἱ ἄλλοι χωρικοὶ καὶ βουκόλοι καὶ ποιμένες, μὲ τὰς μακρὰς ράβδους, τὰ χονδρὰ μάλλινα ἐνδύματα, τοὺς ἀνηρτημένους ἀπὸ τῶν βραχιόνων των τ ο ρ β ά δ ε ς, τὰ ἀνοικτὰ δασύστριχα στέρνα καὶ τὰ φαιδρὰ ἡλιοκαῆ πρόσωπά των. Προσηυχήθη ὁ ἱερεὺς καὶ ἠρχίσαμεν τρώγοντες. Παρετέθη καὶ κάλλιστος οἶνος ἐκ τῶν ἀμπελώνων τῆς μονῆς εἰς π λ ό σ κ α ν. Ὁ οἶνος ἐξηκολούθησε περιφερόμενος ἀπὸ στόματος εἰς στόμα καὶ μετὰ τὸ τέλος τοῦ φαγητοῦ. Ἀφοῦ δὲ παρετήρησα, ὅτι τινὲς ἐκ τῶν χωρικῶν εἶχον κ ά μ ε ι κέφι, παρεκάλεσα νὰ εἴπουν κανὲν τραγοῦδι. Ἐτραγούδησαν οἱ περισσότεροι. Τὰ ᾄσματά των πάντα ἀνεφέροντο εἰς τὸν γεωργικὸν

καὶ ποιμενικὸν βίον, ἦσαν ἐν ἄλλαις λέξεσιν εἰδύλλια, ἐξ ἐκείνων, τὰ ὁποῖα ἀκούων τις ἐκεῖ, ἐν τῇ ἐξοχῇ, ἔνθα ἐγεννήθησαν, αἰσθάνεται ζωντανὰς τὰς χάριτας καὶ τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ ἀγροτικοῦ βίου.

Τέλος ὁ γνωστός μοι Σιάμος, τὸν ὁποῖον εἶχον ἀκούσει καὶ ἄλλοτε πολλάκις νὰ τραγουδῇ, εἶπεν ἕνα κλέφτικο, «ἀπὸ κεῖνα ποὺ μ' ἀρέν' ἐμένα», ὡς ἔλεγεν. Ἐτραγούδησε λοιπὸν μὲ τὴν βροντώδη καὶ ἐρειμάνιον φωνήν του τὸ τραγοῦδι τοῦ Μπότσαρη. Μετὰ ταῦτα ἠγέρθημεν τῆς τραπέζης, ἵνα ἀναπαυθῶμεν ὀλίγον. Ἐκοιμήθην μίαν περίπου ὥραν. Ἐγερθεὶς δὲ μετέβην ἐν τῷ ναῷ εἰς ἐρεύνησιν τῶν βιβλίων, ἐνῷ οἱ ἄλλοι πάντες ἐρογχάλιζον ὑπὸ τὴν σκιὰν τῶν δένδρων ἔξω. Ἠρεύνησα τὸ κιβώτιον ὅλον εἰς διάστημα δύο ὡρῶν. Εὗρον δ' ἐν αὐτῷ πάντα βιβλία ἐκκλησιαστικὰ ἔντυπα παλαιῶν χρόνων καὶ ἕνα μόνον δεδεμένον τόμον (κουβαρᾶν) χειρογράφων ἐπὶ χάρτου τοῦ ΙΕ' αἰῶνος, περιέχοντα τὸ λεξιλόγιον Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας καὶ ἄλλα πολλῆς ἀξίας, ἅτινα παραλαβὼν τῇ συναινέσει τοῦ κ. Ζενεράλη τότε, ἐδώρησα τὸν παρελθόντα Αὔγουστον εἰς τὸ ἐν Ἀθήναις Μουσεῖον τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογίας.

Ἐξύπνησαν πάντες. Ἦτο ὥρα ν' ἀναχωρήσωμεν. Ἐπειδὴ δ' ἐπεθύμησα νὰ διέλθω ἀπὸ τὸ εἰς Κοντινοὺς μετόχιον, ἕνεκα τοῦ ὁποίου ἔπρεπε νὰ λάβω ἄλλην ὁδόν, διότι τὸ χωρίον τοῦτο κεῖται μίαν ὥραν περίπου μεσημβρινῶς τῆς μονῆς, προθυμοποιηθέντος τοῦ Σιάμου μετὰ τοῦ ἄλλου συνεγχωρίου του νὰ μὲ συνοδεύσωσιν, ἐγκατέλειψα εἰς τὴν φροντίδα τοῦ ἀγωγιάτου μου νὰ φορτώσῃ τὰ ἐφόδιά μας ἐπὶ τῶν ζώων των καὶ ἀκολουθῶν τὴν εὐθεῖαν ὁδὸν νὰ ἀνέλθῃ εἰς Κοντοβράκι, ὅπου θέλει ἀναμείνει καὶ ἡμᾶς, ἀνερχομένους ἐκεῖ δι' ἀτραποῦ ἐκ Κοντινῶν.

Μᾶς προέπεμψαν πάντες μέχρι τῆς θύρας τῆς μονῆς, ἔνθα ἀπεχαιρέτησα αὐτοὺς εὐχαριστήσας θερμῶς τὸν κ. Ζενεράλην διὰ τὴν μεγίστην του περιποίησιν.

Εἶχε καταπέσει ἤδη ἡ μεσημβρινὴ τοῦ ἡλίου θερμότης. Ἐβαίνομεν πεζοποροῦντες ἐπὶ τοῦ βουνοῦ διὰ στενῆς ἀνωμάλου ἀτραποῦ, διευθυνομένης κατ' εὐθεῖαν γραμμὴν ἐπὶ μίαν σχεδὸν ὁλόκληρον ὥραν. Διηρχόμεθα δάσος πυκνότατον ἐκ δρυῶν καὶ πρίνων, ἐντὸς τοῦ ὁποίου πολλάκις ἀπεκρυπτόμεθα ὁλοτελῶς. Ὅτε δ' ἐξηρχόμεθα αὐτοῦ, ἐβλέπομεν κάτωθεν ἡμῶν ἁπλουμένην τὴν κοιλάδα τοῦ Βαρκομαδίου πρασινωπὴν ἐν εἴδει μυθολογικῆς λίμνης, καταρασθείσης ὑπ' ἀδικηθείσης ὑπὸ τῆς λάμιας της βασιλοπούλας εἰς αἰωνίαν ἀκινησίαν καὶ σῆψιν. Ἡ δὲ μεταμεσημβρινὴ αὔρα ἔπνεε δροσερωτάτη.

Ἔπειτα ἡ ἀτραπὸς ἤρχισε λαμβάνουσα ἀνωφερῆ διεύθυνσιν. Ἀνήλθομεν οὕτως ἐπὶ κορυφῆς βραχίονός τινος τοῦ βουνοῦ, ἀφ' ἧς εἴδομεν πλέον τὸ χωρίον Κοντινούς, ἀπέναντι ἡμῶν ἐπὶ ἑτέρου βραχίονος.

Ἐνταῦθα τέμνεται τὸ ὄρος τοῦ Δρύσκου ἢ Μιτσκέλι ὑπὸ βαθείας

χαράδρας, Λάκκος τοῦ Μπορδοβάρι καλουμένης, ἥτις διαχωρίζει τὸν Δρύσκον ἀπὸ τὰ βουνὰ τῶν Κατσανοχωρίων καὶ ἥτις ἔχαινεν ἤδη κάτωθεν ἡμῶν, κατακεκαλυμμένη ὑπὸ δασῶν ἀπὸ τῆς κορυφῆς μέχρι τοῦ πυθμένος της. Ἡ χαράδρα αὕτη εἶναι στρατηγικωτάτη, διότι τὸ μὲν πρὸς τὴν κοιλάδα τοῦ Βαρκομαδίου στόμιον αὐτῆς, ἔνθα κεῖται τὸ μικρὸν χωρίον Μπορδοβάρι, εἶναι τρεῖς μόνον ὥρας μακρὰν τῶν Ἰωαννίνων καὶ ½ τοῦ Κουτσιλιοῦ, τὸ δ' ἕτερον ἀνοίγεται πρὸς τὸν Ἄραχθον ποταμόν, μικρόν τι ἀνωτέρω τῶν Ἑλληνοτουρκικῶν ὁρίων. Ἔχει δὲ μῆκος μόλις ἡμισείας ὥρας καὶ εἶναι ὅλως διόλου ἀπροφύλακτος ἐκ μέρους τῶν Τούρκων.

Ἡ ὁδὸς ἐνταῦθα κάμπτεται κατὰ τὴν τομὴν τοῦ βουνοῦ. Ἔπρεπε λοιπὸν νὰ ρίψωμεν τὸ τελευταῖον βλέμμα ἐπὶ τῆς κοιλάδος τοῦ Βαρκομαδίου καὶ ἐπὶ τῆς λίμνης τῆς πόλεως τῶν Ἰωαννίνων, αἵτινες ἀμυδρῶς, κατά τι μέρος, ἐφαίνοντο κατόπιν ὄπισθεν τοῦ βουνοῦ τῆς Καστρίτσας. Ὁ ἥλιος εἶχεν ἤδη ἀρχίσει νὰ κλίνῃ πρὸς τὴν δύσιν του, κατερχόμενος ἠρέμα πρὸς τὰ βουνὰ τοῦ Σουλίου πέραν. Εἰς τὰς ἀκτῖνάς του τὰ σπαρτὰ τῆς κοιλάδος ἀνέδιδον τὰς τελευταίας ἀντανακλάσεις. Αἱ δὲ πολύπτυχοι κατωφέρειαι τῶν πέριξ βουνῶν ἤρχιζον νὰ σκιάζωνται, δηλαδή, καθὼς λέγουν οἱ χωρικοί, ἤρχισαν νὰ π α ί ρ ν ο υ ν τ' ἀ π ό σ κ ι α σ τ ὰ ρ ι ζ ά. Τὰ ποίμνια τῶν προβάτων κατήρχοντο ἐκ τῶν ὑψωμάτων εἰς τὰς μάνδρας, οἱ δὲ θερισταί, ἀναπνέοντες ἠγάλλοντο, διότι μετ' ὀλίγον ἔμελλον ν' ἀπαλλαχθῶσι τοῦ ἡμερησίου κοπιαστικοῦ ἔργου των.

Ἐπανελάβομεν τὴν πορείαν. Πλησίον τοῦ χωρίου ἀπεχαιρετίσαμεν τὸν ἥλιον, ὅστις ἐκρύβη ὄπισθεν τοῦ βραχίονος τοῦ βουνοῦ μας, ἐφώτιζε ὅμως ἀκόμη τὰ ἀπέναντι ἡμῶν ὄρη. Τὸ χωρίον κεῖται ἐντὸς δάσους, τοῦ ὁποίου τὰ δένδρα εἶναι παλαιότατα. Αἱ ὀλίγαι καλύβαι των, οὕτως εἰπεῖν, εἶναι χαμηλόταται καὶ διεσπαρμέναι ἐντὸς τοῦ δάσους. Τινὲς δὲ κεῖνται καὶ εἰς ἀναπεπταμένον ἔδαφος, ἔχουσαι καὶ κανὲν ἁλώνιον ἢ κῆπον ξηρὸν ἔμπροσθέν των. Οἱ κάτοικοί του εἶναι γεωργοὶ καὶ ποιμένες ἐκ τῆς φυλῆς τῶν Κατσάνων. Εἰς τὴν εἴσοδον αὐτοῦ ἐχαιρετιζόμεθα ὑπὸ τῶν χωρικῶν, ἐπιστρεφόντων ἀπὸ τοὺς ἀγροὺς μὲ δρέπανα, μὲ σχοινία, μὲ πήρας καὶ ἄλλα διάφορα ἐφόδια καὶ θεριστικὰ ἐργαλεῖα, συρόντων δὲ ποικιλοχρόους βραδυκινήτους βόας, μυκωμένους ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμήν. Ὁ δ' ἱερεὺς ἐσήμαινε διὰ τοῦ κώδωνος τοῦ ναΐσκου τὸν ἑσπερινόν του.

Ὁ ναΐσκος οὗτος εἶναι τὸ μετόχιον τῆς Ἡλιόκαλλης καὶ εἰς αὐτὸν διηυθύνθημεν. Ὑψοῦται εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ χωρίου μεταξὺ δύο ἀμπελώνων καί τινων ἀγρῶν. Εἶναι ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς ἁπλούστατος, ἄνευ τινὸς ἀξιοπεριέργου. Ἡ ἐπὶ τῆς θύρας του ἐπιγραφὴ δεικνύει σχεδὸν τὸν αὐτὸν μετὰ τῆς τοῦ ναοῦ Ἡλιόκαλλης χρόνον. Ἐκ τῆς θέας του εἶχον ἀπελπισθῆ καὶ ἐσυλλογιζόμην, ὅτι πολὺ ἀδίκως εἶχον λάβει ἕως ἐκεῖ τόσον κόπον. Μετ' ὀλίγον ὅμως ὅταν ἐτελείωσεν ὁ ἑσπερι-

νὸς καὶ συνωμιλήσαμεν μετὰ τοῦ ἱερέως, εἶδον μετ' ἀπορίας μου νὰ μοὶ λέγῃ, ὅτι εὑρίσκοντο χειρόγραφά τινα εἰς τὴν οἰκίαν του, τὰ ὁποῖα οὔτε τὰ ἐζήτησε οὔτε ἐλπίζει νὰ τὰ ζητήσῃ κανείς, αὐτὸς δὲ δὲν τὰ χρειάζεται καὶ δύναται προθύμως νὰ μοὶ τὰ χορηγήσῃ νὰ τὸν ξεφορτώσω ἀπ' αὐτά. Ηὐλόγησα καθ' ἑαυτὸν χιλιάκις τοὺς ἀποθαμένους του διὰ τὴν προθυμίαν του. Μετέβη μάλιστα μόνος του καὶ μᾶς τὰ ἔφερεν. Ἦσαν τρεῖς τόμοι· ὁ εἷς ἐπὶ χάρτου τοῦ ΙΖ' καὶ ΙΗ' αἰῶνος, περιεῖχε λόγον τινὰ εἰς τὴν ἑορτὴν τῆς Σταυροπροσκυνήσεως εἰς γλῶσσαν δημώδη. Συντακτικὰ θέματα ἐκ τῆς ἀρχαίας εἰς τὴν νέαν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ τἀνάπαλιν, Στοιχεῖα ζῳολογίας σταχυολογηθέντα ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἀππιανοῦ, Αἰλιανοῦ, Ἀριστοτέλους καὶ ἄλλων, ἀφιερούμενα «τῷ ἐνδόξῳ ἀφθέντη κὺρ Μιχαὴλ Κανταχουζηνῷ καὶ μεγάλῳ Δομεστίκῳ» εἰς δημώδη γλῶσσαν. Περὶ τοῦ μικροῦ βωμοῦ εἰς ἀρχαίαν γλῶσσαν. Τοῦ σοφωτάτου ἀρχειοφύλακος τῆς πρώτης Ἰουστινιανῆς καὶ πάσης Βουλγαρίας κυρίου Ἰωάννου τοῦ Παιδιασίμου ἐξήγησιν εἰς τὰς τοῦ Θεοκρίτου σύριγγας εἰς ἀρχαίαν γλῶσσαν καί τινα ἀποσπάσματα ρητορικῆς. Ὁ τόμος οὗτος οὐδεμίαν ἔφερεν ὑπογραφήν, ἐκτὸς σημειώσεώς τινος, ἐξ ἧς γίνεται δῆλον, ὅτι τὸ δέσιμον τῶν χειρογράφων αὐτῶν εἰς τόμον ἐγένετο «δι' ἐξόδων καὶ δαπάνης τοῦ ὁσιωτάτου ἐν ἱερομονάχοις Ἀγαπίου τοῦ ἐκ Γοτίστης καὶ ἡγουμένου τῆς ἱερᾶς καὶ σεβασμίας μονῆς ἐπονομαζομένης Ἡλιόκαλλης ἐν ἔτει 1797 Δεκεμβρίου 6». Τὸ σχῆμα τοῦ τόμου μέγα ὄγδοον. Ὁ ἕτερος τόμος ἐπίσης εἰς μέγα ὄγδοον σχῆμα καὶ δεδεμένος περιλάμβανε τὸν Βίον καὶ τὰ Θαύματα καὶ τὴν Ἀκολουθίαν τοῦ ἱερομάρτυρος καὶ ἰσαποστόλου Κοσμᾶ τοῦ ἐξ Ἀκαρνανίας. Ὁ δὲ τρίτος ἐπίσης δεδεμένος, ἀλλ' εἰς σχῆμα 16ον καὶ ὀγκώδης, περιεῖχε Νομοκάνονα. Μεταξὺ δὲ τῶν φύλλων αὐτοῦ εὗρον καὶ τεμάχιον κατεφθαρμένον βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ἐπὶ ὕμνου τινὸς τῆς Ἁγίας Εἰρήνης. Τινὰ τῶν χειρογράφων τούτων μοὶ ἀφήρεσαν οἱ Τοῦρκοι ἐκ τῆς βιβλιοθήκης μου κατὰ τὴν ἐν Ἰωαννίνοις κατ' οἶκον ἔρευναν, ὅτε τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1888 συκοφαντηθεὶς ὑπὸ τῆς Ρουμουνικῆς προπαγάνδας διὰ πατριωτικόν τι ποίημα κατεδιώχθην ὡς ὕποπτος ὅσα δ' ἔτυχον νὰ μὴ εὑρίσκωνται ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ μου, ἐν οἷς καὶ τὰ ἐκ τῆς μονῆς Ἡλιόκαλλης ληφθέντα, μοὶ διεσώθησαν. Διὰ τὴν πρόθυμον χορήγησιν αὐτῶν ηὐχαρίστησα θερμότατα τὸν ἱερέα. Μετὰ τοῦ ἱερέως, ἐπιστρέφοντος ἐκ τῆς οἰκίας του μετὰ τῶν χειρογράφων, προσῆλθον καὶ χωρικοί τινες, μεθ' ὧν ἐκαθήσαμεν ὑπὸ τὰς παρὰ τὴν ἐκκλησίαν ὑψηλὰς πρίνους. Μεταξὺ αὐτῶν ἦτο καὶ γέρων τις ἑκατοντούτης σχεδόν, λείψανον ἱερὸν τῶν κατὰ τὸ 1821 καὶ 1854 ἐπαναστάσεων τῆς Ἠπείρου. Εἶχε λάβει, μᾶς ἔλεγε, μέρος εἰς τὰς μάχας τοῦ Σουλίου καὶ τῆς Πλάκας τότε ὑπὸ τὸν Μάρκον Μπότσαρην καὶ ἐσχάτως εἰς τὴν τοῦ Κουτσιλιοῦ εἰς βοήθειαν τοῦ Γρίβα. Καὶ μᾶς διηγεῖτο μετὰ ζωηρότητος διάφορα τῶν ἀναμνήσεών του ἀποσπάσματα.

Ἀπέναντι ἡμῶν ἐβλέπομεν τὰ βουνὰ τοῦ Συρράκου, τῶν Τσουμέρ-

κων, τῶν Χουλιαράδων καὶ τῶν Κατσανοχωρίων, τῶν ὁποίων τὰ κατώτερα στρώματα βαθμηδὸν ἐσκιάζοντο ἀποχαιρετίζοντα τὰς ἀκτῖνας τοῦ ἡλίου. Ἔχαινον δὲ φοβερὰ ἔμπροσθέν μας τὰ σ τ ε ν ὰ τ ο ῦ Ἀ ρ ά χ θ ο υ, τὰ ὁποῖα σχηματίζουσι τὰ βουνὰ τῶν Χουλιαράδων καὶ τῶν Κατσανοχωρίων τεμνόμενα ἀποτόμως ὑπὸ τοῦ διατρέχοντος αὐτὰ ποταμοῦ τῆς Ἄρτης. Τὰ στενὰ ἄρχονται ὀλίγον ἀνωτέρω τοῦ στομίου τῆς χαράδρας τοῦ Βαρκομαδίου καὶ φθάνουσι μέχρι τῆς ἱστορικῆς Πλάκας, περὶ δὲ τὸ μέσον αὐτῶν, ὅπου ὁ ποταμὸς συμβάλλει ἐν τῇ ἀριστερᾷ ὄχθῃ του πρὸς τὸ ἐκ Καλαρρυτῶν καὶ Συρράκου κατερχόμενον ποτάμιον Τσίμπα ἢ Τσίμποβον, σχηματίζει ἐπίσης στενὰ κατὰ γραμμὴν κάθετον, ἅτινα διέρχεται εἰς τὴν συμβολήν του τὸ ποτάμιον τοῦτο. Ὥστε τὸ ὅλον σχῆμα τῶν στενῶν εἶνα τοιοῦτόν τι ⊥.

Ἀμφοτέρων τῶν βουνῶν αἱ πλευραὶ προβάλλουσιν ὑψηλόταται καὶ ἀπότομοι, πλήρεις φοβερῶν κρημνῶν καὶ προεξοχῶν ἀγρίων κεκαλυμένων ὑπὸ δασῶν ἀπὸ κορυφῆς μέχρι τοῦ ποταμοῦ, ὅστις γίνεται ἄφαντος ὑπ' αὐτά. Μετὰ ταῦτα, ἐπὶ τῆς καταδιώξεώς μου, ἐδέησε νὰ διέλθω τὰ στενὰ ταῦτα καὶ εἶδον αὐτὰ ἐκ τοῦ σύνεγγυς. Εἰς τὸν πυθμένα σχηματίζεται στενὴ κοιλάς, τὴν ὁποίαν διέρχεται ἑλικοειδῶς ὁ ὁρμητικώτατος ποταμός. Τὸ ἐπικρατοῦν ἐν τῇ κοιλάδι δένδρον κατά τε τὴν πληθύν, τὴν μεγαλοπρέπειαν καὶ τὸ μέγεθος εἶναι ἡ πλάτανος. Εὑρισκομένη καθ' ἅπασαν τὴν ἔκτασιν τῆς κοιλάδος, πληροῖ τὰ κενὰ διαστήματα, βλαστάνει πανταχοῦ παρὰ τὸ ρεῖθρον τοῦ ποταμοῦ καὶ σφριγῶσα αναδύεται ἐκ τῆς ἐπιφανείας τῶν ὑδάτων· ἁμιλλώμενα δὲ πρὸς ταύτην βλαστάνουσιν ἐνταῦθα ὁ φράξος, ἡ ἐλάτη, ἡ δρῦς, ἡ πρίνος, ἡ κότινος, ἡ ἀγριελαία, ἡ δαφνοκέρασος καὶ ἰδίως ἡ Πινδία δάφνη, ἥτις πρὸς τὸ μέρος τῶν Κατσανοχωρίων ἀποτελεῖ ὁλόκληρον δάσος καλούμενον Δ α φ ν ι ῶ ν α. Πάντα ταῦτα κατακοσμοῦσι τὴν κοιλάδα καὶ τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ καὶ τὰς πλευρὰς τῶν στενῶν δι' ἀμαράντου χλωρότητος καὶ περιβαλλόμενα ὑπὸ οἰνάδος καὶ κληματίδος σχηματίζουσι σκιάδα ἀδιαπέραστον εἰς τὰς ἡλιακὰς ἀκτῖνας, μαγευτικήν, ὑπὸ τὴν ὁποίαν ὁ βίαιος ποταμὸς κυλινδεῖ τὸ ἀφρίζον αὐτοῦ ρεῦμα. Καὶ αἱ μὲν πλάτανοι τὸν χειμῶνα ἀποβάλλουσι τὸν ἐκ τῶν φύλλων κόσμον, ἀλλὰ τὰ ἀπειράριθμα ἀειθαλῆ δένδρα καὶ αἱ εὐοσμίαν ἀποπνέουσαι λόχμαι διατηροῦσι τὴν ἐντύπωσιν αἰωνίου ἐν τῇ κοιλάδα ἔαρος. Καὶ ἐκεῖ δέ, ἔνθα ὁδὸς καὶ ποταμὸς πληροῦσι ἅπαντα τὸν μεταξὺ τῶν δύο πλευρῶν τῶν ὀρέων χῶρον, διατηρεῖται ἀκμαία ἡ βλάστησις. Ἀλλὰ θαυμασιωτέρα τῆς βλαστήσεως εἶναι ἡ ἐν τοῖς στενοῖς ἀφθονία τῶν πηγαίων ὑδάτων, ἅτινα δαψιλῶς καὶ ἀπροσδοκήτως ἀναβλύζουσι καθ' ἕκαστον βῆμα, ἐκ τοῦ παρακειμένου βράχου ἢ ἐκ τῆς ρίζης τῶν πλατάνων, καταρρέοντα καθαρὰ ὡς ἀδάμαντες καὶ κατάψυχρα, ὡς ἐπίσης καὶ τὰ τῶν βροχῶν καὶ τῶν χιόνων, τὰ ἐκ τῶν ὀρέων τῶν Κατσανοχωρίων καταρρέοντα διὰ τῶν χειμάρρων, Σέκου, Βρανιᾶς, Βούζη καὶ Φορβὸς — Βαλιὰ (βλαχ.) = χείμαρρος τοῦ Φορτόσι καὶ τὰ ὕδατα τῆς Κλίφκης, τὰ μετὰ φοβεροῦ πατά-

γου ἐν εἴδει καταρράκτου καταπίπτοντα. Αἱ ἄνωθεν εἰς ἀνυπολόγιστον ὕψος φθάνουσαι ἀπότομοι καὶ κολοσσιαῖαι πλευραὶ τῶν ὀρέων ἀποδίδουσιν εἰς τὰ στενὰ ἀγρίαν καὶ ρομαντικὴν ὡραιότητα.

Αὖραι ψυχραὶ διαπνέουσιν ἐνταῦθα· ἡδέως ψυθυρίζουσιν ἡ πρίνος καὶ ἡ ἐλάτη ἐπὶ τῶν ἀποτόμων πλευρῶν πολλὰ νέφη κυλινδροῦνται ἐπὶ τῶν κορυφῶν τῶν ὀρέων καὶ ὑψηλὰ ἐπὶ τοῦ σκοτεινοῦ χάσματος ὑπερίπταται κρώζων ὁ μακρόπτερος ἀετὸς τῆς Ἠπείρου· μόνον δὲ δύο ἢ τρεῖς ὥρας διεισδύει ἡ χειμερινὴ ἡλιακὴ ἀκτὶς εἰς τὴν μοῖραν ταύτην τῆς κοιλάδος, ἐνῷ τὸ θέρος ἀποβαίνει ἐρασμιωτάτη διά τε τὴν χλωρότητα τῆς ὕλης καὶ διὰ τὴν ἐρημίαν καὶ διὰ τὴν σκιερὰν δροσερότητα αὐτῆς. Καὶ ὁ ποταμὸς δὲ στενοχωρούμενος ἐνταῦθα ἀφρίζει καὶ μυκώμενος διέρχεται τὰς θαλερὰς κοιλότητας καὶ τὰ ὑπὸ τῶν κληματίδων πεστρεφόμενα σπήλαια, ἅτινα ὑποσημαίνουσι μυστηριώδη τινὰ καὶ λησμονηθεῖσαν λατρείαν τῆς ἀρχαιότητος. Νομίζει τις ὅτι ἐνταῦθα μετεμορφώθη εἰς φυτὸν ἡ χαρίεσσα Δάφνη, φεύγουσα τὸν ἔρωτα τοῦ Ἀπόλλωνος, ὅστις κλάδον ἐκ ταύτης κρατῶν εἰς τὴν χεῖρα καὶ στέφανον ἐκ τῶν φύλλων της φέρων ἐπὶ τῆς κεφαλῆς προσῆλθεν εἰς τοὺς Δελφούς, ὅπως παραλάβῃ τὸ ἐκεῖ μαντεῖον.

Ἐπὶ τῶν κορυφῶν τῶν πέραν τοῦ Ἀράχθου βουνῶν καὶ ὄπισθεν αὐτῶν κεῖνται τὰ Χ ο υ λ ι α ρ ο χ ώ ρ ι α λεγόμενα, ἴσως διότι οἱ κάτοικοι αὐτῶν κατεγίνοντο ἄλλοτε εἰς κατασκευὴν ξυλίνων κοχλιαρίων (χουλιάρια καὶ χουλιάρες), τὰ μὲν Χουλιαράδες, Μιχαλίτσι καὶ Βασταβέτσι ἐντεῦθεν τοῦ παραποτάμου τοῦ Ἀράχθου Τσίμπα ἐπὶ ὑποδούλου ἐδάφους, τὸ δὲ Σκλούπον ἀντίπεραν αὐτῶν ἐπὶ κωδωνοειδοῦς βράχου κεκαλυμμένου ὑπὸ δάσους εἰς ἔδαφος ἐλεύθερον. Εἰς τὸ χωρίον Χουλιαράδες κείμενον ἐπὶ ὑψηλῆς τοποθεσίας ἀπέναντι τῶν Κατσανοχωρίων ἀπαντῶσι καὶ ἀρχαῖα ἐρείπια, ὅπου ἀροτριῶντες οἱ χωρικοὶ εὑρίσκουσι πολλάκις νομίσματα. Ἓν τοιοῦτον, τὸ ὁποῖον μοὶ εἶχε δώσει εἰς Ἰωάννινα παντοπῶλις τις ἐκ Χουλιαράδων, χαλκοῦν μικρόν, παρίστα ἐπὶ τοῦ ἑνὸς μέρους κεφαλὴν Διώνης, ἐπὶ τοῦ ὄπισθεν δὲ κεραυνὸν ἐν εἴδει βέλους, ἐντὸς στεφάνου ἐκ δρυὸς καὶ φηγοῦ μὲ τὴν ἐπιγραφὴν «Ἀπειρωτᾶν».

Ἡ ἑτέρα πλευρὰ τῶν στενῶν τοῦ Ἀράχθου ἀποτελεῖται ἀπὸ τὰ βουνὰ τῶν Κατσανοχωρίων. Ἀπὸ τῆς κορυφῆς ἤ, μᾶλλον εἰπεῖν, ἀπὸ τῆς ὀφρύος τῆς πλευρᾶς ταύτης, ἥτις λέγεται Τσιούκα - Ἀνάλτα (Βλαχ. = κορυφὴ ὑψηλή) καὶ ἐφ' ἧς ὑπάρχει ὁμώνυμος ἀρχαία μονὴ τῆς Παναγίας ἔχουσα ἰαματικὸν ἅγιον ὕδωρ περιζήτητον καθ' ὅλην τὴν Ἤπειρον, ἄρχεται σχηματιζόμενον εὐρὺ ἀλλ' ἀνώμαλον ὀροπέδιον, ἐκτεινόμενον μέχρι τῶν προπόδων τοῦ ὄρους Ξ η ρ ο β ο ῦ ν ι, τοῦ ὁποίου αἱ κορυφαὶ ὀρθοῦνται ἐντεῦθεν πυργοειδῶς κατὰ μῆκος τοῦ Ἀράχθου, ξηραὶ καὶ αὐχμηρόταται. Τὸ Ξηροβουνι, ὑψηλὸν καὶ ἐπιβλητικὸν ὄρος, εἶναι ἀδύνατον νὰ παρημελήθη ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Γεωγράφων. Οἱ καθ' ἡμᾶς ἀπέδωκαν εἰς αὐτὸ τὸ ὄνομα τοῦ Τομάρου. Ἀλλὰ

διὰ τῆς ἀνακαλύψεως τῆς Δωδώνης ὑπὸ τοῦ κ. Καραπάνου ἐν Τσαρακοβίστα ἀπεδείχθη, ὅτι Τόμαρος ἦτο τὸ πάλαι ἡ νῦν Ὀλύτσκα τοῦ Σουλίου. Κατ' ἐμὲ νομίζω ὅτι τὸ Ξηροβοῦνι εἶναι τὸ ἄλλοτε ὄρος Πολύαινος.

Ἐπὶ τοῦ ἀνωμάλου τούτου ὀροπεδίου τοῦ Ξηροβουνίου, τὸ ὁποῖον ἀλλαχοῦ μὲν σχηματίζει πετρώδη ὑψώματα οἷα ἡ Ἀ ε τ ο ρ ά χ η, ἡ Μαυρόεσσα κλπ., ἀλλαχοῦ δὲ βαθέα κοιλώματα καὶ γονιμωτάτας μικρὰς πεδιάδας, οἷα ἡ Βαλτσιόρα καλουμένη, κεῖνται διεσκορπισμένα τῇδε κἀκεῖσε, ἐπὶ τῶν κλιτύων τῶν ὑψωμάτων ἢ εἰς τὰ βάθη τῶν κοιλάδων ἢ παρὰ τὴν ὀφρὺν τῶν βράχων, τὰ ἕνδεκα τῶν Κατσάνων χωρία, τὰ Κατσανοχώρια καλούμενα, Λουζέτσι, Φορτόσι, Κωστίτσι, Κοτόρτσι, Λάζανη, Κορύτιανη, Καλέντζι, Πλέσια, Βαλτσιόρα, Πάτερον καὶ Νίστορα, ἀποτελοῦντα τὸ μεσημβρινὸν διαμέρισμα τοῦ Μαλακασίου μετὰ τοῦ Κουτσιλοῦ καὶ τῶν ἄλλων, ἅτινα προηγουμένως εἴδομεν· ἄλλοτε ἐκτὸς τούτων ὑπῆρχον καὶ τὰ Καμίνια, Σελιό, Κορδολόια, Λαδικό, Μελιανά, Λιάτον καὶ ἄλλα διαλυθέντα κατὰ καιροὺς ἐπὶ Ἀλβανοκρατίας, οἱ δὲ κάτοικοι αὐτῶν ἄλλοι μὲν κατέφυγον εἰς τὰ διαμείναντα χωρία, ἄλλοι δὲ ἐξεπατρίσθησαν.

Τὰ Κατσανοχώρια εἶναι ἅπαντα ἐθνικά, ἐκτὸς τῶν Φορτόσι, Νίστορα καὶ Κοτόρτσι, ἅτινα εἶναι ἐλεύθερα. Τὸ δὲ πρωτεῦον, οὕτως εἰπεῖν μεταξὺ αὐτῶν, εἶναι τὸ Λουζέτσι. Εἰς Λουζάτι, χωρίον ἀλβανικὸν πλησίον τοῦ Τεπελένι, σώζεται παράδοσις λέγουσα ὅτι ἱερεύς τις ἐκ τοῦ χωρίου τούτου, πολλὰ ἔτη πρὸ τῆς ἐξισλασμίσεως αὐτοῦ, μετώκησε μετά τινων οἰκογενειῶν ἀλαβανικῶν εἰς Κατσανοχώρια, ὅπου ἐσχημάτισε χωρίον ὁλόκληρον, δοὺς αὐτῷ τὸ ὄνομα τῆς πατρίδος του Λουζέτσι. Ἡ παράδοσις αὕτη ἀνάγεται εἰς τοὺς χρόνους τῆς καθόδου τῶν Ἀλβανῶν καὶ Βλάχων εἰς Κατσανοχώρια, ὧν σήμερον λείψανα εὐκρινέστατα εἶναι αἱ διάφοροι Ἀλβανικαὶ καὶ Βλαχικαὶ τοπωνυμίαι ὡς καὶ αὐτὴ ἡ φυλετικὴ ὀνομασία τῶν κατοίκων. Διότι Κατσάνοι ὠνομάσθησαν οὗτοι ἔκ τινος Ἀλβανιτοβλάχου τιμαριούχου Κασσιανοῦ (κοινῶς Κατσάνου ἢ Κατσανοῦ), ὡς ἐξάγεται ἐκ τοῦ χρυσοβούλου τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου τοῦ πρεσβυτέρου[1] τοῦ ἔτους 1321, ἱδρύσαντος καὶ ἀγορὰν εἰς Λουζέτσι, οὗτινος ἀπόγονος ἦν, κατὰ τὸν Κουβαρᾶν, χρονικὸν τῶν Ἰωαννίνων, ὁ Μερσῆς ἢ Μίρας Σίμον[2] Κατσάνος, ὁ περιώνυμος εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἠπείρου ἡγεμὼν τοῦ διαμερίσματος τούτου ἐν ἔτει 1376 — 1785. Τῆς ἡγεμονίας τούτων λείψανα σώζονται ἤδη αἱ μεταξὺ τῶν χωρίων Λουζέτσι, Φορτόσι καὶ Λάζανα ὀνομασίαι Καστρί, Πολιτσὰ καὶ Κατσανάσια ἀποδιδόμενα εἰς Βυζαντινὰ ἐρείπια. Ἕτερος τοιοῦτος τιμαριοῦχος ὑπῆρξε ἐνταῦθα καί τις Τόμαρος ὀνομαζόμενος, ἐξ οὗ τὰ Κα-

1. Ἰδὲ Χρονογρ. τῆς Ἠπείρου ὑπὸ Π. Ἀραβαντινοῦ ἐν τόμ. 2, σελ. 310: «Τὸ ἥμισυ τοῦ χωρίου τοῦ Λουζετσίου, σὺν τῇ ἐκεῖσε ἀγορᾷ τοῦ Κασσιανοῦ, Βλάχων καπνοὶ εἴκοσι σὺν τῷ Βηπητῷ καὶ τῷ Λιγερῷ».

2. Αὐτοθ. σελ. 308: «Εἰς τὸ Λουζέτσι σιγιλλατίκιον (ἐδαφονόμιον) τὸ τοῦ Σίμωνος.

τσανοχώρια ὠνομάσθησαν καὶ Τομαροχώρια, τοῦ ὁποίου τὸ τιμάριον ἦτο παρὰ τὸ νῦν χωρίον Πάτερον, πλησίον τοῦ ὁποίου ἐν μέσῳ ἐρειπίων ἀρχαίων οἰκοδομῶν σώζεται ἐπί τινος λόφου τὸ ὄνομα Πύργος καὶ ἐπὶ ἑτέρου Κάστρον τοῦ Τομάρου. Λείψανον ἐπίσης τῆς Ἀλβανοβλαχοκρατίας σώζεται παρὰ τοῖς Κατσάνοις καὶ περίεργόν τι γλωσσικὸν ἰδίωμα, ἐκτὸς τοῦ κυρίως ὁμιλουμένου ἑλληνικοῦ, ὅπερ πρὸς ἀλλήλους αὐτοὶ μεταχειρίζονται, κρᾶμα ἑλληνικῶν πεποιημένων ἢ συμβολικῶν λέξεων καὶ παρεφθαρμένων ἀλβανικῶν καὶ βλαχικῶν, συγγένειαν μεγίστην ἔχον μὲ ἕτερον τοιοῦτον μεταχειριζόμενον ὑπὸ τῶν Κραβαριτῶν ραπτῶν καὶ τῶν Ζαγορισίων ἰατρῶν. Παρατίθημι ἐνταῦθα λέξεις τινάς, ἃς ἠδυνήθην νὰ σημειώσω ἐκ τῶν τριῶν ἰδιωμάτων τούτων. Φωτερὸ = ὀφθαλμὸς (Κατσ. ἑλλην.) καὶ λυχνάρι (Κραβ. ἑλλην.), λέφας — ἱερεὺς (Κατσ.) καὶ λεφόσια (Κραβ. ἀλβ.), ἡ κάρα μου = ἐγὼ (ἡ κεφαλή μου), λιόπ = ἄρτος, γκιὸλ = νερόν, τζουγκράνι = χείρ, γκράζω = ἔχω, δερβένι = οὖς, μανίζω = κλέπτω, λάμπρι = ἡμίονος, λάτσο = γυνή, τρὰς = πολύ, βίλιο = γέρων, φλαμπούρης = ἥλιος, χάλπος = νύξ, κρὶπ = ἅλας, κὲν = κύων, στία = πῦρ, κιόι = χωρίον κλπ.

Εἰς τὰ Κατσανοχώρια ὑπάγονται καὶ τὰ δέκα χωρία τῶν Κατσαούνων, τὰ Κ α τ σ α ο υ ν ο χ ώ ρ ι α, κείμενα μεταξὺ τοῦ ὄρους Ξηροβοῦνι καὶ τῆς περιοχῆς τῆς Τσαρακοβίστας, τῶν ὁποίων τὸ ὄνομα εἶναι σύνθετον ἐκ τοῦ Κατσάνοι καὶ τοῦ Κατοῦνοι, δι' οὗ ὠνομάζοντο οὗτοι ἐπὶ Ἀλβανοκρατίας[1]. Οἱ Κατσαοῦνοι ἔχουσι τὴν αὐτὴν προφοράν, ταὐτὰ ἐπιτηδεύματα, τὸν αὐτὸν βίον, ταὐτὰ ἤθη καὶ ἔθιμα μετὰ τῶν Κατσάνων, μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι εἶναι ὀλίγον ἀγροικότεροι καὶ βαναυσότεροι αὐτῶν. Οἱ δὲ Κατσάνοι εἶναι κάπως περισσότερον πεπολιτισμένοι, διότι ἔκ τε τοῦ πρώτου ἐπαγγέλματος αὐτῶν, τοῦ μεταπρατικοῦ, δι' οὗ ἐμπορεύοντο διάφορα ἀναγκαῖα ὤνια ἀπὸ ἑνὸς χωρίου εἰς ἕτερον, καὶ ἐκ τοῦ ἐκπατρισμοῦ εἰς ὃν ἠναγκάζοντο ὑπὸ τῶν Ἀλβανοβλαχικῶν ἐπιδρομῶν «πολλὰ ἄστεα ἔβλεπον καὶ πολλῶν λαῶν ἐλάμβανον γνώσεις». Ἔπειτα ἐκ τούτου συνηθίσαντες, μιμηθέντες δὲ καὶ τοὺς ὁμοίους αὐτῶν Ἰωαννίτας, Ἀρτινούς, Συρρακιώτας καὶ Μετσοβίτας, ἐπεδόθησαν εἰς τὸ ἐμπόριον, ἐπιχειροῦντες μέχρι σήμερον μακρὰ ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ ταξείδια, εἰς Αἰτωλοακαρνανίαν κυρίως, ἔνθα πολλοὶ ἐξ αὐτῶν φημίζονται. Πλουτίσαντες δὲ τοιούτῳ τρόπῳ δὲν ἠμέλησαν καὶ εὐεργέται τῆς πατρίδος των τινὲς ἐξ αὐτῶν ν' ἀναδειχθῶσι, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἄξιοι σημειώσεως εἶναι ὁ Μ. Μανδαλόπουλος, ἱδρύσας καὶ προικοδοτήσας διὰ 30.000 δρχ. τὸ παρθεναγωγεῖον τοῦ Λουζέτσι, ὁ Χρ. Δ. Γεροκωστόπουλος καταλιπὼν μετὰ θάνατον δρχ. 12.000 πρὸς ἐξαγορὰν τῆς πατρίδος του, τοῦ Πατέρου, ἢ πρὸς διατήρησιν σχολείου ἐν αὐτῇ, καὶ ὁ πολὺς Ι. Τ. Λούλης ὁ ἐκτὸς τῶν ἄλλων ἀγαθοεργημάτων του ἀνεγείρας καὶ γεροντοκομεῖον καὶ ἐκκλησίαν ἐν Κοτρότσι. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ γράμματα δὲν

---

1. Χρονογραφ. Ἠπείρου ὑπὸ Π. Ἀραβαντινοῦ, τόμ. Α' σελ. 147.

υστέρησαν οἱ Κατσάνοι, διατηροῦντες σχολεῖα ἀπὸ τοῦ 1814, σήμερον δὲ δύνανται νὰ σεμνύωνται διὰ πολλοὺς λογίους συμπατριώτας των καὶ ἰδίᾳ διὰ τὸν περιώνυμον ἐκεῖνον Παπαδιαμαντόπουλον, ὅστις μεγαλέμπορος κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος αἰῶνος ἐν Πάτραις διατελῶν, ἐχρημάτισε καὶ ταμίας καὶ ἔφορος τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας, πεσὼν μετὰ ταῦτα ἐνδόξως κατὰ τὴν ἔξοδον τοῦ Μεσολογγίου, ἐπὶ τῆς πολιορκίας τοῦ ὁποίου προήδρευε τῆς τριμελοῦς ἐπιτροπείας τῆς ἀσκούσης τὴν πολιτικὴν διοίκησιν αὐτοῦ, καὶ ἐξέπληξε τὸν κόσμον διὰ τῆς ὀξυνοίας, τῆς ἱκανότητος καὶ τῆς αὐταπαρνησίας του· τὸν νῦν ὑπουργὸν τῆς Παιδείας κ. Ἀχιλ. Γεροκωστόπουλον καὶ τὸν πρωθιερέα τῆς Α. Μ. τῆς Βασιλίσσης τῶν Ἑλλήνων Ὄλγας κ. Δ. Γ. Ζαχρῆστον.

Κατὰ τὴν ἀπουσίαν τῶν ἀνδρῶν, τοὺς οἴκους διατηροῦσιν αἱ ἀξιέπαινοι γυναῖκές των, γεωργοῦσαι μετ' ἰδιαζούσης φιλοπονίας τὸ ἔδαφος τῶν βουνῶν, τὰ ὁποῖα κατοικοῦσιν. Ἐκτὸς δὲ τῆς γεωργίας ἐν Κατσανοχωρίοις ἐπιμελοῦνται πολὺ καὶ τῆς κτηνοτροφίας. Οἱ Κατσάνοι φημίζονται ἐξαιρετικῶς καθ' ἅπασαν τὴν Ἤπειρον διὰ τὴν ἄκραν οἰκονομίαν καὶ φειδὼ αὐτῶν, ἥτις συνήθως καταντᾷ μέχρι φυλαργυρίας. Ἡ γνησία ἐνδυμασία των εἶναι ἡ φουστανέλλα εἰς τοὺς εὐζώνους ἄνδρας καὶ τὰ κατάμαυρα σιγκούνια εἰς τὰς ὑψηλάς, ἀρειμανίους γυναῖκας, αἵτινες κέκτηνται καὶ ὡραιότητα οὐχ εὐκαταφρόνητον. Ἔχουσι μάλιστα, λέγεται, τὴν ἰδιότητα τοῦ μαγγανεύειν καὶ κολακεύειν τοὺς ἄνδρας διὰ τῆς ὡραιότητος καὶ τοῦ ἤθους αὐτῶν· εἶναι πολύλογοι, καὶ οἱ λόγοι των τόσον διαπεραστικοὶ καὶ δυνατοί, ὥστε φθάνουσι μέχρι τῶν μυχῶν τῆς καρδίας καὶ διεγείρουσιν ἐν αὐτῇ τὴν ἀγανάκτησιν μὲν ἐὰν εἶναι πικροί, τὸ αἴσθημα δὲ τῆς συμπαθείας καὶ τοῦ ἔρωτος, μᾶλλον εἰπεῖν, ἐὰν προέρχωνται ἐκ καλῆς διαθέσεως. Τούτου ἕνεκα μεταξὺ τῶν νέων παρατηροῦνται λαμβάνουσαι χώραν συχνάκις αἱ σκηναὶ τῶν ἐρωτύλων ἀγροτῶν τοῦ Θεοκρίτου, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲ Ὀ α ρ ι σ τ ύ ε ς καὶ ἁρπαγαὶ ἐκ συνεννοήσεως. Δὲν περιορίζεται δὲ τοῦτο εἰς τὰ κυρίως Κατσανοχώρια μόνον, ἀλλὰ συνηθίζουσιν αὐτὸ καὶ μετὰ τῶν Κατσαουνοχωρίων, ὅτε συνήθως οἱ ἁρπάζοντες νέοι εἶναι Κατσαοῦνοι, αἱ δ' ἁρπαζόμεναι νεάνιδες Κατσάναι.

Ὑπὸ τοῦ κάλλους ὡραίας Κατσάνας, τῆς περιφήμου Λαμπρούσιως, εἶχε τρωθῇ καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Ἀλῆ - πασᾶ, ὁ θηλυμανέστατος Μουχτάρ, ὅστις ἔλαβεν αὐτὴν σύζυγον ἐπὶ τέλους, καὶ μέγαρον χάριν αὐτῆς ἤγειρεν ἐν Κορύτιανῃ, τῇ πατρίδι της, τὸ ὁποῖον μετὰ ταῦτα (1829) ἐπυρπόλησεν ὁ Μάρκος Βότσαρης. Οἱ γάμοι των ὁμοιάζουσι πρὸς τοὺς τῶν Καρακατσάνων, οὓς ἄλλοτε περιεγράψαμεν ἐν τῇ «Ἑβδομάδι»[1]. Ἀξιοπερίεργον ἔθιμον αὐτῶν εἶναι ἡ ἐκ τῶν δαφνώνων μετακόμισις τῶν δαφνῶν διὰ τὴν Κυριακὴν τῶν Βαΐων, καθ' ὃ τὸ Σάββατον τοῦ Λαζάρου

1. «Ἑβδομὰς» τοῦ 1890 φύλ. 37 «Γάμος τῆς στάνης» ὑπὸ Κ. Δ. Κρυστάλλη.

αἱ νεόνυμφοι γυναῖκες τῶν διαφόρων χωρίων μεταφέρουσιν αὐτὰς ἐν χαραῖς καὶ ἄσμασι. Τὴν δὲ πυράν, ἣν ἀνάπτουσι κατὰ τὸ ἑσπέρας τῶν ἀπόκρεω καὶ ἐν Ἰωαννίνοις, Τ α μ ά λ α ν ἐκεῖ καλουμένην καλοῦσιν ἐνταῦθα Δ έ π ω ἢ Β ί δ α. Ἀξιοπερίεργον ἐπίσης εἶναι καὶ τὸ ἑξῆς. Εἰς ἀπόστασιν ἡμισείας σχεδὸν ὥρας μεσημβρινοανατολικῶς τοῦ Πατέρου παρὰ τὴν ἀριστερὰν ὄρθην τοῦ ποταμίου Μπισδένη ὑψοῦται βράχος βατὸς μόνον πρὸς δυσμάς, ὅστις φέρει πρὸς τὰ ἐντὸς σπήλαιον μήκους 8 περίπου μέτρων. Ἀπέναντι τοῦ σπηλαίου τούτου καὶ εἰς ἀπόστασιν 4 μέτρων ὑψοῦται μεγίστη πέτρα ἐν εἴδει στήλης ὕψους 8½ μέτρων καὶ πάχους 1½, ἧς ἡ κορυφὴ κατακλίνεται εἰς τὰ ἄνω καὶ συμπέφυκε τῷ βράχῳ.

Τὸ σύνολον δὲ τοῦτο, ἤτοι ὁ βράχος, τὸ σπήλαιον καὶ ἡ στήλη καλεῖται ἀπὸ ἀμνημονεύτων χρόνων μ α ν τ ε ῖ ο ν ἢ μ ά ν τ ε μ α, πρὸς ὃ ἀνέκαθεν συρρέουσι πολλοὶ ἐκ τῶν πέριξ, γυναῖκες ἰδίως, τὴν ἀρωγὴν τῶν πονηρῶν πνευμάτων ἐπικαλούμεναι πρὸς ἴασιν νόσων, τεκνοποιΐαν, κατάπαυσι τῆς θνησιτεκνίας των κλπ. Πρὸς ἐπίτευξιν μάλιστα τῶν παρακλήσεών των περιστρέφονται εὐλαβῶς περὶ τὴν βάσιν τῆς στήλης καὶ ἐπικρεμῶσι διάφορα ἱμάτια εἰς ράκη. Ἐκ τούτου δὲ καὶ ἐκ τῆς ὑπάρξεως ἀρχαίων ἐρειπίων μετὰ τοῦ ὀνόματος Σελιὸ ἐν Κατσανοχωρίοις καὶ ἐκ τῆς ὀνομασίας αὐτῶν Τ ο μ α ρ ο χ ώ ρ ι α, λαμβάνων ἀφορμὴν ὁ Π. Ἀραβαντινός, συνέχησε, χωρὶς νὰ ἐρευνήσῃ καλῶς, πάντα ταῦτα μὲ ἀρχαῖον Τόμαρον ὄρος, Σελλοὺς καὶ Ἑλλοὺς κατοίκους κλπ. καὶ ἀπεφάνθη, ὅτι ἀνεκάλυψε παρὰ τὸ Πάτερον τῶν Κατσανοχωρίων τὸ περίπυστον τῆς Δωδώνης μαντεῖον! Ἐπειδὴ μάλιστα ὀλίγον κατωτέρω τοῦ μ α ν τ ε ί ο υ, ἐπὶ τῆς ὀφρύος τῆς πλευρᾶς τῶν στενῶν τοῦ Ἀράχθου, ὑπάρχει ἐν βράχῳ, Μελίσσι καλουμένῳ, σιδηροῦς κρίκος ἐμπεπηγμένος, χρησιμεύων εἰς τοὺς ἐγχωρίους ἄλλοτε ἵνα δένωσιν ἀπ' αὐτοῦ τὰ χονδρὰ σχοινία, δι' ὧν κατήρχοντο εἰς τοὺς κρημνοὺς πρὸς περισυλλογὴν τοῦ ἐν αὐτοῖς ἐναποτεθειμένου ἀγρίου μέλιτος καὶ κηροῦ, ὡς καὶ τὸ ὄνομά του Μ ε λ ί σ σ ι δηλοῖ τοῦτο, ὁ μὲν Π. Ἀραβαντινὸς ἐξέλαβεν αὐτὸν ὡς χρησιμεύοντα πρὸς ἀνάρτησιν τῶν κωδώνων τοῦ μαντείου τῆς Δωδώνης, ὁ δὲ Ι. Λαμπρίδης, ὅστις λέγει ὅτι καὶ ἕτερος τοιοῦτος ὑπάρχει ἐπὶ τῆς ἀπέναντι πλευρᾶς τῶν Χουλιαροχωρίων ἐμπεπηγμένος, ὑποτίθησιν αὐτοὺς ὡς χρησιμεύοντας εἰς γεφύρωσιν τῶν στενῶν τοῦ Ἀράχθου πάλαι ποτέ!!!...

Ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἠπείρου οἱ Κατσάνοι, ἐδείχθησαν πάντοτε ἀνίσχυροι καὶ φιλελεύθεροι, ἀποδώσαντες κατὰ τοὺς τελευταίους μάλιστα ἡρωικοὺς χρόνους τῆς Ἑλλάδος πολλοὺς ἁρματολοὺς καὶ ἥρωας· ἐνίοτε ὅμως ἐστιγματίσθησαν ὑπό τινων δολίων καὶ προδοτῶν, συμπατριωτῶν των. Ἕνεκα τῆς ἀνησυχίας των ἐπισύραντες τὴν ὀργὴν τῶν κρατούντων, πολλὰς ἀνέκαθεν ὑπέστησαν ἐπιδρομὰς καὶ καταδυναστεύσεις, αἵτινες, ἐκτὸς τοῦ ἐκπατρισμοῦ καὶ τῶν καταστροφῶν αὐτῶν, συνετέλεσαν μεγάλως εἰς τὴν παραγωγὴν τῆς τάξεως τῶν Κ α ρ α κ α τ σ ά ν ω ν,

τῶν νομάδων Ἑλλήνων ποιμένων, οἵτινες πλανῶνται ἀνὰ τὰς πεδιάδας καὶ τὰ ὄρη ἁπάσης τῆς Ἑλλάδος. Κατὰ τὸν κ. Ι. Λαμπρίδην, ὑπάρχει ἐν Χουλιαροχωρίοις παράδοσις, βεβαιοῦσα ὅτι πλεῖσται οἰκογένειαι, ἐκ Κατσανοχωρίων καὶ Χουλιαροχωρίων ὁρμώμεναι, ἠσπάσθησαν τὸν πλάνητα νομαδικὸν βίον, ἅμα τῇ καθιερώσει τοῦ παιδομαζώματος ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν κατακτητῶν, ὑπὸ τὸ ὄνομα Καρα (τουρκ. = μαῦρος, ἐλεεινός, πικρός) —Κατσάνοι, φυλὴ δηλαδὴ ὑποστᾶσα τὰ πάνδεινα ἢ ἐμπνέουσα τρόμον καὶ φρίκην εἰς τοὺς περὶ αὐτήν. Ἀργότερον δὲ προσχωρησασῶν εἰς τούτους καὶ πολλῶν οἰκογενειῶν ἐκ τῆς βλαχικῆς κωμοπόλεως τῆς Πίνδου Συρράκου μετωνομάσθησαν καὶ Σ α ρ α κ α τ σ ά ν ο ι, τροπῇ τοῦ ἀρχικοῦ Κ εἰς Σ. Οἱ νῦν Συρρακιῶται καλοῦσι τοὺς Καρακατσάνους Π ε σ τ ι τ ζ ά ν ο υ ς, ὡς καταγομένους ἐκ τοῦ χωρίου τῶν Κατσαούνων Πεστά. Ἄλλοι θέλουσι τούτους Σακαρετσάνους, ἐκ χωρίου τοῦ Βάλτου τῆς Ἀκαρνανίας Σακαρέτσι, ἄλλοι δὲ πάλιν ἐκ τῶν Ἀραβικῶν λέξεων Καρὰ (= γῆ, ξηρὰ) ἢ Σαρῆ (=ταχὺς) καὶ τῆς τουρκκῆς Κατσιὰν (=φεύγειν), τουτέστι τὸν περιπλανώμενον, τὸν ἀεικίνητον, καὶ ἄλλοι ἄλλως.

Πιθανωτέρα ὅμως πάντων εἶναι ἡ πρώτη σημασία. Διότι οἱ Κατσάνοι, μεθ᾽ ὅλην τὴν πάροδον τοῦ χρόνου καὶ μεθ᾽ ὅλον τὸν ἄλλον ἐκπολιτισμόν των, ἐτήρησαν ὅμως πλεῖστα ἤθη καὶ ἔθιμα, ἅτινα οἱ Καρακατσάνοι κέκτηνται εἰς τὸν ἰδιωτικὸν βίον των, καὶ πρὸ πάντων τὴν γλωσσικὴν προφορὰν ἀπαράλλακτον. Εἰς τὴν φυλὴν τῶν Καρακατσάνων προσεχώρησαν ἀκολούθως καὶ ἐκ πολλῶν ἄλλων μερῶν τῆς Ἠπείρου, ὅσοι δὲν ἠδύναντο νὰ ὑποφέρωσι τὴν Ὀθωμανικὴν δυναστείαν καὶ ἰδίᾳ τὸ γ ε ν ι τ σ α ρ ο μ ά ζ ω μ α. Ἀκριβὲς ὑπόδειγμα τῆς γλωσσικῆς αὐτῆς προφορᾶς εἶναι τὸ ἑξῆς ἀπόσπασμα τῆς μετὰ τοῦ γέροντος τῶν Κοντινῶν ὑπὸ τὰς πρίνους συνομιλίας μου.

—Τί ἄλλο ξαίρεις, γέρο - Θάνο, γιὰ τὸν Κατσαντώνη;

—Ὄντας τὸν ἔπιασαν ἄρρωστον καὶ τὸν ἤφεραν μπροστὰ στὸν Ἀλῆ πασιᾶ, μοὶ ἐπανέλαβεν ὁ γέρων, — καὶ γιατὶ μὸ᾽ σκότωσες τὸ Βελῆ - Γκέκα ὀρέ; τὸν ρωτάει ὁ πασιᾶς κοντὰ στ᾽ ἄλλα, πὼ τώρα τί τζεβάτι θὰ μοῦ δίνῃς; — Γιὰ τὸ Βελῆ - Γκέκα ὄπ᾽ λιές, πασιά μ᾽, τ᾽ λέει ὁ Κατσιαντώνς, δὲ φταίγω γώ, μὰ τὸ κεφάλι σ᾽, μοναχὸς τ᾽ φταίει. Ἐγὼ δὲν ἤθελα π᾽ λιές, νὰ τὸν σκοτώσιω, γιατ᾽ ἦταν κι αὐτὸς παλλκάρ᾽, μοῦν᾽ τί νὰ σ᾽ κάμω· ὅλο τὸ καλοκαῖρ᾽, πασιᾶ μ᾽, τ᾽ πῆρε ὁ διάβολος τ᾽ μάνα· ξενύχιασε κ᾽ ἐμένα καὶ τ᾽ς συντρόφ᾽ς μ᾽ σιὰν τὸ λαγωνικὸ τὸ λαγὸ μᾶς ἤφερνε γύρα, π᾽ λιές, σι᾽ ὅλα τὰ βιλαγέτια· καὶ σιὰν εἶδα ὄπ᾽ δὲν μᾶς ξιεφορτώνεται, εἶπα τῶν παιδιῶν: Μορὲ παιδιά, τοῦτος παντχέν᾽ ἀληθινὰ τὸν φοβόμαστε καὶ φεύγουμε, γιὰ σταθῆτε σι᾽ αὐτὲς τ᾽ς πέτρες καὶ δόστε τ᾽ μιὰ παταριὰ νὰ τὸν σκνάξτε νὰ στρίψ᾽ πέσιου. Κ᾽ ἔτσ᾽ π᾽ λιές, πασιά μ᾽, κἄτ᾽ παιδιὰ ζιουρλὰ τόσιο ἤθλαν, κάθονται καὶ τ᾽ δίνουν μιὰ σπαλιόρα γερὴ καὶ τὸν δίπλωσιαν σιὲ κἄτ᾽ λαγκάδια. Κ᾽ ἔτσι᾽ π᾽ λιές, πασιά μ᾽, ξανασιάναμε μιὰ ψίχα π᾽ αὐτόν. Δὲ φταῖμ᾽ ἐμεῖς καὶ μὴ

δαργκομᾶς καὶ χαλᾶς τ' χολή σ'.—Ύστερα, π' λιές, τὸν ρώτσιε ὁ πασιᾶς γιὰ γρόσια, ποῦ τἄχειν' κρυμμένα, ὅσια καζιάντσιε κλεφτουριά.— Γρόσια γὼ δὲν ἔχω τ' λέει ὁ Κατσιαντώνς, ς'τὸ λέω παστρικά, πασιά μ' ὁ Κατσιαντώνς δὲ 6γῆκε γιὰ γρόσια κλέφτς', 6γάλτ' ἀπ' τὸ νοῦ σ'.

Σημειωτέον δ' ἐν τέλει ὅτι ὁ περιώνυμος Κατσαντώνης κατήγετο ἐκ τῆς τάξεως τῶν Καρακατσάνων τῶν ἐκ Κατσανοχωρίων ὁρμωμένων, ὡς δηλοῖ καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ σύνθετον ὂν ἐκ τοῦ Κατσὰν - Ἀντώνης καὶ διὰ τῆς συνήθους παρὰ Καρακατσάνοις συγκοπῆς Κατσαντώνης. Τοιαῦτα σύνθετα ὀνόματα ἔχομεν καὶ τὰ Βλαχο - Θανάσης, Γυφτο - Γιάννης, Ἀρ6ανι - Τάκης, καὶ πλεῖστα ἐν Ἠπείρῳ.

Ἡ πρὸς τὸ χωρίον Κοντο6ράκι ἀτραπὸς ἦτο ἀνωφερὴς ἐντεῦθεν. Ἤδη ὁ ἥλιος ἔδυεν ἐντελῶς πλέον, ἔλαμπον δὲ εἰς τὰς τελευταίας ἀκτῖνας αὐτοῦ αἱ λευκαὶ μοναὶ τῆς Τσιούκας, τοῦ Σκλούπου καὶ τοῦ Βαστα6έτσι ἐπὶ τῶν πέριξ ἡμῶν κορυφῶν τῶν ὀρέων. Μετ' ὀλίγον εἰσήλθομεν εἰς δάσος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὡς ἐκ τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου ἐσχηματίζετο κρᾶμά τι φωτὸς καὶ σκότους ἐπι6λητικὸν καὶ ἄγριον. Ἕνεκα δὲ τῆς ἄκρας σιγῆς καὶ ἐρημίας, ἥτις ἐπεκράτει καθ' ὅλην τὴν ἔκτασίν του, ἡ ἀγρία ἐκείνη ρομαντικότης του καθίστατο ἀνὰ ἕκαστον δῆμα ἡμῶν φο6ερωτέρα. Φύσει μάλιστα τοῦ μέρους δυσανέμου ὄντος οὐδ' ἓν φύλλον ἐταράσσετο ὑπὸ πνοῆς τινος. Μόνον ὁ θροῦς τῶν πεπτωκότων φύλλων ἠκούετο ὑπὸ τοὺς πόδας μας καὶ οἱ κατὰ τὴν δίοδόν μας μετὰ τριγμοῦ παραμεριζόμενοι ἢ θραυόμενοι κλάδοι τῶν δένδρων καὶ τῶν θάμνων. Οὔτε πτηνόν τι ἐκελάδει εἰς τὰ φυλλώματα, οὔτε χελώνη κἂν εἷρπεν ὑπὸ τοὺς ἀκανθώδεις κλαδίσκους τῶν θάμνων ἢ ἐπὶ τῆς πόας τοῦ ἐδάφους καὶ τῆς στρωμνῆς τῶν μεμαραμένων φύλλων. Ἐπὶ τέλους, ἵνα διασκεδάσωμεν ὅλην αὐτὴν τὴν ἐρημίαν καὶ τὴν ἀγριότητα τοῦ δάσους παρεκάλεσα τοὺς συνοδούς μου νὰ τραγουδήσῃ εἷς ἐκ τῶν δύο. Ὁ γνωστός μου προσεποιήθη ὅτι φουσκώνει εἰς τὸν ἀνήφορον καὶ δὲν ἠμπορεῖ νὰ τραγουδήσῃ. Ὁ ἕτερος ὅμως, εὐρωστότερος φαίνεται, καθὼς ἐδείκνυον καὶ αἱ ροδοκόκκινοι ἡλιοκαεῖς παρειαί του, δὲν ἔδειξεν οὐδεμίαν πρόφασιν καὶ μᾶς ἔψαλλε τὸ ἑξῆς ὡραιότατον ᾆσμα:

Ἥλιε μου, τί πολλάργησες νὰ πᾶς νὰ 6ασιλέψης;
Σὲ καταργιέται ἡ ἀργατειὰ κ' οἱ ξενοδουλευτάδες,
σὲ καταργιέται καὶ μιὰ νιά, μιὰ μικροπαντρεμένη,
πὄχει τὸν ἄντρα ἄρρωστον τώρα καὶ δέκα χρόνους.
Γυρεύει ἀπὸ λαγὸ τυρὶ κι ἀπ' ἄγριο γίδι γάλα,
κι ὅσο ν' ἀνέ6η στὸ 6ουνὸ κι ὅσο νὸ φκιάση στρούγγα
κι ὅσο νὰ πιάκη τὸ λαγό, ν' ἀρμέξη τ' ἄγριο γίδι,
ὁ ἄντρας της παντρεύτηκε κι ἄλλη γυναίκα πῆρε,
πῆρε τὴν πλάκα πεθερά, τὴ μαύρη γῆ γυναίκα,

Ὅτε ἐξήλθομεν τοῦ δάσους ὁ ἥλιος εἶχε κρυ6ῆ ἐντελῶς ὄπισθεν τῶν ὀρέων τῆς δύσεως. Ἐνῷ αἱ ἐρυθρωπαὶ ἀντανακλάσεις αὐτοῦ ἔ6απτον τὰς

ὑψηλοτέρας κορυφὰς τῶν ὀρέων τῆς Πίνδου, ἀπὸ τὰ κάτωθεν ἡμῶν ἐκτεινόμενα δασώδη μέρη καὶ τὰς βαθείας χαράδρας ἀνέδυεν ὡς νεράιδα ἡ σκοτεινὴ νύξ. Μετά τινα βήματα, ἀνελθόντες ἐπί τινος ὑψώματος, εὕρομεν μικρὸν ὀροπέδιον, διατεμνόμενον ὑπὸ πλείστων χειμάρρων. Ἄνωθεν δ' αὐτοῦ ἐπὶ τῆς ράχεως τοῦ βουνοῦ, ἐπρόβαλεν ἐν μέσῳ τῶν πυκνῶν πρίνων ἡ λευκὴ περιβολὴ τοῦ στρατῶνος τοῦ Κοντοβράκι, ὄπισθεν τοῦ ὁποίου κεῖται τὸ χωρίον.

Ὁ στρατὼν τοῦ Κοντοβράκι εἶναι μέγας, ἀρκετὰ μέγας, εἰς τετράγωνον σχῆμα μὲ παχέα τείχη καὶ πύργους ὑψηλούς. Ἐκτίσθη ἐπὶ τῆς ἐπιστρατείας τοῦ 1885, δι' ὑλικοῦ προμηθευομένου καὶ κομιζομένου ὑπὸ τῶν ραγιάδων χριστιανῶν δι' ἀγγαρείας, τοιοῦτος, ἵνα χρησιμεύσῃ ἐν ἀνάγκῃ ὡς στραταρχεῖον. Ἐκ τοῦ ἀπέναντι τῆς Ἄρτης ὑποδούλου ἐδάφους τῆς Ἠπείρου μέχρι Μετσόβου, καθ' ὅλην αὐτὴν τὴν ὀροθετικὴν σειράν, ἄλλους ἐπισήμους στρατιωτικοὺς σταθμούς, ἐκτὸς τοῦ τῆς Φιλιππιάδος, οἱ Τοῦρκοι δύο ἔχουσι μόνον, τὸν ἐν λόγῳ τοῦ Κοντοβράκι καὶ τὸν τοῦ Καλέντζι τῶν Κατσανοχωρίων, παρὰ τὴν ἱστορικὴν Πλάκαν τοῦ Ἀράχθου, ὅπου κατὰ τὴν ἐπανάστασιν ὁ Μάρκος Βότσαρης ἐπέφερε τὴν περιώνυμον πανωλεθρίαν τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ. Οἱ Τοῦρκοι προβλέπουσι, φαίνεται, νέαν ἐκεῖσε μετὰ τῶν Ἑλλήνων συμπλοκήν. Ὁ στρατὼν τοῦ Καλέντζι φυλάττει τὴν Πλάκαν καὶ τὸ πρὸς τὰ ἐκεῖ στόμιον τῶν στενῶν τοῦ Ἀράχθου εἰς διάστημα ἓξ περίπου ὡρῶν, μακρὰν τῶν Ἰωαννίνων. Ὁ δὲ στρατὼν τοῦ Κοντοβράκι εἰς ἀπόστασιν τεσσάρων ὡρῶν ἀπὸ τῶν Ἰωαννίνων καὶ πέντε περίπου ἐκ Καλέντζι κείμενος φυλάττει τὴν ἐντεῦθεν ἔξοδον τῶν στενῶν τοῦ Ἀράχθου καὶ δεσπόζει τῶν ἐκ Μετσόβου καὶ Καλαρρυτῶν καὶ Πραμάντων εἰς Ἰωάννινα ἀγουσῶν. Ἀλλ' ἡ μεταξὺ τῶν Κατσανοχωρίων καὶ τοῦ στρατῶνος τούτου χαράδρα τοῦ Μπορδοβάρι δὲν ἐλήφθη διόλου ὑπ' ὄψει ὑπὸ τῶν Τούρκων μηχανικῶν, ἕνεκα τῆς κακῆς σκέψεως τῶν ὁποίων καὶ ὁ στρατὼν ἠγέρθη ἐπὶ ἐδάφους εὐαλώτου.

Διήλθομεν τὰ διασχίζοντα τὸ ὀροπέδιον ὑψώματα καὶ χειμάρρους, ἐνῷ ἐπὶ πλέον ἀνήρχετο πρὸς τὰ ἄνω τὸ σκότος τῆς νυκτός, ἀνέβημεν ἔπειτα δι' ἑλικοειδοῦς ὁδοῦ μικρὸν ἀνήφορον καὶ εὑρέθημεν πρὸ τοῦ στρατῶνος τοῦ Κοντοβράκι. Οἱ συνοδοί μου ἐχαιρέτιζον κατὰ σειρὰν τοὺς γνωστούς των Τούρκους στρατιώτας καὶ ὑπαξιωματικούς. Οἱ Τοῦρκοι στρατιῶται, μὲ κατεσχισμένα ἐνδύματα καὶ μὲ πρόσωπα ρικνὰ ἐκ τῆς πείνης καὶ τῆς ἀθλιότητός των, ἐπέστρεφον ἐκ τῆς πηγῆς μὲ ἐσκωριασμένους ταραμάδες των (δοχεῖα ἐκ τενεκὲ) πλήρεις ὕδατος, ἢ ἐκαθάριζον τὰ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Νῶε ἀγάνωτα τεράστια χάλκινα πινάκιά των (χαραβάνες), ἐντὸς τῶν ὁποίων λαμβάνουσι κατὰ δέκα τὸ φαγητὸν καὶ πλύνουσι καὶ τὰ ἐνδύματά των, ἢ ἐξεφόρτωνον τοὺς ἡμιόνους τῶν χωρικῶν, τοὺς ὁποίους διὰ ξυλείαν ἠγγάρευσαν. Οἱ ὑπαξιωματικοὶ διεσκορπισμένοι ἐδῶ καὶ ἐκεῖ, ὑπὸ τὰ περὶ τὸν στρατῶνα δένδρα, ἐρρόφων μακαρίως τὰ σιγά-

ρα των καὶ τὴν δρόσον τῆς ἑσπερινῆς αὔρας. Πᾶν ἄλλο δὲ κατὰ νοῦν ἐσχεδίαζον ἢ στρατιωτικὰ καθήκοντα καὶ κανόνας.

Πλησίον τοῦ στρατῶνος κεῖται ἡ ἐκκλησία τοῦ Κοντοβράκι, μεγάλη καὶ νεόκτιστος ἐπίσης, ἀλλ' ἀτελὴς αὕτη, τιμωμένη ἐπ' ὀνόματι τοῦ προφήτου Ἠλία καὶ λάμπουσα πάλλευκος ἐν τῷ μέσῳ τοῦ δάσους, εἰς τὰ ὄμματα τῶν ἐν Ἰωαννίνοις κατὰ τὰς τελευταίας τοῦ ἡλίου ἀκτῖνας. Παραπλεύρως τῆς ἐκκλησίας πρὸς βορρᾶν, ὀλίγον κάτω τῆς ράχεως τοῦ βουνοῦ, ἁπλοῦται ἐπί τινος κατωφερείας τὸ χωρίον. Μεταξὺ δὲ τοῦ χωρίου, τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ στρατῶνος χλοερός τις τάπης σχηματίζει, οὕτως εἰπεῖν, μικρὰν πλατεῖαν, ὅπου συνέρχονται συνήθως οἱ χωρικοί, διότι ἐκεῖ παράκειται καὶ τὸ μ π α κ α λ ε ι ό, τὸ παντοπωλεῖον τοῦ χωρίου, χρησιμεῦον καὶ ὡς ξενὼν εἰς τοὺς διαβάτας. Ἐντεῦθεν ἐπανείδομεν κάτωθεν ἡμῶν, μακρὰν τὴν κοιλάδα τῶν Ἰωαννίνων καὶ τὴν πόλιν καὶ τὴν λίμνην, ἀλλὰ τὰ πάντα κεκαλυμμένα ὑπὸ τῆς λεπτῆς ἐκείνης ἀχλύος, ἥτις σκεπάζει κατὰ τὸ ἑσπέρας ὅλα τὰ κατώτερα τῆς γῆς στρώματα.

Εἶχε σ ο υ ρ π ώ σ ε ι πλέον, κατὰ τὴν φράσιν τῶν χωρικῶν, δηλ. εἶχεν ἐπέλθει ἡ νύξ. Πέραν, εἰς τὰ βουνὰ τοῦ Σουλίου ὄπισθεν τῶν ὁποίων εἶχε δύσει ὁ ἥλιος, ἔλαμπε τὸ γλυκὺ λυκόφως, εἰς πάντα δὲ τὰ ἄλλα μέρη τοῦ τε οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς περὶ ἡμᾶς ἡπλοῦτο τὸ σκότος. Μετ' ὀλίγον ἤρχισαν ν' ἀνάπτωνται οἱ ἀστέρες εἰς τὸν οὐρανὸν ὑψηλὰ καὶ τὰ φῶτα τοῦ χωρίου εἰς τὴν γῆν κάτω.

Εἰς τὸ παντοπωλεῖον μεταξὺ τῶν χωρικῶν εὕρομεν καὶ τὸν λοχαγὸν τῆς στρατιωτικῆς φρουρᾶς καὶ τὸν ἀγωγιάτην μου συμπίνοντας μ α σ τ ί χ α ν. Ἐχαιρετίσαμεν τοὺς πάντας· ὁ λοχαγός, προσηνέστατος νεαρὸς Ἀλβανός, μᾶς προσέφερεν ἐκ μέρους του μαστίχαν. Ἐνταῦθα παραλαβόντες τὸν ἀγωγιάτην μου, ἐγκατελείψαμεν τὸν ἕτερον σύνοδόν μας καὶ εἰσήλθομεν εἰς τὸ χωρίον, ἵνα μεταβῶμεν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ κ. Σιάμου, ὅστις ἐπροθυμοποιήθη ἐξ Ἡλιόκαλλης ἀκόμη νὰ μᾶς παράσχῃ φιλοξενίαν. Αἱ οἰκίαι τοῦ χωρίου, λιθόκτιστοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, κεῖνται μακρὰν ἀλλήλων ἐν μέσῳ ἀγρῶν καὶ κήπων καὶ δένδρων. Βραγχνοὶ σκύλοι γαυγίζουσιν ἐκ τῶν προαυλίων κατὰ τὴν δίοδόν μας. Ἐκ τῶν καπνοδόχων οἰκιῶν τινων ἀναθρώσκουσι εἰς τὸ σκότος κυανοῖ καπνοί. Λάμπουσι δ' ἐντὸς τὰ φῶτα τῶν λυχνιῶν ἢ τῶν φλογῶν τῆς πυρᾶς τῆς ἑστίας. Καὶ εἰς τὴν ἀνταύγειαν αὐτῶν φαίνονται νεανικαί τινες μορφαί, προβάλλουσαι εἰς τὰς θύρας ἢ εἰς τὰ παράθυρα ἵνα μᾶς ἴδωσιν.

Ἀλλαχοῦ γυναῖκες μὲ ἀνεσυρμένας τὰς θυρίδας των καίουσι τοὺς κλιβάνους, ἵνα ψήσωσιν ἄρτον. Ἀλλαχοῦ πάλιν ὁ ἀνὴρ δένει εἴς τινα κορμὸν δένδρου τὸν βοῦν του καὶ καθίζει εἰς τὸ κατώφλιον τῆς οἰκίας του κεκοπιακὼς ἐκ τῆς ἡμερησίας ἐργασίας, ἀναπνέων τὴν δροσερὰν αὔραν καὶ δεχόμενος τοὺς χαιρετισμοὺς τῶν διερχομένων συγχωριανῶν του. Ἄνωθεν τῆς κεφαλῆς μας διέσχιζον τὸ σκότος τῆς νυκτὸς αἱ τρελλαὶ νυκτερίδες, πρὸς τὰς ὁποίας οἱ παῖδες τοῦ χωρίου καθ' ὁμίλους συνηθροισμένοι ἔρριπτον τοὺς ἐρυθροὺς σκούφους των ἐν φωναῖς καὶ καγχασμοῖς.

Ἐπὶ τῶν δένδρων δὲ ἐτόνιζον τὰ θλιβερὰ καὶ μονότονα ᾄσματά των ὁ γκιώνης καὶ ὁ κοῦκος.

Τέλος ἐφθάσαμεν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ κ. Σιάμου. Αὕτη κεῖται εἰς τὴν βορείαν ἄκραν τοῦ χωρίου καὶ εἶναι διόροφος· εἰς τὸν περίφρακτον κῆπον συνέτρωγον δεδεμένοι μετὰ τῶν βοῶν τοῦ οἰκοδεσπότου αἱ δύο ἡμίονοι τοῦ ἀγωγιάτου μου. Εἰς δὲ τὴν λιθόστρωτον αὐλὴν κατῆλθον καὶ μᾶς ὑπεδέχθησαν τὰ ἀνώτερα τῆς οἰκογενείας μέλη, ἡ οἰκοδέσποινα, ὁ υἱὸς καὶ αἱ δύο θυγατέρες, αἵτινες ἐφαίνοντο, ὅτι ἐνησχολοῦντο εἰς προετοιμασίας. Μετὰ τῶν θυγατέρων ἀνεμιγνύετο καὶ ἑτέρα τις κόρη τῆς γείτονος οἰκίας συνομῆλιξ αὐτῶν. Ἡ δεκαοκταέτις αὕτη ἡλιοκαὴς καὶ πλαδαρὰ χωρικὴ παρουσιαζομένη οὕτως ἔμπροσθεν ἡμῶν μεταξὺ τῶν περικαλλῶν θυγατέρων τοῦ φιλοξενοῦντός μας Συρρακιώτου μοὶ ἐπροξένει μεγίστην ἐντύπωσιν. Εὕρισκον μεγάλην, πολὺ μεγάλην διαφορὰν μεταξὺ τοῦ ἡλιοκαοῦς προσώπου ταύτης καὶ τῶν λευκοτάτων ἐκείνων, μεταξὺ τῶν ἀπλανῶν ὀφθαλμῶν ταύτης καὶ τῶν ζωηροτάτων ἐκείνων, μεταξὺ τῶν χονδρῶν χαρακτηριστικῶν καὶ τρόπων ταύτης καὶ τῶν εὐγενῶν τῶν θυγατέρων τοῦ κ. Σιάμου. Καὶ ὅμως αὕτη μὲν ἦτο Ἑλληνίς, ἐκεῖναι δὲ βλαχοποῦλαι ἐπὶ τῆς Πίνδου γεννηθεῖσαι, εἰς τὰς ὁποίας οἱ καθ' ἡμᾶς ἐθνογράφοι ζητοῦσι νὰ ἀποδώσωσι τὸν ἐθνισμὸν τῶν Ρωμουνίδων! Τὴν αὐτὴν δ' ἐπίσης διαφορὰν παρετήρησα καὶ μεταξὺ τῶν χονδροειδῶν νεανιῶν τοῦ ἑλληνικοῦ αὐτοῦ χωρίου καὶ τοῦ ἀληθῶς λεβέντη υἱοῦ τῆς φιλοξενησάσης μας βλαχικῆς οἰκογενείας. Καὶ ὁ υἱὸς δὲ καὶ αἱ θυγατέρες εἰς τοὺς αὐτοὺς ἀγρούς, εἰς τὰ αὐτὰ δάση, ὑπὸ τὸν αὐτὸν ἥλιον μετὰ τῶν ἄλλων χωρικῶν συνεργάζοντο πάντοτε.

Ἐδειπνήσαμεν καὶ ἐνταῦθα ἀξιόλογα. Μετὰ ταῦτα συνωμιλήσαμεν ἐπ' ἀρκετὴν ὥραν καὶ ἐξηπλώθημεν νὰ κοιμηθῶμεν, καθ' ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐγερθῶμεν λίαν πρωὶ νὰ ἀναχωρήσωμεν. Μοὶ ἔστρωσαν εἰς μίαν γωνίαν παρὰ τὸ παράθυρον, τοῦ ὁποίου τὰ ξύλινα φύλλα ἔκλεισαν, ἵνα μὴ εἰσέρχεται ὁ ψυχρὸς ἀὴρ τῆς νυκτός.

Εἶχον ἀποκοιμηθῆ πάντες ἐν τῷ οἴκῳ. Αἱ ἀναπνοαὶ καὶ οἱ ρογχαλισμοί των ἀπετέλουν εἶδός τι παραφώνου μουσικῆς ἁρμονίας. Ἐν τῷ ψηλαφητῷ σκότει τοῦ δωματίου δὲν ἠδυνάμην νὰ βλέπω τὰς κοιμωμένας μορφάς των, ἀλλ' ἔβλεπον εὐκρινέστατα τὰ ὄνειρα αὐτῶν πτερυγίζοντα καὶ οἱονεὶ διακιρνῶντα ὅλον ἐκεῖνο τὸ ζόφος. Ἔβλεπον τὰ ὄνειρα τῆς μητρὸς περιφερόμενα δίκην ἀθώων περιστερῶν, κρύπτοντα ὑπὸ τὰς λευκὰς πτέρυγάς των τὰς οἰκιακὰς φροντίδας τῆς αὔριον· ἔβλεπον καὶ τὰ ὄνειρα τοῦ πατρός, μελανὰ ὡς οἱ κόρακες, πολυάσχολα, τρικυμιώδη, τείνοντα καὶ πέραν τοῦ δωματίου τοῦ οἴκου του, ἀλλὰ πάντοτε ἐντὸς τοῦ κόσμου περιοριζόμενα· ἐνῷ τὰ ὄνειρα τῶν νεαρῶν τοῦ οἴκου ὑπάρξεων, τοῦ υἱοῦ καὶ τῶν θυγατέρων, χρυσόπτερα ἔλαμπον εἰς τὸ σκότος τοῦ δωματίου καὶ ἀπέβλεπον καὶ πέραν τοῦ κόσμου, εἰς τὸ ἄπειρον, ἐκεῖ ὅπου αἱ νεαραὶ καρδίαι συναντῶσι τὴν εὐτυχίαν των.

Καὶ ἐκοιμῶντο πάντες. Ἐγὼ μόνον δὲν ἠδυνάμην νὰ εὕρω ὕπνον. Ἡ

οἰκία κεῖται εἰς τὸ ἄκρον τοῦ χωρίου ἐπὶ τοῦ χείλους βαθέος χειμάρρου διαχωρίζοντος τὸ χωρίον τοῦτο ἀπὸ τοῦ Γερακάρη. Καὶ ἐπὶ τῶν πλευρῶν τοῦ χειμάρρου καὶ πέραν αὐτοῦ ἐκτείνεται μέγα δάσος ἐκ πρίνων. Μικρὸς ρύαξ συντριβόμενος ἐπὶ τῶν βράχων τοῦ πυθμένος τοῦ χειμάρρου ἐπροξένει μυστηριώδη τινὰ θόρυβον, δστις ἐξήγειρε τὸ διψοῦν ὕπνον πνεῦμά μου. Ὁ θροῦς ἐκεῖνος τοῦ ρύακος ὁ ἐγείρων ἐκ τοῦ ὕπνου τὴν τρυφερὰν νύμφην τοῦ χειμάρρου, τὴν Ἠχώ, ὁ μόνος ἀκουόμενος καθ' ὅλον τὸ βάθος ἐκεῖνο τῆς ἐρημίας τῆς νυκτός, πᾶσαν ἄλλην σκέψιν ἠδύνατο νὰ διεγείρῃ καί ἐν ἐμοὶ ἢ νὰ ἐπιφέρῃ τὸν ὕπνον. Καὶ δὲν ἤρκεσε τοῦτο μόνον. Μετ' οὐ πολὺ προσῆλθεν εἰς τὸ δάσος καὶ ἡ ἀηδών. Εἰς τοὺς στόνους της, εἰς τοὺς λυγμούς της, εἰς τοὺς ἠδυπαθεστάτους λαρυγγισμούς, ὄχι μόνον ἐφυγαδεύθη κακῶς ὁ ὕπνος μου, ἀλλὰ καὶ τὸ πνεῦμά μου ἀπέπτη εἰς ἄλλας ἐκτάσεις, εἰς οὐράνια στρώματα, εἰς πελάγη ἀδιέξοδα μυστηριωδῶν σκέψεων. Ἀηδόνας εἶχον ἀκούσει πολλὰς ἐν καιρῷ ἡμέρας καὶ ἐντὸς κήπων καὶ εἰς παραλίμνια μέρη καὶ εἰς δάση ἐρημικὰ καὶ εἰς ἀκροποταμιές. Ἀλλὰ τὰ ᾄσματα τῆς ἀηδόνος τῆς νυκτὸς ταύτης μοὶ ἀφῆκαν ἀνεξαλείπτους ἐντυπώσεις ἐν τῇ καρδίᾳ μου. Πολὺ μετὰ ταῦτα ἐμάντευσα τί συνετέλεσεν εἰς τοῦτο. Οὔτε ἐρωτικαὶ ὁρμαί, οὔτε ρομαντικαὶ κλίσεις ἦσαν ἡ αἰτία αὐτοῦ. Ἀλλ' ἁπλῶς διότι ἤκουον τὴν ἀηδόνα ἐκεῖ, ὅπου αὕτη δαχύνει τὰ μυστηριώδη αἰσθήματά της ἐλεύθερα, ὅπως θέλει, ἐκεῖ, ἐπὶ τῆς ραχέως τοῦ βουνοῦ, παρὰ τὸν ροχθίζοντα ρύακα τοῦ ποταμοῦ, παρὰ τὸ σκοτεινὸν δάσος, εἰς μίαν ἄκραν τοῦ χωρίου ἐντὸς οἴκου ἀγροτικοῦ, μεταξὺ ἀγροτῶν κοιμωμένων ὑπὸ τὸ κράτος ἀγροτικῆς νυκτός. Λέγουσιν οἱ μυθολογοῦντες, ὅτι ἡ ἀηδὼν κλαίει τὸν ἀπολεσθέντα υἱόν της Ἴτυλον, λέγουσιν οἱ ποιηταί, ὅτι ψάλλει τοὺς πόνους τῆς μυστικῆς ἀγάπης, λέγουσιν οἱ θεολόγοι, ὅτι ὑμνεῖ τὴν ὕπαρξιν τοῦ Δημιουργοῦ. Ἀλλὰ σφάλλονται πάντες. Τί κυρίως ψάλλει τί ὑμνεῖ ἡ ἀηδών, ὅσοι θέλουσι νὰ τὸ μάθωσιν, ἂς μεταβῶσιν ἐκεῖ ἔξω, εἰς τὴν ἐξοχήν, νὰ τὴν ἀκούσωσι, νὰ τὴν ἐννοήσωσιν. Ἂς διανυκτερεύσωσιν εἰς τοὺς ἀγρούς, ἂς κοιμηθῶσιν εἰς καμμίαν οἰκίαν χωρίου μικρὰν μεταξὺ ἐργατικῶν χωρικῶν, εἰς τὸ χεῖλος κανενὸς ρύακος, ες τὴν ἄκραν κανενὸς δάσους, εἰς ράχην βουνοῦ· ἐκεῖ ἂς ἀκούσωσι τὴν ἀηδόνα καὶ θέλουσι πεισθῇ, ὅτι οὐδὲν ἄλλο ἐξυμνεῖ αὕτη καὶ ψάλλει ἢ τὴν ἐν τῷ ὡραίῳ τούτῳ κόσμῳ ἀληθῆ εὐδαιμονίαν, τὴν εὐδαιμονίαν, ἧς εὐτυχοῦσι ν' ἀπολαύωσιν οἱ ἀγρόται μόνον. Αὐτὸ ψάλλει ἡ ἀηδών.

Ἵνα ἀκούσω καλλίτερον τὴν φωνήν της ἠγέρθην καὶ ἤνοιξα τὸ παράθυρον. Ὁποία αἴφνης σκηνογραφία ἀνεκαλύφθη πρὸ ἐμοῦ! Ἔλαμπε καθ' ὅλην τὴν ἐνώπιόν μου ἔκτασιν τῆς φύσεως τὸ ἄπλετον φῶς τῆς σελήνης. Αἱ δασώδεις κλιτύες τοῦ βουνοῦ ἐμαύριζον κατερχόμεναι πρὸς τὴν κοιλάδα κάτω, ἥτις πολὺ ἀμυδρῶς ἐφαίνετο ὑπὸ τὴν κυανῆν ἀχλὺν τῆς ἑσπέρας. Κυανᾶ ἐπίσης μόλις διεκρίνοντο πέραν, εἰς τὸν δυτικὸν ὁρίζοντα, τὰ βουνὰ τοῦ Σουλίου καὶ οἱ περὶ τὰ Ἰωάννινα λόφοι. Τὸ χωρίον ἐκοιμᾶτο ὁλόκληρον. Ἑρμητικῶς κεκλεισμένα τὰ μικρὰ παράθυρα τῶν οἰκί-

σκων των, ώμοίαζον κεκλεισμένα βλέφαρα. Αἱ ἐκ σχιστολίθου πλάκες τῶν στεγῶν ἀνέπεμπον ἀκτῖνας λαμπρὰς εἰς τὸ φῶς τῆς σελήνης. Ἐπὶ τῶν ἐρήμων ὁδῶν καὶ τῶν αὐλῶν τῶν οἰκιῶν ἔρριπτον κολοσσιαίας σκιὰς τὰ δένδρα, τὸ ὕδωρ τοῦ ρύακος ἀπήστραπτε δίκην ἀργύρου εἰς τὸ βάθος τοῦ χειμάρρου, ὑπὸ τὰς λόχμας τοῦ ὁποίου ἐτόνιζε τὸ μονότονον ἆσμα της μία νεροχελώνη, εἰς τὸ βάθος τοῦ δάσους ἀντήχει ἡ ἀπαισία φωνὴ τοῦ γκιώνη, λεπτὴ αὔρα ἔσειε τὰ φύλλα τῶν δένδρων, τῶν ὁποίων ὁ ψιθυρισμὸς ὡμοίαζε πρὸς τὸν ἥσυχον ἀνασασμὸν τοῦ κοιμωμένου χωρίου, ἔψαλλεν ἡ ἀηδών.

Τίς οἶδε ποῖος νεαρὸς ποιμὴν ἐγκαταλείπων κατὰ τὴν ὥραν ταύτην τὸ ποίμνιόν του ὑπὸ τὴν φύλαξιν τῶν πιστῶν σκύλων του ἀπέρχεται μὲ τὴν μακρὰν ράβδον του ὑπὸ μάλης εἰς κανὲν δάσος, εἰς καμμίαν πηγήν, εἰς κανὲν ἐρημικὸν σταυροδρόμιον πρὸς ἀντάμωσιν τῆς τρυφερᾶς ἐρωμένης του. Καὶ ἐγείρας τοὺς ὀφθαλμούς μου πρὸς τὴν σελήνην, ἐψέλλισα ἀνεπαισθήτως πως, χωρὶς ἐγὼ νὰ τὸ ἐννοήσω, τοὺς στίχους τοῦ ᾄσματος τοῦ λαοῦ:

Φεγγάρι μου λαμπρό, λαμπρό, τριγύρω κυκλωμένο,
γιὰ φέξε αὐτοῦ τοῦ νιούτσικου ποὺ πάει γιὰ ν' ἀνταμώσῃ
τὴ μαυρομάτα ἀγάπη του...

Ἐρέμβασα ἐκεῖ εἰς τὸ παράθυρον, ἐπὶ ἡμίσειαν ὥραν καὶ πλέον. Φοβηθεὶς ὅμως ἀπὸ κανὲν κρυολόγημα ἀπεσύρθην ἐντὸς τοῦ δωματίου καὶ ἔκλεισα τὰ παραθυρόφυλλα. Ἐπὶ τέλους ἐθριάμβευσεν ὁ ὕπνος καὶ ἀπεκοιμήθην νανουριζόμενος γλυκὰ - γλυκὰ ὑπὸ τῶν λυγμῶν τῆς ἀηδόνος καὶ τοῦ ρόχθου τοῦ ρύακος.

— Σήκου γιατὶ ξημέρωσε· μοὶ ἐφώναξαν, ἀποτόμως πολὺ διακόψαντες τὸν γλυκὺν πρωινὸν ὕπνον μου.

Ἀνοίξας τοὺς νυσταλέους ὀφθαλμούς μου, εἶδα νὰ πληροῖ καταπληκτικὴ λάμψις, ἀναδιδομένη ἐκ τῆς μεγάλης ἐκ πρίνων πυρᾶς τῆς ἑστίας, τὸ δωμάτιον, τοῦ ὁποίου τὰ παράθυρα ἔμενον ἀκόμη κλειστά. Ἐγερθεὶς παρευθὺς ἤνοιξα τὸ παρὰ τὴν στρωμνήν μου καὶ ἐβεβαιώθην πλέον ὅτι τῷ ὄντι εἶχεν ἐξημερώσει. Τὸ χωρίον ὁλόκληρον ἦτο ἀνάστατον κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην, διότι οἱ χωρικοὶ ἐγερθέντες πολὺ ἐνωρίτερον ἐκίνουν διὰ τὴν ἡμερησίαν ἐργασίαν των, διὰ τοὺς ἀγρούς. Ἤκουον λοιπὸν διαφόρων εἰδῶν φωνάς, κραυγὰς ἀνθρώπων, ὑλακὰς σκύλων, μυκηθμοὺς βοῶν, χρεμετισμοὺς ἵππων καὶ ἡμιόνων, ὀγκανίσματα ὄνων καὶ γέλωτας καὶ ὕβρεις ἀναμὶξ πάντα. Τὴν θορυβώδη ἐκείνην ἐξέγερσιν ἐμετρίαζόν πως οἱ ἱλαροὶ ἦχοι τοῦ κώδωνος τῆς ἐκκλησίας, τὰ γλυκὰ κελαδήματα τῶν πτηνῶν καὶ ὁ φαιδρὸς θροῦς τοῦ ὕδατος τοῦ χειμάρρου. Ἡ ἀηδὼν δὲν ἠκούετο· ἴσως εἶχε καταφύγει εἰς ἄλλο δάσος, ἀπομακρυνομένη τοῦ θορύβου τοῦ ἐγειρομένου χωρίου.

Ἀμέσως μετ' ὀλίγον ἀνεχωρήσαμεν. Ὅλος ὁ κόσμος τοῦ χωρίου κατήρχετο ἀθρόος πρὸς τὴν κοιλάδα κάτω, ἡμεῖς δὲ μόνοι ἠκολουθοῦμεν τὴν ὅλως ἀντίθετον ὁδόν. Παρὰ τὴν ἐκκλησίαν ἐσταυροκοπήθημεν καὶ ἐχαιρετίσαμεν τοὺς παρεστῶτας χωρικούς· ρίψαντες δὲ ἐκεῖθεν τὸ τελευταῖον βλέμμα ἐπὶ τῆς πόλεως τῶν Ἰωαννίνων, ἡ ὁποία ἀκόμη ἐκοιμᾶτο ὑπὸ τὴν λεπτὴν ἀχλύν της, ἐκλίναμεν τὴν ράχιν τοῦ βουνοῦ. Οἱ ὑψηλοὶ πρίνοι ἐνταῦθα ἐβόιζον κλονούμενοι ὑπὸ τοῦ πρωινοῦ ἀνέμου. Πέριξ τοῦ στρατῶνος ἐν ὑπαίθρῳ ἐκοιμῶντο οἱ Τοῦρκοι στρατιῶται, τυλιγμένοι εἰς τὰ ρακώδη βρωμερὰ μάλλινα σκεπάσματά των. Περαιτέρω ἠκούσαμεν ἄσματα. Ἦσαν νεάνιδες ἐκ τοῦ χωρίου πορευόμεναι εἰς τὴν βρύσιν δι' ὕδωρ μὲ τὰς ξυλίνας βαρέλλας ἐπὶ τῶν νώτων των. Ὁ βαθὺς δὲ χείμαρρος, τὸν ὁποῖον κατήρχοντο, ἀπέκρυπτεν αὐτὰς ἀφ' ἡμῶν καὶ ἀντήχει εἰς τὰ λυγερὰ ἄσματά των.

— Στάκα, νὰ ἰδῇς τί θὰ τ'ς κάμου, εἶπεν ὁ ἀγωγιάτης μου, ὅταν ἐξῆλθον αὗται τοῦ χειμάρρου, ἀπέναντι ἡμῶν, καὶ ἀμέσως ἤρχισεν ᾄδων διὰ κωμικῶν μορφασμῶν καὶ βιαίου τόνου, ὑποκρινόμενος γυναικείαν φωνήν, τοὺς ἑξῆς στίχους:

Θέ μου, δός μου λεβεντιὰ
νὰ χυθῶ ν' ἁρπάξω μιά,
νὰ τὴν πάω στὸ βουνό.
στὸ βουνὸ τ' ἀντικρινό.
νὰ χορτάσω φίλημα,
νὰ χορτάσω ἀγκάλιασμα.

Ἠχηροὶ γέλωτες ἀντήχησαν εἰς τὸν χείμαρρον.

—Ἄ σκύλλες, εἶπε χαμηλοφώνως ὁ Μπάρμπα Γιάννης, σᾶς ἀρένε καὶ σᾶς αὐτὰ τὰ ξυνά. Ἀφοῦ διήλθομεν δύο-τρία ὑψώματα εὑρέθημεν ἐν μέσῳ βαθυτάτης ἐρημίας.

Οὔτε μορφήν, οὔτε φωνὴν πλέον ἀνθρώπων ἀπηντήσαμεν εἰς διάστημα ὁλοκλήρου ὥρας μέχρι τοῦ ἐρημοκκλησίου τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς. Κάπου - κάπου ἐξήρχοντο ἀπὸ τὰς λόχμας τὰ κελαδήματα τῶν περδίκων, φαιδρὰ φαιδρά, τὰ μόνα ἅτινα μᾶς διεσκέδαζον. Ὡραία ἦτο καὶ ἡ ἀνατολὴ τῆς αὐγῆς. Ἀλλ' ὁ ἀγωγιάτης μου δὲν μοὶ ἔδιδε καθόλου καιρὸν νὰ ἀπολαύσω τῶν θελγήτρων της. Διότι συχνὰ - συχνὰ ἐφώναζεν ὁτὲ μὲν πρὸς τὰς ἡμιόνους του:

— Γκὲσ-γκέσ, ρούσ-ρούσ!

Ὁτὲ δὲ πρὸς ἐμέ:

— Ἀνάγκασε λίγο νὰ μὴ μᾶς πιάκῃ ὁ ἥλιος στὸν ἀνήφορο, ἐννοῶν τὴν πέραν τοῦ Ἀράχθου ἄνοδον τῆς Πίνδου.

— Γκὲσ - γκέσ, ρούσ - ρούσ! Ἐφώναζον κι ἐγὼ πρὸς τὴν ἡμιόνον μου καὶ ἐκτύπων ἀλλεπαλλήλως τὰ πλευρὰ αὐτῆς διά τε τῶν ποδῶν μου καὶ τοῦ ἄκρου τοῦ λινοῦ ἡνίου (συρντάρι τοῦ καπιστριοῦ), κινῶν

οὕτως ἐναλλὰξ πόδας καὶ χεῖρας χωμικώτατα καὶ ἀναπηδῶν ὡς νευρόσπαστον ἐπὶ τοῦ τρέχοντος ζώου. Ἕως ὅτου, ἀπομακρυνθεὶς πάρα πολύ, ἠνάγκασα τὸν μπάρμπα Γιάννη νὰ φωνάξῃ:

— Ὄχι καὶ τόσο, ἀδερφέ· τὸ παράκαμες πάλι· δὲν ξαίρεις πῶς εἶναι κακοτοπιὲς καὶ μιὰ καὶ σκοντάψ' τὸ μλάρ' σκοτώνεσαι;

Καὶ ἀληθῶς ἦτο πολὺ ἀνώμαλος ἡ ὁδός, ἀλλ' ἦτο καὶ εὐθεῖα συνάμα, δὲν εἶχε δηλαδὴ οὔτε ἀνηφόρους οὔτε κατηφόρους μεγάλους. Εἰς τὸ τέλος της ὅμως διήλθομεν καὶ μερικοὺς κρημνούς, ὑψηλοὺς μέχρι 300 μέτρων, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἡ ὁδὸς ἔβαινε στενωτάτη καὶ διὰ τοίχου ξηροῦ ὑποβασταζομένη.

Τέλος ἐφθάσαμεν εἰς τὴν Ἁγίαν Παρασκευήν, μικρὸν ἐξωκκλήσιον ἐκτισμένον ἐκ σχιστολίθου, φανοῦ ἐντελῶς ἔρημον, ἔχον μόνην ἐπισημότητα τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα, ὅπερ ἐμπνέει εἰς τοὺς διαβάτας καὶ τὴν ἐπὶ τῆς χαμηλοτάτης θύρας του ἐπιγραφὴν αρκγ΄ (1323 μ.Χ.). Κεῖται ἐν μέσῳ δρυῶν ἐπὶ τῆς ράχεως κρασπέδου τινὸς τοῦ βουνοῦ. Κάτωθεν αὐτοῦ ἐξελίσσεται ὑπὸ τὰ πυκνὰ φυλλώματα τῶν χαμηλῶν δρυῶν (ντούσκα) κατωφερεστάτη καὶ ἑλικοειδὴς ἡ ὁδὸς μέχρι τοῦ ποταμοῦ. Ἀπέναντι δὲ διανοίγεται εἰς τὰ ὄμματα τοῦ παρατηρητοῦ θαυμάσιον πανόραμα. Ἡ ὑπερήφανος καὶ ὑψηλοτάτη κορυφὴ τῆς Κακαρδίτσας πρὸς ἀνατολὰς ἑτοίμη νὰ δεχθῇ τὰς πρώτας τοῦ ἡλίου ἀκτῖνας. Ἐντεῦθεν αὐτῆς μελανά τινα ἐκ τῶν πολλῶν δασῶν καὶ ἀπότομα μέρη τῶν Τσουμέρκων. Ἀπέναντι ἡμῶν ἀκριβῶς ἡ σειρὰ τῶν βουνῶν τοῦ Συρράκου ἀπὸ τῶν προπόδων αὐτῶν, οὓς λείχει ὁ ποταμὸς Ἄραχθος, μέχρι τῶν ὡραίων κορυφῶν των, τὰς ὁποίας σκιάζουσιν ὑπόλευκα νέφη. Πέραν δὲ τούτου καὶ ἀριστερόθεν ἡμῶν τὰ ὑψηλὰ βουνὰ τοῦ Μετσόβου μὲ τὴν ἀγρίαν καὶ δασώδη μέχρι κορυφῶν ὄψιν των, ἀπὸ τῶν ὁποίων κατέρχεται ὁ ὁρμητικὸς ποταμὸς τῆς Ἄρτης, καὶ τὰ γυμνὰ βουνὰ καὶ αἱ κοιλάδες τοῦ Ζαγορίου, δι' ὧν ἕρπουσιν οἱ παραπόταμοι αὐτῶν. Καὶ ὑπεράνω πάντων αὐτῶν ἐγείρεται ὑπερήφανος ὁ δασώδης κωνοειδὴς Σμόλυγγας τῆς Σαμμαρίνας κρύπτων εἰς τὰ νέφη τὴν ὑψηλοτάτην φαλακρὰν κορυφήν του.

— Ἀϊ, καϋμένε Σμόλκα μ'! ἐφώναξεν εἰς τὴν θέαν του ὁ ἀγωγιάτης μου μετ' ἐνθουσιασμοῦ καὶ ἤρχισε, μὲ νεανικὸν καὶ ἡδυπαθῆ τόνον, ὁ μεσῆλιξ τὸ ἑξῆς ᾆσμα:

Σ'τῆς Σαμμαρίνας τὰ βουνὰ εἶναι μιὰ κρύα βρύσι.
Ἐκ' ἔσκυψα νὰ πιῶ νερό, νὰ πιῶ καὶ νὰ δροσίσω
κι ἔπεσε τὸ μαντήλι μου, τὸ χρυσοκεντημένο,
ὁπού μοῦ τὸ κεντήσανε δυὸ μαυρομάτες κόρες,
ἡ μιὰ ἀπὸ τὰ Γάννινα, ἡ ἄλλη ἀπ' τὸ Ζαγόρι.
Ἡ μιὰ μοῦ κέντησεν ἀετό, ἡ ἄλλη τὸν πετρίτη.
Ἂν τὄβρε νιὸς νὰ τὸ χαρῇ καὶ νιὰ νὰ τὸ κερδέσῃ.

— Τὴν ὥρα ποὺ ξεψύχαε ὁ σχωρεμένος ὁ ἀδελφός μ', αὐτὸ τὸ τραγοῦδ' ἔλεε. Μοὶ ἐπρόσθεσεν εἰς τὸ τέλος τοῦ ᾄσματος.

Ἐπὶ τῶν Ζαγοριακῶν ὀρέων λευκάζουσι κάπου-κάπου μικρὰ χωρία. Ὁ ροῦς τοῦ Ἀράχθου δὲν φαίνεται παντελῶς, διότι καλύπτεται ὑπὸ τῆς ὁμίχλης ἀκόμη, ἀλλ' ἀκούεται εἰς τὰ βάθη τοῦ μεταξὺ ἡμῶν καὶ τῶν πλευρῶν τῆς Πίνδου χάσματος ἡ φοβερὰ βοή του.

Ἐπὶ τῶν γυμνῶν πλευρῶν τῆς Πίνδου μόλις διακρίνω πέραν ἀριστερᾷ, τὸ χωρίον Γότιτσα, κρυπτόμενον ὄπισθεν βραχώδους ὑψώματος, περὶ τὴν κορυφὴν τοῦ ὁποίου παρατηρῶ διὰ τῶν διόπτρων κυκλικὸν σχῆμα ἐρειπίων ἀρχαίου τείχους. Ὀλίγον ἐντεῦθεν ἀπέναντί μου ἀκριβῶς, βλέπω καθαρώτατα διὰ γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ ἕτερον χωρίον, τὸ Κράψι, ἄνωθεν τοῦ ὁποίου κεῖται ἡ Προσβάλα, βυθισμένη ἐντὸς χαράδρας. Καὶ δεξιόθεν ἀκόμη τὸ Παλιοχώρι Συρράκου, ἄφαντον ἐντὸς τῶν πρίνων, χωριζόμενον ἀπὸ τῆς Προσβάλας διὰ τῆς χαράδρας αὐτῆς.

Ἄλλοτε κατὰ τὰς θερινὰς διακοπὰς τῶν γυμνασιακῶν σπουδῶν μου εἶχον ἐπισκεφθῆ τὸ Κράψι μετά τινος συμμαθητοῦ μου ἐκεῖθεν καταγομένου. Ἡ ἐξ Ἰωαννίνων εἰς Συρράκον ἄγουσα, ἀφήνει μὲν παρὰ τὸν Ἄραχθον διακλάδωσίν της τινὰ μέχρι Κράψι, ἀλλ' ἡ κυρία καὶ συντομωτέρα διὰ τὸ χωρίον τοῦτο ὁδὸς ἐξ Ἰωαννίνων εἶναι ἡ διὰ τοῦ Πόρου ἢ τῆς Ἀρδομίστας, ἀπέναντι τῶν Ἰωαννίνων, πέραν τῆς λίμνης, εἰς Μέτσοβον ἄγουσα, ἧς διακλάδωσις ἐπὶ τοῦ Δρύσκου ἄγει εἰς Κράψι. Ἡ ὁδὸς αὕτη εὑρίσκεται εἰς ἀπόστασιν μιᾶς περίπου ὥρας ἀριστερόθεν ἐκείνης, ἣν ἀκολουθοῦμεν ἤδη ἡμεῖς.

Τὸ Κράψι ἔχει περὶ τὰς 250 οἰκίας ἐκ τιτανολίθου λευκοῦ ἐκτισμένας καὶ ἐστεγασμένας διὰ μελανῶν ἐκ σχιστολίθου πλακῶν, ὑψηλάς, εὐρείας καὶ διακεκοσμημένας ἐσωτερικῶς κομψότατα, ὅπως ὅλαι αἱ οἰκίαι τῶν Βλαχοχωρίων τῆς Πίνδου. Οἱ κάτοικοι αὐτοῦ, πλήρεις εὐρωστίας καὶ τόλμης, οἵ τε ἄνδρες καὶ αἱ γυναῖκες, ἀσχολοῦνται εἰς τὴν γεωργίαν κυρίως καὶ τὴν κτηνοτροφίαν. Ἐσχάτως ὅμως μιμηθέντες τοὺς γείτονάς των Συρρακιώτας καὶ Καλαρρυτιώτας ἐπεδόθησαν καὶ εἰς τὴν καποτοποιίαν καὶ τὸ ἐμπόριον. Ὁμιλοῦν ἅπαντες τὴν Ἑλληνικήν. Τὴν Βλαχικὴν οὐδεὶς αὐτῶν γνωρίζει. Εἶναι ὅμως Ἀλβανικῆς καταγωγῆς, ὡς δεικνύουσι καὶ τὸ ὄνομα τοῦ χωρίου των καὶ φράσεις τινὲς ἀλβανικαὶ σωζόμεναι μεταξὺ αὐτῶν εἰς τὰ ἔθιμά των ἰδίᾳ, καὶ αὐτὰ τὰ ἄγρια ἤθη των καὶ ὁ φιλάργυρος χαρακτὴρ των καὶ ἐπὶ τέλους παράδοσίς τις μαρτυροῦσα ὅτι οἰκογένεια ἐξ Ἀλβανίας συνώκισαν ἐν ἀμνημονεύτοις καιροῖς τὸ χωρίον των. Ἡ παράδοσις αὕτη ἀνάγεται ἀναμφιβόλως εἰς τὴν κάθοδον τῶν Ἀλβανῶν εἰς τὴν Πίνδον. Ἐν τῷ τμήματι δὲ τοῦ Ἀργυροκάστρου, εἰς τὴν βορείαν Ἤπειρον σώζονται μέχρι σήμερον Ἀλβανόφωνα χωρία Ἄνω καὶ Κάτω Κράψι. Τὸ χωρίον Κράψι εἶναι ἐθνικόν, ἐνῷ τὸ γειτονικόν του Γότιστα ἀπηλευθερώθη ἐσχάτως ὑπὸ τῶν ἀξιεπαίνων κατοίκων του. Οἱ Κραψῖται μεθ' ὅλην τὴν ἀγριότητά των καὶ τὴν πρὸς τὰ γράμματα ἀποστροφήν των, παράδοξον πῶς ἠδυνήθησαν ν' ἀναδείξωσι περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙϚ' αἰῶνος συμπατριώτην των Πατριάρχην, τὸν Ἰωάσαφ Κωνσταντινουπόλεως, ὅ-

στις ἀνήγειρε τὸν ἐπ᾽ ὀνόματι τοῦ Ἁγ. Νικολάου ναὸν τοῦ Κράψι καὶ τὸν τῆς Ἀρδομίστης, καὶ τὴν γέφυραν τοῦ Ἀράχθου ἔκτισε κάτωθεν τοῦ χωρίου τῷ 1568, ἣν οἱ Γοτισταῖοι κατέρριψαν κατὰ τὴν ΙΗ΄ ἑκατονταετηρίδα, χύνοντες ἐν ἄκρᾳ ἐχεμυθίᾳ ἐν καιρῷ νυκτὸς ὄξος ἐπ᾽ αὐτῆς, ἵνα ἀποκόψωσιν οὕτω τὴν εἰς τὰ χωρία ταῦτα τῆς Πίνδου διάβασιν τῶν ἀτάκτων καταστρεπτικῶν ἀλβανικῶν στιφῶν, ὑπὸ τῶν ὁποίων δεινῶς ἔπασχον. Σήμερον ἴχνη τινὰ μόνον τῶν ἐρειπίων τῆς γεφύρας σώζονται ἐπὶ τῆς μιᾶς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ καὶ τὸ ὄνομα Γ ε φ ύ ρ ι τ ο ῦ Π α τ ρ ι ά ρ χ η. Οἱ δὲ Κραψῖται καὶ Γοτισταῖοι διέρχονται τὸν ποταμὸν ἐν καιρῷ χειμῶνος κυρίως, ὅτε καθίσταται ἀδιάβατος ὑπὸ τῶν ζώων, διὰ μικρᾶς σχεδίας δεδεμένης ἀπὸ τῶν δύο ὄχθων διὰ κεραίας, πληρώνοντες γλίσχρα τινὰ πορθμεῖα.

Ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ σώζεται ἡ ὀνομασία Ν τ ο μ π ί ζ ο β ο χωρίου διαλυθέντος κατὰ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Ἀλβανικῶν στιφῶν τοῦ ΙΗ΄ αἰῶνος, παρὰ τὴν ὁποίαν καὶ δύο ναΐσκοι ἐπ᾽ ὀνόματι τῆς Ἁγ. Παρασκευῆς καὶ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου ἀπὸ τοῦ 1037 διατηροῦνται. Ὀλίγον δ᾽ ἀνωτέρω τούτων ἐν τῷ μαχαλᾷ τοῦ Κράψι Β ά ξ ι α, ἐπὶ τοῦ βουνοῦ Δρύσκου, ἀπαντῶσι ναοὶ Χριστιανικοὶ πρὸ τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων κατακτήσεως ἱδρυθέντες, ἐρείπια φρουρίου Βυζαντινοῦ καὶ λίθοι ὀγκώδεις ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἐποχῆς, ἴχνη πόλεως, κατ᾽ ἄλλους μὲν τῆς Δρυός, κατ᾽ ἄλλους δὲ τοῦ Ὀρείου, ἐκ τῆς μετονομασίας τῆς ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ βουνοῦ μονῆς Τζιόρας (Ἁγ. Παρασκευῆς τοῦ Ὄρους). Ἐκτὸς τῆς Βάξιας, τὸ Κράψι ἔχει πέριξ αὐτοῦ ἐπὶ τῆς Πίνδου καὶ ἑτέρας τρεῖς συνοικίας (μαχαλάδες) καλουμένας Λεροῦσκο, Κουτουμίστα καὶ Λουκάνιστα. Ὁ συμμαθητής μου, εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ὁποίου διέμενα τότε ἐν Κράψι, ἦτο υἱὸς ἀγωνιστοῦ, τοῦ καπετὰν Θανάση Σιάμου (οὐδεμίαν σχέσιν σήμερον ἔχοντος μετὰ τοῦ ἐν Κοντοβράκι Σιάμου), ὅστις εἰς πολλὰς μάχας κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821 ἔλαβεν μέρος μετὰ τοῦ συμπατριώτου του Γιάννη - Κώστα, μεθ᾽ οὗ καὶ εἰς Καλαρρύτες κατὰ τὸ Ἠπειρωτικὸν κίνημα τοῦ 1854 ἀνῆλθεν ἵνα ἀποδυθῇ εἰς νέον ἀγῶνα, καὶ ἀκολούθως εἰς Κρήτην τῷ 1866 παρέστη ὅπου καὶ ἐπληγώθη καὶ ἀπώλεσε τὴν περίφημον π ά λ λ α ν του (σπάθην), ἣν ἀπὸ Τούρκους εἶχεν ἁρπάξει, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἦτο Τουρκιστὶ γεγραμμένον δι᾽ ἀργύρου, «ὅποιος Τοῦρκος μὲ εὕρῃ εἰς ξένα χέρια νὰ μὴ μὲ ἀφήσῃ». Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἐπιστράτευσιν τοῦ 1886 ἕτοιμος μεθ᾽ ὅλα τὰ γεράματά του ἐκαραδόκει ἐν Ἄρτει τὴν στιγμήν, καθ᾽ ἣν ἡ σάλπιγξ τῶν Ἑλλήνων ἤθελε δώσει τὸ σημεῖον τῆς εἰς τὸ Ἠπειρωτικὸν ἔδαφος εἰσελάσεως. Κατὰ τὸ αὐτὸ ὅμως ἔτος ὁ ἥρως ἀπεβίωσε δυσαρεστημένος διότι δὲν ἔπεσεν ἐν πολέμῳ, ὡς ἐπεθύμει, καὶ διότι δὲν συγκατετέθη ὁ ὕψιστος νὰ τῷ χαρίσῃ ὀλίγον χρόνον ἀκόμη ζωήν, ἵνα ἴδῃ ἐλευθέραν τοὐλάχιστον τὴν προσφιλῆ του πατρίδα, ὡς ἤλπιζεν. Κατὰ διαταγήν του δὲ τὸ λείψανόν του μετεκομίσθη

εἰς Κράψι καὶ ἐτάφη ἐκεῖ ὑπὸ τὸ δοῦλον τῆς κώμης του χῶμα, ὑπὲρ ἧς τόσον αἷμα εἶχε χύσει!

Ὁ δὲ Γιάννη-Κώστας, γνωστότατος τοῦ Σιάμου, φεύγων τὴν τυραννίαν τοῦ Ἀλῆ - Πασᾶ, μετέβη, παῖς ἔτι ὤν, εἰς Κέρκυραν, ὅπου κατετάγη εἰς τὴν Σουλιωτικὴν φάλαγγα ὑπὸ τοὺς Γάλλους πρῶτον καὶ ἀκολούθως ὑπὸ τοὺς Ἄγγλους. Ἐπιστρέψας μετὰ τῶν Σουλιωτῶν εἰς τὴν Ἤπειρον προσελήφθη εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Μουχτὰρ-πασᾶ, υἱοῦ τοῦ Ἀλῆ. Ἐν ἡλικίᾳ 22 ἐτῶν ὁ Γιάννη-Κώστας, ηὐνοεῖτο πολὺ ὑπὸ τοῦ βεζύρου, διά τε τὴν ἀνδρείαν αὐτοῦ τὴν νεανικὴν καὶ διὰ τὴν μεγάλην εὐφυΐαν. Ἐν Συρράκῳ εὗρον πρὸ πέντε ἐτῶν ἔγγραφον, δι' οὗ ὁ Μουχτὰρ - πασᾶς διώριζε τὸν Γιάννη-Κώστα καὶ ἄλλους τινὰς αὐλικούς του διαιτητὰς διαφορᾶς τινος. Καὶ τὸ ἔγγραφον τοῦτο μοὶ ἡρπάγη κατὰ τὴν καταδίωξίν μου ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐκ τῆς βιβλιοθήκης μου, ἀλλ' εὐτυχῶς μεταξὺ τῶν περὶ Μαλακασίου ὁδοιπορικῶν τούτων σημειώσεών μου, εἶχον κρατήσει ἀντίγραφον αὐτοῦ, ὅπερ δημοσιεύω ἐνταῦθα: «Ἐδικός μου Μπαλάου Πάλλη, Θεοχάρη Νικολάου, Νικολὸ Λουριώτη καὶ Γιάννη Κώστα, βλέποντας τὸ Μπουγιορδί μου νὰ κυττάξετε τὴν διαφορὰν ὁποὺ ἔχει ὁ Σπῦρος Μπαρτζόκας Συρρακιώτης μὲ τὸν Χριστόφορον Γούναρην Ἀρτινὸν καὶ νὰ τὴν χωρίσητε ἀφιλοπροσώπως κατὰ τὸ δίκαιον καὶ νὰ μοῦ τὸ κάμετε Ἠραντὲ μὲ ἀναφοράν σας· νὰ τοὺς τελειώσετε μίαν ὥραν ἀρχήτερα ἐξαποφάσεως. Ἰωάννινα 15 Φεβρουαρίου 1818. Μουχτὰρ-Πασᾶς». Περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους αὐτοῦ ὁ Γιάννη-Κώστας μετέβη εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ βασιλέως τῆς Νεαπόλεως Φερδινάνδου. Ἀλλ' ἀκολούθως ἐφυλακίσθη ἐν Μεσσήνῃ κατηγορηθεὶς ἐπὶ συνωμοσίᾳ. Ἀμνηστευθεὶς δὲ τῷ 1820, ἐπέστρεψεν εἰς Κέρκυραν, ὅπου ἐμυήθη τὰ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας καὶ ἔδραξε τὰ ὅπλα ἐξ ἀρχῆς τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος, ὡς σημαιοφόρος ὑπὸ τὸν Νότην Μπότσαρην.

Παρευρέθη εἰς τὰς μάχας τοῦ Σουλίου μετὰ τοῦ Νότη Μπότσαρη, εἰς τὴν ἐπανάστασιν καὶ καταστροφὴν τοῦ Συρράκου καὶ τῶν Καλαρρυτῶν μετὰ τοῦ Κωλέττου, εἰς τὴν ἅλωσιν τῆς Ἄρτης μετὰ τοῦ Ῥάγκου, εἰς τὰς συμπλοκὰς τῶν Ἀγράφων μετὰ τοῦ Καραϊσκάκη, εἰς τὴν πρώτην πολιορκίαν τοῦ Μεσολογγίου μετὰ τοῦ Μάρκου Μπότσαρη, εἰς τὴν ὑπεράσπισιν τῆς Σκιάθου μετὰ τοῦ Καρατάσου καὶ εἰς πλείστας ἄλλας κατὰ τοῦ Ἰβραὴμ - πασᾶ μάχας. Καὶ ἐν τῷ Χαϊδαρίῳ τῆς Ἀττικῆς ἐπολέμησεν ὑπὸ τὸν Φιλέλληνα Φαβιέρον. Ἐπὶ Καποδιστρίου ἐξελέγη πεντακοσίαρχος καὶ ἐπολέμησεν εἰς τὴν ἅλωσιν τῆς Βονίτσης καὶ εἰς τὴν ἐν Μακρυνόρει μάχην ὑπὸ τὸν τότε στρατηγοῦντα Τσούρτζ (Church). Τῷ 1832 ἠκολούθησε πάλιν τὸν Κωλέττην στασιάσαντα ὑπὲρ τοῦ πρώτου συντάγματος, καὶ ἔλαβε μέρος ἐνεργὸν εἰς τὴν Σεπτεμβριανὴν μεταπολίτευσιν. Ἔκτοτε συνταγματισθείσης τῆς βασιλείας, ἔμενεν ἀρχηγὸς εἰδικοῦ ἀτάκτου σώματος ὑπὸ τὸ ἀξίωμα τοῦ συνταγματάρχου. Ὅτε δὲ τῷ 1854 ἀπεπειράθη νὰ ἐπαναστατήσῃ ἡ Ἤπειρος, μὲ τὸν ἀξιωματικὸν τίτλον ἐνεδύθη πάλιν τὴν τουρκοφάγον

πάλλαν του ὁ ΓιάννηΚώστας καὶ ἐξῆλθεν εἰς τὴν δεομένην βοηθείας πατρίδα. Ἀλλὰ μόνον μέχρι Καλαρρυτῶν ἔφθασε, διότι ἡ ἐπανάστασις ἐκείνη δυστυχῶς ἀπεπνίγη ἐνωρίς. Ἀπέθανε δὲ μετά τινα ἔτη ἐν Ἀθήναις μὲ τὸν βαθμὸν τοῦ ἀντιστρατήγου, καταλιπὼν ἐν τῷ στρατῷ ἀξίους αὐτοῦ υἱούς, καλλίστας κατέχοντας θέσεις. Ἐκτὸς τούτων καὶ ἄλλους ἥρωας παρεχώρησεν εἰς τὸν ἱερὸν ἀγῶνα τὸ Κράψι, ὧν τὰ ὀνόματα μετὰ τόσων ἄλλων ἐλησμονήθησαν δυστυχῶς.

Παρὰ τὸ χωρίον διέρχεται χείμαρρος καλούμενος Μ ά ν α, πλήρης διαρκοῦς ὕδατος ἄλλοτε, πηγάζοντος ἐκ τῆς ἄνωθεν τοῦ χωρίου ράχεως παρὰ τὸν ναΐσκον τοῦ Ἁϊλιᾶ Τ σ ο υ π έ λ ε ς, ὅπου σήμερον χαίνει τὸ ξηρὸν στόμιόν του. Περὶ τοῦ ὕδατος τούτου ἤκουσα εἰς Κράψι τὴν ἑξῆς παράδοσιν. Γυνή τις ἐκ τοῦ γείτονος χωρίου Γότιστα ἐπιστρέφουσα διὰ Κράψι εἰς τὸ χωρίον της ἐκ τῶν Μ α ν τ α ν ί ω ν τοῦ Μ ά ν τ ζ ι ο υ, κειμένων ἐν τῇ χαράδρᾳ τῆς Προσβάλας καὶ περιωνύμων διὰ τὰ κάλλιστα καὶ δυνατὰ μάλλινα ὑφάσματα, ἅτινα κατασκευάζουσι καθ' ὅλον τὸ τμῆμα τοῦτο τοῦ Μαλακασίου, διήρχετο παρὰ τὴν πηγὴν τῆς Μ ά ν α ς. Ἐκεῖ τὸ στοιχειὸ τοῦ ὕδατος ἐν μορφῇ ὡραίου κομόεντος νεανίου εἶχεν ἐξέλθει κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην καὶ ἐκτενίζετο εἰς τὰς θαλπερὰς τοῦ ἡλίου ἀκτῖνας. Τὸ σ τ ο ι χ ε ι ὸ ἅμα ἰδὸν τὴν γυναῖκα πλησιάζουσιν ἐβυθίσθη ἐντὸς τοῦ ὕδατος. Ἀλλ' ἐλησμόνησεν ἔξω τὸ ἀ σ η μ έ ν ι ο χ τ έ ν ι του, τὸ ὁποῖον εὑροῦσα ἡ διερχομένη γυνή, ἔθεσεν εἰς τὸν κόλπον της καὶ ἀπῆλθε. Τὸ στοιχειὸ μετ' ὀλίγον ἀναδῦσαν ἐκ τοῦ ὕδατος καὶ μὴ εὑρὸν τὸ χτένι του ἐννόησε τὸν εὑρετήν του καὶ ἐκίνησε ἀκολουθοῦν κατὰ πόδας τὴν γυναῖκα, ὑπὸ τὴν γῆν, μέχρι Γοτίστης, ὅπου παρουσιασθὲν εἰς αὐτὴν τῆς τὸ ἐζήτησε καὶ τὸ ἔλαβε πάλιν. Τὸ ὕδωρ τοῦ χειμάρρου βυθισθὲν μετὰ τοῦ Στοιχειοῦ ὑπὸ τὴν γῆν εἰς Κράψι ἐξῆλθεν εἰς Γότισταν, ὅπου καὶ τὸ Στοιχειὸ ἐξῆλθεν ἵνα ζητήσῃ τὸ χτένι του, καὶ ἔκτοτε ἔμεινε πλέον ἐκεῖ ποτίζον τὴν εὔφορον γῆν τῆς Γοτίστης καὶ ἐγκαταλιπὸν ξηρὰν τὴν πρώην εἰς Κράψι κοίτην του. Κατὰ δὲ τὴν ὑπόγειον δίοδον αὐτοῦ ποιμήν τις ἀκούσας τὴν βοήν του ὑπὸ τοὺς πόδας του ἐκτύπησε τὸ ἔδαφος διὰ τῆς ποιμενικῆς ράβδου του καὶ εὐθὺς ἀνέβλυσεν ἐκεῖ ὕδωρ ψυχρότατον, ρέον καὶ σήμερον ἔτι εἰς ἐλαχίστην ποσότητα.

Περὶ δὲ τοῦ ναΐσκου τοῦ Ἁϊλιᾶ Τσουπέλες λέγουσιν, ὅτι ὑπῆρχεν ἐποχή, καθ' ἣν οὗτος δὲν ἔκειτο ἐνταῦθα, ἀλλ' ὑπεράνω τοῦ μέρους τούτου, ἐπί τινος ράχεως, ὑπὸ τὴν ὑψηλὴν κορυφὴν τῆς Πίνδου Φ ρ ι γ γ ο υ ρ ά σ α ν, νῦν καλουμένην Τσιούμα τ' Ἁϊλιᾶ. Εἰς ἣν δὲ θέσιν κεῖται σήμερον, τότε ὑπῆρχε πελωρία ἀρχαιοτάτη δρύς, ὑπὸ τὴν παχεῖαν σκιὰν τῆς ὁποίας ἐ σ τ ά λ ι ζ ο ν ὑπὲρ τὰς 5.000 πρόβατα κατὰ τὰς θερινὰς μεσημβρίας. Μεσημβρίαν τινὰ τοῦ Ἰουνίου, τίς οἶδεν ἐν ποίᾳ ἐποχῇ, ποίμνιον ὁλόκληρον ἐκ 3.000 προβάτων συγκείμενον ἀνεπαύετο ὑπὸ τὴν δρῦν ταύτην μετὰ τοῦ νεαροῦ βοσκοῦ του.

Ὁ βοσκὸς εἶδε τότε καθ' ὕπνον τὸν Προφήτην Ἠλίαν νὰ τῷ πα-

ραγγέλλῃ, ὅπως μετακομίσωσι τὸν ναόν του εἰς τὴν θέσιν ταύτην τῆς δρυός. Ὅτε δὲ ἐξύπνησεν ὁ βοσκός, εἶδεν ὅλα τὰ πρόβατά του ἐκτάδην κείμενα ἀναίσθητα, ἀκίνητα, νεκρὰ ἐντελῶς· ἀναβλέψας δὲ πρὸς τὸν οὐρανόν, ὡσεὶ ζητῶν τὴν θείαν βοήθειαν διὰ τὴν αἰφνιδίαν συμφοράν του εἶδεν ἐπὶ τῶν πυκνῶν κλάδων τῆς δρυὸς τὴν ἁγίαν τοῦ Προφήτου εἰκόνα. Ἀνερριχήθη ἀμέσως ἐπὶ τοῦ δένδρου καὶ κατεβίβασεν αὐτήν· προσηυχήθη ἐνώπιον αὐτῆς μετὰ κατανύξεως καὶ εἰδοποιήσας τοὺς συγχωριανούς του περὶ τοῦ συμβάντος μετεκόμισεν ἐκεῖσε τὸν ναὸν τοῦ Προφήτου μετ' αὐτῶν. Μεθ' ὃ ὡς ἐκ θαύματος ἀνεστήθη τὸ ποίμνιόν του.

Πρὸς τὸ μέρος τῆς Προσβάλας ὑψοῦται βράχος, Ἑ λ λ η ν ι κ ὸ ὑπὸ τῶν Κραψιτῶν καλούμενος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου φαίνονται ἐρείπια ἀρχαίων οἰκοδομῶν, ἐν οἷς εὑρέθησαν ὑπὸ τῶν χωρικῶν καὶ διάφορα νομίσματα. Ἓν τοιοῦτον ἀργυροῦν μικρὸν ἀπέκτησα καὶ ἐγὼ ἐνταῦθα φέρον τὴν ἐπιγραφὴν «Β α σ ι λ έ ω ς Π ε ρ σ έ ω ς». Παρὰ τὰ ἐρείπια ταῦτα κεῖται ναός τις ἐπ' ὀνόματι τῆς Ἁγ. Παρασκευῆς ἐν μέσῳ χονδρῶν ἀρχαίων πτελεῶν, ὅπου οἱ Κραψῖται ἐπανηγύριζον ἄλλοτε μεγαλοπρεπέστατα, συνερχόμενοι οἰκογενειακῶς ὑπὸ τὰς πτελέας, εἰς ἑκάστην τῆς ὁποίας ἔδιδον καὶ τὸ ὄνομα μιᾶς οἰκογενείας, ὡς μέχρι σήμερον σῴζονται οἱ φ τ ε λ ι ά δ ε ς τῶν Σ ι α μ ά τ ω ν, τῶν Τ σ ι ρ ο ν ά τ ω ν, τῶν Μ π α λ α μ α τ σ α ί ω ν κλπ. Ἀλλ' ἐπειδὴ πρὸ 40 περίπου ἐτῶν εἰς τὴν πανήγυριν ταύτην συνήφθη τρομερὰ μεταξὺ τῶν οἰκογενειῶν Σ ι α μ ά τ ω ν καὶ Μ π α λ α μ α τ σ α ί ω ν ἔρις εἰς τὸν χορόν, ἥτις διαιρέσασα τὸ χωρίον ὁλόκληρον εἰς δύο μερίδας, ἤγειρεν αὐτὰς ἐναντίον ἀλλήλων, ἐχύθη δὲ καὶ αἷμα, ἐπαύσαντο ἔκτοτε οἱ κάτοικοι νὰ τελῶσι μεγαλοπρεπῶς οὕτω τὴν πανήγυριν καὶ πολλαὶ τῶν πτελεῶν, ἐγκαταλελειμμέναι πλέον ἀπεξηράνθησαν εἰς τὴν ἄνθισίν των ἢ ἐξερριζώθησαν ὑπὸ τοῦ βορρᾶ καὶ κατάκεινται ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, κολοσσιαῖα, παρεμφερεῖς πρὸς τὴν καταπεπτωκυῖαν στήλην τοῦ ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διός. Μεταξὺ τῶν πέριξ τοῦ χωρίου τοποθεσιῶν, οὔτε μίαν δὲν εὗρον βλαχικήν, ἀλλὰ πάσας ἑλληνικὰς καὶ ἀλβανικάς, οἷον αἱ Σ κ ο τ ε ι ν ή, Τ ό ρ α, Σ α ν ι δ ώ, Μ ε τ ό χ ι, Κ α κ ά β α, Σ ά π ι α Β ρ ύ σ ι, Μ ο ρ ί ζ ο υ, Κ ρ ο ύ κ ι α, Κ ο ῦ γ κ ι κλπ.

Ἡ δὲ Προσβάλα εἶναι μικρὰ ἀποικία τοῦ Συρράκου, κειμένη ἐντὸς τῆς χαράδρας της, δεξιόθεν τοῦ Κράψι καὶ ὀλίγον ἄνωθεν, μὴ βλέπουσα ἄλλο τι ἐκτὸς τῶν περὶ αὐτὴν ἀγρίων βράχων καὶ τοῦ ὑπεράνω τεμαχίου τοῦ οὐρανοῦ, ἀκούουσα δὲ μόνον τὴν βοὴν τοῦ ὁρμητικοῦ ποταμοῦ της τοῦ κατερχομένου εἰς τὸν Ἄραχθον καὶ τὴν κλαγγὴν τῶν μεγάλων ἀετῶν τῶν κορυφῶν τῆς Πίνδου. Οἱ κάτοικοι αὐτῆς ὁμιλοῦσι τὴν Βλαχικὴν καὶ Ἑλληνικὴν καὶ ἀσχολοῦνται εἰς τὴν γεωργίαν καὶ κτηνοτροφίαν. Ἐσχάτως ὁ φιλολογικὸς σύλλογος «Παρνασσὸς» ηὐδόκησε νὰ χορηγήσῃ μικρόν τι χρηματικὸν ποσὸν εἰς ἐκμίσθωσιν ἑλληνοδι-

δασκάλου διὰ τὸ χωρίον τοῦτο, καθὼς καὶ διὰ τὸ γεῖτον αὐτοῦ Παλιοχῶρι Συρράκου.

Εἴπομεν ὅτι ἐξ Ἁγ. Παρασκευῆς μέχρι τοῦ ποταμοῦ ἡ ὁδός, ἥτις καλεῖται ἀποκλειστικῶς ἐνταῦθα Δρύσκος, εἶναι ἑλικοειδὴς καὶ κατωφερεστάτη. Τούτου ἕνεκα ἐδέησε νὰ κατέλθωμεν αὐτὴν πεζῇ, διότι εἰς ταύτας μάλιστα ἀνωμάλους ὁδοὺς ἡ ἐπὶ ζώων κάθοδος εἶναι πολὺ ἐπικίνδυνος. Μὲ τὴν ῥάβδον λοιπὸν τοῦ ἀγωγιάτου μας εἰς χεῖρας ἐπήδων ἀπὸ πέτρας εἰς πέτραν εἰς τὸν κατήφορον, ἐνῷ αὐτὸς ἔσυρε τὰ ζῷα τὸ ἓν κατόπιν τοῦ ἄλλου προσδεδεμένα διὰ τῶν ἡνίων του. Περὶ τὸ μέσον τοῦ κατηφόρου ἀπηντήσαμεν μικρὰν βρύσιν μὲ δύο ἀρτιφυῆ πλατανάκια, τὸ μόνον ἀγαθοέργημα πλουσιωτάτου τινὸς Συρρακιώτου, ἐν Πρεβέζῃ διαμένοντος, ἀλλὰ καὶ τὸ μόνον καθ' ὅλον τὸν Δρύσκον ἀπαντώμενον ὕδωρ ἡ μόνη καταφυγή, εἰς τοὺς ἀνερχομένους, ἰδίᾳ κατὰ τὰ φοβερὰ ἐκεῖνα καύματα τοῦ Ἰουλίου καὶ τοῦ Αὐγούστου. Ἡ ἀνωμαλωτάτη καὶ πλήρης λίθων μελανῶν ὁδὸς αὕτη, ὁτὲ μὲν ἐκτυλίσσεται ἐπὶ ἐπιπέδου τάπητος, ὁτὲ δὲ εἰσέρχεται ἐντὸς βαθυτάτων καὶ πλατέων ρευμάτων, ἀπὸ τῶν ὁποίων ἐξέρχεται ὀλίγον εἰς ἔδαφος ἀναπεπταμένον, ἵνα καὶ πάλιν βυθισθῇ ὑπὸ τὰ φυλλώματα τοῦ καλύπτοντος τὸ βουνὸν δάσους ἐκ χθαμαλῶν δρυῶν.

—Νὰ σ' τύχῃ νὰ κατβῇς νύχτ' ἀπὸ δῶ, μοὶ ἔλεγεν ὁ Μπάρμπα-Γιάννης, ν' ἀκούῃς τὰ νταούλια ποὺ βαροῦν κάτω στὸ ποτάμι γιὰ νὰ μὴ μπαίνουν τ' ἀγριογούρνα στὰ καλαμπόκια. Τρόμος τὸν πιάν' τὸν ἄνθρωπο ποὺ νὰ μὴ ξέρ'.

—Ἔχει ἀγριογούρουνα αὐτὸς ὁ λόγγος, Μπάρμπα - Γιάννη;

—Τοῦτος ἐδῶ; Ἄ μπά - μπά! Ποῦ νὰ τὰ κρύψ', στὰ ντούσκα: Τίποτα λαγοὺς κι ἀλπές· τ' ἀγριογούρνα κατβαίνουν ἀπὸ πέρ' ἀπ' τὸ Κραψίτκο καὶ τὸ Παλιοχωρίτκο.

Περαιτέρω τῆς βρύσης ὁ Μπαρμπα - Γιάννης μοὶ ἔδειξε καθ' ὁδὸν ἐπί τινος μεγάλου λίθου μαύρου ἐν σωρῷ μετ' ἄλλων κειμένου, τὴν ἔμμετρον ἐπιγραφὴν «Σπῦρος Μπαρμπούτης πέρασε μὲ δέκα ὀχτὼ καλφάδες (1808)» κεχαραγμένην ἐπιτηδείως διὰ μαχαίρας. Μοὶ εἶπε δὲ ὅτι ὁ Μπαρμπούτης αὐτὸς ἦτο Συρρακιώτης ράπτης καπότων (καποτᾶς), ὅστις ἐπιστρέφων ἐκ τῆς ξένης, ἐν ᾗ ἐξήσκει τὸ ἐπάγγελμά του, εἰς τὴν πατρίδα του μετὰ τῶν 18 ἐργατῶν του ἐχάραξεν εἰς ἀνάμνησιν τῆς διαβάσεώς του τὴν ἐπιγραφήν. Εἰς τὰ ἐπίπεδα μέρη τοῦ κατηφόρου ἔβλεπον ἀθλιώτατά τινα προχώματα κατασκευασθέντα ὑπὸ τῶν Τούρκων στρατιωτῶν κατὰ τὸ 1886 καὶ ἐρείπια προσωρινῶν κλιβάνων. Ἀξιοπαρατήρητον δὲ ὅτι μέχρι τοῦ ποταμοῦ οὐδένα εὕρομεν διαβάτην. Ὁ ἀγωγιάτης μου ἔσυρε τὰς ἡμιόνους του ἀργὰ - ἀργά· ἐνῷ ἐγὼ πηδῶν εὔθυμος ἀπὸ πέτρας εἰς πέτραν ἀπεμακρύνθην πολὺ ἀπ' αὐτοῦ. Τέλος κατῆλθον πρὸ αὐτοῦ εἰς τὸν ποταμόν. Στενὴ κοιλὰς σχηματίζεται ἐνταῦθα, εἰς τὴν ἄκραν τῆς ὁποίας, πρὸς τὴν Πίνδον, ρέει ὁ Ἄραχθος, ἀβαθὴς μὲν ἐν καιρῷ θέρους, ἀλλὰ κατὰ τὸν χειμῶνα θηριώδης. Μι-

κρὸν μέρος τῆς κοιλάδος ταύτης ἀφήνεται ἀνοικτόν, χαλικόστρωτον, δίκην πλατείας, τὸ δ' ἐπίλοιπον ὅλον μέχρι τῶν προπόδων τοῦ ὄρους καλύπτεται ὑπὸ δάσους συσκίων πλατάνων, αἵτινες βυθίζουσι τοὺς πλατυφύλλους κλάδους των εἰς τὰ διαυγέστατα ὕδατά του. Ἡ βοή του ἐνταῦθα πληροῖ ὅλα τὰ πέριξ. Πολύτοξος λιθίνη γέφυρα ἑνώνει τὴν ἐντεῦθεν ἐπίπεδον ὄχθην του μὲ τοὺς βράχους τῆς Πίνδου ἀπέναντι, ἀνεγερθεῖσα, ὡς δεικνύει ἡ ἐπιγραφή της, ἐν ἔτει 1746 ὑπὸ τοῦ ἡγουμένου τῆς μεταξὺ Καλαρρυτῶν καὶ Ματσούκι μονῆς Βίλζας Ἀγαπίου, ὅστις προσέφερεν 175 φλωρία ἑνετικὰ καὶ ἄλλα τόσα συνέλεξεν ἐκ τῶν πέριξ τοῦ ποταμοῦ κοινοτήτων. Ἡ γέφυρα λέγεται σήμερον γ ε φ ύ ρ ι τοῦ Π α π ᾶ - Σ τ ά θ η. Ὑπὸ τὴν μεγάλην ἁψῖδα αὐτῆς, τὴν πρὸς τὴν Πίνδον, διέρχεται τὸ ρεῦμα (ἡ λαμπάδα) τοῦ ποταμοῦ, βαθὺ καὶ ἥσυχον ἐν καιρῷ θέρους· κατὰ τὸν χειμῶνα ἡ πλημμύρα αὐτοῦ εἶναι φοβερά. Ἀφοῦ πληροῖ ὅλην τὴν κοιλάδα ἐκείνην, ὑψώνεται ἐνίοτε καὶ ὑπὲρ αὐτὴν τὴν μεγάλην τῆς γεφύρας ἁψῖδα καὶ κατακαλύπτει αὐτήν, συμπαρασύρει δὲ εἰς τὰ τεθολωμένα τότε ὕδατά του ὀγκωδεστάτους λίθους καὶ δένδρα ὁλόκληρα ἐξ Ζαγορίου ἢ Μετσόβου. Λέγουσιν οἱ περιοικοῦντες, ὅτι φωνάζουσι τότε ἀπὸ τὰ θεμέλια τῆς γεφύρας οἱ ἐν αὐτοῖς ἐνταφένες, ἵνα στερεωθῇ αὕτη, ἀλέκτωρ καὶ ἄραψ, κλονίζεται δὲ ἡ γέφυρα σύσσωμος. Ὑπό τινα πλάτανον εἰς τὴν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ ἐθεώμην τὰ πέριξ καὶ ἔπαιζα ἐνίοτε ἀναδεύων μὲ τὴν ράβδον μου τὸν πυθμένα τοῦ ρεύματός του. Βαθμηδὸν μὲ ἀφήρπασεν ἡ θέα τῆς ὡραίας ταύτης τοποθεσίας καὶ ἤρχισα μόνος ἐκεῖ νὰ ρεμβάζω. Ἡ φαντασία μου παρεσύρθη ὑπὸ τοῦ ρεύματος τοῦ ποταμοῦ εἰς τὸ ρεῦμα τοῦ ρεμβασμοῦ, τῶν πόθων, τῶν ἐλπίδων, τοῦ μυστηρίου, τοῦ ἀπείρου. Ἐπεχείρησα πρὸς στιγμὴν νὰ στιχουργήσω, νὰ γράψω κάτι τὸ ποιητικόν. Ἡ εὐκαιρία καταλληλοτάτη. Ἀλλὰ συνελάμβανα μίαν ἀρχὴν ποιήματος, συνελάμβανα ἄλλην, καὶ τρίτην καὶ τετάρτην καὶ οὐδεμίαν εὕρισκον καλήν, κατάλληλον ὡς πρὸς τὸ μέρος, ἐν ᾧ ἐνεπνεόμην, ὅσον ἓν δημῶδες ᾆσμα, ὅπερ ἀκουσίως μοὶ ἦλθεν εἰς τὴν μνήμην τότε, τὸ λαμπρὸν ᾆσμα τοῦ γεωργοῦ, τοῦ ἐρασθέντος τῆς περικαλλοῦς χωριατοπούλας, ἤτοι:

Εἶχε τ' ἀχείλι κόκκινο μὲ κρεμεζὶ βαμμένο.
Μὲ τὸ μαντήλι τὄτριψε κι ἔβαψε τὸ μαντήλι.
Σ' ἐφτὰ ποτάμια τὄπλυνε κι ἔβαψαν τὰ ποτάμια
κι ἀπ' τὰ ποτάμια ἐβάψανε οἱ ἄκρες τοῦ πελάγου,
κι ἔβαψαν χίλια κάτεργα μαζὶ μὲ τὰ πανιά τους.
Κατέβη ὁ ἀιτὸς νὰ πιῇ νερὸ κι ἔβαψε τὰ φτερά του,
κι ἔβαψε ὁ ἥλιος ὁ μισὸς καὶ τὸ φεγγάρι ἀκέριο.

Ἀναγράφων τὸ ᾆσμα τοῦτο, δὲν θέλω νὰ μείνωσι λησμονημέναι διὰ παντὸς καί τινες τῶν ἀρχῶν δι' ὧν ἐζήτουν νὰ κάμω τὸ ἰδικόν μου ποίημα. Ἐνίοτε λοιπὸν ἐλάμβανα ὑπ' ὄψιν μου συνάντησιν ἐρωμένων ἀγροτῶν εἰς τὴν ποταμιάν, ἐνίοτε δὲ πνιγμὸν προσφιλῶν ἀδελφῶν, ἄλλοτε

νεάνιδα ἄδουσαν ἐπὶ τῆς γεφύρας καὶ τὴν γέφυραν ραγιζομένην εἰς τὴν φωνήν της, ἄλλοτε νεράιδας ὀρχουμένας παρὰ τὸν ποταμόν, ἄλλοτε λάμιες καὶ στοιχειὰ αὐτοῦ ἐμποδίζοντα τὴν δίοδον ὡραίων νεκρῶν βοσκῶν, ἄλλοτε πάλιν ταξειδευμένον ἐρωτῶντα τὸν ποταμόν, ἂν ἐπέρασε ἀπὸ τὸ χωρίον του καὶ ἂν εἶδε τοὺς ἰδικούς του καὶ λαμβάνοντα τὰ ὕδατά του εἰς τὰς χεῖράς του καὶ ἀσπαζόμενον αὐτὰ μετὰ δακρύων, καὶ ἄλλοτε ξανθὴν χωριατοπούλαν μὲ φλουριὰ καὶ μὲ χρυσᾶ ἐνδεδυμένην, μὲ ροδολεύκους πόδας καὶ βραχίονας, πλύνουσαν ἐν τῷ ποταμῷ. Ἡ τελευταία αὕτη σύλληψις ἐδέησεν ἀκολούθως νὰ γίνῃ ἡ ἀρχὴ τοῦ ποιήματός μου «ἡ ποδιὰ τῆς Μαριῶς».

Αἴφνης εἰς τὸ βάθος τῶν πλατάνων ἤκουσα φωνὴν ἀηδόνος. Ἠγέρθην παρευθὺς καὶ ἔτρεξα πρὸς αὐτήν. Τὴν ἐπλησίασα. Ἀπήλαυσα ἐκ τοῦ πλησίον πλέον τὴν μαγικὴν ἐκείνην φωνήν, ἥτις ἐπὶ τόσην ὥραν μ' ἐκράτησεν ἄγρυπνον εἰς Κοντοβράκι τὴν παρελθοῦσαν νύκτα. Δὲν ἔφθασε τοῦτο. Ἠθέλησα καὶ νὰ τὴν βλέπω. Ἀλλὰ μόλις ἠδυνήθην νὰ τὸ κατορθώσω καὶ ἡ ἀηδὼν ἀπέπτη εἰς ἄλλο δένδρον. Ἐκεῖ ἀνέλαβε πάλιν τὴν συνέχειαν τοῦ διακοπέντος ᾄσματός της. Τὴν ἤκουσα. Δὲν ἠδυνάμην νὰ ὀπισθοχωρήσω. Μὲ παρέσυρεν ὡς μαγνήτης. Τὴν ἐπλησίασα καὶ πάλιν. Ἐκείνη καὶ πάλιν ἐπήδησεν εἰς ἄλλο δένδρον καὶ εἰς ἄλλο καὶ εἰς ἄλλο. Ἀπὸ κατόπιν της ἐγώ. Τὴν ἠκολούθησα οὕτω ἐπὶ 1)4 τῆς ὥρας περίπου ἐντὸς τοῦ δάσους. Αἴφνης ἡ ἀηδὼν ἐπέταξε καὶ ἐκεῖθεν καὶ δὲν τὴν ἤκουσα μετὰ ταῦτα οὐδαμοῦ πλέον. Συνελθὼν ἐκεῖ ἐκ τῆς μαγείας, εἰς τὴν ὁποίαν μὲ εἶχε βυθίσει ἡ φωνή της, παρετήρησα ὅτι εὑρισκόμην τόσον μακρὰν τῆς γεφύρας καὶ ὅτι εἶχα πρὸ ἐμοῦ τὸ τέλος τοῦ δάσους. Χάριν περιεργείας ἐδοκίμασα νὰ ἐξέλθω αὐτοῦ ἐκεῖ καὶ νὰ ἴδω τί εἶναι πέριξ. Μόλις παρεμέρισα τοὺς τελευταίους τῶν πλατάνων του κλάδους καὶ εὑρέθην ἔμπροσθεν φοβεροῦ μέρους. Δύο βραχώδεις ἄκραι βουνῶν συναντώμεναι ἀμφὶ τὸν ποταμόν, ὅστις μόνος διεχώριζεν αὐτάς, ἐσχημάτιζον μετεωριζόμεναι κολοσσιαίαν, οὕτως εἰπεῖν, πύλην, πύλην γιγάντων, πύλην οὐρανιώνων θεῶν. Ἐπειδὴ τὰ ὕδατα τοῦ ποταμοῦ, βαθέα ἐνταῦθα, ἐπλήρουν ὅλον τὸν μεταξὺ τῶν πλευρῶν τῆς πύλης ταύτης στενὸν χῶρον, δὲν ἠδυνήθην νὰ προχωρήσω καὶ νὰ παρατηρήσω ἐντὸς αὐτῆς. Ἀλλ' ἐκ τοῦ μέρους ἐννόησα, ὅτι ἦτο ἡ ἐντεῦθεν εἴσοδος τῶν στενῶν τοῦ Ἀράχθου.

Ἔξωθεν τῶν στενῶν καὶ πέραν τοῦ ποταμοῦ εἶδα ἐκτενῆ πεδιάδα ἐσπαρμένην δι' ἀραβοσίτου καὶ πέριξ αὐτῆς ἐπὶ τῶν προπόδων τῆς Πίνδου τὸ χωρίον Βασταβέτσι, τὴν πατρίδα τοῦ Κατσαντώνη, τὸ Παλιοχώρι τοῦ Συρράκου καὶ τοὺς μύλους τοῦ Παπαστάθη. Παρὰ τοὺς μύλους διέκρινα πλησιάζοντα τὸν ἀγωγιάτην μου μὲ τὰς δύο ἡμιόνους του ἀργὰ - ἀργά. Ἐδοκίμασα νὰ τοῦ φωνάξω ποῦ μ' ἐγκατέλειψεν, ἀλλ' ἐσυλλογίσθην ὅτι ἦτο ἀδύνατον ν' ἀφήσῃ ἡ βοὴ τοῦ ποταμοῦ καὶ ἡ ἕως ἐκεῖ μεγάλη ἀπόστασις ν' ἀκουσθῇ ἡ ἀσθενὴς φωνή μου. Ἀντὶ παντὸς ἄλλου λοιπὸν διαβήματος ἔσπευσα νὰ ἐπιστρέψω εἰς τὴν γέφυραν καὶ νὰ φθάσω

τὸν ἀγωγιάτην. Εἰσῆλθον εἰς τὸ δάσος καὶ διηρχόμην ὑπὸ τὰς πλατάνους τρέχων ὡς παράφρων. Διῆλθον ταχὺς τὸν ποταμὸν ἐπὶ τῆς γεφύρας καὶ τὸν μικρὸν βραχίονα τοῦ βουνοῦ, ἐπὶ τοῦ ὁποίου στηρίζεται ἡ μεγάλη ἀψὶς αὐτῆς καὶ κατώρθωσα νὰ φθάσω τὸν μπαρμπα-Γιάννην εἰς τοὺς μύλους, μόλις ἀφιχθέντα.

—Ποῦ ἤσουν, μορὲ παιδί μου, μοὶ εἶπε μὲ πατρικὸν γλυκὺ ὕφος, αὐτοῦ πέρ' ἀκόμα; ἐγὼ σὰν δὲ σ' ηὖρα στὸ ποτάμ' πάντεχα πὼς τράβηξες μπροστὰ γιὰ ἐδῶ. Ἔρχουμ' ἐδῶ, δὲ σὲ γλέπω· ρωτῶ, μοῦ λὲν πὼς δὲν εἶδαν τίποτα· ἀρχίνησα νὰ φοβᾶμαι.

Τὸν παρεκάλεσα μειδιῶν νὰ μὲ ἀφήσῃ ἥσυχον ν' ἀναπνεύσω ὀλίγον ἐκ τῆς ταχύτητος τοῦ δρόμου μου καὶ μετὰ ταῦτα τῷ διηγήθην τὰ κατὰ τὴν ἀποπλάνησίν μου· ὁ μπαρμπα-Γιάννης εἰς ἀπάντησιν δι' ὅλα αὐτὰ τὰ παθήματά μου ἐσταυροκοπήθη μὲ μορφασμόν τινα ἀπορίας.

Εἶτα μοὶ προσέφερε τὸ ζῷον.

—Καβαλίκα, μοὶ εἶπε, γιατὶ μᾶς πῆρ' ὁ ἥλιος.

Ἤδη αἱ λαμπραὶ τοῦ ἡλίου ἀκτῖνες ἤρχισαν ν' ἀσπάζωνται τὰς ὑψηλοτέρας κορυφὰς τῶν πέριξ ὀρέων. Καὶ οἱ μὲν βράχοι τῶν γυμνῶν κορυφῶν ἀπήστραπτον ἐξαισίως, τὰ δὲ φυλλώματα τῶν δασῶν ἀνέπεμπον τρομώδεις σελαγισμοὺς καὶ ἀνταναχλάσεις θαμβωτικάς. Ἤδη καὶ ἡ ὀμίχλη τοῦ ποταμοῦ καὶ τῶν φαράγγων ἤρχιζεν ἠρέμα ν' ἀνέρχηται πρὸς τὰ ὕψη τοῦ αἰθέρος.

Οἱ μύλοι ὀρθοῦνται ἄνωθεν τῆς ὁδοῦ ἐπὶ τῆς κατωφερείας τοῦ βουνοῦ. Καθ' ὁδὸν δὲ ἀπαντῶμεν δύο μικρὰ χάνια, ἄλλοτε ἐν χρήσει, νῦν ὅμως καταρρέοντα καὶ χρησιμοποιούμενα μόνον ὑπὸ τῶν Τούρκων, ὁσάκις διὰ τὴν καταδίωξιν τῆς λῃστείας καταλαμβάνουσι τὴν θέσιν ταύτην. Ἀπὸ τῶν χανίων δὲ καὶ πέραν εἰς ἀρκετῶν στρεμμάτων ἔκτασιν σχηματίζεται εὐφορωτάτη κοιλὰς ἐσπαρμένη δι' ἀραβοσίτου ὑπὸ Κραψιτῶν καὶ ἀρδευομένη ὑπὸ τῶν ὑδάτων τοῦ Ἀράχθου καὶ τῶν τοῦ παραποτάμου αὐτοῦ, ὅστις κατέρχεται ὑπὸ τὰ ὕψη τῆς Πίνδου διὰ τῆς χαράδρας τῆς Προσβάλας. Ὡς ἐκ τῆς συμβολῆς δ' αὐτῶν, τὸ μέρος ὀνομάζεται καὶ Διπόταμος.

Καὶ ἐπὶ τῆς ὄχθης ταύτης τὸ κυριώτερον δένδρον εἶναι ἡ πλάτανος, ἥτις σκιάζουσα πλουσίως τὴν περὶ τοὺς μύλους καὶ τὰ χάνια τοποθεσίαν, καθιστᾷ αὐτὴν τερπνοτάτην διαμονὴν ἐν καιρῷ θερινῆς ἡμέρας ἰδίᾳ. Ἐκτὸς ὅμως τῆς σκιᾶς τῶν πλατάνων, συντελοῦσι πολὺ εἰς τὴν θελκτικότητα καὶ τὴν δρόσον τῆς τοποθεσίας τὰ ἄφθονα ὕδατα, τὰ ὁποῖα φερόμενα ἐκ τοῦ ποταμοῦ τῆς Προσβάλας διὰ διώρυγος (δέσης) κινοῦσι τοὺς μύλους καὶ τὰ μαντάνια καί, ἐκχειλιζόμενα ὑπὲρ τὸν λίθινον φραγμὸν τῆς διώρυγος, ρέουσι πρὸς τὴν κατωφέρειαν τοῦ βουνοῦ τὴν ὁποίαν καλύπτουσι διαφόρων εἰδῶν δενδρύλλια καὶ λόχμαι, σχηματίζοντα πλήθη κρυσταλλωδῶν ρυακίων. Ἀλλὰ καὶ ὁ θόρυβος τῶν μύλων, οἱ μονότονοι ἀλλὰ ρυθμικοὶ κτύποι τῶν μαντανίων, οἱ βρόντοι τῶν ὑδάτων τῶν καταπιπτόντων ἀπὸ ὕψους διὰ στενῶν ξυλίνων σωλήνων ἀπὸ τῶν τροχῶν

τῶν μύλων καὶ μαντανίων εἰς κινητοποίησιν αὐτῶν, τὰ κελαρίσματα τῶν πολυπληθῶν ρυακίων, ὁ βαρὺς τῶν πλατάνων καὶ τῶν αἰγείρων μορμυρισμὸς καὶ ἡ φοβερὰ βοὴ τῶν δύο πέριξ ποταμῶν ἀποτελοῦσι ἐνταῦθα συνεχῆ, ἀδιάκοπον τῆς φύσεως ζωήν, ἧς δὲν ὑστεροῦσι νὰ λαμβάνωσι κατάλληλον μέρος καὶ ἄνθρωποι. Διότι δὲν ἀπολείπουσιν οἱ διαβάται καὶ οἱ πελάται τῶν μύλων, οἵτινες καὶ διὰ τὸ παραμικρὸν θέλοντες νὰ συνομιλήσωσιν, εἴτε πρὸς ἀλλήλους εἴτε μετὰ τῶν μυλωνάδων, εἶναι ἠναγκασμένοι νὰ φωνάζωσιν, ἵνα ἀκούωνται καταληπτῶς.

Ἔξωθεν τῶν μύλων μένουσι καθ' ὁμίλους ὑπὸ τὰς σκιὰς οὗτοι, μέχρις οὗ π ά ρ ω σ ι ἀ ρ ά δ α ε ἰ ς τ ὸ ἄ λ ε σ μ α. Βλέπει λοιπὸν ὁ διαβάτης γυναῖκες καὶ νεάνιδας ἐκ τῶν διαφόρων πέριξ χωρίων νηθούσας μὲ τὴν ἠλακάτην ἐμπεπηγμένην εἰς τὰ μάλλινα ἐνδύματά των παρὰ τὴν ἀριστερὰν μασχάλην, συνομιλούσας ἡσύχως καὶ γνωριζομένας ἤδη τὸ πρῶτον διὰ φιλοφρόνων μειδιαμάτων, ἐνῷ οἱ ἄνδρες ἐγνωρισμένοι, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπὸ καιροῦ, ἐπιδίδονται εἰς φωνασκίας καὶ σοβαρὰς συζητήσεις περὶ διαφόρων μεθόδων τῆς γεωργίας καὶ κτηνοτροφίας καὶ περὶ διαφόρων κοινοτικῶν ἢ ἀτομικῶν ζητημάτων. Οὕτως οἱ μύλοι καθίστανται τὸ κοινὸν κέντρον, τὸ μεσοχῶρι, τὸ συνεντευκτήριον, οὕτως εἰπεῖν, τῶν κατοίκων τῶν πέριξ χωρίων. Ἄλλοι ἐκ τῶν ἀνδρῶν εἰσέρχονται εἰς τοὺς ἀγροὺς τοῦ ἀραβοσίτου καὶ ἐξετάζουσι τοὺς καρπούς, ἄλλοι, ἀμέριμνοι περὶ παντὸς ζητήματος, διορθώνουσιν ὑπὸ τὰ δένδρα τὰ σάγματα τῶν ζώων των, ἄλλοι βοηθοῦσι τοὺς μυλωνάδες εἰς κατασκευὴν νέων τροχῶν ἢ πέτρας καὶ ἄλλοι ἀνερχόμενοι ἐπὶ τῆς διώρυγος τοῦ ὕδατος ἁλιεύουσιν ἐν αὐτῇ μικροὺς ἰχθῦς διὰ π ό χ η ς. Καταμαγεύουσι δὲ τὴν ὅρασιν αἱ πέριξ δασώδεις πλευραὶ τῶν βουνῶν.

Ὁ Θεόκριτος ἠδύνατο κἄτι τὸ ὡραῖον νὰ ἐμπνευσθῇ ἐνταῦθα.

Ὅσον ὅμως θελκτικὴ εἶναι τὴν ἡμέραν ἡ θέσις αὕτη, τόσον ἀνιαρὰ καὶ ἀφόρητος καθίσταται ἐν καιρῷ νυκτός, ὅτε διατρέχουσιν αὐτὴν τὰ σμήνη τῶν κωνώπων, ὁ δὲ ἀὴρ εἶναι αὐχμηρὸς καὶ βαρὺς καὶ τὰ σκότη πυκνότατα ὡς ἐκ τοῦ μεγάλου βάθους καὶ τῶν πέριξ δασῶν τῶν ὀρέων.

Διήλθομεν ἐπὶ γεφύρας καὶ τὸν ποταμὸν τῆς Προσβάλας καὶ ἠρχίσαμεν τὴν ἄνοδον τῆς Πίνδου. Ἡ ἀνωφερὴς αὕτη ὁδός, λιθόστρωτος ἐνιαχοῦ, ἀνέρχεται ἑλικοειδὴς μέχρι ὕψους 200 μέτρων, ὅπου ἀπηντήσαμεν τὸ ἐρημοκκλήσιον τοῦ Ἁγ. Θεοδώρου. Ἐντεῦθεν ἔμελλε νὰ ὁδεύσωμεν, ὁτὲ μὲν πρὸς τὰ ἄνω, ὁτὲ δὲ κατ' εὐθεῖαν, κατὰ τὰς διαφόρους διευθύνσεις τῆς ὁδοῦ, ἐντὸς δασῶν ἐκ πρίνων, ἅτινα κατακαλύπτουσιν ὅλας τὰς ὑπωρείας τῆς Πίνδου. Ἐνῷ λοιπὸν εἰσηρχόμεθα εἰς τὰ δάση, ἐβλέπομεν διὰ τελευταίαν φορὰν τὸν Ἄραχθον καὶ τὰ στενὰ αὐτοῦ ἀπέναντί μας, ἐνῷ βαθμηδὸν ἐχάνομεν ὄπισθεν ἡμῶν τοὺς κτύπους τῶν μαντανίων τοῦ Παπαστάθη.

—Ἐκεῖ στὸ στενὸ ποὺ πῆγες, μοὶ ἔδειξεν ὁ ἀγωγιάτης μου, ὁ Ἀλῆ - πασᾶς εἶχε σκοπὸ μιὰ φορὰ νὰ κλείσῃ μὲ τοῖχο ψηλὸ τὸ ποτάμι καὶ

νὰ πλημμυρήσῃ ὅλος αὐτὸς ὁ τόπος, νὰ γίνῃ λίμνη μεγάλη καὶ βαθειά, νὰ φτάνῃ στὴν κορφὴ τοῦ Ντρίσκου, γιὰ νὰ περνάῃ ὁ Βεζύρης μὲ καΐκι ἀπὸ τὴν Τζιόρα πέρα στὸ Κράψι δώθενε.

Γνωρίζων καὶ ἄλλα τοιαῦτα παράτολμα σχέδια τοῦ Πασᾶ, δὲν ἤκουσα τοῦτο ὡς πολὺ παράδοξον. Ὅλος δὲ ἀτάραχος ἠρώτησα τὸν Μπάρμπα-Γιάννη.

—Γιατί δὲν τὄκαμε;

—Γιατὶ δὲν πρόφτακε· τὸν ἔκλειπαν κοντὰ οἱ στρατοὶ τοῦ Σουλτάνου κ' ὕστερα πέθανε.

—Ἄλλο τίποτε, μπαρμπα - Γιάννη, γι' αὐτὸν τὸν τόπο δὲν ξαίρεις;

—Ξαίρω, πὼς μιὰ φορὰ στὴν ἐπανάσταση ὁ καπετὰν Γιαννάκης Ράγκος ὁ Βαλτινὸς εἶχε πιάσει μὲ κάμποσα Καρπενησιώτικα παλληκάρια του τὸ γεφύρι τοῦ Παπαστάθη. Κι ἄλλη μιὰ φορὰ πάλι μπρὸς ἀπὸ τὴν ἐπανάσταση ὁ Συρρακιώτης ἁρματολὸς καπετὰν Τόλιος Ροκᾶς, διαβαίνοντας κατὰ τὴν ἄνοιξη μὲ τὰ παλληκάρια τ' ἀπ' τὰ Χειμαδιὰ τ'ς Πρέβεζας στὰ βνὰ ἀπάνου ηὗρε τὸ γεφύρι πιασμένο ἀπ' ἀσκέρι τ' Ἀλῆ πασᾶ. Ὁ Τόλιος βγάζει τότε τὴν πάλλα, διατάζει καὶ τὰ παλληκάρια τ' νὰ βγάλουν κι αὐτὰ τ'ς πάλλες, τ'ς ἔπαιξαν τ'ς ἔπαιξαν ἐκεῖ στὸ σιάδ' ἀποπέρ' ἀπ' τὸ ποτάμι, ὅσο π' ἄναψαν κι αὐτοὶ κι οἱ πάλλες τους, κι ἐχύθηκαν ἴσια ἀπάνου στὸ γεφύρι γερούσι μὲ τὸν Τόλιο μπροστά. Οἱ Τοῦρκοι δὲν πρόφταιναν οὔτ' ἕνα τουφέκι ν' ἀδειάσουν.

Μετὰ μίαν ὥραν ἐφθάσαμεν εἰς Δύο ἐκκλησιές, δύο μικρὰ ἐρημοκκλήσια κείμενα ἐντὸς ἄλσους εἰς αὐτὰ ἀφιερωμένου. Καθ' ὁδὸν ἀπηντήσαμεν πολλοὺς διαβάτας κατερχομένους εἰς τὸν μύλον ἢ μεταβαίνοντας εἰς Ἰωάννινα. Μετὰ μίαν δὲ καὶ ἡμίσειαν ὥραν ἐντεῦθεν ἀνήλθομεν εἰς τὸ χάνι Τρίκκα. Καθ' ὁδὸν εὕρομεν ψυχροτάτην Πινδίαν βρύσιν, τοῦ Ζ α β ο γ ι ά ν ν η καλουμένην. Εἰς τὰ δάση τῶν πρίνων, ἅτινα διηρχόμεθα καὶ ἅτινα ἐκόσμουν κάπου - κάπου φαιδραὶ ἀνθισμέναι ἀγράμπελαι, ἠκούομεν τοὺς στεναγμοὺς τῶν τρυγόνων. Ἠκούομεν ἐπίσης τοὺς κωδωνισμοὺς ποιμνίου αἰγῶν καὶ τὸ ᾆσμα τῆς ποιμενίδος του, χωρὶς ὅμως νὰ βλέπωμεν αὐτὸ ἐντὸς τῶν ἀπεράντων δασῶν. Τὸ ᾆσμα ἦτο ποιμενικόν, θλιβερώτατον, ὁμοιάζον μᾶλλον πρὸς μοιρολόγι. Ἡ ᾄδουσα αὐτό, νεᾶνις ἀναμφιβόλως, διέχυνε φωνὴν περιπαθεστάτην καὶ κάθε τόσον ἐπανελάμβανε τὰς στροφὰς μὲ ἔκφρασιν πολὺ μελαγχολικήν. Εἰς τὸ τέλος μάλιστα ἑκάστης στροφῆς ἔσυρε τὸν ἦχον καὶ ἀπετελεῖτο οὗτος θρηνώδης καὶ κλαυθμηρός. Παρεκάλεσα τὸν ἀγωγιάτην μου νὰ σταματήσωμεν ὀλίγον νὰ τὸ ἀκούσωμεν ὅλον τὸ ᾆσμα· ὅτε δ' ἐτελείωσεν ἐξέφρασα τὴν ἐπιθυμίαν μου νὰ τὸ γράψω, ἣν εὐχαρίστως ἐπραγματοποίησεν ὁ μπαρμπα-Γιάννης, ὅστις τὸ ἐγνώριζε.

—Γράψτο ἀλήθεια νὰ τὸ μάθῃς γιατ' εἶναι καλό, μοὶ ἐπρόσθεσε καὶ ἤρχισε νὰ μοῦ τὸ ὑπαγορεύῃ:

Πῆρεν ὁ Ἀπρίλης δώδεκα — Παναγιωτοῦλα μου,
κι ὁ Μάης δέκα πέντε, βῆκαν οἱ Βλάχοι στὰ βουνά·

βῆκαν οἱ Βλάχοι στὰ βουνὰ — Παναγιωτοῦλα μου,
βῆκαν κ' οἱ βλαχοποῦλες, βῆκαν τὰ λάια πρόβατα.

Ἔτσι τραγουδιέται, εἶπεν ὁ μπαρμπα-Γιάννης. Εἶτα ἐξηκολούθησε:

Βῆκαν τὰ λάια πρόβατα μὲ τὰ λαμπρὰ κουδούνια,
ὅλο κοπάδια βήκανε κι ὅλο κοπάδια βγαίνουν.
Τοῦ Παναγιώτη ἡ κοπὴ δὲν φαίνεται νὰ βγαίνῃ,
στοὺς κάμπους βόσκουν ἔρημα καὶ στὰ παλιὰ τσαΐρια,
ἀνάρμεχτα κι ἀκούρευτα δίχως κανέν' ἀφέντη·
Παναγιωτοῦλα ἐκίνησε, λιθάρι τὸ λιθάρι,
στρούγκα τὴ στρούγκα περπατεῖ μὲ τὸ παιδὶ στὰ χέρια·
καὶ φτάνει μέσ' στὰ χειμαδιὰ καὶ στὰ παλιὰ τσαΐρια,
βρίσκει λεροὺς τοὺς πιστικοὺς κι ἔρημα τὰ κοπάδια.
—Γειά σας, χαρά σας, βρὲ παιδιά. — Καλῶς την τὴν κυρά μας.
—Παιδιὰ γιατ' εἶστε ἀνάλαγοι, γιατ' εἶστε λερωμένοι;
—Τὰ πρόβατα κουρεύαμαν κ' εἴμαστε λερωμένοι.
—Παιδιά, τὸ ποῦν ὁ ἀφέντης σας, τὸ ποῦναι ὁ Παναγιώτης;
—Ὁ Παναγιώτης πέθανε τώρα καὶ πέντε μῆνες...

Τὸ ἐσημείωσα ἐκεῖ διὰ τῆς μολυβδίδος καὶ ἔμαθα ἀργότερα νὰ τὸ τραγουδῶ τὸ συγκινητικώτατον τοῦτο ποιμενικὸν ᾆσμα, τὸ ὁποῖον ἐκεῖ εἰς τὰ Βλαχοχώρια τῆς Πίνδου ἐγεννήθη κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἀγωγιάτου μου.

Εἰς τὸ χάνι Τρίκκα ἐπρογευματίσαμεν. Ἐπίομεν δὲ ψυχρότατον ὕδωρ ἐκ τῆς ἐκεῖ βρύσεως τοῦ Παπᾶ - Σίμου. Κάτωθεν ἡμῶν εἴχομεν τὸ Παλιοχώρι τοῦ Συρράκου, τὴν πρώτην κοιτίδα τῶν Συρρακιωτῶν χωρίον μεγαλείτερον τῆς Προσβάλας, τῆς ὁποίας αἱ οἰκίαι ἐκτείνονται διεσκορπισμέναι ἐντὸς τῶν δασῶν μακρὰν ἀλλήλων, ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ Ἀράχθου μέχρι τοῦ χωρίου Δοβίζτιανα, εἰς διάστημα 3 - 4 ὡρῶν. Οἱ κάτοικοί του ὁμιλοῦσι τὴν βλαχικὴν καὶ ἑλληνικὴν καὶ ἀσχολοῦνται εἰς τὴν κτηνοτροφίαν· οὐχ ἧττον ὅμως μετ' ἠπειρωτικῆς φιλεργίας καὶ ἐπιμονῆς καλλιεργοῦσι καὶ τὸ βραχῶδες καὶ ἄγονον τῶν ὀρέων των ἔδαφος. Ἕνεκα δὲ τῆς ἀπομακρύνσεως τῶν οἰκιῶν των, ἀναγκάζονται ἵνα συγκαλῶσιν ἀλλήλους, νὰ φωνάζουσι ἀπὸ ράχεως εἰς ράχιν. Οἱ οὕτω δὲ φωνάζοντες ἢ ἀκούοντες κύπτουσι τὸ στόμα ἢ τὸ οὖς πρὸ τὴν γῆν, διότι ἔχουσι τὴν ἰδέαν ὅτι διὰ τῆς γῆς μεταδίδεται εὐκολώτερον ἡ φωνή· ὅταν λοιπὸν φωνάζουσι τοιουτοτρόπως πολλοὶ ἐξ αὐτῶν, συνταράσσεται ὅλη ἡ πλευρὰ αὕτη τῆς Πίνδου.

Ἐκ Τρίκκας ἐκκινήσαντες διήλθομεν τὰ χαλάσματα, μέρος ἀργιλῶδες, τὸ ὁποῖον ἐκκόπτεται καὶ καταρρέει ἐν καιρῷ χειμῶνος ἐκ τῶν βροχῶν καὶ μετ' αὐτοῦ συμπαρασύρεται εἰς διάστημα ἡμισείας περίπου ὥρας καὶ ἡ ὁδός. Εἶναι λοιπὸν ἠναγκασμένοι ν' ἀνανεώσωσιν αὐτὴν συχνότατα οἱ περιοικοῦντες. Εἰς τὸ τέλος τῶν χαλασμάτων ἐπὶ ὑψηλοῦ ἀπο-

κρήμνου βράχου ἀπηντήσαμεν τὴν μονὴν τῆς Ἁγ. Παρασκευῆς ἀνήκουσαν εἰς τὸ Παλιοχώρι Συρράκου, τῆς ὁποίας τὰ ὀλίγα εἰσοδήματα εἶναι ἀφιερωμένα εἰς τὰ σχολεῖα τοῦ Συρράκου. Ἡ μονὴ αὔτη εἶναι ἀρχαιοτάτη. Ἔχει ἐλάτας περὶ αὐτήν. Τρέφει δὲ μίαν μοναχὴν καὶ ἕνα ἱερομόναχον, ἀδελφοὺς ἀμφοτέρους ἐκ Παλιοχωρίου. Ὁ Pouqueville περιηγούμενος ἐν ἔτει 1815 τὰ μέρη ταῦτα, λέγει, ὅτι ἐξ Ἁγ. Παρασκευῆς διέκρινε κάτω εἰς τὸ Παλιοχώρι, ἐρείπια ἀρχαίας πόλεως τῶν Δολόπων. Ὁμολογοῦμεν ὅτι οἰκτρῶς ἠπατήθη ὁ φιλέλλην Γάλλος ἐκλαβὼν ὡς ἐρείπια ἀρχαίων τειχῶν, τοὺς χαμηλοὺς ἐξ ἀκατεργάστων ὀγκωδῶν λίθων τοίχους, δι' ὧν οἱ Παλιοχωρῖται ἔφρασσον τοὺς ἀγρούς των. Πέραν, πολὺ μακράν, διακρίνεται διὰ τηλεσκοπίου τὸ Κ α σ τ ρ ὶ τῶν Χουλιαράδων, ἀλλ' ἐν Παλιοχώρι οὔτε ἡμεῖς εἴδομεν, οὔτε οἱ κάτοικοι γνωρίζουσιν ἀρχαῖα ἐρείπια.

Ἡμίσειαν ὥραν πέραν τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς ἀπηντήσαμεν τὰ ἐρείπια τοῦ πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως ὑπάρχοντος χανίου Γ κ ό λ φ η. Ἤδη ἀπὸ τοῦ χανίου Τ ρ ί κ κ α εἴχομεν ἀπαλλαγῆ τῶν δασῶν. Τὰ μέρη, τὰ ὁποῖα, διηρχόμεθα τώρα, εἶναι γυμνὰ δένδρων, βραχώδη πολὺ καὶ κεκαλυμμένα ὑπὸ θαμνωδῶν ἐλατῶν καὶ πρίνων, αἵτινες ἀφιέμεναι δύνανται νὰ σχηματίσωσι βαθύτατον δάσος, ἀλλ' οἱ κάτοικοι τοῦ Συρράκου καὶ τοῦ Παλιοχωρίου καταστρέφουσιν αὐτὰς κατὰ τὸ θέρος προμηθευόμενοι ἐξ αὐτῶν κλάδους διὰ τὸν χειμῶνα. Ἕνεκα δὲ τῆς γυμνότητός του ταύτης τὸ ὄρος καλεῖται καθ' ὅλην ἐνταῦθα τὴν πλευρὰν αὐτοῦ Σ π α ν ό ς. Ὑπεράνω τοῦ Γκόλφη, παρὰ τὰς κορυφὰς τοῦ ὄρους ἐγείρεται ὑψηλὸς βράχος, ᾠοειδής, καλούμενος ὑπὸ τῶν Παλιοχωριτῶν βλαχιστὶ τ σ ο ύ μ α ἀ λ δ ρ ά κ ο υ (δηλαδὴ Τσούμα, κορυφὴ τοῦ Δράκου). Ὁ βράχος οὗτος φέρει περὶ τὴν κορυφήν του ὀπὴν πλαγίαν, δι' ἧς εἰσέρχεταί τις, ὡς μοὶ εἶπον, ἐντὸς εὐρυχώρου σπηλαίου ἔχοντος σχῆμα δωματίου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἔχουσι σήμερον τὰς φωλεάς των οἱ γύπες.

Ἀναγράφων τὴν εἴδησιν ταύτην δὲν θεωρῶ περιττὸν νὰ ὑπομνήσω ὅτι σ π ή λ α ι α καὶ σ π ί τ ι α τοῦ Δ ρ ά κ ο υ ὀνομάζει σήμερον ὁ ἑλληνικὸς λαός, κατὰ τὸν κ. Σπ. Π. Λάμπρον[1], τὰ ἐρείπια τῶν ναῶν τῶν ἀρχαίων Δρυόπων, οἵτινες εἶναι τὰ ἀρχαιότατα μνημεῖα τῆς λατρείας ἐν Ἑλλάδι, καὶ εἶναι ἐκτισμένοι εἰς θέσεις ἀποτομωτάτας, οἷος ὁ πλησίον τῶν Στύρων καὶ τῆς Καρύστου τῆς Εὐβοίας εὑρεθείς. «Εἶναι δ' ᾠκοδομημένοι οἱ ναοὶ οὗτοι, λέγει ὁ αὐτός, ἐκ τετραγωνικῶν καὶ ἀναλόγων λεπτῶν λίθων, οἱ ὁποῖοι εἶναι ἐπιτεθειμένοι ἐπ' ἀλλήλων ἄνευ συνδετικῆς ὕλης καὶ συγκρατοῦνται διὰ μόνον τοῦ ἰδίου βάρους· τὰ δὲ μεταξὺ τῶν λίθων κενὰ μένοντα συνεπληρώθησαν δι' ἄλλων μικροτέρων πλινθοειδῶν λίθων. Τεχνικωτάτη δ' εἶναι ἡ κατασκευὴ τῆς στέγης, ἥτις ἀποτελεῖται ἐκ σειρῶν παμμεγίστων λίθων, οἱ ὁποῖοι συμπλησιάζοντες ἀφήνουσιν ἀνοικτὴν μακρουλὴν ὀπήν, δι' ἧς εἰσέρχεται τὸ φῶς. Οἱ ναοὶ οὗτοι εἶναι ἐκτισμένοι μεταξὺ βράχων, προσέλαβον δὲ διὰ τῶν αἰώ-

1. Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, τόμ. 1 σελ. 31.

νων οἱ λίθοι αὐτῶν τὴν μορφὴν καὶ τὸ χρῶμα τῶν βράχων, οὕτως ὥστε καταντῶσι δυσδιάκριτοι». Παρὰ τοῦ αὐτοῦ ἱστορικοῦ πληροφορούμεθα, ὅτι οἱ Δρύοπες, οἵτινες ἦσαν ἐκ τῶν ἐξεχόντων πελασγικῶν λαῶν καὶ πλησιέστατοι συγγενεῖς τῶν Κραναῶν καὶ τῶν Μινύων καὶ οἵτινες κατώκησαν τὴν Μ. Ἀσίαν, τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, τὴν Δωρίδα, τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Ἤπειρον κατεγίνοντο, ἀναλόγως τῶν χωρῶν ἃς κατῴκουν, εἰς τὴν ναυτιλίαν, τὴν οἰκοδομικὴν καὶ τὴν μεταλλουργίαν. Ἐὰν λοιπὸν ἀληθεύῃ ὅτι τὸ ἐν τῇ τ σ ο ύ μ ᾳ τοῦ Δ ρ ά κ ο υ σπήλαιον εἶναι ἀρχαῖον Δρυοπικὸν οἰκοδόμημα, λάβωμεν δ' ὑπ' ὄψει καὶ τὰ ἀρχαῖα μεταλλουργεῖα, τὰ ἀνακαλυφθέντα ἐν Περιβολίῳ καὶ Σαμμαρίνῃ τῆς Πίνδου, ὡς εἴδομεν, τὰ ἐν Γοτίστῃ καὶ Κράψι σωζόμενα ἐρείπια παναρχαίων τειχῶν, τὴν ἐπὶ τοῦ Δρύσκου ὕπαρξιν ἀρχαίας πόλεως Δρυός, καὶ τὴν ἐν Καλαρρύταις καὶ σήμερον καὶ ἐν παλαιοτέροις χρόνοις ἄριστα λειτουργοῦσαν τέχνην τῆς μεταλλουργίας καὶ τορνευτικῆς, ὡς θέλομεν ἴδει προσεχῶς, δὲν εἶναί πως ἀδικαιολόγητον ν' ἀποφανθῶμεν ὅτι κατῴκουν ἐν τῇ ἀρχαιότητι τὴν Πίνδον οἱ Δρύοπες.

Σήμερον ἡ θέσις, ὅπου ἄλλοτε ἔκειτο τὸ χάνι Γκόλψη, λέγεται ὑπὸ τῶν Βλάχων π έ ρ λ ο υ μ ά ρ ε (ἡ μεγάλη ἀπιδιά).

Ἐντεῦθεν μετὰ πορείαν τριῶν τετάρτων ἐφθάσαμεν εἰς τὴν βρύσιν τοῦ Γ κ ό γ κ α, παρέχουσαν τοῖς διαβάταις ὕδωρ ψυχρότατον καὶ σκιαζομένην ὑπὸ γηραιᾶς πλατάνου. Ἤδη 2½ μόνον ὧραι μᾶς ὑπελείποντο μέχρι Συρράκου. Ὁ ἥλιος ἐπλησίαζεν εἰς τὸ ζενὶθ καὶ ἔκαιεν ὑπερβολικώτατα, μεθ' ὅλην τὴν αὔραν τοῦ βουνοῦ, μεθ' ὅλην τὴν σκιὰν τοῦ πλατάνου καὶ τὴν δρόσον τῆς πηγῆς. Κάτωθεν ἡμῶν ἐβλέπομεν μεταξὺ βράχων καὶ δένδρων διεσπαρμένας τὰς ὀλίγας οἰκίας τοῦ χωρίου Δ ο β ί ζ ι α ν α, τοῦ ὁποίου οἱ κάτοικοι ἀσχολοῦνται ἐπίσης εἰς τὴν γεωργίαν καὶ τὴν κτηνοτροφίαν, ἀλλ' ὁμιλοῦσιν ἀποκλειστικῶς τὴν ἑλληνικὴν μόνον. Τὸ χωρίον τοῦτο διαιρεῖται εἰς δύο συνοικίας, τὴν κυρίως Δοβίζιανα καλουμένην πρὸς τὸ Συρράκον καὶ τὴν τοῦ Ἁγίου Βλασίου πρὸς τὸ Παλιοχώρι, ἥτις ἄλλοτε ἐκέκτητο καὶ ἀμπελῶνας καλοὺς καὶ ἐκαλεῖτο ὡς λέγουσι Βίνιτσα (vinus = οἶνος λατιν.). Ἐν τῇ συνοικίᾳ ταύτῃ ἀνεκαλύφθησαν ἐσχάτως ἐρείπια ἀρχαιοτάτου ὑπογείου μοναστηρίου μεγάλου ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγ. Βλασίου, ἐξ ὧν καὶ ἡ ὀνομασία τῆς συνοικίας ἔχοντος πολλὰ κελλία καὶ ὡραῖον ψηφιδωτὸν ἐστρωμένον ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ἀπεικονίζον, ὡς μοὶ εἶπον, δένδρα καὶ πτηνά. Δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ εἶχε ψηφιδωτὰ καὶ ἐπὶ τῶν τοίχων του, ὅπως οἱ ἐπισημότεροι ἀρχαῖοι χριστιανικοὶ ναοί, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἠδύνατο νὰ συγκαταλεχθῇ, ὡς φαίνεται σήμερον ἐκ τῶν μεγαλοπρεπῶν ἐρειπίων του. Ἐν αὐτῷ ἀνεῦρον καὶ πολλὰς πλίνθους καὶ στέρναν μικρὰν ἐκ πλίνθων καὶ πορσελάνης κατασκευασμένην, καὶ διώρυγα ὑπόγειον, ἐκ πλίνθων ἐπίσης, ἄγουσαν μέχρι τῶν κορυφῶν τοῦ ὄρους Σπανοῦ, ὅπου, ὡς λέγεται, ἔκειντο αἱ μάνδραι τῶν πολυπληθῶν ποιμνίων τῆς μονῆς τοῦ Ἁγ. Βλασίου, ὁπόθεν οἱ ποιμένες, ἀμέλγοντες αὐτὰ ἔχυνον τὸ γάλα καὶ

ἤρχετο τοῦτο εἰς τὴν στέρναν τῆς μονῆς. Λέγουσιν οἱ ἐγχώριοι, ὅτι ὁ τοιοῦτος τρόπος τῆς μετακομίσεως τοῦ γάλακτος ἐπενοήθη χάριν εὐκολίας, ἕνεκα τῆς μεγίστης ποσότητος τὴν ὁποίαν παρεῖχον τὰ ποίμνια. Ἐπειδὴ δὲ ἐν τῷ χωρίῳ ὑπάρχουσιν ἄφθονα ὕδατα, δὲν ὑφίσταται λόγος νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ἡ διῶρυξ εἶχε κατασκευασθῆ εἰς προμήθειαν ὕδατος ἀπὸ τῶν κορυφῶν τοῦ ὄρους εἰς τόσου ὕψους ἀπόστασιν. Πότε ἐκτίσθη ἢ ἤκμασεν ἢ κατεστράφη ἡ περίπυστος αὕτη μονή, ἄγνωστον, καθότι οὐδεμία ἀνεκαλύφθη ἐπιγραφὴ ἢ ἄλλον πιστὸν μαρτύριον.

Ἀπὸ τῆς βρύσεως τοῦ Γκόγκα ἐλάβομεν ὁδὸν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ὁμαλήν. Ἀπὸ ταύτης ἐβλέπομεν κάτω, εἰς τοὺς πρόποδας τῆς Πίνδου, ἕρποντα ὀφιοειδῶς ἐν μέσῳ χαλικοστρώτου εὐρείας κοίτης τὸν παραπόταμον τοῦ Ἀράχθου Τσίμπαν ἢ Τσίμποβον, σχηματιζόμενον ἐκ τῶν ποταμίων Μελισσουργῶν (Τσαρλιάρη), Ματσουκίου, Καλαρρυτῶν (Καρλίμπου) καὶ Συρράκου (Χρούσια) καὶ εἰσερχόμενον ἡσύχως εἰς τὰ στενὰ τοῦ Ἀράχθου μεταξὺ Σκλούπου καὶ Χουλιαράδων. Πέραν τοῦ ποταμοῦ τούτου ἐγείρονται τὰ ἀπότομα καὶ ὀδοντωτὰ βουνὰ τῶν Τσουμέρκων, εἰς τοὺς πρόποδας τῶν ὁποίων ἐξαπλοῦνται ἐπὶ χλοερῶν τοπίων καὶ ἐδάφους εὐφορωτάτου τὰ ὡραῖα καὶ ἀξιοθέατα χωρία, οἱ Μελισσουργοὶ ὑπὸ τὴν Κακαρδίτσαν καὶ τὸ Αὐτί, τὰ Πράμαντα ὑπὸ τὴν ὁμώνυμον κωνοειδῆ κορυφὴν τοῦ ὄρους καὶ κατωτέρω αὐτῶν πρὸς τὰ δεξιὰ τὰ Ἄγναντα. Ἐντεῦθεν δὲ τοῦ ποταμοῦ τὸ Μιχαλίτσι ἐπὶ τῆς πλευρᾶς τοῦ βουνοῦ τῶν Χουλιαράδων, ἀνῆκον εἰς τὰ Χουλιαροχώρια. Οἱ Βλάχοι τῆς Πίνδου, καὶ ἰδίᾳ οἱ Συρρακιῶται, καλοῦσι τοὺς κατοίκους ἁπάντων τῶν παραποταμίων τούτων χωρῶν Τ σ α κ α λ ί τ α ς, τὰ δὲ χωρία αὐτῶν Τ σ α κ α λ ι τ ο χ ώ ρ ι α, ἴσως ἐκ τοῦ παραποταμίου ζώου Τ σ ά κ α λ ο ς (θώς), ὅστις εἶναι ἡ μάστιξ τῶν ποιμνίων μετὰ τὸν λύκον· ἀλλ' ἡ ἐπωνυμία αὕτη μᾶς ὑπενθυμίζει καὶ τὸ ἐθνικὸν ἐπίθετον Σικελίτης (κάτοικος τῆς Σικελίας), τὸ ὁποῖον περαιτέρω θέλει μᾶς χρησιμεύσει. Τοὺς δὲ καμπίτας (κατοίκους τῶν πεδιάδων), σημειωτέον ἐπίσης ἐνταῦθα, καλοῦσιν οἱ ὀρεινοὶ Βλάχοι Τ σ ο π έ λ ο υ ς χλευαστικῶς, ὅπως ἀπαραλλάκτως καλοῦσι οἱ Ζυγιῶται τῆς Μάνης τοὺς καμπίτας, προσφέροντες τσ ἀντὶ κ, κ ο π έ λ ο υ ς καὶ κ ο π έ λ ι α= οἱ ὑπηρέται ἐν τῇ δημώδει ἑλληνικῇ καὶ κοπέλες=αἱ θυγατέρες, αἱ νεάνιδες, αἱ γυναῖκες.

Μεταξὺ τῶν Τσουμέρκων καὶ τοῦ Ξηροβουνίου τῶν Κατσανοχωρίων, παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ ὁποίου ῥέει παρὰ τὴν Ἄρταν ὁ Ἄραχθος ἐξερχόμενος ὁρμητικὸς παρὰ τὴν Πλάκαν ἀπὸ τὰ στενά του, σχηματίζεται εὐρύχωρος, οὕτως εἰπεῖν, κοιλὰς καθήκουσα μέχρι τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου. Ἀντίπεραν δὲ τοῦ ποταμοῦ Τσίμπα, ὅστις διαχωρίζει τὸ Ἑλληνικὸν ἔδαφος ἀπὸ τοῦ Τουρκικοῦ, παρὰ τὰς ὄχθας αὐτοῦ ἐπὶ μαγευτικῶν λόφων ἐν μέσῳ δασῶν λευκάζουσιν ἐδῶ καὶ ἐκεῖ οἱ κομψότατοι Ἑλληνικοὶ σταθμοί, εἰς τὴν θέαν τῶν ὁποίων ἀντλοῦσι τόσον θάρρος καὶ τόσην ἐλπίδα οἱ ἀτυχεῖς ὑπόδουλοι τῆς Πίνδου κάτοικοι. Ἐ-

πὶ τῶν κορυφῶν τῶν Τσουμέρκων κάπου - κάπου φαίνονται καὶ στρώματα χιόνων.

Ἀτυχῶς ἡ ἀπὸ τῆς βρύσεως τοῦ Γκόγκα ὁμαλὴ ὁδὸς πολὺ ὀλίγον διήρκησε, μεθ' ἣν ἠρχίσαμεν τὴν ἄνοδον ὁδοῦ ἀποκρήμνου στενωτάτης εἰς διάστημα μιᾶς περίπου ὥρας, καθ' ἣν πεζοὶ καὶ τρέχοντες προσείχομεν ἄνωθεν μέν, ὅπως μὴ κυλισθῇ κανεὶς λίθος καὶ μᾶς κατασυντρίψῃ τὴν κεφαλήν, κάτωθεν δὲ ὅπως μὴ παραπατήσῃ ὁ ποῦς καὶ κατακρημνισθῶμεν εἰς ἄβυσσον, χαίνουσαν εἰς βάθος 300 καὶ 500 μέτρων. Ὁ κρημνὸς οὗτος λέγεται Χ α μ έ ν ο ς, τουτέστιν ἀπώλεια. Περὶ τὸ τέλος δ' αὐτοῦ ἄρχεται ἡ λεγομένη Σκάλα, ὁδὸς λελαξευμένη ἐν εἴδει κλίμακος ἐπὶ τῶν βράχων καὶ ἀνερχομένη ἑλικοειδῶς ἐντὸς ἡμισείας καὶ πλέον ὥρας ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Σπανοῦ, ἔνθα τὸ ἐξωκκλήσιον τοῦ Ἁγ. Γεωργίου. Μικρὸν πρὶν ἢ φθάσωμεν εἰς τὴν Σκάλαν συνηντήσαμεν ἀνερχόμενον ἐκ τοῦ ποταμοῦ κάτω ὅμιλον ταξειδευμένων Συρρακιωτῶν, ἐπιστρεφόντων εἰς τὴν πατρίδα των δι' Ἄρτης καὶ Ἀγνάντων. Μετ' αὐτῶν λοιπὸν ἀνήλθομεν εἰς τὴν φοβερὰν Σκάλαν.

Ἤδη εὑρισκόμεθα παρὰ τὸν Ἅγιον Γεώργιον. Ἀπέχομεν ὀκτὼ περίπου ὥρας τῶν Ἰωαννίνων καὶ μίαν μόνη τοῦ Συρράκου καὶ τῶν Καλαρρυτῶν. Καὶ εἴμεθα ἐπὶ τῆς Πίνδου, εἰς ὕψος 1500 περίπου μέτρων ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης. Παύουσι πλέον ἐνταῦθα δι' ἐμὲ αἱ μαγευτικαὶ θέαι καὶ τὰ λαμπρὰ πανοράματα. Ἔμπροσθέν μου ἀνοίγονται ἤδη σκηνογραφίαι ἄγριαι, ἐπιβλητικαί, φοβεραί, μὲ κορυφὰς χιονοσκεπεῖς, μὲ δάση πανάρχαια σκυθρωπά, μὲ κρημνοὺς ὑψηλούς, μὲ βράχους γιγαντιαίους, μὲ χαράδρας βαθείας, μὲ ἄγρια ζῷα καὶ μὲ ἄγρια ὄρνεα.

Αἱ κάτωθι κοιλάδες καὶ οἱ ποταμοὶ μοὶ φαίνονται ἄβυσσοι βαθύταται. Διότι εἶμαι τόσον ὑψηλά, ὥστε ἰσοζυγίζω μὲ τὰς κορυφὰς τοῦ Ξηροβουνίου τῶν Κατσανοχωρίων καὶ τῆς Ὀλύτσκας τοῦ Σουλίου καὶ βλέπω τὰς ράχεις τοῦ Ζαλόγγου καὶ τῆς Σαμονίβας, τὰ Κατσανοχώρια ὅλα, τὴν ἱστορικὴν Πλάκαν τοῦ Ἀράχθου καὶ τὸ μεσημβρινὸν μέρος τῆς πεδιάδος τῶν Ἰωαννίνων, πρὸ δὲ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου ἠδυνάμην νὰ ἴδω διὰ τοῦ μεταξὺ τῶν Τσουμέρκων καὶ τοῦ Ξηροβουνίου σχηματιζομένου χάσματος τὰς πέραν τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου ἀκτὰς τῆς Βονίτσης καὶ τῆς Λευκάδος καὶ τὰ Ἀκαρνανικὰ ὄρη. Ὄπισθεν πρὸς τὴν Πίνδον, βλέπω μεταξὺ φαράγγων, ἐπὶ βράχων ἀποτομωτάτων, ὡς καλιὰς ἀετῶν, τὰς δύο μεγάλας βλαχικὰς κωμοπόλεις τῆς Πίνδου Συρράκον καὶ Καλαρρύτας, ὡς «δύο δίδυμα ἀδέλφια, κατὰ τὴν ὡραίαν φράσιν τοῦ κ. Λάμπρου[1], ἅτινα πολιτικὴ μόνον ἀσπλαχνία ἠδυνήθη ν' ἀποχωρίσῃ δι' αὐθαιρέτου ὁροθετικῆς γραμμῆς, ἐνῷ ἡ ἱστορία τὰ ἑνώνει καὶ ἡ φυσική των θέσις τὰ συνδέει». Ἀπὸ τὴν κυρίως σειρὰν τῆς Πίνδου, Κ ρ ι θ ά ρ ι α νῦν καλουμένην, ὑπὸ τὴν ὁποίαν κρύπτεται ὄπισθεν ὑψώμα-

1. Συρράκον καὶ Καλαρρύται, ἐν «Ἑστίᾳ» 1881.

τος τὸ χωρίον Ματσούκι, προβάλλουσιν ὡς δύο μεγάλοι βραχίονες, τὸ βουνὸν τοῦ Συρράκου, ἔχον διαφόρους κατὰ κορυφὰς ὀνομασίας, οἷον Νύμφαι, Σπανός, Πρίζα, Ἄσχημος, Ἅγιοι Ἀπόστολοι, Τριγγουράσα κλπ. καὶ τὸ βουνὸν τῶν Καλαρρυτῶν τὸ καλούμενον Μπάρος, ἐφ' ὧν, ἐπάνω εἰς ὑψηλοὺς κρημνούς, κεῖνται αἱ δύο κωμοπόλεις, χωριζόμεναι ἀπ' ἀλλήλων διὰ τῆς χαράδρας τοῦ ποταμοῦ τοῦ Συρράκου Χρούσια, ἥτις εἶναι ἡ ὁροθετικὴ μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας γραμμὴ καὶ διὰ τοῦ ποταμοῦ τῶν Καλαρρυτῶν Καρλίμπου ἀπὸ τοῦ Ματσούκι.

Τὸ ἐξωκκλήσιον τοῦ Ἁγ. Γεωργίου ἔκτισαν πρὸ δύο ἑκατονταετηρίδων οἱ Συρρακιῶται καὶ Καλαρρυτιῶται ἀπὸ κοινοῦ, ὡς κοινὸν προσευχητήριον διὰ τοὺς ταξειδεύοντας ἐξ αὐτῶν. Διότι τὸν Ἅγιον τοῦτον θεωροῦσιν ὡς προστάτην τῆς στράτας των. Ἐπὶ τῆς Ἐπαναστάσεως ὅμως κατεδαφίσθη ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ ἀνεκαινίσθη μετ' αὐτήν. Σήμερον ὁ χαμηλὸς ναός του περικυκλοῦται ὑπὸ ἐστεγασμένης εὐρυχώρου στοᾶς, ἐπὶ τῆς πύλης τῆς ὁποίας ὑψοῦται τὸ τετράγωνον ὑψηλὸν κωδωνοστάσιόν του φέρον μέγαν ρωσικὸν κώδωνα, τοῦ ὁποίου οἱ ἦχοι ἀκούονται μέχρι Πραμάντων. Τὴν 23 Ἀπριλίου πανηγυρίζουσιν ἐνταῦθα φαιδρότατα οἱ Συρρακιῶται καὶ Καλαρρυτιῶται, ὅτε οἱ νεανίαι αὐτῶν συνηθίζουσι καὶ ἀδελφοποιοῦνται (γίνονται βλάμηδες, μπράτιμοι, ἀδελφοποιτοί). Τὸν δὲ χειμῶνα οἱ μὲν Καλαρρυτιῶται μεταβαίνουσιν εἰς τὴν κωμόπολίν των διὰ Δοβιζτιάνης καὶ Κηπίνας, μοναστηρίου ὑπὸ τοὺς βράχους τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, κεκαλυμμένην ὑπὸ χιονοστιβάδων, συνηθίζουσι νὰ κρούωσι τὸν κώδωνα τοῦ ναοῦ, ὃν ἀκούοντες οἱ ἐν Συρράκῳ ἐξέρχονται διὰ πτύων καὶ σκαπανῶν καὶ ἀνοίγουσι τὴν ὁδόν. Πολλάκις ἀναγκάζονται καὶ οἱ Συρρακιῶται νὰ μὴ πλησιάσωσι τὸν Ἅγ. Γεώργιον διὰ τὴν ἀφθονίαν τῶν χιόνων, ἀλλὰ νὰ κατέρχωνται διὰ Κηπίνης εἰς Ἰωάννινα καὶ Ἄρταν, ὁπότε ἡ ὁδὸς αὕτη καταντᾷ ἐπιπονωτάτη. Ἐνίοτε δὲ πίπτει τοσαύτη χιών, ὥστε διακόπτεται ἐντελῶς ἐπὶ δύο καὶ τρεῖς μῆνας ἡ συγκοινωνία Συρράκου — Καλαρρυτῶν καὶ Ἰωαννίνων ἢ Ἄρτης. Διότι ἐκτὸς τοῦ μεγάλου ὕψους της εἶναι ἐκτεθειμένη πολὺ καὶ εἰς τὸν ἄνεμον ἡ ράχις τοῦ Ἁγ. Γεωργίου καὶ ἰδίᾳ εἰς τὸν βορρᾶν, ὃν οἱ ἐγχώριοι καλοῦσι Μπάρον, ὡς πνέοντα ἐκ τοῦ ὁμωνύμου ὄρους, ἐφ' οὗ κεῖνται οἱ Καλαρρύται — ἀλλ' ἴσα-ἴσα ἐκ τῆς σημασίας ταύτης ὁρμώμενοι πιστεύομεν, ὅτι τὸ ὄρος μᾶλλον ὠνομάσθη ἐκ τοῦ ἀνέμου Βορρᾶς καὶ κατ' ἀναγραμματισμὸν Βάρρος. — Ὥστε οἱ κάτοικοί του λέγουσιν ὅτι ἐνταῦθα συναντῶνται καὶ ἐρίζουσι τὴν κυριαρχίαν οἱ ἄνεμοι πάντες καὶ δὲν ἀπολείπει ἡ ἀνεμοθύελλα, ὅπως εἰς τὸν Μαλέαν τῆς Λακωνίας δὲν ἀπολείπει ἡ τρικυμία ποτέ.

Ἡ ράχις τοῦ Ἁγίου Γεωργίου λέγεται ὑπὸ τῶν Βλάχων ἐνταῦθα Νυβέστες (=Νύμφαι), τὸ ὁποῖον μᾶς ὑπενθυμίζει μίαν τῶν ἀρχαίων κορυφῶν τῆς Πίνδου, τὴν Τύμφην ἢ Νύμφην ἣν κατῴκουν οἱ

Τυμφαῖοι ἢ Νυμφαῖοι, καὶ οὐχὶ Π ο λ υ ά ν α ὡς λέγουσί τινες. Μ π ο υ λ ι ά ν α δὲ καὶ οὐχὶ Πολυάνα λέγεται μικρὸν ὀροπέδιον ὑπὸ τὴν ράχιν τῶν Νυμφῶν μεταξὺ Ἁγίου Γεωργίου καὶ Συρράκου, ὅπερ ἐὰν προφέρωμεν Μ π ο υ γ ι ά ν α μᾶς ὑπομιμνήσκει τὴν παρὰ τὸν Μπουγιάναν ποταμὸν κοιλάδα τῆς Ἀλβανίας, ἐξ ἧς ὡρμᾶτο ἡ μεγάλη μετὰ ταῦτα Ἀλβανοβλαχικὴ οἰκογένεια τῶν Μπουγιάνων ἢ Μπουίων. Τοιαῦτα μικρὰ ὀροπέδια καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας καλοῦνται Ἀλβανιστὶ Μ π ο υ λ ι ά ν α. Οὕτως ἔχοντος τοῦ ὀνόματος τούτου, πλανῶνται πολύ, νομίζομεν, οἱ ἐκλαμβάνοντες σήμερον τὸ βουνὸν τοῦ Συρράκου ὡς τὸ ἀρχαῖον Π ο λ ύ α ι ν ο ν, θεωροῦντες τὴν ὀνομασίαν Μ π ο υ λ ι ά ν α παραφθορὰν αὐτοῦ. Οἱ μὲν ἐκ Θεσσαλίας διερχόμενοι ἀρχαῖοι γεωγράφοι ἔβλεπον ἐκ τῆς σειρᾶς τῆς Πίνδου τὰ βουνὰ τοῦ Ἀσπροποτάμου, οἱ δὲ ἐξ Ἠπείρου ἔβλεπον τὰ βουνὰ τοῦ Συρράκου· εἴτ' ἐντεῦθεν λοιπὸν εἴτ' ἐκεῖθεν ὁμιλοῦντες περὶ αὐτῶν ἐσημείουν αὐτὰ ὑπὸ τὸ γενικὸν ὄνομα Πίνδος. Ἄρα τὸ ὄνομα Π ο λ ύ α ι ν ο ν ἀποδοτέον μᾶλλον εἰς τὸ Ξηροβοῦνι τῶν Κατσανοχωρίων, ὅπερ σήμερον μένει ἄνευ τοιούτου, ἐνῷ πάντων τῶν ἄλλων ὀρέων τῆς Ἠπείρου τὰ ἀρχαῖα ὀνόματα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἀνεκαλύφθησαν.

Ὁ ἥλιος εὑρίσκετο ἤδη εἰς τὸ ζενίθ. Ἀλλ' αἱ πνοαὶ τῶν διασταυρουμένων ἐνταῦθα ἀνέμων, οἵτινες ἐμυκῶντο λυσσωδῶς εἰς τὴν στέγην τοῦ ναοῦ καὶ εἰς τοὺς βράχους τῆς ράχεως κατέβαλον ὅλην τὴν μεσημβριανὴν θερμότητα αὐτοῦ. Ἐκινήσαμεν ὅλοι ὁμοῦ διὰ Συρράκον, ἐνῷ τινες ἀνελθόντες ἐπὶ τοῦ κωδωνοστασίου ἔκρουον τὸν κώδωνα. Διήλθομεν τὴν Μπουλιάναν, εἰς τὸ μέσον τῆς ὁποίας ἀπηντήσαμεν ὕψωμά τι καντάντικρυ τοῦ Συρράκου, τὸ ὁποῖον καλοῦσι βλαχιστὶ Ὄ λ ν ι (πτελέαι, αἵτινες, δὲν ὑπάρχουσι σήμερον) καὶ κρούτσε (=σταυρός, διότι ἐνταῦθα ἐσταύρωνον τὸ Συρράκον δι' ἁγιασμοῦ ἐπὶ τῶν χρόνων τῆς πανώλους)· ὅτε ἐφθάσαμεν ἐπὶ τοῦ ὑψώματος τούτου, οἱ ταξιδιῶται Συρρακιῶται ἐπυροβόλησαν ἐπανειλημμένως. Μετ' ὀλίγον δὲ ἠκούσθησαν καὶ εἰς Συρράκον πυροβολισμοί. Οὕτω χαιρετίζουσι τὴν πατρίδα των καὶ ἀντιχαιρετίζονται ἐξ αὐτῆς οἱ ἐπανερχόμενοι ξενητευμένοι ἐνταῦθα. Ἐξηκολούθησαν λοιπὸν ἀνταλλάσσοντες τοιούτους διὰ συνεχῶν πυροβολισμῶν χαιρετισμοὺς μέχρι τῆς κωμοπόλεως, εἰς ἣν ἐφθάσαμεν μετὰ 3)4 τῆς ὥρας, διελθόντες κατὰ μῆκος τῆς ράχεως τῶν νυμφῶν διάφορα μικρὰ ὑψώματα καὶ ἐπίπεδα μέρη καὶ χειμάρρους, εἰς ἕκαστον τῶν ὁποίων ἔχουσι δώσει ἰδιαιτέραν ὀνομασίαν οἱ Συρρακιῶται, ὡς ἄ ρ γ η ἀ λ Γ ά τ ο ν (ἀλώνι τοῦ Γάτου), β ά λ ε α ν τ ὶ Κ ό ρ ν ι (χείμαρρος τῶν Κρανεῶν), λ ὰ κ ό ρ ν ι (στὲς κρανιές), β ά λ ε α σ ε ά ν κ α (χείμαρρος ξηρός, ξηρολάγκαδο), λ ὰ π έ ρ ι (στὶς ἀπιδιές), ν τ ό ϊ λ ε κ έ τ ρ ι (οἱ δυὸ πέτρες), π ο ύ ν τ ε ν ο υ ά ο υ α (γεφύρι καινούργιο), φ ο υ ν τ α ν ί τ σ α (βρυσούλα), β ά λ ε α μ ά ρ ε (λαγκάδι μεγάλο), κ έ τ ρ ι λ ε μ ά ρ ε (οἱ μεγάλες πέτρες) κλπ.

Ὑπὸ τοὺς πόδας δὲ ἡμῶν, ἔχαινον ὡς ἄβυσσοι αἱ χαράδραι καὶ αἱ φάραγγες τοῦ Συρράκου καὶ τῶν Καλαρρυτῶν.

Ἐκ Συρράκου πλῆθος λαοῦ, σχεδὸν ὁλόκληρος ἡ κωμόπολις, εἶχεν ἐξέλθει παρὰ τὰς θέσεις, φ ο υ ν τ α ν ί τ σ α καὶ κ έ τ ρ ι λ ε μ ά ρ ε, ἵνα μᾶς ὑποδεχθῶσιν. Τὸ θέαμα ἦτο γραφικώτατον, πρὸ πάντων διὰ τὴν ποικιλίαν τῶν ἐνδυμασιῶν τῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν γυναικῶν, τὴν ζωηρότητα τῶν φωνῶν των καὶ τὴν φαιδρότητα τῶν προσώπων των. Ἐνῷ δὲ τοὺς ἐχαιρετίζομεν, μᾶς ἐσταμάτων πάντες ἐκ τῆς χειρός, ἐρωτῶντες ὡς ἄλλοι ἀρχαῖοι Ἀθηναῖοι, «λέγεταί τι (ἐν Ἰωαννίνοις ἢ ἐν Ἄρτῃ) καινόν;»

Διάφοροι γνῶμαι καὶ παραδόσεις ὑπάρχουσι περὶ τοῦ συνοικισμοῦ καὶ τῆς ὀνομασίας τοῦ Συρράκου καὶ τῶν Καλαρρυτῶν.

Ὁ ἄγγλος περιηγητὴς Leake[1] ἀνάγει τὸν ΙΕ΄ αἰῶνα τὴν παράδοσιν, ἣν ἤκουσεν ἐν Καλαρρύταις τῷ 1818, καὶ ἥτις εἰσέτι διασώζεται, (Ματσούκη κασαμπᾶς, Καλαρίτη χωριό. Σεράκο πέντε σπίτια» ἢ «Κάστρο Βίλιζα, Καλαρίτη μαχαλᾶς, Σεράκο πέντε σπίτια». Εἰκάζει δὲ ὅτι, ἐπειδὴ εἰς Ματσούκι ὑπάρχει ἔτι ἡ θέσις Βίλιζα καλουμένη, ἧς τὸ ὄνομα προῆλθε κατ' αὐτὸν ἐκ τοῦ vigilo λατ. καὶ viglio βλαχ. (= φρουρῶ, φυλάττω, βιγλίζω), αὕτη μὲν ἦν ἡ ἀκρόπολις, τὸ Ματσούκι ἡ πόλις, οἱ Καλαρρύται προάστειον καὶ τὸ Συρράκον μικρὸν χωρίον. Ὁ «Κουβαρᾶς[2], τὸ χρονικὸν τῶν Ἰωαννίνων, ἀναφέρει ἐπὶ τοῦ παιδομαζώματος ἐν ἔτει 1580 τὴν «Καλαρίτην» ὀνομαστί. Ἐπὶ δὲ τῆς 17ης ἑκατονταετηρίδος ἀναφέρονται ἐν τῇ Δύσει ἔμποροι ἐκ «Σερράκου» καὶ «Καλαρίτης»[3] καταγόμενοι. Βλέπομεν λοιπὸν ἐκ τούτων ὅτι ἀμφότεραι αἱ κωμοπόλεις ὑπῆρχον ἐπὶ τῆς κατακτήσεως τῆς Ἠπείρου ὑπὸ τῶν Τούρκων.

Παρατηροῦμεν ἐπίσης ὅτι καθ' ὅλας τὰς ἀνωτέρω περιστάσεις τὸ μὲν Συρράκον ὀνομάζεται «Σερράκο», οἱ δὲ Καλαρρύται «Καλαρίτη». Αἱ αὐταὶ δὲ ὀνομασίαι ἀπαντῶσι καὶ ἐπὶ Ἀλῆ - πασᾶ. Ὁ Ἀθανάσιος Σταγειρίτης ὅμως ἐν ἔτει 1819[4] ὀνομάζει «Καλαρρίτην» μὲν τοὺς Καλαρρύτας, ἀλλὰ τὸ Συρράκον «Σαράκον», τοῦθ' ὅπερ ἐπιβεβαιοῖ ἀφ' ἑνὸς τὴν παράδοσιν, ὅτι ὠνομάσθη ἡ κώμη αὕτη οὕτως ἐκ τοῦ ἀποκλειστικῶς ἐν αὐτῇ κατασκευαζομένου μαλλίνου ὑφάσματος «φ λ ο κ ά τ ο υ», ἐνταῦθα καλουμένου Σ ά ρ ι κ ο υ, καὶ Σ ά ρ ι κ α = ἡ φλοκάτη, ἀφ' ἑτέρου ὅμως ὑπενθυμίζει ἡμῖν τὸ ὄνομα τῆς Συρακούσης τῆς Σικελίας, ὅπως οἱ Καλαρρύται τὸ τῆς Καλαβρίας τῆς μεσημβρινῆς Ἰταλίας. Ὁ Γάλλος Pouqueville[5] ἐν ἔτει 1815 ὠνόμαζε τὰ Συρράκον καὶ Σύρον, εἰ-

1. Travels in Northern Greece Τόμ. Α΄ κεφ. στ΄.
2. Ἀραβαντ. Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου. Τόμ. Α΄ σελ. 187.
3. Leake Travels in Northern Greeec. Τόμ. Β΄.—Pouqueville, Voyage dans la Grèce. Τόμ. Β΄ κλ.
4. Ἠπειρωτικά, ἐκδ. Βιέννης 1819 σελ. 379 καὶ 415.
5. Vayage dans la Grèce. Τόμ. Β΄.

κάζει, φαίνεται, ὅτι ὠνομάσθη ἐκ τοῦ ὀνόματος Σύρου τινὸς ἡγέτου τῶν πρώτων κατοίκων αὐτοῦ. Ὁ Π. Ἀραβαντινὸς λέγει[1], ὅτι ἡ κώμη αὕτη ἀνηγέρθη ἐπὶ χωρίου μικροῦ ἀνήκοντος πρότερον εἰς γαιοκτήμονα Ἰωαννίτην Συρράκον καλούμενον. Ἀλλαχοῦ δὲ εὑρίσκει αὐτὸ συνώνυμον τοῦ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ἀργυροκάστρου χωρίον Συρακάται, δηλ. χωρίον, κτίσμα τοῦ Συρράκου, ὅπως Δοξαράται τοῦ Δοξαρᾶ, Δουκάται τοῦ Δούκα καὶ Καλαράται τοῦ Καλάρη. Ὁ κ. Π. Κ(ανελλίδης)[2], εὑρίσκει Συρράκον χωρίον ἐν Πελοποννήσῳ πρὸ τῆς ὑπὸ τῶν Φράγκων κατακτήσεως αὐτῆς ἐξ ἀποικίας τοῦ ἐν Ἠπείρῳ. Ὡς ἀποικίας δὲ τῶν Καλαβρυτῶν θεωρεῖ τὰ ἐκεῖ Καλάβρυτα. Κατὰ τὴν αὐτὴν δ' ἐποχὴν ἀναφέρει ὑπάρχοντα καὶ τὰ χωρία Μπουλιάνα, Μέτσοβον, Ζούρτσια, Κατσάνες, Σουδενὰ καὶ ἄλλα, πάντα ἐξ ἀποικιῶν τῶν Βλάχων τῆς Πίνδου προελθόντα. Ὁ κ. Παναγιωτόπουλος παραδέχεται τὸ Συρράκον καὶ θέσιν τινὰ Συρρακέϊκα καὶ τὰ Σαρακίνα, Σαρακινάδα καὶ Σαρακίνικο, συγγενῆ τῆς ἐν Ἀρμενίᾳ χώρας Συρρακίνης. Ὁ κ. Ι. Λαμπρίδης[3] ὀνομάζων τὸ Συρράκον «Σεράκον», θεωρεῖ τὸ ὄνομα αὐτοῦ βλαχικόν, τόπου σημαντικὸν καὶ δηλοῦν πτωχείαν καὶ γυμνότητα. «Τὸ ἄγονον τῆς κώμης ταύτης, ἐπιλέγει, καὶ ἡ ἀρχικὴ αὐτῆς ἀσημότης καὶ σμικρότης καθ' οὓς χρόνους ἤκμαζε πόλις της παρὰ τὸ Ματσούκι, ἡ δὲ Καλαρρύτη ἦν χωρίον, τὴν γνώμην ταύτην ἐνισχύουσιν». Ὁ δὲ ἅγιος Ἄρτης κ. Σεραφείμ, ὡσεὶ ἀντιγράφων τὸν Ἀραβαντινόν, ἀποφαίνεται περὶ τοῦ Συρράκου, ὅτι ἰδιοκτήτης αὐτοῦ ἦν Ἰωάννης τις καὶ οὐχὶ Ἰωαννίτης. Σημειωτέον ἐνταῦθα δι' ἀμφοτέρους τούτους, ὅτι τὸ Συρράκον καὶ ἄλλα βλαχικὰ καὶ ἑλληνικὰ χωρία τῆς Πίνδου οὐδέποτε ἐγένοντο ἰδιοκτησίαι γαιοκτημόνων. Ἄλλοι λέγουσιν ὅτι ὠνομάσθη ἐκ τῆς ἀφθόνου συρροῆς τῶν ὑδάτων ὡς καὶ αἱ Καλαρρύται. Ὁ Συρρακιώτης καλεῖ ἑαυτὸν βλαχιστὶ Συρρακιέτου, ὅπερ ἐξάγεται ἐκ τοῦ Συρρακέϊκα, δηλ. καλύβια τοῦ Συρράκου, ἀρχηγοῦ στάνης βλαχοποιμένων. Οἱ δὲ Καλαρρυτιῶται, τὴν μὲν κώμην αὐτῶν καλοῦσι βλαχιστὶ Καλάροι, ἑαυτοὺς δὲ Καλαρίτας, ὅπερ δικαιολογεῖ πως τὴν γνώμην, ἣν πρὸ δύο ἐτῶν μοὶ ἐξέφρασεν ὁ ἐν Ἀθήναις Γερμανὸς κ. G. Weigand καθηγητὴς ἐν Λειψίᾳ, περιηγηθεὶς τοὺς Βλάχους τῆς Πίνδου, ἀλλὰ μισθωτὸς τῆς Ρουμουνικῆς προπαγάνδας ὅτι τὸ ὄνομα Καλάροι εἶναι αὐτὴ ἡ βλαχικὴ λέξις δι' ἧς καλοῦνται οἱ νομάδες, οἱ ἄνθρωποι δηλ. τῶν ἵππων (calu βλαχ.). Ἀλλ' ἔχομεν καὶ ὄνομα φυλάρχου Καλάρη, ἐξ οὗ ὠνομάσθη τὸ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ἀργυροκάστρου χωρίον Καλαρράτας, ἔχομεν δὲ καὶ τὴν Καλαβρίαν ἢ Καλάβρην τῆς Ἰταλίας, ἧς συνώνυμα εἶναι τὰ ἐν Πελοποννήσῳ Καλάβρυτα καὶ τὸ ἐν Συρράκῳ σωζόμενον παλαιὸν οἰκογενειακὸν ὄνομα Καλαβρέζος.

Ταῦτα λέγουσιν αἱ διάφοροι γνωσταὶ ἡμῖν γνῶμαι.

1. Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου τόμ. Β' σελ. 163.
2. Ἐν τῇ «Ἑβδομάδι» τοῦ 1887 εἰς τὰς περὶ «Μάνης καὶ Μανιατῶν» καὶ περὶ «Σλαβικῶν ἐποικήσεων» πραγματείας αὐτοῦ.
3. Ἠπειρωτικὰ μελετήματα, τεῦχος 5ον μέρ. β' σελ. 13.

Παράδοσις δέ τις, ἣν ἤκουσα ἐν Συρράκῳ παρά τινος καλογραίας τῆς μονῆς τοῦ Προφήτου Ἠλία, Στάμως καλουμένης, ἀγούσης ἡλικίαν ὑπεράνω τῶν ἑκατὸν ἐτῶν λειψάνου γεραροῦ τοῦ μεγάλου ἀγῶνος, λέγει τὰ ἑξῆς: Πέντε ἀδελφοὶ ἦλθον μετὰ τῶν ποιμνίων καὶ τῆς μόνης ἀδελφῆς των ἐν παναρχαίοις καιροῖς ἐκ Ξηρακιᾶς τῆς Ἀκαρνανίας εἰς τὰ δουνὰ τοῦ Συρράκου, ἅτινα κατεκαλύπτοντο τότε ὑπὸ μεγίστων δασῶν, καὶ κατώκησαν κατ' ἀρχὰς εἰς Μπουλιάναν ἐντὸς τῶν καλυδῶν. Ἐπειδὴ ὅμως τὸν χειμῶνα ὑπέφερον πολὺ ἐκ τῶν χιόνων καὶ τοῦ δορρᾶ, μετέθεσαν τὰς καλύδας των παρὰ τὴν νῦν ἔξωθεν τοῦ Συρράκου θέσιν τῆς φ ο ν τ α ν ί τ σ α ς. Ἔζων δὲ τρεφόμενοι μὲ τὸ γάλα τῶν ποιμνίων των καὶ τοὺς καρποὺς τῶν πρίνων καὶ ἐνδυόμενοι μὲ τὸ δέρμα τῶν προδάτων καὶ αἰγῶν. Ἡμέραν τινὰ παρετήρησέ τις ἐξ αὐτῶν, ὅτι τράγος τις ἐκ τοῦ ποιμνίου τῶν αἰγῶν των ἐξῆλθε τοῦ δάσους, ὅπερ ὑπῆρχε τότε ἐν τῇ νῦν θέσει τοῦ Συρράκου, μὲ καταδεδρεγμένον πώγωνα. Συνεπέρανεν, ὅτι ἐντὸς τοῦ δάσους ὑπῆρχε πηγὴ ὕδατος καὶ εἰδοποίησε περὶ τούτου τοὺς ἀδελφούς του. Μετεκόμισαν λοιπὸν πάλιν τὰς καλύδας των ἐντὸς τοῦ δάσους, ἐπὶ τὸ ἀσφαλέστερον, παρὰ τὴν πηγήν, ἥτις καὶ σήμερον ρέει εἰς τὸ μεσοχώρι τοῦ Συρράκου καὶ λέγεται Γ κ ο ύ ρ α. Ἐντεῦθεν ἐξερχόμενοι μετὰ τῶν ποιμνίων των ἐπὶ τῶν ὀρέων ἐπάνω, συνεσχετίσθησαν μετὰ Μετσοδιτῶν ποιμένων, μετὰ τῶ ὁποίων ἠρραδώνισαν τὴν ἀδελφήν των, ἐπὶ τῷ ὅρῳ νὰ μετοικήσῃ ὁ νυμφίος παρ' αὐτοῖς, ἐπιθυμοῦσι τὸν συνοικισμὸν χωρίου τοιουτοτρόπως. Ὁ νυμφίος ὅμως κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ γάμου ἤλλαξε γνώμην καὶ ἐζήτησε παρ' αὐτῶν τὴν κόρην εἰς Μέτσοδον. Οὗτοι, ὡς ἑπόμενον, ἠρνήθησαν νὰ τὴν δώσουν. Ἀλλ' ἡμέραν τινά, καθ' ἣν πάντες ἔλειπον εἰς τὰ ὄρη, ἔρχεται ὁ γαμβρὸς μὲ σῶμα ὁλόκληρον συγχωρικῶν του ἐπιδαινόντων ἐπὶ ἡμιόνων, ἁρπάζουσι διαίως τὴν κόρην καὶ φεύγουσι πρὸς τὸ Μέτσοδον. Ἐπιστρέψαντες δὲ οἱ ἀδελφοὶ εἰς τὰς καλύδας καὶ μὴ εὑρόντες τὴν ἀδελφήν των, ὁπλίζονται (σημειωτέον ὅτι μετεχειρίζοντο τόξα) καὶ ἀκολουθοῦσι κατὰ πόδας τοὺς ἅρπαγας. Δύο περίπου ὥρας ἄνωθεν τοῦ Συρράκου κατὰ τὰς κορυφάς, καταφθάνουσιν αὐτοὺς καὶ φονεύουσι τοὺς ἡμιόνους, ὅπου ἔκτοτε τὸ μέρος ὠνομάσθη Μ ο ῦ λ ε ς (ἡμίονοι), ὀλίγον δ' ἀνωτέρω, παρὰ τὴν σημερινὴν θέσιν Τ σ ά γ ι α (τσέγκι, μάχη) συνῆψαν πρὸς τοὺς ἱππεῖς πεισματώδη συμπλοκήν, καθ' ἣν ἡττήθησαν οἱ Μετσοδῖται καὶ ἐτράπησαν εἰς φυγὴν ὅσοι διεσώθησαν, τοῦ νυμφίου καὶ τῆς ἁρπαγείσης κόρης πεσόντων αἰχμαλώτων εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἀδελφῶν της, οἵτινες ὁδηγήσαντες αὐτοὺς εἰς τὰς καλύδας, ἐτέλεσαν τοὺς γάμους των. Οὕτως ἀποκατεστάθη τὸ πρῶτον ἀνθρώπινον ζεῦγος ἐνταῦθα, ὅπερ τεκνοποιῆσαν ἐπλήθυνε καὶ συνῳκίσθη βαθμηδὸν τὸ χωρίον, εἰς τὸ ὁποῖον οἱ ἀδελφοί, νυμφευθέντες καὶ αὐτοὶ κατόπιν, ἀπέδωκαν τὸ ὄνομα τῆς πρώτης πατρίδος των Ξηρακιᾶς, παραφθαρὲν μετὰ ταῦτα διὰ τοῦ χρόνου εἰς τὸ σημερινὸν ὄνομα Σύρράκον. Προστίθησι δὲ ἡ παράδοσις αὕτη, ὅτι ὁ γαμβρὸς τῶν ἀδελφῶν τούτων εἷλκε τὸ γένος ἐκ τῆς μεγαλωνύμου οἰκογενείας τοῦ

Μετσόβου τῶν Ζαμαναίων, ἧς λαμπρὰ λείψανα σώζονται μέχρι σήμερον καὶ ἐν Μετσόβῳ καὶ ἐν Συρράκῳ μεταξὺ τῶν ὀνομαστοτέρων οἰκογενειῶν. Μέχρι πρό τινων ἐτῶν, μοὶ ἔλεγεν ἡ γραῖα, εἰς τοὺς οἴκους τῶν Ζαμαναίων τοῦ Συρράκου εὑρίσκοντο παλαιὰ σιδηρᾶ βέλη τόξων, ἅτινα αἱ γυναῖκες μετεχειρίζοντο ὡς πασσάλους, πηγνύουσαι αὐτοὺς ἐν τῇ γῇ, ἵνα ἁπλώνωσιν ἐπ' αὐτῶν τοὺς μακροὺς ὁρμαθοὺς τῶν μαλλίνων κλωστῶν τοῦ ὑφαντηρίου των (βλαχ. γ κ λ ά ρ ι).

Ἑτέρα παράδοσις ἀναφέρει ὅτι εἰς Ματσούκι, ὅπου ὑπῆρχε χωρίον ὁλόκληρον πρὸ τοῦ συνοικισμοῦ τοῦ Συρράκου καὶ τῶν Καλαρρυτῶν, πατριάρχης (τσέλιγκας) βλαχοποιμὴν ἀποσπασθεὶς ἔπηξε τὴν καλύβην του εἰς τὴν θέσιν τῶν Καλαρρυτῶν, ἐξ ἧς δύο ἐκ τῶν υἱῶν του διέβαινον ἀντίπεραν εἰς τὰ βουνὰ τοῦ Συρράκου καὶ ἔβοσκον τὰ ποίμνιά των. Ὁ πρεσβύτερος τούτων ἦτο μονόφθαλμος. Τούτου ἕνεκα αἱ ν ε ά ν ι δ ε ς τῆς στάνης τὸν ἀπέφευγν, ἐνῷ ὁ μικρότερος, ὡραῖος καὶ ἀβλαβὴς ἐνυμφεύθη ταχέως. Τοῦτο κατέτρωγε τὴν καρδίαν καὶ τὴν νεότητα τοῦ πρεσβυτέρου. Ἀλλ' ἡμέραν τινὰ ἀνελθὼν κατακορύφως ἐπὶ τῆς ράχεως τῶν Νυμφῶν καὶ ἰδὼν ἀπ' αὐτῆς πρὸς τὴν πεδιάδα τῶν Ἰωαννίνων πόλιν καὶ τόσα χωρία πέριξ, ἐσκέφθη νὰ λάβῃ ἐκεῖθεν σύζυγον. Κρυφίως λοιπὸν νύκτα τινὰ θερινὴν ἀσέληνον, ἐγκαταλιπὼν τὸ ποίμνιόν του ὑπὸ τὴν φυλακὴν τῶν σκύλων, κατέρχεται εἰς τὴν πεδιάδα τῶν Ἰωαννίνων καὶ ἐκ τοῦ πρώτου χωρίου, τὸ ὁποῖον ἀπήντησεν ἐν αὐτῇ, ἥρπαξεν ὡραίαν παρθένον, ἣν ἀπήγαγεν εἰς τὰ ὄρη του. Μαθὼν ὅμως τὸ συμβὰν ὁ πατήρ, ἀπεκήρυξεν αὐτὸν παραχωρήσας εἰς τὴν ἐξουσίαν του τὸ ποίμνιον μόνον, τὸ ὁποῖον αὐτὸς ἐποίμαινεν. Οὕτως ἐκ μὲν τοῦ πατρὸς καὶ τῆς λοιπῆς οἰκογενείας συνῳκίσθησαν οἱ Καλαρρύται, ὑπὸ δὲ τοῦ ἀποκεκηρυγμένου υἱοῦ τὸ Συρράκον. Ἐκ τούτου μάλιστα τεκμαίρονταί τινες τὴν φιλάσθενον φύσιν τῶν γυναικῶν τοῦ Συρράκου, λέγοντες ὅτι ὡς ἔχουσαι αἷμα πεδινὸν αὗται δὲν ἀντέχουσιν εἰς τὸ ψῦχος τοῦ βουνοῦ. Ἡ παράδοσις αὕτη ἐπιβεβαιοῖ, οὕτως εἰπεῖν, τὴν ἑτέραν, καθ' ἣν τὸ Ματσούκι κατ' ἀρχὰς ἦτο πόλις, οἱ Καλαρρύται χωρίον καὶ τὸ Συρράκον πέντε σπίτια, ὡς καὶ τὴν ἐκ τοῦ Κ α λ ά ρ ο ι (νομάδες) ἐτυμολογίαν τῆς ὀνομασίας τῶν Καλαρρυτῶν. Ὁ μονόφθαλμος υἱός, ὁ συνοικίσας τὸ Συρράκον, ἐκαλεῖτο Σῦρος ἢ Συρράκος, ἐξ οὗ κατ' ἀρχὰς αἱ καλύβαι του ὠνομάσθησαν κ α λ ύ β ι α τ ο ῦ Σ υ ρ ρ ά κ ο υ ἢ κ α λ ύ β ι α Σ υ ρ ρ α κ έ ϊ κ α καὶ ἀκολούθως τὸ χωρίον Σ υ ρ ρ ά κ ο ν ἢ Σ υ ρ ά κ ο ν.

Τρίτη δὲ παράδοσις λέγει, ὅτι οἱ πρῶτοι κάτοικοι τοῦ Συρράκου ἦλθον ἐκ Παλιοχωρίου, κατῴκησαν δὲ κατ' ἀρχὰς εἰς Μπουλιάναν, ὅπου νῦν σώζονται ἐρείπια οἰκοδομῶν, καὶ ἔπειτα συνῴκισαν τὸ σημερινὸν Συρράκον. Ἔκτοτε δὲ ἔμεινεν εἰς τὴν πρώτην κοιτίδα των τὸ ὄνομα Παλιοχώρι τοῦ Σ υ ρ ρ ά κ ο υ.

Ἐάν τις συναρμολογήσῃ ἀναλόγως τὰς διαφόρους ταύτας γνώμας καὶ παραδόσεις, δύναται κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον νὰ ἐξαγάγῃ συμπέρασμά τι πιθανὸν περὶ τοῦ συνοικισμοῦ τῶν δύο τούτων ἀξιολόγων βλαχι-

κῶν κοινοτήτων τῆς Πίνδου, τὸ ἑξῆς:

Ὅτι οἱ περὶ τὸ Παλιοχώρι καὶ Δοβίζιανα ἀφ' ἑνὸς καὶ περὶ τὸ Ματσούκι ἀφ' ἑτέρου ὑπάρχοντες παλαιοὶ Χριστιανικοὶ ναοὶ καὶ αἱ βυζαντιναὶ ὀνομασίαι Β ί λ ι ζ α καὶ Β ί ν ι σ τ α καὶ Κάστρο Β ί λ ι ζ α ς δηλοῦσι προφανῶς τὴν ἄλλοτέ ποτε ὕπαρξιν βυζαντινῶν πολισμάτων ἐνταῦθα, τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι — Ἕλληνες ἢ Βλάχοι ἄγνωστον — κατεγίνοντο εἴς τε τὴν κτηνοτροφίαν καὶ τὴν γεωργίαν, ὡς δεικνύουσι οἱ μέχρι σήμερον σωζόμενοι παρ' αὐτοῖς ἀγροὶ καὶ παλαιαὶ ὀνομασίαι Κ ρ ι θ ά ρ ι α εἰς Ματσούκι καὶ Β ί ν ι σ τ α (vinus = λατ. ὁ οἶνος, γίνι = βλαχ. ἡ ἄμπελος) μεταξὺ Δοβίζιανα καὶ Παλιοχώρι. Ὅτι ἐκ Παλιοχωρίου, τὶς οἶδε κατὰ ποίαν ἐποχὴν καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν, ἀνῆλθον εἰς τὸ νῦν Σ υ ρ ρ ά κ ο ν οἱ πρῶτοι αὐτοῦ κάτοικοι παρ' οἷς μετώκησαν καὶ ἐκ τῶν ἐπισημοτέρων οἰκογενειῶν τοῦ Μετσόβου οἱ Ζαμαναῖοι, ὅπως εἰς Καλαρρύτας, ὧν οἱ πρῶτοι κάτοικοι εἶναι ἀπόσπασμα τῶν Ματσουκιωτῶν, προσῆλθον ἐκ τῶν ἐπισημοτέρων οἰκογενειῶν τοῦ Χαλίκι, καθ' ἃ μαρτυρεῖ ὁ Ἄγγλος Leake. Τὸ Χαλίκι εἶναι σήμερον βλαχικὸν χωρίον παρὰ τὸ Μέτσοβον, ἀνῆκον εἰς τὸ τμῆμα τοῦ Ἀσπροποτάμου· ἄλλοτε ὅμως ὑπῆρχεν εἰς τὴν θέσιν του ἡ ἀρχαία πόλις τῆς Ἀθαμανίας Χαλκίς. Ὁ Pouqueville μάλιστα ἀναφέρει καὶ τὴν χρονολογίαν τῆς προσελεύσεως τῶν Χαλικιωτῶν εἰς Καλαρρύτας, ἀνάγων αὐτὴν εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 13ου αἰῶνος. «Ποιμενικαὶ οἰκογένειαι, λέγει, ἐλθοῦσαι περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 13ου αἰῶνος ἐκ τοῦ ὄρους Paduremar (μέγα δάσος, βλαχ.) τοῦ Χαλίκι εἰς Καλαρρύτας συνώκησαν τὸ χωρίον, τὸ ὁποῖον ὠνόμασαν οὕτως ἐκ τῶν πολλῶν καὶ καλῶν ὑδάτων ἅτινα ἀρδεύουσιν αὐτό». Ὡσεὶ ἦσαν Ἕλληνες οἱ προσελθόντες Χαλικιῶται, ἐνῷ πιθανώτερον εἶναι ὅτι Ἕλληνες ἦσαν οἱ πρῶτοι τῶν Καλαρρυτῶν κάτοικοι, οἱ δὲ προσελθόντες — ἴσως κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 13ου αἰῶνος — ἦσαν βλαχοποιμένες. Κατὰ δὲ τὸ χρονικὸν τῶν Ἰωαννίνων καὶ εἰς τὸ Μέτσοβον περὶ τὴν αὐτὴν περίπου ἐποχὴν προσῆλθον οἱ Βλάχοι.

Οὕτω πως, διὰ τῆς ἀνωτέρω συναρμολογήσεως τῶν διαφόρων γνωμῶν καὶ παραδόσεων, ἄγεταί τις εἰς ἱστορικήν τινα πιθανότητα περὶ τοῦ συνοικισμοῦ τοῦ Συρράκου καὶ τῶν Καλαρρυτῶν καὶ συμπεραίνει, ὅτι ὑπῆρχον αἱ κῶμαι αὗται καθ' οὓς χρόνους ἡ ἱστορία ἀναφέρει ὁριστικῶς τὸ γενικὸν ὄνομα τῆς περιοχῆς, τοῦ τμήματος αὐτῶν, Μ α λ α κ ά σ ι, καὶ ἔδρασαν σπουδαίως οἱ κάτοικοι αὐτῶν μετὰ τῶν κατοίκων τοῦ Μετσόβου καὶ τῶν λοιπῶν τοῦ τμήματος κωμῶν καθ' ὅλην τὴν ἱστορίαν τοῦ Μαλακασίου.

—Ἡ περιοχὴ ἢ τὸ τμῆμα τοῦ Μαλακασίου ὠνομάζετο μέχρι τοῦ 1321 Σμόκοβον ἢ ἀρχοντεία Σμοκόβου, κατά τι χρυσόβουλον Ἀνδρονίκου τοῦ Πρεσβυτέρου[1], ἐκ τοῦ ὀνόματος πατριᾶς Ζουπάνου τινὸς Σμοκὸς ἢ Μοκὸς (ποιμνιοστάσιον, σλαβ.) καλουμένου, κατὰ τὸν κ. Ι. Λαμπρίδην,

1. Π. Ἀραβαντινοῦ Χρονογρ. Ἠπείρου τ. Β' σελ. 231.

οὗ τὸ ὄνομα διετηρήθη καὶ εἰς δμώνυμον χωρίον παρὰ τὴν δεξιὰν τοῦ Πηνειοῦ ὄχθην, κατὰ ΙΖ΄ αἰῶνα διαλυθέν. Ἐξετείνετο δὲ ἀπὸ τοῦ δμωνύμου τούτου χωρίου μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Λούρου ποταμοῦ εἰς τὸν Ἀμβρακικὸν κόλπον πρὸς μεσημβρίαν.

Ἀκολούθως ἀπὸ τοῦ 1321 μέχρι τοῦ 1333 ὠνομάσθη τὸ Σμόκοβον Μαρακάσι (τυροκόμος, βλαχ.) ἐκ τοῦ ὀνόματος ἑτέρου ἡγέτου καὶ ἥρωος ἐπισκιάσαντος τὴν πατριὰν τοῦ Σλάβου Μοκός, Βλάχου δὲ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὴν καταγωγήν, οὗ τὸ ὄνομα διετηρήθη ἐπίσης ἐν δμωνύμῳ χωρίῳ εἰς τὰς Θεσσαλικὰς τοῦ Ζυγοῦ ὑπωρείας. «Διατρίβοντα δὲ βασιλέα (Ἀνδρόνικον τὸν πρεσβύτερον 1333 - 1335) ἐν Θετταλίᾳ, λέγει Ἰωάννης ὁ Καντακουζηνός[1], οἱ τὰ ὀρεινὰ τῆς Θετταλίας νεμόμενοι Ἀλβανοὶ ἀβασίλευτοι Μαλακάσιοι, Μπούιοι καὶ Μεσαρῖται (ἢ Μαζαρακαῖοι) ἀπὸ τῶν φυλάρχων προσαγορευόμενοι, περὶ δισχιλίους καὶ μυρίους ὄντας, προσεκύνησαν ἐλθόντες καὶ ὑπέσχοντο δουλεύσειν. Ἐδεδοίκεσαν γὰρ μή, χειμῶνος ἐπελθόντος, διαφθαρῶσιν ὑπὸ Ρωμαίων, ἅτε πόλιν οἰκοῦντες οὐδεμίαν, ἀλλ᾽ ὄρεσιν ἐνδιατρίβοντες καὶ χωρίοις δυσπροσόδοις, ὧν ἀναχωροῦντες τοῦ χειμῶνος διὰ τὸ κρύος καὶ τὴν χιόνα, ἄπιστόν τινα ἐν τοῖς ὄρεσιν ἐκείνοις νιφομένην, εὐεπιχείρητοι ἔσεσθαι ἐδόκουν». Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ χρονογράφον[2] ἐπὶ τῆς αὐτῆς περίπου ἐποχῆς Συργιάννης ὁ Παλαιολόγος ἀποδρὰς ἐκ Γαλατᾶ κατέφυγε διὰ τῆς Εὐβοίας, τῶν Λοκρῶν, τῶν Ἀκαρνάνων καὶ τῶν «νομάδων Ἀλβανῶν τῶν οἰκούντων περὶ τὴν Θετταλίαν» εἰς τὸν Κράλην ἡγεμόνα τῶν Τριβαλῶν· ἐξ οὗ ἕπεται ὅτι ὁ Συργιάννης ἐγνώριζε τοὺς νομάδας «Ἀλβανοὺς» τῆς Πίνδου ἀπὸ τοῦ ἔτους 1319, ὅτε διετέλει αὐτοκρατορικὸς ἐπίτροπος ἐν Ἰωαννίνοις. Οἱ νομάδες αὐτοι λαοὶ τῆς Πίνδου, ὡς θὰ ἴδωμεν λίαν προσεχῶς, ἦσαν μῖγμά τι Ἑλλήνων, Βουλγάρων, Βλάχων καὶ Ἀλβανῶν, ἀλλαχοῦ δὲ θέλομεν ἴδει, διατί ὁ Καντακουζηνὸς ἀποκαλεῖ αὐτοὺς γενικῶς «Ἀλβανούς».

Οἱ «Ἀλβανοὶ» οὗτοι τῆς Πίνδου ἦσαν ἀναμφιβόλως συγγενεῖς καὶ ὁμόφυλοι τῶν Ἀλβανῶν τῶν Κανίνων, οἵτινες κατερχόμενοι ἀπὸ τὰ ὑψηλὰ ὄρη των ἐλήιζον συνεχῶς τὰς πόλεις καὶ τὰ φρούρια. Ἀλλὰ μαθὼν τοῦτο ὁ Βασιλεὺς Ἀνδρόνικος[3], ἔλαβε καὶ συμμαχικὸν στρατὸν Ἀγαρινῶν καὶ ἐπῆλθε κατ᾽ αὐτῶν· καταφθὰς δ᾽ αὐτοὺς διὰ τῶν τοξοτῶν Ἀγαρινῶν μέχρι τῶν ἀπροσίτων κορυφῶν τῶν ὀρέων των, ἀόπλους ὄντας τοὺς ἐξωλόθρευσεν, ἀναγκάσας ἄλλους μὲν ν᾽ ἀναχωρήσωσιν οἰκογενειακῶς ἐκεῖθεν, ἄλλους δὲ νὰ κρυφθῶσιν εἰς χαράδρας καὶ σπήλαια, πλείστους δ᾽ ἐξ αὐτῶν ἠχμαλώτισε καὶ τὴν περιουσίαν αὐτῶν ἅπασαν, συνισταμένην ἐκ 300.000 βοῶν, 5.000 ἵππων καὶ 1.200.000 αἰγοπροβάτων, ἐδήμευσεν καὶ ἀπεμπόλησεν εἰς εὐτελεστάτην τιμὴν ἐν ταῖς ἀγοραῖς τῶν πό-

1. Ἐκδ. Βοννάης βιβλίον Β΄ § 28.
2. Καντακουζ. βιβλ. Β΄ § 25.
3. Αὐτόθι βιβλ. Β΄ § 32.

λεων, ὥστε ἀντὶ ἑνὸς χρυσοῦ ἐπωλοῦντο 500 πρόβατα ἢ 100 βόες ἐν ἔτει 1335. Ἦσαν δ' ἐπίσης συγγενεῖς καὶ τῶν Ἀλβανῶν τῆς Ἀκαρνανίας, κατὰ τῶν ὁποίων διὰ παρομοίας ληστρικὰς ἐπιδρομὰς ἠθέλησε νὰ κινηθῇ ὁ Δεσπότης τῶν Ἰωαννίνων Νικηφόρος ὁ Β', οὓς καὶ προκατέλαβε παρὰ τὸν Ἀχελῷον, ἀλλ' ἐκ τῆς ὀργῆς του μὴ ἀναμείνας τὴν ἔλευσιν τῆς ὅλης στρατιᾶς αὐτοῦ, εἰσήλασε μετ' ὀλίγων ἀνδρῶν ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὀρεσιβίων ἐχθρῶν καὶ ἐγένετο θῦμα τῆς τόλμης του. Ἀκαρνανία ἐκαλεῖτο ἡ νῦν Ἄρτα. Ἀρχηγὸς δὲ τῶν Ἀλβανῶν τῶν ὀρέων της ἦτον ὁ Πέτρος Μπούιας.

Ἵνα λάβωμεν ἰδέαν τινὰ περὶ τῶν φυλάρχων τῶν λαῶν τούτων, ἀρκεῖ νὰ εἴπωμεν ὀλίγα περὶ τῆς οἰκογενείας τοῦ Μπούια, περὶ ἧς μόνης, δυστυχῶς, διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν ἀρκεταὶ πληροφορίαι. «Ἡ νῦν σατραπεία τῆς Σκόδρας διατέμνεται, λέγει ὁ κ. Σάθας[1], ὑπὸ δύο ποταμῶν, τοῦ Δρίνου καὶ τῆς Μπουγιάνας. Τὰ περὶ τὴν Μπουγιάναν ἐξ ἀμνημονεύτων χρόνων ἐνέμετο φυλὴ ἰθαγενὴς ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ λαβοῦσα τὸ ἐπώνυμον (Μπούιοι ἢ Μπουγιάνοι), καὶ ὑπὸ ὁμωνύμους φυλάρχους διατελοῦσα». Πρῶτος γνωστὸς γενάρχης τῆς φυλῆς ταύτης ἀναφέρεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἐν ἔτει 1333 - 1349, ὁ Νικόλαος Μπούιας, σύγχρονος τοῦ κράλη τῆς Σερβίας Στεφάνου, ὑφ' οὗ ἐτιμήθη διὰ τοῦ ἀξιώματος τοῦ πρωτοβεστιαρίου (1345 - 1347) ἀπέναντι ἐκδουλεύσεων, ἃς ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ὁμωνύμου φυλῆς προσήνεγκεν εἰς τὸν κράλην τότε. Ἀλλὰ οἱ Μπούιοι ἀνῆγον τὴν καταγωγὴν αὐτῶν εἰς πολὺ ἀρχαιοτέρους χρόνους καὶ οἴκους καὶ δὴ τῶν τοῦ Ἀντινόου καὶ Πύρρου, οὗτινος μάλιστα τὸ οἰκόσημον παρενέβαλλον μεταξὺ τῶν τῆς οἰκογενείας των. «Τὴν σημαίαν τῶν τεσσάρων ὄφεων μὲ τὴν χεῖρα, λέγει ὁ βιογράφος τοῦ Μερκουρίου Μπούια Κορωναῖος, παλαιότατα τὴν ἐβάσταζεν ὁ ρὲ Πύρρος, καὶ ὅλοι ἐκεῖνοι ὅπου ἦταν ἐκ τῆς ρίζης αὐτοῦ». Περὶ δὲ τοῦ λαβάρου τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου ὅπερ κατέτασσον ἐπίσης οἱ Μπούιοι μετὰ τῶν οἰκοσήμων των, λέγει ὁ αὐτός· «Τὴν σημαίαν τοῦ σταυροῦ κίτρινην μετὰ δύο ἄστρων λευκῶν εἶχε χαρίσει ὁ Κωνσταντῖνος Βασιλεὺς (εἰς τὸν Μπούιαν), ὅταν ἐμίσευσεν ἀπὸ τὴν Ρώμην καὶ ἐπέρασεν εἰς τὸ Τουράτζον, διὰ νὰ ὑπάγῃ νὰ κτίσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν». Ὁ Νικόλαος Μπούιας μέχρι τοῦ 1349 ἐν τοῖς ζῶσι μνημονευόμενος, κατέλιπεν ἀποθανὼν υἱὸν τὸν Πέτρον. Ἀναφέρεται δὲ ἀδελφός τις τοῦ Νικολάου Μιχαὴλ Μπούιας τῷ 1350 μὲ υἱὸν τὸν Τρύφωνα (1357 - 1360) ἀποθανόντα ἄπαιδα. Ἐπὶ τῆς καθόδου τῶν Ἀλβανῶν εἰς τὴν Ἤπειρον, Θεσσαλίαν καὶ Ἀκαρνανίαν διὰ τῆς Πίνδου (1081 - 1319)[2] κατῆλθε καὶ ἡ φατρία τῶν Μπουίων, ἣν ὁ Καντακουζηνός, ὡς ἴδομεν, ἀναφέρει μεταξὺ τῶν Μαλακασίων καὶ Μεσα-

1. Ἑλλην. Ἀνέκδοτα, τόμ. Α' σελ. ι'.
2. Ἐν ἔτει 1081 ἀναφέρονται οἱ Ἀλβανοὶ περὶ τὰ Κάνινα καὶ τὸ Δυρράχιον ὑπὸ Σκυλίτση, Κεδρινοῦ καὶ Ἄννης Κομνηνῆς, ἐν ἔτει δὲ 1319 ἐγνώρισεν αὐτοὺς ἐν Ἠπείρῳ Συργιάννης ὁ Παλαιολόγος, ὡς αὐτοκρατορικὸς ἐπίτροπος ἐν Ἰωαννίνοις διατελῶν.

ριτῶν ἢ Μαζαρακαίων τῆς Πίνδου καὶ ἧς ἀρχηγὸς ἦτο ἐνταῦθα ὁ υἱὸς τοῦ Νικολάου Πέτρος Μπούιας. Ὁ Πέτρος Μπούιας ἀποθανὼν ἐγκατέλιπε δύο υἱούς, τὸν Ἰωάννην καὶ τὸν Μαυρίκιον. Ὁ πρῶτος ἐκ τούτων, ὁ Ἰωάννης, ἢ κατὰ τὴν Ἀλβανικὴν μετωνυμίαν Γκιώνης καὶ Γκῖνος, ἐδέσποσε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός του τῆς Παραχελωίτιδος Αἰτωλίας, ἕδραν ἔχων τὸ Ἀγγελόκαστρον, ἐπονομασθεὶς Σπάτας, ἐκ τοῦ ἰδιαιτέρου ἐπωνύμου τῶν Μπουιάνων Σπαταῖοι (=ἄνθρωποι τοῦ ξίφους, βλαχ.). Ὁ Γκῖνος Μπούιας ἢ Γιάννης Σπάτας ἀποβιώσας τὴν 20 Ὀκτωβρίου 1400 ἐγκατέλιπε μετὰ τριῶν θυγατέρων υἱὸν τὸν Παῦλον, ὅστις ἐκληρονόμησε τὴν Δεσποτείαν τῆς Παραχελωίτιδος καὶ τῆς Ναυπακτίας, ἐνῷ τὴν Ἄρταν κατέλαβεν ὁ θεῖος αὐτοῦ Μαυρίκιος, ὁ ἐπιλεγόμενος Σγοῦρος, ὅστις καὶ τὰ Ἰωάννινα κατέλαβεν ἐν ἔτει 1418 μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Δεσπότου Ἡσαῦ Βουονδελμόντου. Ἀλλ' ἀμφότεροι οὗτοι ἐπ' ὀλίγον διετήρησαν τὰς Δεσποτείας των, διότι εἰσβαλὼν τῷ 1405 ὁ Κάρολος Τόκος κατέκτησε τάς τε ἐν Αἰτωλοακαρνανίᾳ καὶ τὰς ἐν Ἠπείρῳ χώρας αὐτῶν, τιτλοφορηθεὶς Δεσπότης ἐν ἔτει 1420. Οἱ υἱοὶ τοῦ Παύλου Μπούια ἢ Σπάτα, Γκῖνος καὶ Ἀλέξιος, εὑρεθέντες οὕτω ἄνευ κτήσεων ἐν Ἠπείρῳ καὶ Ἀκαρνανίᾳ, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ τε πατρὸς καὶ τοῦ θείου των, ἀπῆλθον εἰς Κωνσταντινούπολιν παρὰ τῷ αὐτοκράτορι, ὅστις εὐμενῶς δεξιωθεὶς αὐτοὺς τοῖς παρεχώρησε χώρας καὶ φρούρια εἰς Πελοπόννησον.

Οὕτω εὑρίσκονται τὸ ἔτος 1454 - 1489 οἱ Μπούιοι ἐγκατεστημένοι ἐν Πελοποννήσῳ. Δὲν ἀμβιβάλλομεν ὅμως ὅτι καὶ κατὰ τὴν κάθοδον τῶν Ἀλβανῶν εἰς Πελοπόννησον, ἐν ἔτει 1492 ἰδίᾳ, εἶχον κατέλθει καὶ ἐκ τῆς φυλῆς τῶν Μπουίων μέλη. Ὁ Γκῖνος ἐγέννησε τὸν Πέτρον Μπούιαν, ὅστις ἐξήγειρε τοὺς ἐν Πελοποννήσῳ Ἀλβανοὺς κατὰ τῶν Δεσποτῶν καὶ προὐκάλεσε τὴν κατάκτησιν τῆς χώρας ὑπὸ τῶν Τούρκων. Μετὰ δὲ τὴν κατάκτησιν οἱ Μπούιοι, οἱ μὲν κατετάχθησαν ὡς μισθοφόροι εἰς τοὺς Ἑνετούς, οἱ δὲ διετήρουν ἀρματολικὰ σώματα μετὰ τῶν Κλαδαίων, ἑτέρας μεγαλωνύμου Ἠπειρωτικῆς οἰκογενείας μετοικησάσας ἐπίσης εἰς Πελοπόννησον. Υἱὸς τοῦ Πέτρου Μπούια ὑποτίθεται ὁ Μερκούριος Μπούιας ὁ κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα ἀναδειχθεὶς εἷς ἐκ τῶν ἐπισημοτέρων στρατηγῶν ἐν τῇ Δύσει. Τζάνες ὁ Κορωναῖος, ἀκόλουθος αὐτοῦ ἐν ταῖς διαφόροις μάχαις, συνέταξεν ὁλόκληρον περὶ αὐτοῦ ἔπος, ἀνευρεθὲν τῷ 1856 ἐν Τουρίνῳ ὑπὸ τοῦ Π. Λάμπρου καὶ δημοσιευθὲν τῷ 1867 ὑπὸ Κ. Σάθα, ἐν ᾧ ἀναγινώσκει τις κατορθώματα ὄντως ἀντάξια ὁμηρικοῦ ἥρωος. Ἐπὶ τριάκοντα ὁλόκληρα ἔτη (1496 - 1527) ἐπολέμησεν ἀδιαλείπτως, οὗτος ἐπὶ κεφαλῆς τῶν Ἑλλήνων συντρόφων του στρατιωτῶν εἰς τὰς πεδιάδας καὶ τὰ ὄρη τῆς Εὐρώπης φέρων πάντοτε τὴν φρίκην καὶ τὸν ὄλεθρον εἰς τὸν ἐχθρόν, παραχωρῶν τὴν νίκην εἰς τὸν φιλοξενοῦντα αὐτὸν ἡγεμόνα καὶ τὴν δόξαν εἰς τὴν καταγωγήν του τὴν Ἑλληνικήν. Εἶχε δὲ κυριεύσει τεσσαράκοντα καὶ ἓξ σημαίας ἐχθρικάς. Ἀπέθανε δὲ ἐν Τριβιζίῳ τῆς Ἰταλίας μὲ τοὺς τίτλους τοῦ ἱππότου, τοῦ κόμητος καὶ τοῦ ἀρχιστρατήγου,

καὶ ἐτάφη λαμπρῶς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Ἁγ. Μαρίας ἐκεῖ... ἐν τῇ ξένῃ! Σύγχρονοι καὶ συναγωνισταὶ τοῦ Μερκουρίου εὑρίσκοντο τότε ἐν τῇ ἑσπερίᾳ καὶ οἱ συγγενεῖς του Λέκας Μπούιας, Ἀλέξιος Μπούιας, Μάρκος Ἀντώνιος Μπούιας καὶ Ἀνδρέας Μπούιας, ἄλλοι μὲν ἐξ αὐτῶν φρούραρχοι διατελοῦντες, ἄλλοι δὲ ἀρχηγοὶ ἱππέων (στρατιωτῶν) Ἠπειρωτῶν. Περὶ τὰ τέλη τῆς ΙΕ΄ ἑκατονταετηρίδος πολλοὶ κάτοικοι τῆς Πελοποννήσου μὴ ὑποφέροντες τὴν Τουρκικὴν δυναστείαν ἀνεχώρησαν εἰς Ἑπτάνησον, ὅπου εἶχον καταφύγει καὶ ἐκ τῆς Αἰτωλοακαρνανίας. Μετὰ τούτων εὑρίσκοντο καὶ ἐκ τῆς οἰκογενείας τοῦ Μπούια καὶ Σπάτα λαβόντες ἐν Κεφαλληνίᾳ καὶ Κερκύρᾳ τιμάρια· ὅτε δὲ μετ' οὐ πολὺ ἐξεδόθη ὑπὸ τῶν Τούρκων προκήρυξις, ὅτι πᾶς Τουρκέδων χριστιανὸς ἀναλαμβάνει τὰ τιμάριά του, ἄλλως χάνει αὐτά, ὁ ἐπιλεγόμενος Γρίβας ἀπὸ τοὺς Μπουίους καὶ ὁ Μαρκεζίνης ἀπὸ τοὺς Σπαταίους μετέβησαν εἰς Ἰωάννινα καί, ἐξισλαμισθέντες ἐκεῖ, ἔλαβον ὁ μὲν Γρίβας τὸ ἀρματολίκιον τῆς Ἀκαρνανίας, ὁ δὲ Μαρκεζίνης τὸ τῆς Χειμάρρας, τυγχάνοντα προγονικὰ τιμάρια αὐτῶν. Τὰ δὲ ἐν τῷ χριστιανισμῷ μείναντα μέλη τῆς οἰκογενείας ταύτης, διαμένοντα ἐν Ἑπτανήσῳ, ἐτρέφοντο ὑπὸ τῶν ἐξισλαμισθέντων τούτων ἀρχηγῶν· οὕτω διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Γρίβα ἐξηκολούθησεν ἔπειτα ἡ σειρὰ τῆς γενεᾶς τοῦ Μπούια μέχρι τοῦ Δράκου Γρίβα, ἀρματολοῦ περιφήμου τῆς Ἀκαρνανίας περὶ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος αἰῶνος. Ἐὰν δὲ ἐν Ἑλλάδι διὰ τοῦ ἐγγόνου αὐτοῦ Δημητρίου, ἐσχάτως, καὶ υἱοῦ τοῦ ἥρωος Θεοδώρου Γρίβα, ἐξέλειψεν ἡ μεγαλώνυμος Ἠπειρωτικὴ οἰκογένεια τῶν Μπουίων, διατηρεῖται ὅμως καὶ ἀκμάζει εἷς κλάδος αὐτῆς στιβαρὸς ἐκ τοῦ Μαρκεζίνη ἐν Χειμάρρᾳ ἐξισλαμισμένος μὲν ἤδη ἀκόμη, ἀλλὰ μίαν ἡμέραν ἐπανελευσόμενος εἰς τὸ πάτριον θρήσκευμά των!

Τοιαύτη ἡ οἰκογένεια τῶν Μπουίων. Καὶ ἤδη κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον δυνάμεθα νὰ λάβωμεν ἰδέαν τινὰ καὶ περὶ τῶν ὁμοφύλων αὐτῆς οἰκογενειῶν τοῦ Μαλακάση, Μαζαράκη καὶ λοιπῶν φυλάρχων τῶν Ἀλβανοβλαχικῶν λαῶν τῆς Πίνδου.

Ὁ Ἀρχηγὸς τῶν Ἀλβανῶν τῆς Ἀκαρνανίας Πέτρος Μπούιας ἔχων καὶ συνεργὸν τὸν υἱόν του Γιάννην ἢ Γκιώνην Σπάταν, συλλαβόντες, ὡς εἴδομεν, καὶ φονεύσαντες τὸν Δεσπότην τῆς Ἠπείρου Νικηφόρον Β΄ ἐν ἔτει 1358, ἐκυρίευσαν τὸ Ἀγγελόκαστρον καὶ τὰς πέριξ χώρας. Ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ ἕτερος αὐτῶν ἡγέτης Πέτρος Λιόσας, ἀφήρπασε καὶ ἐνέμετο τὰ πέριξ τῶν Ρωγῶν καὶ τῆς Ἄρτης μέρη, ἐγκαταλιπὼν ἀνέπαφον εἰς τὴν διοικητικὴν τῆς Ἠπείρου ἀρχὴν μόνον τὸ θέμα τῶν Ἰωαννίνων καὶ φρούριά τινα τῆς Θεσπρωτίας. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἐπεχείρησε καὶ τὴν εἰς τὸ Ἰωαννιτικὸν θέμα ἐπιδρομήν. Μὴ δυνάμενοι δὲ πλέον νὰ ὑποφέρωσιν οἱ αὐτόχθονες τοῦ θέματος τούτου συνῆλθον ἐν Ἰωαννίνοις καὶ ἀπέστειλαν πρέσβεις, πρὸς τὸν ἐν Θεσσαλίᾳ Δεσπότην Συμεῶνα, ὅπως ἀποστείλῃ αὐτοῖς ἄξιόν τινα συγγενῆ του ἢ οἰκεῖον ἡγέτην, ἵνα διαφυλαχθῇ ἡ αὐτονομία των κατὰ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Ἀλβανῶν. Ὁ Συμεὼν προ-

έτεινε ὡς τοιοῦτον τὸν ἐν Βοδενοῖς διαμένοντα γαμβρόν του Θωμᾶν, ὅστις τῇ προσκλήσει τῶν πρέσβεων μετέβη οἰκογενειακῶς εἰς Ἰωάννινα. Ἐκ τούτου δὲ ὀργισθέντες οἱ Ἀλβανοὶ τῆς Πίνδου ἐπέπεσαν τῷ 1366 μανιώδεις κατὰ τῶν Ἰωαννίνων καὶ λεηλατήσαντες τὰ περίχωρα ἐπολιόρκησαν στενῶς τὴν πόλιν ἐπὶ τριετίαν, ὁλόκληρον, καθ' ἣν ὁ Δεσπότης Θωμᾶς ἀντὶ νὰ φροντίσῃ περὶ τῆς ἀπαλλαγῆς αὐτῆς ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν τούτων, κατεδυνάστευεν αὐτὴν ἐσωτερικῶς, ἐδολοφόνει καὶ ἐξώριζε καὶ ἐφυλάκιζε τοὺς προύχοντας αὐτῆς καὶ κατεβασάνιζε μυριοτρόπως αὐτούς· ὅτε δὲ ἐν ἔτει 1368 ἐνέσκηψεν ὁ θανατηφόρος λοιμὸς ἐν Ἰωαννίνοις, ὁ τύραννος οὗτος Δεσπότης ὑπάνδρευε τὰς χηρευούσας ἐκ τῆς νόσου γυναῖκας τῆς πόλεως μὲ στρατιώτας Σέρβους, τοὺς ὁποίους εἶχε φέρει μεθ' ἑαυτοῦ ἐκ Βοδενῶν. Ἕως ὅτου οἱ Ἀλβανοί, ἰδόντες ἰδίοις ὄμμασιν ὅτι ἡ πόλις εἶχε κατερημωθῇ καὶ οὐδὲν ἐν αὐτῇ πρὸς ἁρπαγὴν ἤθελον εὕρει, διέλυσαν ἀτελεσφορήτως τῷ 1369 τὴν πολιορκίαν.

Μετ' οὐ πολὺ ὅμως ὁ Πέτρος Λιόσας, κύριος τῆς Ἄρτης (Ἀκαρνανίας) καταστάς, συνήθροισε πάλιν τοὺς ὁμοφύλους του Μαλακασίους καὶ Μαζαρακαίους καὶ ἐπετέθη κατὰ τῶν Ἰωαννίνων, ἅτινα κατεπόνει ἐπὶ ἕτερα τρία ἔτη, μεθ' ἃ ἐγένετο εἰρηνοποίησις δι' ἐπιγαμίας, μνηστεύσαντος τοῦ Δεσπότου Θωμᾶ τὴν θυγατέρα του μετὰ τοῦ Ἰωάννου υἱοῦ τοῦ Πέτρου Λιόσα. Οὕτω καθησύχασεν ἡ πόλις τῶν Ἰωαννίνων καὶ τὰ περίχωρα ἀπὸ τῶν ἀγρίων ἐπιδρομῶν τῶν λαῶν τῆς Πίνδου. Συγχρόνως δὲ ἐνέσκηψε καὶ θανατηφόρος νόσος εἰς Ἄρταν, ἧς ἐγένετο θῦμα καὶ ὁ κύριος τῆς ἐπαρχίας ἐκείνης Πέτρος Λιόσας.

Διεδέχθη ὅμως αὐτὸν οὐχὶ ὁ υἱός του καὶ γαμβρὸς τοῦ Θωμᾶ, ἀλλ' ὁ δεσπόζων τῶν περὶ τὸν Ἀχελῷον χωρῶν, υἱὸς τοῦ Πέτρου Μπούια Ἰωάννης ὁ ἐπιλεγόμενος Σπάτας (σπάτα βλαχ. = σπάθη), ἀνὴρ δραστήριος καὶ μέτοχος ἀρετῆς καὶ προτερημάτων πολλῶν, ὅστις παρευθὺς ἔδραμεν ἐκ τῆς ἐπαρχίας του καὶ καταλαβὼν τὴν πόλιν καὶ τὰ περίχωρα τῆς Ἄρτης, ἐνισχύθη καὶ κατέστη ἐπίφοβος γείτων τοῦ Δεσπότου τῶν Ἰωαννίνων. Ὀλιγοχρόνιος ὅθεν διετέλεσεν ἡ ἡσυχία τῆς ἐπικρατείας τῶν Ἰωαννίνων, διότι δὲν ἐβράδυνε νὰ εἰσβάλῃ εἰς αὐτὴν ὁ Σπάτας ἐν ἔτει 1375, ληΐζων καὶ διαφθείρων πᾶν τὸ προστυχόν, καὶ τὴν ἰδίαν πόλιν τῶν Ἰωαννίνων πολλάκις πολιορκήσας καὶ καταμαστίσας, ἥτις ἐκτὸς τῆς ἐξωτερικῆς κακοποιήσεως κατερημοῦτο ἐσωτερικῶς ὑπὸ λοιμικῆς νόσου, ἐνσκηψάσης καὶ πάλιν ἐν αὐτῇ, ἧς θῦμα ἐγένετο καὶ ἡ θυγάτηρ τοῦ Δεσπότου καὶ συμβία τοῦ Ἰωάννου, υἱοῦ τοῦ Πέτρου Λιόσα, Στενοχωρηθεὶς τοιουτοτρόπως καὶ πάλιν ὁ Δεσπότης Θωμᾶς ἀπεφάσισε πρὸς ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῶν ἐπιδρομῶν καὶ κακώσεων τοῦ Σπάτα, νὰ πραγματευθῇ μετ' αὐτοῦ εἰρήνην, χορηγήσας αὐτῷ ἀξιόλογον χρηματικὸν ποσὸν καὶ ὑποσχεθεὶς νὰ τῷ δώσῃ εἰς σύζυγον τὴν ἀδελφήν του Ἑλένην. Διὰ τῆς γενομένης δὲ ταύτης συμβάσεως εἰρήνευσε καὶ πάλιν ἡ ταλαίπωρος ἐπαρχία τῶν Ἰωαννίνων.

Κατὰ τὸ διάστημα τῆς εἰρηνοποιήσεως ταύτης ὁ Θωμᾶς ἐσκέφθη νὰ

μισθοδοτῇ ληστὰς ἐναντίον τῶν Ἀλβανῶν τῆς Πίνδου, νὰ ἀσχοληθῇ εἰς ἀνέγερσιν ὑψηλοῦ πύργου ἐν Ἰωαννίνοις καὶ εἰς καλλιτέραν καθ' ὅσον ἠδύνατο ὀχύρωσιν τῆς πόλεως. Ἀλλὰ εἰς ὅλα ταῦτα παρηκολουθεῖτο ὑπὸ τῆς ἐπιβλέψεως τῶν Μαλακασίων, οἵτινες κατὰ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1378 ὑπὸ τὸν ἀρχηγὸν αὐτῶν Γκῖκον Φράταν (φράτε βλαχ. = ἀδελφὸς) ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ Δεσπότου τοῦ Θωμᾶ καὶ ἐπλησίασαν μέχρι τῶν Ἰωαννίνων ὥστε, ἐξελθόντος τούτου τῆς πόλεως μετ' ἀρκετῆς δυνάμεως συνεκροτήθη φονικὴ συμπλοκή, καθ' ἣν ἐνικήθη κατὰ κράτος ὁ Φράτας καὶ μετὰ πολλῶν ὁμοφύλων του αἰχμαλωτισθεὶς ἤχθη ἐν περιφρονήσει εἰς τὴν πόλιν ἧς αἱ εἱρκταὶ ἐπληρώθησαν ἐκ τῶν ζωγρηθέντων Μαλακασίων, πολλοὶ τῶν ὁποίων ὡς κτήνη ἀπεμπολοῦντο ὑπὸ τοῦ Θωμᾶ, τοῦ τότε κατὰ πρῶτον φανέντος νικητοῦ. Κατὰ τὴν συμπλοκὴν ταύτην ἐφονεύθησαν 6.393 ἄνδρες ἐκ τῶν τοῦ Φράτα καὶ 2.568 ἐκ τῶν τοῦ Θωμᾶ, ὅστις ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ 6.000 φρακτοὺς στρατιώτας καὶ 9.000 ἐλαφρούς.

Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ὁ ἐν ὀνόματι τῆς βασιλίσσης τῆς Νεαπόλεως Ἰωάννας τῆς Β΄ ὑπὸ τὸν τίτλον τοῦ μεγάλου Μαΐστορος ἢ ἁρμοστοῦ διοικῶν τὰς δυτικὰς Ἰονίους νήσους, συλλέξας κατὰ διαταγὴν τῆς βασιλίσσης του στρατὸν ἀξιόμαχον, ἐξέπλευσεν ἐκ Κερκύρας κατὰ τοῦ Ἰωάννου Σπάτα ἵνα, ἀποδιώκων αὐτόν, κατακτήσῃ τὴν χώραν ἐπ' ὀνόματι τῆς βασιλίσσης του. Ἀποβὰς δὲ εἰς τὸν Ἀμβρακικὸν κόλπον ἀνῆλθε μετὰ τῆς στρατιᾶς του μέχρι τῆς Ἄρτης, ἣν καὶ περιέκλεισε καὶ κατεπόνει διὰ πολιορκητικῶν μηχανῶν, διέφθειρε δὲ τὰ πέριξ. Ὁ Σπάτας διαμένων ἐκτὸς τῆς Ἄρτης, περιήρχετο τὸ Ἰταλικὸν στρατόπεδον, προσβάλλων καὶ ἐνοχλῶν αὐτὸ ἀδιαλείπτως, μέχρις οὗ, ἐλθόντων εἰς βοήθειάν του καὶ τῶν ἐναπολειφθέντων ἐκ τῆς περὶ τὰ Ἰωάννινα φθορᾶς Μαλακασίων, ἐπέπεσεν αἰφνιδίως σφοδρὸς κατὰ τῶν Ἰταλῶν πολιορκητῶν καὶ φονεύει, ζωγρεῖ καὶ τρέπει αὐτοὺς εἰς ἄτακτον φυγὴν μένει δὲ εἰς χεῖρας αὐτοῦ αἰχμάλωτος καὶ ὁ μέγας Μαΐστωρ, ὅστις μετὰ ταῦτα ἀπηλευθερώθη διὰ λύτρων ἁδρῶν. Πλήρεις πλούτου καὶ λείας πολλῆς ἐκ τοῦ στρατοπέδου τῶν Ἰταλῶν ἐπέστρεφον ἤδη οἱ Μαλακάσιοι εἰς τὰς ἑστίας των. Ἀλλ' ὁ Θωμᾶς τῶν Ἰωαννίνων ἐνεδρεύσας καθ' ὁδὸν αὐτούς, ἐπιστρέφοντας διὰ τῶν χωρῶν του, ἐπιτίθεται κατ' αὐτῶν, ἁρπάζει τὴν λείαν των καὶ πολλοὺς ἐξ αὐτῶν συλλαβὼν αἰχμαλώτους ἀπάγει εἰς τὴν πόλιν καὶ πληροῖ καὶ πάλιν τὰς εἱρκτάς της. Κατὰ τῆς πράξεως ὅμως ταύτης τοῦ Δεσπότου ἐξωργίσθησαν σφόδρα οἱ λοιποὶ Μαλακάσιοι καὶ οἱ ὁμόφυλοι αὐτῶν τῆς Πίνδου λαοί· πνέοντες δὲ ἐκδίκησιν κατῆλθον ἀπὸ τὰ βουνά των πρὸς ἐκπόρθησιν τῶν Ἰωαννίνων καὶ ἐπολιόρκησαν τὴν πόλιν.

Μετ' ὀλίγας δὲ ἡμέρας εὗρον συνδρομητὴν τοῦ σκοποῦ των καὶ προδότην τινὰ Νικηφόρον, τὸν καὶ κωφὸν ἐπικαλούμενον κατὰ τὸ Χρονικὸν τῶν Ἰωαννίνων, ἐκ τοῦ ἀπέναντι τῶν Ἰωαννίνων χωρίου Περάματος, ἔχοντα πλοιάριον ἱκανῆς χωρητικότητος. Ἐπεβιβάσθησαν λοιπὸν κατά τινα σκοτεινὴν τοῦ Φεβρουαρίου νύκτα ὑπὲρ τοὺς ἑκατὸν ἐκλεκτοὶ Μαλα-

κάσιοι ἐντὸς τοῦ πλοιαρίου, καὶ ἀποβάντες τῇ ὁδηγίᾳ τοῦ προδότου Νικηφόρου εἰς κρύφιόν τι μέρος τῆς ἀκροπόλεως τῶν Ἰωαννίνων ἀνῆλθον λαθραίως καὶ ἐκυρίευσαν τὸν ἀνατολικὸν πύργον. Συγχρόνως δὲ πολλοὶ ἄλλοι ἐξ αὐτῶν διεβιβάσθησαν ἀπὸ τῶν ὑπωρειῶν τοῦ ὄρους Μιτσκέλι ἐπὶ τῆς νήσου τῆς λίμνης. Ὥστε ἤδη ἡ πόλις ἤρξατο νὰ καταπονῆται καὶ νὰ διακινδυνεύῃ, προσβαλλομένη συγχρόνως ἔκ τε τῶν ἐν τῷ πύργῳ καὶ τῶν ἐν τῇ λίμνῃ ἐχθρῶν, καθ' ὧν καρτερικῶς ἠμύνοντο οἱ Ἰωαννῖται ἐπὶ τρία ἡμερονύκτια. Τέλος οἱ ἐν τῇ νήσῳ Μαλακάσιοι εἰσλθόντες ἅπαντες ἐντὸς τῶν εὑρισκομένων εἰς τὴν ἐξουσίαν των λέμβων, ἔπλευσαν κατὰ τῆς πόλεως. Οἱ δὲ κάτοικοι ταύτης ἐπεβίβασαν ἐπὶ παρομοίων λέμβων ἱκανοὺς μαχητάς των καὶ ἀπέστειλαν αὐτοὺς εἰς συνάντησιν τῶν ἐπερχομένων ἐχθρῶν. Συνήφθη λοιπὸν ἐν τῇ λίμνῃ πεισματώδης ναυμαχία, καθ' ἥν, ὡς ἐκ θείας ἀρωγῆς ἐξελθόντος, ὡς λέγεται, εἰς βοήθειαν τῶν Ἰωαννιτῶν καὶ τοῦ Ταξιάρχου τῶν Ἀσωμάτων Δυνάμεων Μιχαήλ, ἐπ' ὀνόματι τοῦ ὁποίου ἐτιμᾶτο ὁ ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ ἀκρωτηρίου χριστιανικὸς ναὸς (νῦν Φετγιγὲ τζαμί), καθ' οὗ κυρίως εἶχον ὁρμήσει οἱ Μαλακάσιοι, ἐνικήθησαν οὗτοι κατὰ κράτος καὶ κατεστράφησαν. Μετὰ δὲ τὴν νίκην ταύτην ὁ Δεσπότης Θωμᾶς ᾐχμαλώτισε τοὺς εὑρεθέντας ἐξ αὐτῶν ἐν τῇ νήσῳ καὶ τῷ πύργῳ καὶ τοὺς μὲν Βλάχους καὶ Βουλγάρους, λέγει ρητῶς τὸ Χρονικὸν τῶν Ἰωαννίνων, ἐρρινοτόμησε, τοὺς δὲ Ἀλβανοὺς ἀπεμπόλησεν, ἥρωα δέ τινα Ἰωάννην, Βούλγαρον τὸ γένος, κατεκρήμνισεν ἐκ τοῦ φρουρίου τῆς πόλεως. Διὰ τοῦτο εἴπομεν ἀνωτέρω, ὅτι οἱ λαοὶ τῆς Πίνδου ἦσαν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην κρᾶμα Ἑλλήνων, Βουλγάρων, Βλάχων καὶ Ἀλβανῶν. Τὴν δ' αἰτίαν τῆς ἀναμίξεως ταύτης θέλομεν ἴδει ἀλλαχοῦ. Ὀργισθεὶς ἐκ τούτου ὁ Ἰωάννης Σπάτας ἔσπευσε τὴν ἄνοιξιν τοῦ προσεχοῦς ἔτους 1379 εἰς ἐκδίκησιν τῶν ὁμοφύλων του, καὶ εἰσβαλὼν εἰς τὴν ἐπικράτειαν τοῦ Θωμᾶ ἔστησε πολιορκίαν κατὰ τῆς πόλεως τῶν Ἰωαννίνων, λεηλατῶν συγχρόνως τὰ περίχωρα. Ἀλλ' ὁ Δεσπότης τῶν Ἰωαννίνων ἀμυνόμενος κατὰ τῶν ἐφόδων τούτου ἐξεδικεῖτο, διὰ τὰς κακώσεις αὐτοῦ, ἐπὶ τῶν σωζομένων ἐν τῇ πόλει ὁμοφύλων του αἰχμαλώτων Μαλακασίων, τινὰς μὲν ἐξ αὐτῶν κρεμῶν ἐκ τῶν τειχῶν τοῦ φρουρίου, τινὰς δὲ διαμελίζων καὶ ρίπτων τὰ διαμελίσματα αὐτῶν ἔξω τῆς πόλεως, καὶ τινὰς ἀποτυφλῶν, ὧν τοὺς ἐξορυττομένους ὀφθαλμοὺς ἀπέστελλε πρὸς τὸν Σπάταν, ὅστις ἠναγκάσθη ἐπὶ τέλους νὰ λύσῃ ἀτελεσφορήτως τὴν πολιορκίαν.

Ἐν ἔτει 1380 ἐνεφανίσθησαν ἐκ Μακεδονίας εἰς τὰ σύνορα τῆς Ἠπείρου τὰ κατακτητικὰ στίφη τῶν Ὀθωμανῶν. Ὁ Δεσπότης τῶν Ἰωαννίνων Θωμᾶς, πρὸς ἐξασθένησιν καὶ καταστροφήν, ὡς ἐνόμιζε, τῶν ἐχθρῶν του Ἀλβανῶν τῆς Πίνδου διεπραγματεύθη ταὐτοχρόνως τὴν συμμαχίαν των καὶ προσεκάλεσεν αὐτοὺς εἰς τὴν ἐπικράτειάν του. Οὕτω κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο εἰσῆλθον τὸ πρῶτον οἱ Τοῦρκοι εἰς τὴν Ἤπειρον ὑπὸ τὸν ὁπλαρχηγὸν Ἰσαήμ. Κατεκυρίευσεν οὗτος ἀμέσως τὸ τῆς Βελλᾶς

φρούριον καὶ διὰ τοῦ Ζαγορίου ἀπεπειράθη ν' ἀνέλθῃ ἐπὶ τῆς Πίνδου. Ἀλλὰ παρὰ τὴν θέσιν Πολιτσές, ἡμίσειαν ὥραν μακρὰν τοῦ Μετσόβου, συνηντήθη πρὸς τοὺς ἐκεῖ παρατεταγμένους Μαζαρακαίους, Ζενεβισαίους καὶ Μαλακασίους. Ἀτυχῶς ὅμως κατετροπώθησαν οὗτοι εἰς τὴν μάχην αὐτὴν καὶ ὁ Ἰσαὴμ προχωρήσας κατέλαβε τὸ Μέτσοβον καὶ καθυπέταξεν αὐτὸ εἰς τὸν Θωμᾶν ὅστις συλλαβὼν ἐκ τῆς ὀργῆς του τὸν ἡγούμενον αὐτοῦ Ἠσαΐαν ἐνέκλεισεν εἰς εἱρκτήν, ἐξαπατήσας δὲ αὐτὸν ἐπὶ τῇ ὑποσχέσει νὰ τὸν ἀπελευθερώσῃ ἔλαβεν ἀρκετὴν χρηματικὴν ἀμοιβήν, ἀλλ' ἀντὶ ἀπελευθερώσεως ἀπετύφλωσε καὶ ἀπεμπόλησεν αὐτόν. Ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ Θωμᾶς ἐξελθὼν τῶν Ἰωαννίνων ἀνέκτησε τὰ πέριξ φρούριά του, ἐφ' ὧν κατέστησεν ἰδικούς του φρουράρχους τιτλοφορήσας αὐτοὺς καπετάνους ἢ ζουπάνους.

Ἀναλαβὼν οὕτω διὰ τῆς συμμαχίας τῶν Ὀθωμανῶν τὴν ἐπὶ τῆς Ἠπείρου ἐξουσίαν του ὁ Δεσπότης Θωμᾶς, ἐξηκολούθει ἐπὶ δύο ἔτη μετ' αὐθαιρεσίας σφοδρῶς καταπονῶν τοὺς Ἀλβανοὺς τῆς Πίνδου, ὅτε ἐξανέστη αἰφνιδίως ὀργίλως κατ' αὐτοῦ πάλιν ὁ κυρίαρχος τῆς Ἄρτης Ἰωάννης Σπάτας, ὅστις εἰσβαλὼν εἰς τὸ θέμα τοῦ Θωμᾶ προέβη μέχρι τοῦ χωρίου Ἀρούλας, μίαν ὥραν ἀπέχοντος τῶν Ἰωαννίνων. Ἡ αἰφνιδία ἅτε καὶ ταχεῖα εἰσβολὴ τοῦ Σπάτα ἐνέβαλεν εἰς φόβον τὸν Δεσπότην τῆς Ἠπείρου. Ἐσκέφθη ὅθεν καὶ ἀπεφάσισε νὰ προσκαλέσῃ φιλικῶς εἰς τὴν πρωτεύουσάν του τὸν γαμβρὸν τούτου καὶ τιμαριοῦχον τῶν Κατσανοχωρίων Μίραν Σίμου Κατσάνον καὶ δι' αὐτοῦ νὰ διαπραγματευθῇ τὴν μνηστείαν καὶ συνεπείᾳ αὐτῆς τὴν εἰρηνοποίησιν καὶ ἐπιστρέφει μετὰ τῶν ὀπαδῶν του εἰς Ἄρταν. Ὁ δὲ Θωμᾶς ἐπωφελούμενος τοιουτοτρόπως τῆς περιστάσεως καθυποτάσσει ὅλους τοὺς Μαλακασίους καὶ ἐπεκτείνει τὴν ἐπικράτειάν του μέχρι τῶν Κατούνων, Κατσαούνων νῦν λεγομένων.

Ἀλλ' ὁ Σπάτας φοβούμενος τὴν περαιτέρω ἔκτασίν του, παραβὰς τὰς συνθήκας, ἐπέρχεται τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1383 κατὰ τῶν Ἰωαννίνων. Ὁ πανοῦργος ὅμως Δεσπότης κατώρθωσε διὰ μικρῶν δώρων νὰ ἐξαπατήσῃ τὸν λαφυρόφιλον Ἀλβανὸν φύλαρχον καὶ ν' ἀνανεώσῃ τὴν εἰρήνην. Ἅμα δὲ ὁ Σπάτας ἐπανέκαμψεν εἰς τὴν ἕδραν του, ὁ Θωμᾶς κινηθεὶς κατὰ τῶν Μαλακασίων, ἀπεζημιώθη ἐξ αὐτῶν δεκαπλασίως δι' ὅσα δῶρα εἰς τὸν Σπάταν ἐπέδωκεν. Ἡ πρᾶξις αὕτη τοῦ Θωμᾶ ἦτο ἐκ τῶν τελευταίων του. Διότι δύο μόνον ἔτη ἔζησε μετὰ ταῦτα. Ἡ γυνὴ αὐτοῦ ἀκόλαστος λίαν, ἐτρώθη ἐκ τοῦ κάλλους νεαροῦ τινος αὐλικοῦ τοῦ βασιλέως τῆς Νεαπόλεως, Ἠσαῦ καλουμένου, ἐκ τοῦ Φλωρεντινοῦ οἴκου τοῦ Βουολδεμοντῶν, ὅστις ἐκστρατεύσας μετὰ τοῦ Μεγάλου Μαΐστορος εἰς Ἀκαρνανίαν εἶχε περιέλθει αἰχμάλωτος εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Θωμᾶ, ἐφυλάσσετο δὲ ὑπὸ τούτου εἰς φυλακὴν ἐν τῷ δεσποτικῷ παλατίῳ ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ λάβῃ μεγάλην χρηματικὴν ἀμοιβὴν πρὸς ἀπελευθέρωσίν του. Ὁ δὲ ἔρως αὐτῆς, ἐπισκεπτομένης συχνότατα τὸν αἰχμάλωτον, ἔφθασε εἰς τοιαύτην μανίαν, ὥστε συμφωνεῖ μετ' αὐτοῦ νὰ τὸν ὁδηγήσῃ νύκτωρ εἰς τὸν κοιτῶνα τοῦ συζύγου της καὶ ἀμφότεροι νὰ τὸν κατακρεουργή-

σωσι. Πρώτη ἐκείνη ἐνέπηξεν εἰς τὴν καρδίαν τοῦ συνεύνου της τὴν δολοφόνον μάχαιραν. Τὴν αὐτὴν δὲ νύκτα κατεκλίθη ἡ κακοῦργος μετὰ τοῦ ἐραστοῦ της. Ὅτε δὲ μετὰ παρέλευσιν ὀλίγων μηνῶν ἐσύστησεν αὐτὸν πρὸς τοὺς Ἠπειρώτας ὡς μέλλοντα δεσπότην των, οὗτοι εὐχαρίστως ἐδέχθησαν τὰς προτάσεις αὐτῆς, παραβλέψαντες πᾶσαν ἀθέμιτον πρᾶξίν της, ἕνεκα τῆς ἀποστροφῆς ἣν ἔτρεφον ἀπὸ τοσούτων ἐτῶν κατὰ τοῦ τυράννου των Θωμᾶ.

Ἀλλ' ἐὰν διὰ τῆς δολοφονίας τοῦ Θωμᾶ ἀπηλλάγη ἡ ταλαίπωρος Ἤπειρος τῆς μακρᾶς καὶ αὐθαιρέτου τυραννίας καὶ ἰδίᾳ ἡ πόλις τῶν Ἰωαννίνων, διὰ τοὺς Ἀλβανοὺς ὅμως τῆς Πίνδου δὲν ἀνέτειλεν αἰσία ἡ ἡμέρα τῆς ἀνόδου τοῦ Ἡσαῦ εἰς τὴν δεσποτικὴν ἕδραν. Διότι, ὅτε ἀμέσως κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος τῶν γάμων αὐτοῦ μετὰ τῆς χήρας τοῦ Θωμᾶ καὶ τὴν ἐνθρόνισίν του εἰς τὴν Δεσποτείαν τῶν Ἰωαννίνων, ἀπεπειράθη ὁ Σπάτας νὰ εἰσβάλῃ πρὸς λεηλασίαν εἰς τὴν χώραν του καὶ εἶδε νὰ ἐξέρχεται ἐναντίον του αὐτοπροσώπως ὁ Ἡσαῦ, ἐφοβήθη καὶ ἐπανέζευξεν εἰς Ἄρταν, ὁπόθεν ἀντήλλαξε μετ' αὐτοῦ συνθήκας εἰρήνης. Ἐπίσης καὶ ὅτε, δύο ἔτη μετὰ ταῦτα (1388), παραβὰς τὰς συνθήκας ὁ Σπάτας ἐπέδραμε τῇ συμπράξει τῶν Μαλακασίων εἰς τὴν ἐπικράτειαν τοῦ Ἡσαῦ καί, φθὰς μέχρι τῶν Ἰωαννίνων, ἐλεηλάτησε τὰ πέριξ, νικήσας δὲ τοὺς κατ' αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Ἡσαῦ ἀποσταλέντας Ζαγορισίους, ἐπλησίασε τὰ Ἰωάννινα καὶ ἐπολιόρκησεν αὐτὰ διὰ ξηρᾶς τε καὶ λίμνης, ἠναγκάσθη ταχέως νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν καὶ νὰ ἀπέλθῃ, τοῦ Ἡσαῦ προσκαλέσαντος εἰς βοήθειάν του παρὰ τοῦ Σουλτάνου Βαγιαζήτου τοῦ Α' Ὀθωμανικὸν στρατόν.

Πολυχρόνιος ὁπωσοῦν εἰρηνοποίησις ἐπεκράτησεν ἀκολούθως μεταξὺ Σπάτα καὶ Ἡσαῦ κατὰ τὸ διάστημα τῆς ὁποίας, θανούσης τῆς συζύγου τούτου, πρὸς σύναψιν στενωτέρας φιλίας ἐζήτησεν εἰς γάμον τὴν θυγατέρα τοῦ Σπάτα Εἰρήνην, γυναῖκα κεκοσμημένην, κατὰ τὸ χρονικὸν τῶν Ἰωαννίνων, δι' ἀνδρείας, συνέσεως καὶ κάλλους ἐξόχου.

Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος οἱ στρατάρχαι τοῦ Βογιαζήτου Βρενόζης καὶ Γιακούμης, ἐκπορθηταὶ τῆς Πελοποννήσου, Μακεδονίας καὶ Ἰλλυρίας συμμαχήσαντες μετὰ τοῦ Ἡσαῦ εἰσέβαλον μετὰ πολυπληθῶν στρατευμάτων εἰς τὴν Ἤπειρον καὶ ἐπετέθησαν κατὰ τῶν Ζενεβισαίων Ἀλβανῶν τῶν κατεχόντων τὰς βορείας κορυφὰς τῆς Πίνδου καὶ κυβερνωμένων ὑπὸ τοῦ φυλάρχου των Γκιώνη Ζενεβίση, γαμβροῦ ἐπὶ θυγατρὶ τοῦ Σπάτα, ἐξ οὗ καὶ τὸ γενικὸν ὄνομα ἔλαβον. Προβλέπων δὲ ὁ Σπάτας, ὅτι μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ γαμβροῦ του ἔμελλε νὰ ὑποστῇ καὶ ἡ χώρα του τὰς Ὀθωμανικὰς ἐπιδρομάς, ἔκρινεν ἀναγκαῖον, ὅπως παρεμποδίσῃ τὴν ἐν Ἠπείρῳ εἰσβολὴν τῶν καταχθονίων τούτων ἐχθρῶν, καὶ ἐξέλθῃ εἰς προϋπάντησίν των. Συλλέξας ὅθεν ὅσην ἠδυνήθη δύναμιν ἐκ τῶν ὑπηκόων του καὶ ἐκ τῶν Μαλακασίων ἔσωσε τὸν Γκιώνην, ὅστις μετὰ τοῦτο ἀναλαβὼν μανιωδέστερος τὸ θράσος του καὶ πνέων μένεα κατὰ τοῦ Ἡσαῦ, καίτοι σύγγαμβρος τυγχάνων αὐτοῦ, διὰ τὴν

πρὸς τοὺς Ὀθωμανοὺς συμμαχίαν του, εἰσήρχετο διηνεκῶς εἰς τὴν χώραν του καὶ ἠρήμωνεν αὐτήν. Ὁ Ἠσαῦ, ἀφοῦ διὰ φιλικῶν λόγων καὶ προτάσεων δὲν ἠδυνήθη νὰ τὸν ἀναχαιτίσῃ, ἐπεχείρησε κατ' αὐτοῦ ἐκστρατείαν. Ἀλλὰ καθ' ὁδὸν φοβερὰ θύελλα κατέλαβε τὰ στρατεύματά του, ὅτε ἐπιπεσὼν καὶ ὁ Γκιώνης μετὰ τῶν Ἀλβανῶν του, ἔβαλεν αὐτὰ εἰς ἀταξίαν καὶ οὕτως ἐπέτυχε νὰ τὰ νικήσῃ κατὰ κράτος, νὰ ζωγρήσῃ δὲ καὶ αὐτὸν τὸν Ἠσαῦ, ὃν ὡς συγγενῆ του δὲν ἐφόνευσεν, ἀλλ' ἀπέλυσεν ἀκολούθως διὰ πληρωμῆς δεκασχιλίων περίπου φλωρίων.

Τὸ ἀκόλουθον ἔτος ἦτο τὸ 1400. Κατ' αὐτὸ ἀπεβίωσεν ὑπέργηρος πλέον ὁ γενναῖος Σπάτας, τὴν δὲ ἡγεμονίαν αὐτοῦ κατέλαβε ὁ ἀδελφός του Μαυρίκιος Μπούιας, ὁ ἐπιλεγόμενος Σγοῦρος, τοῦ υἱοῦ τοῦ Σπάτα Παύλου κρατήσαντος ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τὴν Παραχελιώτιδα μετὰ τῆς Ναυπακτίας. Ἡ ἡγεμονία ὅμως τοῦ Σπάτα, διακριθεῖσα οὕτω μετὰ τὸν θάνατόν του, ὀλίγον παρέμεινεν εἰς τοὺς διαδόχους του. Διότι ὁ Βλάχος φύλαρχος Μπογκόης, ἐπωφεληθεὶς τῆς συγχύσεως τῆς ἐπελθούσης ἐκ τῆς διαιρέσεως ταύτης, εἰσεπήδησεν εἰς τὴν ἐπαρχίαν τῆς Ἄρτης καὶ ἐγένετο κύριος ὁμωνύμου πρωτευούσης καὶ ἄλλων πέριξ ἠπειρωτικῶν χωρῶν. Ὁ δὲ Σγοῦρος ὥρμησεν εἰς Ἰωάννινα, θανόντος τοῦ Δεσπότου Ἠσαῦ Βουολδεμόντου τῷ 1403, καὶ κατέλαβεν αὐτά, ἅτινα κατεῖχε μέχρι τοῦ θανάτου του ἐν ἔτει 1418. Ἀφ' ἑτέρου Κάρολος ὁ Τόκας, κυρίαρχος τῆς Ἑπτανήσου, εἰσβαλὼν τῷ 1405 εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν καὶ Ἤπειρον τῇ προσκλήσει τῶν ἰθαγενῶν πρὸς ἀπαλλαγὴν αὐτῶν ἀπὸ τῶν Ἀλβανῶν, κατώρθωσε τῇ βοηθείᾳ αὐτῶν, ὀλίγον κατ' ὀλίγον νὰ καταλάβῃ πάσας τὰς χώρας ταύτας καὶ ν' ἀποδιώξῃ ἀπ' αὐτῶν τοὺς Ἀλβανοὺς πανταχόθεν μέχρις ἐντελοῦς ἐξοντώσεως αὐτῶν μέχρι τοῦ 1411, ἀπελθόντας εἰς τὰς πρώτας ἐν Ἀλβανίᾳ ἑστίας των καὶ εἰς τὴν Πελοπόννησον.

Ἔκτοτε ἐκλείπουσιν ἀπὸ τῆς Πίνδου οἱ Ἀλβανοί, μετ' αὐτῶν δὲ καὶ ὑποτακτικοί των Σλάβοι καὶ Βλάχοι, καὶ μένουσιν ἐπὶ τῶν ὑπερηφάνων ἐκείνων Ἑλληνικῶν βράχων, ὡς ἴχνη τούτων διαβατικά, ἡ σύμμικτος (κουτσὴ) γλῶσσα καὶ τοπωνυμίαι. Ἀλλαχοῦ προσεχῶς θέλομεν πραγματευθῇ περὶ τούτου ἰδιαιτέρως. Ἤδη ἀρκούμεθα νὰ προσθέσωμεν μόνον, ὅτι εἴκοσιν ἀκριβῶς ἔτη μετὰ τὴν ἐξόντωσιν τῶν Ἀλβανῶν ἐκ τῆς Πίνδου καὶ τῆς λοιπῆς Ἠπείρου παρεδόθη ἡ πόλις τῶν Ἰωαννίνων εἰς τοὺς Ὀθωμανοὺς κατακτητάς. Μεθ' ὃ νέον στάδιον, νέα ἱστορία, ἱστορία προόδου καὶ δόξης ἀνοίγεται διὰ τοὺς ἀπὸ τῶν Ἀλβανῶν καὶ Βλάχων ἀπαλλαγέντας ἑλληνικοὺς πληθυσμοὺς τῆς Πίνδου.

Ἕνεκα τῆς ὀχυρᾶς καὶ ἀπροσίτου χώρας αὐτῶν οἱ κάτοικοι τοῦ Μαλακασίου κατώρθωσαν νὰ διατηρήσωσι τὴν αὐτονομίαν των μέχρι τοῦ 1480, ἐπὶ 50 δηλ. ὁλόκληρα ἔτη μετὰ τὴν παράδοσιν τῶν Ἰωαννίνων εἰς τοὺς Τούρκους, ὅτε ἰδόντες, ὅτι ἀδύνατον ἤθελεν εἶσθαι ν' ἀντι-

στῶσι καὶ περαιτέρω, ἀπεφάσισαν αὐθορμήτως νὰ ὑποταχθῶσιν, ὑπὸ τὸν ὅρον ὅμως νὰ διοικῶνται ἀπ' εὐθείας ὑπὸ τῆς Βασιλομήτορος (Βαλιδὲ - Σουλτάν). Καὶ ἐπέτυχον οὕτω νὰ συγκροτήσωσιν ἐν τῇ χώρᾳ των εἶδός τι δημοκρατικοῦ πολιτεύματος ζῶντες ἀβλαβῶς καὶ ἀνεπηρεάστως, ἐνῷ οἱ πέριξ αὐτῶν ὁμόθρησκοί των ἦσαν ἐκτεθειμένοι εἰς μυρία δεινά. Ἦτο διῃρημένη ἡ ὅλη περιοχὴ τοῦ Μαλακασίου, ἐκτὸς τῶν Κατσανοχωρίων, εἰς τρία τμήματα, τοῦ Μετσόβου, τοῦ Σύρράκου καὶ τῶν Καλαρρυτῶν μετὰ τῶν 40 ἐν ὅλῳ κατὰ παράδοσιν περιχώρων αὐτῶν, ἕκαστον τῶν ὁποίων ἀπετέλει ἰδίαν ὁμοσπονδίαν. Ὡς πρόεδρος ἑκάστης ὁμοσπονδίας ἐθεωρεῖτο ὁ δημογέρων ἢ γέρων ἁπλῶς καλούμενος, ἔπειτα δ' εἵποντο ὁ φροντιστὴς τῶν ὑδάτων, ὁ εἰσπράκτωρ τῶν φόρων ἐν γένει, ὁ ἀγορανόμος καὶ ὁ ἐπίτροπος τῶν ἐκκλησιῶν. Οἱ δημοτικοὶ οὗτοι ἄρχοντες καὶ προεστοὶ ἐλευθέρως ἐκλεγόμενοι ἦσαν ἐπιτετραμμένοι τὰ τῶν τοπικῶν ὑποθέσεων τῆς δημοτικῆς ἀστυνομίας καὶ τῆς τῶν φόρων εἰσπράξεως καὶ ἀναλογίας. Ἐκ τῶν τριῶν δὲ καὶ μόνον φόρων, εἰς οὓς ὑπεβλήθησαν, τὸν μὲν τῆς ὑποτελείας ἐξ 168.000 ἄσπρων συνιστάμενον ἐκόμιζον εἰς ἴδιον χριστιανὸν ὑπάλληλον τῆς Βασιλομήτορος, Βοϊβόδαν καλούμενον καὶ εἰς τὴν Πογδόριανην διαμένοντα, ἀντιπρόσωποι αὐτοῦ κατὰ πᾶσαν πρώτην τοῦ Μαρτίου μηνός, τὸν δὲ προσωπικὸν (Ἰτεζιὲ Γκερμπὰν) γρόσια 3 δι' ἕκαστον ἄρρενα, ἄνευ τοῦ ὁποίου ἡ ζωὴ παντὸς μὴ Ὀθωμανοῦ ἦτο ἀπεμπολημένη, ἐπλήρωνε τὸ μὲν Μέτσοβον εἰς τὴν διοίκησιν Τρίκκης (Τρικκάλων) εἰς ἣν ὑπήγετο, τὸ δὲ Συρράκον καὶ αἱ Καλαρρύται εἰς Ἰωάννινα. Ὁμοίως καὶ τὸ προβατονόμιον γρ. 4) 40 δι' ἕκαστον πρόβατον, ὅπου ἕκαστον τμῆμα ἐν Ἠπείρῳ ἢ Θεσσαλίᾳ ὑπήγετο διοικητικῶς, ἔνθα καὶ παρεχείμαζε δωρεάν. Γενικῶς δὲ ἕνεκα τῆς μεγάλης ἐπιρροῆς, ἣν ἐξήσκουν ἐν τῇ αὐλῇ τῶν Σουλτάνων ἥ τε Βασιλομήτωρ καὶ ὁ Οἰκονόμος αὐτῆς (Κετχουντά, Κεχαγιᾶς = Majordomus), πᾶσαι αἱ εἰς αὐτὴν ὑπαγόμεναι κοινότητες ἀπήλαυον προστασίας ἰσχυροτάτης καὶ εὐημέρουν.

Ἀκολούθως, ὅτε ἐκ τῆς ἐπικοινωνίας αὐτῶν μετὰ τῶν πόλεων τῆς Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας ἐφιλοξένησαν αἱ κοινότητες αὗται ἐπὶ τῶν ὀρέων των καὶ τὰ γράμματα — κατ' ἀρχὰς βεβαίως ἐντὸς σκοτεινῶν ὑπογείων ναΐσκων — προσετέθησαν εἰς τοὺς δημοτικοὺς ἄρχοντας αὐτῶν καὶ οἱ ἔφοροι τῶν σχολείων. Ὅτε δὲ ἐν ἔτει 1534 ἐξεδόθη Σουλτανικὸν φιρμάνιον, δι' οὗ ἡ Ἀρκτικὴ Ἑλλὰς διῃρέθη ὁριστικῶς εἰς 15 χώρας, ἐν ἑκάστῃ τῶν ὁποίων ἀνεγνωρίσθη ὡς ἐπιτοπία ἀρχὴ ὁπλαρχηγός τις χριστιανός, ἵνα περιφρουρῇ καὶ διατηρῇ τὴν ἡσυχίαν καὶ ἀσφάλειαν τῶν ἐν τῇ περιοχῇ του κατοικούντων καὶ τῶν διερχομένων ἐπίσης ἐκεῖθεν, καὶ δύο μόνον ἐν Ἠπείρῳ τοιαῦται ὁπλαρχηγίαι ἀνεγνωρίσθησαν, τὸ Τσουμέρκον καὶ τὸ Μαλακάσι, εἰς τὴν σειρὰν τῶν δημοτικῶν ἀρχόντων τοῦ Μαλακασίου προσετέθη καὶ ὁ ὁπλαρχηγός. Ἡ χριστιανικὴ αὕτη φρουρὰ ὠνομάζετο ἀρματολίκι, ὁ δὲ ὁπλαρχηγὸς αὐτῆς καπετάνος, ἐξ οὗ ἔπειτα ἐκλήθησαν καὶ τὰ ἀρματο-

λίκια, καπετανάτα ή και πρωτάτα. Τὰ ὀνόματα τῶν πρώτων καπετάνων τῶν δύο τούτων ἀρματολικίων τῆς Ἠπείρου δὲν διέσωσεν ἡμῖν ἡ ἱστορία οὔτε τὰ δημοτικὰ ᾄσματα δυστυχῶς. Γνωρίζομεν μόνον ὅτι ὁ ὁπλαρχηγὸς τοῦ Μαλακασίου ἦτο ἡμιανεξάρτητος καὶ μετήρχετο διοικητικὴν καὶ δικαστικὴν ἐξουσίαν, ὑπεχρέωνε δὲ καὶ τοὺς διερχομένους τὴν ἐπικράτειάν του πρὸς ἀπότισιν ἀσφαλίστρων, καίτοι ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως πρὸς μισθοδοσίαν καὶ διατροφὴν τῶν ἑκατὸν περίπου παλληκαριῶν του ἠμείβετο διὰ σιτηρεσίων.

Ἀλλὰ καὶ τὸ ἀρματολικὸν τοῦτο τάγμα δὲν ἀνταπεκρίνετο πρὸς τὸν προορισμὸν αὐτοῦ, εἰς τὴν τελείαν δηλ. εὐημερίαν τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς, διότι ὁ φόρος τοῦ αἵματος, τὸ παιδομάζωμα, ὡς ἐλέγετο ἐν Ἠπείρῳ, ὑφίστατο καὶ ἐνταῦθα. Τὸ παιδομάζωμα ἦτο ἁρπαγή, οὕτως εἰπεῖν, ἑνὸς χριστιανόπαιδος ἐξ ἑκάστης χριστιανικῆς οἰκογενείας τῶν ὅλων χωρῶν τῆς ὀθωμανικῆς ἐπικρατείας, πρὸς ἀπαρτισμὸν τοῦ σώματος τῶν Γενιτσάρων, ὅστις ἠναγκάζετο νὰ δεχθῇ καὶ τὸν ἰσλαμισμόν. Λέγεται, ὅτι ὁ Σουλτάνος Ἀμουράτης ὁ Γ΄ κατέταξε τοιουτοτρόπως εἰς τὰ τάγματα τῶν Γενισάρων ὑπὲρ τὰς 200.000 Χριστιανῶν, ἐξισλαμισθέντων πάντων. Ἡ ἁρπαγὴ αὕτη τῶν χριστιανοπαίδων ἐγένετο μετὰ μεγίστης ἐπιμονῆς καὶ δραστηριότητος, ἀλλὰ κατὰ τῶν κυβερνητικῶν πρὸς τοῦτο ἀπεσταλμένων ἀντεπεξήρχοντο ὁλόκληροι κοινότητες ἀναγκαζόμεναι νὰ ἐγκαταλείπωσιν ἐπὶ τέλους διὰ παντὸς τὰς ἑστίας των. Τούτου ἕνεκα προέκυψεν ἡ διάλυσις πολλῶν κοινοτήτων οὐ μόνον τοῦ Μαλακασίου, ἀλλὰ καὶ τῆς Ἠπείρου ἁπάσης καὶ προῆλθεν ἐκ τῶν κατοίκων τοῦ Μαλακασίου ἰδίᾳ ἡ τάξις ἐκείνη τῶν Ἠπειρωτῶν νομάδων, τῶν καλουμένων Καρακατσάνων ἢ Σαρακατσάνων. Εἰς τὸν Κουβαρᾶν, χρονικὸν τῶν Ἰωαννίνων, ἀναφέρεται ἐν ἔτει 1580 τὸ ἀκόλουθον περίεργον συμβὰν περὶ Καλαρρυτῶν. Τινὲς τῶν παίδων τῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ παιδομαζώματος ληφθέντων ἐκ Καλαρρυτῶν, μετὰ τὴν ἀλλαξοθρησκείαν των ἐπέστρεψαν εἰς Καλαρρύτας καὶ ἐκεῖσε ἐγκαταστάντες ἐζήτησαν νὰ νυμφευθῶσι γυναῖκας συμπατριώτιδας. Μετ' ὀλίγον δὲ ἤρχισαν νὰ περιφρονῶσιν, ὑβρίζωσι, δέρωσι καὶ ἀδικῶσι τοὺς συμπατριώτας των, οἵτινες μὴ δυνάμενοι νὰ ὑποφέρωσι τοῦτο ἐπεκαλέσθησαν τὴν συνδρομὴν τῆς Βασιλομήτορος. Αὕτη δέ, ὡς προστάτις τῆς κοινότητος, ἔσπευσεν ἀμέσως νὰ ἐκδοθῇ ἔντονος διαταγὴ πρὸς καταδίωξιν τῶν καταπιεστῶν τῆς κώμης. Διωχθέντες τοιουτοτρόπως οἱ Βλαχότουρκοι οὗτοι, μετέβησαν κατ' ἀρχὰς εἰς Χαλίκι τοῦ Ἀσπροποτάμου, εἶτα δὲ εἰς Κότορην καὶ εἶτα εἰς Βελίτσανην. Ἀλλ' ἐξ ὅλων αὐτῶν τῶν χωρίων ἀποδιωχθέντες, ἀποκατεστάθησαν τέλος πάντων εἰς τὴν Βεντίσταν, κωμόπολιν Θεσσαλικήν, ὅπου διέμεινον πληθυνθέντες μέχρις 100 περίπου οἰκογενειῶν, Τούρκων τὴν θρησκείαν καὶ Βλάχων τὰ ἤθη καὶ τὴν γλῶσσαν. Ἐσχάτως δὲ πολλὰ παθόντες παρὰ τῶν ληστῶν τῆς Θεσσαλίας, πρὸς ἀποφυγὴν τῶν ἀφορήτων πιέσεων καὶ βλαβῶν, διεσκορπίσθησαν εἰς Τρίκκαλα, Καρδίτσαν καὶ Καστανιάν.

Ἡ τῆς Βασιλομήτορος ὅμως προστασία ἐπὶ τῶν κοινοτήτων τού-

των δὲν διετηρήθη πέραν τοῦ 1648. Διότι ἀπὸ τοῦ ἔτους τούτου οἱ Σουλτάνοι ἤρχισαν ν' ἀφαιρῶσι τὸν πρὸς τὴν Βασιλομήτορα διδόμενον ὑπὸ τῶν κοινοτήτων τούτων κατ' ἀποκοπὴν φόρον τῆς δεκάτης καὶ νὰ διαθέτωσιν αὐτὸν ἐξ ἀνάγκης ὑπὲρ διαφόρων διακεκριμένων πολεμιστῶν αὐτῶν Ὀθωμανῶν, εἰς οὓς ἀπεδόθη ὁ τίτλος Σπαχῆδες. Τοιουτοτρόπως δὲ συναφῃρεῖτο καὶ ἡ ἐξουσία τῆς Βασιλομήτορος. Ἐξέλειπε δὲ βαθμηδὸν καὶ τὸ εἶδος τῆς αὐτονομίας καὶ εἰσήχθη τὸ γενικὸν φορολογικὸν σύστημα τῆς Κυβερνήσεως καὶ εἰς τὸ διαμέρισμα τοῦτο. Ἴδιοι λοιπὸν ὑπάλληλοι τῆς Κυβερνήσεως, Ὀθωμανοί, εἰσήρχοντο καὶ εἰς τὰς κοινότητας ταύτας καὶ εἰσέπραττον διὰ πλείστων καταπιέσεων ἐκτὸς τῶν γνωστῶν φόρων καὶ ἑτέρους, ἀγνώστους τέως αὐταῖς, οἷον τὸν ἐπὶ τῶν γάμων, θερέτρων, μελισσῶν, οἴνου κλπ. Οὐ μήν, ἀλλὰ καὶ εἰς ἑκουσίας εἰσφορὰς ὑπεβάλλοντο αἱ μέχρι χθὲς αὐτονομούμεναι αὗται κοινότητες, ὁπότε βαθμηδὸν προσετέθησαν πλεῖσται ἄλλαι αὐθαιρεσίαι καὶ καταπιέσεις, αἵτινες συνετέλεσαν ἐπίσης, ὡς τὸ παιδομάζωμα, εἰς τὴν διάλυσιν πολλῶν κοινοτήτων καὶ τὴν μετανάστευσιν τῶν κατοίκων αὐτῶν. Οἱ δ' ἐμμείναντες εἰς τὴν πατρίδα ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπικαλεσθῶσι τὴν προστασίαν ἰσχυροῦ Ὀθωμανοῦ, καλουμένου Σιούμπαση ἐπὶ ἐτησίᾳ ἀμοιβῇ. Μόναι αἱ Καλαρρύται ἐκ τῶν κοινοτήτων τούτων ἐξηκολούθουν δι' ἄγνωστον αἰτίαν δημοκρατούμεναι καὶ τῆς προστασίας τῆς Βασιλομήτορος ἀπολαύουσαι. Ἀλλὰ καὶ τὸ Μέτσοβον ἀπὸ τοῦ 1659 προικίζεται ὑπὸ ἰδίων προνομίων, κατὰ θαυμαστὴν ὡς ἑξῆς σύμπτωσιν.

Βεζύρης τις τῷ 1656 εἰς τὴν ὀργὴν τοῦ Σουλτάνου Μεχμὲτ τοῦ Δ' ὑποπεσών, ὑπερόριος κατ' ἀρχὰς εἰς Καστορίαν πέμπεται. Καταδικασθεὶς δ' ὕστερον εἰς θάνατον καὶ μαθὼν τοῦτο, ἀποδιδράσκει ἐκεῖθεν καὶ περιπλανώμενος εἰσέρχεται κατατεπονημένος καὶ ἀπηυδηκὼς εἰς τὴν χειμερινὴν καλύβην Μετσοβίτου τινὸς ἀρχιποιμένος (Τσέλιγκα) Κύριου (Κυριακοῦ) Φλόκα, παρὰ τὸ χωρίον τῆς Τρίκκης Νεοχώριον, φιλοξενεῖται παρ' αὐτοῦ, ἐνθαρρύνεται καὶ μεταβαλὼν ἔνδυμα καὶ τρόπον διέρχεται τρία περίπου ἔτη μετὰ τοῦ Βλάχου τούτου — μόνου καὶ οὐδενὸς ἄλλου γινώσκοντος αὐτὸν — τὸν μὲν χειμῶνα παραχειμάζων αὐτόθι, κατὰ δὲ τὸ θέρος εἰς τὰ ὄρη τοῦ Μετσόβου, τὸ ποίμνιον τοῦ προστάτου αὐτοῦ ὁδηγῶν. Μεταμεληθεὶς δ' ὁ Σουλτάνος ἐκεῖνος ἐπὶ τῇ ἀδίκῳ καταδρομῇ τοῦ Βεζύρου τούτου, προκηρύττει κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1658 πανταχοῦ τῆς αὐτοκρατορίας καὶ ζητεῖ ἐπιμόνως αὐτόν, ἵνα τὸν περιβάλῃ ἐκ νέου τῷ ἀξιώματι τοῦ Μεγάλου Βεζύρου. Τοῦτο ἀκούσας ἐν Μετσόβῳ ὁ Φλόκας σπεύδει εἰς τὰ ὄρη, δίδων τὴν χαροποιὰν ταύτην ἀγγελίαν εἰς τὸν προϊστάμενόν του, καὶ πάραυτα ἀποστέλλει αὐτὸν εἰς τὴν βασιλεύουσαν, ἀποποιηθεὶς νὰ συμπορευθῇ καὶ αὐτός, καίτοι θερμῶς ὑπ' ἐκείνου ἐκλιπαρούμενος, ἕνεκα τοῦ προσδοκωμένου τοκετοῦ τῶν προβάτων του, ὑποσχεθεὶς ὅμως νὰ τὸν ἐπισκεφθῇ τὸ προσεχὲς ἔαρ, ὅπερ καὶ ἐγένετο.

Λίαν δυσκόλως, ἕνεκα τοῦ ἀρχαϊκοῦ βλαχικοῦ ἐνδύματος, ἠδυνήθη

ὁ ἀρχιποιμὴν οὗτος νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν μεγάλην βεζυρείαν· εἰσελθὼν ὅμως ἔτυχε φιλοφρονεστάτης ὑποδοχῆς καὶ δεξιώσεως παρὰ τοῦ Μεγάλου Βεζύρου πρὸς ἔκπληξιν τῶν μεγάλων τοῦ κράτους λειτουργῶν καὶ ὡδηγήθη εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ. Ἀλλὰ δὲν παρέτεινε ἐπὶ πολὺ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει διαμονήν του παριδὼν τιμάς, εὐμάρειαν, πλούτη καὶ περιδόξους θέσεις. Ἐζήτησεν ὅμως καὶ ἐπέτυχε τὴν ἀσυδοσίαν (ἄφι) τῆς πατρίδος του διὰ χαττίου (αὐτογράφου σουλτανικοῦ διατάγματος), δι' οὗ τὸ Μέτσοβον καὶ τὰ ἐξαρτήματα αὐτοῦ ἐκηρύσσοντο ἄσυλον καὶ αὐτοδιοίκητον ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν Μπουσταντζῆ, ὑπογραφομένου ἐνίοτε καὶ Β ο ϊ β ό δ α, ἤτοι ὑπαλλήλου Ὀθωμανοῦ τῆς Αὐτοκρατορίας, προνοοῦντος καὶ φροντίζοντος περὶ τῆς διατηρήσεως τῶν προνομίων τῆς περιοχῆς ταύτης, προσέχοντος ἰδίᾳ, ἵνα μὴ τυχὸν ὑπό τινος τῶν Ὀθωμανῶν τῶν διερχομένων ἐκεῖθεν ὑποφέρωσιν οἱ κάτοικοι τὴν ἐλαχίστην ζημίαν καὶ βλάβην, καὶ αὐστηρῶς διατασσομένου, ἵνα μὴ ἐπεμβαίνῃ τὸ παράπαν καὶ αὐτὸς οὗτος εἰς τὰ τῆς διοικήσεως, διαδικασίας καὶ ἐκτελέσεως τῶν νόμων ἐν τῇ περιοχῇ ταύτῃ. Λέγεται δέ, ὅτι ἐν τῷ πρώτῳ ἐκείνῳ αὐτογράφῳ αὐτοκρατορικῷ διατάγματι, ἐν ᾧ ἀπαριθμοῦνται καὶ τὰ καθήκοντα τοῦ προστάτου τούτου καὶ κηδεμόνος τῶν δικαιωμάτων τοῦ Μετσόβου, παρενείροντο καὶ τὰ ἑξῆς: «Πᾶς Ὀθωμανὸς διερχόμενος τὴν περιοχὴν ταύτην καὶ πατῶν τὴν ἱερὰν ταύτην γῆν ὤφειλεν ἐξερχόμενος νὰ ἐξαγάγῃ τὰ πέταλα τοῦ ἵππου αὐτοῦ καὶ ἀποτινάσσῃ ταῦτα, ἵνα μὴ τυχὸν συνεπάγῃ ἔστω καὶ μόριά τινα χώματος».

Δι' αὐτογράφου Σουλτανικοῦ διατάγματος Μεχμὲτ ὁ Δ΄ πρός τε τὸν ὑπουργὸν τῶν Ἐκκλησιαστικῶν (Ἐφκάφην Ναζίρην) καὶ τὸν γενικὸν διοικητὴν Ρούμελης, ὡς καὶ τοὺς διοικητὰς Τρίκκης καὶ Ἰωαννίνων καὶ τοὺς ἱεροδικαστὰς αὐτῶν ἀποτεινόμενος καταργεῖ τὰ ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ Μετσόβου τιμάρια τῶν Σπαχήδων, ἀποζημιῶν αὐτοὺς δι' ἑτέρων ἄλλοθι, κηρύττει τὴν γῆν ταύτην ἱερὰν καὶ καθίστησιν αὐτὴν τιμάριον κατ' ἀποκοπὴν τῶν ἱερῶν πόλεων Μέκκας καὶ Μεδίνης καὶ οἱονεὶ ἐξάρτημα τῶν τιμαρίων τῶν ἱερῶν πόλεων Λαγκαζᾶ καὶ Ματαράγκα ἐν Θεσσαλίᾳ. Καταγράφει μόνος τὰ ὅρια τῆς περιοχῆς ταύτης ἀρχόμενα ἐκ τῶν Σ α ρ ά ν τ α Ἐ κ κ λ η σ ι ῶ ν, παρὰ τὴν παροικίαν Ματελᾶ, Μ ε γ ά λ η ς Πέ τ ρ α ς, Β ο ύ ρ γ ι α ν ν η ς, Μ ά ν δ ρ α ς, Χ ό τ ζ ι α, Μ ο κ ό ς, Ἁ γ ί α ς Π α ρ α σ κ ε υ ῆ ς (κατὰ τὰ ὅρια Κουτσούφλιανης τῆς Θεσσαλίας) καὶ Β ά λ ε α ν τ ὶ Κ ό ρ ν ο υ (κοιλὰς τῆς Κρανιᾶς), περιέχοντα δὲ ἐντὸς τῆς ὁροθεσίας ταύτης τὸ Μέτσοβον, Ἀνήλιο, Μαλακάσι Βουτούβσι, Μηλέαν καὶ Κουτσούφλιανην. Ὁρίζει δέ, ἵνα ἀποτίνῃ ἡ περιοχὴ αὕτη κατὰ πᾶσαν πρώτην Μαρτίου εἰς μὲν τὸ ἱερὸν ταμεῖον (χὰς) Λαγκαζᾶ καὶ Ματαράγκα ἄσπρα γερὰ 108.000[1] εἰς δὲ τὸν Μπουσταντζῆν ἄσπρα 800

1. Αἱ 108.000 ἄσπρων ἰσοδυνάμουν πρὸς γρόσια 800. Σημειωτέον δὲ ὅτι τὸν φόρον τοῦτον ἐκάλουν Β ο ϊ β ο β α λ ί κ ι, παραδίδοντες αὐτὸν τῷ Β οϊ β ό δ ᾳ Μετσόβου διὰ τὰ περαιτέρω. Πρὸς πιστὴν δ' ἐκπλήρωσιν τῆς ὑπο-

καὶ εἰς τὸν Γενιτσάραγαν (ἀρχηγὸν Γενιτσάρων) 588 τόπια ἀστάρι μαῦρον. Καὶ ταῦτα ἀντὶ παντὸς ἑτέρου φόρου, οἷον δεκάτης, φόρου ἐπὶ τῶν μελισσῶν, χοίρων, οἴνου, μύλων, γάμων, βοσκῆς κτλ., ἐξαιρουμένου ὅμως τοῦ κεφαλικοῦ καὶ τοῦ ἐπὶ τῶν προβάτων. Διότι διατάττει νὰ ἀποτίνωνται, ὁ μὲν κεφαλικὸς (χαράτζι) εἰσπραττόμενος παρὰ τοῦ γενικοῦ εἰσπράκτορος ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ Μετσόβου κατὰ Μάρτιον καὶ ἐκ μόνον τῶν διαμενόντων ἐν Μετσόβῳ, εἰς τὸ αὐτοκρατορικὸν ταμεῖον Τρίκκης, ὅπερ ὤφειλε νὰ ἐκδίδῃ καὶ τὰς ἀπαιτουμένας ἀποδείξεις δωρεάν, τὸ δὲ προβατονόμιον ἐν Θεσσαλίᾳ ἄνευ ἀνταμοιβῆς τῶν εἰσπρακτόρων αὐτοῦ. Τὸν δὲ κεφαλικὸν φόρον τῶν ἀπόντων Μετσοβιτῶν ὑπεχρεοῦντο οἱ χαρατζῆδες νὰ ζητῶσι καὶ εὑρίσκωσιν ἕκαστον αὐτῶν, οὐδαμῶς δικαιούμενοι νὰ παρενοχλῶσι τὰς οἰκογενείας αὐτῶν καὶ τὰς κοινότητας.

Ἐν τέλει δ' ὁ Σουλτάνος οὗτος κηρύττει τὴν περιοχὴν ταύτην αὐτόνομον καὶ αὐτοδιοίκητον καὶ ἀπαλλάττει αὐτὴν τῶν λοιπῶν δεινοπαθημάτων ἐν γένει, ἕνεκα καταλυμάτων διερχομένου στρατοῦ καὶ παντὸς Ὀθωμανοῦ, ὡς καὶ ἐκτάκτου καταθλιπτικοῦ φόρου καὶ εἰσφορῶν. Δικαιολογεῖ δὲ τὰ ἐξαιρετικὰ ταῦτα τῆς περιοχῆς Μετσόβου προνόμια προστεθείς: «Ἐπειδὴ οἱ Μετσοβῖται οἰκοῦσι χώραν, δι' ἧς πολλοὶ διέρχονται κατὰ πᾶσαν ὥραν τοῦ ἔτους, καὶ τὸν μὲν χειμῶνα διαπερῶσιν αὐτοὺς κατακλειομένους ὑπὸ τῶν πολλῶν χιόνων καὶ νὰ ἀπολεσθῶσιν ἐκ τοῦ ψύχους κινδυνεύοντας ἐκεῖθεν στρωννύντες ἐπιβλήματα εἰς τοὺς πόδας τῶν ἵππων καὶ μεταφέροντες τοὺς ἀνθρώπους ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτῶν, τὸ δὲ θέρος ἐκτιθεμένους εἰς τὴν διάκρισιν τῶν λῃστῶν προφυλάττουσι καὶ ἐξασφαλίζουσιν αὐτούς, διὰ ταῦτα οὐ μόνον τὰς προνομίας ταύτας ὑπὲρ τῆς περιοχῆς ταύτης καθιεροῖ, ἀλλὰ καὶ διατάττει, ἵνα αὕτη πολιτικῶς μὲν εἰς τὸν νομὸν τῆς Εὐβοίας ὑπάγηται, δικαστικῶς δὲ εἰς τὸν ἱερὸν μεχκεμὲν τῆς Λεβαδείας καὶ ἐκκλησιαστικῶς ὑπὸ ἰδίου πατριαρχικοῦ Ἐξάρχου νὰ κυβερνᾶται». Καὶ ταῦτα ἵνα τὰς διαδικασίας καὶ διαφορὰς αὐτῶν οἱ Μετσοβῖται ἕνεκα τῆς μεγάλης ἀποστάσεως φροντίζωσιν οἴκοι νὰ ἐξομαλύνωσιν.

Ἕκαστος ἐκ τοῦ φιρμανίου τούτου κατανοεῖ τὴν εὐφυίαν, τὸν πατριωτισμὸν καὶ τὴν ὀξυδέρκειαν τοῦ Κυριάκου Φλόκα, κατ' εἰσήγησιν τοῦ ὁποίου βεβαίως συνετάχθη τὸ φιρμάνιον τοῦτο. Ἀλλὰ καίτοι διάταγμα τοιοῦτον ὑπῆρχε, καίτοι οἱ Μετσοβῖται εἰς πᾶσαν νέαν πραγμάτων κατάστασιν ἀγρυπνοῦντες ἐφρόντιζον, ἵνα ἀνανεοῦται τοῦτο,

---

χρεώσεως αὐτῶν οἱ Μετσοβῖται ἐμίσθουν τὸν φόρον αὐτὸν ἐν δημοπρασίᾳ εἴς τινα προκαταβάλλοντα αὐτὸν καὶ δικαιούμενον νὰ εἰσπράττῃ πλὴν τοῦ ἀναλόγου ἑκάστῃ οἰκογενείᾳ, ὁριζομένου δι' ἐγγράφου καὶ ἀκριβῶς παρὰ τῆς δημογεροντίας κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν προβάτων καὶ ἡμιόνων τῶν διαφόρων οἰκογενειῶν καὶ τῶν διαφόρων αὐτῶν προϊόντων καὶ μάλιστα τοῦ σίτου, παρ' ἑκάστου γάμου γρ. τρία, ἐκ βοσκησίμων γαιῶν εἰς Χαλίκι παραχωρουμένων γρ. 40 καὶ ἐξ ἑτέρου τοιούτου μισθώματος εἰς χωρίον Γρεβενίτη καὶ Ζαγορίου γρ. 43.

ἐνταῦθα τὸ αὐθαίρετον δὲν ἔλειπε νὰ φέρῃ σύγχυσιν, ὡς ἐξάγεται καὶ ἐκ τῶν αὐτῶν μεταγενεστέρων χαττίων· ἔνιοι τῶν γενικῶν διοικητῶν τῆς Ρούμελης, ὡς καὶ τῶν ὑποδιοικητῶν Τρίκκης, Ἰωαννίνων καὶ Γρεβενῶν, ἀπήτουν καὶ μανδύας, καθ' ὃν χρόνον οἱ Μετσοβῖται ἀπέστελλον τὸ μάλλινον ἐκεῖνο ὕφασμα πρὸς τὸν Γενιτσάραγαν· ὁ δὲ Βοϊβόδας μεταβαλλόμενος ἐνίοτε εἰς ἀληθῆ Σιούμπασην ἀπήτει πλείονα τῶν καθιερωθέντων. Πολλάκις δὲ εἰσπράκτορες τοῦ προβατονομίου καὶ τοῦ κεφαλικοῦ φόρου ἀπήτουν δυναστικῶς καὶ ἐλάμβανον ὅ,τι ὑπὸ τῶν φιρμανίων ὑπὲρ αὐτῶν ἀπηγορεύετο. Διαφοραὶ δὲ δικαστικαὶ μετὰ τῶν Ντερεμπέηδων Τρίκκης καὶ Γρεβενῶν, βοσκόντων ἐνίοτε τὰ ποίμνια αὐτῶν ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ Μετσόβου καὶ μόνον μετὰ τοῦ Μπουσταντζῆ συνεννοουμένων, ἐθεωροῦντο ἐν Λαρίσῃ, ζῶντος εἰσέτι τοῦ Κύριου Φλόκα. Διὸ καὶ ἔν τινι τῶν κωδίκων τοῦ Μετσόβου ἀναγινώσκεται, ὅτι οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς κοινότητος αὐτοῦ τῷ 1722 μεταβάντες εἰς Λάρισαν πρὸς ἐξομάλυνσιν διαφορᾶς τῆς χώρας μετὰ Ἀγᾶ τινος τῶν Γρεβενῶν ἐδαπάνησαν ἄσπρα ἑπτακόσια.

Εἰς τὰς αὐθαιρεσίας τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως δὲν ἠδύναντο βεβαίως νὰ μένωσιν ἀνάλγητοι αἱ ὁπλοφόροι φρουραὶ τοῦ Μαλακασίου, τὰ καπετανάτα. Ἐγκαταλιπόντες τὰς κώμας καὶ τὰς ἕδρας των οἱ μέχρι τοῦδε τὴν περιφρούρησιν τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς των καὶ τῶν ἐκεῖθεν διερχομένων ἐπιτετραμμένοι ἁρματολοί, ἀνῆλθον ἐπὶ τῶν κορυφῶν τῆς Πίνδου καὶ στήσαντες ἐκεῖ ὑπαιθρίους ἕδρας, τὰ λημέρια, μεταξὺ τῶν ἀγρίων φαράγγων καὶ τῶν ἀδύτων δασῶν, ἔστρεψαν τὰ ὅπλα κατὰ τῆς Κυβερνήσεως ἀναλαβόντες τὴν ὑπεράσπισιν τῶν καταπιεζομένων ἀδελφῶν των καὶ ἀνεκηρύχθησαν ἐπαναστάται, κλέπται. Ὡς κεραυνοὶ ἐνσκήπτοντες ἤδη οὗτοι ἀπὸ τὰ νεφελοσκεπῆ ὕψη τῶν ὀρέων των ἐτιμώρουν ἐπαξίως τῶν πράξεών των τοὺς αὐθαιρέτους κυριάρχους τῶν περιοχῶν των. Προσέτρεχον δ' ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτῶν, ὄχι μόνον οἱ τὸ ὀρεινὸν Μαλακάσι κατοικοῦντες χριστιανοί, ἀλλὰ καὶ οἱ τῶν πεδιάδων τῆς Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας, εὑρίσκοντες παρ' αὐτοῖς σωτηρίαν καὶ ἀνακούφισιν, καθότι ἡ χεὶρ τοῦ κατακτητοῦ δὲν ἔφθανε μέχρι τῶν ἀπροσίτων ἐκείνων κρησφυγέτων αὐτῶν.

Οὕτως ἱκανοὶ ἐκ τῶν ἁρματολῶν καὶ κλεπτῶν ἤρχισαν ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς 16ης ἑκατονταετηρίδος μάλιστα ν' ἀναδεικνύωνται ἐπ' ἀνδρείᾳ ἀνταξίᾳ τῶν ὁμηρικῶν ἡρώων, ὧν τὰ ἔργα ἐτραγούδησεν ὁ λαὸς μέχρι σήμερον. Μεταξὺ τῶν ἀρχαιοτέρων ἡρώων τούτων ἐν Ἠπείρῳ ἀναφέρονται εἰς τὰ ᾄσματα τοῦ λαοῦ ὁ Πούλιος Δράκος καὶ ὁ Μαλάμος. Ἕνεκα τῆς φύσεως λοιπὸν τῆς χώρας καὶ τῆς γενναιότητος τῶν τε δοκίμων ἀρχηγῶν τῶν ἁρματολικίων καὶ τῶν τολμηρῶν τέκνων του, τὸ Μαλακάσι πολὺ ὀλιγωτέρας καταδυναστείας ὑπέστη ὑπὲρ πᾶν ἄλλο διαμέρισμα τῆς Ἠπείρου. Ἀρχηγοὶ δὲ τῶν ἁρματολικίων αὐτοῦ διέπρεψαν ἀπὸ τῆς συστάσεως αὐτῶν, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν ἀφ' οὗ χρόνου μνη-

μονεύονται οὗτοι εἰς τὰ ἄσματα τοῦ λαοῦ, μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ 'Αλῆ πασᾶ τῶν 'Ιωαννίνων, οἱ ἑξῆς περίπου. Οἱ Κατσάνοι, Τζίνης Μπουρνίλας, Δ. Τριάντος, Ν. Στούπης, Χρ. Κουτσαγιᾶς, Γ. Βάγιας, 'Αλέξιος Μίχου καὶ Δ. Νοῦτσος· οἱ Κραψῖται Γιάννη - Κώστας, Θανάσης Σιάμος, Τσιρώνης καὶ Μπαλαμπάτσας· οἱ Γοτισταῖοι ἀδελφοὶ Χάϊτα, Λ. Ζέρβας ἢ Σούλης, Λ. Μπαλαούρας, Δημήτριος, Χρῆστος καὶ Λεωνίδας Παλάσκαι, Κ. Σούλης, 'Αθ. Τσανάκας καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ Γιάννης καὶ Γιώργης, Γιάννης Μαντζουράνης ἢ Γοτσίστας, Μπούκης καὶ Σδράλης· οἱ Μετσοβῖται Ν. Μοργιάνης, Ι. Γερομίχας, 'Ανδρέας Βέρρος, Ι. Μπέλος, Ι. Δεληγιάννης, ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ 'Απόστολος Τσάπος (τσάπος, βλαχ. = τράγος) Γούσιος Πρίχος καὶ τὰ τσαπόπουλα τέκνα τοῦ Τσάπου καὶ τοῦ Ι. Δεληγιάννη· ὁ Σαρακατσάνος Κατσαντώνης καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ Κώνστας, Λεπενιώτης καὶ Γεώργιος· καὶ οἱ Συρρακιῶται 'Αναστάσιος, Γεώργιος καὶ Τόλιος Ροκαῖος, Κατσικογιάννης καὶ Γιώτης Μπαρτζόκας, ὁ περίφημος ἐκεῖνος τοῦ 1770 ἁρματολός, οὗτινος τὸν θάνατον τραγουδοῦσιν ἀκόμη οἱ Συρρακιῶται διὰ τοῦ περιγραφικωτάτου ἄσματος:

'Ασκώθηκα πολὺ ταχιὰ ὁ μαῦρος ἀπ' τὸν ὕπνο.
Παίρνω νερὸ καὶ νίβομαι, φορῶ καὶ τἄρματά μου
καὶ πῆρα δίπλα τὰ βουνὰ δίπλα τὰ κορφοβούνια.
'Ακούω τὰ πεῦκα ποὺ βροντοῦν καὶ τὲς ὀξειὲς ποὺ τρίζουν,
καὶ τὰ γιατάκια τῶν κλεφτῶν ποὺ κλαῖν τὸν καπετάνο.
'Ακούω ποὺ βόγγαε κι ἔλεγεν ὁ Γιώτης ὁ Μπαρτζόκας.
—Ποῦστε, παιδιά; δὲν φαίνεστε τρεῖς μέρες καὶ τρεῖς νύχτες·
ἐλᾶτε νὰ μὲ βγάλετε ἀπ' τὰ πικρὰ λαγκάδια,
τὶ ἐδῶ οἱ λύκοι θὰ μὲ φᾶν, τ' ἀρκούδια θὰ μὲ πνίξουν.
Γιὰ πιάστε με νὰ σηκωθῶ καὶ βάλτε με νὰ κάτσω,
φέρτε μου καὶ τὸν ταρμπουρᾶ πικρὰ νὰ τὸν λαλήσω,
νὰ τὸν λαλήσω καὶ νὰ εἰπῶ τὸ μαῦρο μου τραγούδι.
Μουστάκι μου κατάμαυρο καὶ φρύδια μου μεγάλα,
καὶ σὺ τσουμπᾶ περήφανε ποὺ φτάνεις ὡς τὴν πλάτη,
θὰ νὰ σᾶς φάῃ ἡ μαύρη γῆ, θὰ λυώσετε στὸ χῶμα!
Κλάφτε με, παλληκάρια μου, πικρά, καὶ σὰν πεθάνω
ἐδῶ νὰ μὴ μὲ θάψετε στὸν ἔρημο τὸ λόγγο,
μόν' νὰ μὲ βγάλετε ψηλά, σὲ μιὰ ψηλὴ ραχούλα,
καὶ μνῆμα νὰ μοῦ φτιάσετε νἆναι πλατύ, μεγάλο,
νὰ στέκω ὀρθὸς νὰ πολεμῶ καὶ δίπλα νὰ γιομίζω·
καὶ στὴ δεξιά μου τὴ μεριὰ ν' ἀφῆστε παραθύρι,
νὰ κρούῃ ὁ ἥλιος τὸ ταχύ, τὴ νύχτα τὸ φεγγάρι,
νὰ βλέπω πότ' εἶν' ἄνοιξι καὶ πότε καλοκαίρι,
ν' ἀκούω τ' ἀηδόνια νὰ λαλοῦν, τοὺς σταυραετοὺς νὰ σκούζουν
κι ὄντας οἱ κλέφτες θὰ περνοῦν, νὰ μὲ καλημερίζουν.

Ἀπὸ τοῦ ΙϚ΄ αἰῶνος οἱ ἐξισλαμισθέντες Ἀλβανοὶ τῆς Ἠπείρου ἤρχισαν κατὰ στίφη, ὁδηγούμενοι ὑπὸ δέηδων ληστάρχων, νὰ διατρέχωσι τάς τε πεδινὰς καὶ ὀρεινὰς χώρας τῆς Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας ληίζοντες καὶ ἐρημώνοντες αὐτάς. Αἱ ἐπιδρομαὶ αὗται τῶν Τουρκαλβανῶν ἀπησχόλησαν σπουδαίως καὶ ἐπὶ πολὺ τοὺς ἁρματολοὺς καὶ κλέπτας ἀμφοτέρων τῶν ληιζομένων χωρίων. Συνεπῶς δὲ καὶ τὴν Κυβέρνησιν ἐνέβαλον εἰς ἀνησυχίας, ἥτις μὴ δυνηθεῖσα ἐπὶ τέλους νὰ πράξῃ τι διὰ τῶν ἰδίων της τακτικῶν δυνάμεων κατὰ τῶν ἐπιδρομέων ἠναγκάσθη νὰ διορίσῃ μὲν ἐξ αὐτῶν τῶν ἰδίων Τουρκαλβανῶν ὁδοφύλακας (ντερβεναγάδες) ἐπὶ κεφαλῆς ἐνόπλων συμμοριῶν εἰς περιφρούρησιν τῶν διαφόρων διόδων, νὰ διατηρήσῃ δὲ ἐπ' ἀόριστον ἀκόμη τὴν ὕπαρξιν τῶν ἁρματολικίων, ἅτινα εἶχε σκεφθῆ τότε νὰ διαλύσῃ δι' ἰδεασθεῖσαν ἐπαναστατικὴν ἐξέγερσιν ἐκ μέρους αὐτῶν, ὁσημέραι πληθυνομένων καὶ μέγα θάρρος ἀναλαμβανόντων. Δὲν ἐθεώρουν ὅμως ἀθέμιτον οἱ Τουρκαλβανοὶ οὗτοι ὁδοφύλακες νὰ συνεννοοῦνται μετὰ τῶν ὁμοφύλων των ἐπιδρομέων καὶ λαμβάνοντες ἀντὶ ἀμοιβῆς μέρος τῶν λαφύρων νὰ ἀφήνωσιν αὐτοὺς ἐλευθέρους εἰς τὰς λεηλασίας. Ἐπίσης οὔτε τὰ σώματα τῶν ἁρματολῶν καὶ κλεφτῶν ἠδύναντο παντοῦ καὶ πάντοτε νὰ ἐπιφέρωσιν αἴσιόν τι ὑπὲρ τῶν καταδυναστευομένων χριστιανῶν ἀποτέλεσμα. Τοιουτοτρόπως δὲ αἱ τῶν Τουρκαλβανῶν ἐπιδρομαὶ ἐγένοντο αἰτία τῆς παντελοῦς ἐρημώσεως καὶ διαλύσεως πλείστων, Ἠπειρωτικῶν καὶ Θεσσαλικῶν κοινοτήτων. Οἱ Πίνδιοι λαοί, ἕνεκα τῆς δυσπροσίτου χώρας των, χάρις τῆς ὁποίας καὶ τὰ ἁρματολικὰ σώματα ἦσαν περισσότερον συμπεπυκνωμένα καὶ ἕνεκα τῆς πολεμικῆς φύσεως αὐτῶν τῶν ἰδίων, ὑπέφερον ὀλιγώτερόν πως. Εἴδομεν ὁποίους ὀλέθρους ὑπέστησαν τὰ Τουρκαλβανικὰ στίφη ὑπὸ τῶν ἁρματολῶν τῆς Σαμμαρίνης καὶ τῶν Ἀγράφων, οὓς δὲν ὑστέρησαν νὰ μιμηθῶσι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον καὶ οἱ τοῦ Ζαγορίου καὶ Μαλακασίου ἁρματολοί. Ἐν τούτοις δὲν ἠδυνήθησαν καὶ αὐτοὶ μεθ' ὅλην τὴν ἐξιδιασμένην ἀποδειχθεῖσαν ἀνδρείαν των ν' ἀναχαιτίσωσι καὶ ἀποκρούσωσιν ἐντελῶς τοὺς λαφυροφίλους ἐπιδρομεῖς. Οὕτως εἴδομεν, ὅτι ἱκανὰ χωρία καὶ τῆς Σαμμαρίνης καὶ τοῦ Ζαγορίου φοβερὰς ὑπέστησαν καταδυναστεύσεις. Ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ Μαλακασίου, ἐξαιρουμένων τῶν Καστανοχωρίων, περὶ τῶν ἐρημώσεων τῶν ὁποίων ἐγράψαμεν ἀλλαχοῦ, ὑπὲρ τὰς 20 ἀριθμοῦνται αἱ ἕνεκα τῶν ἐπιδρομῶν τούτων διαλυθεῖσαι κοινότητες. Εἴδομεν ὁπόσας ἠριθμήσαμεν παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ἀράχθου καὶ τῶν παραποτάμων αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τῶν κλιτύων τῆς Πίνδου καὶ τοῦ Μιτσικέλι. Εἴδομεν ὅτι ὁλόκληροι οἰκογένειαι ἐκ τῶν περιχώρων τοῦ Κράψι μετηνάστευσαν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἀλλαχοῦ μακρὰν τῆς πατρίδος των. Εἴδομεν ὅτι, ἵνα ἀναχαιτίσωσι τὰς ληστρικὰς αὐτὰς ἐπιδρομὰς οἱ Γοτισταῖοι, κρυφίως καὶ ἐν καιρῷ νυκτὸς ἠναγκάσθησαν νὰ καταρρίψωσι τὴν ἐπὶ τοῦ Ἀράχθου χρησιμωτάτην γέφυραν τοῦ Πατριάρχου περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΗ΄ ἑκατονταετηρίδος καὶ νὰ διακόψωσι πᾶσαν τὴν μετὰ τῆς πόλεως τῶν Ἰωαννίνων συγκοινωνίαν τῶν χωρίων τῆς

Πίνδου. Ἀκολούθως δὲ θέλομεν ἴδει καὶ πόσαι ἄλλαι κοινότητες τοῦ Μαλακασίου ὑπέφερον, πόσαι δὲ διελύθησαν ἕνεκα τῶν Τουρκαλβανικῶν τούτων ἐπιδρομῶν. Τὸ μὲν Μέτσοβον ὅμως χάριν τῶν Σουλτανικῶν προνομίων του, τὸ δὲ Σύρράκον καὶ οἱ Καλαρρύται χάριν τοῦ ἀπροσίτου ὕψους τῶν ὀρέων των δὲν ὑπέστησαν οὐδεμίαν σχεδὸν ἐπιδρομήν.

Μεταξὺ τῶν ἐπιδρομέων τούτων Τουρκαλβανῶν, ὡς ἐν μέσῳ θυελλωδῶν συννέφων, ἐπεφάνη ἐν ἔτει 1758 εἰς τὸν ὁρίζοντα τῆς Ἠπείρου ὁ ἀπαίσιος, ὁ τρικυμιώδης ἀστὴρ τοῦ Τεπελενίου Ἀλῆ - πασᾶς, ὅστις ἀπὸ τῆς δεκαπενταετοῦς αὐτοῦ ἡλικίας ἀκολουθήσας τὰς ληστρικὰς τῶν ὁμοφύλων του συμμορίας, χρηματίσας δὲ μετὰ ταῦτα καὶ ἀρχιληστὴς καὶ δερβέναγας μεταξὺ αὐτῶν, κατώρθωσεν ἐπὶ τέλους μεταξὺ τοῦ 1788 - 1789 διὰ πλείστων ἀθεμίτων καὶ θεμιτῶν μέσων νὰ ἀνέλθῃ καὶ ἐπὶ τῆς διοικητικῆς ἕδρας τῶν Ἰωαννίνων.

Γνωστὸς εἶναι πλέον τοῖς πᾶσιν ὁ ἔκτοτε βίος τοῦ Ἀλῆ. Ἰδίως διαφόρους μετεχειρίσθη τρόπους, οἷον δόλους, ἀπάτας, δηλητήρια, ἀπειλάς, ὑποσχέσεις καὶ ἐν γένει πάντα λίθον ἐκίνησεν ὁ ἀλιτήριος ἵνα περιέλθωσιν εἰς τὴν ἐξουσίαν του αἱ μέχρι τοῦδε ἐλεύθεραι διατηρηθεῖσαι κοινότητες, ἐλευθεροχώρια, ὅπερ καὶ κατώρθωσεν.

Ἔθεσε δὲ χεῖρα καὶ ἐπὶ τῶν λαῶν τῆς Πίνδου. Ἀλλ' οἱ μὲν κάτοικοι τῆς Σαμμαρίνης καὶ τῶν περιχώρων αὐτῆς καὶ ἔνοπλοι ἀντεπεξῆλθον κατ' αὐτοῦ, τὸ δὲ Ζαγόριον ἐσώθη χάρις εἰς τὰς μεσολαβήσεις τοῦ εὐνοουμένου ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ δημογέροντός του Ἀλεξίου Νούτσου. Εἰς τὸ Μαλακάσι ὅμως ἠδυνήθη, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον νὰ ἐμπήξῃ τοὺς ἁρπακτικοὺς ὄνυχάς του. Οἱ κάτοικοι τοῦ Κράψι, ὅπερ ἀπηντήσαμεν παρὰ τὸν Ἄραχθον, περὶ τὰ τέλη τῆς σατραπείας τοῦ Ἀλῆ, δι' ἀνηκούστων ὑπ' αὐτοῦ βασάνων ἐξέδωκαν πωλητήριον, οὐχὶ ὅμως καὶ ἐπίσημον προφορικὴν ὁμολογίαν, τῆς ἀπεμπολήσεως τῆς πατρίδος των. Τὰ δὲ Δοβίζιανα προσεποιήσατο ἀντὶ ἄσπρων 20.000 δι' ἀπάτης. Ἐν τῇ περιγραφῇ τῶν χωρίων, ἅτινα θέλομεν ἀπαντήσει ἐν τῇ περαιτέρω ἀνὰ τὸ Μαλακάσι περιοδείᾳ μας, θέλομεν ἴδει εἰς ἕκαστον ἐξ αὐτῶν τὰς πράξεις τοῦ Καχραλῆ (ἅρπαγος Ἀλῆ) ἕνεκα τούτου ἐπικληθέντος. Καὶ τὸ Μέτσοβον δὲ ἤθελε μετατραπῆ ὑπ' αὐτοῦ εἰς γεώργιον (τσεφλίκι), ἐὰν δὲν προὐλάμβανε ὁ διαπρεπὴς καὶ πανίσχυρος ἐν Κωνσταντινουπόλει Μετσοβίτης Δ. Ζαμάνης, ἐπικαλεσθεὶς πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τοῦ Γενιτσάραγα τὴν συνδρομήν, φίλου αὐτοῦ καὶ προστάτου τοῦ Ἀλῆ. Ἐπίσης καὶ τῶν Καλαρρυτῶν, τοῦ Συρράκου καὶ τῶν περιχώρων αὐτοῦ Παλιοχωρίου καὶ Προσβάλας ἡ σωτηρία ὀφείλεται εἰς τοὺς ἐκ Συρράκου ἰατροὺς τῆς αὐλῆς τοῦ Ἀλῆ Ἰ. Κωλέττην καὶ Γ. Τσαπρασλῆν, οὓς περὶ πολλοῦ εἶχεν ὁ σατράπης οὗτος. Ἐν τούτοις κατώρθωσεν ὁ Ἀλῆς νὰ ὑποβάλῃ τοὺς κατοίκους αὐτῶν εἰς ἀγγαρείας, τοὺς μὲν Συρρακιώτας εἰς μετακόμισιν χιόνων κατὰ τὸ θέρος ἐκ τῶν ὀρέων των εἰς τὰ ἐν Ἰωαννίνοις ἀνάκτορά του, τοὺς δὲ Καλαρρυτιώτας εἰς ἀνέγερσιν τοῦ φρουρίου εἰς τὸ Σοῦλι. Ἀλλὰ καὶ τὰς αὐτονομίας αὐτῶν κατήργησε. Τὸ Μέτσοβον

ἐκ τῆς διοικήσεως τῆς Τρίκκης μετέθεσεν εἰς τὴν διοίκησιν Ἰωαννίνων, ἀπέστειλε δὲ εἰς αὐτὸν ἀντιπρόσωπόν του, ἐν εἴδει ὑποδιοικητοῦ, οὕτως εἰπεῖν, Ζαμπίτην καλούμενον, διαμένοντα ἐκεῖ διαρκῶς. Καὶ ἐνῷ πρὸ τοῦ Ἀλῆ οἱ Μετσοβῖται ὑπεβάλλοντο εἰς ἀπότισιν 5.000 γροσίων ἐτησίως, ἤδη ἐπλήρωνον εἰς αὐτὸν 27.000 γροσίων, ὑποχρεούμενοι συγχρόνως νὰ διατηρῶσιν ἰδίαις δαπάναις φρουρὰν Ἀλβανικήν, ἣν αὐτὸς διώριζε, καὶ ἀχθοφόρους ἐπὶ ποδὸς ἐν καιρῷ χειμῶνος πρὸς μεταφορὰν ἀνθρώπων τῆς ἐξουσίας καὶ τῶν ὑποζυγίων αὐτῶν. Εἰς τὸ Μέτσοβον ἀπὸ τοῦ 1820 ἀπεστάλη καὶ δερβέναγας (ὁδοφύλαξ) Τουρκαλβανὸς ἐκπληρῶν χρέη διοικητικὰ καὶ δικαστικά.

Ὁ Ἄνθιμος Γαζῆς λέγει, ὅτι οἱ Καλαρρύται τότε ὑπήγοντο εἰς τὸν δημογέροντα τοῦ Ζαγορίου, τὸ δὲ Συρράκον ἦτον αὐτοτελὲς περιλαμβάνον ἐν τῇ δμοσπονδίᾳ αὐτοῦ 42 χωρία. Ὁ Ἀλῆς καταργήσας καὶ ἀποσυνθέσας τὴν αὐτονομίαν αὐτῶν ἔστειλεν εἰς ἑκάστην τῶν κοινοτήτων τούτων ἀντιπρόσωπόν του Σιούμπασην, ὅστις ἐξετέλει καὶ χρέη δικαστικὰ καὶ διοικητικὰ λαμβάνων ὡς ἀμοιβήν, κατὰ τὸν Leake 10% ἐπὶ τῶν δικῶν καὶ 2% ἐπὶ τῆς εἰσπράξεως τῶν φόρων. Ὁ Leake διέσωσεν ὑμῖν καὶ τὰ τρία εἴδη τῶν τιμωριῶν τοῦ Σιούμπαση, ἅτινα ἦσαν ἡ φυλάκισις, τὸ κονάκι, δηλ. ἡ διαμονὴ καὶ διατροφὴ στρατιωτικῆς φρουρᾶς ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ τιμωρουμένου, καὶ ἡ ἔξωσις τῆς οἰκογενείας καὶ σφράγισις τοῦ οἴκου. Οἱ μουχταροδημογέροντες ὅμως ἢ κοντζαμπάσηδες, οἵτινες ἦσαν ἡ κυρία κεφαλὴ τῶν κοινοτήτων τούτων, ἐξελέγοντο, ὡς πανταχοῦ, ἐξ αὐτῶν τῶν προκρίτων αὐτῆς. Οὕτως ἐπὶ Ἀλῆ ἦσαν τοιοῦτοι ἐν Μετσόβῳ οἱ Ν. Μηλιώτης καὶ Δ. Μάκης, ἐν Συρράκῳ οἱ Ι. Κωλέττης καὶ Ν. Γιαννίκας καὶ ἐν Καλαρρύταις οἱ Κ. Τουρτούρης, ἢ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ, καὶ Σγοῦρος Πρωτόπαπας.

Δέκα ἔτη περίπου πρὸ τῆς ἐνθρονίσεως τοῦ Ἀλῆ ἐπὶ τῆς διοικητικῆς ἕδρας τῶν Ἰωαννίνων, διέτρεχε τὴν Ἤπειρον καὶ Ἀλβανίαν περίεργος ἄνθρωπος, μοναχὸς τὸ σχῆμα, ὅστις, ἐξ ἐπαιτίας πολλάκις ἀπὸ τοῦ ἑνὸς καὶ ἄλλου χωρίου ἢ πόλεως, ἔνθα διήρχετο, ἀποζῶν ἐκήρυττε πανταχοῦ τὰς ῥήτρας καὶ τοὺς κανόνας τῆς χριστιανικῆς πίστεως, συμβουλεύων, τὴν ἵδρυσιν ναῶν καὶ σχολείων. Κατήγετο οὗτος ἔκ τινος χωρίου τῆς Αἰτωλίας, ἐχρημάτισε δὲ μοναχὸς ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὄρει καὶ ὠνομάζετο Κοσμᾶς. Τὸν ἄνθρωπον τοῦτον, ὅστις Θείᾳ Προνοίᾳ ἐπεχείρησε κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην ἐποχὴν νὰ ἄρῃ ἐπ' ὤμων τὸν σταυρὸν αὐτοῦ καὶ διὰ πλείστων ὅσων στερήσεων καὶ κινδύνων τῆς ζωῆς του περιοδεύων πεζὸς κατώρθωσε μεταξὺ τῶν λαῶν τῆς Ἠπείρου καὶ Ἀλβανίας τὴν στερέωσιν τῆς ἀμωμήτου πίστεως ἡμῶν, τὴν ἀνάνηψιν ἐκ τοῦ ληθάργου τῆς βαρβαρότητος τοῦ ἀθλίου Ἠπειρωτικοῦ λαοῦ, διὰ τῆς συστάσεως καὶ διατηρήσεως σχολείων, καὶ τὴν ἀναχαίτισιν τοῦ θριαμβεύοντος τότε ἐκεῖσε ἐξισλαμισμοῦ, δικαίως οἱ Ἠπειρῶται καὶ Ἀλβανοὶ ἀπεκάλεσαν καὶ διεκήρυξαν σωτῆρά των, ἱερομάρτυρα καὶ ἰσαπόστολον, κατατάξαντες αὐτὸν μεταξὺ τῶν Ἁγίων των καὶ ἱδρύσαντες ἐπ' ὀνόματι

αὐτοῦ ναὸν καὶ πανήγυριν ἐπὶ τοῦ τόπου καὶ κατὰ τὴν ἡμέραν καθ' ἣν (24 Αὐγούστου 1779) ἀπηγχονίσθη σκληρῶς εἰς χωρίον τι τοῦ Βερατίου τῆς Ἀλβανίας ὑπὸ ὀργάνων τοῦ Κοὺρτ-πασᾶ. Ἄλλοτε θέλομεν πραγματευθῆ ἐκτενῶς περὶ τῶν ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἤπειρον καὶ τὴν Ἀλβανίαν ἐνεργειῶν αὐτοῦ. Ἤδη περιοριζόμεθα εἰς τὰς ἀνὰ τὸ Μαλακάσι καὶ ἰδίᾳ ἐν Συρράκῳ καὶ Καλαρρύταις. Αἱ Καλαρρύται εὐπορώτεροι τότε τοῦ Συρράκου οὖσαι, διετήρουν σχολεῖον ἀνώτερον. Τὸ δὲ Συρράκον ἦτο πολυπληθέστερον[1]. Ὁ Ἅγιος Κοσμᾶς λοιπὸν ἵνα καὶ τὸ Συρράκον ἀποκτήσῃ σχολεῖον ἀντάξιον αὐτοῦ, πρὸς ἵδρυσιν καὶ διατήρησιν αὐτοῦ ἐπέβαλε τὴν ἐκποίησιν παντὸς περιττοῦ καὶ μὴ ἀναγκαίου πράγματος τῶν κατοίκων. Μετὰ τὴν εὔφραδῆ καὶ πειστικωτάτην χριστιανικὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ πρὸς περιστολὴν τῆς πολυτελείας καὶ περιστολὴν παντὸς περιττοῦ ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τῶν Μουσῶν, διὰ τοῦ ὁποίου ὤφειλε νὰ διατηρηθῇ ἡ θρησκεία καὶ ὁ ἐθνισμός, αἱ παντὸς ἐπαίνου ἄξιαι γυναῖκες τῶν Συρρακιωτῶν συνησπισμέναι προέβησαν μετὰ μεγίστης εὐχαριστήσεως καὶ αὐταπαρνήσεως εἰς πώλησιν παντὸς χρυσοῦ, ἀργυροῦ καὶ μεταξωτοῦ, πάντα κόσμον καταθέμεναι, ὡς ἄλλαι Σπαρτιάτιδες ὑπὲρ τῆς πατρίδος. Ἔκτοτε κατηργήθησαν μὲν ἐν Συρράκῳ, συνεπῶς καὶ ἐν Καλαρρύταις τὰ βαρύτιμα γυναικεῖα κοσμήματα, ἅτινα πρώην μετεχειρίζοντο κατὰ κόρον, ἀμφότεραι δὲ αἱ κοινότητες ἠδυνήθησαν ν' ἀποκτήσωσι καὶ νὰ διατηρήσωσι σχολεῖα πολὺ ἀνώτερα ὧν μέχρι τοῦδε ἐκέκτηντο. Ὁ Ἅγιος Κοσμᾶς διῆλθεν ἐκ Συρράκου καὶ Καλαρρυτῶν κατὰ τὸ 1777. Μεταξὺ δὲ τῶν ἄλλων λόγων αὐτοῦ ἐνθυμοῦνται ἀκόμη οἱ Συρρακιῶται τὴν περὶ τῆς ἐπαναστάσεως πρόρρησίν του περὶ ἧς εἶπε: «Θἄρθῃ καιρὸς ποὺ θὰ χαλασθῆτε, παιδιά μου, καὶ θὰ καταντήσετε κακὴν κακῶς νὰ φύγετε ἀπὸ τὸν τόπο σας. Δὲν θὰ προφθάσετε παρὰ ἀπὸ λίγα σπειριὰ σιτάρι νὰ πάρῃ κάθε μάνα γιὰ τὰ παιδιά της στὴ τζέπη της. Χαρὰ σ' ἐσᾶς, ψηλὰ βουνὰ (ἐννοῶν τὰ ἀπέναντι τοῦ Συρράκου καὶ τῶν Καλαρρυτῶν βουνὰ τῶν Τσουμέρκων, τὰ καλούμενα ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων Αὐτί, βλαχιστὶ Βρεάκλι, διότι ἔχουσι σχῆμα ὤτων ἵππου), χαρὰ σ' ἐσᾶς, ψηλὰ βουνά, ποὺ θὲ νὰ γλυτώσετε μιὰ μέρα ἀπάνω σας χιλιάδες ψυχές!» Καὶ ἡ πρόρρησίς του αὐτη, περιέργως, ἐξεπληρώθη κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821, ὡς θέλομεν ἴδει.

---

1. Ὁ πληθυσμὸς τοῦ Συρράκου εἶχεν ἐπαυξηθῆ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἐκτὸς τῆς εἰς Προσβάλαν σταλείσης ἀποικίας ἠναγκάσθησαν πολυάριθμοι οἰκογένειαι νὰ ἐγκαταλείψωσι κατὰ διαφόρους ἐποχὰς τὴν πατρίδα των καὶ νὰ ἀσπασθῶσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὸν πλάνητα βίον τῶν Σαρακατσάνων, διασκορπισθεῖσαι καθ' ὁμάδας ὑπὸ διαφόρους πατριάρχας (ἐξ ὧν δύο μόνον τὰ ὀνόματα διέσωσε παράδοσίς τις, τοῦ Μπάμαλη καὶ Μαλαμάτσα) εἰς Αἰτωλοακαρνανίαν, Βοιωτίαν, Φωκίδα, Μικρὰν Ἀσίαν, Θράκην καὶ Μακεδονίαν, πολλαχοῦ λησμονήσασαι καὶ τὴν πάτριον γλῶσσαν αὐτῶν. Οὕτως οἱ ἐκ Μακεδονίας εἰς Σερβίαν μεταναστεύσαντες πρὸ τινων ἐτῶν νομάδες Σαρακατσάνοι, καίτοι ἀγνοοῦντες παντελῶς τὴν βλαχικὴν γλῶσσαν, ὁμολογοῦσιν ὅμως ὅτι κατάγονται, κατὰ παράδοσιν τῶν γονέων των, ἐκ Συρράκου.

Μεταξὺ τῶν Βλάχων τῶν Μαλακασίων λοιπὸν τὰ γράμματα δὲν ἀριθμοῦσι ζωὴν ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἁγίου Κοσμᾶ μόνον. Ἐν Συρράκῳ καὶ Καλαρρύταις ἐδιδάσκετο ἡ Ἑλληνικὴ παιδεία ὑπὸ ἱερέων, ὡς εἰς τὰ πλεῖστα μέρη τῆς Ἑλλάδος κατὰ τοὺς ἀνωμάλους ἐκείνους καιρούς — εἴτε ἐν ναοῖς εἴτε ἐν ἰδιωτικοῖς οἴκοις — πολὺ πρὸ τοῦ Ἰσαποστόλου τούτου. Ἐν Μετσόβῳ μάλιστα ἀπὸ τῶν μέσων τῆς ΙΖ' ἑκατονταετηρίδος εἶχον ἱδρυθῆ οὐ μικροῦ λόγου ἄξια σχολεῖα, ἐν οἷς ἀκολούθως ἐδίδαξαν οἱ διακεκριμένοι τοῦ Γένους διδάσκαλοι, Τρύφων ὁ ἱερομόναχος διδάξας καὶ ἐν Ἰωαννίνοις (1748 - 1783), Νικόλαος ὁ Ζερβούλης διαδεχθεὶς ἐν τῇ τοῦ Ἄθω σχολῇ τὸν πολὺν Εὐγένιον Βούλγαριν (1749 - 1759), Παρθένιος ὁ Κατσούλης ἱερομόναχος, Κωνσταντῖνος ὁ ἀδελφὸς τοῦ Δρυϊνουπόλεως Δοσιθέου, Δημήτριος ὁ Βαρδάκας, Νεόφυτος ὁ Δούκας, ὅστις καὶ δημοσίᾳ ἐνταῦθα ἐδίδασκε ποριζόμενος τὰ πρὸς τὸ ζῆν διὰ τῆς ἐφημερίας του ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, καὶ ἄλλοι.

Εἰς τὰ πενιχρὰ ταῦτα σχολεῖα τοῦ Μετσόβου, τοῦ Συρράκου καὶ τῶν Καλαρρυτῶν ἐποτίσθησαν τὰ πρῶτα νάματα τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας οἱ μετὰ ταῦτα καὶ ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ σπουδάσαντες καὶ μεγάλοι ἄνδρες τοῦ Ἔθνους ἀναδειχθέντες γόνοι τῆς Πίνδου. Τοιοῦτοι εἰσὶν οἱ Μετσοβῖται Ζαμάνης, Τοσίτσαι καὶ Στουρνάραι, Ἀβέρωφ, Ὕπατρος, Τζίμας, Πίνδιος, Μυστάκας, Ποστολάκας Ἀχιλλεύς, Πίχτος καὶ ἄλλοι· οἱ Συρρακιῶται, Κωλέττης, Τσαπρασλίδες, Ζαλοκῶσται, Γιαννιῶται, Ζάμπρακας, Σαρακιώτης, Τοπάλαι καὶ ἄλλοι· καὶ οἱ Καλαρρυτιῶται, Τουρτοῦραι, Λάμπριδες, Βουσσάκαι, Τσιμούρης, Μπάφας, Δουρούτης, Παπαγιώργης καὶ πλεῖστοι ἄλλοι, ὧν τὰς βιογραφίας θέλομεν ἀλλαχοῦ ἀπαντήσει. Καθ' οὓς δὲ χρόνους ἐπεσκέφθησαν τὰς κοινότητας ταύτας ὁ Leake καὶ ὁ Pouqueville εὑρίσκοντο εἰς τοιοῦτον ἄριστον σημεῖον τὰ γράμματα ἐν αὐταῖς, ὥστε οἱ ξένοι οὗτοι περιηγηταὶ ὁμολογοῦσιν, ὅτι ἐφιλοξενοῦντο μεταξὺ μεγάλων βιβλιοθηκῶν μετὰ πολυαρίθμων τόμων Γαλλικῶν καὶ Ἰταλικῶν καὶ μετὰ τῶν καλλιτέρων ἐκδόσεων τῶν κλασσικῶν Ἑλλήνων καὶ Λατίνων συγγραφέων καὶ ποιητῶν, ἐν αἷς ὁ περιηγητὴς «εὑρίσκει, κατὰ τὴν φράσιν τοῦ Pouqueville ὅ,τι θὰ τῷ ἦτο εὔκολον νὰ δείξῃ μεθ' ἑαυτοῦ εἰς τὸ ταξείδιόν του». Τὰ πολύτιμα ταῦτα βιβλία οἱ Συρρακιῶται καὶ Καλαρρυτιῶται ἀπεκόμιζον ἐξ Εὐρώπης ἔνθα ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν ἐξήσκουν ἀξιόλογον ἐπίσης ἐμπόριον.

Οἱ Βλάχοι τοῦ Μαλακασίου κατ' ἀρχὰς ἠσχολοῦντο εἰς τὴν γεωργίαν καὶ τὴν κτηνοτροφίαν. Εἴτε οἱ ἄνδρες εἴτε αἱ γυναῖκες αὐτῶν ἐπέμενον ἐπί τι ἀρκετὸν χρονικὸν διάστημα δι' ἀτρύτων κόπων καὶ ἐπιμελείας νὰ ἀπολαύσωσι δημητριακοὺς καρποὺς καλλιεργοῦντες τοὺς ἀγόνους βράχους, τοὺς ὁποίους ἐξέλεξαν ὡς κατοικίαν των. Ἀργὰ ὅμως πολύ, ἀφοῦ ἐξηντλήθησαν ὁλοσχερῶς καὶ αὐτὰ τὰ ὀλίγα πρὸς καρποφορίαν συστατικὰ τῆς γῆς των, ἰδόντες ὅτι ἐματαιοπόνουν, ἀπέρρι-

ψαν κατὰ τῶν ὑψηλῶν κρημνῶν των τὸ ἄροτρον καὶ ἐπεδόθησαν καθ' ὁλοκληρίαν σχεδὸν εἰς τὴν κτηνοτροφίαν, ἀποκτήσαντες πολυάριθμα ποίμνια, ἥτις τῷ ὄντι ἱκανοποίησε τοὺς κόπους αὐτῶν. Διότι ἐκ μὲν τοῦ γάλακτος τῶν ποιμνίων των κατεσκεύαζον τὸν τυρὸν καὶ τὸ βούτυρον, διά τε τὰς οἰκογενείας των καὶ πρὸς πώλησιν, ἐκ δὲ τῶν ἐρίων αὐτῶν ὕφαινον, αἱ γυναῖκες των μάλιστα, ἐκτὸς τῶν οἰκιακῶν ἐπίπλων των, διάφορα μάλλινα εἴδη, τὰ ὁποῖα ἐπώλουν, μέχρις ὅτου ἐν Συρράκῳ ἰδίᾳ καὶ Καλαρρύταις ἱδρύθη συστηματικὴ μόνιμος βιομηχανία μαλλίνων ὑφασμάτων, ἅτινα μέχρι σήμερον ἐξακολουθοῦσι νὰ κατασκευάζωσι καὶ καλοῦσι φ λ ο κ ά τ ο (βλαχ. σάρικα), δ ί μ ι τ ο, κ ά λ τ σ ι ν ο, σ α μ α ρ ᾶ κλπ. Ἐπώλουν δὲ αὐτὰ εἰς τὰς ἀγορὰς τῶν πρωτευουσῶν πόλεων τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Θεσσαλίας ἢ καὶ αὐτοὶ ἔρραπτον εἰς Ἀλβανικὰς ἐνδυμασίας ἰδίως — διότι ἐκέκτηντο πατροπαραδότως καὶ τὴν τέχνην τοῦ ράπτειν — ἀπερχόμενοι μετὰ τῶν ὑφασμάτων εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀλβανίας καὶ Μακεδονίας, ὁπόθεν μετεκόμιζον εἰς τὰς πατρίδας των κατὰ τὴν ἐπιστροφήν των, ἀντὶ χρημάτων, διάφορα ἀναγκαῖα προϊόντα τῶν χωρῶν εἰς ἃς ἐταξείδευον, ἅτινα ἐπώλουν ἐνταῦθα ἀντὶ λίαν συμφερούσης τιμῆς.

Ἐκ τῶν παραλίων τῆς Ἀλβανίας καὶ Ἠπείρου ἰδόντες τοὺς ναύτας τῆς Μεσογείου φοροῦντας τὰς κ α π ό τ α ς των, ἐπεχείρησαν ἀμέσως νὰ ράψωσι καὶ τοιαύτας προμηθευόμενοι τὸ ὕφασμα, κ α π ό τ α ν καὶ βλαχ. σ κ ο ύ τ ι κ ο λεγόμενον, ἐκ τῶν Βλαχοχωρίων τοῦ Ἀσπροποτάμου, ὅπου κατασκευάζεται καὶ σήμερον ἀκόμη περίφημον.

Ἀκολούθως διὰ τῶν ναυτῶν τούτων ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὰς ἀντίπεραν ἀκτὰς τῆς Ἰταλίας, ὁπόθεν βαθμηδὸν διὰ τῶν παραλίων ἐξηκολούθησαν μέχρι τῶν Ἡρακλείων Στηλῶν, ἱδρύσαντες εἰς τὰς διαφόρους παραλίους πόλεις τῆς Ἰταλίας, Γαλλίας καὶ Ἱσπανίας κ α π ο τ ά δ ι κ α. Ἐκεῖθεν ἐπέστρεφον κατ' ἔτος εἰς τὰς πατρίδας των φέροντες μεθ' ἑαυτῶν πάντοτε ἀντὶ χρημάτων διάφορα εὐρωπαϊκὰ εἴδη, ἅτινα ἐπώλουν εἰς τὰς ἀγορὰς τῆς Ἠπείρου. Ἀκολούθως ὅμως βαθμηδὸν ἐβράδυνον τὴν ἐπάνοδόν των καὶ μένοντες διαρκῶς ἐπὶ πέντε καὶ δέκα ἔτη ἐν τῇ ξένῃ ἀπέστελλον τὰ κέρδη αὐτῶν εἰς ἐμπορεύματα ἐν Ἰωαννίνοις, Ἄρτῃ, Πρεβέζῃ καὶ Πάργᾳ, ὁπόθεν ἀπεστέλλοντο τὰ χρήματα εἰς τὰς οἰκογενείας των ἐν Συρράκῳ, Καλαρρύταις καὶ Μετσόβῳ. Τοιουτοτρόπως ἐν Εὐρώπῃ μὲν ἀποκατέστησαν μόνιμα ἐμπορικὰ καταστήματα, διευκόλυνον δὲ καὶ τὸ ἐμπόριον μεταξὺ Εὐρώπης καὶ Ἠπείρου. Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὴν μετακόμισιν τῶν ἐμπορευμάτων ἐπροτίμων πάντοτε τὰ ἑλληνικὰ πλοιάρια, ἐγένοντο αἴτιοι οὗτοι νὰ πλέωσι τοιαῦτα πολυάριθμα καὶ ἰδίᾳ Γαλαξειδιώτικα ἀνὰ τὰς Εὐρωπαϊκὰς ἀκτάς, ὁπόθεν ἐπωφελοῦντο καὶ οἱ πλοίαρχοι αὐτῶν νὰ προμηθεύωνται ἰδικά των ἐμπορεύματα διὰ τὴν Ἑλλάδα. Ὥστε εἰς τὸ διάστημα ὀλίγων ἐτῶν ἐγένοντο περιώνυμα τὰ ἐμπορικὰ καταστήματα τῶν Βλάχων τῆς Πίνδου οὐ μόνον εἰς Μάγχην, Μαδρίτην, Μασσαλίαν, Γένουαν, Λιβόρνον, Νεά-

πολιν, Σαρδώ, Μεσσήνην, Παλέρμον, Μελίτην, Βάρι, Βαρλέτταν, Βρεντήσιον, Ἀγκῶνα, Βενετίαν, Τεργέστην, Δυρράχιον καὶ Κέρκυραν, ἀλλὰ καὶ εἰς Θεσσαλονίκην, Σέρρας, Καβάλλαν, Κωνσταντινούπολιν, Ὀδησσόν, Μόσχαν, Βιέννην καὶ ἀλλαχοῦ τῆς ὑφηλίου. Οὗτοι δὲ φιλόπονοι καὶ οἰκονόμοι ὄντες ταχέως ἐπλούτισαν καὶ αἱ κοινότητες αὐτῶν μετὰ τῶν Ἰωαννίνων καὶ τῶν Ζαγορίων τῆς Ἠπείρου, τῶν Ἀμπελακίων τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Χίου καὶ τῶν Κυδωνιῶν τῆς Ἀνατολῆς ἔχαιρον ἀρίστην φήμην εὐημερίας, οὕτως ὥστε ἐν ἔτει 1815 καὶ 1818 οἱ ξένοι περιηγηταὶ Leake καὶ Pouqueville εὗρον, ὡς ὁμολογοῦσιν, ἐν Μετσόβῳ, Συρράκῳ καὶ Καλαρρύταις ἐμπορικὴν κίνησιν, ἁμιλλωμένην πρὸς τὰς καλλιτέρας εὐρωπαϊκὰς πόλεις.

Τὰ σπουδαιότερα εἴδη τοῦ ἐμπορίου των ἦσαν τὰ δέρματα καὶ ἔρια αἰγοπροβάτων, ἅτινα ἐπρομηθεύοντο ἐκ τῶν ποιμνίων τῶν ὀρέων τῆς πατρίδος των, καὶ ἐξ ὧν ἐπὶ Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ΄ (1719) εἶχε συσταθῆ ἰδιαιτέρα ἐν Μετσόβῳ κεντρικὴ ἀποθήκη διὰ τὴν Γαλλίαν, οἱ βάμβακες τῆς Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας ἐξαγόμενοι εἰς Αὐστρίαν, αἱ μέταξαι τῆς Ἀγυιᾶς καὶ τοῦ Βόλου, τὰ δέρματα λαγωῶν, ἄρκτων καὶ ἄλλα γουναρικὰ ἐξαγόμενα εἰς τὸ βασίλειον τῆς Νεαπόλεως, ἔνθα ἀντηλλάσσοντο πρὸς χρυσᾶ νήματα, τὰ ὁποῖα ἐπωλοῦντο ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Ἀλβανίᾳ, δι' ὧν οἱ ράπται Βλάχοι τῆς Πίνδου ἐχρυσοκέντων τὰ Ἀλβανικὰ ἐκείνων ἐνδύματα ἢ τὰ τῶν γυναικῶν των μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἁγ. Κοσμᾶ, καὶ ὁ τυρὸς τῶν ὀρέων των ἐξαγόμενος εἰς Μάλταν καὶ Βάρι. Εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς ταύτας ἀγορὰς ἀπήλαυον ἐξ ἀρχῆς μεγίστης τιμῆς καὶ πίστεως. Λέγεται μάλιστα ἐκ παραδόσεως ἐν Συρράκῳ σήμερον, ὅτι ἐν Ἱσπανίᾳ, ὁσάκις ἐπρόκειτο τότε νὰ σφραγίσωσι κατασχεμένον κατάστημα, ἐσφράγιζον τὸν τιθέμενον κηρὸν διὰ τῆς δακτυλήθρας τοῦ Συρρακιώτου καποτᾶ. Ἡ πίστις δὲ αὕτη ἔκαμεν ἀκολούθως αὐτοὺς ν' ἀνοίξωσι καὶ τραπεζικὰ καὶ ἐκεῖ καὶ ἐν τῇ πατρίδι των καταστήματα. «Οὐδαμοῦ τῆς Ἠπείρου ἐθεωροῦντο ἀσφαλέστερα τὰ δάνεια, λέγει ὁ Leake ἢ ἐν Καλαρρύταις, ἔνθα καὶ ὁ τόκος μικρότερος».

Γνωστὰ ἡμῖν ὀνόματα τοιούτων ἐμπόρων καὶ τραπεζιτῶν ἐν Εὐρώπῃ εἶναι τὰ τῶν Μετσοβιτῶν Ι. Στάνου, καταστάντος μεγαλεμπόρου ἐν Βενετίᾳ τῷ 1690, Ν. Λιόλιου, Γ. Στασάκου, Ἀδελφῶν Χατζῆ Στεργίου, Μ. Ποστολάκα, ἐξ οὗ ὁρμᾶται καὶ ὁ πανελλήνιος Γεώργιος Ἀβέρωφ, Γ. Τσουμάγκα, Δ. Ζαμάνη, Δ. Μήτσουρα, Ἀδελφῶν Τοσίτσων, Ν. Στουρνάρη, Λ. Μανάκη, Ἀδελφῶν Ζερβούλη, Κ. Φουρνίγκα, Ι. Ποντίκη, Σ. Μπότσαρη καὶ ἑτέρων· τῶν Συρρακιωτῶν Ἀδελφῶν Δουραμάνη, Γιαννιώτη ἐν Βενετίᾳ, Τεργέστῃ καὶ Κερκύρᾳ, Ἀδελφῶν Ζαλοκώστα ἐν Ἱσπανίᾳ, Ζ. Μπρίκου ἐν Βαρλέττῃ, Ἀδελφῶν Βλάχου Πάλιου, Τοπάλη, Μπολέτση καὶ Καλαβρέντζου ἐν Μεσσήνῃ, Βάρι, Κερκύρᾳ καὶ Βιέννῃ καὶ ἄλλων· τῶν Καλαρρυτιωτῶν Ἀδελφῶν Παράσχη ἐν Λιβόρνῳ, Δουρούτη ἐν Βενετίᾳ, Τουρτούρη, Λάμπρου, Μισδούνα, Μπάφα καὶ λοιπῶν· καὶ τῶν Ματσουκιωτῶν, Μπαλτένη καὶ Μητράκου. Ἡ ἐν Κερκύρᾳ Ἡ-

πειρωτική κοινότης συνέστη κατά τάς άρχάς τοΰ παρόντος αιώνος ύπό έμπόρων Ματσουκιωτών, διό καί έπιτροπεύουσιν ούτοι μέχρι σήμερον έν τη έκκλησία τής Παναγίας τών Ξένων καί τάς κλεϊς αύτής κατέχουσι. Τήν έν Βαρλέττη Ελληνικήν κοινότητα άπετέλουν έμποροι καί τεχνϊται έκ Συρράκου, οϊτινες έν έτει 1789 κατεσκεύασαν τόν έκεϊσε ναόν τής Παναγίας τών Αγγέλων, έρημωθέντα τώ 1856 ένεκα πανώλους.

Μεγίστην δέ φιλογένειαν καί άκραιφνέστατον πατριωτισμόν άνέδειξαν πάντες ύπέρ τής εύημερίας καί τής προόδου τής τε ίδιαιτέρας πατρίδος των καί τής μεγάλης καί Κοινής, τοΰ Γένους. Ανήγειραν εις τάς πατρίδας των οικίας λαμπράς, ναούς καί σχολεία καί βιβλιοθήκας, κατέλιπον ύπέρ αύτών πλούσια έλεοδοτήματα· έν τη άλλοδαπή δέ μετά τών υιών των έτρεφον καί έσπούδαζον είς τά πανεπιστήμια όχι μόνον τέκνα συγγενών των πτωχών ή άπόρων οικογενειών τής πατρίδος των, άλλά καί νέους έξ άλλων μερών τής Ελλάδος· καί οικογένειαι έν γένει άποροι καταδιωκόμεναι τότε έν τη Τουρκοκρατουμένη Πατρίδι μας εύρισκον παρ' αύτοϊς προστασίαν καί άσυλον. Ο Ασώπιος, ό Φιλητάς καί άλλοι τοιούτοι τοΰ γένους διδάσκαλοι ηύλόγουν τό όνομα τών έμπόρων τούτων τής Πίνδου. Τό πρώτον έν Αγκώνι έν τώ οίκω τοΰ Καλαρρυτιώτου Γ. Δουρούτη ήκουσεν ή σύζυγος τοΰ Βότσαρη Χρυσή παρ' αύτοΰ τοΰ ιδίου τόν ήρωικόν θάνατον τοΰ Μάρκου της. Είναι δέ ό Γ. Δουρούτης αύτός ούτος ό διατηρήσας άλληλογραφίαν μετά τοΰ έν Κερκύρα Κ. Γεροστάθη καί άλλων έν Εύρώπη όμογενών πρός ένίσχυσιν τών ύπέρ τοΰ ίεροΰ ήμών άγώνος συμπαθειών τής Εσπερίας.

Διέπρεψαν έπίσης οί Βλάχοι τοΰ Μαλακασίου καί ώς χρυσοκενται ένδυμάτων, ίδία Αλβανικών, άρχιτέκτονες, καλλιτέχναι, μουσικοί, γλύπται ξυλουργημάτων, λεπτουργοί καί τορνευταί τοΰ χρυσοΰ καί άργύρου. Εδιδάχθησαν δέ τάς τέχνας ταύτας έν τη έστία των παρά τών προγόνων αύτών. Ούτως ό άρχιτέκτων τοΰ Αλή-πασά Σάμπλος ήτο έκ Μετσόβου, ό άρχιμηχανικός δ' αύτοΰ Καρέτος ή Καρέλος, ούτινος τήν πολύφερνον καί περικαλλεστάτην θυγατέρα Ελένην ένυμφεύθη ό Οδυσσεύς τοΰ Ανδρούτσου, ήτο έκ Καλαρρυτών. Επίσης έκ Καλαρρυτών ήτο καί ό άρχιχρυσοχόος τοΰ Αλή Αθαν. Τσιμούρης. Όπως ή μουσική, ή ζωγραφική, ή άρχιτεκτονική καί ή ξυλουργική έν Μετσόβω, ούτως ή χρυσοχοϊκή έν Καλαρρύταις έφθασε είς σπάνιον βαθμόν τελειότητος. Στολίσματα Εύαγγελίων, δίσκοι, είκόνων όλόκληρα περιθώρια, ζώναι, κανδήλαι, λυχνίαι καί πάντα τά κομψοτεχνήματα τής τορνευτικής τών πολυτίμων μετάλλων είχον ίδιαιτέραν άξίαν έξερχόμενα έκ τοΰ έργαστηρίου Καλαρρυτιώτου καλλιτέχνου. Τά πλεϊστα τών κοσμημάτων, άτινα έκόσμουν τά στήθη, τό μέτωπον καί τούς βραχίονας τής Βασιλικής καί τής Κυρα-Φροσύνης τοΰ Αλή-πασά, ήσαν έργα τών χειρών τοΰ Αθανασίου Τσιμούρη. Μοναδικός είς τήν σφυρηλασίαν ήτο ό Δημ. Παπαγεωργίου, τοΰ όποίου έκαστος κτύπος τοΰ σφυρίου έστοίχιζεν έν φλωρίον, όταν

ἐπρόκειτο νὰ «δώσῃ τὸν ἀέραν», ὡς ἔλεγε, τῶν ἀργυρῶν μεγάλων δίσκων καὶ τῶν σινίων. Ἠπόρησαν οἱ κάτοικοι τῶν Ἰωαννίνων, ὅτε καλέσαντες αὐτὸν ἵνα παράσχῃ ταύτην τὴν ὑπηρεσίαν δι' εὐρὺν δίσκον προωρισμένον διὰ τὸν Σατράπην, ἤκουσαν τὸ βαρὺ αἴτημά του· μάτην τῷ εἶπον ἱκετεύοντες ὅτι πρόκειται περὶ τῆς ζωῆς των καὶ προσέφερον αὐτῷ ἐν συνόλῳ, προεκτιμῶντες τὴν ἐργασίαν του, μεγάλα ποσά. Ὁ τεχνίτης ἐπέμενεν· ἀλλ' ἤρκεσαν τρεῖς μόνοι θαυματουργοὶ κτύποι του, ἵνα ἐπέλθῃ τὸ ποθούμενον ἀποτέλεσμα. Καὶ λέγεται εἰπὼν τότε, ὅτι δὲν ἤθελε τὸ πολὺ χρῆμα τῶν ἀδελφῶν του (Ἰωαννιτῶν), ἀλλὰ τὴν ἀναγνώρισιν τῆς ἀξίας τῆς τέχνης του.

Οἱ ζωγράφοι καὶ τορνευταὶ Καλαρρυτιῶται ὡς ἱερὸν πῦρ διεφύλαξαν κατὰ παράδοσιν ἐπὶ τῶν βυζαντινῶν χρόνων τὴν τέχνην καὶ μάλιστα τὴν τορνευτικήν. Ἐξαίσια δ' ἔργα αὐτῶν κατὰ τὸ σχέδιον καὶ τὴν ἐκτέλεσιν ὑπάρχουσιν εἰς πολλὰς μονὰς τῆς τε ἐλευθέρας καὶ τῆς δούλης Ἑλλάδος. Ἐν Ζακύνθῳ λαμπρὸν ἔργον τοῦ Διαμάντη Μπάφα εἶναι ἡ ἐπὶ τῆς λάρνακος τοῦ Ἁγ. Διονυσίου ἐπὶ πλακὸς ἀργυρᾶς ἐν ἀναγλύφῳ παράστασις τῶν θαυμάτων τοῦ ἁγίου, περὶ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ τὴν ἐπὶ τοῦ καταπετάσματος τοῦ ναοῦ. Ὁ ἀοίδιμος Παῦλος Λάμπρος διασωθεὶς νήπιον μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν Καλαρρυτῶν ὑπὸ τῆς μητρός του, ἄνευ πατρὸς καὶ περιουσίας εἰς Κέρκυραν, τὴν χρυσοχοϊκὴν ἐξέμαθεν ἐκεῖ κατ' ἀρχὰς παρὰ τοῦ χρυσοχόου προμήτορός του, ἐπιδοθεὶς ἰδίως εἰς τὴν χαρακτικήν. Ἔπειτα κατέγινεν εἰς τὴν μελέτην τῆς νομισματικῆς καὶ ἐπεχείρησε τὸ ἐμπόριον τῶν νομισμάτων, πρῶτον μὲν εἰς Κέρκυραν, κατόπιν δ' ἐν Ἀθήναις, ὅπου ἔζησεν ἐπὶ 30 ἔτη καὶ ἀπέθανεν ἑβδομηκοντούτης σχεδόν, τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1887. Κατέστη βαθμηδὸν περίφημος νομισματολόγος. Ἦτο δὲ καὶ λίαν φιλόπατρις. Εἶχε συλλέξει πλεῖστα νομίσματα τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν μέσων χρόνων ὅλων τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν καὶ νήσων. Ἔγραψε τόσας περὶ αὐτῶν μονογραφίας θαυμαζομένας ὑπὸ τῶν Εὐρωπαίων καὶ μεταφρασθείσας εἰς γλώσσας ξένας. Ἐξήγησε πρῶτος τὰ ἐπὶ τῶν μικρῶν κερματίων γράμματα ΤΡΙ καὶ ΤΕΤΑΡ, ὅτι σημαίνουσι τὴν τιμὴν τοῦ νομίσματος δηλ. Τρι (ημιοβόλιον), Τεταρ (τημόριον). Συνέλεγε δὲ καὶ ἀγγεῖα ἀρχαῖα, βυζαντινὰ καὶ νεώτερα, κοσμήματα, ἔγγραφα παλαιά, ἐφημερίδας, βίους ἁγίων, βιβλία σπάνια, ὡς καὶ διαφόρους μικρὰς μονογραφίας, περὶ ὧν ἔλεγεν ὅτι, «ὅσον καὶ ἂν θεωρῆται ταπεινὴ καὶ ἡ ἐλαχίστη μονογραφία, θὰ ἔχῃ τι διδακτικὸν νὰ παράσχῃ εἰς τὸν ἱστοριογράφον· εἶναι λοιπὸν ἀνάγκη ἐπιμελῶς καὶ εὐλαβῶς νὰ περισυλλέγωνται τὰ φυλλάδια ταῦτα καὶ νὰ φυλάσσωνται, διότι πολλάκις γίνονται ἐν βραχυτάτῳ χρόνῳ λίαν σπάνια καὶ δυσεύρετα». Ἐν τῇ νεανικῇ ἡλικίᾳ του ἐνεπνεύσθη καὶ ὑπὸ τῆς μούσης. Εἰς αὐτὸν δὲ ἀποδίδεται ὑπὸ τῶν βιογράφων του τὸ περίφημον δημοτικὸν ᾆσμα, τὸ ὡς ἀδέσποτον ἀναγραφόμενον εἰς τὰς συλλογάς.

Μάνα, σοῦ λέω δὲν μπορῶ τοὺς Τούρκους νὰ δουλεύω,
δὲν ἠμπορῶ, δὲν δύναμαι, ἐμάλλιασε ἡ καρδιά μου.
Μάνα, θὰ πάρω τὰ βουνά, θὰ πάω νὰ γίνω κλέφτης,
νἄχω τ' ἀγρίμια συντροφιὰ καὶ τὰ πουλιὰ κουβέντα,
νἄχω μὲ τὰ κλεφτόπουλα καθημερνὸ λημέρι.
Μάνα, θὰ φύγω καὶ μὴν κλαῖς, μόν' δός μου τὴν εὐχή σου
κι εὐχήσου με, μανούλα μου, Τούρκους πολλοὺς νὰ σφάξω.
Καὶ φύτεψε τριανταφυλλιὰ καὶ μαῦρο καρυοφύλλι,
καί πότιζέ τα ζάχαρη, καὶ πότιζέ τα μόσχο.
Κι ὅσο π' ἀνθίζουν, μάνα μου, καὶ βγάζουνε μπουμπούκια
ὁ γυιός σου δὲν ἀπέθανε, μόν' πολεμάει τοὺς Τούρκους.
Κι ἂν ἔρθῃ μέρα θλιβερή, μέρα φαρμακωμένη,
νὰ μαρανθοῦν τὰ φύλλα τους νὰ πέσουν τὰ λουλούδια,
τότε κι ὁ γυιός σου πέθανε, τὰ μαῦρα νὰ φορέσῃς κλπ.

Ἀπὸ χρόνων πολλῶν κατεγίνετο ἐπίσης ὁ Π. Λάμπρος εἰς συλλογὴν σημειώσεων καὶ εἰκόνων, ἵνα ἐκδώσῃ τοὺς βίους τῶν ζωγράφων καὶ χρυσοχόων Καλαρρυτιωτῶν. Σκοπὸν δὲ εἶχε μετὰ τῆς βιογραφίας τοῦ ἐν Ζακύνθῳ Διαμάντη Μπάφα νὰ δημοσιεύσῃ καὶ σχεδιαγράμματα τῶν ἔργων του, ὡς ἔργων γνησίας ἑλληνικῆς τέχνης, ἐφ' ἧς οὐδόλως ἔχει ἐπιδράσει, κατὰ τὴν ὁμολογίαν του, ἡ Ἰταλική, διότι καὶ ὁ τεχνίτης, οὗτος (ὁ Μπάφας) καὶ ἄλλοι ἐκ τῶν συμπολιτῶν του, οὐδέποτε εἶχον ἐξέλθει τῆς πατρίδος των εἰς τὴν ἀλλοδαπήν, ἀλλ' ἐν Καλαρρύταις εἶχον ἐκμάθει τὴν κατὰ παράδοσιν ἐκεῖ σωζομένην παλαιὰν τέχνην. Καὶ ὁ **Pouqueville** λέγει, ὅτι τὴν χρυσοχοϊκὴν ἐν Καλαρρύταις ἐξήσκουν οἱ τῆς κατωτέρας τάξεως κάτοικοι, οἱ μὴ ἔχοντες χρηματικὰ κεφάλαια, ἵνα ἐξέλθωσιν εἰς τὴν ἀλλαδαπὴν δι' ἐμπόριον. Ὁ δὲ Στράβων ἀναφέρει, ὅτι κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὁ λαὸς τῆς χώρας ταύτης ἦτο πλούσιος καὶ ἀνθηρότατος εἰς τὰς τέχνας καὶ τὸ ἐμπόριον. Τοὺς λόγους τοῦ ἀρχαίου γεωγράφου μαρτυροῦσι τὰ σήμερον ἐν Ἀβάτῳ, θέσει πλησίον τῶν Καλαρρυτῶν, ἔνθα σώζονται ἐρείπια Πελασγικῶν τειχῶν, ἀνασκαπτόμενα ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων καλλιτεχνικώτατα ἀρχαῖα ἀγγεῖα καὶ κοσμήματα.

Ἤδη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Π. Λάμπρου, τὸ ἀτελὲς περὶ ζωγράφων καὶ τορνευτῶν Καλαρυτιωτῶν ἔργον του εὑρίσκεται εἰς κ. Σπ. Π. Λάμπρῳ, καθηγητῇ τῆς ἱστορίας ἐν τῷ Ἐθν. Πανεπιστημίῳ. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι δύσκολον νὰ εὑρεθῇ ἀνήρ, ὅστις συγκεντρώνων ἐν ἑαυτῷ τὰς περὶ τοῦ πράγματος γνώσεις τοῦ Παύλου, ἵνα προβῇ εἰς τὴν συμπλήρωσιν καὶ ἔκδοσίν του, ἀλλ' ἐλπίζομεν, ὅτι ὁ πολυμαθὴς υἱός του κ. Σπυρίδων θέλει φροντίσει ἐν καιρῷ περὶ τοῦ πολυτίμου τούτου ἔργου, ὅπερ οὕτω μένον εἶναι ἀνεπανόρθωτος ἐθνικὴ ζημία, κατὰ τὴν ὁμολογίαν τῶν εἰδημόνων. Καθὼς καὶ διὰ τὴν πραγματείαν «περὶ τυπογραφίας ἀπὸ ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος», ἣν ἐπίσης ἀτελῆ μετὰ τὸν θάνατόν του κατέλιπεν ὁ ἀείμνηστος.

Τοὺς διασημοτέρους τῶν τεχνιτῶν τούτων Βλάχων ἐφύλαττεν εἰς τὴν αὐλήν του ὁ Ἀλῆ πασᾶς τῶν Ἰωαννίνων. Ἀνεφέραμεν προηγουμένως τὸν ἀρχιτέκτονα Σάμπλον ἐκ Μετσόβου, τὸν ἀρχιμηχανικὸν Καρέτον ἢ Καρέλον καὶ τὸν ἀρχιχρυσοχόον Τσιμούρην ἐκ Καλαρρυτῶν, τοὺς ἰατροὺς Κωλέττην καὶ Τσαπρασλῆν ἐκ Συρράκου. Ἐκτὸς δ' αὐτῶν ὑπῆρχον καὶ τρία τέσσαρα πρόσωπα ἐκ Σαμμαρίνης, ὁ ἁρματολὸς τοῦ Μετσόβου Δεληγιάννης, ὁ Νικολογιάνκος ἐκ Καλαρρυτῶν, ὁ Παχώμης, Δῆμος Κωλέττης, Γκιούρτης, Κοντογιάννης ἐκ Συρράκου καὶ ἄλλοι. Τοὺς τελευταίους τούτους ἀναφέρει ὁ ποιητὴς Ἰωάννης Βηλαρᾶς εἰς τὸ σατυρικὸν ποιημάτιόν του «ἡ ἐν Ἰωαννίνοις περὶ τὸ 1803 ἀεροστατικὴ σφαῖρα», δι' οὗ περιγράφει ὁ ἀγχίνους ποιητὴς μετὰ περισσῆς ἀστειότητος τὴν προπαρασκευὴν καὶ ἔκβασιν τῆς ἐπιχειρήσεως τοῦ Συρρακιώτου Παχώμη πρὸς ἀνύψωσιν ἀεροστατικῆς σφαίρας ἐν Ἰωαννίνοις κατ' ἐπιθυμίαν τοῦ σατράπου Ἀλῆ - πασᾶ.

Ποῦ εἶσθε κόσμος;
φωνάζει ὁ ποιητής,
συναθροισθῆτε!
Δράμετ' εὐθέως καὶ μὴν ἀργεῖτε.
. . . .
Τοῦ περιφήμου πολλὰ Βλανσιάρου,
εὐτυχισμένων Γάλλων Ἰκάρου,
μέλλει νὰ ἰδῆτε, καὶ Γουλφανιέρον
ζηλωτὴν μέγαν, Σερράκο[1], χαίρου,
χαίρου, Σερράκο, τ' εἶναι παιδί σου[2]
κ' ἡ δόξα ὅλη εἶν' ἐδική σου.
Ἴκαρος νέος μὲ νέον τρόπον
θέλει πετάξει σ' τοῦτον τὸν τόπον.

Μπρέ, τί παράταξις, τί κόσμος, τί πλῆθος!
Νά κι ὁ Παχώμης μὲ γλυκὺν ἦθος.
Γρήγορα - γρήγορα πάντα προβαίνει
καὶ εἰς τοὺς ὤμους του τὸ βάρος φέρνει.
Τὸν βοηθάει ἀριστερόθεν
ὁ Γιώργης Γκιούρτης καὶ δεξιόθεν
ὁ κὺρ Δημήτρης τ' ἀντισηκώνει,
πάντα τὸ βάρος τοῦ διορθώνει,
Νικολογιάνκος μὲ τὸ βαστοῦνι
τοῦ κὺρ Παχώμη καὶ κοντογοῦνι,

1. Τὸ Συρράκον γράφει Σερράκο, ὡς ἔγραφον πάντες ἐπὶ Ἀλῆ - πασᾶ.
2. Λέγουσιν, ὅτι ὁ Παχώμης ἦτο ἐκ Καλαρρυτῶν, ὅπου δεικνύουσι καὶ τὰ ἐρείπια τῆς οἰκίας του. Ἀλλὰ περίεργον πῶς ὁ σύγχρονός του ὁ Βαλαρᾶς λέγει αὐτὸν Συρρακιώτην.

Ὁ Γιώργης Ἄρτης στὸ δεξὶ χέρι
ἕνα καλάθι γεμάτο φέρει,
ὁ Κοντογιάννης εἰς τὸ κεφάλι
γεμάτο κάρβουνα ἕνα μαγγάλι,
δέκ' ἄλλοι Βλάχοι ἀκολουθοῦσι
καὶ ὁ καθένας κάτι βαστοῦσι.

Φθάν' ἡ παράταξις στὸν ὡρισμένον
τόπον, γιὰ τοῦτο ἠτοιμασμένον.

Γκιούρτης, Κωλέττης (Δῆμος) μὲ τὸν Παχώμη
καὶ δέκα ἄλλοι Βλάχοι ἀκόμη
Φυσοῦν ἀπαύστως ......

Μὲ μέγαν κόπον σὲ μισὴν μέραν
τέλος φουσκώνουν αὐτὴν τὴν Σφαῖραν

Ὁ Γκιούρτης πρόθυμος παίρνει καὶ ἄλλους
ἀπὸ τοὺς Βλάχους τοὺς πλειὸ μεγάλους,
βάνοντ' εἰς τάξιν ἀπὸ τὸ μέρος,
ὁποῦ τὴν βίαν θωροῦν τ' ἀγέρος,
καὶ τοὺς τσουμπέδες ὅσο μποροῦσι
ἐξαπλωμένους σφικτὰ κρατοῦσι,
Τότ' ὁ Παχώμης, τάλιε[1], φωνάζει,
κόφτει ὁ Γκιούρτης......
Λέγει ὁ Παχώμης, τάλιε κι ἀπέκει
ντράκουλ[2], φωνάζει, τάλιε παρέκει.
Ὅσο νὰ τρέξουν, ὅσο νὰ κόψουν,
τέτοιοι ἄνθρωποι, πῶς νὰ προκόψουν;
Γυρίζ' ἡ Σφαῖρα ὅλ' ἄνω, κάτω
κι εὐθὺς ἀνάπτει ἀπὸ τὸν πάτο.
Ἀνακατώνοντ' εὐθὺς οἱ Βλάχοι,
πηδοῦν, φωνάζουν σὰν οἱ βατράχοι,
ἰού, λάϊ, σ' ἄρσε[3], τί ἁμαρτία!
Τοῦ κὺρ Παχώμη τί ἀδικία!

Ὁ Δῆμος καὶ ὁ Χρῆστος Κωλέττης, ὅστις ἐν ἔτει 1822 ἐστάλη μετὰ τοῦ Γεωργίου Πραΐδου παρὰ τῶν Ἀκαρνάνων πρὸς τὸν Μαυροκορδάτον, ἵνα παρακαλέσουν αὐτὸν νὰ γίνῃ ὀργανωτὴς καὶ ἀρχηγός των, ἦσαν

1. Τάλιε = κόψε, βλαχ.
2. Ντράκουλ = διάβολε.
3. Ἰού, λάϊ, σ' ἄρσε = οὔ, καϋμένε, ἐκάηκε.

ἀδελφοὶ τοῦ περιφήμου Συρρακιώτου ἰατροῦ τοῦ Ἀλῆ - πασᾶ καὶ μετὰ ταῦτα μεγίστου πολιτικοῦ Ἰ. Κωλέττη. Ὁ βίος καὶ τὰ κατορθώματα τοῦ ἀνδρὸς τούτου τυγχάνουσι γνωστὰ πλέον εἰς πάντας τοὺς Ἕλληνας. Περὶ τοῦ ἑτέρου ὅμως ἰατροῦ τοῦ πασᾶ, Συρρακιώτου ἐπίσης, τοῦ Γ. Τσαπρασλῆ, οὐδὲν σχεδὸν ἀναφέρει ἡ ἱστορία. Καὶ ὅμως διεδραμάτισε καὶ αὐτὸς σπουδαῖον πρόσωπον ἐν Ἰωαννίνοις κατὰ τὰς ἀξιοσημειώτους ἐκείνας ἡμέρας τοῦ ἔθνους μας. Τὰ ἑξῆς ὀλίγα, ἅτινα ἔμαθον περὶ αὐτοῦ παρὰ τῆς γηραιᾶς καλογραίας Στάμως τῆς μονῆς τοῦ Προφήτου Ἠλία ἐν Συρράκῳ, παρατίθημι ἐνταῦθα. Ἀφοῦ ἐδιδάχθη τὰ πρῶτα μαθήματα ὁ Γεώργιος Τσαπρασλῆς ἐν Συρράκῳ ἀπῆλθεν εἰς Ἰταλίαν, ὅπως σπουδάσῃ τὴν ἰατρικήν. Ἐκεῖ περὶ τὸ τέλος τῶν σπουδῶν αὐτοῦ εἷς τῶν καθηγητῶν του παρατηρήσας τὴν ὀξύνοιαν καὶ μεγαλοφυΐαν τοῦ νεανίου, ἐπρότεινεν αὐτῷ νὰ τὸν υἱοθετήσῃ καὶ νὰ δώσῃ τὴν μονογενῆ θυγατέρα του εἰς γάμον. Ὁ νεαρὸς Γεώργιος ἑλκυόμενος ὑπὸ τοῦ κάλλους τῆς Ἰταλίδος λυγερῆς, κάπως ἐπεθύμει τὸ συνοικέσιον, ἀλλὰ δὲν ἀπεφάσιζε νὰ δώσῃ τὸν λόγον πρὶν ἢ ζητήσῃ τὴν συμβουλὴν τῶν οἰκείων του. Γράφει λοιπὸν πρὸς τὸν πρεσβύτερον ἀδελφόν του εἰς Συρράκον. Οὗτος, Σωφρόνιος καλούμενος, Σπυρίδων δ' ἐν τοῖς κοσμικοῖς, περινούστατος, πεπαιδευμένος καὶ πλούσιος, διετέλει τότε ἡγούμενος τῆς ἐν λόγῳ μονῆς τοῦ Προφήτου Ἠλία ἐν Συρράκῳ. Ἰσοπεδώσας τοὺς βράχους, ἐφ' ὧν κεῖται ἡ μονή, ἐπεξέτεινε τὸν χῶρον αὐτῆς οὗτος καὶ ἐξωράισεν αὐτὴν ἐπὶ τὸ ἀξιοπρεπέστερον. Ἅμα ἀναγνοὺς τὴν ἐπιστολὴν τοῦ σπουδαστοῦ ἀδελφοῦ του, ἀπαντᾷ εἰς αὐτὸν αὐστηρῶς νὰ ἐπιστρέψῃ ὅσον τάχιον εἰς τὴν πατρίδα, ὅπου ἄλλαι σπουδαιότεραι ἐθνικαὶ ὑποθέσεις τὸν ἐκάλουν. Ἀλλ' ὁ Γεώργιος, ὅστις, ὡς φαίνεται, ἔτρεφε συμπάθειαν πρὸς τὴν μοναχοκόρην τοῦ καθηγητοῦ του, δὲν πείθεται εἰς τὰς συμβουλὰς τούτου. Ὥστε ἠναγκάσθη οὗτος νὰ καταφύγῃ εἰς ἄλλο μέσον, καὶ διὰ δευτέρας ἐπιστολῆς του ἐφιλοτίμησεν αὐτὸν νὰ ἔλθῃ τοὐλάχιστον νὰ λάβῃ αὐτοπροσώπως τῶν γονέων του τὴν εὐχήν. Μὴ ἀπωθῶν τὸ πάτριον τοῦτο ἔθιμον ὁ Γεώργιος καὶ θεωρῶν τὸν γάμον ἄμοιρον τῆς δεούσης εὐδαιμονίας ἄνευ τῆς εὐχῆς τῶν γονέων, πείθεται εἰς τὴν πρόσκλησιν καὶ ἔρχεται εἰς Συρράκον. Ἐνταῦθα ὅμως πίπτει εἰς τὴν πλεκτάνην, ἣν τόσον τεχνικῶς τῷ ἔστησεν ὁ ἀδελφός του Σωφρόνιος. Συλλαμβάνεται ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ - πασᾶ καὶ κρατεῖται ἐν τῇ αὐλῇ του ὡς ἰατρός. Ἐκεῖ μετὰ τοῦ μεγαλεπηβόλου συμπατριώτου καὶ συναδέλφου του Ι. Κωλέττη συζῶν, ἐμυήθη εἰς τὰ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας καὶ λησμονήσας τὰς ἐν Ἰταλίᾳ ἐρωτικὰς ὁρμάς του, ἐπεδόθη μετ' αὐτοῦ ψυχῇ τε καὶ σώματι εἰς τὰ ἔργα τῆς Ἑταιρίας. Πολλάκις οἱ δύο οὗτοι ἀπεπειράθησαν νὰ φονεύσωσι τὸν Ἀλῆ ἢ ζῶντα νὰ παραδώσωσιν αὐτὸν εἰς τοὺς Ἕλληνας. Διὰ τοῦτο, ὅτε ἡμέραν τινὰ ὁ Βεζύρης ἠσθένησε ἢ προσεποιήθη τὸν ἀσθενῆ, ὁ Κωλέττης ἐπρότεινεν εἰς αὐτὸν τὴν ἀλλαγὴν τοῦ κλίματος καὶ συνεβούλευσεν εἰς αὐτὸν ἐκδρομὴν μέχρι τῆς Κερκύρας, ὅπου ἐσκόπευε νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ καὶ παραδώσῃ

εἰς δολοφονικὰς χεῖρας. Ἀλλ' ὁ Ἀλῆς ἐννοήσας, φαίνεται, τὸν σκοπόν του ἐφρύαξε καὶ ἦτο ἕτοιμος νὰ διατάξῃ τὴν ἀπαγχόνισιν τοῦ Κωλέττη, ἂν δὲν εἰσήρχετο αἰφνιδίως ἀπὸ σκοποῦ ὁ Τσαπρασλῆς, ὅστις ἐπληροφόρησε τὸν πασᾶν, ὅτι δὲν ἦτο τίποτε ἡ ἀσθένειά του καὶ ὅτι δῆθεν ὁ Κωλέττης δὲν ἔκαμε καλὴν διάγνωσιν. Διὰ τῶν λόγων τούτων τοῦ Τσαπρασλῆ περιεπλάκη εἰς τὰς ὑπονοίας του ὁ Ἀλῆς καὶ θωπεύσας τοὺς ὤμους τοῦ ἰατροῦ, εἶπε μετὰ πονηροῦ μειδιάματος: «Μπράβο, ὀρὲ μπίρο μου, ἀπὸ ὅσους γιατροὺς ἔχω στὸ παλάτι μου ἐσὺ μονάχα εἶσαι ἄξιος γιὰ μένα». Ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ σατράπου ὁ Τσαπρασλῆς ἔγραψε «Γραμματικὴν τῆς Κουτσοβλαχικῆς γλώσσης», τῆς γλώσσης δηλαδὴ τῶν Βλάχων τῆς Πίνδου, ἥτις δυστυχῶς ἀπωλέσθη κατὰ τὴν ἐπανάστασιν εἰς χειρόγραφον. Εἰς βρύσιν δέ τινα ἀνεγερθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Τσαπρασλῆ, ὁ φίλος καὶ συνάδελφός του Βηλαρᾶς ἔγραψε τὸ ἑξῆς ὡραῖον ἐπίγραμμα:

Πίνε, διαβάτη, χορταστὰ τὸ καθαρὸ νερό μου·
κάθου, ξαπόσταινε κοντὰ στὸν ἴσκιο τὸν δικό μου.
Μ' ἀνάστησεν ὁ Τσαπρασλῆς καὶ μοὖχει παραγγείλει
νὰ θεραπεύω δροσερὰ τὰ διψασμένα χείλη,
καθὼς κι αὐτὸς μὲ τὴν σπουδὴ καὶ πρᾶξιν ἔχει μάθει
νὰ θεραπεύῃ τοῦ κορμιοῦ τοὺς πόνους καὶ τὰ πάθη.

Μεταξὺ τῶν ἄλλων αὐλικῶν του κατώρθωσεν ὁ Ἀλῆ - πασᾶς διὰ τῶν καταχθονίων τρόπων του νὰ διαφθείρῃ καί τινας ἐκ τῶν Βλάχων, ἵνα μεταχειρίζεται αὐτοὺς ὡς ὄργανα εἰς τοὺς αἰσχροὺς καὶ ἀχρείους σκοπούς του. Οὕτω δύο Βλάχοι ἐκ Σαμμαρίνης, ὄργανα τοιαῦτα τοῦ Ἀλῆ, καταμηνύσαντες τὸν ἐκ Βλαχίας ἐπιστρέψαντα εὔπορον Ζαγορίσιον Ι. Τσιγαρᾶν μετὰ τριῶν ἐξαδέλφων του, ὅτι δῆθεν ἐγύμνωσαν τὸ καρβάνι των καθ' ὁδόν, ἠνάγκασαν αὐτοὺς νὰ πληρώσωσι ἱκανὰ χρήματα εἰς τὸν Ἀλῆν, ἵνα ἀποφύγωσι τὸν δι' ἀγχόνης θάνατον. Μεταξὺ δὲ τῶν προδοτῶν τῆς καλλονῆς διαφόρων εὐειδῶν νεανίδων καὶ νεανιῶν ἐντίμων οἰκογενειῶν, ἁρπαζομένων ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ βιαίως, συγκατελέγετο, κατὰ παράδοσιν, καὶ ὁ ὁπλαρχηγὸς τοῦ Μετσόβου Ι. Δεληγιάννης, ὁ καὶ προδότης καὶ δολοφόνος τοῦ ἥρωος Βλαχάβα ἐν Ἰωαννίνοις. Ὁ Leake ἀναφέρει ὅτι ἐν Μετσόβῳ, ἐν τῇ συνοικίᾳ Ἀνήλιο, εἶδε λαμπρὸν μέγαρον οἰκοδομηθὲν δαπάνῃ τοῦ Μουχτὰρ - πασᾶ, υἱοῦ τοῦ Ἀλῆ, χάριν ὡραίου Μετσοβίτου νεανίου, ὃν ὁ ἀχρεῖος οὗτος διέφθειρε. Τοιοῦτος ἄθλιος προδότης ἦτο ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Ἀλῆ καὶ Ζούκης τις ἐκ Καλαρρυτῶν. «Μεταξὺ τῶν δέκα ἑπτὰ πνιγεισῶν ἐν τῇ λίμνῃ τῶν Ἰωαννίνων νεονύμφων μετὰ τῆς Κυρᾶς - Φροσύνης ἐν ἔτει 1801, λέγει ὁ Leake, συγκατελέγετο καὶ ἡ σύζυγος τοῦ ἐκ Καλαρρυτῶν πιστοῦ ὑπηρέτου (τοῦ Ἀλῆ) Ν. Γ. — ἀναμφιβόλως τοῦ προμνησθέντος ἐν τῷ ποιήματι τοῦ Βηλαρᾶ Νικολογιάνκου, καθ' ἡμᾶς, — εἰς τὴν

οἰκίαν τοῦ ὁποίου, κατὰ τὴν ἀποτρόπαιον ἐκείνην ἑσπέραν, οὐ μόνον ἐδείπνησεν ὁ Ἀλῆς, ἀλλὰ καὶ τὰ δύσμοιρα ἐκεῖνα ὄντα νύκτωρ περισυνήγαγεν. Εἰκάζουσι πολλοί, ὅτι ὁ ἀχρεῖος οὗτος καὶ πιστὸς τοῦ Ἀλῆ ὑπηρέτης προεγίνωσκε τὴν καταδίκην τῆς συζύγου του καὶ μόνον πρὸς σωτηρίαν τῶν τιμαλφῶν αὐτῆς πραγμάτων ἐφρόντισε. Προεῖπεν αὐτῇ ὁ ἀλιτήριος, νὰ ἐμφανισθῇ εἰς τὸν Βεζύρην, ἐὰν ζητηθῇ παρ' αὐτοῦ, ἄνευ κοσμημάτων καὶ πολυτελῶν ἱματίων, διότι μέλλει νὰ τῇ προσφέρῃ ἐκεῖνος δῶρα, θὰ μετέβαλλε δὲ γνώμην, ἐὰν ἐνεφανίζετο κεκοσμημένη! Καὶ τὰς μὲν ἕνδεκα ἐκ τῶν δυστήνων τούτων γυναικῶν ὡδήγησε μόνος ὁ Ταχὴρ εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος Ν. Γ. Κατὰ δὲ τὴν ἀπαγωγὴν τῶν ἄλλων παρηκολούθει τὸν Ταχὴρ καὶ ὁ Ἀλῆς ἔφιππος μέχρι τῆς θύρας τῆς οἰκίας ἑκάστης αὐτῶν. Ἐκ τῆς οἰκίας δὲ τοῦ Ν. Γ. ἀπέστειλεν αὐτὰς πάσας εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Νικολάου τῶν Κοπόνων ἔξω τῶν Ἰωαννίνων παρὰ τὴν λίμνην, ἔνθα διὰ λέμβου ἐξετελέσθη ὑπὸ τὸν πέπλον τῆς νυκτὸς τὸ στυγερὸν τοῦ καταποντισμοῦ των κακούργημα». Μόνον μεταξὺ τῶν Συρρακιωτῶν δὲν ἠδυνήθη νὰ εἰσχωρήσῃ ἡ Ἀληπασαλήτικη διαφθορά. Οὐδὲν τοιοῦτον αἰσχρὸν ὄργανον ἀναφέρεται ἐκ Συρράκου ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Ἀλῆ οὔτε παρὰ τῆς ἱστορίας οὔτε κατὰ τὴν παράδοσιν. Ὅλως ἀπεναντίας μάλιστα διελογίζοντο οἱ ἐκ Συρράκου αὐλικοὶ τοῦ σατράπου τῆς Ἠπείρου, τυγχάνοντες ὄργανα ἄλλων σκοπῶν, σκοπῶν ἐντίμων καὶ ἐνδόξων, τῶν σκοπῶν καὶ τῶν ἐνεργειῶν τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας.

Ὅτε δέ ποτε ὁ ἀσελγὴς τύραννος ἐπεχείρησε ν' ἀποστείλῃ εἰς Συρράκον τζοχανταρέους, ἵνα ἁρπάσωσι διὰ τὸ χαρέμιόν του τὴν περικαλλεστάτην θυγατέρα τοῦ Χρηστοδήμα, ἀρραβωνισμένην οὖσαν μετά τινος Καλαρρυτιώτου, ἐξηγέρθη ἔνοπλον κατ' αὐτῶν ὄχι μόνον τὸ Συρράκον ὁλόκληρον, ἀλλὰ καὶ τὸ Παλιοχώρι. Προφθάσαντες δὲ τοὺς ἅρπαγας, καθ' ἃ ἀναφέρει ὁ Leake καὶ ἡ παράδοσις, κάτωθεν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ἠνάγκασαν αὐτοὺς νὰ ἐπιστρέψωσι καὶ νὰ κλεισθῶσιν ἐν τῇ μονῇ τῆς Κιπινίας ὑπὸ τοὺς βράχους τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ὅπου ἐπολιόρκησαν αὐτοὺς οἱ Συρρακιῶται. Ἐκ τούτων ἰδὼν ὁ Ἀλῆς τὸ ἀδύνατον τῆς ἐκτελέσεως τοῦ σκοποῦ του, διέταξε τὴν ἀπόδοσιν τῆς νεάνιδος εἰς τὸν ἐν Καλαρρύταις μελλόνυμφόν της. Εἰς δὲ τοὺς ἐν Ἰωαννίνοις αὐλικούς του Κωλέττην καὶ Τσαπρασλῆν διαμαρτυρηθέντας θρασύτατα κατὰ τῆς αὐθαιρεσίας του ταύτης, ὁ φοβερὸς λεγόμενος Ἀλῆς, περιδεὴς ἠρνήθη, ὅτι αὐτὸς εἶχεν ἀποστείλει τοὺς τζοχανταρέους, ἀποκριθεὶς ὅτι αὐτοὶ δῆθεν δι' ἑαυτοὺς ἐπεχείρησαν ν' ἁρπάσωσι τὴν κόρην καὶ χάριν δικαιολογήσεως μάλιστα τῶν λόγων του ἐτιμώρησε τοὺς ἅρπαγας.

Ὅτε ἐν ἔτει 1821 ὁ Ἑλληνισμὸς σύμπας ἔλαβεν εἰς χεῖρας τὰ ὅπλα καὶ ἐξηγέρθη πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ἐλευθερίας καὶ ἀποτίναξιν τοῦ ὀθωμανικοῦ ζυγοῦ, ἐκ τῶν Ἠπειρωτικῶν κοινοτήτων μόνον τὸ Μέτσο-

δον ἔμεινεν ἀκίνητον καὶ σχεδὸν ἀδιάφορον. Τοῦτό τινες ἀποδίδουσιν εἰς τὴν δειλίαν τῶν ἀνδρῶν του, ἀλλὰ λανθάνουσι, διότι ἴσα ἴσα κατ' ἐκείνην περίπου τὴν ἐποχὴν ὁ ὁπλαρχηγὸς τοῦ Μετσόβου Ι. Δεληγιάννης ἐπὶ κεφαλῆς τῶν Μετσοβιτῶν ἀντέκρουσε τὸν Τουρκαλβανὸν ἀρχηγὸν Μπράχον Νεπράβισταν, ὅστις, ὁδηγῶν χιλιάδας Ἀλβανῶν λιποτακτούντων ἐκ Θεσσαλίας, προέθετο τὴν λεηλασίαν τοῦ Μετσόβου. Τούτου ἕνεκα καὶ ἐδολοφονήθη κατόπιν ὁ Δεληγιάννης ἐν ἔτει 1827 ἐν Ἰωαννίνοις ὑπό τινος προύχοντος, Ἀλβανοῦ, μνησικακοῦντος διὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀνεψιοῦ του πεσόντος εἰς Μέτσοβον κατὰ τὴν μετὰ τοῦ Νεπράβιστα συμπλοκήν. Τὴν δ' ἐν πλήρει μεσημβρίᾳ, ἐν τῇ ἀγορᾷ τῶν Ἰωαννίνων, συμβᾶσαν δολοφονίαν τοῦ Δεληγιάννη ἐθρήνησαν οἱ Μετσοβῖται διὰ τοῦ ἀκολούθου συγκινητικωτάτου μοιρολογίου:

Ἐσεῖς βουνὰ τοῦ Γρεββενοῦ καὶ πεῦκα τοῦ Μετσόβου,
λίγο νὰ χαμηλώσητε καὶ νὰ ταπεινωθῆτε,
γιὰ νὰ περάσ' ἡ κλεφτουργιά, τὰ δυὸ παιδιὰ τοῦ Τσάπου,
νὰ πᾶνε κατὰ τὸ Σταυρό, πέρα στὰ χαραούλια,
νὰ μάθουν ἀπ' τὰ Γιάννινα κᾶνα καλὸ χαμπέρι.
Ἐκεῖ χαμπέρι πήρανε πικρὸ φαρμακωμένο,
τὸν Δεληγιάννη σκότωσαν στὴ μέση στὸ παζάρι.
Σὰν πῆραν δίπλα τὰ βουνά, δίπλα τὰ κορφοβούνια,
ἁρπάζουν, καῖνε τὰ χωριά, διαβάτες ξεγυμνώνουν.

Καὶ σήμερον δὲ ἀκόμη οἱ Μετσοβῖται καὶ ὡς πρὸς τὸ σῶμα καὶ ὡς πρὸς τὴν ψυχὴν ὑπερτεροῦσι πάσης ἄλλης τοῦ Μαλακασίου κοινότητος. Διὰ τοῦτο ἡ ἀκινησία των αὕτη κατὰ τὸν ἱερὸν ἀγῶνα ἀποδοτέα μᾶλλον εἰς τὴν θέσιν τῆς πόλεώς των, ἥτις, κειμένη ἐπὶ τῆς διόδου τῆς Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας, εὑρίσκετο πάντοτε κατὰ τὴν κινητοποίησιν τῶν ἐχθρικῶν στρατευμάτων ὑπὸ τὴν κατάληψίν των. Τούτου ἕνεκα καὶ ὠνομάσθη τότε ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων Τουρκόσταλον (=στάλος, σταθμὸς τῶν Τούρκων). Τοὺς Μετσοβίτας οὔτε ὁ συμπατριώτης των καὶ ἀρχιαχθοφόρος τοῦ Ἀλῆ - πασᾶ Μῆτρος Πίτρας ἠδυνήθη νὰ ἐξεγείρῃ ἐν ἔτει 1820 ὑπὲρ τοῦ βεζύρου, ὅτε ἀπεκλείσθη οὗτος ὑπὸ τῶν Σουλτανικῶν στρατευμάτων ἐν τῷ φρουρίῳ τῶν Ἰωαννίνων, οὔτε κατόπιν τῷ 1822 ὁ ἁρματολὸς τοῦ Ἀσπροποτάμου Γρηγόριος Λιακατᾶς, ὅστις ἠναγκάσθη ἕνεκα τῆς ἀποποιήσεώς των ν' ἀποφασίσῃ τὴν πυρπόλησιν τοῦ Μετσόβου, τὸ μὲν ἵνα ἐξαγκάσῃ αὐτοὺς εἰς ἐξέγερσιν, τὸ δὲ ἵνα διακόψῃ τὴν μεταξὺ Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας συγκοινωνίαν τῶν Ὀθωμανικῶν στρατευμάτων. Ἐλθὼν λοιπὸν ἐστρατοπέδευσεν ἐπὶ τούτῳ μετὰ 700 ὀπαδῶν του εἰς Δοκίμην, κορυφὴν τοῦ Ζυγοῦ. Ἀλλ' οἱ Μετσοβῖται ἐπροτίμησαν νὰ θυσιάσωσι χρήματα, παρὰ νὰ ἐγκαταλείψωσι τὰς οἰκίας των καὶ ἐξεγερθῶσιν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας των, καὶ κατώρθωσαν διὰ προσφορᾶς 2000 γροσίων νὰ δελεάσωσι τὸν ἁρματολόν, ὅστις, πρὸς δικαιολόγησίν του ἐνώπιον τῶν ἄλλων Ἑλλήνων, ἀπετέφρωσεν ἀντὶ τοῦ

Μετσόβου τὴν Γότισταν καὶ τὸ Προσγόλι καὶ τὸν εἰς θέσιν Πουρνάρι παρὰ τὸν Ἄραχθον σταθμὸν καὶ πύργον τοῦ Ἀλῆ πασᾶ. Κακῶς ἐφέρθη ἐνταῦθα ὁ Λιακατᾶς. Ἀλλὰ κακίστην συμπεριφορὰν ἔδειξαν καὶ οἱ Μετσοβῖται, δι' ἧς ἀπεκαλύφθησαν πλέον ὡς δειλοί. Ὁλόκληρον τὸ ἐπίλοιπον Μαλακάσι συνεμορφώθη μὲ τὴν Πανελλήνιον ἰδέαν, ἐπαναστάτησεν. Ἰδίᾳ δὲ αἱ κωμοπόλεις τοῦ Συρράκου καὶ τῶν Καλαρρυτῶν ἀνεπέτασαν περιφανεστάτην τὴν ἐπαναστατικὴν σημαίαν καί, ἀφοῦ συνέτριψαν ἱκανὰς χιλιάδας ὀθωμανικοῦ στρατοῦ, ὑπέστησαν τὴν ἐσχάτην ἐρήμωσιν καὶ καταστροφήν. Ἡ ἐπανάστασις τῶν δύο τούτων κωμοπόλεων διωργανώθη ὑπὸ τῶν δύο περινουστάτων προὐχόντων αὐτῶν τοῦ Συρρακιώτου Κωλέττη καὶ τοῦ Καλαρρυτιώτου Τουρτούρη. Ἀλλὰ πρὶν προβῶμεν εἰς τὴν περιγραφὴν αὐτῆς, καλὸν νὰ γνωρίσωμεν τῷ ἀναγνώστῃ ἡμῶν ὁποῖα ἤθη καὶ ἔθιμα ἐπεκράτουν τότε μεταξὺ τῶν κατοίκων ἀμφοτέρων τῶν κωμοπόλεων, ὅπως εὐηρεστήθησαν νὰ σκιαγραφήσουν αὐτὰ οἱ δύο ξένοι περιηγηταὶ Leake καὶ Pouqueville ἐν ἔτεσι 1815 καὶ 1818.

Οἱ κάτοικοι τῶν μὲν Καλαρρυτῶν συνεποσοῦντο εἰς 4350, τοῦ δὲ Συρράκου εἰς 3.500 περίπου. Δημόσιον φόρον ἐπλήρωνον ἡ μὲν πρώτη τάξις γρόσια 800, ἡ δὲ δευτέρα γρ. 400, ἡ τρίτη γρ. 200, καὶ ἀπὸ τῶν 100 μέχρι τῶν 5 γρ., αἱ λοιπαὶ κατώτεραι τάξεις· οἱ πτωχοὶ οὐδὲν ἐπλήρωνον. Εἰς γρ. 60.000 ἀνήρχετο λοιπὸν τὸ ποσόν, τὸ ὁποῖον εἰσήρχετο κατ' ἔτος εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον ἐξ ἑκάστης τῶν δύο τούτων κοινοτήτων. Τόκους δὲ ἔδιδον πρὸ τοῦ Ἀλῆ 10%, ὅταν ἠναγκάζοντο νὰ δανεισθῶσι χρήματα, ὁ Ἀλῆς ὅμως ὑπεχρέωσεν αὐτοὺς μετὰ ταῦτα νὰ δανείζωνται ἀπὸ εὐνοουμένους του ἀνθρώπους πρὸς 12%. Τὰς θερινὰς βοσκὰς τῶν ὀρέων των ἐνοικίαζον ἀντὶ γρ. 500 διὰ μέρος χωρητικότηττος 2.000 ζώων. Τὸ εἰσόδημα τοῦτο, ἡ παρ' ἀρχαίοις ἐ π ι ν ο μ ί α καλουμένη, προσέφερεν οὐκ εὐκαταφρόνητον ἐτήσιον πλοῦτον εἰς τὰ ταμεῖα τῶν κοινοτήτων τούτων, ὧν αἱ τοιαῦται βοσκαὶ μέχρι σήμερον διατηροῦνται ἀπέραντοι. Ἡ οἰκοδομὴ ἐνταῦθα ἦτο λίαν δαπανηρά. Ἕκαστος λίθος κομιζόμενος ἐκ τοῦ λατομείου, τὸ ὁποῖον πάντοτε ἦτο μακράν, ἐπληρώνετο παράδες δύο διὰ τὴν λατόμησιν καὶ 6 διὰ τὴν μετακόμισιν. Ὥστε ὁ λίθος τιθέμενος ἐπὶ τοῦ τοίχου τοῦ οἰκοδομήματος ἐστοίχιζε παρ. 10. Ὁ δὲ κομιστὴς ἔκαμνε 4 δρόμους καθ' ἡμέραν. Ἐπίσης αἱ πλάκες τῶν στεγῶν, ἐκ τιτάνου πάντοτε, ἐστοίχιζον γρόσια 10 αἱ 100 μικραὶ καὶ μεγάλαι. Μετεκόμιζον δὲ αὐτὰς καθὼς καὶ τοὺς λίθους αἱ πτωχαὶ γυναῖκες ἐπὶ τῶν ὤμων των, διότι τὰ λατομεῖα ἔκειντο εἰς δύσβατα μέρη. Ξύλα ἐπρομηθεύοντο ἐκ Ματσουκίου, Μελισσουργῶν καὶ Πραμάντων τῶν Τσουμέρκων, ἐκ Δοβιζιανῶν καὶ Παλιοχωρίου τοῦ Συρράκου καὶ ἐκ τοῦ Παντοῦρι - μάρε (=δάσος μέγα, βλαχ.) τοῦ Χαλίνη ἀντὶ 35-50 παρ. τὸ φορτίον (ζαλίκι). Τὰ ἔθιμα αὐτῶν ἦσαν αὐστηρότατα· οὐδ' αὐτὸς ὁ Σιούμπασης, ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς διοικήσεως τοῦ Ἀλῆ-πασᾶ, ἐτόλμα νὰ ἐπιχειρήσῃ τι κατ' αὐτῶν ἀποινεί. Ἦσαν κ ύ ρ ι ο ι τῆς κεφαλῆς αὐτῶν, λέγει ὁ Pouqueville. Ἡ οἰκονομία, ἀρχὴ τοῦ πλούτου, καὶ ἡ δρα-

στηριότης συνεκράτησαν αὐτοὺς ἐν τῇ ἐλπίδι αἰσιωτέρου μέλλοντος. Μεθ' ὅλην τὴν ἐν Εὐρώπῃ ἐπὶ ἔτη διαμονήν των, μεθ' ὅλον τὸ ἐμπόριον καὶ τὸν πλοῦτον αὐτόν, ὄντες ὅμως ἀρκετὰ φιλοπάτριδες, ὥστε νὰ μὴ μεταχειρίζωνται εἰμὴ ἐλάχιστα εἴδη ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ, εἰς τὰ ἐργοστάσια τῶν κωμοπόλεών των κατεσκεύαζον τοὺς σοφάδες καὶ τοὺς τάπητας, τοὺς ἀποτελοῦντας τὰ κυριώτερα σκεύη τοῦ οἴκου των. Αἱ γυναῖκες αὐτῶν ὑπείκουσαι εἰς προαιωνίους ἀπαραβάτους νόμους κατὰ τῆς πολυτελείας ὤφειλον νὰ φορῶσιν ἐνδύματα ἐγχωρίου ἐργασίας, ἅτινα αὐταὶ αὗται, ἰδίαις χερσίν, εἰς τοὺς ἀ ρ γ α λ ε ι ο ύ ς των κατεσκεύαζον. Ἔθιμον ἰσχῦον παλαιόθεν ὡς νόμος, λέγει ὁ Leake, ὥριζε τὸ ὕφασμα διὰ τὰ ἐνδύματα τῶν γυναικῶν. Μόνον κόσμημα περισσότερον ἐπετρέπετο αὐταῖς τὰ μεταξωτὰ μανδηλάκια, φορούμενα κατὰ τὰς ἐπισήμους ἡμέρας· ἀπηγορεύοντο δὲ ρητῶς εἰς αὐτὰς τὰ κεντήματα, τὰ χρυσᾶ νήματα, τὰ σάλια, τὰ γουναρικὰ καὶ τὰ βαρύτιμα ἀργυρόχρυσα κοσμήματα τῆς κεφαλῆς, τοῦ στήθους, τῆς ὀσφύος καὶ τῶν χειρῶν — ἰδίᾳ μετὰ τὴν περιδιάβασιν τοῦ Ἁγ. Κοσμᾶ—ἅτινα ἦσαν ἐν χρήσει καθ' ὅλην τὴν ἐπίλοιπον Ἀνατολήν. Οἱ ἐπιτρέποντες εἰς τὰς συζύγους των περισσὰ κοσμήματα ἐθεωροῦντο ἀτιμασθέντες. Ἂν δέ τις ἐνεδύετο τὸ χρυσοκέντητον καὶ πολυέξοδον ἀλβανικὸν ἔνδυμα, ἂν παρεξετρέπετο τῆς οἰκογενειακῆς αὐταρκείας, ἐθεωρεῖτο ὡς ἀμφιβόλου διαγωγῆς καὶ ἔχανε τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν συμπολιτῶν του. Πᾶσα γυνὴ ἔξωθεν τῆς γενετείρας αὐτῆς ὑπανδρευθεῖσα ὤφειλεν ἐπανερχομένη εἰς τὴν πατρίδα της νὰ φορέσῃ τὸ πάτριον ἔνδυμα. Ἕτερον ἔθιμον, ἐν ἰσχύι ἐπίσης νόμου, ὥριζεν εἰς γρ. 1.000 μόνον τὴν προῖκα εἰς τοὺς κατοίκους τῆς ἀνωτάτης τάξεως, ἐξ ὧν παρεσκευάζοντο καὶ τὰ νυμφικὰ ἐνδύματα.

Ὑπὸ τοιούτους ἑλληνικωτάτους ἢ μᾶλλον σπαρτιατικοὺς θεσμούς, ἔζων οἱ κάτοικοι τῶν Βλαχικῶν κοινοτήτων Συρράκου καὶ Καλαρρυτῶν, καθ' ὃν χρόνον ἐγλυκόφεξεν εἰς τὸν ὁρίζοντα τῆς Ἑλλάδος τὸ «ξημέρωμα τοῦ εἰκοσιένα», ὅπερ εὗρεν αὐτοὺς μὲ τὰ ὅπλα εἰς χεῖρας. Τὸ ἐχαιρέτησαν χαρμοσύνως καὶ ἀνεπέτασαν προθυμότατα ἐπὶ τῶν ὑπερηφάνων ὀρέων των τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως.

Εἴπομεν, ὅτι διοργανωταὶ τῆς ἀξιομνημονεύτου ἐπαναστάσεώς των ἦσαν οἱ δύο περινούστατοι προύχοντες αὐτῶν Κωλέττης καὶ Τουρτούρης. Ὁ Κωλέττης, ὅστις μετὰ ταῦτα ἀνεδείχθη ὁ μέγιστος τῆς Ἑλλάδος πολιτικός, διετέλει κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος, ἰατρὸς τῆς αὐλῆς τοῦ Ἀλῆ-πασᾶ καὶ προεστὸς τῆς πατρίδος του, τοῦ Συρράκου. Νεανίας ἀκόμη ὁ ἀμύσταξ οὗτος Βλάχος τῆς Πίνδου, ὅτε περαιώσας τὰς ἐν Πίζῃ τῆς Ἰταλίας ἰατρικὰς σπουδάς του, ἡτοιμάζετο νὰ κατέλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, συνέλαβεν ὑπὸ τὸ πρῖσμα τοῦ νεανικοῦ ἐνθουσιασμοῦ του τὸ παρατολμότατον σχέδιον, ἵνα παρουσιασθῇ αὐτὸς ὁ ἐκτελεστὴς τῆς διαθήκης τοῦ Ρήγα Φεραίου. Συνέγραψε λοιπὸν ἐκεῖ ἐν ἔτει 1806 ἐπαναστατικὸν βιβλίον ἐκ 300 περίπου σελίδων ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἑλληνικὴ Νομαρχία ἤτοι λόγος περὶ Ἐλευθερίας κλπ.», ὅπερ ἐτύπωσε καὶ ἔφερε μεθ'

ἑαυτοῦ εἰς Ἰάννινα πολλὰ ἀντίτυπα ἐξ αὐτοῦ ἐντὸς κιβωτίων. Κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος ἀνελθὼν εἰς Συρράκον καὶ Καλαρρύτας, διεκοίνωσε τὸν σκοπόν του εἰς τὸν Τουρτούρην, ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ ὁποίου ἔθεσε κρυφίως καί τινα ἐπαναστατικὰ βιβλία του. Ἀλλ' ὁ συνετὸς προύχων τῶν Καλαρυτῶν καταδείξας τὴν ἀσυνεσίαν τοῦ πυρετώδους ἰατροῦ, κατέστρεψε διὰ νυκτὸς ὅλα τὰ ἐν τῇ οἰκίᾳ του ὑπάρχοντα ἀντίτυπα. Καὶ ἐκ τῶν ἐν Ἰωαννίνοις δὲ ἐναποτεθειμένων ὀλίγα διεσώθησαν μετὰ ταῦτα. Τὸ βιβλίον του αὐτὸ ἀφιεροῖ ὁ Κωλέττης δι' ἐνθουσιοδεστάτης καὶ συγκινητικῆς προσλαλιᾶς εἰς τὸν τύμβον τοῦ ἐθνομάρτυρος Ρήγα. Ἄρχεται δ' ἐπικαλούμενος ἐμπαθέστατα τὰς σκιὰς τῶν προπατόρων καὶ μετὰ πυρετώδους πατριωτισμοῦ διδάσκων τί ἐστιν ἐλευθερία, περιγράφει τὰ ἡρωικὰ τῶν προγόνων κατορθώματα καὶ ἐκθειάζει τοὺς κατὰ τοῦ Ἀλῆ - πασᾶ πολέμους τῶν Σουλιωτῶν καὶ τὰς περὶ ἐλευθερώσεως τοῦ Γένους πατριωτικωτάτας ἐνεργείας τοῦ Ρήγα, προσκαλεῖ δὲ τοὺς Ἕλληνας πάντας εἰς μίμησιν αὐτῶν. «Ἡ ἐλευθερία, ὦ Ἕλληνες, κράζει, εἰς ἡμᾶς εἶναι ὅ,τι ἡ ὅρασις εἰς τοὺς ὀφθαλμούς... Ἡ ἐλευθερία εἶναι ἀναγκαιοτέρα καὶ ἀπὸ τὴν ἰδίαν ὕπαρξιν εἰς τὸν ἄνθρωπον!... Αὐτὴ καθιστᾷ τὴν ζωὴν γλυκεῖαν καὶ αἰσθητήν, αὐτὴ γεννᾷ τοὺς διαυθεντευτὰς τῆς πατρίδος του, τοὺς νομοδότας, τοὺς ἐναρέτους, τοὺς σοφούς, τοὺς ἐπιστήμονας, τοὺς τεχνίτας καὶ ἐν γένει τοὺς μεγάλους ἄνδρας... Οἱ ἀγῶνες τῶν Σουλιωτῶν κατὰ τῶν τυράννων τῆς Ἠπείρου ἀρκετὰ ἀποδεικνύουσιν εἰς ἡμᾶς καὶ εἰς κάθε ἄλλον, ὅτι ἡ Ἑλλὰς γεννᾷ ἀκόμη Λεωνίδας καὶ Θεμιστοκλεῖς... Ἡ Ἑλλὰς οὐχί! οὐχί! δὲν εἶναι πάντως ἐστερημένη ἀπὸ μεγάλους ἀνθρώπους... Ἔπρεπε βεβαίως νὰ ἔζη ὁ Θουκυδίδης ἢ ὁ Ξενοφῶν διὰ νὰ γράψῃ τὴν ἱστορίαν αὐτῶν τῶν πολέμων τῶν Σουλιωτῶν... Τίς ἄλλη δὲ παρακαλῶ ἠμποροῦσε νὰ εἶναι ἡ αἰτία τῶν τόσων κατορθωμάτων αὐτῶν, εἰ μὴ ὁ ἔρως τῆς ἐλευθέρας ζωῆς; Μήπως δὲν ἦτον καὶ ἄλλα χωρία εἰς τὴν Ἤπειρον ἄξια νὰ ἐναντιωθοῦν τοῦ τυράννου; διατί τάχατες κλίνουν τὸν αὐχένα; καὶ δὲν ἦτον ἴσως καὶ μεγαλύτερα καὶ εἰς τὴν ἰδίαν καλὴν τοποθεσίαν καθὼς τὸ Σοῦλι; Αἴ! φανερὰ εἶναι, ἀδελφοί μου, ἡ αἰτία. Ὅσα ὑπεδουλώθησαν παρ' αὐτοῦ ἦτον καὶ πρότερον ὑποδουλωμένα, καὶ μόνον ἤλλαξαν τύραννον. Τὸ Σοῦλι ὅμως, μόνον τὸ Σοῦλι, δὲν ὑποτάσσεται, ἀλλ' ἀψηφεῖ τὸν τύραννον, ὅσον ἀγαπᾷ τὴν ἐλευθερίαν του τὸν πολεμεῖ, τὸν νικᾷ καὶ τὸν καταπατεῖ μὲ τοὺς πόδας του. Εἰς αὐτὸ λοιπὸν ἂς στρέψουν τοὺς ὀφθαλμούς των οἱ δοῦλοι διὰ νὰ καταπεισθοῦν εἰς τὰ τερατουργήματα τῆς ἐλευθερίας. Εἰς αὐτὸ θέλουν ἰδεῖ ἐνθουσιασμένους ἀπὸ τὸν θεῖον ἔρωτα τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς πατρίδος οὐ μόνον τοὺς ἄνδρας καὶ νέους, ἀλλὰ καὶ τοὺς γέροντας καὶ τὰ παιδιά, καὶ αὐτὰς τὰς ἰδίας γυναῖκας!»

Μετὰ ταῦτα ἀναπτύσσων διὰ μακρῶν τί ἐστι πατρίς, καὶ διατρέχων τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος μέχρι τῆς ἱδρύσεως τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας δριμύτατα ἐπιτίθεται κατὰ τοῦ ἱερατείου, ὅπερ θεωρεῖ αἴτιον τῆς

καταπτώσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Περιγράφων ἔπειτα λεπτομερῶς τὴν ὀθωμανικὴν διοίκησιν καὶ ἰδίως τὴν ἀθλίαν κατάστασιν τῶν Ἑλλήνων καὶ κηρύττων, ὅτι δύο αἴτια εἶναι ὅπου μέχρι σήμερον φυλάττουσι τὴν Ἑλλάδα δεδεμένην εἰς τὰς ἁλύσεις τῆς τυραννίας, τὸ ἀμαθὲς ἱερατεῖον καὶ ἡ ἀπουσία τῶν ἀρίστων συμπολιτῶν, πικρότατα ἐλέγχει τὰ ἐλαττώματα τοῦ παραγνωρίζοντος τὴν ἀποστολὴν αὐτοῦ κλήρου, καὶ μετὰ δακρύων παρακαλῶν τοὺς σοφοὺς καὶ ἐναρέτους ἄνδρας, ὁποὺ φέρουσι τὸ σεβάσμιον ἔνδυμα τῆς ἱερωσύνης νὰ τὸν συγχωρήσουν, ἂν μὲ ἄκραν τόλμην ἀποφασίζῃ νὰ ἐλέγξῃ αὐστηρῶς τοὺς ἀναξίους καὶ ἀμαθεῖς καλογήρους, καὶ ἀποδείξῃ μὲ γεωμετρικὴν βεβαιότητα τὸ πόσον κακὸν προξενοῦσι τὴν σήμερον εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐπὶ τέλους ἀναφωνεῖ. «Ὦ γλυκύτατε Ἰησοῦ! ὦ δίκαιοι Ἀπόστολοι! ποῦ εἶσθε τὴν σήμερον νὰ ἰδῆτε τοὺς ἀπογόνους σας καὶ νὰ συγκλαύσητε μαζὶ μὲ ὅσους τὴν ἀλήθειαν γνωρίζουσι διὰ τὴν ἀθλιότητά τους!» Κατωτέρω δὲ συνιστῶν τὴν ἀναμόρφωσιν τοῦ ἱερατείου προτείνει καινοτομίας παρατολμοτάτας διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. «Ναί, σεβάσμιοι πατέρες! ἐπιφωνεῖ, μὴν ἀπελπισθῆτε διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς Ἑλλάδος, μὴ σᾶς τρομάξῃ τὸ μέσον, ὁ καιρὸς ἤγγικε καὶ ἡ Ἑλλὰς ζητεῖ ἀπὸ τὸ ἱερατεῖον τὴν ἀρχὴν τῆς ἐλευθερώσεώς της. Προετοιμάσατε τὰς ψυχὰς τῶν Χριστιανῶν εἰς τὸ ν' ἀναστηθῶσιν ἀπὸ τῆς δουλείας, διὰ νὰ δοξασθῆτε καὶ ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ!»

Μετὰ τοῦτο προσκαλῶν πάντας τοὺς ἁπανταχοῦ τῆς Εὐρώπης διεσπαρμένους ὁμογενεῖς ἐμπόρους, ἵνα κατέλθωσιν εἰς τὴν πατρίδα καὶ διὰ τῶν φώτων καὶ τοῦ πλούτου των συντελέσωσιν εἰς ἀποκατάστασιν τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας, λέγει ὅτι οἱ Ἕλληνες ἔχοντες ὑπ' ὄψει τὰ παθήματα τοῦ παρελθόντος δὲν πρέπει νὰ ἐλπίσωσιν εἰς οὐδεμίαν ξενικὴν βοήθειαν. Κηρύττων δέ, ὅτι ἐπέστη ἡ τῆς ἀπελευθερώσεως ὥρα, καταδεικνύει διὰ μακρῶν τὴν παρακμὴν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους καὶ τὰς ἐν Ἑλλάδι γενομένας προόδους. Ἀμέσως δὲ κατόπιν ὁμιλεῖ περὶ τῶν ἁρματολῶν, «τῶν ἡρώων τῆς Ἑλλάδος οἵτινες μὴν ὑποφέροντες τὰς φοβερὰς τυραννίας τῶν Ὀθωμανῶν, ἐκλέγουσιν ἐκείνους ὁποὺ γνωρίζουσιν ἀξιωτέρους καὶ φεύγουσιν εἰς τὰ βουνὰ καὶ εἰς τὰ δάση διὰ νὰ διευθετήσουν τὴν ἐλευθερίαν των». Καὶ περιγράφων τὸ πολεμικὸν ἦθος τῶν Ἑλλήνων, τὴν ἐν τῇ οἰκίᾳ ἑκάστου συγκέντρωσιν δύο καὶ τριῶν ὅπλων, σημαίνει ἐπὶ τέλους τὸν πολεμιστήριον παιᾶνα, «Μὴν βραδύνητε λοιπόν, ὦ ἀγαπητοί, τὴν ὑπόθεσιν· ἂς ξεσπαθώσωμεν μίαν φορὰν καὶ τὸ πρᾶγμα θέλει ἔλθει μόνον του εἰς τὸ τέλος! Μὴ σᾶς πλανήσουν τὰ ταξίματα τῶν ἐπιτρόπων καὶ ἀποστόλων τῶν ξένων Βασιλείων!... Ἤγγικεν ἡ ὥρα, ὦ ἀδελφοί, τῆς ἐλευθερώσεως τῆς πατρίδος μας· τὸ τέλος τῶν τυράννων εἶναι πασίδηλον... Ὦ Ἕλληνες! οἱ ποταμοὶ αἵματος τῶν συγγενῶν μας καὶ φίλων μας, ὁποὺ ἐχάθησαν ἀπὸ τὸ ὀθωμανικὸν σπαθὶ ζητοῦσιν ἐκδίκησιν, τόσοι ἄλλοι ὁποὺ μέλλουσι νὰ χαθοῦν ζητοῦν βοήθειαν· ἀλοίμονον λοιπὸν εἰς τὰ ἀπρόσεκτα πνεύματα καὶ μακάριοι οἱ συνδρομηταί! Ναί, ἀγαπητοί μου ἀδελφοί, ἀκόμη μίαν φορὰν διὰ πάντα σᾶς τὸ ἐνθυμῶ, ὅτι ὁ καιρὸς

τῆς δόξης ἔφθασε, καὶ κάθε μικρὰ ἀναβολὴ εἶναι κατὰ πολλὰ ἐπιζήμιος. Ἂς τρέξωμεν λοιπόν, ναὶ ὅλοι μας! πρὸς κοινὴν ὠφέλειαν καὶ ἄμποτες κἀγὼ σὺν τοῖς λοιποῖς φιλογενέσι μου νὰ ἀξιωθῶ ὀγλήγορα νὰ χύσω τὸ αἷμά μου διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς γλυκυτάτης μου πατρίδος, καὶ νὰ αἰσθανθῶμεν ὅλοι μας ἢ τὴν χαρὰν τοῦ Θεμιστοκλέους ἢ τὴν χαρὰν τοῦ Ἐπαμεινώνδου!»

Τοιοῦτον ἦτο τὸ πολεμιστήριον αὐτὸ σάλπισμα τοῦ μεγαλεπηβόλου Κωλέττη, πολὺ παράτολμον καὶ πολὺ πρόωρον, διὰ τοῦτο καὶ παρημπόδισε τὴν διάδοσιν αὐτοῦ ὁ συνετὸς Τουρτούρης. Ὁ δὲ Κωλέττης δὲν δυσηρεστήθη ἐκ τούτου, οὐδ' ἀπεθαρρύνθη. Ἀπεναντίας σφοδρότερος ἐπεδόθη εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ σκοποῦ του ἐργαζόμενος ὑπὲρ αὐτοῦ κρυφίως, ὡς πάντες οἱ ἑταῖροι τῆς Φιλικῆς, ἧς κατέστη καὶ αὐτὸς μέλος ἀμέσως ἐν Ἰωαννίνοις. Ἐκτὸς τῶν ἄλλων ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἐργασιῶν του, προσεπάθησε, ὡς εἴδομεν, τοσάκις νὰ δολοφονήσῃ τὸν Ἀλῆ πασᾶν καὶ νὰ φέρῃ εἰς Ἰώαννινα τὰ ἐπαναστατικὰ σώματα τῶν Σουλιωτῶν. Ἀλλὰ τὸ μέγιστον πάντων τῶν πρώτων τούτων ἔργων του ἦτο ἡ ἀξιοσημείωτος ἐπανάστασις τοῦ Συρράκου καὶ τῶν Καλαρρυτῶν.

Ὅτε πολιορκούμενος ἐν τῷ φρουρίῳ τῶν Ἰωαννίνων ὁ Ἀλῆ-πασᾶς ἐπυρπόλησε τὸν Αὔγουστον τοῦ 1820 τὴν πόλιν, ἵνα ἔχῃ ἐν ἐκτάσει ἐκ τοῦ φρουρίου ἐλευθέραν τὴν θέαν πρὸς τὰ πέριξ τῆς πόλεως σκηνοῦντα Σουλτανικὰ στρατεύματα, ὁ Κωλέττης συνεβούλευσε τοὺς εὐπορωτέρους Ἰωαννίτας νὰ καταφύγουν μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των εἰς Συρράκον, ὅπερ καὶ ἔπραξαν οὗτοι, διότι καταφεύγοντες εἰς τὸ βασιλικὸν στρατόπεδον, ἀντὶ σωτηρίας εὕρισκον τὴν κορύφωσιν τῆς δυστυχίας των, γινόμενοι αἰχμάλωτοι τῶν στρατιωτῶν, ὅσοι συνελαμβάνοντο ἐν πολέμῳ. Ὅτε δὲ τὸν Νοέμβριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους οἱ Σουλιῶται ἀνέκτησαν τοὺς περιποθήτους τῆς πατρίδος των βράχους τῇ συνκινέσει τοῦ Βεζύρου, ὁ Κωλέττης ἐσκέφθη, συνενοούμενος μετ' αὐτῶν καὶ μετὰ τῶν ὁπλαρχηγῶν τῆς Ἀκαρνανίας, νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ περὶ τῆς ἐπαναστάσεως τῆς μεσημβρινῆς Ἠπείρου σχέδιόν του. Διὸ καὶ πρῶτος αὐτὸς συνεβούλευσε κατὰ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1821 τὸν Ἀλῆ - πασᾶν νὰ παραδώσῃ καὶ τὸ φρούριον τῆς Κιάφας εἰς τοὺς Σουλιώτας, τοῦθ' ὅπερ ὅμως χάρις εἰς τὴν πονηρίαν τοῦ Ἀλῆ πολὺ μετὰ ταῦτα ἐξετελέσθη.

Συνεννοηθεὶς λοιπὸν ὁ Κωλέττης μετὰ τῶν ὁπλαρχηγῶν τοῦ Σουλίου, Ραδοβιστίου, Τσουμέρκων, Ἀσπροποτάμου καὶ Βάλτου, Μάρκου Βότσαρη, Γώγου Μπακόλα, Μήτρου Κουτλαΐδα, Νικολάου Στουρνάρα, Γιαννάκη Ράγκου, Ἀνδρέα Ἴσκου, Γερωμπαλωμένου, Ἀναγνώστη Καραγιάννη καὶ Γεωργάκη Βαλτινοῦ, ἀπεφάσισαν νὰ καταλάβουν οἱ μὲν Κουταλΐδας καὶ Μπακόλας τὰ Κατσανοχώρια, οἱ δὲ ὁπλαρχηγοὶ τοῦ Βάλτου καὶ τοῦ Ἀσπροποτάμου τὰς κωμοπόλεις Συρράκον καὶ Καλαρρύτας καὶ ὁ Μάρκος τὸ χάνι τοῦ Ἁγίου Δημητρίου εἰς τὴν πρὸς τὸ Σοῦλι ἄκραν τῆς πεδιάδος τῶν Ἰωαννίνων καὶ νὰ ἐπιπέσωσιν ἐκ συμφώνου κα-

τὰ τοῦ πολιορκοῦντος τὸν Ἀλῆ - πασᾶν Σουλτανικοῦ στρατοῦ εἰς Ἰωάννινα. Λέγεται μάλιστα, ὅτι εἰδοποιήθη περὶ τούτου καὶ ὁ Ἀλῆ - πασᾶς, ἵνα καὶ αὐτὸς ἐξερχόμενος τοῦ φρουρίου τὴν 23 Ἰουνίου — αὕτη ἦτο ἡ συμπεφωνημένη πρὸς ἐπίθεσιν ἡμέρα — ἐφορμήσῃ μετὰ τῶν τζοχανταρέων του κατὰ τῶν πολιορκητῶν, καθ' ἣν στιγμὴν ἤθελεν ἴδει τοὺς Ἕλληνας ἐφορμῶντας κατ' αὐτῶν· ἐπίσης δ' ἐστάλη διαταγὴ παρὰ τοῦ Μάρκου πρὸς τὸν εἰς Βαριάδες τοῦ Σουλίου θεῖόν του Νότην Βότσαρην, ἵνα καταδιώξῃ ἀμέσως τὸν ἐκεῖ εὑρισκόμενον Μπεκὴρ πασᾶν καὶ φθάσῃ εἰς τὴν πεδιάδα τῶν Ἰωαννίνων.

Ὁ γνωστὸς ὅμως ἐπὶ εὐφυΐᾳ ἀρχηγὸς τοῦ Σουλτανικοῦ στρατοπέδου Χουρσὴτ - πασᾶς ἰδεασθεὶς τὰ τεκταινόμενα ὑπὸ τοῦ Κωλέττη, ἐζήτησε παρ' αὐτοῦ λόγον, ἀποποιηθέντος δὲ τούτου ὅτι οὐδὲν ἐγνώριζεν, ὁ πασᾶς ἐζήτησε παρ' αὐτοῦ ὁμήρους καὶ ἀπέστειλεν εἰς Συρράκον καὶ Καλαρρύτας 700 περίπου Τουρκαλβανοὺς ὑπὸ τὸν Ἰμβραὴμ Πρεμέτην εἰς πρόληψιν παντὸς ἐνδεχομένου κινήματος. Ὁ Κωλέττης συνεννοηθεὶς μετὰ τῶν λοιπῶν προεστώτων τῶν δύο κωμοπολέων Τουρτούρη, Παπᾶ Σγούρου καὶ Γιαννίκα, ἀπέστειλεν αὐτοὺς συμποσουμένους εἰς 12, ἐν οἷς καὶ ὁ ἄρτι ἐξ Ἰταλίας ἀφιχθεὶς ἔμπορος Ἰωάννης Λάμπρος καὶ ὁ προπάππος μου Δῆμος Κρυστάλλης. Ἐν τούτοις κατελήφθησαν αἱ προσιδορισθεῖσαι θέσεις ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἐπαναστατῶν. Οἱ ὁπλαρχηγοὶ τοῦ Βάλτου ἐντὸς 20 ὡρῶν ἔφθασαν εἰς Συρράκον καὶ κατέλαβον καθ' ὁμάδας τὰς δύο κωμοπόλεις ταύτας, τὰ ὑπὲρ τὸ Συρράκον βουνὰ τῶν Ἁγ. Ἀποστόλων καὶ τὴν κορυφὴν τοῦ Ἁγ. Γεωργίου, τὰ Χαλάσματα τοῦ Παλιοχωρίου καὶ τὴν ἐπὶ τοῦ Ἀράχθου γέφυραν τοῦ Παπαστάθη. Ὅτε δὲ ἀνέτειλεν ἡ 23 Ἰουνίου ἀπέκλεισαν ἐντὸς τῶν οἰκιῶν τοῦ Συρράκου καὶ τῶν Καλαρρυτῶν τὰς ὑπὸ τοὺς Χουσεΐναγα, Ματούσιαγα καὶ Ἰβραὴμ Πρεμέτην φρουράς, συνισταμένας ἤδη ἐκ 1000 περίπου Τουρκαλβανῶν καὶ ἀνεπέτασαν τὴν ἐπαναστατικὴν σημαίαν, εἰδοποιήσαντες περὶ τούτου τοὺς εἰς Κατσανοχώρια καὶ Χάνι τοῦ Ἁγ. Δημητρίου ἐγκατεστημένους συμμάχους των. Ἔγραψαν δὲ πρὸς τὸν Χουρσὴτ πασᾶν ν' ἀποστείλῃ πρὸς αὐτοὺς τοὺς ὁμήρους, ἵνα ἀφήσωσιν ἐλευθέρους νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς Ἰωάννινα τοὺς στρατιώτας του, εἰδοποιήσαντες συγχρόνως περὶ τούτου τοὺς ἀποπεκλεισμένους. Ὁ Χουρσὴτ μαθὼν τοῦτο ἐφρενητίασε καὶ δοὺς ἀμέσως διαταγὰς ν' ἀποσταλῶσιν εἰς Συρράκον καὶ Πλάκαν ὑπὲρ τὰς 7.000 στρατιωτῶν, ἔσφαξε καὶ ἐκρέμασε τοὺς εἰς χεῖράς του ὁμήρους πάντας. Τὸν τοιοῦτον τραγικὸν θάνατον τοῦ προύχοντος Ἰωάννου Λάμπρου ἐθρήνησεν ἡ δημώδης μοῦσα τῆς Πίνδου, διὰ τοῦ ἑξῆς μοιρολογίου.

Στοὺς Καλαρρύτας τὰ βουνὰ σκουώνονται μοιρολόγια
κι ἐκεῖ σιμὰ στὰ Γιάννινα μεγάλα ξόδια ἀκούω.
Ὀτζάκι τῶν Καλαρρυτῶν, πραγματευτὴν μεγάλον,
τὸν Γιάννη Λάμπρον ξακουστόν, τὸν τρανοξακουσμένον

στὰ Γιάννινα στὴ φυλακὴ τὸν ἔχουνε ρεέμι
κι ἀποφασίσαν τὰ σκυλιὰ τὸν δόλιο νὰ κρεμάσουν.
Ἕνα πουλί, σὰν τ' ἄκουσεν ἐπέταξε κι ἐπῆγε
στὰ κάγγελα τῆς φυλακῆς καὶ τὄδωκε χαμπέρι,
πουλὶ πετούμενο ἤτανε κι ἀνθρώπινα λαλοῦσε:
— Γιάννο μ', ἂν ἔχῃς κρίματα, ἂν ἔχῃς κι ἁμαρτίες,
γιὰ κράξε τὸν πνευματικὸ γιὰ νὰ σὲ ξαγοράσῃ[1].
Κι ἂν ἔχῃς καὶ μηνύματα στὸ ταῖρί σου νὰ στείλῃς,
πές τα μου ἐμένα Γιάννο μου, παγαίνω καὶ τὰ λέω...

Τότε ἑτοιμάσθησαν καὶ οἱ κάτοικοι τοῦ Συρράκου καὶ τῶν Καλαρρυτῶν νὰ φονεύσωσι τοὺς πολιορκουμένους τουρκαλβανούς, ἀλλὰ ἡρωικωτάτη ἀξιοσημείωτος ἐπιστολὴ[2] ἀποσταλεῖσα τὴν 4 Ἰουλίου μηνός, παρὰ τοῦ

1. Ἐξομολόγηση.

2. Ἰδοὺ ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἣν διέσωσεν ἡμῖν ὁ ἀείμνηστος Σπ. Τρικούπης ἐν τῇ ἱστορίᾳ του: «1821, Ἰουλίου 4, Καλαρρύταις. Κατὰ πολλὰ ἀγαπημένε μου, κὺρ Κωνσταντῆ, σὲ χαιρετῶ καὶ σοῦ φιλῶ τὰ μάτια. Ἔλαβα τὸν ἀγαπητόν μου γράμμα σου καὶ εὐχαριστῶ τὴν ἀδελφικὴν ἀγάπην σου καὶ φιλίαν, εἶδα καὶ τὰ ὅσα φιλικὰ μοῦ λέγεις καὶ τὰ ἐκατάλαβα, διὰ τοῦτο σοῦ ἀποκρίνομαι. Ἐγώ, φίλε μου, καλὰ εἰξεύρεις ὅτι ἐστάλθηκα ἐδῶ ἀπὸ τοὺς πολυχρονεμένους βεζυράδες μου διὰ φύλαξίν σας, μαντὰμ ὁποὺ τὰ ταξεράτια τοῦ πολέμου ἔτσι εἶναι, φίλε μου, ἐγὼ δὲν ἔβαλα τὴ χώρα σας οὔτε ἰ λ τ ι ζ ά μ ι οὔτε βοϊβοδηλίκι, μὲ ὅλον ὁποὺ καθὼς ἦρθα ἐδῶ καὶ ἔφαγα ψωμὶ εἰς τὴν χώραν σας δὲν σᾶς ἀγάπησα τὸ ζ α ρ ά ρ ι, ἀμὴ ἔβανα τὸ κεφάλι μου διὰ τὸ διάφορόν σας καὶ διὰ τὴν ἀγάπην σας. Ὅμως τὸ ἐπήρατε λάθος καὶ ἔπρεπε νὰ μᾶς τὸ πῆτε ἐσκερέ, ὅτι ἐμεῖς ἄξιοι διὰ πόλεμον δὲν εἴμασταν καὶ ἡ αὐθεντιά σας νὰ πάρετε τὰ μέτρα σας καὶ δὲν ἀκολοθοῦσαν αὐτὰ ὅπου ἀκολούθησαν, τὰ ταξιράτια τοῦ πολέμου ἔτσι εἶναι, διὰ δὲ τὸ νὰ μοῦ γράφῃς ὅτι εἴμασταν πέντε ἀδέλφια καὶ ὅλα εἰς τὸν πόλεμον εἶναι ἀλήθεια, καὶ ἐγὼ ὁποὺ ζῶ μὲ ἔδοσεν ὁ Θεὸς βιὸ καὶ τ ζ ε φ λ ί κ ι α καὶ εἰμπορῶ νὰ ζήσω ἀφεντικά· μαντὰμ ὁ ἄνθρωπος εἰς τοῦτον τὸν ψεύτικον τὸν ντουνιὰ μιὰν φορὰν θ' ἀποθάνῃ, καθὼς μιὰν φορὰν γεννᾶται, μὲ ὑπόληψιν καὶ ἰ τ α έ τ ι εἰς τὰς βασιλικὰς προσταγάς· καὶ ὅποιος ἀποθένει ἔτσι αὐτὸς εἶναι τιμημένος εἰς τοῦτον τὸν ντουνιά. Ἐγώ, φίλε μου, στοχάζομαι πὼς ἔχω πίστιν, τιμήν, ὑπόληψιν καὶ ἰταέτι εἰς τὸ δοβλέτι καὶ δὲν κάμνω αὐτὸ ὅτι ἐγγίζω τὴν πίστιν μου καὶ τὴν τιμήν μου καὶ ἔχω ἀπόφασιν μαζὶ μὲ τὸν Χουσεΐναγα καὶ Ματούσιαγα νὰ σταθῶμεν κατὰ τὴν τιμήν μας καὶ νὰ ἀποθάνωμεν μὲ αὐτήν. Ἐμεῖς διὰ αὐτὴν τὴν τιμὴν ἀποφασίζομεν νὰ πολεμήσωμεν ἀνδρειωμένα ἕως ὅτου ἔχομεν ζ α ϊ ρ έ ν καὶ ἔπειτα ὅπως μᾶς ἔχει ὁ Θεὸς ταξιράτια. Δὲν ἔπρεπε νὰ κάμετε αὐτὸ τὸ λάθος, μάλιστα ὁ ἀδελφός σας ὅταν ἐκινήσαμεν ἀπὸ τὰ Γιάννινα μοῦ ἔδοσεν ὅλην τὴν πίστιν μου, ὁποὺ ἔξω ἀπὸ μίαν πίστιν τὸν ἔκαμα ἀδελφόν, καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἔπρεπε αὐτὸς νὰ κάμῃ τὸ λάθος καὶ νὰ ἐγγίζῃ τὴν τιμήν του εἰς ἐμένα καὶ νὰ ἀκολουθήσουν αὐτὰ ὁποὺ ἀκολούθη-

ἀρχηγοῦ τῶν φρουρῶν Ἰβραὴμ Πρεμέτη διὰ τοῦ Κ. Τουρτούρη πρὸς τοὺς προεστοὺς τῶν δύο κωμοπόλεων, ὅτι ἐπροτίμων ν' ἀποθάνωσι πάντες παρὰ νὰ παραδοθῶσιν εἰς σφαγήν, μετέτρεψε εὐθὺς τὴν ἀπόφασιν αὐτῶν, οἵτινες φοβηθέντες πρόωρον καταστροφήν, ἀντὶ νὰ τοὺς φωνεύσωσιν ἀφῆκαν αὐτοὺς ἐλευθέρους νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς Ἰωάννινα μετὰ πολιορκίαν δώδεκα ὅλων ἡμερῶν, συνοδεύσαντες μάλιστα αὐτούς, ἵνα διέλθωσιν ἀπείρακτοι κατὰ τοὺς διαφόρους μέχρι τοῦ Ἀράχθου ποταμοῦ σταθμοὺς τῶν ἐπαναστατῶν.

Τὴν ἐξέγερσιν ὅμως ταύτην τοῦ Συρράκου καὶ τῶν Καλαρρυτῶν κατὰ τὴν 23 Ἰουνίου δὲν ἐπηκολούθησε καὶ ἡ τῶν ἐν Κατσανοχωρίοις καὶ ἐν τῇ πεδιάδι τῶν Ἰωαννίνων τοποθετημένων ἐπαναστατῶν ἐφόρμησις κατὰ τοῦ Σουλτανικοῦ στρατοπέδου. Διότι ὁ μὲν Μάρκος Βότσαρης, αὐθημερὸν εἰδοποιηθεὶς ἐκ Σουλίου, ὅτι οἱ Τσάμηδες ἀπιστήσαντες κατεπάτησαν τὴν συνθήκην τοῦ Γλυκὺ καὶ ἐπετέθησαν κατὰ τῆς Σουλιωτικῆς χώρας, ἠναγκάσθη νὰ μεταβῇ ἐκεῖ μετὰ τῶν ὀπαδῶν του εἰς προφύλαξιν τοῦ Σουλίου. Οἱ δὲ τὰ Κατσανοχώρια κατέχοντες Μπακόλας καὶ Κουταλίδας, ἐνῷ ἔβαινον κατὰ τοῦ στρατοπέδου τοῦ Χουρσήτ, ἔμαθον τὴν φυγὴν τοῦ Μάρκου καὶ φοβηθέντες μήπως εὑρεθῶσι μόνοι ἐν μέσῳ ἑνὸς ὁλοκλήρου στρατοπέδου ἀπεφάσισαν νὰ ὀπισθοχωρήσωσιν εἰς τὰ πέριξ τοῦ Ἀράχθου χωρία τῶν Τσουμέρκων, ἀποστείλαντες εἰδήσεις περὶ τῶν συμβάντων πρὸς τοὺς ἐν Συρράκῳ καὶ Καλαρρύταις. Ὁ Κωλέττης ἅμα μαθὼν τοῦτο καὶ ὅτι ὁ Χουρσὴτ ἀπέστελλε κατὰ τῆς χώρας του 7.000 στρατοῦ, ἀπεφάσισεν ἐν τῇ ἀποτυχίᾳ τοῦ γενικοῦ σχεδίου περὶ τῆς ἀποστατήσεως, ὡς προείδομεν, ὅλης τῆς μεσημβρινῆς Ἠπείρου, νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Συρράκου καὶ τῶν Καλαρρυτῶν καὶ ν' ἀπασχολήσῃ ἐνταῦθα τὰ Ὀθωμανικὰ στρατεύματα, ἅτινα ἦσαν ἕτοιμα τότε νὰ εἰσβάλωσιν ἀγεληδὸν εἰς τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα καὶ νὰ καταπνίξωσι τὴν ἐκραγεῖσαν ἐπανάστασιν τῆς 25 Μαρτίου. Συνεκέντρωσε λοιπὸν ἐν Συρράκῳ καὶ Καλαρρύταις ὅλας τὰς μαχίμους δυνάμεις τῶν προσελθόντων συμμάχων Βαλτικῶν καὶ τῶν πέριξ χωρίων Ματσούκι, Προσδάλας, Παλιοχωρίου, Κράψι καὶ Γοτίστης, ἀποστείλας

σαν καὶ μάλιστα εἶναι βέβαιος ὡς μοῦ τὰ γράφεις ὁποὺ εἰς ἕναν χρόνον μοῦ ἠκολούθησαν τόσα ταξιράτια. Λιακήμ, φίλε μου, ἂν ἀποφασίσετε νὰ χαλάσετε χίλιους Ἀρβανίτας, μὴ στοχασθῆτε νὰ σώσετε τὴν Ἀρβανιτιάν, καὶ ὅποιος ἤθελε αὐτὰ τὰ ἀνακατώματα καὶ αὐτὰ τὰ κακὰ νὰ τὸ ἔβρῃ ἀπὸ τὸν Θεόν. Ἐγὼ κάνω τέλος εἰς τὸ γράμμα μου μὲ τοῦτο, ὅτι μὴ στοχασθῆτε ὅτι ἐκλεισθήκαμεν ἐμεῖς· διότι ὅποιος εἰξεύρει ἀπὸ τουφέκι, νὰ στοχάζετε ὅτι κλείονται καὶ ρηγάτα διὰ τὴν τιμήν τους καὶ βαρέδες γίνονται καὶ εἰς τοὺς βασιλιάδες καὶ ἐντροπὴ δὲν εἶναι. Φίλε μου, ἐγὼ θέλω ἀνταμώσω καὶ τὸν Χουσεΐναγα καὶ τὸν Ματούσιαγα νὰ τοὺς εἰπῶ τοὺς χαιρετισμούς σου νὰ μοῦ δώσουν τὴν γνώμην τους, καὶ νὰ ἔχω τὸ τζεβάπι σου, καὶ ὑγίαινε. Ὁ φίλος σου Ἰμπραὴμ Πρεμέτης (Τ. Σ.)».

τὰ γυναικόπαιδα πάντα εἰς τὸ ὄρος Φριγγοράσα ἄνωθεν τοῦ Συρράκου καὶ προητοιμάσθη τοιουτοτρόπως πρὸς ἀποδοχὴν τοῦ ἐχθροῦ.

Οἱ περὶ τὸν Ἰβραὴμ Πρεμέτην, Χοσεΐναγαν καὶ Ματούσιαγαν ἀπολυθέντες ἐκ Συρράκου καὶ Καλαρρυτῶν Τουρκαλβανοί, μόλις διελθόντες τὸν τελευταῖον παρὰ τὸν Ἄραχθον σταθμὸν τῶν ἐπαναστατῶν Ἑλλήνων, οὗ προΐστατο ὁ καπετὰν Γιαννάκης Ράγκος ὁ Βαλτινός, συνηντήθησαν ὀλίγον ἀνωτέρω, περὶ τὸ μέσον τοῦ Δρύσκου ὄρους, μετὰ τῶν ὑπὸ τοῦ Χουρσὴτ ἀποστελλομένων 7 χιλιάδων ὑπὸ τὸν ἀρχιστράτηγον Ἰσμαὴλ Πλιάσαν. Συνενωθέντες λοιπὸν ἐπέστρεψαν μετ' αὐτῶν κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν. Ἡ πρώτη συμπλοκὴ ἔλαβε χώραν παρὰ τὴν γέφυραν τοῦ Παπαστάθη εἰς τὸν ποταμὸν Ἄραχθον, τὴν δίοδον τῆς ὁποίας ὑπερασπίσθη καρτερικώτατα ὁ καπετὰν Ράγκος· ἀλλ' οἱ ἐχθροὶ ὄντες τόσον πολυάριθμοι — 8000 περίπου ἤδη — κατώρθωσαν ἐπὶ τέλους νὰ διέλθωσιν αὐτὴν ὑποχωρησάντων τῶν ἐπαναστατῶν εἰς τὸν δεύτερον σταθμὸν αὐτῶν εἰς Χαλάσματα τοῦ Παλιοχωρίου. Διελθὼν τὸν Ἄραχθον ὁ Ὀθωμανικὸς στρατὸς ἐχωρίσθη εἰς δύο πτέρυγας, ἐξ ὧν ἡ μὲν δεξιὰ ἔλαβε τὴν εἰς Συρράκον καὶ Καλαρρύτας ὁδόν, ἡ δ' ἀριστερὰ τὴν εἰς Κράψι καὶ Γότισταν. Ἡ δεξιὰ πτέρυξ συνηντήθη πάλιν εἰς Χαλάσματα μετὰ τῶν ἐπαναστατῶν, οἵτινες εὐχαρίστως ἐδέχθησαν αὐτὴν καὶ ἀφοῦ ἐπολέμησαν ἡρωικώτατα, ἠναγκάσθησαν, ἕνεκα τῆς πληθύος τοῦ ἐχθροῦ, νὰ ὑποχωρήσωσι καὶ πάλιν νὰ ἀνέλθωσιν εἰς τὸν εἰς Ἅγιον Γεώργιον σταθμόν. Πρὶν δὲ οἱ ἐχθροὶ φθάσωσιν ἐνταῦθα, ἡ ἀριστερὰ πτέρυξ ἀνῆλθε διὰ Κράψι καὶ Γοτίστης τὰ ὑπὲρ τὸ Συρράκον βουνὰ καὶ ἐξεκίνει κατὰ τῆς κωμοπόλεως. Διότι ἐγκαταλελειμμένα εὑροῦσα τὰ χωρία Κράψι καὶ Γότιστα — τῶν μὲν μαχητῶν συγκεντρωθέντων ἐν Συρράκῳ καὶ Καλαρρύταις, τῶν δὲ γυναικοπαίδων καταφυγόντων εἰς Φριγγοράσαν μετὰ τῶν γυναικοπαίδων τῶν δύο κωμοπόλεων — ἐπυρπόλησεν αὐτὰ καὶ ἀνῆλθεν ἀκωλύτως μέχρι τῆς κορυφῆς τῆς Πίνδου Φριγγοράσας. Ἐνταῦθα ἐφύλαττον οἱ Συρρακιῶται ὁπλῖται ὑπερασπιζόμενοι τὰ γυναικόπαιδα. Ἅμα τῇ αἰφνιδίᾳ ἐμφανίσει τοῦ ἐχθροῦ — διότι οὐδέποτε ἐπίστευον νὰ εἰσελάσῃ οὗτος ἐντεῦθεν — μέρος μὲν τῶν γυναικοπαίδων ἐτράπη ἀνὰ τὰς ὑψηλοτέρας καὶ ἀποκρημνοτέρας κορυφὰς καὶ χαράδρας τῶν ὀρέων, μέρος δὲ ἔσπευσε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Συρράκον καὶ Καλαρρύτας, οἱ δὲ ὁπλῖται παρετάχθησαν ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ. Λέγουσιν, ὅτι εὑρέθησαν Γοτισταῖοί τινες προδόται, οἵτινες ὡδήγησαν αὐτοὺς κρυφίως δι' ἀτραποῦ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους, ἀλλὰ τοῦτο δὲν φαίνεται τόσον πιστευτόν. Συνεκροτήθησαν λοιπὸν ἐνταῦθα δύο αἱματηρόταται συμπλοκαί, ἐξ ὧν τὸ μέρος ὠνομάσθη ἔκτοτε Ἀ π ά ν ω καὶ Κ ά τ ω Π ό λ ε μ ο ς, καθ' ἃς οἱ Συρρακιῶται ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσωσι διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἐχθρῶν, οἵτινες διαιρεθέντες εἰς δύο σώματα ἐπροχώρησαν κατὰ τῶν δύο κωμοπόλεων. Οἱ παρὰ τὸν Ἅγιον Γεώργιον φυλάττοντες ἐπαναστάται ἔβλεπαν τὸν ὀθωμανικὸν στρατὸν κατερχόμενον κατὰ τοῦ Συρράκου, ἀλλὰ δὲν ἠδύναντο νὰ σπεύσω-

σιν ἐκεῖ εἰς βοήθειαν, διότι ἐπερίμενον τὴν δεξιὰν πτέρυγα, ἥτις ἀνήρχετο ἐκ Παλιοχωρίου μετὰ τὴν ὑποχώρησιν τῶν εἰς Χαλάσματα Ἑλλήνων. Ἐπὶ κεφαλῆς δὲ τῶν εἰς Συρράκον φρουρούντων ἦτο ὁ γέρω - Μπαλωμένος, ὁ ἀδελφὸς τοῦ περιφήμου Συντεκνιώτου ἁρματολοῦ Σκυλοδήμου.

Οἱ Ὀθωμανοὶ εἰσελθόντες εἰς Συρράκον καὶ Καλαρρύτας, ἐπεδόθησαν εἰς τὴν διαρπαγὴν καὶ πυρπόλησιν τῶν λαμπρῶν οἴκων των, οὓς εὗρον πάντας ἀνοικτοὺς καὶ ἐγκαταλελειμμένους, τῶν κατοίκων δραμόντων πρὸς σωτηρίαν των εἰς τὰς πέριξ τῶν κωμοπόλεων χαράδρας. Μεταξὺ Συρράκου καὶ Καλαρρυτῶν διανοίγεται ἡ ἀπόκρημνος καὶ βαθυτάτη χαράδρα Χρούσια, δι' ἧς κατέρχεται ὁρμητικὸς εἰς τὸν Ἄραχθον ἀπὸ τὰ ὕψη τῆς Πίνδου ὁ ὁμώνυμος ποταμίσκος. Ἐπὶ τῆς πρὸς Συρράκον πλευρᾶς τῆς χαράδρας ὑπὸ τὴν Μπουλιάναν καὶ τὴν κορυφὴν τοῦ Ἁγ. Γεωργίου, ἀπέναντι δ' ἀκριβῶς ἀμφοτέρων τῶν κωμοπόλεων, συμπυκνοῦται μικρὸν ἀλλὰ βαθύτατον δάσος, ὀνομαζόμενον βλαχιστὶ Γκαρτέτσο, ἐκ διαφόρων ἀγρίων δένδρων, διὰ μέσου τοῦ ὁποίου διέρχεται ἡ ἐξ Ἰωαννίνων διὰ τοῦ Ἁγ. Γεωργίου εἰς Καλαρρύτας ὁδός. Ἐντὸς τοῦ δάσους τούτου ἐκρύβησαν ἅπαντα τὰ γυναικόπαιδα τοῦ Συρράκου καὶ τὰ ἐξ Ἰωαννίνων ἐνταῦθα καταφυγόντα πλουσίων οἰκογενειῶν, τὰ δὲ τῶν Καλαρρυτῶν καὶ τῶν ἄλλων συμμάχων κωμῶν κατέφυγον εἰς τὰς ὄπισθεν τοῦ Μπάρου καὶ τοῦ Ματσούκι δασώδεις χαράδρας. Ἐπὶ τρία ὁλόκληρα ἡμερονύκτια ἔβλεπον ἄστεγοι καὶ ἐστερημένοι τροφῶν οἱ δυστυχεῖς Συρρακιῶται μετὰ δακρύων καὶ ὀλοφυρμῶν ἐκ τοῦ προχείρου τούτου καταφυγίου των τὰς ὡραίας οἰκίας των διαρπαζομένας καὶ πυρπολουμένας. Πρὸ πάντων ἡ πυρπόλησις αὐτῶν ἐν καιρῷ νυκτὸς παρίστα θλιβερώτατον, σπαραξικάρδιον θέαμα. Ἐν τῇ τοιαύτῃ δὲ τρομερᾷ καταστάσει αἱ γυναῖκες ἠναγκάζοντο, φρικτὸν εἰπεῖν! νὰ πνίγωσιν εἰς τὰς ἀγκάλας αὐτῶν τὰ τέκνα, κραυγάζοντα καὶ ὀλολύζοντα ζητοῦντα γάλα καὶ τροφὴν τὰ ἀτυχῆ, ἵνα μὴ ἀκουσθῶσιν ὑπὸ τῶν διὰ τοῦ δάσους διερχομένων Τουρκαλβανῶν τῆς δεξιᾶς πτέρυγος, οἵτινες, καταβαλόντες καὶ τρέψαντες εἰς φυγὴν τοὺς εἰς Ἅγ. Γεώργιον φυλάττοντας ὀλιγαρίθμους ἐπαναστάτας καὶ πυρπολήσαντες τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου, ἐτράπησαν πρὸς τὰς λεηλατουμένας ὑπὸ τῶν ὁμοφύλων των κωμοπόλεις. Τὰ ἐντεῦθεν λάφυρα αὐτῶν οἱ Τουρκαλβανοὶ μετεκόμιζον καὶ ἐπώλουν εἰς τὸ Σουλτανικὸν στρατόπεδον τῶν Ἰωαννίνων ἢ ἀπέστελλον εἰς τὰς ἐν Τσαμουριᾷ καὶ Λιαπουριᾷ ἑστίας των. Τέλος οἱ πρόκριτοι τῶν κωμοπόλεων καὶ οἱ ὁπλαρχηγοὶ ἰδόντες τὴν ἐντελῆ τῶν οἰκιῶν καταστροφὴν ἔδωσαν τὸ σύνθημα τῆς γενικῆς φυγῆς πρὸς τὰ βουνὰ τῶν Τσουμέρκων. Συγκεντρωθέντες λοιπὸν πάντες εἰς Πράμαντα ἐξεκίνησαν θέσαντες ἔμπρὸς τὰ γυναικόπαιδα. Τοιουτοτρόπως δὲ ἐπληρώθη τὸ ρηθὲν ἄλλοτε ὑπὸ τοῦ ἰσαποστόλου Κοσμᾶ πρὸς αὐτούς: «Θἄρθῃ καιρὸς ποὺ θὰ χαλασθῆτε, παιδιά μου, καὶ θὰ καταντήσητε κακὴν κακῶς νὰ φύγετε ἀπὸ τὸν τόπο σας. Δὲν θὰ προφτάσετε παρὰ λίγα σπειριὰ σιτάρι νὰ πάρῃ

κάθε μάνα γιὰ τὰ παιδιά της στὴ τζέπη της. Χαρὰ σ' ἐσᾶς ψηλὰ βουνὰ (τὰ Τσουμέρκα), ποὺ θὲ νὰ γλυτώσετε μιὰ μέρα ἀπάνω σας χιλιάδες ψυχές!» Φεύγοντες οἱ Συρρακιῶται πικρότατα ἔκλαυσαν τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς πατρίδος των, εἰς ἀνάμνησιν τῆς καταστροφῆς τῆς ὁποίας ἐποίησαν τὸ ἑξῆς ᾆσμα:

Τρία πουλάκια κάθουνται ψηλὰ στὸν Ἅι - Γιώργη.
Τὄνα τηράει τὰ Γιάννινα, τἄλλο κατὰ τὸ Βάλτο,
τὸ τρίτο τὸ καλλίτερο μοιρολογάει καὶ λέει:
—Πολλὴ μαυρίλα πλάκωσε ψηλ' ἀπ' τὴν Τσουκαρέλα!
Δὲν εἶναι μαῦρα πρόβατα, οὔτε καὶ μαῦρα γίδια,
μόν' εἶν' ἀσκέρια Τούρκικα ποὔρχονται στὸ Συρράκο.
Βρίσκουν τὰ σπίτια ἔρημα, τὶς πόρτες ἀνοιγμένες,
βάνουν φωτιὰ στὸν Ἅι - Λιᾶ καὶ καῖν ὅλη τὴ χώρα.
Ἰμὲρ Κουμπάρος φώναξεν ἀπὸ τὴν Παναγία.
—Παιδιά, μὴ καῖτε τὸ χωριό, μὴ καῖτε τὰ βακούφια,
οἱ Βλάχοι τὸ μετάνοιωσαν καὶ πίσω θὰ γυρίσουν.
Βλάχοι γυρίστε στὸ χωριό, μὴ φεύγετε παρέκει
κι ἀφήνετε τὰ σπίτια σας καὶ τὰ βακούφικά σας,
ἠμεῖς τὸ βιὸ θ' ἁρπάξουμε, τὰ σπίτια χάρισμά σας.
—Τί λές, μωρὲ παλιάρβανε, τί λὲς Ἰμὲρ Κουμπάρε;
Οἱ Βλάχοι, πᾶνε, ἐφύγανε, πᾶνε κατὰ τὸ Βάλτο,
κι ὄντας θ' ἀλλάξουν οἱ καιροὶ θὲ νὰ γυρίσουν πίσω,
νὰ φκιάσουν ἄλλες ἐκκλησιές, νὰ χτίσουν ἄλλα σπίτια.

Οἱ Τουρκαλβανοὶ ἰδόντες τοὺς φεύγοντας κατοίκους καὶ νομίζοντες ὅτι ἀπεκόμιζον μεθ' ἑαυτῶν τὰ πολυτιμότερα τῶν κειμηλίων των, ἔσπευσαν σύσσωμοι, αἱ ἑπτὰ χιλιάδες αὐτῶν πρὸς καταδίωξίν των. Εἰς Μελισσουργούς, χωρίον ἐντεῦθεν τῆς ράχεως τῶν Τσουμέρκων, κατέφθασαν αὐτούς. Οἱ ὁπλῖται τότε ἐστάθησαν εἰς ἀπόκρουσιν τῶν ἐχθρῶν, τὰ δὲ γυναικόπαιδα, ἔφυγον πρὸς τὰς ἀνωφερείας τοῦ ὄρους. Κρατερὰ συμπλοκὴ ἐπῆλθεν ἐνταῦθα μεταξὺ τῶν καταδιωκόντων καὶ τῶν καταδιωκομένων, καθ' ἣν οὗτοι, ἀφοῦ ἀντέστησαν ἐπὶ ἀρκετὰς ὥρας, ὑπεχώρησαν, ἐκεῖνοι δὲ πυρπολήσαντες ἐπὶ ἀρκετὰς ὥρας τὴν περὶ τὸν Ἅγιον Νικόλαον συνοικίαν τῶν Μελισσουργῶν μετὰ τοῦ ναοῦ, ἐπανέλαβον τὴν καταδίωξιν τῶν φευγόντων. Ἕως ὅτου ἀνέλθωσιν οὗτοι εἰς τὴν ράχιν τοῦ ὄρους Ἀφτί, ἔνθα δευτέρα συμπλοκὴ ἔλαβε χώραν, τὰ γυναικόπαιδα ἔφθασαν εἰς Θοδώριανα, κώμην ἀνθηρὰν ἐπὶ τῶν Ἀνατολικῶν κλιτύων τῶν Τσουμέρκων. Ἐνταῦθα ὑπεδέχθησαν αὐτοὺς οἱ ὁπλαρχηγοὶ τῶν Τσουμέρκων καὶ τοῦ Ραδοβιστίου Μῆτρος Κουταλίδας καὶ Γῶγος Μπακόλας καὶ ὁ Τζαβέλλας μὲ ἀρκετοὺς Σουλιώτας του.

Ἀποσταλείσης εἰδήσεως εἰς τὸ ἐν Ἰωαννίνοις Σουλτανικὸν στρατόπεδον περὶ τῆς καταστροφῆς τοῦ Συρράκου καὶ τῶν Καλαρρυτῶν, τῆς

φυγῆς τῶν κατοίκων καὶ τῶν ἐπαναστατῶν καὶ τῆς καταδιώξεως αὐτῶν ὑπὸ τῶν Σουλτανικῶν στρατευμάτων, ὁ στρατάρχης Χουρσὴτ πασᾶς ἀπέστειλεν ἀμέσως διὰ Κατσανοχωρίων εἰς Τσουμέρκα καὶ ἕτερον σῶμα στρατοῦ, εἰδοποιήσας συγχρόνως καὶ τὰς ἐν Ἄρτῃ ἀρχάς, ὅπως ἀποστείλωσι καὶ ἐκεῖθεν ἐπικουρίαν εἰς τοὺς καταδιώκτας. Ὁ Μάρκος Βότσαρης ὅμως, τακτοποιήσας τὰς ἐν Σουλίῳ ὑποθέσεις του καὶ μαθὼν τὰ συμβάντα, ὥρμησε μετὰ τῶν ὀπαδῶν του εἰς Κατσανοχώρια καὶ καταφθάσας τὸ ἐξ Ἰωαννίνων ἀποσταλὲν στρατιωτικὸν σῶμα εἰς τὸ στενὸν τῆς Πλάκας παρὰ τὸν Ἄραχθον, ἐπετέθη μανιωδῶς κατ' αὐτοῦ καὶ τὸ κατασυνέτριψεν ἐπὶ τῶν ἀποκρήμνων ἐκείνων βράχων τοῦ Ξηροβουνίου, ἐκεῖθεν δέ, ἐπειδὴ αὐτὸς δὲν ἠδύνατο νὰ ἀπομακρυνθῇ τοῦ Σουλίου, ἀπέστειλεν ἀρκετοὺς ἐπιλέκτους Σουλιώτας ὑπὸ τὸν Τζαβέλλαν εἰς τὰ Τζουμέρκα πέραν πρὸς βοήθειαν τῶν καταδιωκομένων. Εἰς Σχορέτσανα, χωρίον ἐπὶ τῶν δυτικῶν κλιτύων τῶν Τζουμέρκων, οἱ Σουλιῶται εὗρον τοὺς ἐκεῖ παραφυλάττοντας Ἕλληνας ὁπλαρχηγοὺς Κουτελίδαν καὶ Μπακόλαν, μεθ' ὧν συνενωθέντες ἀνέμενον τὸν ἐξ Ἄρτης πεμπόμενον πρὸς τοὺς ὀθωμανοὺς ἐπικουρικὸν στρατόν, ἐπετέθησαν κατ' αὐτοῦ ἐξ ἐνέδρας καὶ ἔτρεψαν αὐτὸν εἰς ἄτακτον φυγήν, μεθ' ὃ ἀνῆλθον ὅλοι ὁμοῦ εἰς Θοδώριανα. Ἐπειδὴ δὲ ἡ θέσις τοῦ χωρίου τούτου δὲν ἦτο κατάλληλος, ἀπεφάσισαν νὰ προχωρήσουν τὰ γυναικόπαιδα εἰς Βουργαρέλι, πρωτεύουσαν τῆς περιοχῆς Τσουμέρκων, οἱ δὲ ὁπλῖται πάντες νὰ περιμείνωσι τὸν ἐχθρὸν εἰς σταυρόν, θέσιν στρατηγικωτάτην μεταξὺ Θοδωριανῶν καὶ Βουργαρελίου. Κατέλαβον ἐνταῦθα τὰς καταλλήλους θέσεις καὶ ἅμα ἔφθασαν οἱ ἑπτακισχίλιοι Τουρκαλβανοὶ ὥρμησαν κατ' αὐτῶν λυσσαλέοι. Συνεκροτήθη δὲ ἀληθὴς καὶ πεισματωδεστάτη μάχη, καθ' ἣν ἐνίκησαν εὐτυχῶς οἱ Ἕλληνες, τοὺς πλείστους ἐκ τῶν ἐχθρῶν φονεύσαντες, τοὺς δὲ λοιποὺς διασκορπίσαντες καὶ τρέψαντες τῇδε κἀκεῖσε εἰς φυγήν, ἐπενεγκόντες τοιουτοτρόπως τὴν παντελῆ καταστροφὴν τοῦ ὀθωμανικοῦ στρατοῦ καὶ διασώσαντες ἀπὸ τὴν διαρπαγήν, τὴν σφαγὴν καὶ τὴν λεηλασίαν τόσας χιλιάδας γυμνῶν καὶ ἐλεεινῶν γυναικοπαίδων. Ἐλέγετο μάλιστα ὑπὸ τῶν διασωθέντων ὀλιγίστων Τουρκαλβανῶν, ὅτι ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ ἐπεφάνη ἐκ τοῦ μέρους τῶν Ἑλλήνων ἀνδρεῖός τις ἱππεὺς ἐπὶ λευκοῦ ἵππου, τοῦ ὁποίου ἡ κεφαλὴ περιεβάλλετο ὑπὸ λαμπροτάτου φωτός, ὅστις, ὡσεὶ ἐγκλείων ἐν ἑαυτῷ θείαν δύναμιν, ὥρμησεν ἐναντίον αὐτῶν μόνος καὶ συνετέλεσεν οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν ἧττάν των. Ἐπίστευον δὲ ὅτι ἦτο ὁ Ἅγιος Γεώργιος, οὗτινος παλαιὸς ναὸς ὑπάρχει ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Βουργαρελίου καὶ ὃν Θεία Πρόνοια ἀπέστειλε πρὸς βοήθειαν τῶν κινδυνευόντων Χριστιανῶν. Τὴν ἔνδοξον ταύτην νίκην των ἐτραγούδησαν μετὰ ταῦτα διὰ πολλῶν ᾀσμάτων, ἓν ἐκ τῶν ὁποίων, τὸ πληρέστερον παρατίθημι ἐνταῦθα:

Ποιός εἶν' αὐτὸς ποὺ πολεμάει καὶ φοβερὰ χουγιάζει;
Γῶγος Μπακόλας πολεμάει μ' ἑφτὰ χιλιάδες Τούρκους.

—Λεβέντες Ραδοβιστινοί, πετρίτες τῶν Τσουμέρκων,
παστρέψτε τὰ τουφέκια σας, τροχίστε τὰ σπαθιά σας,
φκιάστε ταμπούρια δυνατά, πιάστε τὰ μετερίζια,
γιατ' ἔρχεται ἡ 'Αρβανιτιά, τοῦ Πλιάσα, τοῦ Πρεμέτη.
Γιὰ πολεμᾶτε δυνατά, καὶ σκοῦξτέ τα μεγάλα,
νὰ ραΐσθοῦνε τὰ βουνὰ καὶ νὰ σκισθοῦν οἱ κάμποι,
ν' ἀκούσῃ τὸ τουφέκι μας ὁ Μπότσαρης ὁ Μάρκος.
Τρεῖς ὧρες ἐπολέμησαν σὰν ἄξια παλληκάρια,
φυσέκι στὲς παλάσκες τους δὲν ἔμεινε κανένα,
καὶ πάλι ὁ Γῶγος φώναξεν ἀπὸ τὸ μετερίζι·
—Παιδιὰ τοῦ Βάλτου καὶ παιδιὰ τοῦ Μήτρου Κουταλίδα,
γιὰ ἀφῆστε τὰ τουφέκια σας, τραβᾶτε τὰ σπαθιά σας,
βάλτε τοὺς Τούρκους ὀμπροστά, χτυπᾶτε, κυνηγᾶτε,
γιὰ νὰ γλυτώσουν τὴ σκλαβιὰ τόσα γυναικοπαίδια
ποὺ κυνηγιοῦνται σὰν ἀρνιὰ καὶ σκούζουν καὶ βελάζουν!

Τοιοῦτον ἀποτέλεσμα ἔλαβεν ἡ ὑπὸ τοῦ Κωλέττη ὀργανωθεῖσα ἐπανάστασις αὕτη τοῦ Συρράκου καὶ τῶν Καλαρυτῶν, ἀποτέλεσμα ὀλέθριον μὲν διὰ τὰς δύο μεγάλας καὶ πλουσίας αὐτὰς κωμοπόλεις τῆς 'Ηπείρου ὠφέλιμον ὅμως πολὺ διὰ πᾶσαν τὴν λοιπὴν 'Ελλάδα, διότι ναὶ μὲν ἀμφότεραι αὗται καί τινα τῶν περιχώρων αὐτῶν ὑπέστησαν παντελῆ ἐρήμωσιν καὶ καταστροφήν, ἀλλ' ἀπησχόλησαν καὶ συγκατέστρεψαν ἤ, κάλλιον εἰπεῖν, ἔθαψαν ὑπὸ τὰ ἀλγεινὰ ἐρείπιά των μέγα μέρος τοῦ περὶ τὰ 'Ιωάννινα ἐστρατοπεδευμένου ἀπειραρίθμου ὀθωμανικοῦ στρατοῦ, ὅστις χυνόμενος ἀθρόος, μετὰ τὸν φόνον τοῦ πολιορκουμένου 'Αλῆ - πασᾶ καὶ τὴν κατάληψιν τῶν 'Ιωαννίνων, εἰς τὴν 'Ελλάδα, ἠδύνατο νὰ πνίξῃ εἰς τὰ σπάργανα, οὕτως εἰπεῖν, τὴν μόλις ἐκραγεῖσαν 'Ελληνικὴν ἐπανάστασιν. Διὰ τῆς ἐνδόξου λοιπὸν ταύτης ἐπαναστάσεως καὶ καταστροφῆς τοῦ Συρράκου καὶ τῶν Καλαρρυτῶν οἱ δύο ἐκεῖνοι βράχοι τῆς Πίνδου κατέστησαν ὑψηλοὶ ἱεροὶ βωμοί, ἐπὶ τῶν ὁποίων οἱ λεγόμενοι Βλάχοι κάτοικοί των προσέφερον μετὰ τόσης προθυμίας καὶ αὐταπαρνήσεως ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς μητρὸς 'Ελλάδος, πᾶσαν τὴν περιουσίαν αὐτῶν καὶ τὴν ὕπαρξίν των αὐτήν.

'Επὶ τῶν ἱερῶν βράχων τοῦ Συρράκου καὶ τῶν Καλαρρυτῶν σελαγίζει σήμερον λαμπρὰ ἀκτὶς ἐκ τοῦ ἀνεσπέρου φωτὸς τῆς δόξης τοῦ Σουλίου.

'Απαλλαγέντα ἐν Βουργαρελίῳ διὰ τῆς ἀνδρείας τῶν 'Ελλήνων ὁπλιτῶν καὶ διὰ τῆς θείας βοηθείας τὰ δύστηνα γυναικόπαιδα τῶν ἐρημωθεισῶν τούτων κωμοπόλεων, διεσπάρησαν ζητοῦντα ἄσυλον, στέγην καὶ τροφήν, τὰ μὲν εἰς τὴν χώραν τῶν Τσουμέρκων καὶ τοῦ Ραδοβιστίου, τὰ δὲ εἰς Ἄγραφα καὶ λοιπὴν Αἰτωλοακαρνανίαν μέχρι τοῦ Μεσολογγίου. Οἱ ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ ἐμπορευόμενοι συγγενεῖς αὐτῶν, ἅμα ἀκούσαντες μετὰ σπαραγμοῦ καρδίας τὴν καταστροφὴν τῶν οἴκων των καὶ τὸν διασκορπι-

σμὸν τῶν οἰκογενειῶν των, ἔσπευσαν παρευθὺς ἐπιστρέφοντες νὰ τρέξωσιν εἰς ἀναζήτησίν των ἀνὰ τὰ ὄρη τῆς Αἰτωλοακαρνανίας, τοῦ Ραδοβιστίου καὶ τῶν Τσουμέρκων. Καὶ ὅσους μὲν εὗρον ἔλαβον μεθ' ἑαυτῶν εἰς τὴν ξένην, αἱ δὲ λοιπαὶ ἔμειναν ἐκεῖ διεσκορπισμέναι τῇδε κἀκεῖσε, ὡς τέκνα ὀρφανὰ μητρός, οἱ ἄνδρες τῶν ὁποίων ἔλαβον μετὰ ταῦτα μέρος εἰς τὴν γενικὴν ἐπανάστασιν, ἀγωνισθέντες καὶ πεσόντες οἱ πλεῖστοι εἰς τὰς πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου.

Ὅτε τέλος ἀνέτειλε τὸ ἔτος 1827 - 1828, καθ' ὃ ἔληξεν ὁ ἱερὸς τῶν Ἑλλήνων ἀγὼν καὶ μέρος τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀπηλλαγμένον τῆς Τουρκικῆς δεσποτείας, προὐτίθετο ν' ἀνακηρυχθῇ ἐλεύθερον βασίλειον, οἱ δυστυχεῖς Συρρακιῶται ἐσκέφθησαν νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν ἐρημωμένην πατρίδα των καὶ ἀνεγείρωσιν αὐτὴν ἐκ νέου ἀπὸ θεμελίων. Ὁ Κωλέττης, μέγας καὶ πολὺς τότε ἐν Ἑλλάδι, συνεβούλευσεν αὐτοὺς νὰ μεταβῶσιν εἴς τι μέρος εὔφορον περὶ τὴν Λαμίαν, ὅπερ ἔμελλε νὰ τοὺς παραχωρήσῃ, καὶ ἐκεῖ πηγνύοντες τὰς οἰκίας των νὰ σχηματίσωσι νέον χωρίον ὀνομάζοντες αὐτὸ Συρράκον, εἰς ἀνάμνησιν τῆς κατεστραμμένης πατρίδος των. Ἀλλ' οἱ Συρρακιῶται μετὰ δακρύων ἀναμιμνησκόμενοι καὶ ποθοῦντες τοὺς προσφιλεῖς ἐπὶ τῆς Πίνδου βράχους των, δὲν εἰσήκουσαν τὸν μέγαν συμπατριώτην των καὶ συναθροισθέντες εἰς 30 περίπου οἰκογενείας ἀνεχώρησαν διὰ τὸ Συρράκον. Ἐξήγειραν ὅμως καθ' ἑαυτῶν τὴν ὀργὴν τοῦ Κωλέττη, ὅστις ἔκτοτε ἀπέστεργε καὶ νὰ ὀνομάζεται Συρρακιώτης, γραφόμενος αὐτὸς ἰδίαις χερσὶν Καλαρρυτιώτης. Τίς ἐξ αὐτῶν εἶχε δίκαιον ἀδυνατοῦμεν ἀληθῶς ν' ἀποφανθῶμεν.

Τοιουτοτρόπως ἐπανῆλθον οἱ Συρρακιῶται εἰς τὴν πατρίδα των πρῶτοι. Ἀκολούθως δὲ μετά τινα ἔτη ἐμιμήθησαν καὶ οἱ Καλαρρυτιῶται καὶ οἱ τῶν πέριξ χωρίων κάτοικοι. Συλλογιζόμεθα ὁποῖον θλιβερὸν θέαμα ἀπεκαλύφθη ἔμπροσθεν αὐτῶν, ὅτε ἀνερχόμενοι ἐκ Πραμάντων τῶν Τσουμέρκων τὸν ἀνήφορον τοῦ βουνοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Συρράκου ἔφθασαν ἐπὶ τῆς κορυφῆς. Εὗρον κατεδαφισμένον τὸν ναὸν τοῦ προστάτου των ἁγίου. Εἶδον δ' ἀπέναντι εἰς τὴν θέσιν τῶν ἄλλοτε λαμπρῶν οἰκοδομημάτων τοῦ Συρράκου καὶ τῶν Καλαρρυτῶν φρικτὰ ἐκτεταμένα ἐρείπια μελανὰ καὶ τεφρόχροα, ἐν μέσῳ τῶν ὁποίων ἀλγεινῶς ὠρθοῦντο ἐδῶ κ' ἐκεῖ, διαφυγόντες τὸ πῦρ τῶν καταστροφέων καὶ τὸν πόδα τοῦ χρόνου καὶ τὴν μανίαν τῶν στοιχείων τῆς φύσεως 6 ἢ 7 οἶκοι καὶ οἱ ναοὶ τῆς Παναγίας τοῦ Συρράκου καὶ τοῦ Ἁγ. Νικολάου τῶν Καλαρρυτῶν. Ἔκλαυσαν οἱ δυστυχεῖς ἐπὶ τῇ θέᾳ ταύτῃ ἐκ διττῆς συγκινήσεως, ἐκ λύπης μὲν διὰ τὴν ἐρήμωσιν καὶ καταστροφήν των, ἐκ χαρᾶς δὲ διὰ τὴν ἀνέλπιστον ἐπάνοδόν των εἰς τὴν προσφιλῆ γῆν.

Βαθμηδὸν συνέρρευσαν ἀκολούθως καὶ ἄλλαι οἰκογένειαι εἰς Συρράκον καὶ Καλαρρύτας, εἴτε ἐξ αὐτῶν πάντων τῶν διεσκορπισμένων εἴτε ἐκ τῶν περιχώρων, καὶ οὕτως αἱ κωμοπόλεις ἀνεκτήθησαν καὶ πάλιν καὶ ἐπληθύνθησαν. Ἀλλὰ τὰ τουρκαλβανικὰ στίφη, τὰ ὁποῖα μετὰ τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν, ἐπειδὴ ἡ Ὀθωμανικὴ κυβέρνησις δὲν ἐπληρω-

νε τοὺς μισθούς των, διέτρεχον τὰς χώρας τῆς ὑπὸ τὸν ζυγὸν ἀφεθείσης Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας, ζητοῦντα αὐτοὺς παρὰ τῶν χριστιανικῶν χωρίων καὶ πόλεων, ἀνεφανίσθησαν καὶ εἰς τὰ χωρία τῆς Πίνδου. Οἱ κάτοικοι τοῦ Συρράκου, στερούμενοι τότε χρημάτων καὶ καταπιεζόμενοι ὑπὸ τῶν Τουρκαλβανῶν, ἠναγκάσθησαν νὰ δώσουν εἰς αὐτοὺς ὁμολογίας ἐγγράφους ἐπ' ὀνόματι διαφόρων ὁπλαρχηγῶν των, αἵτινες μέχρι τοῦ ἔτους 1840 ἐσχημάτισαν τὸ ποσὸν γροσίων 500.000 περίπου, κεφάλαιον καὶ τόκοι, ὅπερ ὠνομάσθη μουκαντὲμ μπόρτζι. Ὅτε δὲ ἔφθασαν αἱ λήξεις τῆς προθεσμίας τῶν ὁμολογιῶν καὶ ἐπολλαπλασιάσθησαν αἱ καταπιέσεις τῶν Τουρκαλβανῶν πρὸς πληρωμὴν τοῦ χρέους, οἱ Συρρακιῶται τῇ συμβουλῇ τοῦ ἐν Ἰωαννίνοις ἐμπορευομένου τότε μεγαλωνύμου πατριώτου των Κ. Ἀναμίχα ἀπεφάσισαν νὰ ἐκποιήσωσι τὰ οἰκόπεδα τῶν μὴ ἐπιστρεψάντων μετὰ τὴν ἐπανάστασιν συμπατριωτῶν των καὶ ἐκ τῆς ἀξίας αὐτῶν πληρώσωσι τὸ πρὸς τοὺς Τουρκαλβανοὺς καταναγκαστικὸν χρέος των. Ἀλλὰ τὸ διάβημα τοῦτο δυσηρέστησε τοὺς ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ Συρρακιώτας, οἵτινες ἔκτοτε ψυχρῶς ἐδείχθησαν πρὸς τοὺς ἐν τῇ πατρίδι ἐγκατεστημένους.

Ἀκριβῶς κατὰ τὴν δύσκολον ἐκείνην ἐποχὴν ἀνεφάνη ἐν Συρράκῳ καὶ αἰσχρότατός τις πατριώτης, ὁ Γ. Μακρυδήμας, ὅστις ἐσκέφθη νὰ συγκαλέσῃ περὶ ἑαυτὸν καί τινας ἄλλους οἰκογενειάρχας καὶ ἀποφασίζοντες νὰ ἐξισλαμισθῶσι, λόγῳ ὅτι δὲν ἠδύναντο νὰ ὑποφέρωσι τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Τουρκαλβανῶν, καὶ νὰ ζητήσωσι παρὰ τῆς Ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως τὴν ἄδειαν νὰ κάμωσιν ἰδιοκτησίαν των τὸ Συρράκον. Χάρις δὲ εἰς τὴν κατατρύχουσαν τότε τὴν κοινότητα ἀνέχειαν, δὲν ἐβράδυνε νὰ εὕρῃ περὶ τοὺς δέκα τοιούτους συντρόφους, μεθ' ὧν καθ' ἑκάστην ἐξήρχετο εἰς θέσιν τινὰ παρὰ τὸ χωρίον, Πέρι καλουμένην καὶ ἐγύμναζεν αὐτοὺς εἰς τὴν ὀθωμανικὴν προσευχήν, τὸ π ρ ο σ κ ύ ν η μ α. Συνέλαβε δὲ κατὰ νοῦν ἀμέσως ὁ ἀχρεῖος αὐτὸς νὰ μετατρέψῃ τὸν ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως καταστραφέντα ναὸν τοῦ Ἁγ. Νικολάου εἰς ὀθωμανικὸν τέμενος. Ἀλλ' ὅτε τὸ μυστικὸν διεδόθη καὶ εἶδεν ὁ Μακρυδήμας τὴν κοινότητα σύμπασαν ἐξανισταμένην κατὰ τοῦ σκοποῦ του καὶ ἀπειλοῦσαν νὰ φονεύσῃ τοὺς πρώτους συλλαβόντας τὴν ὀλοθρίαν ταύτην ἰδέαν, ἀπεσύρθη καὶ παρῃτήθη τῆς πραγματοποιήσεως αὐτῆς. Ἐν τούτοις ὀλίγον πρὶν κατώρθωσεν ὁ ἄθλιος νὰ ἐξισλαμίσῃ ἕνα τῶν κατοίκων, τὸν λεγόμενον Γιάννην Κουτρούμπαν, ἐπὶ τοῦ ἀφανοῦς τάφου τοῦ ὁποίου, ἔξω τῆς κωμοπόλεως, ρίπτουσιν ἀκόμα ἀνάθεμα οἱ Συρρακιῶται.

Ἔφτανε τέλος τὸ περιώνυμον διὰ τὴν Ἤπειρον καὶ Θεσσαλίαν ἔτος 1854, καθ' ὃ ὁ μὲν στρατηγὸς Θεόδωρος Γρίβας εἰς Κουτσιλιὸ περὶ τὰ Ἰωάννινα ἐβρόντησε τὸν πρῶτον ἐπαναστατικὸν πυροβολισμόν, οἱ δὲ Καταραχιᾶς, Λεωτσάκος καὶ Χατζηπέτρος εἰς Καλαμπάκαν. Συνεννοηθεὶς μετὰ τῶν ἐπαναστατῶν ὁ ἐν Ἰωαννίνοις τότε Συρρακιώτης ἰατρὸς Κ. Κόμνος, ἀπῆλθεν εἰς Συρράκον καὶ παρεσκεύασε νέαν ἐξέγερσιν. Εὗρε καὶ οὗτος, ὡς ὁ Κωλέττης τὸ 1821, ἑτοίμους καὶ προθυμο-

τάτους τοὺς συμπατριώτας του, οἵτινες ἀπὸ τοῦ Δεκεμβρίου ἀκόμη τοῦ 1853 ὕψωσαν τὴν ἐπαναστατικὴν σημαίαν ἐπὶ τοῦ ὑψηλοῦ κωδωνοστασίου τοῦ Ἁγίου Νικολάου. Ὅτε δὲ τὸν Φεβρουάριον τοῦ ἐπιόντος ἔτους 1854 ὁ Γρίβας ἀπεκλείσθη εἰς Κουτσιλιό, ὡς εἴδομεν εἰς τὰς ἀρχὰς τῶν περὶ Μαλακασίου σημειώσεών μας, ὁ Κόμνος ἐπὶ κεφαλῆς πολλῶν Συρρακιωτῶν ἔτρεξεν εἰς βοήθειάν του καὶ ἀνεκούφισε αὐτὸν οὐκ ὀλίγον. Μεθ' ὃ ἐπέστρεψε πάλιν εἰς Συρράκον. Ἀλλ' ἀτυχῶς ὁλόκληρος ἡ ἐπανάστασις ἐκείνη, ἥτις ἠδύνατο νὰ ἐνσαρκωθῇ καθ' ὅλην τὴν Ἠπειροθεσσαλίαν καὶ νὰ ἐπιφέρῃ αἴσιον ἀποτέλεσμα, ἐπνίγη ὄχι ὑπὸ τῶν ἀσθενῶν Τούρκων, ἀλλ' ὑπὸ τῆς καλοκαγαθίας τῶν ἰσχυρῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων, αἵτινες ἐνδιαφερόμεναι νὰ ζῇ ἀκόμη τὸ ὀθωμανικὸν κράτος ἐν Εὐρώπῃ, ἠμπόδισαν τὴν ἐλευθέραν Ἑλλάδα νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὸν ἀγῶνα τῶν ὑποδούλων τέκνων της, διὰ ναυτικοῦ ἀποκλεισμοῦ εἰς Πειραιᾶ. Τούτου ἕνεκα ἡ κυβέρνησις τοῦ ἀοιδίμου βασιλέως Ὄθωνος ἠναγκάσθη νὰ καλέσῃ ἐντὸς τοῦ βασιλείου τοὺς ἐξελθόντας εἰς τὰς ὑποδούλους χώρας Ἕλληνας ἐπαναστάτας ἐπὶ ἀπειλῇ ἀποκηρύξεως αὐτῶν. Δυστυχῶς καὶ διὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ διὰ τὴν Ἠπειροθεσσαλίαν ὁ μέγας Κωλέττης εἶχεν ἀποθάνει ἀπὸ τοῦ 1847, ὅτε εἶχε κατορθώσει νὰ ἐξεγείρῃ κατὰ τῆς Ὀθωμανικῆς δεσποτείας τοὺς Ἀλβανούς. Ἐὰν ἔζη ὁ Κωλλέτης οὔτε ἡ τῶν Ἀλβανῶν τοῦ 1847, οὔτε ἡ τῶν χριστιανῶν τοῦ 1854 ἐπανάστασις ἤθελεν ἀποπνιγῇ ἄνευ οὐδενὸς ἀποτελέσματος.

Ἕνεκα τῆς προκηρύξεως ταύτης τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως πολλοὶ ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἐπαναστατῶν ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Καὶ τότε ἐξεγείραντες οἱ Τοῦρκοι κατὰ τῶν δυστυχῶν Χριστιανῶν τοὺς Τουρκαλβανοὺς μετέβαλον ἐκ δευτέρου τὴν Ἤπειρον εἰς ἐρείπια. Ζωηροτάτην εἰκόνα τῆς μετὰ τὴν ἀτυχῆ ταύτην ἐπανάστασιν τοῦ 1854 καταστάσεως τῆς Ἠπείρου παρουσιάζει ὁ Π. Ἀρβαντινὸς διὰ τῆς ἀκολούθου περιγραφῆς του. «Ἡ Ἤπειρος, λέγει, ἐπέπρωτο διελθεῖν ἀπαισιώτατον καὶ τὸ χιλιοστὸν ὀκτακοσιοστὸν πεντηκοστὸν τέταρτον ἔτος, προσβληθεῖσα ὑπὸ κλύδωνος τῆς Ἠπειροθεσσαλικῆς ἐπαναστάσεως, ἐξ ἧς ποικίλας καὶ γαγραινώδεις πληγὰς ὑπέστησαν οἱ λαοὶ αὐτῆς, ἔνθεν μὲν ὑπὸ τῆς κακοηθείας ἐνίων τινῶν ἐστιγματισμένων μεταξὺ τῶν παρουσιασθέντων εἰς τὴν ἐθνικὴν ταύτην παλαίστραν, ἔνθεν δὲ ὑπὸ τῶν φανατικῶν καὶ ἀκολάστων στιφῶν, τῶν συρρευσάντων εἰς ἀπόσβεσιν φλογός, περιφρονούσης ἐν ταύτῃ τῇ ἐποχῇ τὰς σβεστικὰς αὐτῶν ἀντλίας. Ἐν τῷ θνησιγόνῳ τούτῳ ἀγῶνι περὶ τὰ ἑκατὸν χωρία καὶ κῶμαι τῆς χώρας ταύτης ἠρημώθησαν, καθότι διὰ πυρός, μαχαίρας καὶ λεηλασιῶν λυμεῶνες Ἀλβανοὶ ἐπέπεσαν κατὰ τῶν ἐν αὐτοῖς ἐνοικούντων Χριστιανῶν, φιλησύχων ὄντων καὶ ἀόπλων κατὰ τὸ πλεῖστον, καὶ ἐν γένει σχεδὸν οἱ κάτοικοι τῆς Μολοσσίας, Θεσπρωτίας καὶ Ἀμφιλοχίας, δι' ἣν συνεπῆ ταῖς περιστάσεσιν ἀποτυχίαν ἔσχε τὸ ἐπαναστατικὸν αὐτὸ κίνημα, εἶδον τοὺς οἰκίσκους αὐτῶν κατεστραμμένους, τὴν ἰδίαν περιουσίαν ἀφηρπαγμένην καὶ τὴν ἑαυτῶν ὕπαρξιν ἐπὶ ξηροῦ ἀκμῆς... Ἰδίως ἡ ὁρμὴ τοῦ φανατισμοῦ τῶν ἀρ-

πάγων ἐξερράγη κατὰ τῶν κατοίκων τῆς Θεσπρωτίας. Μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ ἀπαισίου δράματος ἔβλεπέ τις ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ τὴν ἀξιοθρήνητον κατάστασιν μυριάδων χριστιανικῶν πλασμάτων ἐξερχομένων ἀπὸ τῶν σπηλαίων καὶ τῶν ὀπῶν τῆς γῆς, ἔνθα εἶχον καταφύγει, καὶ ἐν παντελεῖ γυμνότητι καὶ στερήσει ζώντων, συνεπείᾳ τῆς σκληρᾶς καταστροφῆς τῆς ἑστίας αὐτῶν. Οἱ δὲ Ὀθωμανοί, δικαιώματι βαρβαρωτάτης αὐθαιρεσίας, διήρχοντο ἀπεμπολοῦντες καὶ δίκην γυπὸς ἀπάγοντες τὴν ἀμαχητὶ ἀφηρπαγμένην περιουσίαν τῶν Χριστιανῶν, τῶν τε σεπτῶν σκηνωμάτων τὰ ἱερὰ σκεύη καὶ ἄμφια... Τῶν Ἰωαννίνων ἡ πόλις ἐν τῇ πονηρᾷ ἐκείνῃ ἐποχῇ ὑπεβάσταζεν ἐν ταῖς ρύμαις καὶ ἀγυιαῖς αὐτῆς χιλιάδας χωρικῶν χριστιανῶν, συρρευσάντων μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν χωρίων αὐτῶν, οἵτινες γυμνοὶ καὶ λιμώττοντες διήρχοντο, φόλις δυνάμενοι σύρειν τοὺς πόδας καὶ ἀπευθύνειν ἰσχνὴν φωνὴν ἐπὶ ἐξαιτήσει ἐλέους»!

Εἰς Κράψι τοῦ Μαλακασίου ἐπὶ 45 ὁλοκλήρους ἡμέρας διαμείναντες 700 περίπου Τουρκαλβανοὶ κατὰ τὸ φοβερὸν ἐκεῖνο ἔτος 1854, διέπραξαν τὰ αἴσχιστα, ἀποτεφρώσαντες οἰκίας καὶ ἀπαγαγόντες πᾶν εἶδος σκευῶν καὶ ἱματίων καὶ πάντα τὰ ζῷα μικρὰ καὶ μεγάλα. Ἐπίσης δὲ ὁλόκληρον τὸ τμῆμα τῶν Κατσανοχωρίων, τὸ Μέτσοβον, ἡ Γότιστα καὶ τὸ Προσγόλι καὶ ἄλλα πολλὰ χωρία τοῦ Μαλακασίου ὑπέστησαν μεγάλας καταστροφάς.

Οἱ συνετώτατοι ὅμως πρόκριτοι τοῦ Συρράκου Κόμνος, Δῆμας Μπίτσιος, Κώστας Βλάχος, Δημ. Ζαλοκώστας καὶ Κώστας Κρυστάλλης, ὁ καὶ πάππος μου, ἐπρόλαβαν τώρα τὴν καταστροφὴν τῆς πατρίδος των. Βοηθοὶ ἐξ Ἑλλάδος εἶχον προσέλθει τότε εἰς Σύρράκον ὁ Σουλιώτης Δημ. Νότη Βότσαρης καὶ ὁ Κραψίτης Γιαννικώστας μετὰ τῶν υἱῶν του καὶ τοῦ συμπατριώτου του Ἀθ. Σιάμου, ὑπὸ τὰς σημαίας τῶν ὁποίων τὸ Συρράκον, ἐκρατήθη ἐλεύθερον ἐπὶ τέσσαρας περίπου μῆνας.

Ἅμα διεβιβάσθη διὰ τούτων εἰς τοὺς προκρίτους τῆς κωμοπόλεως ἡ εἴδησις περὶ τῆς καταστροφῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα τῶν Ἑλλήνων ἐπικούρων ἀξιωματικῶν, ἀπεφασίσθη, ἵνα ὁ μὲν Κόμνος μετὰ 100 περίπου ἐπιλέκτων Συρρακιωτῶν ἀνέλθωσιν εἰς βοήθειαν τοῦ ἐν Καλαμπάκᾳ μαχομένου Καταραχιᾶ, ἔνθα καὶ οὗτος ἡρωικώτατα ἔπεσεν ὑπὲρ τῆς πατρίδος, οἱ δὲ λοιποὶ πρόκριτοι ἐν Συρράκῳ μείναντες κατώρθωσαν διὰ μέσου πολλῶν νὰ λάβωσιν ἐξ Ἰωαννίνων παρὰ τῆς Κυβερνήσεως ἀμνηστείαν διὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Συρράκου των καὶ σώσωσιν αὐτὸ ἀπὸ βεβαίας καὶ πάλιν καταστροφῆς.

ΣΗΜ. Ἐνταῦθα τελευτᾷ ἡ σειρὰ τῶν ἱστορικῶν σημειώσεων περὶ τῶν Βλάχων τοῦ Μαλακασίου. Ἤδη δ' ἀναλαμβάνομεν πάλιν τὸ πρὸς μικρὸν διακοπὲν νῆμα τῶν ὁδοιπορικῶν ἐπὶ τῆς χώρας των σημειώσεών μας.

Ἡ σημερινὴ τοῦ Συρράκου κατάστασις κατ' οὐδὲν ὑπολείπεται καὶ αὐτῆς τῆς πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως ἀνθηροτάτης. Λαμπρὰ οἰκοδομήματα,

πληθυσμὸς ἔκτακτος, σχολεῖα ἀκμάζοντα, ἐκκλησίαι ὡραῖαι, τὰ αὐτὰ δὲ ἐμπορικὰ ἐπιτηδεύματα τῶν κατοίκων του καθιστῶσι καὶ σήμερον αὐτὸ καθ' ὅλην τὴν Ἤπειρον καὶ Θεσσαλίαν περίφημον.

Οἰκίαι 500 περίπου, ἐκτισμέναι μὲ δύο καὶ μὲ τρεῖς ὀροφὰς ἐξ ἐγχωρίου τιτανίτου λίθου λευκοῦ καὶ διὰ τιτανίτων ἐπίσης λευκῶν πλακῶν ἐστεγασμέναι, περιλαμβάνουσιν ὑπὲρ τὰς 3.500 κατοίκους. Ὁ ρυθμὸς τῶν οἰκοδομῶν των εἶναι ἑλληνορωμαϊκός. Διότι τὰς κατωτέρας ὀροφὰς αὐτῶν στηρίζουσιν ἄλλας μὲν ἐπὶ σειρᾶς ὑψηλῶν κιόνων, ἄλλας δὲ ἐπὶ ἀψιδωτῶν στοῶν. Τὸν αὐτὸν δὲ ρυθμὸν εἶχον καὶ πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως, ὡς φαίνεται σήμερον εἰς τὰ ἐν Καλαρρύταις μάλιστα ἐρείπια. Ἐπίσης τὸν ἀψιδωτὸν ρυθμὸν διετήρησαν καὶ εἰς τοὺς ναούς των, οὓς περιβάλλουσι πάντοτε διὰ περιστυλίων στοῶν. Ἑκάστη οἰκία πέριξ αὐτῆς ἢ ἔξω τῆς κωμοπόλεως κέκτηται καὶ μικρόν τινα λαχανόκηπον. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ θέσις, ἐφ' ἧς ἐκτίσθη ἡ κωμόπολις, εἶναι λίαν περιωρισμένη καὶ πέριξ αὐτῆς ὁ βράχος της κατακόπτεται εἰς ὑψηλοὺς κρημνούς, ὡς ἐκ τούτου αἱ οἰκίαι κεῖνται πολὺ πλησίον ἀλλήλων, παρουσιάζουσαι μετὰ τῆς γυμνότητος τῶν πέριξ βραχωδῶν κορυφῶν εἰς τὸν ἀπέναντι αὐτῶν παρατηρητὴν περίεργον θέαμα, ὅπερ ἔτι μᾶλλλον ἐπαυξάνεται κατὰ τὴν νύκτα, ὅτε ἀναπτομένων τῶν λύχνων τῆς κωμοπόλεως φαίνεται εἰς τὸ σκότος ὡς μέγα πολυκάνδηλον, διότι ἡ τοποθεσία εἶναι ἀνωφερεστάτη καὶ τὸ σχῆμα τῆς κωμοπόλεως τριγωνικόν. Τούτου ἕνεκα καὶ αἱ ὁδοὶ αὐτῆς εἶναι στεναὶ πολὺ καὶ ἀνωφερεῖς, ἐστρωμέναι αἱ πλεῖσται διὰ λίθων κλιμακοειδῶς. Διαρρέεται ὅμως ἡ κωμόπολις δι' ἀφθόνων ψυχροτάτων ὑδάτων, ἅτινα ὁ ἐν Κερκύρᾳ μεγαλέμπορος Συρρακιώτης Ν. Πάλιος διεμοίρασε καθ' ὅλας τὰς συνοικίας εἰς ὡραίας λιθοκτίστους βρύσεις ἐν ἔτει 1875, ὡς δεικνύουσιν αἱ ἐπιγραφαί των.

Σχολεῖα τὸ Συρράκον κέκτηται δύο, τὸ μὲν δημοτικόν, τὸ δὲ ἑλληνικόν, ἀριθμοῦντα 270 περίπου μαθητὰς καὶ τέσσαρας διδασκάλους, καὶ παρθεναγωγεῖον μὲ 70 κοράσια. Τὰ μὲν σχολεῖα διατηροῦσιν οἱ ἴδιοι Συρρακιῶται ἐκ διαφόρων κοινοτικῶν κληροδοτημάτων των· ὁ ἐσχάτως μάλιστα ἐν Τεργέστῃ ἀποθανὼν ζάπλουτος πατριώτης αὐτῶν Γ. Γιαννιώτης κατέλιπε πρὸς ἀνέγερσιν μεγάλου σχολείου 1.000 εἰκοσάφραγκα. Τὸ δὲ παρθεναγωγεῖον ἐσύστησεν ἐν ἔτει 1878 ὁ ἐν Βιέννῃ παρεπιδημῶν βαθύπλουτος ἐπίσης Συρρακιώτης κ. Σπ. Γ. Τοπάλης ἐπ' ὀνόματι τῆς συζύγου αὐτοῦ Σοφίας, ἀλλὰ μετὰ πέντε ἔτη δυσαρεστηθεὶς μετὰ τῶν συμπατριωτῶν του ἐπαύσατο τὴν χορήγησιν αὐτοῦ. Οἱ Συρρακιῶται τότε ἀπετάνθησαν πρὸς τὸν ἐν Ἀθήναις πρὸς διάδοσιν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων Σύλλογον, ὅστις ἔκτοτε διατηρεῖ τὸ παρθεναγωγεῖόν των. Ἀμφότερα τὰ κτίρια, τό τε σχολεῖον καὶ τὸ παρθεναγωγεῖον, εἶναι ἑτοιμόρροπα πλέον ἤδη, διὰ τοῦτο οἱ Συρρακιῶται σκέπτονται διὰ τοῦ κληροδοτήματος τοῦ Γιαννιώτη ν' ἀνεγείρωσι δι' ἀμφότερα τὰ φῦλα «Γιαννιώτειον ἐκπαιδευτήριον», ἐπὶ τοῦ μεγάλου καὶ κεντρικωτάτου οἰκοπέδου τῶν ἐρειπίων τῆς οἰκίας τοῦ ἀοιδίμου Κωλέττη. Οἱ ἀνώτεροι διδάσκαλοι τῶν σχολείων

τῶν ἀρρένων εἶναι πάντοτε ξένοι μισθοδοτούμενοι ὑπὸ τῆς κοινότητος ἁδρότατα, διότι ὁ Συρρακιώτης οὐδέποτε γίνεται διδάσκαλος ὡς ὁ Ζαγορίσιος, ἀλλὰ τοῦ παρθεναγωγείου αἱ διδασκάλισσαι εἶναι πάντοτε κόραι ἐκ Συρράκου σπουδάζουσαι ἐπὶ τούτῳ ἐν τοῖς Ζωγραφείοις σχολείοις τοῦ Ἀργυροκάστρου. Ὁσάκις δὲ ἐν Συρράκῳ συγκεντροῦνται περισσότεροι τῶν 50 στρατιῶται — διότι τόσους μόνον καὶ μετὰ μεγάλης στενοχωρίας καὶ αὐτοὺς δύναται νὰ περιλάβῃ ὁ πρὸς εἱρκτὴν μᾶλλον ὁμοιάζων ἀθλιώτατος σταθμός των — τότε τὰ κτίρια τοῦ σχολείου τῶν ἀρρένων καὶ τοῦ παρθεναγωγείου μετατρέπονται εἰς στρατῶνας, τῶν δυστυχῶν κορασίων καὶ παίδων διδασκομένων ἐν ὑπαίθρῳ ἢ ὑπὸ τὰς στοὰς τῶν ναῶν.

Τὴν 20 Ἰουλίου, ἑορτὴν τοῦ προφήτου Ἠλιοῦ, καθ' ἣν πανηγυρίζουσιν οἱ Συρρακιῶται ἐν τῷ ὁμωνύμῳ μοναστηρίῳ, μετὰ τὴν θείαν λειτουργίαν ἐγένοντο αἱ ἐξετάσεις τοῦ σχολείου τῶν ἀρρένων, ἐν αἷς παρευρέθην καὶ ἐγώ. Τὴν ὥραν τῆς ἐνάρξεως ἐσήμαναν οἱ κώδωνες τοῦ πλησίον κειμένου ναοῦ τοῦ Ἁγ. Νικολάου, οἵτινες καὶ καθ' ἑκάστην σημαίνουσι τὴν ἔναρξιν τῶν πρωινῶν ἢ ἑσπερινῶν μαθημάτων. Οἱ φιλόστοργοι γονεῖς ἔτρεξαν, ἵνα ἴδωσιν ἰδίοις ὄμμασι τὴν πρόοδον τῶν τέκνων των. Προηγήθη ἡ δοξολογία τοῦ ἱερέως καὶ τὸ ἀπαραίτητον λογίδριον τοῦ ἑλληνοδιδασκάλου, ὅστις ἀποπεμπόμενος τὸ ἔτος ἐκεῖνο ὑπὸ τῶν κατοίκων ἠρίθμησε πάσας τὰς κατὰ τὸ διάστημα τῆς τετραετοῦς διδασκαλίας ἐργασίας του ὑπὲρ τῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν εἰς τὴν ἐλλογιμότητά του ἐμπιστευθέντων νεαρῶν τῆς κωμοπόλεως ὑπάρξεων καὶ μετὰ συγκινήσεως ἀπεχαιρέτησε τοὺς μαθητάς του. Κατόπιν δὲ ἤρχισαν ἀπὸ τὸ μάθημα τῶν θρησκευτικῶν αἱ ἐξετάσεις, καθ' ἃς μετὰ μεγίστης χαρᾶς παρετήρησα καὶ ὁμολογῶ δημοσίᾳ, ὅτι οἱ μαθηταὶ ἀπήντων εἰς πάσας τὰς ἐρωτήσεις τῶν παρευρισκομένων ἐγγραμμάτων εὐστοχώτατα· ἕνα ἐξ αὐτῶν, σχεδὸν ὁμήλικά μου, ἀνήκοντα εἰς τὴν ἀνωτάτην τάξιν ἠρώτησα νὰ μοὶ εἴπῃ ἂν ἐκτὸς τοῦ Συρράκου ἐγνώριζε καὶ ἄλλας βλαχικὰς κωμοπόλεις καὶ πόθεν κατάγονται οἱ Βλάχοι κάτοικοι αὐτῶν. Μοὶ ἀπήντησε δὲ ὅτι ἐγνώριζε τὰς Καλαρρύτας, τὸ Μέτσοβον, τὴν Σαμμαρίναν, τὸ Γαρδίκι καὶ ἄλλα χωρία Ἀσπροποτάμου καὶ ὅτι οἱ κάτοικοι αὐτῶν εἶναι γενικῶς ἰθαγενεῖς ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων, ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους Ἠπειρώτας τοῦ Πύρρου καταγόμενοι καὶ μόνον ἡ γλῶσσα εἶναι ξένη· διὰ τοῦτο, μοὶ προσέθεσεν, ἐπωνομάσαμεν αὐτὴν κουτσοβλαχικήν, διότι δὲν εἶναι ἰδική μας ἀλλὰ μᾶς τὴν ἐκόλλησαν ἄλλοι. Ἔπειτα τὸν παρεκάλεσα νὰ μὲ ὁδηγήσῃ νοερῶς εἰς Ἀθήνας δι' Ἰωαννίνων καὶ Πρεβέζης καὶ μὲ ἀπήντησε κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον εὐστόχως.

Ἐν Συρράκῳ ἐφαρμόζεται σήμερον ἡ αὐτὴ διδακτικὴ μέθοδος καὶ ἐν Ἰωαννίνοις εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον καὶ τὸ ἑλληνικὸν μέχρι τῆς τρίτης τάξεως, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι ἐν Συρράκῳ διδάσκεται καὶ ἡ ἀπαγγελία ποιημάτων. Ἐγὼ π.χ. ὁ προερχόμενος ἀπὸ τὰ σχολεῖα τῶν Ἰωαννίνων ἐγνώριζα μὲν περισσοτέρους, σχεδὸν ὅλους τοὺς κανόνας τῆς γραμματικῆς καὶ τοῦ συντακτικοῦ, ἀλλά, καίτοι ποιητὴς ὀλίγον, δὲν ἠδυνά-

μην ὅμως, διότι δὲν ἐδιδάχθην, ν' ἀπαγγείλω ποίημα, ὅπως ἀπήγγειλεν ὁ ἀχώριστος ἐν Συρράκῳ ὁμῆλιξ σύντροφός μου Νικόλαος Π. Δ., μαθητὴς τῆς ἀνωτάτης ἐνταῦθα τάξεως. Ἀπαγγέλλονται δὲ εἰς τὰ σχολεῖα τοῦ Συρράκου ποιήματα ὄχι τοῦ Κατακουζηνοῦ καὶ τοῦ Καρασούτσα, ἀλλὰ τοῦ Ζαλοκώστα καὶ τοῦ Βαλαωρίτου. Ὁ φίλος μου Νικόλαος ἀπήγγειλε τὸ «Χάνι τῆς Γραβιᾶς» ἐκείνου καὶ τὸ «πρὸς τὸν Πατριάρχην» τούτου. Ἐὰν δὲ δὲν ἀπεστήθιζε στίχους ἐκ τοῦ Ὁμήρου, ὃν δὲν ἐδιδάχθη, ἀπεστήθιζεν ὅμως ὁλοκλήρους διαλόγους ἐκ τοῦ Ἐρωτοκρίτου, ὃν κατ' ἰδίαν ἀνεγίγνωσκε καὶ ὁλόκληρα δημοτικὰ τραγούδια, ἅτινα ἐγνώριζε ἐξ ἀκοῆς καὶ ἔψαλλε. Μὲ τὴν σημερινὴν ταύτην διδακτικὴν μέθοδον τῶν σχολείων τοῦ Συρράκου ἂς παραβάλωμεν πρὸς μικρὸν καὶ τὴν κατὰ παλαιοτέρους χρόνους, ἵνα οὕτω παρακολουθήσωμεν ὀλίγον καὶ τὴν ἱστορίαν τῶν γραμμάτων του. Διὰ νὰ παρουσιάσω δὲ εἰς τοὺς ἀναγνώστας μου σαφῆ ταύτης εἰκόνα, ἂς περιγράψω πῶς ἐγὼ αὐτὸς ἐδιδάχθην τὰ πρῶτα γράμματα, ἅτινα ἤκουσα ἐν Συρράκῳ εἰς τὸ αὐτὸ κτίριον τοῦ σχολείου. Ἐνθυμοῦμαι λοιπὸν ὅτι τότε, — πρὸ 15 ἤδη ἐτῶν — οἱ μαθηταὶ ὅλοι, παῖδες καὶ κοράσια ὁμοῦ, διηρούμεθα εἰς διαφόρους κατὰ βιβλία τάξεις. Εἰς τὴν πρώτην τάξιν ἐμανθάνομεν τὰ ἀλφάβητον εἰς τὴν ἄμμον, εἰς τὴν ὁποίαν τὸ ἐγράφομεν ἐπαναληπτικῶς διὰ τῶν δακτύλων μας. Ἔπειτα προὐβιβαζόμεθα εἰς τὰς π ι ν α κ ί δ α ς, μεγάλους πίνακας ἀνηρτημένους κατὰ σειρὰν ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ σχολείου, περιέχοντας τὸ ἀλφάβητον καὶ τοὺς ἀριθμούς, τὰ β — α=βα, β — λ — α = βλα, χ — ο — ς = χος, βλα — χος = βλάχος κλπ. Περὶ τοὺς πίνακας τούτους συνηθροίζοντο οἱ μαθηταί, ἀναμίξ, ὡς εἶπον, νέοι καὶ νεάνιδες, εἰς ἡμικύκλια, ὁ δὲ προοδευτικώτερος ἐξ αὐτῶν ἐξελέγετο ὑπὸ τοῦ διδασκάλου π ρ ω τ ό σ κ ο λ ο ς καὶ ἐδίδασκε διὰ δείκτου ξυλίνου δι' οὗ πολλάκις ἔτυπτε τὰς κεφαλὰς τῶν λανθανόντων μαθητῶν, τὴν ἐπὶ πινάκων π ρ ο π α ί δ ε ι α ν. Τοιοῦτος πρωτόσκολος ἐχρημάτισα καὶ ἐγὼ πολλάκις. Ἔπειτα, ἀφοῦ ἐμανθάνομεν ν' ἀναγινώσκωμεν ὀλίγον, μᾶς ἔδιδαν τὰ βιβλία. Τὰ τρία πρῶτα τοιαῦτα ἦσαν τὸ Ἀλφαβητάριον, τὸ Ἀναγνωσματάριον καὶ ὁ Ἐρημίτης. Ἔπειτα δὲ εἵποντο ὁ Καλὸς Πατήρ, ὁ Χριστόφορος, ἡ Χρηστομάθεια κλπ. Ὅταν ἔφθασα εἰς τὸν Χριστόφορον ἤμουν ὁπωσοῦν ἀρκετὰ ἡλικιωμένος. Τιμωρίαι μας ἦσαν τότε ἐν χρήσει ἡ φυλάκισις καὶ ἡ γάνωσις, καθ' ἣν ὁ τιμωρούμενος ἐγανώνετο εἰς τὸ πρόσωπον ποικιλοτρόπως ὑπό τινος τῶν συμμαθητῶν του ἢ ὑπὸ τοῦ διδασκάλου διὰ μελάνης καὶ εἰς τὸ τέλος τοῦ μαθήματος διερχόμενοι ἔμπροσθέν του οἱ μαθηταὶ ὅλοι ἔπτυον αὐτόν. Ἐὰν δὲ τὸ παράπτωμά του ἦτο πολὺ μέγα, ἐξήγετο ἐν τοιαύτῃ καταστάσει καὶ εἰς τὸ μ ε σ ο χ ῶ ρ ι ὅπου ἐπτύετο παρ' ὅλου τοῦ κόσμου. Ἡ σημείωσις αὕτη περὶ τῶν τιμωριῶν, ἐξύπνισεν ἐν ἐμοὶ παιδικήν τινα ἀνάμνησιν, ἣν ὡς ἱλαροτραγικὴν ὀλίγον θὰ διηγηθῶ εἰς τοὺς ἀναγνώστας μου.

Ἀνῆκον ἀκριβῶς εἰς τὴν τάξιν, ἐν ᾗ ἐδιδάσκετο ὁ Χριστόφορος. Ἐδιδασκόμεθα, ἐπαναλαμβάνω, ἀναμὶξ παῖδες μετὰ κορασίων. Εἰς τὴν τά-

ξιν αὐτὴν ἐπρώτευον ἐγὼ καὶ μία ὡραία κορασίς, καλουμένη... ὄχι! δὲν θέλω πλέον τὸ ὄνομά της νὰ δημοσιευθῇ παρ' ἐμοῦ, διότι μεταξύ μας δὲν συνέβη δυστυχῶς ἐκεῖνο, ὅπερ μετὰ χάριτος ψάλλει εἰς τὸ «Σχολεῖόν του» ὁ ποιητής μας κ. Κ. Παλαμᾶς. Ἀπεναντίας συνέβησαν, ὡς θὰ ἴδωμεν τραγικὰ πράγματα.

Ἦτο ἀληθῶς ἡ ὡραιοτέρα καὶ κἄπως τὴν ὑπέβλεπον, ἀλλ' ἀγνοῶ, ἂν ἀπὸ τότε εἶχε ξυπνήσει ἡ καρδία μου. Ἕν δειλινὸν ἑορτῆς τὴν ἀπήντησα εἰς τὴν βρύσιν ἔξω τοῦ χωρίου. Τῆς ἐζήτησα κατ' ἀρχὰς ὕδωρ καὶ μοὶ προσέφερε τὴν ὑδρίαν της εὐχαρίστως. Μετὰ τοῦτο ὅμως ὁ λεβέντης ἠθέλησα νὰ φιλήσω καὶ τὰς ροδοκοκκίνους παρειάς της. Ἔκαμα λοιπὸν ἔφοδον καὶ ἐπέτυχα. Ἀλλὰ τὸ φίλημα ἐκεῖνο ἔμελλε νὰ μοὶ ἀποβῇ πολὺ πικρόν. Διότι ἐρυθρὰ ἐκ τῆς ἥττης καὶ πλήρης ὀργῆς ἀπομακρυνθεῖσα μ' ἐφοβέρισεν, ὅτι θὰ μὲ κατήγγελλεν εἰς τὸν διδάσκαλον (ὄχι εἰς τοὺς γονεῖς της). Καὶ ἅμ' ἔπος ἅμ' ἔργον. Τὴν ἐπαύριον τὸ πρωὶ προσεκλήθην ὑπὸ τοῦ διδασκάλου ἵνα ἀπολογηθῶ διὰ τὴν κατηγορίαν μου. Μὴ δυνάμενος δὲ ν' ἀρνηθῶ τὴν πρᾶξίν μου κατεδικάσθην εἰς τὴν τιμωρίαν τῆς ... γανώσεως καὶ ἔβαλεν αὐτὴν τὴν ἰδίαν ὁ ἀπηνὴς διδάσκαλος νὰ μὲ γανώσῃ. Εἰς μίαν γωνίαν λοιπὸν τοῦ σχολείου ἐμβάπτουσα τοὺς ὡραίους μικροὺς δακτύλους της εἰς τὸ μελανοδοχεῖον ἐζωγράφει τὸ μικρὸν προσωπάκι μου. Μοὶ ἐσχεδίασε μύστακα ἀρειμάνιον καὶ γένειον μελανώτατον, τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην συννεφιασμένα καὶ μαῦρα ἐπὶ τῶν δύο παρειῶν μου, διόπτραν ἐπὶ τῆς ρινός, ὀφρῦς ἀνεστραμμένας ὑπὸ τοὺς ὀφθαλμούς μου, ὡς ἐκείνας τὰς ὁποίας λέγουσιν ὅτι μόνον αἱ Νεράιδες κέκτηνται καὶ μοῦ ἐκηλίδωσε — κυριολεκτικῶς τὸ ἀρρυτίδωτον τότε ἀκόμη μέτωπόν μου. Ἔπειτα μὲ ἐγκατέλιπεν ἐκεῖ ὄρθιον εἰς τὴν θέαν καὶ τὰ σκώμματα τῶν παίδων τοῦ σχολείου καί, σπογγίσασα τὸν δάκτυλόν της, ἐκάθισεν εἰς τὴν θέσιν της. Ἀλλ' ἡ μαύρη ἐκείνη μελάνη δὲν ἀπεσβύννετο εὐκόλως καὶ ἐκεῖ, ἐπὶ τῆς χειρός της, ἐπὶ πολλὰς μετὰ ταῦτα ἡμέρας ἔμενεν ὡς μάρτυς αὐτόπτης τοῦ ἀνοσιουργήματός της, τὸ ὁποῖον ὅμως καὶ αὕτη συνησθάνθη, διότι ὅτε μ' ἐζωγράφει ἡ χείρ της ἔτρεμε, τὸ πρόσωπόν της ἦτο κάτωχρον καὶ τὸ βλέμμα της μοὶ ἐξέφραζε μεταμέλειαν. Ὅτε δὲ ἐτελείωσε τὸ μάθημα καὶ ἐδέχθην ἐπὶ τοῦ προσώπου μου τὰ πτύσματα τῶν πλείστων μαθητῶν αὕτη παρελάσασα ἀντὶ νὰ μὲ πτύσῃ, ὡς ἐπερίμενον πολλοί, μὲ ἠτένισε μὲ βλέμμα ὑπόδακρυ, δι' οὗ μοὶ ἐζήτει τώρα συγγνώμην. Ἀλλ' ἐγὼ ἔκτοτε τὴν ἐμίσησα καὶ τούτου ἕνεκεν ἐννοῶ σήμερον, ὅτι δὲν εἶχεν ὡριμάσει ἀκόμη εὐτυχῶς ἐν τῇ παιδικῇ μου καρδίᾳ τὸ αἴσθημα τοῦ ἔρωτος,

Τὴν ἑπομένην Κυριακὴν ἔγιναν αἱ ἐξετάσεις τοῦ Παρθεναγωγείου. Ἡ συρροὴ τῶν γονέων καὶ κηδεμόνων παρετηρεῖτο ἐνταῦθα μεγαλειτέρα. Μετὰ τὸν ἁγιασμὸν τοῦ ἱερέως, ἐξεφώνησε μικρὸν λογίδριον ἡ νεαρὰ διδασκάλισσα — ἥτις, σημειωτέον, φορεῖ ἐγχώρια ἐνδύματα — πολὺ ἀνώτερον τοῦ λογιωτάτου διδασκάλου, διότι ἀνέπτυξε τοὐλάχιστον εἰς τοὺς ἀκροατάς της τὴν ἐκ τῆς ἐκπαιδεύσεως τοῦ γυναικείου φύλου προκύ-

πτουσαν τῇ κοινωνίᾳ ὠφέλειαν, καὶ δι' ὀλίγων ὡμίλησε περὶ τῆς γυναικὸς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις καὶ τοῖς παρ' ἡμῖν. Ὄχι τόσῳ φιλολογικὰ ἢ ἱστορικὰ καὶ φιλοσοφικὰ πράγματα, ἀλλ' ὁπωσοῦν κάτι τὸ ἐκπαιδευτικὸν καὶ εὔελπι. Τὰ κοράσια διῃρημένα εἰς δύο τάξεις παρετάσσοντο κατὰ σειρὰν εἰς τὰ θρανία των μὲ τὰ καινουργῆ ἐγχώρια ἐνδύματά των, μὲ τὰ εὔρωστα χαρωπά των πρόσωπα. Ἐξῆλθον κατ' ἀρχὰς δύο καὶ ἀπήγγειλαν διάφορα μικρὰ ποιηματάκια. Ἔπειτα ἄλλο δύο — παρακαλοῦνται ὁ κ. Πρόεδρος καὶ τὰ ἄλλα εὐγενῆ μέλη τῆς Ρουμανικῆς προπαγάνδας νὰ παρακολουθήσωσιν ὀλίγον ἀόκνως τὰς γραμμὰς ἡμῶν ταύτας — ἐξετέλεσαν ἕνα ὡραιότατον παιδικὸν διάλογον ἐκ τῶν τοῦ κ. Κουρτίδου. Ἤθελα δὲ νὰ ἔχω εἰς τὸ πλευρόν μου ἐκεῖ τὸν κ. Ἀπόστολον Μαργαρίτην, τὸν γνωστόν μας, διὰ νὰ ἀκούσῃ τὰς ἐξετάσεις τῆς ἀνωτέρας τάξεως, καθ' ἃς Βλαχοποῦλαι (!) δέκα καὶ δεκατεσσάρων ἐτῶν ἠρωτῶντο εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἱστορίαν τῶν ἀρχαίων χρόνων καὶ τὴν τεχνολογίαν καὶ σύνταξιν. Μετὰ τὸ πέρας τῶν προφορικῶν ἐξετάσεων ἠκολούθησαν αἱ γραπταί, ἡ ὀρθογραφία καὶ ἡ ἀριθμητική, καὶ ὕστερον ἀπὸ αὐτὰ μᾶς ὡδήγησαν εἰς τὸ ἕτερον τοῦ παρθεναγωγείου δωμάτιον, ὅπου ἦσαν κατὰ σειρὰν ἐκτεθειμένα τὰ διάφορα τῶν κορασίων ἐργόχειρα, καλλιτεχνήματα, δηλ. ραφίματα, ἀσπροκεντήματα, γκεργκέρια, κροσέδες κλπ., ἕκαστον τῶν ὁποίων ἔφερεν ἐπὶ προσκεκολλημένου τεμαχίου λευκοῦ χάρτου τὸ ὄνομα τῆς κυρίας του ἰδιόχειρον. Τέλος πάντων αἱ ἐντυπώσεις, ἃς ἀπεκομίσαμεν πάντες ἐκ τῶν ἐξετάσεων τοῦ παρθεναγωγείου, ἦσαν κατὰ πολὺ εὐχαριστότεραι τῶν ἐκ τῆς σχολῆς τῶν ἀρρένων.

Ἐκκλησίαι ἐντὸς τοῦ Συρράκου εἶναι ἡ τῆς Παναγίας καὶ τοῦ Ἁγ. Νικολάου καὶ τὸ μοναστήριον τοῦ προφήτου Ἠλιοῦ, ἔξωθεν δὲ τὸ μοναστήριον τῆς Ἁγ. Παρασκευῆς εἰς Παλιοχώρι, ὁ Ἅγιος Γεώργιος εἰς Μπουλιάναν καὶ οἱ Ἅγιοι Ἀπόστολοι μεταξὺ τῶν δύο κορφῶν Πρίζας καὶ Φριγγοράσας, ἄνωθεν τοῦ Συρράκου. Ἐκκλησιάζονται δὲ κυρίως εἰς τοὺς ναοὺς τῆς Παναγίας καὶ τοῦ Ἁγ. Νικολάου ἀλληλοδιαδόχως κατὰ τὰς Κυριακὰς καὶ ἑορτάς. Ἡ Παναγία διεσώθη ὁλόκληρος ἀπὸ τῆς καταστροφῆς τῆς ἐπαναστάσεως, ἐνῷ ὁ Ἅγ. Νικόλαος εἶχε κατεδαφισθῆ. Μετὰ δὲ τὴν ἐπανάστασιν διαφυγὼν τὴν ὀλεθρίαν ἰδέαν τοῦ Μακρυδήμα, νὰ μετατραπῇ εἰς ὀθωμανικὸν τέμενος, ἀνηγέρθη ἐκ θεμελίων ὑπὸ τῶν Συρρακιωτῶν. Ἀλλὰ πρό τινων ἐτῶν ἐγένετο πάλιν παρανάλωμα τοῦ πυρὸς ἐξ ἀπροσεξίας τῶν ἱερέων του καὶ ἤδη ἀνῳκοδομήθη εὐρυχωρότερος καὶ θολωτός. Μία τοιχογραφία ἐντὸς αὐτοῦ παρίστα τὸν ἀρχάγγελον Μιχαὴλ ὡπλισμένον πολεμιστὴν νεανίαν εὐειδῆ, ἀλλὰ σοβαρὸν καὶ ἐπιβλητικὸν τὴν μορφήν, πατῶντα ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ ἄνθρωπον ἐκπνέοντα, τοῦ ὁποίου ἡ λευχείμων ψυχὴ ὡς φάσμα ἐξερχομένη τοῦ στόματός του ἀνήρχετο πρὸς τὴν πλάστιγγα, ἣν ἐκράτει διὰ τῆς ἀριστερᾶς του ὁ ἄγγελος, ἐνῷ διὰ τῆς δεξιᾶς ἔπαλλε ρομφαίαν γυμνήν. Αἱ γυναῖκες, αἵτινες

παρήρχοντο ἔμπροσθέν του μετὰ τῶν τέκνων των, τὸν ἐδείκνυον πρὸς αὐτὰ καὶ ἔλεγον πρὸς ἐκφοβισμὸν βλαχιστί:

— Νά ὁ Χάρος.

Καὶ ἐγὼ δὲ εἰς τὴν θέαν του ἀνεμνήσθην τὸ φοβερὸ ἐκεῖνο τραγούδι, διὰ τοῦ ὁποίου καταλληλότατα τὸν ἐχαρακτήρισεν ὁ ἑλληνικὸς λαός:

— Γιατί εἶναι μαῦρα τὰ βουνὰ καὶ στέκουν βουρκωμένα;
Μὴν ἄνεμος τὰ πολεμᾶ, μήνα βροχὴ τὰ δέρνει;
Κι οὐδ' ἄνεμος τὰ πολεμᾶ, κι οὐδὲ βροχὴ τὰ δέρνει,
μόνε διαβαίνει ὁ Χάροντας μὲ τοὺς ἀποθαμένους.
Σέρνει τοὺς νιούς ἀπὸ μπροστά, τοὺς γέροντας κατόπι,
τὰ τρυφερὰ παιδόπουλα στὴ σέλλ' ἀραδιασμένα.
Παρακαλοῦν οἱ γέροντες, τ' ἀγόρια γονατίζουν.
— Χάρε μου κόνεψ' εἰς χωριό, κόνεψ' εἰς κρύα βρύσι,
νὰ πιοῦν οἱ γέροντες νερὸ κ' οἱ νιοὶ νὰ λιθαρίσουν
καὶ τὰ μικρὰ παιδόπουλα νὰ μάσουνε λουλούδια.
—Κι οὐδ' εἰς χωριὸ κονεύω γὼ κι οὐδὲ σὲ κρύα βρύσι,
τ' ἔρχονται οἱ μάνες γιὰ νερό, γνωρίζουν τὰ παιδιά τους,
γνωρίζονται τ' ἀντρόγυνα καὶ χωρισμοὺς δὲν ἔχουν.

Τὸ μελαγχολικώτατον καὶ ὡραιότατον ἐκεῖνο τραγοῦδι τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, τὸ ὁποῖον μετεφράσθη εἰς τὴν Γερμανικὴν γλῶσσαν ὑπὸ τοῦ Γκαῖτε, εἰς τὴν Ἰταλικὴν ὑπὸ τοῦ Θωμαζαίου καὶ εἰς τὴν Γαλλικὴν ὑπὸ τοῦ Βρετοῦ καὶ τὸ ὁποῖον ἐπεχείρησε νὰ ἀπεικονίσῃ διὰ χρωμάτων ἐπὶ πινακίδος ὁ καλλιτέχνης υἱὸς τοῦ φιλέλληνος Γερμανοῦ Θειρσίου. Εἷς δὲ μαίανδρος ἐκ τῶν χρωματιστῶν κοσμημάτων, ἅτινα περιέζωνον τὸ ἐσωτερικὸν τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγ. Νικολάου, ὃν ἐζωγράφησεν Σαμμαριναῖος ζωγράφος, ἦτο παρόμοιος μὲ τὰ παρατηρούμενα μέχρι σήμερον λείψανα τοῦ κοσμοῦντος τὸν ἄλλοτε ἐντὸς τοῦ Παρθενῶνος τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν χριστιανικὸν ναόν.

Ὁ ναὸς τοῦ Ἁγ. Νικολάου ἦτο ἀρχαιότατος διότι, καθὰ ἀναφέρει ἡ παράδοσις, ἐκτίσθη ὑπὸ τῶν πρώτων κατοίκων τοῦ Συρράκου, ἕνεκα τῆς πρὸ ἀμνημονεύτων χρόνων εὑρέσεως τῆς εἰκόνος τοῦ Ἁγίου παρὰ τὴν πλησίον τοῦ ναοῦ πηγὴν Γ κ ο ύ ρ α, ὅτε ἐνταῦθα ἦτο δάσος, αἱ δὲ πρῶται κατοικίαι τῆς κωμοπόλεως συνεκεντροῦντο εἰς τὴν συνοικίαν Ζαμάνη, ὡς διελάβομεν ἀλλαχοῦ.

Ἐπίσης ἀρχαῖον ἦτο καὶ τὸ μοναστήριον τοῦ Προφήτου Ἠλιοῦ, εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ Συρράκου κείμενον περὶ τὴν θέσιν Π λ έ σ ι α, ὅπου εἶχεν, ὡς μοὶ εἶπον, 32 ὑψηλοὺς θόλους καὶ 20 περίπου κελλία, ἐν οἷς ἐμόναζον πάντοτε καλογραῖαι μετὰ μιᾶς πρεσβυτέρας καὶ ἑνὸς καθηγουμένου. Πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως ἐχρημάτισε καθηγούμενος αὐτοῦ, ὡς εἴδομεν, ὁ Βησσαρίων Τσαπρασλῆς, ὁ πρεσβύτερος ἀδελφὸς τοῦ ἰατροῦ τῆς αὐλῆς τοῦ Ἀλῆ πασᾶ Γεωργίου Τσαπρασλῆ, ἀνὴρ φιλόπατρις, πεπαιδευ-

μένος καὶ ρέκτης, καλλωπίσας ὑπὲρ πάντα ἄλλον τὸ μοναστήριον καὶ πολλὰς ἄλλας ὑπηρεσίας τῇ πατρίδι του παρασχών. Ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως ὅμως οἱ Τουρκαλβανοὶ τοῦ ἐν Ἰωαννίνοις Σουλτανικοῦ στρατοπέδου ἀπὸ τοῦ μοναστηρίου ἔκαμαν ἀρχὴν τῆς λεηλασίας καὶ πυρπολήσεως τοῦ Συρράκου.

Βάνουν φωτιὰ στὸν ἅι - λιᾶ καὶ καῖν' ὅλη τὴ χώρα, λέγει τὸ τραγούδι. Μεταξὺ δὲ τῶν ἄλλων ἱερῶν κειμηλίων τοῦ μοναστηρίου, ἅτινα ἥρπασαν οἱ ἐπιδρομεῖς, συγκαταλέγεται καὶ ὁ πολύτιμος κώδων τοῦ ναοῦ, κατεσκευασμένος ἐν Βενετίᾳ ἐκ μίγματος διαφόρων ἄλλων μετάλλων καὶ ἀργύρου, ὃν εἶχεν ἀφιερώσει ὁ ἐκεῖ ἐμπορευόμενος πλούσιος Συρρακιώτης Ι. Ζάμβρακας, συγγενὴς τῶν Γιαννιωταίων, ἐπίσης μεγαλεμπόρων Συρρακιωτῶν ἐν Βεντίᾳ καὶ Τεργέστῃ. Ἤδη λέγουσιν, ὅτι ὁ κώδων οὗτος κοσμεῖ τὸ κωδωνοστάσιον ναοῦ τινος τοῦ χωρίου τῆς Παραμυθίας Βαρέλεσι, ὅπου ἐπώλησαν αὐτὸν οἱ ἐκ Τσαμουρίας καταγόμενοι ἅρπαγές του. Εἰς τὸν Προφήτην Ἠλίαν σήμερον μονάζει εἷς ἱερομόναχος μετὰ τῆς ἑκατοντούτιδος περίπου μοναχῆς ἀδελφῆς του, ἥτις μεταξὺ πλείστων ἄλλων πληροφοριῶν περὶ Συρράκου, μοὶ εἶπε περὶ τοῦ ἐν λόγῳ Ζάμβρακα, ὅτι νέος ὢν οὗτος τοσοῦτον κάλλος ἐκέκτητο, ὥστε αἱ γυναῖκες τοῦ Συρράκου τῷ ἔλεγον καθ' ὁδόν:

Ζαβρακούλι, Ζαμβρακούλι,
δὲν παντρεύεσαι μικρούλι,
ποῦσαι τόσο ὀμορφούλι;